శ్రీ

ప్రకటనపత్రిక.

[illegible] విన్నవించునది యేమియనిన.

[illegible] పలంబులగు సకలసుజ[illegible] [illegible] అనుసగ్రహారమునందు [illegible] కావేరీతీరమునందు [illegible] పట్టణం [illegible] [illegible] సకలవేదశాస్త్ర [illegible] [illegible] ధర్మశాస్త్రములను, మాధవీయాది [illegible] వైద్యనాథ దీక్షితులవారు [illegible] సంగ్రహించి, ఇతరగ్రంథములను [illegible] పరిశీలించి, వానిలోని సారాంశమును [illegible] మధ్యాహ్నాదిపరిచ్ఛేదసత్తకపరిశోభితంబుగ [illegible] సారాంశమగునట్లు జేసి, [illegible] [illegible] ధర్మశాస్త్రములలోని సారాంశమగు [illegible] జనులకు [illegible] [illegible] శాస్త్రమును [illegible] [illegible] ఏర్పడి [illegible] [illegible] కనుక, [illegible] ప్రతి- [illegible] చందాదారులకు [illegible] చందాదారులలో [illegible] [illegible] పంపి [illegible] చందాదారులలో [illegible] [illegible] గ్రంథమును [illegible] [illegible] చేయుటయు [illegible] సుమారు [illegible] [illegible] తక్కువకాండము [illegible] [illegible] యత్నించితిమి- [illegible] వారియభిప్రాయమును [illegible] చందాదారులగు, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ధర్మాదిచతుర్విధ [illegible] సంపూర్తి [illegible] మముక్షు [illegible] [illegible] అందుజ్ఞాన [illegible] జ్ఞానవాసిష్ఠము- అనుత్తమగ్రంథమును [illegible] [illegible] [illegible] చందాదారులకు- ప్రతి [illegible] వలయు [illegible] [illegible] గోరుచున్నాము.

[illegible] శాలాధికారులగు- [illegible] ఆదిసరస్వతీ [illegible] [illegible] పత్రికలకు [illegible] వలయు.

[illegible] [illegible]

ఇట్లు,
వాయిళ్ల, రామస్వామిశాస్త్రులు.

[illegible]

[illegible]

శ్రీరస్తు:

వైద్యనాథదీక్షితీయస్మృతిముక్తాఫల వర్ణాశ్రమధర్మకాండవిషయానుక్రమణికా.

ఇతి వైద్యనాథదీక్షితీయే వర్ణాశ్రమకాండ
విషయానుక్రమణికా.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ గణేశాయనమః.

శ్రీ గు రు భ్యో న మ ః.

సీతాలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న హనూమత్సమేత శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీవైద్యనాథదీక్షితీయే॥స్మృతిముక్తాఫలే॥ధర్మశాస్త్రే॥వర్ణాశ్రమకాండ ప్రారంభః.

—॥ ఇష్టదేవతా ప్రార్థనా. ॥—

శ్లోకమ్॥ ౧ ॥ అంకేవిహారిణమనుక్షణమద్రిజాయా స్తం కేవలంకలభమద్భుతమాశ్రయామః। నిత్యంయఏవబహుభిర్నిజసేవకానాంప్రత్యూహపుంజకబలైఃపరితోషమేతి ॥ ౨ ॥ పారావతీవిధముఖావలిసౌధసక్తా—మాయావిహీనజనమానసరాజహంసీ। యోగీశ్వరైరపివిమృగ్యనిజస్వరూపావాగీశ్వరీదిశతుమేవచసాంసమృద్ధిమ్॥ ౩॥ శరణంతముపైమిసాధు దేవంసదయంకంచనదేవతావిశేషమ్ । సహసాచరణాంబుజంయదీయం మునివైధుర్యనిరాసహేతురాసీత్॥ ౪॥ శ్రీరామచంద్రచరణద్వయపద్మకోశాదాయాతుమేచపలమానసచంచరీకః। ముక్తేర్వశీకరణధూళామహోయదీయంగాత్రేషువిభ్రతిరజోవిరజోవిహీనాః ॥ ౫ ॥ భవకోదండదళనంభవబంధవిమోచనమ్ । దశకంఠరిపుంవందేదశస్యందననందనమ్॥ ౬॥ వైద్యనాథాధ్వరీరామదాసోవాధూలవంశజః।స్మృతిముక్తాఫలంనామకురుతేసారసంగ్రహమ్ ॥ ౭ ॥ ఉరువిస్తరధర్మశాస్త్రవార్ధేరుపలబ్ధంమహతాపరిశ్రమేణ । శ్రవణేషునిధీయతాంకిమన్యైః స్మృతిముక్తాఫలమేకమేవసద్భిః॥ ౮॥ క్వనువిశకలితంతుధర్మశాస్త్రంక్వచపునరాకలనేమమప్రవృత్తిః। సరళమతిజుషస్తథాపిసంతస్సతతమిదంమమసాహసంసహంతామ్॥ ... ... ॥

తెనుగుతాత్పర్యము.—శ్రీవైద్యనాథదీక్షితులనుపండితులుసకలధర్మశాస్త్రసారమును సంగ్రహించిలోకోపకారంబుగ స్మృతిముక్తాఫలంబను నీగ్రంథమును రచియించువారైనిర్విఘ్నముగనదిసమకూరుటకొరకుగ్రంథాదియందు శిష్టసమ్మతంబగునిష్టదేవతానమస్కారరూపమంగళముంజేసిస్వవినయమునుం దెలుపుచున్నారనుట. ... ॥

—॥ ధర్మప్రమాణమ్. ॥—

తత్రాదౌధర్మప్రమాణానినిరూప్యంతే ॥ తత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ ౧ ॥ వేదోఖిలోధర్మమూలం స్మృతిశీలేచతద్విదామ్। ఆచారశ్చైవసాధూనామాత్మనస్తుష్టిరేవచేతి॥ టీక ॥ వేదఇతిజాతావేకవచనం- ధర్మమూలం- ధర్మస్యప్రమాణం- నకేవలంవిధ్యాత్మకఏవవేదోధర్మప్రమాణం- కింతుమంత్రార్థవాదాత్మకఇత్యుక్తమఖిలఇతి- అథయత్ర ప్రత్యక్షోవేదో నోపలభ్యతే తత్రకథమిత్యతఉక్తం - స్మృతిశీలేచతద్విదామితి - తద్విదాంవేదార్థవిదాం- స్మృతిః ధర్మశాస్త్రేతిహాసపురాణాని- శీలంచ-ధర్మమూలంయత్సంభావనీయతాహేతురాత్మగుణసంపత్తచ్ఛీలం॥ తముక్తంమహాభారతే॥ శ్లో ॥ ౨ ॥ తత్తత్కర్మతథాకుర్యాద్యేనశ్లాఘ్యేతసంసది। శీలంసమాసేనైతత్తేకథితంకురునందనేతి ॥ టీక ॥ అత్రోదాహరణంయుధిష్ఠిరస్యయక్షరూపధారి ధర్మాత్స్వసోదరానాదరేణనకుల[illegible]ణంతద్విదామాచారశ్చైవధర్మమూలంధర్మనిమిత్తం - శౌచాచమనాదిలక్షణక్రియావిశేషఆచారః- సా[illegible]ఃపరమధార్మికాణాంఆత్మనస్తుష్టిఃమనసోరుచిః - సాచధర్మమూలం - ప్రమాణాంతరాగోచరత్వేనధమ[illegible]యు తేష్వర్థేషుయోధర్మత్వేన మనసోరోచతేసధర్మఇత్యర్థః- యద్యప్యప్రత్యక్షోవేదోమూలభ[illegible]దభిరోపలభ్యతే - తథాపిమన్వా[illegible]యఉపలబ్ధవంతఇత్యనుమీయంతే॥ యథాహాపస్తంబః ॥ సూ॥౩[illegible]న్నాః పాఠాత్ప్రయోగాదనుమీయ[illegible]తఇతి । టీక ॥ తథాచప్రత్యక్షోవేదః తేషాంధర్మప్రమాణం - [illegible] వేదస్మృత్యాదికంచప్రమాణమిత్యర్థః॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ॥ శ్లో॥ ౪॥ శ్రుతిఃస్మృతిస్సదాచారఃస్వస్యచ[illegible]ాత్మనః। స॥

క్సంకల్పజఃకామోధర్మమూలమిదంస్మృతమితి॥ టీక॥ సమ్యక్సంకల్పజఃకామఃశాస్త్రావిరుద్ధః- యథాస్వర్గకామినా మయాజ్యోతిష్టోమఃకర్తవ్యఇత్యాది॥ వ్యాసః॥శ్లో॥౫॥ధర్మమూలంవేదమాహుర్గ్రంథరాశిమకృత్రిమమ్। తద్విదాం స్మృతిశీలేచసాధ్వాచారంమనఃప్రియమితి॥ హారీతః ॥ ౬॥ వేదాఃప్రమాణంస్మృతయఃప్రమాణంధర్మార్థయుక్తం వచనంప్రమాణమ్। యస్యప్రమాణంనభవేత్ప్రమాణంకస్తస్యకుర్యాద్వచనంప్రమాణమితి॥ ఆపస్తంబః॥సూ॥ ౭॥ ధర్మజ్ఞసమయఃప్రమాణంవేదాశ్చేతి॥ గౌతమః॥ సూ॥౮॥ వేదోధర్మమూలంతద్విదాంచస్మృతిశీలేఇతి॥వా॥ తేన నిత్యనిర్దోషవేదమూలత్వాదుపనయనాదిరేవధర్మః - నశాక్యాదికల్పితాగమమూలకచైత్యవందనకేశోల్లుంఛనాద యఇతి॥ ఇతిధర్మప్రమాణమ్. ... ... *

తె.—తా॥ ఈగ్రంథకర్తలుతాముజెప్పునట్టి ధర్మశాస్త్రమునందెల్లరకుంబ్రవర్తిజనించుటకై మంగళాచర ణానంతరమందుధర్మస్వరూపమునుసప్రమాణముగనిరూపించివ్యవస్థజేయుచున్నారు ఋగాదిసకలవేదంబులునువాని యర్థంబులెఱింగియున్నమన్వాదిమహర్షులచేప్రణీతంబులైనధర్మశాస్త్రేతిహాసపురాణంబులునుఅట్టివారియాచా రశీలంబులును మఱియుం బరమధార్మికోత్తములగువారి వచనంబులును ధర్మమూలంబులనియును వ్యాసాపస్తంబ యాజ్ఞవల్క్యహారీత గౌతములచే జెప్పంబడి యున్నదనియునిట్లుండుటంబట్టిదీనిచేనిత్య నిర్దోషవేదమూలకంబులగు నుపనయనశౌచాచమనాదులనేధర్మములనియెఱుంగవలయుంగానితదన్యంబులగుశాక్యాదికల్పితాగమమూలకంబులై నచైత్యవందనాదులనట్టివియనియెరుంగవలదనియుంజెప్పిరనుట. ... ... *

—* అథస్మృతేఃప్రామాణ్యమ్. *—

తత్రశంఖః॥ సూ॥ ౧॥ తత్రవేదమూలాఃస్మృతయఇతి॥ మరీచిః॥ శ్లో ॥ ౨ ॥ దుర్బోధావైదికాశ్శబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చయేఖిలాః। తత్రైతఏవదృష్టార్థాఃస్మృతితంత్రేప్రతిష్ఠితాఇతి॥ మనుః॥ ౩॥ శ్రుతింపశ్యంతిమునయఃస్మ రంతిచతథాస్మృతిమ్। తస్మాత్ప్రమాణముభయంప్రమాణైఃప్రమితంభువి॥ ౪ ॥ యోవమన్యేతతేతూభేహేయశాస్త్రా శ్రయాన్నరః।ససాధుభిర్బహిష్కార్యోనాస్తికోవేదనిందకఇతి॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ ౫ ॥ నయస్యవేదానచధర్మశా స్త్రంనవృద్ధవాక్యంహిభవేత్ప్రమాణమ్।సోఽధర్మకృద్ధృష్టహతోదురాత్మానాత్మాపితస్యేహ భవేత్ప్రమాణమితి॥ దేవలః॥ శ్లో ॥ ౬ ॥ మన్వాదయఃప్రయోక్తారోధర్మశాస్త్రస్యకీర్తితాః। తత్ప్రయుక్తప్రయోక్తారోగృహ్యకారా స్తుమంత్రతఇతి॥ అంగిరాః॥ శ్లో ॥ ౭ ॥ ప్రమాణానిప్రమాణజ్ఞైఃపరిపాల్యానియత్నతః। సీదంతిహిప్రమాణానిప్ర మాణైరవ్యవస్థితైరితి॥ఇతిస్మృతిప్రామాణ్యమ్॥ ... ... *

తె.—తా॥ ఇప్పుడుస్మృతులకుప్రమాణంబులనుదాహరించుచున్నారు- వేదములుస్మృతులకుప్రమాణంబులని శంఖులునుఅఖిలవైదిక శబ్దంబులుదుర్బోధంబులై వెచ్చల్లబడినట్లుండుటంజేసి వాని యర్థంబులే స్మృతులుగారచి యింపబడియున్నదనిమరీచియు మునులు వేదములంజూచిస్మృతులనుస్మరించిరిగానశ్రుతిస్మృతులు రెండునుప్రమాణం బులైయుండగానెవ్వరుహేయశాస్త్రములనాశ్రయించియాశ్రుతిస్మృతులనవమానింతురో అట్టివారుసజ్జనులచే విడు వందగినవారనిమనువును- ఏదుష్టచిత్తునికివేదశాస్త్రములువృద్ధవాక్యంబులును ప్రమాణంబులుకావో యట్టివానిందనివి నొందించుటకుం బరమాత్మయుంజాలదుగాన వానింబరిత్యజింపవలయుననిహారీతులును- ధర్మశాస్త్రకర్తలుమన్వా దులు- తత్ప్రయుక్తార్థంబుల ననుసరించిమంత్రములతోబ్రయోగంబులురచియించినవారుగృహ్యకారులు- కావుననీరెం డును సప్రమాణములని దేవలులును- ప్రమాణములు దప్పిపోకయుండునట్లు ప్రమాణజ్ఞులచే యత్నముతో పరిపాలింప బడవలయుననిఅంగిరస్సును జెప్పియున్నారు కావున వేదసారంబులగుస్మృతులు వేదములవంటివేయని యెఱుంగవలయు నని ప్రమాణీకరించిరనుట. ... ... *

—* అథధర్మనిరూపణమ్. *—

౧॥ వాక్కర్మజన్యోభ్యుదయనిశ్శ్రేయసహేతురపూర్వాఖ్యఆత్మగుణోధర్మఇతిహరదత్తః॥ తత్రమనుః॥ శ్లో॥ ౨ ॥ విద్వద్భిస్సేవితస్సద్భిర్నిత్యమద్వేషరాగిభిః। హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాతోయస్తంధర్మంవ్యవస్యతఇతి॥ టీ॥విద్వ ద్భిఃవేదార్థవిద్భిః-అద్వేషరాగిభిఃసద్భిః ధర్మోనిత్యంసేవితః-ధర్మత్వేననిత్యమనుష్ఠితః-నశోకమోహాదినాకదా చిత్కేనచిన్నిమిత్తేన-కించ- హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాతః- ఇదమేవశ్రేయఇతిస్వారస్యయుక్తేనహృదయేనస్వీకృతః. ఏవం భూతోయోర్థస్తంధర్మంవ్యవస్యత- హేమహర్షయోనిశ్చినుతేత్యర్థః॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ ౩ ॥ ఆచారఃప్రథమోధ

ర్మః శ్రుత్యుక్తస్స్మార్త ఏవచ। తస్మాదస్మిన్సమాయుక్తో నిత్యంస్యాదాత్మవాన్ ద్విజ ఇతి॥ టీ॥ శ్రుతేశ్శ్రౌతస్స్మార్తా చారేష్విత్యర్థః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ ౪॥ దేశః కాల ఉపాయో ద్రవ్యం శ్రద్ధాసమన్వితమ్। పాత్రే ప్రదీయతే యత్త త్సకలంధర్మలక్షణమితి॥ టీ॥ దేశః కురుక్షేత్రాదిః కాల ఉపరాగాదిః- ఉపాయశ్శాస్త్రోక్త ఇతికర్తవ్యతాకలాపః- ద్ర వ్యంగవ్యాది- శ్రద్ధా ఆస్తిక్యబుద్ధిః· తదన్వితం యథాభవతి తథా పాత్రే ప్రదీయతే యత్తద్ధర్మస్యోత్పాదకం· కిమేతావ దేవధర్మస్యోత్పాదకం నేత్యాహ సకలమితి· అన్యదపియాగాది· తత్సకలంధర్మస్యకారణం॥ విశ్వామిత్రః॥ శ్లో॥ ౫॥ య మార్యాః క్రియమాణంహి శంసంత్యాగమవేదినః। సధర్మోయం విగర్హంతి తమధర్మం ప్రచక్షత ఇతి॥ వ్యాసః॥ ౬॥ సత్యం దమస్తపశ్శౌచం సంతోషో హ్రీః క్షమార్జవమ్। జ్ఞానం శమో దయా ధ్యానమేష ధర్మస్సనాతన ఇతి॥ బృహస్పతిః॥ ౭॥ జ్ఞా నం యజ్ఞస్సతాం పూజా వేదధారణమార్జవమ్। ఏష ధర్మః పరోజ్ఞేయః ఫలవాన్ప్రేత్య చేహచ॥ ౮॥ భోగేష్వసక్తిస్సత తం తథైవాత్మావలోకనమ్। శ్రేయః పరమనుష్యాణాం ప్రాహ పంచశిఖో మునిరితి॥ అపరంధర్మమాహ యాజ్ఞవ ల్క్యః॥ ౯॥ ఇజ్యాచారదమాహింసాదానస్వాధ్యాయకర్మణామ్। అయంతుపరమోధర్మో యద్యోగేనాత్మదర్శనమి తి॥ టీ॥ యోగేన చిత్తవృత్తినిరోధేన॥ ఆపస్తంబః॥ ౧౦॥ సూ॥ నధర్మాధర్మౌ చరత ఆవంస్వ ఇతి న దేవానగంధర్వా నపిత ర ఇత్యాచక్షతే యంధర్మోయం ధర్మ ఇతి యత్త్వార్యాః క్రియమాణం ప్రశంసంతి సధర్మో యద్గర్హంతే సోఽధర్మ ఇతి॥ టీ॥ ఆవమితి ఛాందసరూపం ఆవామిత్యర్థః - యది హి ధర్మాధర్మౌ విగ్రహవంతౌ ఆవాం స్వ ఇతి బ్రువాణౌ చరేతాం యది వా దేవాదయః ప్రకృష్టజ్ఞానా బ్రూయుః ఇమౌ ధర్మాధర్మౌ ఇతి- తదోపలబ్ధిస్స్యాత్తదభావాచ్ఛిష్టా యత్ప్రశంసంతి సధ ర్మః- యద్గర్హంతే సోధర్మ ఇత్యర్థః ఇతి ధర్మనిరూపణమ్- ... ... *

తెనుగుతాత్పర్యము.—ధర్మనిరూపణము జేయుచున్నారు. వాక్యమర్జన్యమై అభ్యుదయనిశ్శ్రేయసహేతువైన అపూర్వంబని పేర్కొనంబడిన ఆత్మగుణమే ధర్మమని హారదత్తులును- రాగద్వేషంబులు లేక వేదార్థంబులెఱింగియున్న పెద్దలచే మంచిదనియెల్లప్పుడెవియనుష్ఠింపబడుచున్నదో అదియును ధర్మములైన ఆచారశ్రౌతస్మార్తములయందాసక్తులైనవాడె బ్రహ్మవేత్తయగును గాననవియును ధర్మంబని మనువును జన్మంబులు చేయుటయు దేశకాలపాత్రాదు లెఱింగి దానముచేయుటయు ధర్మమని యాజ్ఞవల్క్యులును- తెలిసిన పెద్దలే కార్యమును శ్లాఘించి ప్రశంసచేయుదురో అది ధర్మమయు దేనినిందింతురో అది యధర్మమనియు విశ్వామిత్రులును నిజము- ఇంద్రియనిగ్రహము- కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదితపశ్చర్యయు- శౌచము- సంతోషము- లజ్జ- ఓర్పు- ఋజుభావము- ఆత్మజ్ఞానము- దయయు- ధ్యానము ఇవి గలిగియుండుట సనాతనధర్మమని వ్యాసులును జ్ఞానము యజ్ఞము- సత్పురుష సేవయు- వేదాధ్యయనము- ఋజుభావము విషయసుఖములయందనారక్తుండుగాక బ్రహ్మనిష్ఠుండైయుండుటయు నైహికాముష్మికఫలప్రదంబులగు నివి ధర్మంబులని బృహస్పతియు- యోగంబువలన నాత్మదర్శనంబు చేయుచు నిజ్యాచారదమాహింసాదానస్వాధ్యాయకర్మములు గలిగియుండుట ధర్మమని యాజ్ఞవల్క్యులును- ధర్మాధర్మంబులు దేహంబులతో వచ్చి యెదుటనిలిచి నేను ధర్మము నేనధర్మమని చెప్పుటలేదు ప్రకృష్టజ్ఞానవంతులైన గంధర్వులు పితృదేవతలును ఇవి ధర్మాధర్మములని చెప్పరైరి కావున శిష్టులే కార్యమును ప్రశంసచేయుదురో అదే ధర్మమనియు దేనినిందింతురో అదియధర్మమనియుం దెలిసికొనవలయునని ఆపస్తంబులును శాసనంబుల జేసిరి గాన ధర్మస్వరూపమిట్టిదని యెఱుంగవలయుననుట. ... ... *

—* శిష్టలక్షణమ్. *—

తత్ర బోధాయనః॥ సూ॥ ౧॥ శిష్టాః ఖలు విగతమత్సరా నిరహంకారాః కుంభీధాన్యా అలోలుపా దంభదర్పలోభమోహక్రోధవర్జితా ఇతి॥ సఏవ॥ శ్లో॥ ౨॥ ధర్మశాస్త్రరథారూఢా వేదఖడ్గధరా ద్విజాః। క్రీడార్థమపి యం బ్రూయుస్స ధర్మః పరమస్స్మృత ఇతి॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ౩॥ చత్వారో వేదధర్మజ్ఞాః పర్షత్త్రైవిద్యమేవచ। సాబ్రూతే యం సధర్మస్స్యాదేకోవాధ్యాత్మవిత్తమ ఇతి॥ టీ॥ త్రయోవిద్యా అధీయతే త్రైవిద్యాః తేషాం సమూహస్త్రైవిద్యమిత్యర్థః॥ పరాశర॥ శ్లో॥ ౪॥ చత్వారో వా త్రయో వాపి యం బ్రూయుర్వేదపారగాః। సధర్మ ఇతి విజ్ఞేయో నేతరైస్తు సహస్రశ ఇతి॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ ౫॥ సర్వజనపదేష్వేకాంతసమాహితమార్యాణాంవృత్తం సమ్యగ్వినీతానాంవృద్ధానామాత్మవతామలోలుపానామదాంభికానాంవృత్తసాదృశ్యంభజేతోభౌలోకావభిజయతీతి॥ టీ॥ వినయాదిగుణోపేతానామార్యాణాం సర్వజనపదేష్వయ దేకాంతేనావ్యభిచారేణ సమాహితమనుష్ఠితం వృత్తమనుష్ఠానం- సమాతులసుతాపరిణయవర్జ-మపయు విషయం- వృత్తస్య వృత్తసాదృశ్యం భజేత- ఏవంకుర్వన్నుభౌలోకావభిజయతీత్యర్థః. ... *

తె—తా॥ సప్రమాణముగ ధర్మనిరూపణము చేసి తాదృశధర్మప్రవర్తకులగు శిష్టులెట్టివారని ప్రశంసరాగా వారికి లక్షణములను నిరూపించుచున్నారు॥ మత్సరము- అహంకారము- చాపల్యము దంభము- దర్పము లోభమోహములు క్రోధము- ఈ గుణములు లేనివారును (గాదె) లేక పెద్దబానను నిండు ధాన్యము గలవారును వేదశాస్త్రములు తెలిసినవారును బ్రహ్మవేత్తలును శిష్టులనంబడుదురనియు వీరు క్రీడార్థముగ నైనం జెప్పు వచనములు పరమధర్మములుగా గ్రహింపనగుననియు ఇట్టి విశిష్టశిష్టజనవృత్తసామ్యంబులం బొందువారుభయలోకంబులం బొందు పడుదురనియును బోధాయన యాజ్ఞవల్క్య పరాశరాపస్తంబులు శాసించిరని నిరూపించిరనుట. ... ... *

— ౨ సర్వవర్ణానాం స్వస్వధర్మానుష్ఠానే ఫలనిరూపణమ్ *—

సపివ॥ సూ॥ ౧॥ సర్వవర్ణానాం స్వధర్మానుష్ఠానే పరమపరిమితం సుఖం తతః పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషేణ జాతిం రూపం వర్ణం బలం మేధాం ప్రజ్ఞాం ద్రవ్యాణి ధర్మానుష్ఠానమితి ప్రతిపద్యతే తచ్చక్రవదుభయోర్లోకయోస్సుఖ ఏవ వర్తత ఇతి అస్యార్థః॥ సర్వేషాం వర్ణానాం వర్ణాశ్రమప్రయుక్తధర్మానుష్ఠానే పరమపరిమితమనుత్కృష్టమక్షయ్యం సుఖం స్వర్గాఖ్యం భవతి- న కేవలమేతావన్మాత్రం - కింతర్హి తతః పరివృత్తౌ పునర్జన్మని కర్మశేషేణ భుక్తాంశేనాభిజాత్యాదీని ప్రతిపద్యతే - తస్మాత్ చక్రవదుభయోర్లోకయోః ఇహ చాముత్ర చ సుఖ ఏవ వర్తతే న జాతు చిద్దుఃఖ ఇతి॥ తైత్తిరీయకోపనిషది శ్రూయతే॥ శ్రు॥ ౨॥ ధర్మ ఇతి ధర్మేణ సర్వమిదం పరిగృహీతం ధర్మాన్నాతిదుశ్చరం తస్మాద్ధర్మే రమంత ఇతి॥ టీ॥ ధర్మో నామ నిత్యనైమిత్తిక శ్రౌతస్మార్తపైవ కర్మ- తేన ధర్మేణ సర్వమాధ్యాత్మికాదిభేదభిన్నమిదం జగత్పరిగృహీతం స్థితం- తస్మాద్ధర్మాత్పరం దుశ్చరం నాస్తి- వైదికైర్ముముక్షుభిః శ్రేయోర్థిభిశ్చ ధర్మ ఏవ కర్తవ్యః- తస్మాద్ధర్మే రమంత ఇత్యర్థః- తత్రైవ పునశ్శ్రూయతే॥ శ్రు॥ ౩॥ ధర్మో విశ్వస్య జగతః ప్రతిష్ఠా లోకే ధర్మిష్ఠం ప్రజా ఉపసర్పంతి ధర్మేణ పాపమపనుదతి ధర్మే సర్వం ప్రతిష్ఠితం తస్మాద్ధర్మం పరమం వదంతీతి॥ అయమర్థః॥ ధర్మః పూర్వోక్తః విశ్వస్య జగతః ప్రతిష్ఠా ప్రతితిష్ఠత్యనేనేతి ప్రతిష్ఠా శ్రౌతస్మార్తకర్మభిః సమస్త జగద్ధ్రియత ఇత్యర్థః - లోకే ధర్మిష్ఠమతిశయేన ధర్మానుష్ఠాతారం ప్రజాః ధర్మావాప్త్యర్థం ధర్మోపకరణార్థం వా ఉపసర్పంతి ఉపగచ్ఛంతి- ధర్మేణ విహితకరణేన ప్రతిషిద్ధసేవననిమిత్తం పాపమపనుదతి ధర్మే సర్వం ప్రతిష్ఠితం- ఇతరథా బాధితం స్యాత్ -తస్మాద్ధర్మం పరమం వదంతి ధర్మవిద ఇతి॥ చన్ద్రికాయాం॥ శ్లో॥ ౪॥ వర్ణత్వమేకమాశ్రిత్య యో ధర్మస్సంప్రవర్తతే। వర్ణధర్మస్స ఉక్తస్తు యథోపనయనం కిల॥ ౫॥ తథైవాశ్రమమాశ్రిత్య అధికారః ప్రవర్తతే। స ఏవాశ్రమధర్మస్స్యాద్భిక్షాదండాదికో యథా॥ ౬॥ వర్ణత్వమాశ్రమత్వం చ యోఽధికృత్య ప్రవర్తతే। స వర్ణాశ్రమధర్మస్తు యథా మౌంజీతు మేఖలేతి॥ మనుః॥ శ్లో॥ ౭॥ ధర్మం శనైస్సంచినుయాద్వల్మీకమివ వర్తికా। పరలోకసహాయార్థం సర్వభూతాన్యపీడయన్॥ ౮॥ నాముత్ర హి సహాయార్థం పితా మాతా చ తిష్ఠతః। న పుత్రదారా న జ్ఞాతిర్ధర్మస్తిష్ఠతి కేవలః॥ ౯॥ ఏకః ప్రసూయతే జన్తురేక ఏవ ప్రమీయతే। ఏకోఽనుభుంక్తే సుకృతమేక ఏవ చ దుష్కృతమ్॥ ౧౦॥ మృతం శరీరముత్సృజ్య కాష్ఠలోష్టసమం క్షితౌ। విముఖా బాంధవా యాంతి ధర్మస్తమనుగచ్ఛతి॥ ౧౧॥ తస్మాద్ధర్మం సహాయార్థం నిత్యం సంచినుయాచ్ఛనైః। ధర్మేణ హి సహాయేన తమస్తరతి దుస్తరమ్॥ ౧౨॥ ధర్మప్రధానం పురుషం తపసా వీతకల్మషమ్। పరలోకం ప్రయాత్యాశు భాస్వంతం ఖశరీరిణమ్॥ ౧౩॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితం కుర్వన్ నిబద్ధః స్వేషు కర్మసు। ధర్మమూలం నిషేవేత సదాచారమతంద్రిత ఇతి॥ టీ॥ ధర్మస్య మూలం ధర్మమూలమ్॥ ... ... *

తె—తా॥ వర్ణాశ్రమధర్మానుష్ఠానములకు ఫలనిరూపణము చేయుచున్నారు॥ బ్రాహ్మణాదివర్ణచతుష్టయములవారును బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములయందు వారివారికి నిర్ణీతములగు ధర్మంబులను విడువక స్వస్వధర్మానుసారముగ నడుచుకొనుచువచ్చిరేని యట్టివారికి ఐహికాముష్మికసమస్తసుఖంబులబ్బుననియు మరియు పునర్జన్మమునందును ఆ కర్మశేషము చేత సేయాభిజాత్యాదులం బొందుదురనియును ధర్మము సర్వజనోద్ధారకంబని తైత్తిరీయకోపనిషత్తునందును జెప్పంబడియున్నందున ధర్మము దప్పరాదనియు ధర్మము వలన సకలార్థములు సిద్ధించుచున్నవనియు నాపస్తంబులు సెలవిచ్చిరి కావున పరలోకసహాయార్థము సర్వభూతములను పీడింపక మెల్ల మెల్లగా ధర్మమార్జింపవలయుననియుం దాను పరలోకమునకుం బోవునప్పుడు తన వెంట ధర్మమొకటి దక్క మాతృపితృపుత్రదారాదులు వెంటరారనియు జంతువు తానొక్కడె పుట్టి యొకడె మృతిబొంది సుకృతదుష్కృతంబులం దానొక్కడె యనుభవించుచుండుం గావున శ్రుతిస్మృత్యుక్తంబులగు స్వస్వవర్ణోచితకర్మములయందు మానవుడు బద్ధుండై ధర్మమూలమైన సదాచారమును సేవించుచుండవలయునని చంద్రికయందునుం బ్రతిపాదింపంబడియున్నది కావున యత్నముతో ధర్మమార్జింపందగునని వివరించిరనుట. ... ... *

—* ఆచారప్రశంసా. *—

ధర్మస్యాచారాధీనత్వాత్ ॥ ౧౮ ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ ఏవమాచరతోదృష్ట్వా ధర్మస్యమునయోగతిమ్ । సర్వస్యతపసోమూలమాచారంజగృహుఃపరమ్ ॥ ౧ ॥ ఆచారాత్ప్రచ్యుతో విప్రోనవేదఫలమశ్నుతే । ఆచారేణతుసంయుక్తస్సంపూర్ణఫలభాక్స్మృతః ॥ ౨ ॥ ఆచారాల్లభ్యతేహ్యాయురాచారాదీప్సితాఃప్రజాః । ఆచారాద్ధనమక్షయ్యమాచారోహన్త్యలక్షణమ్ ॥ ౩ ॥ దురాచారోహిపురుషోలోకేభవతినిందితః । దుఃఖభాగీచసతతం వ్యాధితోల్పాయురేవచ ॥ ౪ ॥ సర్వలక్షణహీనోపిసముదాచారవాన్ద్విజః । శ్రద్దధానోనసూయశ్చశతంవర్షాణిజీవతి ॥ ౫ ॥ వసిష్ఠః ॥ ఆచారహీనంనపునంతివేదాయద్యప్యధీతాస్సహషడ్భిరంగైః । ఛందాంస్యేనంమృత్యుకాలేత్యజంతినీడంశకుంతాఇవజాతపక్షాః ॥ ౬ ॥ కపాలస్థంయథాతోయంశ్వదృతౌచయథాపయః । దుష్టంస్యాత్స్థానదోషేణవృత్తిహీనేతథాశ్రుతమ్ ॥ ౭ ॥ బ్రాహ్మణస్యతుదేహోయంనోపభోగాయకల్పతే । ఇహక్లేశాయమహతేప్రేత్యానంతసుఖాయచేతి ॥ ౮ ॥ పరాశరః ॥ శ్లో ॥ చతుర్ణామపివర్ణానామాచారోధర్మపాలకః । ఆచారభ్రష్టదేహానాంభవేద్ధర్మఃపరాఙ్ముఖఇతి ॥ ౯ ॥ వా ॥ శిష్టానామభిమతోదయాదాక్షిణ్యాదియుక్తోవృత్తివిశేషఆచారఇతి ॥ మాధవీయే ॥ ౧౦ ॥ బృహస్పతిః ॥ శౌర్యవీర్యార్థరహితస్తపోజ్ఞానవివర్జితః । ఆచారహీనఃపుత్రస్తుమూత్రోచ్చారసమస్స్మృతః ॥ టీక ॥ శౌర్యాదిరహితఃక్షత్రియపుత్రః-అర్థరహితోవైశ్యపుత్రః-తపోజ్ఞానాచారరహితఃబ్రాహ్మణపుత్రఇతివివేకః ॥ ౧౧ ॥ భగవాన్ ॥ శ్లో ॥ వర్ణానామాశ్రమాణాంచయామర్యాదామయాకృతా । తాంయేసమనువర్తంతేప్రసాదస్తేషుసంభవేత్ ॥ ౧౨ ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృతిర్మమైవాజ్ఞాయస్తాముల్లంఘ్యవర్తతే । ఆజ్ఞాచ్ఛేదీమమద్రోహీమద్భక్తోపినవైష్ణవః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ౧౩ ॥ శ్లో ॥ యథేక్షుహేతోస్సలిలంనిషేవితంతృణానివల్లీరపిచప్రసించతి । ఏవంనరోధర్మపథేనవర్తయన్యశశ్చకామాంశ్చవసూనిసోశ్నుతే ॥ ౧౪ ॥ నారదః ॥ ధిగ్జన్మాచారరహితంజన్మధిజ్జ్ఞానవర్జితమ్ । శూద్రోపిదృశ్యతేవృత్తంబ్రాహ్మణేనతుదృశ్యతే ॥ ౧౫ ॥ శూద్రోపిబ్రాహ్మణోజ్ఞేయోబ్రాహ్మణశ్శూద్రఏవసః । హరభక్తిపరోవాపిహరిధ్యానపరోపివా ॥ ౧౬ ॥ భ్రష్టోయస్స్వాశ్రమాచారాత్పతితస్సోభిధీయతే ॥ ౧౬½ ॥ వేదోవాహరిభక్తిర్వాభక్తిర్వాపిమహేశ్వరే । స్వాచారాత్పతితంమూఢంనపునాతిద్విజోత్తమమ్ ॥ ౧౭½ ॥ పుణ్యక్షేత్రాభిగమనంపుణ్యతీర్థనిషేవణమ్ । యజ్ఞోవావివిధోబ్రహ్మన్త్యక్తాచారంనరక్షతి ॥ ౧౮½ ॥ ఆచారాత్ప్రాప్యతేస్వర్గమాచారాత్ప్రాప్యతేసుఖమ్ ॥ ౧౯ ॥ ఆచారాత్ప్రాప్యతేమోక్షమాచారాత్కింనసిధ్యతి ॥ ౧౯½ ॥ మహాభారతే ఆనుశాసనికే ॥ ఆచారాల్లభతేచాయురాచారాల్లభతేశ్రియమ్ । ఆచారాల్లభతేకీర్తింపురుషఃప్రేత్యచేహచ ॥ ౨౦ ॥ యేనాస్తికానిష్క్రియాశ్చగురుశాస్త్రాతిలంఘినః । అధర్మజ్ఞాదురాచారాస్తేభవంతిగతాయుషఇతి ॥ ౨౧ ॥ పారిజాతే ॥ సదాచారేణదేవత్వమృషిత్వంచతథైవచ । ప్రాప్నువంతికుయోనిత్వంమనుష్యాస్తద్విపర్యయఇతి ॥ ౨౩ ॥ ఇత్యాచారలక్షణమ్. *

తెనుగు—తా॥ ఆచారమువల్లనరునికినాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధియుదేవత్వమునుగల్గుననాచారమువల్లనాయుఃక్షయమునుకుత్సితజన్మముంగల్గునుకాబట్టిబుద్ధిమంతుండైనపురుషుండాచారవంతుడైయుండవలయుననుట. *

—* సదాచారలక్షణమ్. *—

విష్ణుపురాణే ॥ సదాచారవతాంపుంసాం జితౌలోకావుభావపి । సాధవఃక్షీణదోషాస్తుస్యాస్సచ్ఛబ్దస్సాధువాచకః ॥ ౧ ॥ తేషామాచరణంయత్తుసదాచారస్సఉచ్యతఇతి ॥ ౧½ ॥ సంస్కారమంజర్యాం ॥ యస్మిన్దేశేయఆచారఃపారంపర్యక్రమాగతః । శ్రుతిస్మృత్యవిరోధేనసదాచారస్సఉచ్యతే ॥ ౨½ ॥ మనుః ॥ ధర్మవ్యతిక్రమోదృష్టోమహతాంసాహసంతథా । తదన్వీక్ష్యప్రయుంజానస్సంసీదత్యవరోబలః ॥ ౩½ ॥ తేజోమయానిపూర్వేషాంశరీరాణీంద్రియాణిచ । దోషైస్తైర్నోపలిప్యంతేపద్మపత్రమివాంభసా ॥ ౪½ ॥ వా ॥ కతకభరద్వాజావన్యోన్యంవ్యత్యస్యభార్యేజగ్మతుః-వసిష్ఠశ్చండాలీమక్షమాలీంప్రజాపతిశ్చస్వాందుహితరమిత్యాదిధర్మవ్యతిక్రమోదృష్టః-జామదగ్న్యేనరామేణపితృవచనాదవిచారేణమాతుశ్శిరశ్ఛిన్నమిత్యాదిసాహసందృష్టం-తదన్వీక్ష్యప్రయుంజానః- తదితినపుంసకమనపుంసకేనైకవచ్చాన్యతరస్యామిత్యేకశేషఏకవద్భావశ్చ - తంవ్యతిక్రమంతచ్చ సాహసమన్వీక్ష్యదృష్ట్వా స్వయమపి తథాప్రయుంజానః- అవరః ఇదానీంతనః - అబలఃదుర్బలః - సంసీదతిప్రత్యవైతి- తేషామపికిందోషః - నేత్యాహతేజోమయానీతి ॥ శ్రుతి ॥ తద్యత్రైషీకాన్తూలమగ్నౌప్రోతంప్రదూయేత ఏవగ్ంహాస్యసర్వేపాప్మానఃప్రదూయంతఇతిశ్రుతేః ॥ ౭ ॥ ఆపస్తంబః ॥ దృష్టోధర్మవ్యతిక్రమస్సాహసంచపూర్వేషాంతేషాంతేజోవిశేషేణప్రత్యవాయోనవిద్యతే

తదన్వీక్ష్య పయుంజానస్సీదత్యవరఇతి ॥ ౮ ॥ గౌతమః॥ సూ ॥ దృష్టోధర్మవ్యతిక్రమస్సాహసంచమహతాంనతుదృష్టార్థేఽవరదౌర్బల్యాదితి ॥ టీ ॥ నతుదృష్టార్థేధర్మవ్యతిక్రమాదపిజాతింతనస్యనసాధీయసీప్రవృత్తిరిత్యర్థః॥౯॥ బోధాయనః॥ శ్లో॥ అనుష్ఠితంతుయద్దేవైర్మునిభిర్యదనుష్ఠితమ్ । నానుష్ఠేయంమనుష్యైస్తదుక్తంకర్మసమాచరేదితి॥ ౧౦ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ కర్మణామనసావాచాయత్నాద్ధర్మంసమాచరేత్ । అస్వర్గ్యంలోకవిద్విష్టంధర్మ్యమప్యాచరేన్నతు॥టీ॥ధర్మ్యంవిహితమపిలోకవిద్విష్టంయస్మాత్తస్మాదస్వర్గ్యమిత్యర్థః॥ఇతిసదాచారనిరూపణమ్॥

తె—తా॥ఋషులచేతను దేవతలచేతను చెప్పబడిన ధర్మములు మనుష్యులాచరించ వలసినవిగాని వారు చేసినకార్యములను వీరుచేయకూడదనుట. ... ... *

—* అథస్మృత్యాదిప్రశంసా. *—

౧॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ధర్మశాస్త్రమధీయానోబ్రాహ్మణస్సంశితవ్రతః।మనోవాగ్దేహజైర్నిత్యంకర్మదోషైర్నలిప్యతే॥ ౨॥ అర్హస్స్యాద్ధవ్యకవ్యానామర్హశ్చపృథివీమిమామ్ । గ్రహణాద్ధర్మశాస్త్రాణాం బ్రహ్మలోకమవాప్నుయాత్॥ ౩ ॥ విదుషాబ్రాహ్మణేనేదమధ్యేతవ్యంప్రయత్నతః। శిష్యేభ్యశ్చప్రవక్తవ్యం సమ్యక్ జ్ఞానేనకేనచిత్॥ ౪॥ ఇదంస్వస్త్యయనంశ్రేష్ఠమిదంబుద్ధివివర్ధనమ్। ఇదంయశస్యంసతతమిదంనిశ్శ్రేయసంపరమ్॥౫॥ ధర్మశాస్త్రమధీయానోబ్రాహ్మణఃశుద్ధయోర్థవిత్ ।పునాతిహిపితౄన్సర్వాన్సప్తసప్తావరాంస్తథా ॥౬ ॥ అమార్గేణప్రవృత్తానాంవ్యాకులేంద్రియచేతసామ్। నివర్తకంధర్మశాస్త్రంవ్యాధీనామివభేషజమ్॥ ౭ ॥ శ్రుతిస్మృతీచక్షుషీద్వేద్విజానాంన్యాయవర్త్మని । మార్గమర్ఘ్నంతితద్ధీనాః ప్రపతంతిపథచ్యుతాః॥ ౮ ॥ హారీతః॥ యథాహివేదాధ్యయనంధర్మశాస్త్రమిదంతథా। అధ్యేతవ్యంబ్రాహ్మణేననియతంస్వర్గమిచ్ఛతా॥౯॥ శంఖలిఖితౌ॥ శ్లో॥ రాగద్వేషాగ్నిదగ్ధానామజ్ఞానవిషపాయినామ్।చికిత్సాధర్మశాస్త్రాణివ్యాధీనామివభేషజమ్॥ ౧౦॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం॥ శ్లో॥ స్మృతింవినానహిజ్ఞానంధర్మస్యభవతిక్వచిత్ । నజాతుజ్ఞాయతేరూపమాలోకేనవినాయథా॥౧౧॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ పురాణన్యాయమీమాంసాధర్మశాస్త్రాంగమిశ్రితాః । వేదాస్స్థానానివిద్యానాంధర్మస్యచచతుర్దశ॥ ౧౨ ॥ టీ॥ విద్యానాంస్థానానిచతుర్దశధర్మస్యస్థానానిహేతవః ఏతానిత్రైవర్ణికైరధ్యేతవ్యాని - తదంతర్గతత్వాద్ధర్మశాస్త్రమధ్యేతవ్యం॥ ౧౩॥శూద్రంప్రకృత్యయమః॥ శ్లో॥ తస్మాదస్యాధికారోస్తినవేదేమునతుస్మృతావితి॥౧౪॥మనురపి॥ నిషేకాదిశ్మశానాంతోమంత్రైర్యస్యోదితోవిధిః।తస్యశాస్త్రేధికారోస్మిన్ జ్ఞేయోనాన్యస్యకస్యచిత్ ॥౧౫॥ టీ॥ మానవధర్మస్యశ్రైష్ఠ్యందర్శయతి॥ అంగిరాః॥ శ్లో॥యత్పూర్వంమనునాప్రోక్తంధర్మశాస్త్రమనుత్తమమ్ । నహితత్సమతిక్రమ్యవచనంహితమాత్మనః॥ ౧౬॥ వేదార్థోపనిబద్ధత్వాత్ప్రాధాన్యంతుమనోఃస్మృతమ్ । మన్వర్థవిపరీతాతుయాస్మృతిస్సాప్రశస్యతే॥ ౧౭॥ శ్రుతిరపి॥ యద్వైకించమనురవదత్తద్భేషజమితి ॥ ౧౮ ॥ వ్యాసహారీతౌ ॥ అవేక్షేతచశాస్త్రాణిమన్వాదీనిద్విజోత్తమః।వైదికాన్నియమాన్వేదాన్వేదాంగానిచసర్వశః॥ ౧౯ ॥ ధర్మశాస్త్రంసదాపఠ్యంబ్రాహ్మణైశ్శుద్ధమానసైః। వేదవత్పఠితవ్యంచశ్రోతవ్యంచదివానిశమ్॥ ౨౦॥ శ్రుతిహీనాయవిప్రాయస్మృతిహీనేతథైవచ। దానంభోజనమన్యచ్చదత్తంకులవినాశనం।తస్మాత్సర్వప్రయత్నేనధర్మశాస్త్రంపఠేద్ద్విజః॥ ౨౧ ॥ శ్రుతిస్మృతీతువిప్రాణాంచక్షుషీదేవనిర్మితే।కాణస్తత్రైకయాహీనోద్వాభ్యామంధఃప్రకీర్తితః॥ ౨౨ ॥ విష్ణుః॥ పురాణంమానవోధర్మస్సాంగోవేదశ్చికిత్సితమ్ ఆజ్ఞాసిద్ధానిచత్వారినహంతవ్యానిహేతుభిః॥౨౩॥ వసిష్ఠః॥అప్రామాణ్యంచవేదానామార్షాణాంచైవకుత్సితమ్।అవ్యవస్థాచసర్వత్రఏతన్నాశనమాత్మనః॥౨౪॥వ్యాసః॥ తేనస్మార్తమనుష్ఠానమంతరేణనవైదికం। ప్రవర్తతేద్విజాతీనాంకర్మసిద్ధిమభీప్సతామ్॥౨౫॥ప్రచేతాః॥అమీమాంసాబహిశ్శాస్త్రాయేచాన్యేవేదవర్జితాః। యత్రైబ్రూయుస్సతత్పార్శ్వేదాధర్మోవిధీయతఇతి॥ ౨౬॥చతుర్వింశతిమతే॥ ఆర్హచార్వాకవాక్యానిబౌద్ధాదిపఠితానిచ। విప్రలంభకవాక్యానిసర్వాణిచవివర్జయేదితి॥ ఇతిస్మృతిప్రశంసా॥ ... *

తె—తా॥బ్రాహ్మణాదివర్ణత్రయమువారును వేద వేదాంగములవంటివైనమన్వాదిధర్మశాస్త్రములనధ్యయనముచేసిధర్మమాచరింపవలయుంగానియార్హచార్వాకబౌద్ధాదివినింద్యవాక్యములయందు విశ్వసించియట్లునడువరాదనిభావము. ... ... *

—* శ్రుత్యాదీనాంబలాబలనిరూపణం. *—

మనుః ॥ శ్రుతిద్వైధంతుయత్రస్యాత్తత్రధర్మావుభౌస్మృతౌ । ఉభావభిహితౌ[illegible]సమ్యగుక్తౌమనీషిభిః

ఘ్నః॥ ౧ ॥ అథోదాహరణమాహ స ఏవ॥ ఉదితేనుదితే చైవ సమయాధ్యుషితే తథా। సర్వథా వర్తతే యజ్ఞ ఇతీయం వైదికీ
శ్రుతిః॥ ౨॥ టీ॥ సమయాధ్యుషితే ఉదితానుదితయోరిత్యర్థః- అయం చ యథాకల్పసూత్రం వ్యవస్థితవికల్పః ॥ ౩ ॥ తథా చ
సుమంతుః॥ శ్లో॥ యత్ర శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భారత। ఉదితేనుదితే చైవ హోమభేదో యథా భవేత్ ॥ ౪ ॥
తస్మిన్ కులక్రమాయాతమాచారం చాచరేద్ద్విజః। సగరీయాన్ మహాబాహో సర్వశాస్త్రోదితాదపీతి॥ ౫ ॥ మనుః ॥ యే
నాస్య పితరో యాతా యేన యాతాః పితామహాః। తేన యాయాత్సతాం మార్గం తేన గచ్ఛన్ న రిష్యతీతి॥ ౬ ॥ టీ॥ స్మృ
త్యాదిద్వైధేపి వికల్ప ఏవ ద్రష్టవ్యః ॥ ౭ ॥ తథా చ గౌతమః॥ సూ॥ తుల్యబలవిరోధే వికల్ప ఇతి॥ ౮ ॥ టీ॥ తుల్యబలయోః
శ్రుత్యోః స్మృత్యోశ్చ విరోధే వికల్ప ఇత్యర్థః॥ ౯॥ లోకాక్షిః॥ శ్రుతిస్మృతివిరోధే తు శ్రుతిరేవ గరీయసీ। అవిరోధే యదా
కార్యం స్మార్తం వైదికవత్తదా॥ ౧౦॥ టీ। విరోధాధికరణన్యాయోత్రానుగ్రాహకో ద్రష్టవ్యః॥ తథా హి॥ అస్త్యేవ మ
హావేద్యాం సదో నామకస్య మంటపస్య మధ్యే కాచిదుదుంబరశాఖా స్తంభత్వేన నిఖాతా భవతి తాముద్దిశ్య వస్త్రవేష్టనం
స్మర్యతే- ఔదుంబరీ సర్వా వేష్టయితవ్యేతి తత్ర సంశయః- ఏషా స్మృతిః ప్రమాణం న వేతి తత్రాష్టకాః కర్తవ్యా ఇత్యా
దిస్మృతేర్మూలవేదానుమాపకత్వేన యథా ప్రామాణ్యం తథైవ సర్వవేష్టనస్మృతి ప్రామాణ్యమితి పూర్వపక్షః - ఔ
దుంబరీం స్పృష్ట్వోద్గాయేదితి ప్రత్యక్షశ్రుతౌ స్పర్శో విహితః తేన చాసౌ సర్వవేష్టనే సతి ఉపపద్యతే - తథా చ సర్వవేష్టన
స్మృతిమూలభూతవేదానుమానస్య ప్రత్యక్షశ్రుతివిరుద్ధస్య కాలాత్యయాపదిష్టత్వేన నిర్మూలా సర్వవేష్టనస్మృతిర
ప్రమాణమితి సిద్ధాంతః॥ ౧౧॥ సంగ్రహే॥ శ్లో॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు విరుద్ధేషు పరస్పరమ్ । పూర్వం పూర్వం బలీయ
స్స్యాదితి న్యాయవిదో విదుః ॥ ౧౨॥ చతుర్వింశతిమతే॥ స్మృతేర్వేదవిరోధే తు పరిత్యాగో యథా భవేత్ । తథైవ లౌకి
కం వాక్యం స్మృతిబాధాత్పరిత్యజేత్ ॥ ౧౩ ॥ వ్యాసః॥ ధర్మయోర్బాధతే ధర్మస్స న ధర్మః కదాచన । అవిరోధే తు
యో ధర్మస్స ధర్మస్సద్భిరుచ్యతే॥ ౧౪ ॥ తస్మాద్విరోధే ధర్మస్య నిశ్చిత్య గురులాఘవమ్ । తయోర్భూయస్తనుం వి
ద్వాన్ కుర్యాద్ధర్మవినిర్ణయమ్॥ ౧౫॥ వా॥ ఏవం శ్రుతిస్మృత్యాచారయోర్విరోధే శ్రుతిర్బలీయసీ॥ ౧౬॥ శ్రుతిస్మృ
త్యర్థమవిహితో ధర్మః తదలాభే శిష్టాచారః ప్రమాణమితి వసిష్ఠస్మరణాత్ ॥ ౧౭ ॥ సదాచారస్త్వవిద్యైతు యస్మిన్
దేశే యస్మిన్ కాలే యస్మిన్ పురుషే రాగద్వేషరహితస్య స్వస్య శిష్టత్వాతిశయబుద్ధిః - తాదృశస్యాచారో ముఖ్యత్వేన
గ్రాహ్యః॥ ౧౮॥ ఏతదేవాభిప్రేత్య గురోశ్శిష్యానుశాసనే తైత్తిరీయాస్సమామనంతి ॥ శ్రు ॥ అథ యది తే కర్మవిచికి
త్సా వా వృత్తవిచికిత్సా వా స్యాత్ -యే తత్ర బ్రాహ్మణాస్సంమర్శినః- యుక్తా ఆయుక్తాః- అలూక్షా ధర్మకామాస్స్యుః-
యథా తే తత్ర వర్తేరన్ తథా తత్ర వర్తేథా ఇతి॥ టీ॥ సంమర్శినః యుక్తికుశలాః - యుక్తాః శాస్త్రతత్పరాః- ఆయుక్తాః
తదర్థానుష్ఠానపరతాః- అలూక్షాః క్రోధాదివర్జితాః- ధర్మకామాః జీవన్ముక్తవత్ కర్మణ్యౌదాసీన్యమకుర్వాణాః- ఉ
క్తరీత్యా కస్యచిచ్ఛిష్టాచారవిశేషస్య ముఖ్యత్వే సత్యపరో గౌణో భవిష్యతి - న తు సర్వథైవానాచారః - ఏవం చ సతి ఏకా
మేవ తైత్తిరీయశాఖామధీత్య బోధాయనాపస్తంబమతభేదేన పరస్పరవిలక్షణమనుష్ఠానమాచరతాముభయవిధానాం
పురుషాణాం స్వస్వపురుషపారంపర్యక్రమాగత ఏవాచారో ముఖ్యః కదాచిత్తదసంభవే మతాంతరేణాప్యనుష్ఠానమే
వ శ్రేయః- న తు సర్వథా తల్లోపో యుక్తః- ఇతి శ్రుతిస్మృత్యాదీనాం బలాబలనిరూపణం॥ ... ... ❋

తె—తా॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణాదులకు ధర్మవిషయమై భేదము గలిగినప్పుడు అన్నిటికంటె శ్రుతివాక్యము ప్ర
మాణము దానికి వెనుక స్మృతివాక్యము దానికి పిమ్మట పురాణాదులు ప్రమాణంబులనియు సకలార్థములను గ్రహించి ని
ర్ణయించినదుచుకొనుటకు శక్తి లేనివాడు తమ సూత్రకారులు చెప్పినట్లనుష్ఠింపవలయుననియు అదియు దొరకనప్పుడు యే
మతస్థులు చెప్పిన ధర్మమైనను నడుపవలయుంగాని ఆచారలోపమెప్పుడు చేయకూడదనుట. ... ❋

—❋ అథ స్మృత్యాదికర్తృనిరూపణం. ❋—

౧॥ పరాశరః ॥ కల్పే కల్పే క్షయోత్పత్త్యా బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః । శ్రుతిస్మృతిసదాచారనిర్ణేతారశ్చ
సర్వదా ॥ టీ ॥ క్షయసహితా ఉత్పత్తిః క్షయోత్పత్తిః తయోపలక్షితా భవంతి - కల్పే కల్పే మహాకల్పే అవాంతర
కల్పే చ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః మహాకల్పావసానే క్షీయంతే - మహాకల్పాదౌ ఉత్పద్యంతే - ఏవమవాంతరకల్పా
వసానే ప్రారంభే చ స్మృత్యాదీనాం నిర్ణేతారో మన్వాదయః క్షయోత్పత్త్యా ఉపలక్ష్యంతే - చకారేణానుక్తో
ధర్మస్సముచ్చీయతే - సర్వదేత్యనేన సృష్టిసంహారప్రవాహస్యానాదిత్వమనంతత్వం చ దర్శితమ్॥ స ఏవ॥ ౨॥ శ్లో ॥ న క
శ్చిద్వేదకర్తా చ వేదం స్మృత్వా చతుర్ముఖః । తథైవ ధర్మాన్ స్మరతి మనుః కల్పాంతరేంతరే ॥ మహాకల్పే చతుర్ము

ఖఃపరమేశ్వరేణదత్తంవేదం శ్రుత్వాతత్ర విప్రకీర్ణాన్ వర్ణాశ్రమాదిధర్మాన్స్మృతిగ్రంథరూపేణోపనిబధ్నాతి - తత్రైవస్వాయంభువోమనుఃప్రత్యవాంతరకల్పంవేదోక్తధర్మాన్గ్రథ్నాతిమనుగ్రహణేనాత్రివిష్ణ్వాదయఉపలక్ష్యంతే॥ మన్వాదీనాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ ౩॥ శ్లో॥ మన్వత్రివిష్ణుహారీతయాజ్ఞవల్క్యోశనోంగిరాః। యమాపస్తంబసంవర్తాః కాత్యాయనబృహస్పతీ॥ పరాశరవ్యాసశంఖలిఖితాదక్షగౌతమౌ । శాతాతపోవసిష్ఠశ్చధర్మశాస్త్రప్రయోజకాః॥ వా॥ ఉశనశ్శబ్దాంతస్యశ్వంద్వైకవద్భావః ॥ ౪ ॥ స్మృతిరత్నే॥ శ్లో॥ మనుర్బృహస్పతిర్దక్షోగౌతమోథయమోంగిరాః। యోగీశ్వరఃప్రచేతాశ్చశాతాతపపరాశరౌ॥ సంవర్తోశనసౌశంఖలిఖితావత్రిరేవచ । విష్ణ్వాపస్తంబహారీతాధర్మశాస్త్రప్రవర్తకాః । ఏతేహ్యష్టాదశప్రోక్తామునయోనియతవ్రతాః ॥ ౫॥ అంగిరాః॥ శ్లో॥ జాబాలిర్నాచికేతశ్చస్కందోలోకాక్షికాశ్యపౌ । వ్యాసస్సనత్కుమారశ్చశంతనుర్జనకస్తథా । వ్యాఘ్రఃకాత్యాయనశ్చైవజాతుకర్ణిఃకపింజలః । బోధాయనశ్చకాణాదో విశ్వామిత్రస్తథైవచ । పైఠీనసిర్గోభిలశ్చేత్యుపస్మృతివిధాయకాః॥ ౬ ॥ శంఖః॥ మనుయమదక్షవిష్ణ్వంగిరోబృహస్పత్యుశనాపస్తంబగౌతమసంవర్తాత్రిహారీతకాత్యాయనశంఖలిఖితపరాశరవ్యాసశాతాతపప్రచేతోయాజ్ఞవల్క్యాదయఇతి॥ ౭॥ శ్లో॥ తథా ॥ వసిష్ఠోనారదశ్చైవ సుమంతుశ్చపితామహః । బభ్రుఃకార్ష్ణాజనిస్సత్యవ్రతోగార్గ్యశ్చదేవలః । జమదగ్నిర్భరద్వాజః పులస్త్యఃపులహఃక్రతుః । ఆత్రేయశ్ఛాగలేయశ్చమరీచిర్వత్సఏవచ॥ పారస్కరోఋష్యశృంగోబైజావాపస్తథైవచ । ఇత్యేతేస్మృతికర్తారఏకవింశతిరీరితాః ॥ ౮ ॥ సంగ్రహే॥ శ్లో॥ అష్టాశీతిసహస్రాణిమునయోగృహమేధినః। పునరావర్తినోబీజభూతాధర్మప్రవర్తకాః ॥ ఏతైర్యానిప్రణీతానిధర్మశాస్త్రాణివైపురా । తాన్యేతానిప్రమాణానినహంతవ్యానిహేతుభిః ॥ యస్తానిహేతుభిర్హన్యాత్సోంధేతమసిమజ్జతి॥ ౯॥ అగ్నివైశ్యః॥ సూ॥ బోధాయనమాపస్తంబంసత్యాషాఢంద్రాహ్యాయణమగస్త్యం శాకల్యమాశ్వలాయనంశాంభవీయంకాత్యాయనమితి నవానిపూర్వసూత్రాణి-వైఖానసంశౌనకీయంభారద్వాజమాగ్నివైశ్యం జైమినీయంమాధున్యంమాధ్యందినం కౌండిన్యం కౌషీతకమితినవాన్యపరసూత్రాణ్యష్టాదశసంఖ్యాకాని- అష్టాదశసంఖ్యాకాశ్శారీరాస్సంస్కారాఇతి ॥ ఇతిస్మృత్యాదికర్తృనిరూపణమ్॥ ... ... *

తె—తా॥ ప్రతికల్పమందుబ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులెట్లుత్పత్తిక్షయంబుల నొందుచుందురో యట్లుశ్రుతిస్మృతిసమాచారనిర్ణేతలగుమన్వాదులునుత్పత్తిక్షయంబులనొందుచుందురనియు. పరమేశ్వరునివలనచతుర్ముఖుండు వేదంబులనువినియుక్తధర్మంబులనుస్మరింపనాధర్మములనుస్మృతులుగా మన్వాదులుపఠించుచున్నారుగానిశ్రుతిస్మృత్యాదులకెవ్వరు గర్తలుకారుగాననవినిత్యంబులనియుప్రతికల్పాదియందు ధర్మంబులనుద్ధరించుకొరకు నిర్ణయింపబడియుండునష్టాశీతిసహస్రసంఖ్యలుగలమునులలోనేర్పరుపబడినవారుమన్వాదినామములతోవచ్చి ధర్మశాస్త్రములేర్పరించుచున్నారుగానవారుచెప్పిన ప్రకారమునడుచుకొనువారుత్తమఫలంబులనొందుదురనియువానినాక్షేపించువిశ్వసింపకయుక్తివాదములుచేయువారంధతమస్సనియెడునరకమందుమునింగిచెడిపోవుదురనియుజెప్పబడినదనుట. *

—* అథధర్మదేశాః *—

౧॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ యస్మిన్దేశేమృగఃకృష్ణస్తస్మిన్ధర్మాన్నిబోధత॥ టీ॥ కృష్ణసారోమృగోయస్మిన్దేశేస్వచ్ఛందంవిహరేత్ - తస్మిన్దేశేధర్మాఅనుష్ఠేయాఇత్యర్థః॥ ౨॥తథాసంవర్తః॥ స్వభావాద్యత్రవిచరేత్కృష్ణసారస్సదామృగః। ధర్మదేశస్సవిజ్ఞేయోద్విజానాంకర్మసాధనమ్॥ ౩ ॥ స్మృతిచంద్రికాయాం॥ కృష్ణసారైర్యవైర్దర్భైశ్చాతుర్వర్ణ్యాశ్రమైస్తథా। సమృద్ధోధర్మదేశస్స్యాదాశ్రయేరన్విపశ్చితః ॥ ౪ ॥ మనుః॥ సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదంతరమ్। తందేవనిర్మితందేశంబ్రహ్మావర్తంప్రచక్షతే । యస్మిన్దేశేయఆచారఃపారంపర్యక్రమాగతః। వర్ణానాంసాంతరాళానాంససదాచారఉచ్యతే॥ టీ॥ సాంతరాళానాంవర్ణసంకరసహితానాంససదాచారస్తస్యధర్మంప్రతిప్రామాణ్యమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥సఏవ॥ శ్లో॥ కురుక్షేత్రంచమత్స్యాశ్చపాంచాలాశ్శూరసేనకాః। ఏషబ్రహ్మర్షిదేశోవైబ్రహ్మావర్తాదనంతరః ॥ టీ ॥ అనంతరఃకించిన్న్యూనః॥ ఏతద్దేశప్రసూతస్యసకాశాదగ్రజన్మనః। స్వంస్వంచరిత్రంశిక్షంతేపృథివ్యాంసర్వమానవాః॥ టీ ॥ అగ్రజన్మనఃబ్రాహ్మణస్యశిక్షంతేఅవగచ్ఛంతి ॥ హిమవద్వింధ్యయోర్మధ్యంయత్ప్రాగ్వినశనాదపి । ప్రత్యగేవప్రయాగాచ్చమధ్యదేశఃప్రకీర్తితః ॥ టీ ॥ వినశనంసరస్వత్యంతర్ధానదేశః ॥ ఆసముద్రాత్తువైపూర్వాదాసముద్రాత్తుపశ్చిమాత్ । తయో

రేవాంతరం గిర్యోరార్యావర్తం విదుర్బుధాః ॥ కృష్ణసారస్తు చరతి మృగో యత్ర స్వభావతః। స జ్ఞేయో యాజ్ఞియో దేశో మ్లేచ్ఛదేశస్త్వతః పరః॥ టీ॥ తతః పరః ఏభ్యో బ్రహ్మావర్తాదిభ్యః అన్యే మ్లేచ్ఛాః యజ్ఞానధికృతాః॥ ౯ ॥ శ్లో॥ ఏతాన్ ద్విజాతయో దేశాన్ సంశ్రయేరన్ ప్రయత్నతః। శూద్రస్తు యస్మిన్ కస్మిన్ వా నివసేద్వృత్తికర్శితః॥ ౧౦ ॥ హారీతః॥ కృష్ణసారో మృగో యత్ర స్వభావేన ప్రవర్తతే। తస్మిన్ దేశే వసన్ ధర్మాన్ సిద్ధ్యతీతి ద్విజపుంగవః ॥ ౧౧ ॥ వ్యాసః॥ బ్రహ్మావర్తః పరో దేశ ఋషిదేశస్త్వనంతరః। మధ్యదేశస్తతో న్యూన ఆర్యావర్తస్త్వనంతరః॥ ౧౨॥ చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానం యస్మిన్ దేశే న విద్యతే। తం మ్లేచ్ఛదేశం జానీయాదార్యావర్తాదనంతరమ్॥ ౧౩ ॥ విష్ణుః ॥ న మ్లేచ్ఛవిషయే శ్రాద్ధం కుర్యాన్న గచ్ఛేత్ మ్లేచ్ఛవిషయమితి॥ ౧౪॥ ఆదిపురాణే॥ శ్లో॥ అధర్మదేశమధ్యే తు కృత్వా క్రతుశతాన్యపి। న గచ్ఛేద్ద్విజశ్రేష్ఠస్స్వర్గమార్గం మహానపి॥ ౧౫॥ స్మృతిచంద్రికాయాం॥ శ్లో॥ ఆర్యావర్తమతిక్రమ్య వినా తీర్థక్రియాం ద్విజః। ఆజ్ఞాం చైవ తథా పిత్రోరైందవేన విశుధ్యతి ॥ ౧౬ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ ॥ ప్రభూతైధోదకే గ్రామే యత్రాత్మాధీనం ప్రయమణం తత్రవాసో ధార్మ్యో బ్రాహ్మణస్యేతి ॥ టీ॥ ప్రభూతా ఏధా ఉదకం చ యస్మిన్ తస్మిన్ గ్రామే బ్రాహ్మణస్య వాసో ధార్మ్యః। తత్రాపి న సర్వత్ర కింతర్హి యత్రాత్మాధీనం ప్రయమణం ప్రాయత్యం మూత్రపురీషప్రక్షాళనాదినియతాత్మాధీనాని తత్ర న త్వత్ర శూద్రాపేక్షావోదకం తత్ర బహుశూద్రాపేక్షాపి న వస్తవ్యం ॥ ౧౬ ॥ యదాహ బోధాయనః॥ శ్లో॥ ఉదపానోదకే గ్రామే ధార్మికో వృషలీపతిః। ఉషిత్వా ద్వాదశ సమాః శూద్రసాధర్మ్యం మృచ్ఛతి॥ టీ ॥ యథా వృషలీపతిః శూద్రసాధర్మ్యం మృచ్ఛతి తథా ధార్మికోప్యేవంవిధే గ్రామే వసన్ శూద్రసాధర్మ్యం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ సంగ్రహే॥ కూపస్నానం తు యో విప్రః కుర్యాద్ద్వాదశవార్షికమ్। స తేనైవ శరీరేణ శూద్రత్వం యాత్యసంశయ ఇతి॥ ౧౮॥ మనుః॥ శ్లో॥ నాధార్మికే వసేద్గ్రామే న వ్యాధిబహులే భృశమ్। నైకః ప్రపద్యేతాధ్వానం న చిరం పర్వతే వసేత్॥ ౧౯ ॥ న శూద్రరాజ్యే నివసేన్నాధార్మికజనావృతే। న పాషండగణాక్రాంతే నోపసృష్టేంత్యజైర్నృభిరితి॥ టీ ॥ ఉపసృష్టే గృహీతోపద్రవే ॥ ౨౦ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ పాపదేశాశ్చ యే కేచిత్ పాపైరధ్యుషితా జనైః। గత్వా దేశాన పుణ్యాంస్తు కృత్స్నం పాపం సమశ్నుతే॥ ౨౧॥ చంద్రికాయాం॥ సౌరాష్ట్రసింధుసౌవీరమవంత్యాం దక్షిణాపథమ్। గత్వైతాన్ కామతో దేశాన్ కలింగాంశ్చ పతేద్ద్విజః ॥ అంగవంగకలింగాంధ్రాన్ మాహిషేయాన్ మగధాంస్తథా। సింధుసౌరాష్ట్రసౌవీరాన్ [illegible] నివాసయేద్ద్విజో నిత్యమనాపది వివర్జయేత్। ఏతానప్యుపగృహ్య సంశ్రయేద్వృత్తికర్శితః ॥ అనర్తవంగమగధాః సౌరాష్ట్రదక్షిణాపథాః । ఉపావృత్సింధుసౌవీరా ఏతే సంకీర్ణయోనయః ॥ సింధుసౌవీరసౌరాష్ట్రాన్ తథా ప్రత్యంతవాసినః । అంగవంగకలింగాంశ్చ గత్వా సంస్కారమర్హతి॥ ప్రత్యంతవాసినః గండాలీదేశాః ॥ శ్లో ॥ ౨౨ ॥ బోధాయనః॥ వా ॥ ఆరట్టాన్ కారస్కరాన్ పుండ్రాన్ సౌవీరాన్ వంగాన్ కలింగాన్ ప్రానూనానితి చ గత్వా పునస్తోమేన యజేత సర్వపృష్ఠయా వాపి ఉదాహరంతి ॥ శ్లో ॥ పద్భ్యాం స కురుతే పాపం యః కలింగాన్ ప్రపద్యతే। ఋషయో నిష్కృతిం తస్య ప్రాహుర్వైశ్వానరం హవిరితి ॥ ఇతి దేశనిరూపణమ్.

——* అథనిషిద్ధదేశాపవాదః. *——

౧॥ వ్యాసః॥ తే దేశాస్తే జనపదాస్తే శైలాస్తే తథాశ్రమాః। పుణ్యాస్తే పథగా యేషాం మధ్యే యాతి సరిద్వరా ॥ ప్రభాసే పుష్కరే కాశ్యాం నైమిశే సరకంటకే। గంగాయాం సరయూతీరే నివసేద్ధార్మికో జనః ॥ అంతర్వేదిమధ్యదేశో బ్రహ్మావర్తం చ యజ్ఞియమ్। మిశ్రకం సరయూతీరం పుష్కరం నైమిశం తథా । ఏతాన్ దేశాన్ నివాసాయ సంశ్రయేరన్ ద్విజాతయః ॥ ౨ ॥ ధర్మశాస్త్రసారే॥ శ్లో ॥ చాంద్రాయణాని కృచ్ఛ్రాణి మహాసాంతపనాని చ। ప్రాయశ్చిత్తాని దీయంతే యత్ర గంగా న విద్యతే ॥ కావేరీ తుంగభద్రా చ కృష్ణవేణీ చ గౌతమీ। భాగీరథీ చ విఖ్యాతాః పంచగంగాః ప్రకీర్తితాః॥ ౩॥ పితామహః॥ శూద్రరాజ్యేపి నివసేద్యత్ర మధ్యే తు జాహ్నవీ। సోపి పుణ్యతమో దేశో ఋషిభిః పరిసమాశ్రితః ॥ ౪ ॥ గౌతమః॥ ప్రభూతైధోదకయవససమిత్కుశమాల్యోపనిష్క్రమణమార్యజనభూయిష్ఠమనలససమృద్ధం ధార్మికాధిష్ఠితం నికేతమావసితుం యతేతేతి॥ టీ॥ ఏధాః కాష్ఠాదీని పాకాద్యర్థం- ఉదకం స్నానపానాద్యర్థం- యవసస్తృణాని గవాద్యర్థం- కుశాః ప్రసిద్ధా ఇష్ట్యాద్యర్థం - మాల్యాని పుష్పాణి దేవతార్చనాద్యర్థం- ఉపనిష్క్రమణం బహిరవకాశస్సంచారాద్యర్థం। ఏధాదీని ప్రభూతాని యత్ర ఆర్యాస్త్రైవర్ణికాస్తైర్జనైర్భూయిష్ఠం వ్యాప్తం- అలసాః కృత్యేష్వనుద్యమాః తద్వ్యతిరిక్తా అనలసాః తైస్సమృద్ధం- ధార్మికైరధిష్ఠితమేవంభూతం నికేతం స్థానమావసితుం యతేత ఏవంభూతే స్థానే యత్నేనాపి వసేదిత్యర్థః. ... ... *

తె—తా ॥ ద్విజులువాసముచేయుటకు యోగ్యంబులైన ధర్మదేశములఁ జెప్పుచున్నారు - యథేచ్ఛముగ సంచరించుచుండుకృష్ణమృగములు యవలు దర్భలు బ్రాహ్మణాదిచాతుర్వర్ణ్యాశ్రమములు- తృణకాష్ఠజలసమృద్ధియుం గలయార్యావర్తాదిపుణ్యక్షేత్రంబులయందును కావేర్యాదిపంచగంగాక్షేత్రంబులైన శుద్ధదేశంబులయందును ద్విజులు వాసము చేయవలయుంగాని ప్రాయశ్చిత్తములంగలుగఁజేయు మ్లేచ్ఛాదిదేశములకెప్పుడుబోగూడదనియు - తీర్థయాత్రాదులకై వెళ్లినప్పుడు మరలిపుణ్యదేశంబులకువచ్చియుక్తప్రాయశ్చిత్తంబులాచరింపవలయు ననియు మన్వాదులాజ్ఞాపించిరనుట. ... ... *

—* అథయుగధర్మాః *—

మనుః॥ ౧॥ శ్లో॥ దైవే రాత్ర్యహనీ వర్షం ప్రవిభాగస్తయోః పునః। అహస్తత్రోదగయనం రాత్రిస్స్యాద్దక్షిణాయనమ్॥ చత్వార్యాహుస్సహస్రాణి వర్షాణాం తు కృతం యుగమ్। తస్య తావచ్ఛతీ సంధ్యా సంధ్యాంశశ్చ తథావిధః॥ టీ॥ వర్షాణాం దేవవర్షాణాం సంధ్యా యుగారంభకాలః సంధ్యాంశః యుగావసానకాలః॥ శ్లో॥ ఇతరేషు ససంధ్యేషు ససంధ్యాంశేషు చ త్రిషు। ఏకాపాయేన వర్తంతే సహస్రాణి శతాని చ॥ టీ॥ ఇతరేషు త్రేతాద్వాపరకలియుగేషు-ఏకాపాయేన ఏకలోపేన॥ పరాశరః॥ ౨॥ కృతం త్రేతా ద్వాపరశ్చ కలిశ్చేతి చతుర్యుగమ్। దివ్యైర్వర్షసహస్రైస్తు తద్ద్వాదశభిరుచ్యతే॥ ౩॥ మనుః॥ అరోగాస్సర్వసిద్ధార్థాశ్చతుర్వర్షశతాయుషః। కృతే త్రేతాదిషు హ్యేషామాయుర్హ్రసతి పాదశః॥ వా॥ యత్పునరితిహాసేషు పురాణేషు బహువర్షసహస్రజీవిత్వముక్తం- తత్తేషాం శ్రద్ధాసాధితమితి వేదితవ్యం- తథా చ మహాభారతే కృతయుగపురుషానధికృత్యోచ్యతే॥ ౪॥ యావద్యావదభూచ్ఛ్రద్ధా దేహం ధారయితుం నృణామ్। తావత్తావదజీవంస్తే నాసీద్యమకృతం భయమితి॥ సఏవ॥ వేదోక్తమాయుర్మర్త్యానామాశిషశ్చైవ కర్మణామ్। భవంత్యనుయుగం లోకే ప్రభావశ్చ శరీరిణామ్॥ టీ॥ ఆయుశ్చతుర్వర్షశతాది- ఆశిషః ఫలాని- ప్రభావశ్శాపానుగ్రహాదిశక్తిః- అనుయుగం యుగానురూపేణ- పూర్ణా నిహీనాః హీనతరాణి హీనతమానీత్యర్థః॥ శ్లో॥ అన్యే కృతయుగే ధర్మాస్త్రేతాయాం ద్వాపరే పరే। అన్యే కలియుగే నౄణాం యుగహ్రాసానురూపతః॥ తపః పరం కృతయుగే త్రేతాయాం జ్ఞానముచ్యతే। ద్వాపరే యజ్ఞమేవాహుర్దానమేవ కలౌ యుగే టీ॥ పరం ప్రధానం యుగస్వభావకృతేన పరధర్మానాదరః ఏవకారాభ్యాం సూచితః॥ ౫॥ పరాశరః॥ శ్లో॥ కృతే తు మానవా ధర్మాస్త్రేతాయాం గౌతమాస్స్మృతాః। ద్వాపరే శంఖలిఖితాః కలౌ పారాశరాస్స్మృతాః॥ అభిగమ్య కృతే దానం త్రేతాస్వాహూయ దీయతే। ద్వాపరే యాచమానాయ సేవయా దీయతే కలౌ॥ వా॥ యుగస్వభావేనైవ దీయత ఇత్యర్థః- సఏవాహ ॥ అభిగమ్యోత్తమం దానమాహూయైవ తు మధ్యమమ్। అధమం యాచమానాయ సేవాదానం తు నిష్ఫలమ్॥ త్యజేద్దేశం కృతయుగే త్రేతాయాం గ్రామముత్సృజేత్। ద్వాపరే కులమేకం తు కర్తారం తు కలౌ యుగే॥ వా॥ పతితో యస్మిన్ దేశే నివసతి తం దేశం వర్జయేత్ - కులత్యాగో నామ పతితస్య కులే భోజనాద్యప్రవృత్తిః కర్తృత్యాగః సంభాషణాదివర్జనం చ॥ కృతే సంభాషణాదేవ త్రేతాయాం స్పర్శనేన చ। ద్వాపరే త్వన్నమాదాయ కలౌ పతతి కర్మణా ॥ కృతే తత్క్షణికశ్శాపస్త్రేతాయాం దశభిర్దినైః। ద్వాపరే చైకమాసేన కలౌ సంవత్సరేణ తు॥ కృతే త్వస్థిగతాః ప్రాణాస్త్రేతాయాం మాంసమాశ్రితాః। ద్వాపరే రుధిరం చైవ కలౌ త్వన్నాదిషు స్థితాః ॥ కలియుగసామర్థ్యం ప్రపంచయతి ॥ సఏవ ॥ జితో ధర్మో హ్యధర్మేణ సత్యం చైవానృతేన చ । జితాశ్చోరైస్తు రాజానః స్త్రీభిశ్చ పురుషాః కలౌ ॥ సీదంతి చాగ్నిహోత్రాణి గురుపూజా ప్రణశ్యతి। కుమార్యశ్చ ప్రసూయంతే తస్మిన్ కలియుగే సదా ॥ వా ॥ అధర్మస్య జయో నామ పాదత్రయోపేతత్వం- ఏకేన పాదేన వర్తమానస్యాధర్మస్య పరాజయః॥ తథా చ పరాశరమాధవీయే॥ ౬॥ కృతే చతుష్పాత్సకలో వ్యాజోపాధివివర్జితః। వృషః ప్రతిష్ఠితో ధర్మో మనుష్యేష్వభవత్పురా॥ ధర్మః పాదవిహీనస్తు త్రిభిరంశైః ప్రతిష్ఠితః। త్రేతాయాం ద్వాపరేఽర్ధేన వ్యామిశ్రో ధర్మ ఇష్యతే । త్రిపాదహీనస్తిష్యే తు సత్తామాత్రేణ తిష్ఠతి ॥ ౭ ॥ విష్ణుపురాణే మైత్రేయం ప్రతి పరాశరః॥ సర్వే బ్రహ్మవదిష్యంతి సంప్రాప్తే తు కలౌ యుగే। నానుతిష్ఠంతి మైత్రేయ శిశ్నోదరపరాయణాః ॥ యదా యదా సతాం హానిర్వేదమార్గానుసారిణామ్ । తదా తదా కలేర్వృద్ధిరనుమేయా విచక్షణైః ॥ పరాన్నేన ముఖం దగ్ధం హస్తౌ దగ్ధౌ ప్రతిగ్రహాత్। మనో దగ్ధం పరస్త్రీభిః బ్రహ్మశాపః కుతః కలౌ ॥ వర్ణాశ్రమాచారవతీ ప్రవృత్తిర్న కలౌ నృణామ్ । న సామయజుఋగ్ధర్మవినిష్పాదనహేతుకీ॥ వివాహా న కలౌ ధర్మ్యా న శిష్యగురుసంస్థితిః। న దాంపత్యక్రమో నైవ వహ్నిదేవార్చనక్రమః॥ సర్వమేవ కలౌ శాస్త్రం యస్య యదభిచేతద్విజ। దేవతాశ్చ కలౌ సర్వాస్సర్వస్సర్వస్య చాశ్రమః॥ ధర్మో యథాభి

రుచిరైరనుష్ఠానైరనుష్ఠితః। విత్తేన భవితా పుంసాం స్వల్పేనాఢ్యతమః కలౌ॥ పరిత్యజంతి భర్తారం విత్తహీనం తథా స్త్రియః। భర్తా భవిష్యతి కలౌ విత్తవానేవ యోషితామ్॥ అర్థాశ్చాత్మోపభోగార్థా భవిష్యంతి కలౌ యుగే। స్త్రియః కలౌ భవిష్యంతి స్వైరిణ్యో లలితస్పృహాః॥ అస్నానభోజినో నాగ్నిదేవతాతిథిపూజనమ్। కరిష్యంతి కలౌ ప్రాప్తే న చ పిండోదకక్రియాః। దుర్భిక్షభయపీడాభిరతీవోపద్రుతా జనాః। గోధూమాన్నయవాన్నాఢ్యం దేశం యాస్యంతి దుఃఖితాః॥ వేదమార్గే ప్రలీనే తు పాషండాఢ్యే తతో జనే। అధర్మవృద్ధ్యా లోకానామల్పమాయుర్భవిష్యతి। శ్వశ్రూశ్వశురభూయిష్ఠా గురవశ్చ నృణాం కలౌ॥ శ్యాలాద్యా హార్యభార్యాశ్చ సుహృదో మునిసత్తమ। కస్య మాతా పితా కస్య సదా కర్మాత్మకః పుమాన్॥ ఇతి చోదాహరిష్యంతి శ్వశురాదిగతా నరాః। నిఃస్వాధ్యాయవషట్కారే స్వధాస్వాహావివర్జితే। తదా ప్రవిరళో ధర్మః క్వచిల్లోకే నివత్స్యతి॥ తత్రాల్పేనైవ యత్నేన పుణ్యస్కంధమనుత్తమమ్। కరోతి తం కృతయుగే క్రియతే తపసా హి యదితి॥ కూర్మపురాణే॥ రాజానశ్శూద్రభూయిష్ఠా బ్రాహ్మణాన్ ఘాతయంతి చ। భ్రూణహత్యా వీరహత్యా ప్రజాయేతే ప్రజాసు వై॥ వినిందంతి మహాదేవం బ్రహ్మాణం పురుషోత్తమమ్। ఆమ్నాయం ధర్మశాస్త్రాణి పురాణాని కలౌ యుగే॥ శుక్లదంతాజ్ఞ్యతాక్షాశ్చ ముండాః కాషాయవాససః। శూద్రా ధర్మం చరిష్యంతి యుగాంతే సముపస్థితే॥ తాడయంతి ద్విజేంద్రాంశ్చ శూద్రా రాజోపసేవినః। సేవావసరమాలోక్య ద్వారి తిష్ఠంతి చ ద్విజాః॥ వాహనస్థాన్ సమావృత్య శూద్రాన్ శూద్రోపసేవినః। సేవంతే బ్రాహ్మణాస్తత్ర స్తువంతి స్తుతిభిః కలౌ॥ అధ్యాపయంతి వై వేదాన్ శూద్రాన్ శూద్రోపసేవినః పఠంతి వైదికాన్ శబ్దాన్ నాస్తికా ఘోరమాస్థితాః॥ తపోయజ్ఞఫలానాం చ విక్రేతారో ద్విజోత్తమాః। యతయశ్చ భవిష్యంతి శతశోఽథ సహస్రశః॥ నాశయంతి హ్యధీతాని నాధిగచ్ఛంతి చానఘ। గాయంతి లౌకికైర్గానైర్దైవతాని నరాధిప॥ వామాః పాశుపతాచారాస్తథా వై పాంచరాత్రకాః। భవిష్యంతి కలౌ తస్మిన్ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియాస్తథా॥ కుర్వంతి చావతారాణి బ్రాహ్మణానాం కులేషు వై। దధీచిశాపనిర్దగ్ధాః పురా దక్షాధ్వరే ద్విజాః॥ నిందంతి చ మహాదేవం తమసావిష్టచేతసః। యే చాన్యే శాపనిర్దగ్ధా గౌతమస్య మహాత్మనః॥ సర్వే తే వతరిష్యంతి బ్రాహ్మణాద్యాసు యోనిషు। వినిందంతి హృషీకేశం బ్రాహ్మణా బ్రహ్మవాదిన ఇతి॥ ... ...✱

తెనుగు—తా॥ యుగధర్మములు జెప్పంబడుచున్నయవి. దైవమానమునందుగల యహోరాత్రంబులు మనుష్యమానముచే నొకసంవత్సరమగుచున్నది - కృతయుగప్రమాణము దేవమానముచేత నాలుగువేల సంవత్సరములును దానియుగారంభకాలముయుగావసానకాలమును నాలుగేసివందలసంవత్సరములగుచున్నవి తదితరంబులగు త్రేతాదులయందు నెక్కొక్కయుగమునకు నొక్కొక్కసహస్రంబు నెక్కొక్కశతంబు చొప్పున క్రమముగ యుగసంధ్యాసంధ్యాంశంబులకు వత్సరంబులు కురచలగుచున్నవి- కృతయుగంబున మానవులకు నాలుగువందల సంవత్సరంబులాయుస్సుగలిగి యరోగులై యిష్టార్థంబులం బొందుచుందురు- త్రేతాదియుగంబులందు క్రమముగ నెక్కొక్కవందచొప్పున తగ్గుచుండునుగనుక గలియందు నూరువత్సరములాయుస్సుగలవారై యుందురు- మఱియు - శ్రద్ధాతిశయము చే మహాత్ములు గొందరు వేలతరబడి సంవత్సరంబులు బ్రతికియుండుటగలదు- శరీరధారులకు యుగానుసారముగా నాయురాశీఃఫలశాపానుగ్రహాదిశక్తులు- పూర్ణహీనహీనతమ హీనతరములుగా నుండును- ఇట్లు యుగములననుసరించి వేరువేరుగా ధర్మములుం జెప్పబడినవి (అనగా) కృతయుగమునందు కృచ్ఛ్రవితపంబును త్రేతయందు జ్ఞానము ద్వాపరమునందు యజ్ఞము కలియుగమందు దానమును ముఖ్యములని చెప్పబడినవి ఇదియునుంగాక కృతయుగమందు తాము దానము పుచ్చుకొనువారివద్దికి వెళ్లియు త్రేతయందు వారిని పిలువబంచియు ద్వాపరమందు యాచింపబడియు కలియందు సేవ చేయించికొనియును దానమిచ్చుచుందురు- ఈనాలుగువిధదానంబులు వరుసగా నుత్తమమధ్యమాధమనిష్ఫలంబులను నామంబులం బొందునుగాన నాలుగు దానములలో సేవాదానంబతినింద్యము - కృతయుగమందు పాపముచే పతితుడైనవాడుండు దేశమును త్రేతయందువాడుండు గ్రామమును ద్వాపరమునందు వానికులమును కలియందు పాపమాచరించినవానిం బరిత్యజింపవలయు- కృతయుగమందు దోషితో మాటలాడినను త్రేతయందు వానిం దాకినను - ద్వాపరమునందు వానియన్నము భుజించినను, కలియందు పాపకర్మము జేసినను పతితుడగుచున్నాడు- కృతయుగమందు తత్క్షణమందును త్రేతయందు పదిదినములకును- ద్వాపరమందొకమాసమునకును కలియందు నొకసంవత్సరమునకు శాపానుగ్రహఫలంబులు ఫలించును- మానవులకు ప్రాణములు కృతయుగమందస్థులయందును - త్రేతయందు మాంసమందును ద్వాపరమందు రుధిరమందును కలియందు వారువారు భుజించుచున్నమునందును నిలిచియుండును- మఱికలియందు యధర్మ

ముచే ధర్మము నన్నృతముచే సత్యము స్త్రీలచే పురుషులు జయింపంబడియుందురు యింక నీకలియందు నగ్నిహోత్రములు లోపించును గురుపూజలడంగును- బాలికలు బిడ్డలగందురు పాపమతి శయించుటవలన నిట్టివిచిత్రంబులు గల్గి ధర్మము నొకపాదముతో నిలిచియొదిగియుండునని మనువ్యాసపరాశరాదులానతిచ్చిరనియు- మఱియు నీకలియుగమందు జనులందరు శిశ్నోదరపరాయణులై బ్రహ్మవాదములు చేయుచు ధర్మానుష్ఠానములం బరిత్యజింతురు - ఎప్పుడెప్పుడు వేదమార్గానుసారులగు సత్పురుషులకు హాని గలుగుచున్నదో యప్పుడప్పుడె కలివృద్ధియైనదని పండితు లూహింపవలయు- పరాన్నముచేత నోరును ప్రతిగ్రహమువల్ల చేతులు పరస్త్రీలచే మనస్సును దగ్ధంబగుచుండ నీకలియందు శాపానుగ్రహసామర్థ్యమెట్లు గల్గును- ఈయుగమందు వేదోక్తంబులగు వర్ణాశ్రమాచారంబులు - ధర్మ్యంబులగు వివాహంబులు గురుశిష్యన్యాయంబులు- దాంపత్యక్రమములు వహ్నిదేవతారాధనంబులు నడువవు- ఎవ్వనికేది రుచించునో వాని కదిశాస్త్రంబగును పిశాచములు కూడ దేవతలవును అంజరన్న యాశ్రమంబుల నాశ్రయింతురు- సంపాదింపనేరని భర్తను స్త్రీలువదలి ధనవంతుల నాశ్రయింతురు - జనులు సంపాదించిన ద్రవ్యమంతయు దమతమ భోగమున కే వినియోగింతురు - విధ్యుక్తస్నానములాచరింపక యగ్నిదేవతాతిథిపితృపూజలం బరిత్యజించి యాధాతులై దుర్భిక్షభయపీడితులై దుఃఖితులగుచు గోధూమయవాన్నాఢ్య దేశంబులం బట్టిపోవుదురు- జనులు వేదమార్గములు లీనమగుటవలన పాషండమార్గములం బ్రవర్తింతురు గాన నల్పాయువులుగా నుందురు- మఱియు జనులు కామచారులై యవని కేవడు తండ్రి తల్లియెవ్వతె దైవమేడనున్నది గురువెవ్వడని నిర్భయముగ వాదింపుచు కర్మరహితులై ధర్మబుద్ధిలేక సంచరింతురు- ఇదియునుంగాక పరమేశ్వరుని విష్ణువును బ్రహ్మను వేదశాస్త్రేతిహాస పురాణములను సర్వదా నిందించుచుందురు- మఱియు బ్రహ్మద్వేషము గల్గి శూద్రులు బ్రాహ్మణులను బాధించుచుందురు కాషాయవస్త్రంబులం గట్టుకొని ముండులైన శూద్రులు ధర్మంబులాచరించుచుందురు కొందరు బ్రాహ్మణులు శూద్రులకు సేవకులై వాహనారూఢులైయున్నవారి వెంటం బరువులిడుచు వారివాకిళ్లు కాచుచు వారిని స్తోత్రములు చేయుచుందురు- పూర్వము దధీచి గౌతమాదులచే శాపగ్రస్తులైన వారీకలియందవతరించి శైవపాంచరాత్రాగమాదిధర్మంబులాచరించుచు దేవ వేదబ్రాహ్మణ నిందకులై యుందురు- అని పరాశరమహర్షి మైత్రేయులవారికి జెప్పినట్లు చెప్పంబడియున్నదనుట.*

—* యుగసామర్థ్యవర్ణనస్య ప్రయోజనమ్. *—

అ॥ యుగసామర్థ్యవర్ణనస్య ప్రయోజనమాహ॥ పరాశరః ॥ ౧ ॥ శ్లో॥ యుగే యుగే చ యే ధర్మాస్తత్ర తత్ర చ యే ద్విజాః। తేషాం నిందా న కర్తవ్యా యుగరూపా హి తే ద్విజా ఇతి॥ టీక॥ యుగరూపాః యుగానురూపాః కాలపరతంత్రా ఇతి యావత్ ॥ ౨ ॥ అత్ర మాధవీయే ॥ నన్వేవం కలౌ పాపినామనింద్యత్వాత్ కృత్స్నం ధర్మాధర్మవ్యవస్థాపకశాస్త్రం విప్లవేత- అతః కథమనిందేత్యత్రోచ్యతే - నానాముని భిస్తత్తద్యుగసామర్థ్యస్య ప్రాయశ్చిత్తస్య ప్రపంచితత్వాత్ తదుభయం పర్యాలోచ్య నిందానిందయోర్వ్యవస్థా కల్పనీయా-యః పురుషో యుగసామర్థ్యమనుసృత్య విహితానుష్ఠానం ప్రతిషిద్ధవర్జనం ప్రమాదకృతపాపస్య ప్రాయశ్చిత్తం కర్తుం శక్తోపి న కుర్యాత్ తద్విషయాణి -భ్రూణహత్యాపి తు స్తస్యాస్యాన్నం న్యాయ్యం షడ్భిస్స్మృతేత్యాదీని నిందావచనాని- అశక్తవిషయం తేషాం నిందా న కర్తవ్యేతి వచనం- తస్మాన్న కోపి ధర్మాధర్మశాస్త్రస్య విప్లవ ఇతి॥ ౩॥ యథాహ పరాశరః॥ శ్లో॥ యుగే యుగే తు సామర్థ్యం శేషం మునివిభాషితమ్ పరాశరేణాప్యుక్తం ప్రాయశ్చిత్తం విధీయత ఇతి॥ టీ॥ శేషం విశిష్టం- తత్తద్యుగసామర్థ్యం మన్వాదిమునిభిర్విశేషేణ భాషితం- పరాశరేణాప్యుక్తం ప్రాయశ్చిత్తం చ త్రైవిధీయతె· అతశ్శక్తాశక్తవిషయే నిందానిందే ఇత్యర్థః॥ ౪॥ శ్లో॥ యత్కృతే దశభిర్వర్షైస్త్రేతాయాం హాయనేన తత్। ద్వాపరే తచ్చ మాసేన హ్యహోరాత్రేణ తత్కలౌ॥ ధ్యాయన్కృతే యజన్యజ్ఞైస్త్రేతాయాం ద్వాపరేర్చయన్। యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సంకీర్త్య కేశవమ్॥ అనేకదోషదుష్టస్య కలేరేష మహాన్గుణః। విశేషాద్బ్రాహ్మణో రుద్రమీశానం శరణం వ్రజేత్ ॥ ౫॥ శివసర్వస్వే ॥ యావన్న కీర్తయేన్మర్త్యః కలికల్మషసంభవమ్। తావత్తిష్ఠతి దేహేస్మిన్ భయం చాత్ర న పవర్తత ఇతి ॥ ౬ ॥ వ్యాసస్మృతౌ॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు రామనామ సమీరితమ్। తన్నామకీర్తనం భూయస్తాపత్రయవినాశనమ్॥ ౭॥ బృహస్పతిః ॥ కృతే యద్బ్రాహ్మణస్యాసీత్ త్రేతాయాం తు యత్ తు త్రయాత్। ద్వాపరే తు ప్రపక్షేణ కలావశ్నీచ తద్భవేత్ ॥ నవవృత్తం న శుద్ధోథో నశుద్ధిర్మనసః కలౌ। యతోతస్సత్యమేవైకం నరాణాముపకారకమితి ॥ ఇతి యుగసామర్థ్యవర్ణనప్రయోజనమ్. ... ... *

తెనుగు — తా॥ యుగసామర్థ్యవర్ణనమునకుం బ్రయోజనమును చెప్పుచున్నారు- ఏయే యుగమునకు నేయే ధర్మములు చెప్పబడినవో- ఆయాయుగానుసారంబుగ ధర్మముల నాచరించుచుండుద్విజులు లెవ్వరెవ్వరో అట్టియుగధర్మములను గాని ఆయాయుగధర్మానురూపముగఁ బ్రవర్తించుచుండు నాయాద్విజులను గాని నిందింపకూడదనియు- అట్లు గురులాఘవములు సమమైనపక్షమున నెవ్వరెట్లుండినను డవచ్చుగదా యందులకై ధర్మాధర్మనిర్ణాయకంబైన ధర్మశాస్త్రమెందులకనియాక్షేపింపకూడదు యుగసామర్థ్యమునుబట్టి సరిగా నాచరించుటకు శక్తిగలవారు మన్వాది ధర్మశాస్త్రములయందు జెప్పబడు గౌరవప్రాయశ్చిత్తములను శక్తిలేనివారు పరాశరాదిధర్మశాస్త్రములందుఁ జెప్పంబడు లఘుప్రాయశ్చిత్తములను నాచరించినం జాలుననివ్యవస్థ చేయుటకై విచారించి నిర్ణయించినవిషయము గాన దాని నెవ్వరాక్షేపింపకూడదనియు మఱియు దపంబులు సేయునెడ కృతత్రేతాద్వాపరంబులలో గ్రమముగ దశవర్షైకవర్షైకమాససాధ్యంబులగు తపఃఫలంబులీకలియుగమందు నొక్క యహోరాత్రంబుచే సాధింపదగినవగుచున్నవి- కృతయుగమందు జిరకాలధ్యానము త్రేతయందు పెక్కుజన్నములు ద్వాపరంబున విశేషంబుగ దేవపూజలు జేసిననే ఫలంబులు గల్గునో యాఫలంబు లీకలియుగంబునందు గేశవనామసంకీర్తనము వల్ల లభించుచున్నవి గనుక సనేకదోషయుక్తంబైనను నీకలియుగముత్తమంబనియు నానామసంకీర్తనంబు సేయునెడ శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసంబులయందేకరీతిగా బ్రశంసింపంబడియున్న శ్రీరామనామసంకీర్తనం బతిముఖ్యంబనియు నింతియగాక సదాచారము ద్రవ్యశుద్ధిమనశ్శుద్ధిగలుగనియీకలియుగమందన్యంబులగు తపములు జేయనుద్యుక్తులగుటకంటె నెుక్కసత్యవ్రతపరిపాలనమెుక్కటె నంజరిపిరేని యందువల్ల సర్వపురుషార్థంబులు సమకూరుననియుం బెద్దలైన పరాశర చ్యవనబృహస్పతులు మొదలగువారనుగ్రహించిరనియుం జెప్పబడినదనిభావము. ... ... *

—* అథకలియుగనిషిద్ధధర్మాః *—

పరాశరమాధవీయే॥౧॥శ్లో॥ఊఢాయాః పునరుద్వాహం జ్యేష్ఠాంశం గోవధంతథా। కలౌ పంచ న కుర్వీత భ్రాతృజాయాం కమండలుమితి॥ స్మృత్యర్థసారే॥ దేవరేణసుతోత్పత్తిర్వానప్రస్థపరిగ్రహః। దత్తాక్షతాయాః కన్యాయాః పునర్దానం పరస్యచ ॥ సముద్రయాత్రాస్వీకారః కమండలువిధారణమ్। మహాప్రస్థానగమనం గోపశుశ్చసురాగ్రహః॥ అగ్నిహోత్రహవణ్యాశ్చలీఢా లేహ్యాపరిగ్రహః। అసవర్ణాసు కన్యాసు వివాహశ్చద్విజాతిషు॥ వృత్తస్వాధ్యాయసాపేక్షమఘసంకోచనం తథా। అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వమంగస్పర్శనమేవచ ॥ ప్రాయశ్చిత్తవిధానంచ విప్రాణాం మరణాంతికమ్। సంసర్గదోషః పాపేషు మధుపర్కే పశోర్వధః। దత్తౌరసేతరేషాంతు పుత్రత్వేన పరిగ్రహః॥ శామిత్రంచైవ విప్రాణాం సోమవిక్రయణం తథా। దీర్ఘకాలబ్రహ్మచర్యం నరమేధాశ్వమేధకౌ। కలౌయుగేత్విమాన్ధర్మాన్ వర్జ్యానాహుర్మనీషిణ ఇతి॥౨॥ ధర్మశాస్త్రసుధానిధౌ॥ గోత్రాన్మాతృసపిండాత్తు వివాహో గోవధస్తథా। విధవాయాం ప్రజోత్పత్తౌ దేవరస్య నియోజనమ్॥ ఆతతాయిద్విజాగ్ర్యాణాం ధర్మయుద్ధేన హింసనమ్। ద్విజస్యాబ్ధౌ తు నౌయాతుః శోధితస్యాపి సంగ్రహః ॥ సత్రదీక్షా చ సర్వేషాం కమండలువిధారణమ్। మహాప్రస్థానగమనం గోసంజ్ఞప్తిశ్చ గోసవే॥ సౌత్రామణ్యామపి సురాగ్రహణస్య చ సంగ్రహః। సంసర్గదోషస్తేనాద్యైర్మహాపాతకనిష్కృతిః ॥ వరాతిథిపితృభ్యశ్చ పశూపాకరణక్రియా। సవర్ణానాం తథాదుష్టైస్సంసర్గశ్శోధితైరపి॥ అయోనౌ సంగ్రహో వృత్తే పరిత్యాగో గురుస్త్రియాః। శూద్రేషు దాసగోపాలకులమిత్రార్ధసీరిణామ్ ॥ భోజ్యాన్నతా గృహస్థస్య తీర్థసేవాచ దూరతః। శిష్యస్య గురుదారేషు గురువద్వృత్తిరీరితా॥ ఆపద్వృత్తిర్ద్విజాగ్ర్యాణామశ్వస్తనికతా తథా। బ్రాహ్మణానాం ప్రవాసిత్వం ముఖాగ్నిధమనక్రియా ॥ బలాత్కారాదిదుష్టస్త్రీసంగ్రహో విధిచోదితః। యతేస్తు సర్వవర్ణేషు భిక్షాచర్యావిధానతః। నవోదకే దశాహం చ దక్షిణా గురుచోదితా ॥ బ్రాహ్మణాదిషు శూద్రస్య పచనాదిక్రియాపిచ। భృగ్వగ్నిపతనైశ్చైవ వృద్ధాదిమరణం తథా॥ గోతృప్తిశిష్టేపయసి శిష్టైరాచమనక్రియా। పితాపుత్రవిరోధేషు సాక్షిణాం దండకల్పనమ్ ॥ యతేస్సాయంగృహస్థత్వం సూరిభిస్తత్త్వదర్శిభిః। ఏతాని లోకగుప్త్యర్థం కలేరాదౌ మహాత్మభిః ॥ నివర్తితాని కర్మాణి వ్యవస్థాపూర్వకం బుధైః। సమయశ్చాపి సాధూనాం ప్రమాణం వేదవద్భవేదితి ॥ ౩ ॥ నారదవరేణ పుత్రోత్పాదనం నిషిద్ధత్యాపస్తంబః ॥ సూ ॥ సగోత్రస్థానీయాం నపరేభ్యస్సమాచక్షీత కులాయైవహి స్త్రీప్రదీయత ఇత్యుపదిశంతి తదింద్రియదౌర్బల్యాద్విప్రతిపన్నమవశిష్టగంహి పరత్వం పాణేస్తదవ్యతిక్రమే ఖలు పునరుభయోర్నరకతి॥ టీ॥ అనపత్యోభర్తా తత్పిత్రాదిర్వా సగోత్రస్థానీయాం భార్యాం స్నుషాం వానపరేభ్యస్సమాచక్షీత - అస్యా

మపత్యముత్పాద్యమితి సగోత్రాయ దేవరాయ సపిండేభ్యో వా సమాచక్షీత కులాయైవ హి స్త్రీ ప్రదీయత ఇతి - తదద్యత్వే విప్రతిపన్నం విప్రతిషిద్ధం భర్తృవ్యతిక్రమే ఇంద్రియాపారతంత్ర్యాదతి ప్రసంగస్స్యాదితి - దేవరాదిపాణేరపి గృహీతత్వాత్పాణేరన్యత్వావిశేషాదిత్యర్థః॥ ... ... *

ఉజ్జ్వలా॥ సగోత్రస్థానీయేభ్యో నపరేభ్యస్సమాచక్షీత. యోనపత్యః ఆత్మనశ్శక్త్యభావం నిశ్చిత్య క్షేత్రజం పుత్రమిచ్ఛతి భార్యాం పరత్ర నియుఙ్క్తే తేవా తస్మిన్ పిత్రాదయస్సంతానకాంక్షిణః తద్విషయమేతత్ - కులాంతరాత్ప్రవిష్టా స్త్రీ సగోత్రస్థానీయా సా హి పూర్వం పితృగోత్రాసతీ భర్తృగోత్రాసతీ భర్తృగోత్ర ధర్మైరధిక్రియతే అతస్సా భర్తృపక్షీయాణాం సగోత్రస్థానీయా భవతి భర్తా తు సాక్షాత్సగోత్రః తాం సగోత్రస్థానీయాం నపరేభ్యః అసగోత్రేభ్యస్సమాచక్షీత ఇయమనపత్యా అస్యామపత్యముత్పాద్యమితి సగోత్రాయైవ తు సమాచక్షీత తత్రాపి దేవరాయ తదభావే సపిండేభ్యః కః పునః సగోత్రస్య విశేషః తమాహ - కులాయ హి స్త్రీ ప్రదీయత ఇత్యుపదిశంతి స్త్రీ కన్యా ప్రదీయమానా కులాయైవ ప్రదీయత ఇత్యుపదిశంతి ధర్మజ్ఞాః- తస్మాత్సగోత్రాయైవ సమాచక్షీత తమిమం నియోగం దూషయతి - తదింద్రియదౌర్బల్యాద్విప్రతిపన్నం యద్యప్యేవం పూర్వైః కృతవంతః తథాపి తదద్యత్వే విప్రతిపన్నం విప్రతిషిద్ధం కుతః యింద్రియదౌర్బల్యాద్దుర్బలేంద్రియాదద్యత్వే మనుష్యాః తతశ్చ శాస్త్రవ్యాజేనాపి భర్తృవ్యతిక్రమే అతిప్రసంగాదితి సగోత్రవిషయే చ యో విశేషః సోపి నాస్తీత్యాహ - అవశిష్టం హి పరత్వం పాణేః యేన పాణినా పూర్వమగ్నిసాక్షికం పాణిగృహీతః కన్యాయాః తస్మాత్పాణేరన్యో భవతి సగోత్రస్యాపి పాణిః యస్మాదేవం పాణేః పరత్వమవిశిష్టం సమానం తస్మాదవిశేషయంతి అవిశిష్టమిత్యపవాదః పాణేరన్యో భవతు కో దోషః తద్వ్యతిక్రమే ఖలు పునరుభయోర్నరకః తస్య పాణేర్వ్యతిక్రమే ఉభయోర్దంపత్యోర్నరకః భవతి ఖలు పునరితి ప్రసిద్ధిద్యోతకో నిపాతః అతః పత్యా అపి నసపాణిస్త్యాజ్యః॥ ... ... *

తెనుగు—తా॥ కలియుగవర్జ్యంబులగు ధర్మములం జెప్పుచున్నారు- విధివత్తుగా వివాహమైన స్త్రీలకు మరల వివాహము- జ్యేష్ఠపుత్రునికి నధికభాగము- వివాహాదులయందు గోమధుపర్కము- పుత్రార్థమై దేవరాదినియోగము- యతులకు గమండలుధారణము- వానప్రస్థాశ్రమపరిగ్రహము- దత్తాక్షతమైన కన్యను మఱియొకనికి దానము చేయుటయు- సముద్రముమీద నావ యెక్కి వెళ్లుటయు మహాప్రస్థానమును గూర్చి పోవుటయు గవాలంభము- జన్మములయందు సురను గ్రహించుటయు అగ్నిహోత్రహవణి యొక్క లీఢయందు లేహ్య పరిగ్రహము- ద్విజులకు వర్ణాంతర స్త్రీవివాహము- వేదాగ్నిహోత్రనిరతులగు విప్రులకఘసంకోచము- అస్థిసంచయనానంతరమందు శరీరస్పర్శన మొనరించుట - విప్రుల కుమరణాంతికప్రాయశ్చిత్తవిధానము- పాపులయొక్క సంసర్గమువలని దోషము- దత్తౌరసులకంటె వేరైనవారిని బుత్రులుగా బరిగ్రహించుటయు- విప్రశామిత్రము- సోమవిక్రయణము- దీర్ఘకాలబ్రహ్మచర్యము- నరమేధాశ్వమేధములు- మాతృసపిండస్త్రీవివాహము- విధవయందు బుత్రార్థమై దేవరాదినియోగము- ఆతతాయిద్విజాగ్ర్యులను ధర్మయుద్ధము చే హింసించుటయు- సముద్రముమీద నావ యెక్కి పోయి కృతప్రాయశ్చిత్తుడైనవానిం జేర్చికొనుటయు- యజ్ఞములయందు ఋత్విక్కులకందరికి దీక్ష గల్గియుండుటయు- సచ్ఛూద్రులయిన దాస గోపాలకుల మిత్రార్థసీరులయొక్క భోజ్యాన్నతయు- గృహస్థులకు దూరదేశతీర్థయాత్రయు- శిష్యులకు గురుభార్యలయందు గురువద్వృత్తియు ద్విజశ్రేష్ఠులకు నశ్వస్తనికతయు (అనగా మరునాటికి మిగిలించికొనకయుండుటయు) బ్రాహ్మణులకు బ్రవాసము ముఖాగ్ని ధమనక్రియ (అనగా నిప్పును నోటితో నూదిమండింపచేయుటయు) దుష్టస్త్రీలను నిర్బంధించి సంగ్రహించుటయు- యతులకు సర్వవర్ణభిక్షాచర్యయు- నవోదకమును బదిరోజులవరకు బరిగ్రహింపకుండుటయు- గురువుకోరినంత దక్షిణ యిచ్చుటయు- బ్రాహ్మణాదులకు శూద్రులు వంటచేయుటయు- వృద్ధులు భృగ్వగ్నిపతనముల చే మృతి నొందుటయు- ఆవులు త్రాగి మిగిలిన నీళ్లతో శిష్టులాచమనములు సేయుటయు- తండ్రికొమాళ్ల వివాదమందు సాక్షి చెప్పినవానిం దండించుటయు యతులకు రాత్రులయందు గృహవాసమునీ చెప్పబడినవన్నియు లోకసంరక్షణార్థమై కల్యాదియందు తత్త్వమెరింగిన మహాత్ములగు పెద్దలచే వ్యవస్థాపూర్వకముగ నిషేధింపబడినది గావున సత్పురుషులయొక్క సమయమును వేదములవలె ప్రమాణమై యుండుటం బట్టి దీని నత్యాదరంబుతో గ్రహింపందగుననుట. ... ... *

—* అథకర్మపరిభాషా. *—

తత్ర కాత్యాయనః॥ ౧ ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకాలే యదావశ్యం కర్మ కర్తుం న శక్యతే। గౌణకాలేపి కర్తవ్యం

గౌణోప్యేతాదృశోభవేదితి॥ ౨॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం॥స్వకాలాదుత్తరోగౌణఃకాలఃపూర్వస్యకర్మణః।యద్వాగా
మిక్రియాముఖ్యాకాలస్యాప్యంతరాళవత్।గౌణకాలత్వమిచ్ఛంతికేచిత్ప్రోక్తనకర్మణి।గౌణేష్వేతేషుకాలేషుకర్మ
చోదితమాచరేత్॥ ప్రాయశ్చిత్తప్రకారేణప్రోక్తాంనిర్వృతిమాచరేత్।ప్రాయశ్చిత్తమకృత్వానగౌణకాలేసమా
చరేత్॥ దివోదితానికర్మాణిప్రమాదాదకృతానివై।యామిన్యాఃప్రహరోయావత్తావత్కర్మాణికారయేత్॥ ముఖ్య
కాలేతుముఖ్యంచేత్సాధనంనైవలభ్యతే। తత్కాలద్రవ్యయోఃకస్యముఖ్యత్వంగౌణతాపివా॥ ముఖ్యకాలంసమాశ్రిత్య
గౌణమప్యస్తుసాధనమ్। నముఖ్యద్రవ్యలోభేనగౌణకాలప్రతీక్షణమితి॥ ౩॥ స్కాందే॥ ఆత్మాపుత్రఃపురోధాశ్చ
భ్రాతాపుత్రీపితాసఖా।ఇజ్యాయాంధర్మకార్యేచజాయంతేప్రతిరూపకాః। ఏభిఃకృతంమహాదేవిస్వయమేవకృతం
భవేదితి॥ ౪॥ సంగ్రహే॥ రాత్రౌప్రహరపర్యంతందివాకృత్యానికారయేత్।బ్రహ్మయజ్ఞంచసౌరంచవర్జయి
త్వావిశేషతఇతి॥౫॥కాత్యాయనః॥ యతోఽపదిశ్యతేకర్మకర్తురంగంనముచ్యతే। దక్షిణస్తత్రవిజ్ఞేయఃకర్మ
ణాంపారగఃకరఇతి॥౬॥ మనుః॥ కుత్సితేవామహస్తస్స్యాద్దక్షిణస్స్యాదకుత్సితే।యజ్ఞోపవీతినాకార్యంసర్వంకర్మ
ప్రదక్షిణమ్॥ ఆసీనఊర్ధ్వఃప్రహ్వోవానియమోయత్రనేదృశః।తదాసీనేనకర్తవ్యంనప్రహ్వేననతిష్ఠతా॥౭॥
కాత్యాయనః॥యత్రదిఙ్నియమోనస్యాజ్జపహోమాదికర్మసు।తిస్రస్తత్రదిశఃప్రోక్తాఐంద్రీసౌమీతదంతరేతి॥౮॥
చంద్రికాయాం॥ మనఃప్రసాదాత్సత్యోక్త్యాతపసాస్నానకర్మణా। ఆచమ్యచాత్మనశ్శుద్ధింకృత్వాకర్మసమాచరేత్।
౯॥ సంకల్పఃకర్మణామాదౌవైదికానామవిద్యతే। ఇదంకర్మకరిష్యామిత్యుచ్చార్యత్వాచరేత్తతఇతి। ఆశ్వలాయ
నః॥ ప్రధానస్యక్రియాయాంతుసాంగంతత్క్రియతేపునః। తదంగకరణేకుర్యాత్ప్రాయశ్చిత్తన్నకర్మతత్॥ ప్ర
వృత్తమన్యథాకుర్యాద్యదిమోహాత్కథంచన। యతస్తదన్యథాభూతంతతఏవసమాపయేత్॥ సమాప్తంయదిజానీ
యాదన్యద్వైతదథాకృతమ్।తావదేవపునఃకుర్యాన్నావృత్తిస్సర్వకర్మణామ్॥ ౧౦॥ శాతాతపః॥ బహ్వల్పంవాస్వ
గృహ్యోక్తంయస్యకర్మప్రచోదితమ్। తస్యతద్వతిశాస్త్రార్థేకృతేసర్వంకృతంభవేత్॥శ్రౌతేషుసర్వశాఖోక్తం
సర్వస్యైవయథోచితమ్।స్మార్తంసాధారణంతేషుగార్హ్యేష్వపిచకర్మసు॥ సర్వశాఖోపసంహారాదుక్తఃశ్రౌతో
యథావిధిః।సర్వస్మృత్యుపసంహారాత్స్మార్తోఽప్యుక్తస్తథావిధిః॥ ౧౧॥స్మృత్యర్థసారే॥ ప్రాచీదిశామనుక్తౌస్యా
దుదీచీనదిశాతథా।తిష్ఠత్వప్రహ్వతానుక్తావాసీనత్వంచకర్మసు॥ ప్రభుఃప్రథమకల్పస్యయోనుకల్పేనవర్తతే।సనా
ప్నోతిఫలంతస్యపరత్రేతిశ్రుతిస్మృతీ॥ నసాంపరాయికంతస్యదుర్మతేర్విద్యతేఫలమ్। సామయాచారికాధర్మాజాతి
భేదకులోద్భవాః॥ గ్రామాచారాఃపరిగ్రాహ్యాయేచవిధ్యవిరోధినః। యుగధర్మాఃపరిగ్రాహ్యాస్సర్వైరత్రైవయథోచి
తమితి॥ ౧౨॥ కాత్యాయనః॥ యన్నామ్నాతంస్వశాఖాయాంపారక్యంనవిరోధిచ।విద్వద్భిస్తదనుష్ఠేయమగ్నిహో
త్రాదికర్మవత్॥ ఆత్మతంత్రేతుయన్నోక్తంతత్కుర్యాత్పారతంత్రికమితి॥ అ॥ స్వసూత్రోక్తంకర్మపరిత్యజ్యపార
క్యంకర్మకుర్వతోదోషమాహ॥ ౧౩॥ దక్షః॥ శ్లో॥ స్వకంకర్మపరిత్యజ్యయదన్యత్కురుతేద్విజః।అజ్ఞానాదథవాజ్ఞానా
త్త్యక్తేనపతితోభవేదితి॥ ౧౪॥ స్వసూత్రాలాభేవృద్ధమనుః॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానేతుపరసూత్రేణవిద్యతే। బోధా
యనమతంకృత్వాస్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్॥ విధిదృష్టంతుయత్కర్మకరోత్యవిధినాతుయః। ఫలంకించిన్నచాప్నోతిక్లే
శమాత్రంతుతస్యతదితి॥ ౧౫॥ స్మృత్యంతరే॥ అకాలేయత్కృతంకర్మకాలంప్రాప్యపునఃక్రియా। కాలాతీతంతు
యఃకుర్యాదకృతంతద్వినిర్దిశేదితి॥౧౬॥ ఆశ్వలాయనః॥శ్రౌతంవాయత్రపౌరాణంస్మార్తంవాపివినిర్ణయే।గీర్దృ
ష్టాతత్రనచలేన్న్యాయాద్వాస్వానుమానతః॥ యత్రగీరదృష్టాతత్రకుర్యాన్న్యాయానుమానతః। యత్రయస్తుయథా
ప్రోక్తంతత్రకుర్యాత్తథాచతత్॥ అన్యథాస్వానుమానేనకుర్యాత్ప్రాజ్ఞోపిమానవఇతి॥ భారద్వాజః॥ ఆసనంస్వస్తి
కంప్రోక్తంజప్యాదీనిప్రకుర్వతః। కుశేశయాసనంవాపివీరాసనమథాపివా॥ జానూర్వోరంతరేసమ్యక్కృత్వాపాదత
లేఉభే। ఋజుకాయస్సమాసీనఃస్వస్తికంతత్ప్రచక్షతే। ఏకంపాదమథైకస్మిన్విన్యస్యోరౌతుసంస్థితః॥ ఇతరస్మింస్త
థాచోరుంవీరాసనముదీరితమ్। ఊర్వోరుపరివిప్రేంద్రకృత్వాపాదతలేఉభే॥ అంగుష్ఠౌచనిబధ్నీయాద్ధస్తాభ్యాంవ్యు
త్క్రమేణతు। పద్మాసనంవదేదేతత్సర్వేషామపిపూజితమితి॥ ౧౭॥ స్మృత్యర్థసారే॥ ఉపాత్తేతుప్రతినిధౌముఖ్యో
ర్థోయదిలభ్యతే।తత్రముఖ్యమనాదృత్యగౌణేనైవసమాపయేత్॥ముఖ్యాభావేయదాగౌణముపాత్తంసద్వినశ్యతి। త
త్రముఖ్యోపమంగౌణంగ్రాహ్యంముఖ్యోపమన్నతు॥ యస్మిన్కస్మిన్నుపాత్తేతుముఖ్యేపరిగతేసతి।అన్యద్ద్రవ్యంసజాతీ
యంవిజాతీయమథాపివా।ఉపాదాయప్రయుంజానఃపూర్వంకృత్స్నమవాప్నుయాదితి॥ ౧౮॥ భారద్వాజః॥ అజ్ఞాతా

యదివామంత్రతాస్స్వస్వగృహ్యేషుచోదితాః। ఉపవీతప్రముఖ్యానాం తేషాం వై ధారణే ద్విజాః । కేవలంప్రణవోవాపి వ్యాహృతిత్రితయంతువా। స్యాతాం విప్రాదివర్ణేషు ద్వావేతౌ సర్వశాఖినామితి॥ ౧౯ ॥ శాండిల్యః॥ ప్రదక్షిణే ప్రణామే చ పూజాయాం హవనే జపే। న కంఠావృతవస్త్రస్స్యాద్దర్శనే గురుదేవయోరితి॥ ౨౦॥ బోధాయనః ॥ కర్తవ్యముత్తరం వాసః పంచస్వేతేషు కర్మసు। స్వాధ్యాయోత్సర్గదానేషు భోజనాచమయోస్తథా ॥ హవనం భోజనం దానముపహారః ప్రతిగ్రహః। బహిర్జానుర్న కార్యాణి తద్వదాచమనం స్మృతమితి ॥ ౨౧ ॥ అన్యచ్చ ॥ స్నానమాచమనం హోమం భోజనం దేవతార్చనమ్। ప్రౌఢపాదో న కుర్వీత స్వాధ్యాయం పితృతర్పణమ్॥ ఆసనారూఢపాదస్తు జాన్వోర్వా జంఘయోస్తథా। కృతావసక్థికో యస్తు ప్రౌఢపాదస్స ఉచ్యతే ॥ టీ॥ వస్త్రాదినా కృతపాదబంధః కృతావసక్థికః। హోమః ప్రతిగ్రహో దానం భోజనాచమనే జపః। బహిర్జానుర్న కార్యాణి సాంగుష్ఠాని సదాచరేదితి॥ ఇతి పరిభాషా॥ *

—* అథసృష్టిః. *—

తత్రమనుః॥ ౧ ॥ యోసావతీంద్రియగ్రాహ్యస్సూక్ష్మోవ్యక్తస్సనాతనః। సర్వభూతమయోచింత్యస్సఏషస్వయముద్బభౌ॥ టీ॥ అవ్యక్తః అవిదితస్వభావః సనాతనః అనాదినిధనః - యోసావేవం లోకశాస్త్రప్రసిద్ధః - సఏషపరమః పుమాన్ - సర్వభూతమయః ప్రపంచస్వరూపః స్వయం నకస్యచిన్నియోగేన నాపి కర్మవశేన ఉద్బభౌ వ్యక్తీబభూవ॥ శ్లో॥ సోభిధ్యాయ శరీరాత్స్వాద్విసృక్షుర్వివిధాః ప్రజాః । అపఏవ ససర్జాదౌ తాసు వీర్యమపాసృజత్ ॥ టీ ॥ అపాసృజత్ ఉప్తవాన్ అంశేనానుప్రవిశదిత్యర్థః॥ శ్లో॥ ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః। తా యదస్యాయనం పూర్వం తేన నారాయణస్స్మృతః॥ టీ॥ నరస్య పురుషస్య సూనవః భగవతా సృష్టా ఇత్యర్థః - వైశబ్దో హేతౌ తా ఆపః అస్య నరస్య పూర్వః ప్రథమం అయనమనువేశస్థానమాసీత్ తేన నారాయణస్స్మృతః ॥ శ్లో ॥ తదండమభవద్ధైమం సహస్రాంశుసమప్రభమ్। తస్మిన్ జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మా సర్వభూతపితామహః॥ టీ ॥ తజ్జలానుప్రవిష్టం భగవద్వీర్యం హైమం హేమమయం- అతఏవ బ్రహ్మా హిరణ్యగర్భాఖ్యః తస్మిన్నండే స్వయం భగవాన్ బ్రహ్మరూపధారీ జజ్ఞే॥ శ్లో ॥ యత్తత్కారణమవ్యక్తం నిత్యం సదసదాత్మకమ్। తద్విసృష్టస్స పురుషో లోకే బ్రహ్మేతి కీర్త్యతే॥ టీ॥ కారణశబ్దేన నారాయణ ఉచ్యతే- సదసదాత్మకం సత్ కారణం ప్రవృత్త్యాదికం అసత్కార్యం ప్రపంచః ఉభయమాత్మా దేహో యస్య తత్తథోక్తం - తద్విసృష్టః తేన కారణాఖ్యేన భగవతా విసృష్టః పురుషశబ్దోయం రాజపురుషశబ్దవత్ - అధికారీవచనం భగవన్నియోగకర ఇత్యర్థః॥ శ్లో॥ తస్మిన్నండే స భగవానుషిత్వా పరివత్సరమ్। స్వయమేవాత్మనో ధ్యానాత్తదండమకరోద్ద్విధా॥ టీ॥ భగవాన్ భగవన్మయో బ్రహ్మా - తాభ్యాం సశకలాభ్యాం తు దివం భూమించ నిర్మమే ॥ శ్లో ॥ మధ్యే వ్యోమ దిశశ్చాష్టావపాం స్థానంచ శాశ్వతమ్॥ టీ॥ దివం స్వర్గాదిలోకం భూమిం సపాతాళాం - మధ్యే వ్యోమ అంతరిక్షలోకం- అష్టౌ దిశశ్చ శాశ్వతం యావత్ప్రళయావస్థానం- అపాం స్థానం సముద్రంచ నిర్మమే॥ అ॥ సర్వభూతాని సస్రష్టో హిరణ్యగర్భస్య ఉపాదానం స్వశరీరాంశ ఇతి శ్లోకత్రయేణాహ స ఏవ॥ శ్లో ॥ ఉద్బబర్హాత్మనశ్చైవ మనస్సదసదాత్మకమ్। మనసశ్చాప్యహంకారమభిమంతారమీశ్వరమ్। మహాంతమేవ చాత్మానం సర్వాణి త్రిగుణాని చ। విషయాణాం గ్రహీతౄణి శనైః పంచేంద్రియాణి చ ॥ తేషాం త్వవయవాన్ సూక్ష్మాన్ షణ్ణామప్యమితౌజసామ్ । సన్నివేశ్యాత్మమాత్రాసు సర్వభూతాని నిర్మమే॥ టీ॥ మనః- మహత్తత్త్వం సదసదాత్మకం ప్రకృతివికృత్యాత్మకం మనసో మహత్తత్త్వాదనంతరం అభిమంతారమస్మితాప్రత్యయరూపమీశ్వరం- సర్వకర్మప్రవర్తకం- అహంకారంచ ఉద్బబర్హ ఉద్ధృతవాన్ మహాంతమాత్మానం స్థూలమంతఃకరణం మన ఇతి యావత్ -స్వరూపేణ విషయరూపేణ ఇంద్రియరూపేణ చ త్రిగుణీభూయావస్థానాత్త్రిగుణానీతి తన్మాత్రాణి శబ్దాదీన్యుచ్యంతే- తథా విషయాణాం గ్రహీతౄణి పంచజ్ఞానేంద్రియాణి చకారాత్ కర్మేంద్రియాణి శనైః క్రమాదుద్బబర్హ తేషాం మహదహంకారమనస్తన్మాత్రజ్ఞానకర్మేంద్రియాణాం షణ్ణామమితౌజసాముపయుజ్యమానేషు అవయవేషు దీపవద్దక్షయ వీర్యాణామవయవాన్ నానాంశేనాత్మమాత్రాసు స్వజీవాంశేషు సన్నివేశ్య ఆకలయ్య సర్వభూతాని దేవమనుష్యాదీని నిర్మమే - ఏతదుక్తం భవతి - ఆత్మీయానాం మహదహంకారమనస్తన్మాత్రజ్ఞానకర్మేంద్రియాణాం అంశాస్సర్వభూతోపాదానమితి॥ శ్లో ॥ సర్వేషాం తు స నామాని కర్మాణి చ పృథక్పృథక్। వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథక్సంస్థాశ్చ నిర్మమే। కర్మణాం చ వివేకాయ ధర్మాధర్మౌ వ్యవేచయత్। ద్వంద్వైరయోజయచ్చేమాస్సుఖదుఃఖాదిభిః ప్రజాః॥ లోకానాం తు వివృద్ధ్యర్థం ముఖబాహూరుపాదతః ॥ బ్రాహ్మణం క్షత్రియం వైశ్యం శూద్రంచ నిరవర్తయత్ । సర్వస్యాస్య తు సర్గస్య గుప్త్యర్థం స మహాద్యుతిః । ముఖబాహూరుపజ్జానాం పృథక్క-

ర్మాణ్యకల్పయదితి ॥ ౨ ॥ సుబాలోపనిషది చ శ్రూయతే ॥ శ్రు ॥ తస్మాత్తమస్సంజాయతే-తమసో భూతాది-
ర్భూతాదేరాకాశః - ఆకాశాద్వాయుః - వాయోరగ్నిః - అగ్నేరాపః - అద్భ్యః పృథివీ - తదండంసమభ
వత్ - తత్సంవత్సరమాత్రముషిత్వాద్విధాకరోదధస్తాద్భూమిముపరిష్టాదాకాశంమధ్యే పురుషఇతి ॥ ౩ ॥ తైత్తిరీ
యశ్రుతిరపి ॥ బ్రాహ్మణోఽస్యముఖమాసీత్ - బాహూరాజన్యః కృతః- ఊరూతదస్య యద్వైశ్యః - పద్భ్యాగ్ం
శూద్రోఅజాయతేతి చ ॥ ౪ ॥ తథా మహోపనిషది॥ ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్సోన్యం కామం మనసా ధ్యాయత
తస్య ధ్యానస్థస్య లలాటాత్స్వేదోత్ప్రసరాఃతా ఆపోఽభవన్ తాసు వీర్యమథాసృజత్తద్ధిరణ్మయమండమభవత్ త
స్మిన్ బ్రహ్మచతుర్ముఖోఽజాయతేతి॥ ౫ ॥ నారాయణోపనిషది చ। అథ పురుషో హ వై నారాయణో కామయత-ప్ర
జాస్సృజేయేతి- నారాయణాద్బ్రహ్మాజాయతేతి॥ ౬॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ నారాయణః పురాదేవో జలంసృష్ట్వా జలో
పరి। సుష్వాపభోగిపర్యంకేశయనే తు శ్రియాసహ॥ తస్య సుప్తస్య నాభౌ తు మహత్పద్మమభూత్కిల। పద్మమధ్యేఽభవ
ద్బ్రహ్మా వేదవేదాంగభూషణః॥ సచోక్తస్తేన దేవేన జగత్సృష్టౌ పునః పునః। సోపి సృష్ట్వా జగత్సర్వం సదేవాసురమా
నుషమ్॥ యజ్ఞసిద్ధ్యర్థమనఘాన్ బ్రాహ్మణాన్ముఖతోఽసృజత్ అసృజత్క్షత్రియాన్ బాహ్వోర్వైశ్యానప్యూరుదే
శతః॥ శూద్రాంశ్చ పాదయోస్సృష్ట్వా తేషాం చైవానుపూర్వశః। యథాప్రోవాచ భగవాన్ బ్రహ్మయోనిః పితామ
హ ఇతి ॥ ప్రోవాచ ధర్మానితి శేషః ॥ వా - సృష్టౌ పరస్పరవిరుద్ధానాం శ్రుతీనాం స్మృతీనాం చ కల్పభేదేన వ్యవస్థా
ద్రష్టవ్యా ॥ ఇతిసృష్టిః. ... ... *

—* అథవర్ణధర్మాః. *—

తత్ర దేవలః॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణాజ్జాతస్సంస్కృతో బ్రాహ్మణో భవేత్ । ఏవం క్షత్రియవిట్శూ
ద్రాః జ్ఞేయాస్స్వేభ్యస్స్వయోనిజా ఇతి॥ ౨ ॥ శాతాతపః॥ తపో దమో దయా దానం సత్యం ధర్మః శ్రుతం ఘృణా। వి
ద్యా విజ్ఞానమాస్తిక్యమేతద్బ్రాహ్మణలక్షణమితి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ సవర్ణేభ్యస్సవర్ణాసు జాయంతే
హి సజాతయః। అనింద్యేషు వివాహేషు పుత్రాస్సంతానవర్ధనా ఇతి॥ ౪ ॥ హారీతః॥ బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణేనై
వహ్యుత్పన్నో బ్రాహ్మణస్స్మృతః। షట్కర్మాణి నిజాన్యాహుర్బ్రాహ్మణస్య మహర్షయః॥ తైరేవ సతతం యస్తు ప
ర్తయన్ సుఖమేధతే। అధ్యాపనం చాధ్యయనం యజనం యాజనం తథా। దానం ప్రతిగ్రహశ్చేతి షట్కర్మాణీతి చోచ్య
త ఇతి॥ ౫ ॥ మనుః॥ అధ్యాపనం చాధ్యయనం యజనం యాజనం తథా। దానం ప్రతిగ్రహశ్చైతి షట్కర్మాణ్యగ్రజన్మన
ఇతి॥ ౬ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఇజ్యాధ్యయనదానాని వైశ్యస్య క్షత్రియస్య చ। ప్రతిగ్రహోఽధికో విప్రో యాజనాధ్యాప
నే తథేతి ॥ టీ ॥ తత్ర బ్రాహ్మణస్యేజ్యాదీని త్రీణి ధర్మార్థాని- ప్రతిగ్రహాదీని త్రీణి వృత్త్యర్థాని ॥ ౭ ॥ షణ్ణాంతు
కర్మణామస్య త్రీణి కర్మాణి జీవికా। యాజనాధ్యాపనే చైవ విశుద్ధాచ్చ ప్రతిగ్రహ ఇతి మనుస్మరణాత్ ॥ ౮ ॥ అత ఇ
జ్యాదీన్యవశ్యకర్తవ్యాని న ప్రతిగ్రహాదీని- తదాహ గౌతమః ॥ సూ ॥ ద్విజాతీనామధ్యయనమిజ్యా దానం బ్రాహ్మణ
స్యాధికాః ప్రవచనయాజనప్రతిగ్రహాః పూర్వేషు నియమ ఇతి ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ సవర్ణాపూర్వశాస్త్రవిహితా
యాం యథర్తుగచ్ఛతః పుత్రాస్తేషాం కర్మభిస్సంబంధ ఇతి ॥ టీ ॥ సవర్ణా చాపూర్వా చ శాస్త్రవిహితా చేతిక
ర్మధారయః- సవర్ణా సజాతీయా- అపూర్వా అనన్యపూర్వా శాస్త్రవిహితా శాస్త్రోక్తబ్రాహ్మాదివివాహసంస్కృ
తా ఏవంభూతాయాం భార్యాయాం యథర్తుగమనకల్పేన గచ్ఛతో యే పుత్రా జాయంతే తేషాం కర్మభిస్సంబంధో
భవతీత్యర్థః- కర్మాణ్యపి స ఏవాహ॥ సూ॥ స్వకర్మ బ్రాహ్మణస్యాధ్యయనమధ్యాపనం యజ్ఞో యాజనం దానం ప్రతి
గ్రహణం దాయాద్యం సిలోంఛ ఇతి ॥ టీ ॥ దాయాద్యం దాయస్వీకారః- సిలోంఛః క్షేత్రాదిషు పతితానాం మంజరీభూ
తానాం తతశ్చ్యుతానాం వా ధాన్యానాం సిలశబ్దార్థః- తేషాముంఛనం అంగులీభిర్నఖైర్వా ఆదానమేతాన్యష్టౌ బ్రాహ్మణస్య
స్వకర్మేత్యర్థః॥ ఇతివర్ణధర్మాః. ... ... *

—* అథయజనమ్. *—

యజ్ఞైః శ్రుతిః॥ ౧ ॥ యజ్ఞ ఇతి యజ్ఞో హి దేవాః - యజ్ఞేన హి దేవా దివంగతా యజ్ఞేనాసురానపానుదంత యజ్ఞే
న ద్విషంతో మిత్రా భవంతి యజ్ఞే సర్వం ప్రతిష్ఠితం తస్మాద్యజ్ఞం పరమం వదంతీతి॥ టీ॥ యజ్ఞ ఇతి ॥ యజ్ఞో నామాధానాగ్ని
హోత్రాదిః- స హి దేవానాం సంబంధీ దేవత్వస్య ప్రాపకత్వాత్ ।- తదేవాహ యజ్ఞేన హి దేవా ఇత్యత్ర శ్రుత్యంతరం-
యజ్ఞేన వై దేవాస్స్వర్గం లోకమాయన్నితి- యజ్ఞేనాసురానపానుదంత- యజ్ఞేన ద్విషంతశ్శత్రవో మిత్రాణి భవంతి

త్విక్ప్రసర్పకాదిదక్షిణాదానేన దానం యజ్ఞానాం వరూథం గృహస్థానీయం దానేహి యజ్ఞాస్తిష్ఠంతి॥ శ్లో॥ తదభావేకృతో
యజ్ఞో మృతో యజ్ఞస్త్వదక్షిణః- యో౽దక్షిణేన యజేత స యజ్ఞః ప్రథమో నాయురిత్యాదివాక్యేభ్యో దానస్య యజ్ఞ
అవశ్యకర్తవ్యత్వాత్ యజ్ఞే సర్వం ప్రతిష్ఠితం సర్వస్య జగతో యజ్ఞాధీనత్వాత్ తస్మాద్యజ్ఞం పరమం వదంతి భగవంత ఇత్య
ర్థః ॥ ౨ ॥ అత్ర భగవద్గీతాయాం॥ శ్లో ॥ వ్యాసః ॥ సహయజ్ఞాః ప్రజాస్సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః। అనేన ప్ర
సవిష్యధ్వమేష వో౽స్త్విష్టకామధుక్ ॥ దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయంతు వః। పరస్పరం భావయంతః శ్రేయః
పరమవాప్స్యథ॥ ఇష్టాన్ భోగాన్హి వై దేవా దాస్యంతే యజ్ఞభావితాః। తైర్దత్తానప్రదాయైభ్యో యో భుంక్తే స్తేన
ఏవ స ఇతి॥ ౩ ॥ యజ్ఞస్య త్రైవిధ్యమాహ భగవాన్॥ అఫలాకాంక్షిభిర్యజ్ఞో విధిదృష్టో య ఇజ్యతే । యష్టవ్యమేవేతి మన
స్సమాధాయ స సాత్త్వికః ॥ అభిసంధాయ తు ఫలం దంభార్థమపి చైవ యః। ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తం యజ్ఞం విద్ధి రాజసమ్।
విధిహీనమసృష్టాన్నం మంత్రహీనమదక్షిణమ్। శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం తామసం పరిచక్షత ఇతి ॥ ౪ ॥ హారీతః॥ శ్లో ॥
యజ్ఞేన లోకా విమలా విభాంతి యజ్ఞేన దేవా అమృతత్వమాప్నువన్ । యజ్ఞేన పాపైర్బహుభిర్విముక్తః ప్రాప్నోతి లో
కాన్ పరమస్య విష్ణోః ॥ నాస్త్యయజ్ఞస్య లోకో వై నాయజ్ఞో విందతే శుభమ్ । అనిష్టయజ్ఞో పూతాత్మా భ్రశ్యతి ఛిన్నప
ర్ణవదితి ॥ ౫ ॥ మాధవీయే॥ నాస్తికాద్యథవాలస్యాద్యో౽గ్నీన్నాధాతుమిచ్ఛతి । యజేత వా న యజ్ఞేన స యాతి న
రకాన్ బహూన్। తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన బ్రాహ్మణో హి విశేషతః ॥ ఆధాయాగ్నీన్విశుద్ధాత్మా యజేత పరమేశ్వర
మితి ॥ ౬ ॥ కాష్ణాజినిః॥ పుత్రముత్పాద్య కర్మైతత్కుర్యాద్వైతానికం ద్విజః। యథా కథంచిదాదధ్యాత్ప్రా
ప్తం చేత్సాధుతో ధనమితి ॥ ౭ ॥ ప్రజాపతిః॥ సర్వసంస్థాధికారీ స్యాదాహితాగ్నిర్ధనే సతి। ఆదధ్యాన్నిర్ధనో౽
ప్యగ్నీన్నిత్యం పాపభయాద్ద్విజ ఇతి ॥ ౮ ॥ వసిష్ఠః॥ సూ॥ అవశ్యం బ్రాహ్మణో౽గ్నీనాదధీత దర్శపూర్ణమాసాగ్ర
యణచాతుర్మాస్యపశుసోమైశ్చ యజేతేతి॥ ౯ ॥ హారీతో౽పి॥ శ్లో॥ పాకయజ్ఞాన్యజేన్నిత్యం హవిర్యజ్ఞాంశ్చ నిత్యశః।
సౌమ్యాంస్తు విధిపూర్వేణ య ఇచ్ఛేద్ధర్మమవ్యయమితి ॥ ౧౦ ॥ తే౽పి గౌతమేన దర్శితాః ॥ సూ ॥ అష్టకాపార్వణ
శ్రాద్ధం శ్రావణ్యాగ్రహాయణీ చైత్ర్యాశ్వయుజీతి సప్తపాక యజ్ఞసంస్థాః- అగ్న్యాధేయమగ్నిహోత్రం దర్శపూ
ర్ణమాసౌ చాతుర్మాస్యాగ్రయణేష్టిర్నిరూఢపశుబంధస్సౌత్రామణీతి సప్తహవిర్యజ్ఞసంస్థాః - అగ్నిష్టోమో౽త్యగ్ని
ష్టోమ ఉక్థ్యష్షోడశీ వాజపేయో౽తిరాత్రో౽ప్తోర్యామ ఇతి సప్తసోమసంస్థా ఇతి॥ టీ ॥ అష్టకా హేమంతశిశిరయోరష్టమీ
షు క్రియమాణం శ్రాద్ధం- పర్వణి భవః పార్వణః స్థాలీపాకం- శ్రాద్ధం మాసి శ్రాద్ధం- శ్రావణీ సర్పబలిః శ్రావణ్యాం పౌర్ణ
మాస్యాం తత్క్రియతే- ఆగ్రహాయణీ పౌర్ణమాసీ తస్యాం క్రియమాణస్సర్పబలేరుత్కర్షః- హేమంతప్రత్యవరోహ
ణాఖ్యం చ కర్మ అగ్రహాయణీశబ్దేనోచ్యతే- చైత్రీ చైత్రపౌర్ణమాస్యాం క్రియమాణ ఈశానబలిః - ఆశ్వయుజీ ఆ
గ్రహాయణం- అగ్న్యాధేయాదయశ్శ్రౌతప్రసిద్ధాః॥ ౧౧॥ బోధాయనః ॥ సూ ॥ కృష్ణకేశో౽గ్నీనాదధీతేతి శ్రుతిరి
తి॥ ౧౨॥ స ఏవ॥ అయజ్ఞేనావివాహేన వేదస్యోత్సాదనేన చ। కులాన్యకులతాం యాంతి బ్రాహ్మణాతిక్రమేణ చేతి॥ ౧౩ ॥ గా
ర్గ్యః॥ ప్రధానం వైదికం కర్మ గుణభూతం తథేతరత్ । గుణనిష్ఠః ప్రధానం తు హిత్వా గచ్ఛత్యధోగతిమ్ ॥ యో వైదికమ
నాదృత్య కర్మ స్మార్తేతిహాసకమ్। మోహాత్సమాచరేద్విప్రో న స పుణ్యేన యుజ్యతే॥ శ్రౌతం కర్మ న చేచ్ఛక్తః కర్తుం
స్మార్తం సమాచరేత్ । తత్రాప్యశక్తః కరణే కుర్యాదాచారమంతత ఇతి॥ ౧౩॥ అ॥ అగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసవిష
యే శ్రుతిః॥ ప్రజాపతిర్యజ్ఞానసృజతాగ్నిహోత్రం చాగ్నిష్టోమం చ పౌర్ణమాసీం చోక్థ్యం చామావాస్యాం చాతిరాత్రం చ తా
నుదమిమీత యావదగ్నిహోత్రమాసీత్తావానగ్నిష్టోమో యావతీ పౌర్ణమాసీ తావానుక్థ్యో యావత్యమావాస్యా తా
వానతిరాత్ర ఇతి॥ టీ॥ ప్రజాపతిరగ్నిహోత్రాదీన్ షడ్యాగానసృజత తత్రాగ్నిహోత్రపౌర్ణమాస్యామావాస్యాయా
గాః అల్పః ద్రవ్యమంత్రక్రియావిశేషైస్సాధ్యాః అల్పఫలాః- అగ్నిష్టోమోక్థ్యాతిరాత్రయాగాః బహుద్రవ్యమంత్రక్రి
యావిశేషైస్సాధ్యాః అధికఫలా ఇతి- విమర్శే సమ్యగనుగ్రహేణ తుల్యాః త్రీణిద్వంద్వాః ఉపమితవాన్ తదనుగ్రహాదగ్ని
హోత్రాదీన్యగ్నిష్టోమాదితుల్యాని సంపన్నాని॥ ౧౪॥ ఏవం వేదనే ఫలమాహ శ్రుతిః- య ఏవం విద్వానగ్నిహోత్రం
జుహోతి యావదగ్నిష్టోమేనోపాప్నోతి తావదుపాప్నోతి య ఏవం విద్వాన్ పౌర్ణమాసీం యజతే యావదుక్థ్యేనోపాప్నో
తి తావదుపాప్నోతి య ఏవం విద్వానమావాస్యాం యజతే యావదతిరాత్రేణోపాప్నోతి తావదుపాప్నోతీతి॥ ౧౫॥ జ్ఞాన
యుక్తస్య కర్మణః ఫలాధిక్యం ఛందోగా ఆమనంతి॥ శ్రు॥ యదేవ విద్యయా కరోతి తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీతి॥ ౧౬॥ అ॥ పు
నరపి దర్శపూర్ణమాసౌ ప్రశంసతి॥ శ్రు॥ పరమేష్ఠినో వా ఏష యజ్ఞో౽గ్ర ఆసీత్తేన స పరమాం కాష్ఠామగచ్ఛత్తేన ప్రజాపతిం

నిరవాసాయయత్తేన ప్రజాపతిః పరమాంకాష్ఠామగచ్ఛత్తేనేంద్రం నిరవాసాయయత్తేనేంద్రః పరమాంకాష్ఠామగచ్ఛత్తేనాగ్నీషోమౌనిరవాసాయయత్తేనాగ్నీషోమౌ పరమాంకాష్ఠామగచ్ఛతాంయఏవం విద్వాన్దర్శపూర్ణమాసౌయజతేపరమామేవకాష్ఠాంగచ్ఛతీతి॥ టీ॥ పరమేపదేసత్యలోకేతిష్ఠతీతిపరమేష్ఠీచతుర్ముఖః - తస్యాగ్రే పూర్వస్మిన్ కల్పేయజమానత్వేనావస్థితస్యఏషదర్శపూర్ణమాసయజ్ఞః ప్రవృత్తః- తేనచేశ్వరార్పణబుధ్యానుష్ఠితేనయజమానః పరమాంకాష్ఠాంఇదంపరమేష్ఠిత్వపదంప్రాప్తవాన్ - ప్రజాపతిఃదక్షాదిః-తంపూర్వస్మిన్ జన్మని తేనోత్తమఫలహేతుదర్శపూర్ణమాసోపదేశేననిరవాసాయయత్ అనుష్ఠానాయప్రేరితవాన్ - సచతస్మిన్ జన్మనియజమానమతేనానుష్ఠానేనపరమాంకాష్ఠాందక్షత్వాదిపదంప్రాప్తవాన్-ఏవమితరత్రయోజ్యం - తథాగ్నిహోత్రంప్రశంసతి॥ ౧౭॥ అగ్నిహోత్రగ్ంసాయంప్రాతర్గృహాణాన్నిష్కృతిస్స్విష్టగ్ంసుహుతంయజ్ఞక్రతూనాంప్రాయణగ్ంసువర్గస్యలోకస్యజ్యోతిస్తస్మాదగ్నిహోత్రంపరమంవదంతీతి॥ టీ॥ అగ్నిహోత్రమితికర్మనామధేయంతత్సాయం ప్రాతశ్చనిర్వర్తితంగృహాణాంగృహస్థాశ్రమిణామార్జితపాపానాం నిష్కృతిః ప్రాయశ్చిత్తం స్విష్టంశోభనయాగహేతుః- సుహుతంశోభనహోమహేతుః - యజ్ఞక్రతూనాం ప్రాయణం యజ్ఞాఃదర్శపూర్ణమాసాదయః క్రతవః అగ్నిష్టోమాదయః - ఏతేషాంయజ్ఞక్రతూనాంప్రాయణంకారణభూతం - సువర్గస్యలోకస్యబ్రహ్మలోకాదేః జ్యోతిఃప్రకాశకంబ్రహ్మలోకాదిప్రాప్తిహేతురితియావత్ - తథాన్యత్రశ్రూయతే- తస్మాదాహురగ్నిహోత్రంవైదేవాగృహాణాన్నిష్కృతిమపశ్యన్నితి - అగ్నిహోత్రపారాయణాయజ్ఞాఇతిచ ॥ ౧౮ ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ నాగ్నిహోత్రాత్పరోధర్మోనాగ్నిహోత్రాత్పరంతపః। నాగ్నిహోత్రాత్పరంశ్రేయోనాగ్నిహోత్రాత్పరంయశః । నాగ్నిహోత్రాత్పరాసిద్ధిర్నాగ్నిహోత్రాత్పరాగతిః। నాగ్నిహోత్రాత్పరంస్థానంనాగ్నిహోత్రాత్పరంవ్రతమ్॥ అన్యాఽవ్యాహృతయస్తిస్రస్స్వధాస్వాహానమోవషట్ । యస్యైతేవేశ్మనిసదాబ్రహ్మలోకస్థఏవసఇతి ॥ ౧౯ ॥ సత్యవ్రతః॥ సిలోంఛినాంచయోధర్మస్త్వహన్యహనియత్ఫలమ్। తద్దర్శపూర్ణమాసంచయేయజంతిద్విజాతయః॥ నతేషాంపునరావృత్తిర్బ్రహ్మలోకాత్కదాచనేతి ॥ ౨౦ ॥ వృద్ధమనుః ॥ నిత్యాగ్నిహోత్రందర్శంచపూర్ణమాసః పితృక్రియా। ఆతిథ్యంవైశ్వదేవంచబ్రహ్మలోకస్యశాశ్వతఇతి ॥ ౨౧ ॥ మనుః ॥ యస్యత్రైవార్షికంధాన్యంపర్యాప్తంభృత్యవృత్తయే। అధికంవాపివిద్యేతససోమంపాతుమర్హతి॥ పుణ్యాన్యన్యానికుర్వీతశ్రద్దధానోజితేంద్రియః। నత్వల్పదక్షిణైర్యజ్ఞైర్యజేతాథకథంచన॥ ఇంద్రియాణియశస్స్వర్గమాయుఃకీర్తింప్రజాంపశూన్। హంత్యల్పదక్షిణోయజ్ఞస్తస్మాన్నాల్పధనోయజేత్॥ ప్రాజాపత్యమదత్వాశ్వమగ్న్యాధేయస్యదక్షిణామ్ । అనాహితాగ్నిర్భవతిబ్రాహ్మణోవిభవేసతీతి ॥ ౨౨ ॥ వ్యాసః॥ అన్నహీనోదహేద్రాష్ట్రంమంత్రహీనోహ్యృత్విజః । ఆత్మానందక్షిణాహీనోనాస్తియజ్ఞసమోరిపురితి॥ ౨౩॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ప్రాక్సోమికీంక్రియాంకుర్యాద్యస్యాన్నంవార్షికంభవేత్ ॥ వా॥ ఇత్యేతానిమన్వాదీనివచనానికామ్యయాగవిషయాణి॥ ౨౪॥ అ॥ యతోవిహితదక్షిణాపర్యాప్తద్రవ్యాభావేపినిత్యాన్నలోపయేదిత్యాహబోధాయనః॥ శ్లో॥ యస్యనిత్యానిలుప్తానితథైవాగంతుకానిచ। విపథస్థోపినస్వర్గంగచ్ఛేత్తుపతితోహిసః॥ తస్మాత్కందైఃఫలైర్మూలైర్మధునాథరసేనవా। నిత్యానిత్యానికుర్వీతనచనిత్యానిలోపయేదితి ॥ ౨౫ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వివాహాత్పరమాధాయజుహ్యాదేవాగ్నిహోత్రకమ్ । దర్శపూర్ణమాసాగ్రయణసోమయాగాన్క్రమాచ్చరేత్ ॥ సర్వథాప్రథమస్సోమయాగఃకార్యోద్విజాతిభిః। యథాసంభావితాంగేనశక్త్యాదత్వాతుదక్షిణామ్॥ వ్రాత్యదుర్బ్రాహ్మణత్వాదిమహాదోషోపశాంతయఇతి॥ ౨౬॥ సంగ్రహే ॥ అగ్నిహోత్రపరిభ్రష్టఃప్రసక్తఃక్రయవిక్రయే। వర్ణసంకరకర్తాచబ్రాహ్మణోవృషలైస్సమఇతి॥ ప్రజాపతిః॥ అగ్నిహోత్రఫలావేదాస్సషడంగపదక్రమాః। అగ్నిహోత్రసమోధర్మోనభూతోనభవిష్యతి॥ దర్శంచపూర్ణమాసంచలుప్త్వాధోభయమేవవా। ఏకస్మిన్కృచ్ఛ్రపాదేనద్వయోరర్ధేనశోధనమితి॥ ౨౭ ॥ మనుః॥ వర్తయంస్తుసిలోంఛాభ్యామగ్నిహోత్రపరాయణః। ఇష్టీఃపార్వాయణాంతీయాః కేవలానిర్వపేత్సదా ॥ టీ ॥ పర్వచాయనంచ పర్వాయణేతయోరంతః పర్వాయణాంతస్తత్రభవాః పార్వాయణాంతీయాః-దర్శపూర్ణమాసాగ్రయణలక్షణాః- కేవలాః ఫలాభిసంబంధరహితాః నిత్యాఇష్టీర్నిర్వపేత్ - సిలోంఛవృత్తిరస్యైతావచ్ఛ్రౌతంకర్మకుర్యాత్ నతతోధికమిత్యర్థః॥ ౨౮ । అ॥ అథసంకుచితవృత్తేర్వ్రీతాన్యాహ ॥ సఏవ ॥ అగ్నిహోత్రంచజుహుయాదాద్యంతేద్యునిశోస్సదా। దర్శేనచార్ధమాసాంతేపూర్ణమాసేనచైవహి॥ సస్యాంతేనవసస్యేష్ట్యాతథర్త్వంతేద్విజోధ్వరైః। పశునాహ్యయనాంతేతుసమాంతేసౌమికైర్మఖైరితి॥

కారకశ్రుతిదర్శనాత్ ।యజమానశ్చపత్నీచఉభౌప్రవసతో యది ॥ ఆహూయమానౌనివర్తేతాంపునరాధానమర్హ
తీతి ॥ ౨౧ ॥ సంగ్రహే॥ శ్లో॥ కేచిత్తుపత్న్యస్తమయోదయాచేద్గ్రామాదిసీమామతిలంఘ్యగచ్ఛేత్ । సముద్ర
గాంసింధుమతీమతోన్యాంస్యాల్లౌకికోవహ్నిరితిబ్రువంతి ॥ ౨౨ ॥ శ్రుతి॥ చతూరాత్రమహూయమానోగ్నిర్లౌ
కికఇతి ॥ ౨౩ ॥ ఆపస్తంబః ॥ నగ్రామమధ్యానగ్నిన్నాతిహరేయుర్యదిహరేయుర్లౌకికాస్సంపద్యేరన్నావం
తోగ్రామమర్యాదానద్యస్స్యుస్తాన్వ్యతిక్రమంతావన్వారభేయాతాంయదినాన్వారభేయాతాంలౌకికాస్సపద్యేరన్నితి॥
౨౪ ॥ బోధాయనః॥ శ్లో॥అచోదితేనపాకేనకృతేనోద్ధరణేనవా । లౌకికోగ్నిస్సవిజ్ఞేయః పునరాధానమర్హతి।నై
కయాపివినాకార్యమాధానంభార్యయాద్విజైః॥ అకృతంతద్విజానీయాత్సర్వానాన్వారభంతయత్ । జ్యేష్ఠాయాందో
షహీనాయాంకనీయస్యాయదాగ్నిమాన్॥బ్రహ్మహత్యాభవేదస్యప్రతిపర్వణిసర్వదేతి ॥ ౨౫ ॥ మనుః॥భార్యాయై
పూర్వమారిణ్యైదత్వాగ్నీనంత్యకర్మణి।పునర్దారక్రియాంకుర్యాత్పునరాధానమేవచ ॥ ఏవంవృత్తాంసవర్ణాంస్త్రీం
ద్విజాతిఃపూర్వమారిణీమ్। దాహయేదగ్నిహోత్రేణయజ్ఞపాత్రైశ్చధర్మవిదితి ॥ ౨౬ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి॥దా
హయిత్వాగ్నిహోత్రేణస్త్రియంవృత్తవతీంపతిః।ఆహరేద్విధివద్దారానగ్నీంశ్చైవావిళంబయన్నితి॥ ౨౭ ॥ కాత్యా
యనః ॥ స్త్రీధర్మచారిణీసాధ్వీమృతాదాహ్యతథాగ్నిభిః । విపరీతానదాహ్యాతుపునర్దారక్రియాతథా । మృతా
యాంచైవభార్యాయాంద్వితీయాయాంకథంచన ॥ సముత్సృజేదగ్నిహోత్రంమోహితోయోద్విజోత్తమః । బ్ర
హ్మఘ్నంతంవిజానీయాన్నాత్రకార్యావిచారణా॥ద్వితీయాంవైతుయోభార్యాందహేద్వైతానికాగ్నిభిః। తిష్ఠం
త్యాంప్రథమాయాంతుసురాపానసమంహితదితి॥ వా ॥ఏతదాధానేసహాధికృతాయాఅగ్నిదానేవేదితవ్యమితి॥ ౨౮ ॥
విజ్ఞానేశ్వరీయేకపర్దీ ॥ శ్లో ॥ యదిత్వనేకభార్యస్యకాచిత్పత్నీమృతాతదా।నిర్మంథ్యేనైవసాదాహ్యతమగ్నింధా
రయేత్పతిరితి ॥ వా ॥ యదిత్వనేకభార్యస్స్యాద్విభజ్యాగ్నిందహేన్మృతామితివచనంస్మార్తాగ్నివిషయం - త
త్రాగ్నిసంసర్గస్యవిభాగస్యచబోధాయనాదిభిరుక్తత్వాత్ -పునర్దారక్రియాసంభవేపూర్వమృతాయాఃపత్న్యాః
అగ్నిదానం - అసంభవేతునిర్మంథ్యేనపత్నీందాహయిత్వా అగ్నిహోత్రంయావజ్జీవం యావదాశ్రమాంతరం
వాజుహుయాత్ ॥ ౨౯ ॥ యదాహుర్బహ్వృచాః॥ సూ ॥ అపత్నీకోప్యగ్నిహోత్రమాహరేదిత్యాహుర్యది
నాహరేదనద్ధాపురుషఃకోనద్ధాపురుషఇతి నదేవాన్నపిత్ర్యాన్నమనుష్యానితి తస్మాదపత్నీకోప్యగ్నిహోత్రమాహ
రేదితి ॥ ౩౦ ॥ భారద్వాజః॥ సూ॥యద్యపత్నీకస్స్యాదుభాభ్యాంతస్యసంస్కారః. ఔపాసనాగ్నిహోత్రాభ్యా
మితినిర్మంథ్యేనపత్నీమితి ॥ ౩౧ ॥ జైమినిరపి॥ సూ ॥ ఆహితాగ్నిశ్చేత్పూర్వంజాయామ్రియేతతాన్నిర్మంథ్యే
నదహేత్సాంతపనేనవేతి ॥ ౩౨ ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ ఆహార్యేణానాహితాగ్నింపత్నీంచేతి ॥ ౩౩ ॥ కపర్దీచ
శ్లో ॥ అపత్నీకోగ్నిభిఃకుర్యాన్నిత్యనైమిత్తికాఃక్రియాః। అకామ్యాఅంగవైకల్యానహికామ్యాసుతత్క్షమమ్ ॥ ఆహి
తాగ్నిఃపూర్వమృతాంస్వాగ్నిభిర్దాహయేత్ స్త్రియమ్।శక్యేవివాహేథాశక్యేనిర్మంథ్యేనైవదాహయేదితి॥వా॥
కించ - ఆచారోప్యత్రదృష్టశ్శిష్టతమానాంపూర్వేషాంకణ్వవిభండకాదీనాం యథాచభగవతో దాశరథేస్తస్మాద
భావేపిపత్న్యానాగ్నిహోత్రాదినివృత్తిః ॥ ౩౪ ॥ తథావిష్ణుః॥ శ్లో ॥ మృతాయామపిభార్యాయాంవైదికా
గ్నింనసంత్యజేత్ ।ఉపాధినాపితత్కర్మయావజ్జీవంసమాపయేత్ ॥ అన్యేకుశమయీంపత్నీంకృత్వాతుగృహమేధి
నః।ఉపాసతేహ్యగ్నిహోత్రంయావజ్జీవమతంద్రితాః।రామస్తుకృత్వాసౌవర్ణీంసీతాంపత్నీంయశస్వినీమ్ ॥ ఈ
జేబహువిధైర్యజ్ఞైస్సహితోభ్రాతృభిర్వశీతి ॥ ౩౫ ॥ మైత్రాయణీశ్రుతిరపి ॥ శ్లో ॥ యస్తుస్వైరగ్నిభిర్భా
ర్యాంసంస్కరోతికథంచన । అసౌమృతఃస్త్రీభవతిస్త్రీచైషాసపుమాన్భవేదితి ॥ ౩౬ ॥ త్రికాండీచ॥యస్యభా
ర్యాతిదూరస్థామృతావావ్యాధితాపివా।అనిచ్ఛుఃప్రతికూలావాతస్యాఃప్రతినిధాక్రియేతి॥ ౩౭ ॥ యత్వాపస్తంబవచ
నం॥ సూ ॥ దారకర్మణియద్యశక్తఆత్మార్థమగ్న్యాధేయంకుర్యాదగ్నిహోత్రందర్శపూర్ణమాసావాగ్రయ
ణంచశేషాణికర్మాణినభవంతీతి॥ వా ॥ తత్పత్నీమృతేఃపూర్వంవిచ్ఛిన్నాగ్నివిషయమ్।తథాచకపర్దిభాష్యం - వి
చ్ఛిన్నాగ్నేఃకదాచిత్పత్నీమరణేయావజ్జీవశ్రుతేరవగతత్వాత్ దారాంతరగ్రహణేచాసామర్థ్యే దాత్మార్థమ
గ్న్యాధేయంకార్యమితి ॥౩౮ ॥ సఏవ॥నష్టోత్సృష్టానలసహచరీదాహకృత్యేనకుర్యాత్పౌత్రాధానంవ్రతితదహనస్త
త్క్రియాయాంప్రకల్ప్యఇతి॥వా॥నష్టాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్వాపత్నీమరణేదాహార్థంపౌత్రాధానంనకుర్యాత్ - కింతు
దాహకృత్యేమథితాగ్నిరేవకల్ప్యః- తతఃఆత్మార్థంఅగ్న్యాధేయంకుర్యాత్ - ఆధానప్రభృతియజమాన ఏవాగ్న

యోభవంతి. యజమానోవాఅగ్నేర్యోనిరితిశ్రుతేః॥ ౯ ॥ యదపికపర్దివచనం॥ పత్నీదాహోపయుక్తాగ్నేరగ్న్యాధేయాత్పురామృతౌ। ప్రేతాధానంతుకర్తవ్యమగ్న్యాధానంతుజీవతః॥ పత్నీదాహోపయుక్తాగ్నేర్విచ్ఛిన్నాగ్నిసమత్వతః। నాదృత్యఋతునక్షత్రంనారంభాద్యాదికంచనేతి ॥ తత్పునఃకృతోద్వాహవిషయం - పునర్దారక్రియాంకుర్యాత్పునరాధానమేవచేతిమన్వాదిస్మరణాత్ - నచాగ్న్యాధానంతుజీవతఇత్యేతదశక్యవివాహవిషయం- అథాశక్యేనైర్మంథ్యేనైవదాహయేదితివచనాత్ - తదేవంశక్యవివాహః - పత్నీంస్వాగ్నిభిర్దాహయిత్వాపునర్దారక్రియాంకృత్వాఅవిళంబేనాగ్నీనాదధ్యాత్ - అశక్యవివాహస్తు నిర్మంథ్యేనపత్నీందాహయిత్వాయావజ్జీవమగ్నీన్పరిచరేదితిస్థితం - అపరేతు - పత్నీదాహోపయుక్తాగ్నిర్విధురఆత్మార్థం అగ్న్యాధేయం కృత్వాయావజ్జీవమగ్నిహోత్రంకుర్యాదిత్యాహుః- తథాచాపత్నీకోపి అగ్నిహోత్రమాచరేదితి - దారకర్మణియద్యశక్తః - ఆత్మార్థమగ్న్యాధేయంకుర్యాత్ -పత్నిదాహోపయుక్తాగ్నిః అగ్న్యాధేయంకృత్వాతత్పురామృతావిత్యాదీనిపూర్వోక్తానివచనానితద్విషయతయాయోజయంతి - పత్నీదాహోపయుక్తాగ్నేరగ్న్యాధేయంతుజీవతఇతి వచనంయశ్శక్యాశక్యసంశయవిషయపత్నీదాహోపయుక్తాగ్నిస్సన్ వివాహంనశక్నుయాత్ - తద్విషయం - తతశ్చాహితాగ్నిఃపూర్వమృతామిత్యనేననవిరుధ్యతే - విచ్ఛిన్నాగ్నేఃపత్నీమరణఇత్యాది భాష్యస్యాపికదాచిత్పత్నీమరణేసతివిచ్ఛిన్నాగ్నేరితి యోజనేతితే వర్ణయంతి - యద్యపిపాణిగ్రహణాద్ధి సహత్వం కర్మస్విత్యాదిభిః పతివత్పత్న్యాఅపిస్వామిత్వమవగమ్యతేతథాపినోభయోస్తుల్యతా- పత్నీవదస్యాగ్నిహోత్రమిత్యాదౌయజమానస్యైవప్రాధాన్యేనస్వామిత్వావగమాత్- జ్యోతిష్టోమేనయజేతేత్యాదావేకవచనశ్రుత్యాచయజమానస్యైవాధికారత్వావగమాత్ - తదంగతయా పత్న్యాస్స్వామికోట్యనుప్రవేశాత్స్వామిత్వం సహత్వంచ నిర్వోఢవ్యం - పత్నీహిపారీణహ్యస్యేశఇతిశ్రుత్యాగృహోపకరణరూపధనైకదేశ స్వామిత్వమవగమ్యతే- అతఏవోపాధినాపితత్కర్మయావజ్జీవంసమాపయేదితిపత్న్యాఃప్రతినిధిఃస్మర్యతే - అన్యథానచప్రతినిధిర్మంత్రస్వామి దేవాగ్నికర్మస్వితిస్వామిప్రతినిధినిషేధేనఉపాధినాకర్మసమాపనమయుక్తంస్యాత్- నచవచనాత్ప్రతినిధిస్థాపనమితివాచ్యం - వచనాదేవపత్న్యభావేపిఅగ్నిహోత్రాదేరనివృత్తేః॥కపర్దీచ ॥ ౯౦ ॥ శ్లో॥ అస్తిస్వామిత్వలేశోస్యాస్తత్పారిచర్యంతుభర్తరి । సహిప్రధానంవిధిభిస్తస్యైవాథక్రియాయతఇతి ॥ అనేనైవన్యాయేనానాహితాగ్నేరపిశక్యేవివాహేఔపాసనేనపూర్వమృతాంపత్నీందాహయిత్వావివాహఃకార్యః - అశక్యేతునైర్మంథ్యేన దాహయిత్వాధార్యౌపాసనఇతిద్రష్టవ్యం అతాశ్వలాయనోవిశేషమాహ ॥ ౯౧ ॥ శ్లో॥ స్మార్తార్ధేనాగ్నిభిర్దగ్ధ్వామృతాంపత్నీంచతాంత్రిభిః।శిష్టార్ధేనోద్వహేదన్యాంపునశ్చైవాగ్నిమాన్యజేత్ ॥ ప్రాగుద్వాహాచ్ఛిష్టార్ధంస్మార్తస్యాగ్నేర్యథావిధి॥ శుశ్రూషేదప్యపత్నీకఇష్టింకుర్యాచ్చవానవా।సాయంప్రాతర్హోమమధర్మమర్ధాగ్నావపిసంచరేదితి॥ వా ॥ అనాహితాగ్నిఃపూర్వమృతాంపత్నీమౌపాసనార్ధేనదగ్ధ్వాశిష్టార్ధేనసాయంప్రాతర్జుహ్వన్ - స్థాలీపాకంచకుర్వన్ తస్మిన్నన్యాముద్వహేత్ - పునరుద్వాహమకుర్వన్వాసాయంప్రాతర్హోమమర్ధాగ్నావేవయావజ్జీవంసంచరేత్ -ఆహితాగ్నిస్తుత్రిభిరగ్నిభిస్తాందగ్ధ్వాపునరుద్వాహానంతరమగ్నిమాన్భూత్వాయజేత్ - ఉద్వాహాశక్తౌనిర్మంథ్యేనపత్నీందగ్ధ్వాయావజ్జీవమగ్నిహోత్రంకుర్వన్ పర్వణోరిష్టింకుర్యాదిత్యర్థః ॥ భారద్వాజోపి॥ ౯౨ ॥ శ్లో ॥ దంపత్యోరుభయోరేకోయదిప్రాణైర్వియుజ్యతే। భర్తావాయదివాపత్నీ జీవన్విధురఉచ్యతే ॥ ద్వయోస్సాధారణోవహ్నిస్సహసంస్కారసంస్కృతః। ప్రేతంవిధిబలాదేతిపత్నీంభర్తారమేవవా।సంస్కృత్యవిధివత్ప్రేతంవహ్నిర్జీవంతమశ్నుతఇతి ॥ వా ॥ తదేవమేకాగ్నిఃపత్న్యై అగ్నిమదత్త్వార్ధందత్త్వావా అపత్నీకోపి యావజ్జీవమౌపాసనంపరిచరేత్ - కేచిత్తు - ఔపాసనాగ్నినాపత్నీందగ్ధ్వావిధురోప్యగ్నిముత్పాద్యౌపాసనంకుర్యాదితి॥ ... ... *

అగ్న్యుత్పత్తిప్రకారశ్చక్రియాకల్పకారికాయామభిహితః॥ ౧ ॥ శ్లో ॥ ఉద్ధృత్యవహ్నింప్రణవేనపూర్వమప్యగ్నిమంత్రేణహరేత్పురస్తాత్ । నిధాయపృష్ఠాదివిమంత్రకేణతతస్తుహోమశ్చకలైశ్చతుర్భిః ॥ రేఖాదయోనైవచతత్సతాంసవిశ్వానినోద్యానఇమేచమంత్రాః। ఆరోహణంనాస్త్యవరోహణంస్యాదుత్పత్తిరేవంవిధురానలస్య॥నిత్యానినైమిత్తికకామ్యకర్మాణ్యత్రైవకుర్యాద్విధురస్సదైవేతి॥ వా॥ ఏవముత్పాద్యసాయంప్రాతరౌపాసనంకుర్యాత్ - కర్మాణాంతేగ్నిర్లౌకికఇత్యాహుః ॥ తథాచభారద్వాజః॥ ౨ ॥ శ్లో ॥ ఆధాయవిధివద్వహ్నింభర్తాపత్న్యపి

వా పునః। యావజ్జీవం పరిచరేదోషధీభిర్యథావిధి॥ స్థాలీపాకం చాగ్రయణమస్మిన్నగ్నౌ విధీయతే। ఆపత్నీవిప్రయోగాంతం నజహాత్యేష పావకః॥ ప్రాణైర్వియుక్తే సంస్కుర్యాద్విధురం విధురాగ్నినేతి॥ వా॥ స్త్రీ చైవం భర్తరి ప్రేత ఇతి వచనాద్భర్తరి ప్రేతే పత్న్యప్యౌపాసనం పరిచరేదిత్యర్థః - అత్ర సార్వభౌమీయే॥ వా॥ పాణిగ్రహణాదధి గృహ్యమేధినోర్వ్రతమితి ద్వివచనస్వారస్యాదన్యతరాత్యయే స్మార్తకర్మానధికారజ్ఞాపనాదావాభ్యాం కర్మాణి కర్తవ్యానీత్యుభయాధికారిత్వే నైవ గార్హ్యకర్మాదౌ సంకల్పాచ్చ విధురస్యాశ్రమాంతరపరిగ్రహార్హత్వాయ సంధ్యావందనమాత్రం కర్తవ్యమితి తథా చ తస్యాగ్న్యభావం సిద్ధవత్కృత్య మంత్రజపేన తత్ఫలావాప్తిమాహ శౌనకః॥ ౩॥ శ్లో॥ మహత్తత్ప్రజపేత్సూక్తం పంచవారం దినే దినే। ఔపాసనం వినా దోషో న స్పృశేద్విధురం తతః॥ అగ్నే నయ జపేద్వర్గం పంచవారం దినే దినే। విధురస్యాగ్నికస్యైవ యత్ఫలం తద్భవేద్ధ్రువమితి॥ శాతాతపోపి॥ ౪॥ అనగ్నిరపి యో విప్రస్సదాచారపరో యది। శ్రాద్ధాదిషు సమస్తేషు సోపి గ్రాహ్యో మనీషిభిః॥ అనగ్నికస్య వేదోగ్నిర్వేదహీనోప్యనగ్నికః। సాగ్నికోప్యనధీతశ్చేదనగ్నిక ఇతి స్మృతః॥ వైధుర్యం న తు బాధేత పుత్రవాన్యది యో ద్విజః। తథా చ వేదవిచ్చైవ సర్వకర్మసు సోర్హతి॥ పుత్రవాన్మృతభార్యోపి సోగ్నిమానితి సంస్మృతః। పుత్ర ఏవాగ్నిరిత్యాహుః పుత్రార్థం దారసంగ్రహః॥ మృతాయామపి భార్యాయాం ప్రత్యక్షాగ్నిర్వినశ్యతి। ఆత్మన్యగ్నిర్న నశ్యేత్తు తస్మాత్కర్మార్హ ఏవ స ఇతి॥ వా॥ ఏవం చైకాగ్నేర్విధురస్యాగ్నిసద్భావాసద్భావయోశ్శిష్టాచారప్రాచుర్యేణ వ్యవస్థావగంతవ్యా. ... *

—* అథ యాజనం నిరూప్యతే. *—

వా॥ తత్ర విధిశ్శ్రూయతే॥ ౧॥ ద్రవ్యమార్జయేత్ బ్రాహ్మణః ప్రతిగృహ్య యాజయేదధ్యాపయేద్వేతి॥ వా॥ న చాయం నిత్యవిధిః అకరణే ప్రత్యవాయాదినిత్యలక్షణాభావాత్ - అపితు కామ్యవిధిః ద్రవ్యార్జనకామస్య తత్రాధికారాత్ - తత్రాపి నాపూర్వవిధిః జీవనోపాయత్వేన యాజనస్య ప్రాప్తత్వాత్ - అగ్నిహోత్రం జుహుయాదష్టకాః కర్తవ్యా ఇత్యాదివదత్యంతాప్రాప్త్యభావాత్ - అత్యంతాప్రాప్తిప్రాపణం హ్యపూర్వవిధిః - నాపి పరిసంఖ్యా ఏకస్యానేకత్ర ప్రాప్త్యభావాత్ - ఏకస్యోభయత్ర ప్రాప్తస్యాన్యతో నివృత్త్యర్థమేకత్ర పునర్వచనం పరిసంఖ్యా॥ ౨॥ తద్యథా॥ శ్రు॥ ఇమామగృభ్ణన్రశనామృతస్యేత్యశ్వాభిధానీమాదత్త ఇత్యత్ర మంత్రలింగసామర్థ్యాదశ్వాభిధాన్యా గర్దభాభిధాన్యాశ్చ రశనాయా గ్రహణే వినియుక్తః పునరశ్వాభిధానీమాదత్త ఇతి వచనేనాశ్వాభిధాన్యాం వినియుజ్యమానో గర్దభాభిధాన్యా నివర్తతే - యథా పంచ పంచనఖా భక్ష్యా ఇత్యత్ర స్వేచ్ఛయా శశాదిషు శ్వాదిషు చ ప్రాప్తం పునశ్శశాదిషు శ్రూయమాణం శ్వాదిభ్యో నివర్తత ఇతి తస్మాత్ప్రత్యేకప్రాప్తత్వాత్ - సమే దేశే యజేత ప్రాఙ్ముఖోన్నాని భుంజీతేతివత్ ప్రతితాద్యయాజ్యయాజనే నివృత్తో నియమవిధిరయం - మంత్రేషు ఋష్యాదిజ్ఞానం చ యాజనాంగత్వేన ఛందోగబ్రాహ్మణే సమామ్నాయతే॥ శ్రు॥ ౩॥ యో హ వా అవిదితార్షేయచ్ఛందోదైవతబ్రాహ్మణేన మంత్రేణ యాజయతి వాధ్యాపయతి వా స్థాణుం చర్చతి గర్తం వా పద్యతే ప్ర వా మీయతే పాపీయాన్భవతి యాతయామాన్యస్య ఛందాంసి భవంతీతి తదజ్ఞాతృయాజకస్య దోషాభిధానాత్ - యాజయిత్వా ప్రతిగృహ్య వానశ్నన్ త్రిస్స్వాధ్యాయం వేదమధీయీతేత్యాదీని త్వయాజ్యయాజనవిషయాణి॥ ౫॥ తథా చ దేవలః॥ శ్లో॥ యశ్శూద్రాన్పతితాంశ్చాపి యాజయేదర్థకారణాత్। యాజితో వా పునస్తాభ్యాం బ్రాహ్మణోఽయాజ్యయాజక ఇతి॥ ౬॥ మనుః॥ అయాజ్యయాజనైశ్చైతైర్నాస్తిక్యేన చ కర్మణామ్। కులాన్యకులతాం యాంతి యానహీనాని మంత్రతః॥ సంవత్సరేణ పతతి పతితేన సమాచరన్నితి॥ యానంవివాహః॥ ౭॥ దేవలః॥ శ్లో॥ యాజనం యోనిసంబంధం స్వాధ్యాయం సహభోజనమ్। కృత్వా సద్యః పతత్యేవ పతితేన న సంశయ ఇతి॥ ౮॥ బోధాయనః॥ సంవత్సరేణ పతతి పతితేన సమాచరన్। యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాత్సద్యశ్శయ్యాసనాదిభిరితి॥ ౯॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ న పతితైస్సంవ్యవహారో విద్యతే తేషామభ్యాగమనం భోజనం వివాహమితి చ వర్జయేదితి॥ ౧౦॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ సంవత్సరేణ పతితసంసర్గం కురుతే తు యః। యానశయ్యాసనైర్నిత్యం జానన్వై పతితో భవేత్॥ యాజనం యోనిసంబంధం తథైవాధ్యాపనం ద్విజః। కృత్వా సద్యః పతేత్ జ్ఞానాత్సహభోజనమేవ వేతి॥ ౧౧॥ సంవర్తః॥ మహాపాతకసంయోగీ బ్రహ్మహత్యాదిభిర్నరః। తత్సంసర్గవిశుద్ధ్యర్థం తస్యైతస్య వ్రతం చరేదితి॥ ౧౨॥ యమః॥ ప్రతిగ్రహాధ్యాపనయాజనానాం ప్రతిగ్రహం శ్రేష్ఠతమం వదంతి। ప్రతిగ్రహశ్శుధ్యతి జప్యహోమైర్యాజ్యం తు పాపైర్న పునంతి వేదా ఇతి॥ ఇతి యాజనమ్. ... ... *

—*అథాధ్యయనమ్.*—

౧॥ శ్రు॥ స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్యః బ్రాహ్మణేన నిష్కారణం షడఙ్గో వేదోఽధ్యేతవ్యశ్చేతి చ శ్రూయతే॥ వా॥ అనేన చార్థజ్ఞానపర్యంతమధ్యయనం విధీయత ఇతి న్యాయసిద్ధం - మంత్రాః పునరవిదితార్థా ననుష్ఠేయార్థప్రకాశనసమర్థాః- తస్మాత్ప్రతిపన్నవేదార్థోఽనుష్ఠాతా అభిలషితాని కర్మఫలాని ప్రాప్నోతి న చ ప్రత్యవైతీతి వేదోఽధ్యేతవ్యః- తదర్థశ్చ ప్రతిపత్తవ్యః॥ ౨॥ తత్ర మనుః॥ శ్లో॥ తపోవిశేషైర్వివిధైర్వ్రతైశ్చ విధిచోదితైః। వేదః కృత్స్నోఽధిగంతవ్యస్సరహస్యో ద్విజన్మనేతి॥ టీ॥ వ్రతైః ప్రాజాపత్యాదిభిః- కృత్స్నస్సాంగః॥ ౩॥ స ఏవ॥ శ్లో॥ వేదమేవ సదాభ్యస్యేత్తపస్తప్స్యన్ద్విజోత్తమః। వేదాభ్యాసో హి విప్రస్య తపః పరమిహోచ్యత ఇతి॥ టీ॥ ఇహ వేదే ఉచ్యతే॥ ౪॥ శ్రు॥ తపో హి స్వాధ్యాయ ఇతి శ్రూయతే చ॥ మనుః॥ యోఽనధీత్య ద్విజో వేదానన్యత్ర కురుతే శ్రమం। స జీవన్నేవ శూద్రత్వమాశు గచ్ఛతి సాన్వయః॥ కువివాహైః క్రియాలోపైః వేదానధ్యయనేన చ। కులాన్యాశు వినశ్యంతి బ్రాహ్మణాతిక్రమేణ చ॥ మంత్రవంతి సమృద్ధాని కులాన్యల్పధనాన్యపి। కులసంఖ్యాం చ గచ్ఛంతి కర్షంతి చ మహద్యశః॥ యదధీతమవిజ్ఞాతం నిగదేనైవ శబ్ద్యతే। అనగ్నావివ శుష్కైధో న తజ్జ్వలతి కర్హిచిదితి చ॥ ౫॥ శ్రూయతే చ॥ స్థాణురయం భారహారః కిలాభూదధీత్య వేదాన్న విజానాతి యోఽర్థం। యోఽర్థవిత్సకలం భద్రమశ్నుతే స నాకమేతి జ్ఞానవిధూతపాప్మేతి॥ ౬॥ మనురపి॥ సేనాపత్యం చ రాజ్యం చ దండనేతృత్వమేవ చ। సర్వలోకాధిపత్యం చ వేదశాస్త్రవిదర్హతి॥ ఇతిహాసపురాణజ్ఞః పదవాక్యప్రమాణవిత్। అంగోపకారవేదీ చ వేదార్థం జ్ఞాతుమర్హతీతి॥ టీ॥ ఇతిహాసో భారతరామాయణాదిః॥ ౭॥ కూర్మపురాణే॥ శ్లో॥ యోఽన్యత్ర కురుతే యత్నమనధీత్య శ్రుతిం ద్విజః। స వై మూఢో న సంభాష్యో వేదబాహ్యో ద్విజాతిభిః॥ న వేదపాఠమాత్రేణ సంతుష్టో వై ద్విజోత్తమః। పాఠమాత్రావసానస్తు పంకే గౌరివ సీదతి॥ యోఽధీత్య విధివద్వేదం వేదార్థం న విచారయేత్। స సాన్వయశ్శూద్రసమః పాత్రతాం న ప్రపద్యత ఇతి॥ ౮॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ పారంపర్యాగతో యేషాం వేదస్స పరిబృంహణః। తచ్ఛాఖాకర్మ కుర్వీత తచ్ఛాఖాధ్యయనం తథా॥ యస్స్వశాఖాం పరిత్యజ్య పారక్యామధిగచ్ఛతి। స శూద్రవద్బహిష్కార్యస్సర్వకర్మసు సాధుభిః। అధీత్య శాఖామాత్మీయాం పరశాఖాం తతః పఠేదితి॥ ౯॥ యథా కాష్ఠమయో హస్తీ యథా చర్మమయో మృగః। బ్రాహ్మణశ్చానధీయానస్త్రయస్తే నామ బిభ్రతి॥ యథా షణ్ఢోఽఫలః స్త్రీషు యథా గౌర్గవి చాఫలః। యథా చాజ్ఞే ఫలం దానం తథా విప్రోఽనృచోఽఫల ఇతి॥ ౧౦॥ పరాశరః॥ యే పఠంతి ద్విజా వేదం పంచయజ్ఞపరాశ్చ యే। త్రైలోక్యం తారయంత్యేతే పంచేంద్రియరతా అపీతి॥ ౧౧॥ సంవర్తః॥ వేదం చైవాభ్యసేన్నిత్యం శుచౌ దేశే సమాహిత ఇతి॥ ౧౨॥ దక్షః॥ వేదస్వీకరణం పూర్వం విచారోఽభ్యసనం జపః। తద్దానం చైవ శిష్యేభ్యో వేదాభ్యాసో హి పంచధేతి॥ ౧౩॥ వ్యాసః॥ వేదాభ్యాసం తతః కుర్యాత్ప్రయత్నాచ్ఛక్తితో ద్విజః। వేదమధ్యాపయేచ్ఛిష్యాన్ధారయేచ్చ విచారయేత్॥ అధీతమపి యో వేదం విముంచతి యదా నరః। భ్రూణహా స తు విజ్ఞేయో యోనియోనిమధిగచ్ఛతీతి॥ ౧౪॥ మనుః॥ శరణాగతం పరిత్యజ్య వేదం విప్లావ్య చ ద్విజః। సంవత్సరం యవాహారస్తత్పాపమపసేధతీతి॥ ౧౫॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ వేద ఏవ ద్విజాతీనాం నిశ్శ్రేయసకరః పరః। యజ్ఞాదీనాం బోధకత్వేన శ్రేయస్కరః పర ఇతి॥ ౧౬॥ వ్యాసః॥ హరిరోమితి నిర్దిశ్య యత్కర్మ క్రియతే బుధైః। అధీయతే వా రాజర్షే తద్ధి వీర్యకరం భవేదితి॥ ౧౭॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ ఓంకారస్స్వర్గద్వారం తస్మాద్బ్రహ్మాధ్యేష్యమాణ ఏతదాది ప్రతిపద్యేత వికథాం చాన్యాం కృత్వైవం లౌకిక్యా వాచా వ్యావర్తత ఇతి॥ టీ॥ బ్రహ్మ వేదః స్వర్గసాధనమధ్యేష్యమాణః స్వర్గద్వారం ప్రణవమాదౌ కృత్వా ప్రతిపద్యేత- ఉపక్రమేత అధ్యేతవ్యమధ్యయనే అనుపయుక్తా కథా వికథా తాం చాన్యాం కృత్వైవం ఏతదాది ప్రతిపద్యేత ఏవం సతి బ్రహ్మ వేదః లౌకిక్యా వాచా వ్యావర్తతే- తయా వ్యామిశ్రం న భవతీత్యర్థః॥ ౧౮॥ అథర్వణే శ్రూయతే॥ శ్రు॥ ప్రణవం దేవా అసురజయార్థం ప్రార్థయంతో వరం వృణీష్వేత్యబ్రువన్ తాన్ప్రణవోఽబ్రవీన్న మామీరయిత్వా బ్రాహ్మణా బ్రహ్మ వదేయుర్యది వదేయురబ్రహ్మైవ స్యాదితి తస్మాదోంకారః పూర్వముచ్యత ఇతి- ఏష ఏవ హి పురస్తాద్యుజ్యతే ఏష పశ్చాదితి చ॥ ఇత్యధ్యయనం. ... ... *

—* అథాధ్యాపనమ్. *—

౧॥ తత్ర స్మృతిరత్నే॥ శ్లో॥ యాజనాధ్యాపనే శుద్ధే తథా పూతః పరిగ్రహః। ఏషా సమ్యక్సమాఖ్యాతా త్రితయం తస్య జీవికేతి॥ ౨॥ అధ్యాపనే నియమమాహ యమః॥ సతతం ప్రాతరుత్థాయ దంతధావనపూర్వకమ్। స్నాత్వా హుత్వా చ శిష్యేభ్యః కుర్యాదధ్యాపనం నర ఇతి॥ ౩॥ మనురపి॥ అధ్యేష్యమాణం తు గురుర్నిత్యకాలమతంద్రితః। అధీష్వ

భో ఇతిబ్రూయాద్విరామోస్త్వితిచారమేత్ ॥ ఆచార్యపుత్రశ్శుశ్రూషుర్జ్ఞానదో ధార్మికశ్శుచిః। ఆప్తశ్శక్తోఽర్థద
స్సాధుస్స్వోఽధ్యాప్యాదశధర్మతః।ధర్మార్థౌ యత్రనస్యాతాంశుశ్రూషావాపితద్విధా। తత్రవిద్యానవప్తవ్యాశు
భంబీజమివోషరే।విద్యయైవసమంకామంమర్తవ్యంబ్రహ్మవాదినః ॥ ఆపద్యపిచఘోరాయాంనత్వేనామిరిణేవపేత్।
విద్యాబ్రాహ్మణమేత్యాహ శేవధిస్తేస్మిరక్షమామ్॥ అసూయకాయమాంమాదాస్తథాస్యాంవీర్యవత్తమా। యమేవ
తుశుచింవిద్యానియతంబ్రహ్మచారిణమ్॥తస్మైమాంబ్రూహివిప్రాయనిధిపాయాప్రమాదినేఇతి॥ టీ ॥ శేవధిరిత్యా
దివిద్యాయావచనం- శేవధిర్నిధిః- తే శేవధిరస్మివిద్యాంజానీయాః-నిధిపాయవిద్యానిధిపాలాయ॥ ౪॥సఏవ॥ శ్లో ॥ బ్ర
హ్మయస్త్వననుజ్ఞాతమధీయానాదవాప్నుయాత్। సబ్రహ్మస్తేయకృద్విప్రోనరకంప్రతిపద్యతే॥ నాపృష్టఃకస్యచిద్బ్రూ
యాన్నచాన్యాయేనపృచ్ఛతః।జానన్నపిహిమేధావీజడవల్లోకఆచరేత్ ॥ అధర్మేణతుయఃప్రాహయశ్చాధర్మేణ
పృచ్ఛతి।తయోరన్యతరఃప్రైతివిద్వేషంవాధిగచ్ఛతీతి॥ టీ ॥ ప్రాహప్రవచనంకరోతి-ప్రైతిమ్రియతే॥ ౫॥ అ ॥ వి
ద్యాధర్మస్త్రియోవిశిష్టతరాదవశిష్టాదప్యుపాదానాదవశ్యముపాదేయమిత్యాహసఏవ॥ శ్లో ॥ శ్రద్దధానశ్శుభాం
విద్యామాదదీతావరాదపి।అంత్యాదపిపరంధర్మంస్త్రీరత్నందుష్కులాదపీతి॥౬॥ అ॥ఏతదేవదృష్టాంతత్వేనోపపా
దయతిసఏవ॥ శ్లో॥ విషాదప్యమృతంగ్రాహ్యంబాలాదపిసుభాషితమ్।అమిత్రాదపిసద్వృత్తమమేధ్యాదపికాంచనమ్।
స్త్రియోరత్నంతథావిద్యాధర్మశ్శౌచంసుభాషితమ్।వివిధానిచశిల్పానిసమాదేయానిసర్వతః॥అబ్రాహ్మణాదధ్యయ
నమాపత్కాలేవిధీయతే। అనువ్రజ్యాచశుశ్రూషాయావదధ్యయనంగురోః ॥ టీ॥ అబ్రాహ్మణాత్ క్షత్రియవైశ్యా
భ్యాం॥ శ్లో ॥ అధీయీరన్ స్వకర్మస్థాస్త్రయోవర్ణాద్విజాతయః । ప్రబ్రూయాద్బ్రాహ్మణస్త్వేషాంనేతరావితిని
శ్చయః ॥ బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవైశ్యస్త్రయోవర్ణాద్విజాతయః ॥ చతుర్థఏకజాతిస్తుశూద్రోనాస్తితుపంచమఇ
తి॥ ౭॥ హారీతః॥ మంత్రార్థజ్ఞోజపన్ జుహ్వన్ తథైవాధ్యాపయన్ ద్విజః। స్వర్గలోకమవాప్నోతినరకంతువిపర్యయ
ఇతి॥ ౮ ॥ అ॥ లిఖితపాఠంనిషేధతినారదః॥ శ్లో॥పుస్తకప్రత్యయాధీతంనాధీతంగురుసన్నిధౌ । భ్రాజతేనసభామధ్యే
జారగర్భఇవస్త్రియా ఇతి॥ ౯ ॥ సఏవ॥ హస్తహీనస్తుయోఽధీతేస్వరవర్ణవివర్జితః। ఋగ్యజుస్సామభిర్దగ్ధోవి
యోనిమధిగచ్ఛతీతి॥ ౧౦ ॥ హారీతః ॥ అధ్యాపనంచత్రివిధంధర్మార్థంచార్థకారణాత్ । శుశ్రూషాకారణంచే
తిత్రివిధంపరికీర్తితమ్ ॥ ఏషామన్యతమాభావేవృథాచారోభవేద్ద్విజః । తత్రవిద్యానదాతవ్యాపురుషేణహితైషి
ణా।యోగ్యానధ్యాపయేచ్ఛిష్యానయోగ్యానపివర్జయేదితి॥ ౧౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ కృతజ్ఞోఽద్రోహీమేధావీశుచిఃక
ల్యోఽనసూయకః। అధ్యాప్యోధర్మతస్సాధుశ్శక్తాప్తోజ్ఞానవిత్తదఇతి॥ ౧౨॥ వ్యాసః ॥ కృతజ్ఞశ్చతథాద్రోహీమేధా
వీశుభకృన్నరః।ఆప్తఃప్రియోఽథవిధివత్షడధ్యాప్యాద్విజోత్తమైరితి॥౧౩॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥యథాగమంశిష్యేభ్యోని
ర్మత్సరేణవిద్యాసంప్రదానేనియమేషుచయుక్తస్స్యాదేవంవర్తమానఃపూర్వాపరాన్ సంబంధానాత్మానంచక్షేమే
యునక్తీతి॥ టీ ॥ యేనప్రకారేణాగమంపాఠార్థయోస్తథైవశిష్యేభ్యోనిర్మత్సరేణవిద్యాసంప్రదేయా- ఏవం
భూతోవిద్యాసంప్రదానేయుక్తః అవహితస్స్యాత్ - యేచగృహస్థస్యనియమా అధ్యాపనేన్యత్రతేష్వపిచయుక్త
స్స్యాదేవంవర్తమానఃపూర్వాన్ పితృపితామహప్రపితామహాన్ అపరాన్ పుత్రపౌత్రనప్తౄన్-సంబంధాన్ కర్మణి
ఘుష్-స్వసంబంధినఃపురుషానాత్మానంచక్షేమే ఉభయేస్థానేనాకపృష్ఠేయునక్తిస్థాపయతీత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ బౌ
ధాయనః॥ శ్లో॥ ధర్మార్థౌయత్రనస్యాతాంశుశ్రూషావాపితద్విధా । విద్యయాసహమర్తవ్యంనచైనామూషరే
వపేత్ ॥ అగ్నిరివకక్షందహతిబ్రహ్మపృష్టమనాదృతమ్ । తస్మాద్వైశక్యంనబ్రూయాద్బ్రహ్మమానమకుర్వతామి
తి ॥ ౧౫ ॥ సఏవ ॥ సూ ॥ అబ్రాహ్మణాదధ్యయనమాపదిశుశ్రూషానువ్రజ్యాచయావదధ్యయనమితి॥ ౧౬ ॥
గౌతమః॥ సూ॥ సత్యధర్మార్యవృత్తశ్శిష్టాధ్యాపకఇతి ॥ ౧౭ ॥సఏవ॥ ఆపత్కాల్పేబ్రాహ్మణస్యాబ్రాహ్మణాద్వి
ద్యోపయోగానుగమనంశుశ్రూషాసమాప్తేరితి- నచాపరరాత్రమధీత్యపునఃప్రతిసంవిశేదితిచ॥ టీ॥ నప్రతిసంవిశేన్న
సుప్యాదిత్యర్థః॥ ౧౮ ॥ మనుః॥ శ్లో॥ నవిస్పష్టమధీయీతనశూద్రజనసన్నిధౌ। ననిశాంతేపరిశ్రాంతోబ్రహ్మాధీత్యపు
నస్స్వపేదితి॥ ౧౯ ॥ వ్యాసః॥ అనధ్యాయేష్వధీతంయద్యచ్చశూద్రస్యసన్నిధౌ।ప్రతిగ్రహనిమిత్తంచనరకాయతదుచ్య
తఇతి॥ ౨౦ ॥ సఏవ ॥ ఆత్మార్థంభోజనంయస్యరత్యర్థంయస్యమైథునమ్। వృత్త్యర్థంయస్యచాధీతంసయాతినర
కాన్ బహూనితి ॥ ౨౧ ॥ శాతాతపః॥ వేదాక్షరాణియావంతినియుంజ్యాదర్థకారణాత్ । తావంతీభ్రూణహ
త్యావైవేదంవిక్రీయ్యవాప్నుయాదితి ॥ ౨౨ ॥ భాగలేయః ॥ ప్రఖ్యాపనంప్రాధ్యయనంప్రశ్నపూర్వంప్రతిగ్రహః।

యాజనాధ్యాపనేవాదష్షడ్విధో వేదవిక్రయఇతి॥ టీ॥ ప్రఖ్యాపనం - అహంచతుర్వేదీత్యాదిరాజమందిరాదావాక్రోశః-
స్వపోష్యత్వ-పార్థమధ్యయనంప్రాధ్యయనం కియన్మే దాస్యసీత్యుక్త్వాప్రతిగ్రహః యాజనం అధ్యాపనంప్రశ్నపూర్వా
ణి - ఇతరమధిత్సిష్యస్వవిద్యాఖ్యాపనేనపరస్పరవివదనంవివాదః ॥ ౨౩ ॥ శాతాతపః॥ శ్లో ॥ ప్రశ్నపూర్వంతు
యోదద్యాద్బ్రాహ్మణాయప్రతిగ్రహం। సపూర్వంనరకంయాతిబ్రాహ్మణస్తదనంతరమితి॥ ౨౪ ॥ స్మృతిసంగ్రహే॥
గాయత్రీంమూల్యమాదాయపరస్మైయఃప్రయచ్ఛతి। సజీవన్నంత్యజాతిత్వంసంప్రాప్నోతినసంశయఇతి॥ ౨౫ ॥ శౌన
కః॥ వేదాక్షరాణియావంతినియుఞ్జ్యాత్వర్థకారణాత్। తావంతిభ్రూణహత్యావైలభతేనాత్రసంశయః॥ అర్థా
ర్థంభోజనార్థంవాయోవేదాక్షరముచ్చరేత్। చండాలస్తుసవిజ్ఞేయస్సర్వకర్మబహిష్కృతఇతి॥ ౨౬॥ అ ॥ భృ
తకాధ్యయనభృతకాధ్యాపనేఉపపాతకేషుపఠతియాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో ॥ భృతకాధ్యయనాదానం భృతకాధ్యాప
నంతథేతి॥ఇత్యధ్యాపనమ్॥ ... ...*

—* అథోపాకరణమ్. *—

౧ ॥ తత్రమనుః॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాంప్రోష్ఠపద్యాంవాప్యుపాకృత్యయథావిధి। ఉక్తచ్ఛందాంస్యధీయీత
మాసాన్విప్రోర్ధపంచమాన్॥ పుష్యేతుచ్ఛందసాంకుర్యాద్బహిరుత్సర్జనంద్విజః। మాఘశుక్లస్యవాప్రాప్తేపూ
ర్వాహ్ణేప్రథమేహనీతి॥ టీ ॥ అధ్వర్యూణాంశ్రావణ్యాంప్రోష్ఠపద్యాంఛందోగానామితివ్యవస్థితవిషయోయంవికల్ప
ఇతితద్వ్యాఖ్యానే- గ్రామాద్బహిరుత్సర్జనాఖ్యంకర్మప్రథమేహని ప్రథమాయాంతిథౌపుష్యేధ్వర్యూణాంమాఘే
ఛందోగానామ్॥ ౨ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ శ్రావణ్యాంపౌర్ణమాస్యామధ్యాయముపాకృత్యమాసం ప్రదోషేనాధీ
యీతతైష్యాంపౌర్ణమాస్యాంరోహిణ్యాంవావిరమేదర్ధపంచమాన్ శ్చతురోమాసానిత్యేకఇతి ॥ ౩ ॥ శ్లో ॥ మే
షాదిస్థేసవితరియోయోదర్శఃప్రవర్తతే। చాంద్రమాసాస్తత్తదంతాశ్చైత్రాద్యాద్వాదశస్మృతాః ॥ తేషుయా
యాపౌర్ణమాసీసాసాచైత్రాదికాస్మృతేతి। కాదాచిత్కేనయోగేననక్షత్రస్యేతినిర్ణయఇతి॥ వా ॥ తదేవంసవితరి
సింహస్థేయామావాస్యాతదంతేచాంద్రమసేమాసేయామధ్యవర్తినీపౌర్ణమాసీసాశ్రావణీ - శ్రవణయోగస్తుభవ
తువామావాభూత్ - తస్యామధ్యాయముపాకృత్యస్వగృహ్యోక్తవిధినా ఉపాకర్మస్వగృహ్యోక్తకాల ఇత్యత్రి
స్మరణాత్ - స్వగృహ్యోక్తకాలేఉపాకర్మకృత్వాస్వాధ్యాయమధీయీత - అధీయానశ్చమాసమేకంప్రదోషే
ప్రథమేరాత్రిభాగేనాధీయీత - తైష్యాంపౌర్ణమాస్యాంతిష్యేమాసితిష్యాత్పూర్వాయారోహిణీతస్యాం వావిర
మేత్ - గృహ్యోక్తవిధినాఉత్సర్జనంకుర్యాత్ - అనయోఃపక్షయోఃపంచమాసానధీయీత అర్ధపంచమానితి
అర్ధంపంచమంయేషాంతేఅర్ధపంచమాః అర్ధాధికాంశ్చతురోమాసానధీయీతేత్యేకేమన్యంతే- అస్మిన్పక్షేప్రో
ష్ఠపద్యాముపాకరణంఉత్సర్జనస్యవాప్రతికర్షః శాఖాంతరదర్శనాదితి - తథాగౌతమః॥ ౪॥ సూ॥ శ్రవణాదివార్షి
కంప్రోష్ఠపదీంవోపాకృత్యాధీయీతఛందాంస్యర్ధపంచమాన్మాసాన్పంచదక్షిణాయనంవేతి॥ టీ ॥ శ్రావణీంశ్రావ
ణ్యాంపౌర్ణమాస్యాంప్రోష్ఠపదీంవోపాకృత్యతదాదిఛందాంస్యధీయీత- తదిదమధ్యయనంవార్షికంప్రతిసంవత్స
రంభవతి-అర్ధపంచమాన్పూర్ణాన్వాపంచమాసాన్యావద్దక్షిణాయనంవాధీయీతేత్యర్థః ॥ ౫ ॥ బోధాయ
నస్తు॥ సూ॥ శ్రావణ్యాంపౌర్ణమాస్యామాషాఢ్యాంవోపాకృత్యతైష్యాంమాఘ్యాంవోత్సృజేయురితి ॥ ౬ ॥ యా
జ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో ॥ అధ్యాయానాముపాకర్మశ్రావణ్యాంశ్రవణేనవా। హస్తేనౌషధిభావేవాపంచమ్యాంశ్రావణస్యత్వి
తి ॥ టీ ॥ ఓషధీనాంప్రాదుర్భావేసతిశ్రావణమాసస్యపౌర్ణమాస్యాంశ్రవణయుక్తేవాదినేహస్తేనయుక్తాయాం
పంచమ్యాంవాస్వగృహ్యోక్తవిధినాకుర్యాత్॥ ౭ ॥ అత్రవ్యవస్థాదర్శితాస్మృత్యర్థసారే॥ వా ॥ శ్రావణ్యాం
పౌర్ణమాస్యాంశ్రావణమాసస్యశ్రవణేవాపంచమ్యాంహస్తేవాపంచమీ హస్తయోగేవాభాద్రపదపౌర్ణమాస్యాం
వాతత్రాపిశ్రవణేహస్తేవా పంచమ్యాం పంచమీహస్తయోగేవాయథాస్వకులాచారంకుర్యాదితి ॥ ౮ ॥ కాలాద
ర్శేపి॥ శ్లో॥ అధ్యాయానాముపాకర్మశ్రావణ్యాంతైత్తిరీయకాః।బహ్వృచాశ్శ్రవణేకుర్యుస్సింహస్థేర్కేభవేద్య
ది॥ సహస్తశుక్లపంచమ్యాంనతద్గ్రహణసంక్రమే।అసింహార్కేప్రోష్ఠపద్యాంశ్రవణేచవ్యవస్థయేతి॥ టీ ॥ అర్కేసూ
ర్యస్సింహరాశిస్థోయదిస్యాత్తదాతైత్తిరీయకాఃశ్రావణమాసస్యపౌర్ణమాస్యామధ్యాయానాముపాకర్మకుర్యుః-
తత్రాసంభవేతస్మాసఏవహస్తనక్షత్రయుక్తపంచమ్యాంవాకుర్యుః - గ్రహణేసంక్రమేచతదుపాకర్మనకుర్యుః-అసిం
హార్కే-ఇతి - యదిసూర్యస్సింహరాశిస్థోనభవతితదా ప్రోష్ఠపద్యాంభాద్రపద పౌర్ణమాస్యాం శ్రవణేచ వ్యవస్థయా

కుర్యుః. ప్రోష్ఠపద్యాం తైత్తిరీయకాః బహ్వృచాశ్శ్రవణనక్షత్రయుక్తతిథావితివ్యవస్థాచకారాద్భాద్రపదమాసే హస్తనక్షత్రయుక్తతిథావితిసూచితమ్ ॥ ౯ ॥ తదాహగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ పర్వణ్యౌదయికేకుర్యుశ్శ్రావణేతైత్తిరీయకాః। బహ్వృచాశ్శ్రవణర్క్షేతుహస్తర్క్షేసామవేదినఇతి ॥ ౧౦ ॥ సఏవ॥ ఛందోగాభిహితాఃకుర్యుఃప్రాతరాత్సర్గకింక్రియామ్। అపరాహ్ణాత్ప్యపాకర్మపుష్యహస్తర్క్షయోర్ద్విజఇతి॥ టీ॥ హస్తర్క్షేఉపాకర్మపుష్యర్క్షేఉత్సర్గంచకుర్యుః ॥ ౧౧ ॥ అన్యచ్చ॥అధ్యాయానాముపాకర్మకుర్యాత్కాలేపరాహ్ణికే।పూర్వాహ్ణేతువిసర్గస్స్యాదితివేదవిదోవిదుః॥ ఉపాకర్మణిచోత్సర్గేయథాకాలంసమేత్యచ। ఋషీన్దర్భమయాన్కృత్వాపూజయేత్తాన్ద్విజస్తతఇతి॥ వా ॥ సామవేదినస్సింహభాద్రపదేమాఢ్యాదినాదూషితేసతికన్యామాసాపరపక్షేహస్తనక్షత్రేఉపాకరణంకుర్వంతి-తత్రసాయంత్రిముహూర్తవ్యాపిహస్తనక్షత్రంగ్రాహ్యం. మాఢ్యాదిరహితేతుసింహభాద్రపదశుక్లేఉదయాదిసంగవాంతవ్యాపిహస్తనక్షత్రంగ్రాహ్యం ॥ ౧౨ ॥ తథాసంగ్రహే ॥ శ్లో ॥ హస్తర్క్షముదయేశుక్లేత్రిముహూర్తాస్తగేసితఇతి।హస్తర్క్షంత్వాష్ట్రఋక్షేణసంయుతంసంగవాంతయుగితిచ॥ ౧౩ ॥ తిథిదర్పణేచ ॥ ఔదయికేసంగవస్పర్శేశ్రితౌపర్వణిచార్కభే। కుర్యుర్నభస్యుపాకర్మఋగ్యజుస్సామగాఃక్రమాదితి॥ టీ॥సంగవస్పర్శేసంగవాంతస్పర్శే ॥ ౧౪ ॥ అత్రవృద్ధగార్గ్యః॥ శ్లో ॥ ఘటీపరిమితఃకాలస్సంగవాదూర్ధ్వపర్వణి। ఔదయాకమితిప్రాహుర్మునయస్తిథిచింతకాఇతి॥ ౧౫ ॥ గార్గ్యః ॥ పరేహ్నిసంగవాదూర్ధ్వంపూర్ణమాశ్రవణాన్వితే॥ ౧౬॥ స్మృత్యంతరే ॥ సంధిస్సంగవతఃపశ్చాదర్వాగావర్తనాద్యది।తత్రైవోపాకృతింకుర్యాత్సద్యశ్చసమిదాహుతిః॥ సంధిస్సంగవతఃప్రాక్చేత్పూర్వస్మిన్పర్వణిక్రియా।శ్వోభూతేసమిదాధానమేవశ్రావణికోవిధిరితి॥ అ॥ తదాధ్వర్యూనధికృత్యస్మర్యతే॥ శ్లో॥ శ్రావణీపౌర్ణమాసీతుసంగవాత్పరతోయది। తదైవౌదయికీగ్రాహ్యానాన్యదౌదయికీభవేదితి॥ వా ॥ తదేవఉదయాదిద్వాదశఘటికాధికకించిత్కాలవ్యాపిన్యాంపౌర్ణమాస్యాంయజుశ్శాఖినాముపాకర్మ-ఉదయాదిద్వాదశఘటికావ్యాపినిహస్తనక్షత్రేఛందోగానాం- మాఢ్యాదిదూషితేతుసింహభాద్రపదేకన్యాపరపక్షేసాయంత్రిముహూర్తవ్యాపినిహస్తనక్షత్రేఛందోగానాం-బహ్వృచానాన్తుసూర్యోదయాత్పరంఘటికాద్వయవ్యాపినిశ్రవణనక్షత్రే-తథైవసంగ్రహే ॥ ౧౭ ॥ శ్లో ॥ ఉదయవ్యాపినిత్వేవవిష్ణ్వృక్షేఘటికాద్వయం। తత్కర్మసార్థకంస్యాచ్చతదోపాకరణంభవేదితి॥ ౧౮॥ తథాపద్ధతౌ ॥ యాంతిథింసమనుప్రాప్యశ్రవణంఘటికాద్వయమ్।తస్యాముపాకృతింకుర్యురాశ్వలాయనశాఖినఇతి ॥ ౧౯ ॥ గార్గ్యః॥అర్ధరాత్రాదధస్తాచ్చేత్సంక్రాంత్యాంగ్రహణేపివా।నకర్తవ్యముపాకర్మపరతశ్చేన్నదోషభాగితి॥ ౨౦ ॥ వసిష్ఠః ॥ మలమాసేనిపతితేసూతకేమృతకేపివా।గ్రహణేసంక్రమేవాపిమాఢ్యేపిగురుశుక్రయోః॥ ప్రోష్ఠపద్యామథాషాఢ్యాముపాకరణమిష్యతే। ప్రోష్ఠపద్యాముపాకుర్యాచ్ఛ్రావణేదూషితేయది॥ ఆషాఢ్యాపికర్తవ్యంప్రోష్ఠపద్యాంచదూషితే। మాసత్రయేపిదోషశ్చేచ్ఛ్రావణ్యామేవకారయేదితి॥ ౨౧ ॥ వ్యాసః॥ శ్రావణ్యామథవాషాఢ్యాంప్రోష్ఠపద్యామథాపివా। దుష్టాయాంపూర్వపూర్వస్యాముత్తరస్యాంవిధీయతే॥ కాలత్రయేపిదోషేతుశ్రావణ్యామేవకారయేత్ । పౌర్ణమాస్యాస్తునిత్యత్వాదాపస్తంబస్యశాసనాత్॥ ముక్త్వాభాద్రపదాషాఢౌశ్రావణ్యామేవకారయేదితి॥ ౨౨ ॥ అధీతవేదవిద్యానాంకర్తవ్యంతుద్విజన్మనామ్।అధ్యాయాంగమిదంనిత్యమితిహోవాచభార్గవః॥ వేదోపాకరణేప్రాప్తేకులీరస్థేదివాకరే। ఉపాకర్మనకర్తవ్యంకర్తవ్యంసింహయుక్తకే।సింహదర్శాత్తుయాపూర్వాపూర్ణిమాశ్రావణీమతా।తత్రైవోపాకృతింకుర్యాత్సింహస్థేర్కేభవేన్నవా॥వా॥ఇత్యాదీనాంవచనానాం పరస్పరవిరుద్ధానాం దేశభేదేనావిరోధమాహుః॥ ౨౩॥శ్లో॥కులీరేసూర్యసంయుక్తేఉపాకుర్యాత్తుదక్షిణే। నర్మదోత్తరదేశేతుకర్తవ్యంసింహయుక్తకఇతి॥ టీ॥ఆంధ్రమహారాష్ట్రకర్ణాటకకాయస్థాదాక్షిణాత్యాః- తద్వ్యతిరిక్తాస్సర్వేనర్మదోత్తరతీరస్థాఇత్యభియుక్తవాదః॥ వా ॥ గురుశుక్రమాఢ్యేమలమాసేచప్రథమోపాకరణంనిషేధతి వృద్ధమనుః ॥ ౨౪॥ శ్లో॥ గురుభార్గవయోర్మౌఢ్యేమలమాసేతథైవచ।ప్రథమోపాకృతిర్నస్యాత్కుర్యాచ్చేత్సవినశ్యతీతి- యత్తు॥శ్లో॥ప్రాధాన్యేనవిధానాచ్చమనునాధ్యాయకర్మణః।ప్రథమోపాకృతిశ్చాపికర్తవ్యేత్యాహగౌతమః॥ వా ॥ ఇతిగౌతమవచనంకృతశాంతివిషయం॥ ౨౫॥ యదాహబృహస్పతిః॥ శ్లో ॥ శాంతింకృత్వాతయోర్వాపిశుక్రదేవేంద్రమంత్రిణోః।హోమైర్దానైర్జపైర్వాపితయోరుదితమంత్రకైః॥కర్తవ్యంశ్రావణంవిప్రైరితిజీవేనభాషితమితి॥ టీ ॥ శ్రావణప్రోష్ఠపదాషాఢేష్వేకస్మిన్దోషరహితేప్రథమోపాకృతిఃకర్తవ్యా-త్రిష్వపిదుష్టేషుశ్రావణమాసేశాంతిపూర్వికాకర్తవ్యా-ఉదిత

మంత్రకైః గ్రహాయజ్ఞోక్తతత్తన్మంత్రైః॥ ౨౬ ॥ వర్ధతిగ్రంథే ॥ వా ॥ బృహస్పతే అతియదితి బృహస్పతేః - ప్రవశ్శుక్రాయేతి శుక్రస్య - ఆప్యాయస్వేతి మలమాసే సోమస్య - సూర్యోపరాగే సంక్రాంతౌ చ - చిత్రం దేవానాముదుత్యం జాతవేదసం పూర్ణో దేవీమఘసముద్వయం తమసస్పర్యాసత్యేన దేవోవస్సవితోత్పునాత్వితి సూర్యస్య - సోమోపరాగే సోమోధేనుమితి చతుర్భ్యశనవో నవ ఇతిచ - సోమస్య శాంతిహోమం కృత్వోపాకరణాంగహోమం కుర్యాదితి ॥ శ్లో ॥ ప్రథమోపక్రమే ప్రాప్తే కుర్యాత్ స్థిరవాసరే। ఉపాకర్మ న కుర్వీత కుర్యాత్సింహస్థితే రవౌ॥ యత్తు॥ యజ్ఞోపవీతం కర్తవ్యం శ్రావణే గురుశుక్రయోః। బాల్యే వార్ధక్యేపి వార్ధిక్యే కర్తవ్యా నిత్యకర్మవదిత్యాది తచ్ఛాఖాధీశస్య ప్రాబల్యే సతి వేదితవ్యమితి॥ ౨౭ ॥ సార్వభౌమీయే తత్రైవ॥ శ్లో ॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వశాఖీయశుక్రకుజేందుజాః। శాఖాధీశశక్తియుక్తే తచ్ఛాఖాధ్యయనం శుభమ్। ఏకో మూఢో భవేదన్యస్స్వోచ్చమిత్రాంశగో యది॥ స్వరాశిమూఢగో చైవ మౌఢ్యదోషో న విద్యతే॥ వా॥ ఇత్యాదివచనదర్శనాచ్ఛుక్రేశశక్తియుక్తే గురౌ మూఢ్యేపి యజుశ్శాఖినాముపాకర్మ కర్తవ్యం - శుక్రమౌఢ్యాదావప్యేవం - మౌఢ్యాదిదోషేషూపాకరణవర్జనత్వస్మరణం స్వశాఖాధీశస్య శక్త్యభావవిషయమితి - శాఖాధీశస్య శక్త్యసత్యామపి మాసత్రయదోషే శ్రావణమాసే శాంతిపూర్వమేవోపాకర్మ కర్తవ్యమిత్యన్యే - ఏతచ్చోపాకరణం గృహస్థబ్రహ్మచారిణోస్సాధారణం కర్మ - మన్వాదిభిర్గృహస్థధర్మమధ్యే ఉపాకరణస్య విధానాత్॥ ౨౮ ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మ తథోత్సర్గం వనస్థానామపీష్యతే। ధారణాధ్యయనం కృత్వా గృహిణాం బ్రహ్మచారిణామితి దేవలస్మరణాత్॥ అధీయాత గృహస్థోపి నియమాద్బ్రహ్మచారివదితి వ్యాసస్మరణాచ్చ ॥ సూ ॥ సమావర్తో బ్రహ్మచారికల్పేన యథాన్యాయమితర ఇతి శౌనకస్మరణాచ్చ॥ వా॥ అత్ర బ్రహ్మచారికల్పేనేతి ఉపదసమాప్త్తౌ కల్పప్ ప్రత్యయవిధానాత్ గృహస్థస్య మేఖలాజినదండరహితముపవీతధారణం తర్పణహోమాదికమవిరుద్ధతయా కర్తవ్యమిత్యవగమ్యతే॥ ౨౯ ॥ అత్ర యజ్ఞోపవీతధారణవిధిమాహ భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ అథ యజ్ఞోపవీతస్య ధారణే కథ్యతే విధిః। స్నాత్వా శుద్ధశ్శుచౌ దేశే ప్రక్షాళితపదద్వయః। కరద్వంద్వపవిత్రశ్చ కృతోదస్పర్శనో ద్విజః ॥ ఉపవిశ్యాసనే దర్భే ప్రాణానాయమ్య వాగ్యతః। మంత్రం సదైవముచ్చార్య బ్రహ్మసూత్రం గలే క్షిపేత్ ॥ దక్షిణం బాహుముద్ధృత్య శిరస్యైవ సహ ద్విజః। గృహస్థస్య వనస్థస్య సూత్రం ప్రతి పునః పునః। మంత్రోచ్చారణమాచామో ద్వితయం క్రమశస్స్మృతమితి॥ ౩౦ ॥ శాండిల్యః॥ ఆర్ద్రవాసా న కుర్వీత కర్మ కించిత్కథంచన। రాత్రౌ సంతత్తు విజ్ఞేయం తస్మాద్యత్నేన వర్జయేత్॥ ఉపవీతాదికం ధార్యముపాకర్మణి తన్నవమ్। అనవం వా నవం వాపి పురాతనమిహ త్యజేదితి ॥ ౩౧ ॥ స్మృతిసారే ॥ మౌంజీ యజ్ఞోపవీతాదినవమేవ తు ధారయేత్। కటిసూత్రం చాపి నవం నవం వస్త్రముపాకృతావితి॥ ౩౨ ॥ అ ॥ వ్రతచతుష్టయే ప్యేవమేవ స్మర్యతే॥ శ్లో॥ మేఖలామజినం దండం వస్త్రం యజ్ఞోపవీతకమ్ । పూర్వోపయుక్తముత్సృజ్య ధారయేయుర్నవం వ్రత ఇతి ॥ ౩౩ ॥ అత్ర కపర్దీ॥ ప్రజాపతిముఖాన్ దేవానేకైకం త్రిస్తిలోదకమ్। ఉద్ధృత్య తర్పణం కుర్యాచ్ఛ్రావణ్యాం తైత్తిరీయకాః॥ బ్రహ్మచారిణాముపాకర్మణి వపనమావశ్యకమ్॥ ౩౩ ॥ సూ ॥ శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం శిష్యం వాపయిత్వేతి వైఖానససేదర్శనాత్ ॥ ౩౪ ॥ శ్లో॥ క్షురకర్మ న కర్తవ్యం చౌళాత్పరమృతుత్రయమ్। తథోపనయనాదూర్ధ్వముపాకర్మ వినా క్వచిత్ ॥ వా ॥ ఇత్యాదిస్మృతేశ్చ తత్ర తిథివారాదిదోషోపి న చింత్యః ॥ శ్లో ॥ వైదేకర్మణి తు ప్రాప్తే కాలదోషం న చింతయేత్। సద్యః క్షౌరం ప్రకుర్వీత మాతాపిత్రోర్మృతేత తథేతి వసిష్ఠస్మరణాత్॥ వా॥ ఏవం ప్రత్యబ్దం శ్రావణ్యాముపాకర్మ కార్యం - తథా కాత్యాయనః॥ శ్లో॥ ప్రత్యబ్దం యదుపాకర్మ సోత్సర్గం విధివద్ద్విజైః। క్రియతే ఛందసాం తేన పునరాప్యాయనం పరమ్॥ అయాతయామైశ్ఛందోభిర్యత్కర్మ క్రియతే ద్విజైః। క్రీడమానైరపి సదా తత్తేషాం వృద్ధికారణమితి॥ ఇత్యుపాకరణమ్॥ ... ... ✽

తెనుగు—తా॥ ముఖ్యముగ నధ్యాయాంగమైన యీయుపాకర్మ సంగవాంత స్పర్శగల శ్రావణ పూర్ణిమో పాంత శ్రవణనక్షత్రమందు ఋగ్వేదులును శ్రావణపూర్ణిమయందు యజుర్వేదులును భాద్రపదశుక్లపక్షహస్తనక్షత్రమందు సామవేదులును ఆవశ్యకముగ ననుష్ఠింపవలయుననియు నీయుక్తకాలము గ్రహణాదులచే దోషదూషితంబాయె నేని యిందువ్యవస్థ చేసియుంచు కాలంబులలో నైనం దప్పక జేయవలయుననుట. ... ... ✽

—✽ అథానధ్యాయః ✽—

౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ యథాక్రమం తు కృత్వైవముత్సర్గం ఛందసాం బహిః । విరమేత్పక్షిణీం రాత్రిం తద్వాప్యేకమహర్నిశమ్॥ తద్యేవాధ్యయనమ్ ॥ శ్లో ॥ అత ఊర్ధ్వం తు ఛందాంసి శుక్లేషు నియతం పఠేత్ । వేదాంగాని చ స

ర్వాణికృష్ణపక్షేషుసంపఠేత్ ॥ వా॥ ఏతదుపాకృత్యాధ్యయనంస్నాతకానాంబ్రహ్మచారిణామపిసాధారణం॥శ్లో॥ ఇ
మాన్నిత్యమనధ్యాయానధీయానోవివర్జయేత్ ।అధ్యాపనంచకుర్వాణశ్శిష్యాణాంవిధిపూర్వకమ్ ॥ ఉపాకర్మణి
చోత్సర్గేత్రిరాత్రంక్షపణంస్మృతమ్। అష్టకాసుత్వహోరాత్రమృత్వంతాసుచరాత్రిషు॥ టీ॥ ఉపాకర్మణి త్రిరా
త్రముత్సర్గేతుపూర్వోక్తపక్షిణ్యాహోరాత్రాభ్యాంసహవికల్పఇతి॥ ౨ ॥ విజ్ఞానేశ్వరీయే॥ ప్రథమాధ్యాయసత్యా
హమిత్యత్రపక్షిణ్యహోరాత్రంవా ॥ శ్లో ॥ ఉత్సర్గేప్రథమాధ్యాయేత్వనధ్యాయస్త్ర్యహంభవేత్ । ధారణాధ్య
యనాదౌతుపక్షిణీదినమేవవేతి మనుస్మరణాదిత్యన్యే॥ ౩ ॥ శ్లో॥ మార్గశీర్షేతథాపౌషేమాఘమాసేతథైవచ।తి
స్రోఽష్టకాస్సమాఖ్యాతాఃకృష్ణపక్షేషుసూరిభిరితి ॥ ౪ ॥ విష్ణుః॥ సూ॥ తిస్రోఽష్టకాఃతిస్రోఽన్వష్టకాస్త్రిస్రఃపూర్వే
ద్యుఃప్రోష్ఠపదేహేమంతశిశిరయోరపరపక్షేష్వితి ॥ ౫ ॥ నిత్యానధ్యాయానాహహారీతః ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపత్సుచతు
ర్దశ్యామష్టమ్యాంపర్వణోర్ద్వయోః।శ్వోనధ్యాయేఽద్యశర్వర్యాంనాధీయీతకదాచనేతి॥ ౬ ॥ మనుః॥అమావాస్యా
గురుంహంతిశిష్యంహంతిచతుర్దశీ। బ్రహ్మాష్టకాపౌర్ణమాస్యౌతస్మాత్తాఃపరివర్జయేదితి॥టీ। బ్రహ్మవేదః- వీర్యం
ఘ్నంతి- అష్టకాపౌర్ణమాస్యః ॥ ౭ ॥ నైమిత్తికానధ్యాయానాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ శ్వక్రోష్టృగర్దభోలూ
కసామబాణార్తనిస్వనే।అమేధ్యశవశూద్రాంత్యశ్మశానపతితాంతికే ॥ దేశేశుచావాత్మనిచవిద్యుత్స్తనితసంప్లవే।భు
క్త్వార్ద్రపాణిరంభోంతరర్ధరాత్రేతిమారుతే । పాంసుప్రవర్షేదిగ్దాహేసంధ్యానీహారభీతిషు । ధావతఃపూతి
గంధేచశిష్టేచగృహమాగతే ॥ ఖరోష్ట్రయానహస్త్యశ్వనౌవృక్షేరిణరోహణే । సప్తత్రింశదనధ్యాయానేతాంస్తా
త్కాలికాన్విదురితి॥సఏవ॥త్ర్యహంప్రేతేష్వనధ్యాయఃశిష్యాప్తగురుబంధుషు।ఉపాకర్మణిచోత్సర్గేస్వశాఖాశ్రోత్రి
యేతథా॥ టీ ॥ తథాప్రేతే॥ శ్లో ॥ సంధ్యాగర్జితనిర్ఘాతభూకంపోల్కానిపాతనే । సమాప్యవేదంద్యునిశమార
ణ్యకమధీత్యచ॥ టీ॥ద్యునిశమహోరాత్రమనధ్యాయః ॥ శ్లో ॥ పంచదశ్యాంచతుర్దశ్యామష్టమ్యాంరాహుసూతకే।
ఋతుసంధిషుభుక్త్వాచశ్రాద్ధికంప్రతిగృహ్యచ॥ టీ॥ ఋతుసంధిఃప్రతిపద్ద్యునిశమనధ్యాయః॥ శ్లో॥ పశుమండూకనకు
లశ్వాహిమార్జారమూషకైః। కృతేంతరేత్వహోరాత్రంశక్రపాతేతథోచ్ఛ్రయఇతి॥ టీ॥ శక్రపాతఃఆశ్వయుజశు
క్లద్వాదశీ॥ ౮॥ సూ॥ యత్పునర్గౌతమేనోక్తం-శ్వనకులమండూకసర్పమార్జారాణాంత్ర్యహమనధ్యాయోవిప్ర
వాసశ్చేతితత్ప్రథమాధ్యయనవిషయమితి॥విజ్ఞానేశ్వరీయే ॥ శ్లో ॥ కర్ణశ్రవేనిలేరాత్రౌదివాపాంసుసమూహనే।
ఏతావర్షాస్వనధ్యాయమధ్యాయజ్ఞాఃప్రచక్షతే॥విద్యుత్స్తనితవర్షేషుమహోల్కానాంచసంభవే। ఆకాలికమన
ధ్యాయమేతేషుమనురబ్రవీదితి ॥ టీ ॥ విద్యుదాదిప్రాదుర్భావకాలాదారభ్యానాడికాష్షష్టిరాకాలః తత్రభవమా
కాలికం - మేయముక్తావిద్యుదాదిప్రవృత్తిస్సావర్షాసుసంధ్యయోశ్చేదాకాలికానధ్యాయనిమిత్తాభవతి- అన్యథాచే
న్నేత్యాహసఏవ ॥ ౯ ॥ శ్లో॥ ఏతాంస్త్వభ్యుదితాన్విద్యాద్యదాప్రాదుష్కృతాగ్నిషు । తదావిద్యాదనధ్యాయ
మనృతావభ్రదర్శనఇతి॥ టీ॥ ప్రాదుష్కృతాగ్నిషు-విహృతేష్వగ్నిషుసంధ్యయోరితియావత్ - ఏతాన్విద్యుదాదీన
భ్యుదితాన్విద్యాత్పశ్యేత్తదాఆకాలికమనధ్యాయంవిద్యాత్ - అనృతౌవర్షర్తువ్యతిరిక్తేచర్తౌ-అభ్రసంప్లవేఆకాలి
కమనధ్యాయంవిద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ నిర్ఘాతేభూమిచలనేజ్యోతిషాముపసర్జనే । ఏతానాకాలికాన్విద్యాదనధ్యా
యానృతావపి॥ టీ॥ఉపసర్జనేఉపప్లవేచలనాదౌఅపిశబ్దాదనృతావపి॥ ౧౦ ॥ శ్లో ॥ అంతశ్శవగతేగ్రామేవృషళస్య
చసన్నిధౌ।అనధ్యాయోరుద్యమానేసమవాయేజనస్యచ ॥ ఉదకేమధ్యరాత్రేచవిణ్మూత్రేచవిసర్జితే। ఉచ్ఛిష్టేశ్రాద్ధ
భుక్త్వాచమనసాపినచింతయేత్ ॥ ప్రతిగృహ్యద్విజోవిద్వానేకోద్దిష్టస్యకేతనమ్ । త్ర్యహంనకీర్తయేద్బ్రహ్మరాజ్ఞోరా
హోశ్చసూతకేఇతి ॥ టీ ॥ ఏకోద్దిష్టస్యనవశ్రాద్ధాదేఃకీర్తనేనిమంత్ర్యతేనేనేతికేతనంద్రవ్యం- రాజ్ఞఃసూతకే
పుత్రజన్మనిరాహుసూతకేగ్రహణముక్త్వాత్ర్యహంనకీర్తయేదితి- ఏతద్గ్రస్తాస్తమనవిషయం - రవీందోర్గ్రహణేచైవ
నాధీయీతదివానిశమితిస్మరణాత్ ॥ ౧౧ ॥ శయానఃప్రౌఢపాదశ్చబధ్వాచైవావసక్థికామ్।నాధీయీతామిషంజ
గ్ధ్వాసూతకాన్నాద్యమేవచ॥ టీ ॥ పాదస్యోపరిపాదోయస్యసప్రౌఢపాదః-వస్త్రాదినావసిక్థికాంబధ్వా॥ ౧౨ ॥
శ్లో॥నీహారేబాణశబ్దేచసంధ్యయోరేవచోభయోః।అమావాస్యాచతుర్దశ్యోఃపౌర్ణమాస్యష్టకాసుచ॥పాంసువర్షే
దిశాందాహేగోమాయువిరుతేతథా।శ్వఖరోష్ట్రేచరవతిపంక్తౌచనపఠేద్ద్విజః॥నాధీయీతశ్మశానాంతేగ్రామాంతే
గోవ్రజేతథా।వాసిత్వామైథునంవాసఃశ్రాద్ధికంప్రతిగృహ్యచ॥ టీ ॥ శ్మశానాంతేశ్మశానసమీపే-గోవ్రజేగోష్ఠేమై
థునంమిథునసంబంధి - ప్రతిగృహ్యభుక్త్వాస్వీకృత్యచ ॥ శ్రాద్ధికంప్రతిగృహ్యేత్యేతత్ప్రపంచయతి ॥ ౧౩ ॥

స ఏవ॥ శ్లో ॥ ప్రాణిర్వా యది వా ప్రాణియత్కించిద్వ్యాప్యేకాంతరం భవేత్। తదాలభ్యాప్యనధ్యాయః పాణ్యాస్యోపహితోద్విజో త్తమః॥ టీ॥ అలభ్యాదత్తం పాణినాస్పృష్ట్వా ప్రతిగ్రహ ఏవభోజనమిత్యాహ పాణ్యాస్యోపహితి॥౧౪॥ శ్లో॥ నవివాదేనకల హేనసేనాయాం నసంగరే। నభుక్తమాత్రే నాజీర్ణే న వమిత్వా నశుక్తికే॥ టీ ॥ వాగ్యుద్ధం వివాదః- అంగయుద్ధం కల హః-శస్త్రయుద్ధం సంగరః-శుక్తికే-భుక్తస్యాన్నస్యయాతయామస్య గంధరసావిర్భావే॥ ౧౫ ॥ శ్లో ॥ అతిథిన్నాన నుజ్ఞాప్య మారుతేవాతివాయది। రుధిరే తుస్రుతే గాత్రాచ్ఛస్త్రేణచ పరిక్షతే॥ సామధ్వనావృగ్యజుషాం నాధీయీత కదా చన। వేదస్యాధీత్య చైవాంతమారణ్యకమధీత్య చ ॥ టీ ॥ సామధ్వనౌ సామాధీత్య తత్క్షణమేవ ఋగ్యజుషాం నాధీయీ త-వేదస్యాంతముపనిషదం అరుణకేతుకం చాధీత్య ఋగ్యజుషాం నాధీయీత ॥ ౧౬॥ సామధ్వనావృగ్యజుషామనధ్యా యేఽర్థవాదమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ ఋగ్వేదో దేవదైవత్యో యజుర్వేదస్తు మానుషః। సామవేదః స్మృతః పిత్ర్యస్తస్మా త్తస్యాశుచిర్ధ్వనిః ॥ పశుమండూకమార్జారశ్వసర్పనకులాదిషు। అంతరాగమనే విద్యాదనధ్యాయమహర్నిశమ్। ద్వావేవ వర్జయేన్నిత్యమనధ్యాయౌ ప్రయత్నతః ॥ స్వాధ్యాయభూమించాశుద్ధామాత్మానంచాశుచిం ద్విజః॥ టీ ॥ నిత్యం ఆపద్యపి-అనేనాన్యేషామనధ్యాయనిమిత్తానామాపద్యనుజ్ఞా సూచితా॥ ౧౭॥ నారదః॥ శ్లో॥ అయనే విషువే చైవ శయనే బోధనే హరేః। అనధ్యాయస్తు కర్తవ్యో మన్వాదిషు యుగాదిష్వితి ॥ ౧౮ ॥ మన్వాదయో మత్స్యపురాణే దర్శితాః॥ శ్లో॥ ఆశ్వయుక్ఛుక్లనవమీ కార్తికే ద్వాదశీ తథా। తృతీయా చైత్రమాసస్య తథా భాద్రపదస్య చ॥ ఫాల్గునస్యాప్య మావాస్యా పుష్యస్యైకాదశీ సితా। ఆషాఢస్యాపి దశమీ మాఘమాసస్య సప్తమీ॥ శ్రావణస్యాష్టమీ కృష్ణా ఆషాఢస్యాపి పూర్ణిమా। కార్తికీ ఫాల్గునీ చైత్రీ జైష్ఠీ పంచదశీ సితా। మన్వంతరాదయశ్చైతే దత్తస్యాక్షయ్యకారకా ఇతి ॥ ౧౯ ॥ యుగాదయో విష్ణుపురాణేఽభిహితాః॥ శ్లో ॥ వైశాఖమాసస్య సితా తృతీయా నవమ్యసౌ కార్తికశుక్లపక్షే । నభస్య మాసస్య చ కృష్ణపక్షే త్రయోదశీ పంచదశీ తు మాఘ ఇతి ॥ ౨౦ ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో॥ శ్లేష్మాతకస్య ఛాయాయాం శల్మలే ర్మధుకస్య చ। కదాచిదపి నాధ్యేయం కోవిదారకపిత్థయోరితి॥ ౨౧॥ హారీతః ॥ మహానవమ్యాం ద్వాదశ్యాం భరణ్యామపి ప ర్వసు। తథాఽక్షయతృతీయాయాం శిష్యాన్నాధ్యాపయేద్ద్విజః ॥ మాఘమాసే తు సప్తమ్యాం రథాఖ్యాయాంతు వర్జ యేత్ ।అధ్యాపనం సమభ్యంజన్ స్నానకాలే చ వర్జయేదితి ॥ టీ ॥ ద్వాదశ్యాం శ్రవణద్వాదశ్యాం - భరణ్యాం భాద్ర పదభరణ్యాం ॥ ౨౨ ॥ తదాహ వృద్ధగార్గ్యః॥ శ్లో॥ ఋక్షేషు ద్వేహినత్రీణి స్వాధ్యాయం పరివర్జయేత్ । ద్వాద శ్యాం శ్రవణం భాద్రే భరణీం చ మహాలయ ఇతి॥ ౨౩ ॥ సత్యతపాః॥ ఆభాకాసితపక్షేషు మైత్రశ్రవణరేవతీ। ద్వాదశ్యాం సంస్పృశేయుశ్చేత్తత్రానధ్యయనం విదురితి ॥ ౨౪ ॥ గార్గ్యః ॥ మైత్రత్ర్యూర్ధ్వం షోడశర్క్షేషు వర్షేఽనధ్యయనం వి దుః। అతివర్షే త్రిరాత్రం స్యాదల్పవర్షే తు వాసరమితి॥ టీ॥ మైత్రత్ర్యూర్ధ్వమనూరాధం తస్మాదారభ్య మృగశీర్షాంతేషు అతివృష్టౌ త్రిరాత్రమల్పవృష్టౌ వాసరమిత్యర్థః॥ ౨౫ ॥ జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ నాధీయీత నరో నిత్యమాదావంతే చ పక్ష యోః। అహౌ చ హీయతే బుద్ధిరంతే చ బ్రహ్మ హీయత ఇతి॥ టీ ॥ పక్షాదిః ప్రతిపత్ -పక్షాంతం చతుర్దశీ॥ ౨౬॥ తథా రామాయణేఽహనుమద్వచనమ్ ॥ శ్లో ॥ సా స్వభావేన తన్వంగీ త్వద్వియోగాచ్చ కర్శితా। ప్రతిపత్పాఠశీలస్య విద్యేవ తను తాం గతేతి॥ ౨౭ ॥ బోధాయనః॥ సాయం ప్రాతస్సంధ్యయోశ్చ నాధీయీత మహానిశి । ప్రాతస్సంధ్యా త్రినాడీ స్యా త్సాయంసంధ్యా త్రినాడికా మహానిశా తు విజ్ఞేయా చతస్రో ఘటికాస్త్వధేతి॥ ౨౮॥ వృద్ధగౌతమః॥ యామే తు గతేఽంత రేవ్యా ఘ్రే నైవాధీయీత హాయనమ్। శశోపి వాశ్వపాకోజష్టాగ్న్యాసానితి సూరయ ఇతి ॥ ౨౯ ॥ గౌతమః॥ సూ॥ నాధీయీత వాయౌ దివా పాంసుహరే కర్ణశ్రావిణి నక్తం బాణభేరీమృదంగ ఘోషార్త శబ్దేషు శ్వసృగాలగర్దభ సంహ్రాదే లోహితేంద్రధనుర్నీహారేష్వద్భుతదర్శనే చాపర్తౌ మూత్రితత్తచ్చారితో నిశాసంధ్యోదకేష్వితి సంకులోపహిత వేదసమా ప్తిశ్ఛర్దిశ్రాద్ధ మనుష్యయజ్ఞభోజనేష్వహోరాత్రమితి ॥ టీ॥ సంకులో రాజ్యోపద్రవః. ఉపహితోఽగ్నిదాహః-ఛ ర్దిర్వమిః ప్రాగ్వాద్ధారం శ్రాద్ధం పార్వణం-మనుష్యయజ్ఞస్సీమంతాదిః ॥ ౩౦ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ ॥ నిగమేష్వధ్యయనం వ ర్జయేదితి॥ టీ॥ నిగమశ్చత్వరః॥ ౩౧। స ఏవ॥సూ॥ శ్మశానే సర్వతశ్శమ్యాప్రాసాత్గ్రామేణాధ్యవసితే క్షేత్రేణ వానా నధ్యాయో జ్ఞాయమానే తు తస్మిన్నేవ దేశే నాధీయీతేతి॥ టీ ॥ శమ్యాక్షిప్తా యావతి దేశే పతతి తతోర్వాక్ శ్మశానస మీపే నాధ్యేయం-యదాశ్మశానం గ్రామతః క్షేత్రతయా వాధ్యవసితం స్వీకృతం తదాఽధ్యేతవ్యమేవేతి- యది తు అవసి తమపి శ్మశానం జ్ఞాయతే అయం స ప్రదేశ ఇతి తదా తావత్యేవ దేశే నాధీయీతేనశమ్యాప్రాసాదిత్యర్థః॥ ౩౨ ॥ స ఏవ ॥ సూ ॥ సంధ్యాయాం స్తనితే రాత్రిం స్వప్నపర్యంతాం విద్యుతీతి ॥ టీ ॥ సాయంసంధ్యాయాం మేఘగర్జనే-

రాత్రింసర్వాంనాధీయీత విద్యుతిసత్యాంస్వప్నపర్యన్తం తామపిప్రహరవిశిష్టాంరాత్రింనాధీయీతేత్యర్థః॥ ౩౩ ॥ ప్రాతస్సంధ్యాయామాహసఏవ॥ సూ॥ ఉపవ్యుషసియావతావాకృష్ణాంరోహిణీమితిశమ్యాప్రాసాద్విజానీయాత్ తస్మిన్కాలేవిద్యోతమానేసప్రదోషమహరనధ్యాయఇతి॥ టీ॥ ఉపవ్యుషసివిద్యుతిసత్యామపరేద్యుస్సప్రదోషమహరనధ్యాయః- ప్రదోషాదూర్ధ్వమధ్యయనంయావతావాకాలేనశమ్యాప్రాసాదర్వాగవస్థితాంగాం కృష్ణామితివా రోహిణీంగౌరవర్ణామితివాజానీయాదేతస్మిన్కాలఉపవ్యుషసివేత్యన్వయః ॥ ౩౪ ॥ సఏవ॥ సూ॥ అభ్రేపరరాత్రేస్తనయిత్నునోర్ధ్వమర్ధరాత్రాదిత్యేకఇతి॥ ౩౫ ॥ వర్షతౌవిదమితరతౌసఏవాహ॥ సూ॥ విద్యుత్స్తనయిత్నుర్వృష్టిశ్చాపర్తౌయత్రసన్నిపతేయుస్త్ర్యహమనధ్యాయఏకేనద్వాభ్యాంవైతేషామాకాలమితి॥ టీ॥యస్మిన్ దేశేయో వర్షాకాలస్తతోన్యస్తత్రచాపర్తౌ స్తత్రయదివిద్యుదాదయస్సముదితాస్స్యుస్తదాత్ర్యహమనధ్యాయః- ఏతేషాంవిద్యుదాదీనాంమధ్యే ఏకేనద్వాభ్యాంవాయోగే ఆకాలమనధ్యాయః పరేద్యుస్తస్మాత్కాలాదిత్యర్థః॥ ౩౬ ॥స్మృత్యర్థసారే॥ శ్లో॥ చతుర్దశ్యష్టమీపర్వప్రతిపద్వర్జితేషుచ। వేదాంగన్యాయమీమాంసాధర్మశాస్త్రాణిచాభ్యసేత్॥ ఉదయేస్తమయేవాపిముహూర్తత్రయగామియత్। తద్దినంతదహోరాత్రంచానధ్యాయవిదోవిదుః॥ కేచిదాహుఃక్వచిద్దేశేయావత్తద్దిననాడికాః।తావదేవత్వనధ్యాయోనతస్మిన్దినాంతరే। అధికాయాంత్రయోదశ్యాంచతుర్దశ్యాందివాయది। అమావాస్యాచదృశ్యేతతదానధ్యయనంభవేదితి॥ టీ॥ అత్రత్రయోదశీవృద్ధ్యాదినద్వయేస్వాధ్యాయదినత్వమాపన్నాధికేత్యుచ్యతే - తస్యాంత్రయోదశ్యామనధ్యయనంత్రయోదశ్యాంయదిచతుర్దశ్యాందివాఅమావాస్యాస్వల్పాపిదృశ్యతేచేదిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ సఏవ॥ శ్లో॥ ప్రణవవ్యాహృతీనాంచగాయత్ర్యాశ్శిరసస్తథా। నిత్యేనైమిత్తికేకార్యేవ్రతేయజ్ఞక్రతౌతథా। ప్రవృత్తేకామ్యకార్యేచనానధ్యాయస్తథాస్మృతః। దేవతార్చనమంత్రాణాంనానధ్యాయస్సదాస్మృతఇతి॥ ౩౮॥ ఆపస్తంబోపి॥ సూ॥ విద్యాంప్రత్యనధ్యాయశ్శ్రూయతేనకర్మయోగేమంత్రాణామితి ॥ ౩౯॥ సంగ్రహేపి॥ శ్లో॥ అల్పంజపేదనధ్యాయేపర్వణ్యల్పతరంజపేత్।శ్రీరుద్రంపావమానీంచగృహీతనియమాదృతఇతి॥మనుః॥ వేదోపాకరణేచైవస్వాధ్యాయేచైవనైత్యకే। నానురోధోస్త్యనధ్యాయేహోమమంత్రేషుచైవహీతి॥ ౪౦॥ కూర్మపురాణే॥ అనధ్యాయశ్చనాంగేషునేతిహాసపురాణయోః।న ధర్మశాస్త్రేష్వన్యేషుపర్వణ్యేతానివర్జయేదితి ॥ ౪౧ ॥ కాలాదర్శే॥ పూర్వాంచోర్ధ్వమనధ్యాయమహస్సంక్రమణేనిశి।దివాపూర్వోత్తరారాత్రిరితివేదవిదోవిదుః ॥ స్వాధ్యాయస్యాహ్న్యనధ్యాయోముహూర్తద్వితయాదధి।స్యాత్కించిదపితంప్రాహుఃనధ్యాయంచసంశయే।యదాభవేదనధ్యాయతిథిరుత్తరభావినీ ॥ తదాపూర్వతిథౌరాత్రౌనాధీయీతేతినిశ్చయఇతి ॥ టీ ॥ అనయోరర్థః- స్వాధ్యాయస్యాహ్న్యనధ్యాయఃముహూర్తద్వితయాదధికోర్ధ్వంకించిదపిస్యాత్తంస్వాధ్యాయమనధ్యాయంప్రాహుః-పూర్వోక్తనిమిత్తసందేహేదనధ్యాయసంశయేచానధ్యాయంప్రాహుః - యదాఉత్తరభావినీతిథిరనధ్యాయోభవేత్తదాపూర్వదినేరాత్రౌనాధీయీతేతినిశ్చయఇతి॥ ౪౧ ॥ అత్రబోధాయనః ॥ సూ ॥ యద్యనధ్యాయదినమతోపిస్వాధ్యాయదినేద్విముహూర్తాదుపరిదృశ్యేతనిమిత్తవిశేషసంశయేనానధ్యాయవిషయమప్యనధ్యాయంప్రాహురితివిజ్ఞాయతఇతి ॥ ౪౨ ॥ హారీతః॥ శ్లో॥ శ్వోనధ్యాయేద్యశర్వర్యాంనాధీయీతకదాచన ॥ చాతుర్మాస్యద్వితీయాసువేదాధ్యాయంవిసర్జయేదితి ॥ కించఆషాఢకార్తికఫాల్గునకృష్ణద్వితీయాశ్చాతుర్మాస్యద్వితీయాః ॥ గౌతమోపి ॥ కార్తికీఫాల్గున్యాషాఢీపౌర్ణమాసీతిసోష్టకాస్త్రిరాత్రమితి ॥ ఉక్తపౌర్ణమాసీరారభ్యత్రిరాత్రంతథాతిసోష్టకాః।తత్రసప్తమ్యాదయః తాస్వపి త్రిరాత్రమనధ్యాయ మిత్యర్థః ॥ అథ ప్రదోషానధ్యాయ మాహవృద్ధ గార్గ్యః ॥ ౪౩ ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ యామద్వయాదర్వాక్సప్తమీస్యాత్త్రయోదశీ।ప్రదోషస్సతువిజ్ఞేయస్సర్వవిద్యావిగర్హితః ॥ రాత్రౌనవసునాడీషుచతుర్థీయదిదృశ్యతే।ప్రదోషస్సతువిజ్ఞేయో వేదాధ్యాయవిగర్హితః ॥ ఆద్యంతయోఃకలామాత్రంయదిపశ్యేత్త్రయోదశీమ్। ప్రదోషస్సతువిజ్ఞేయస్సర్వశబ్దవిగర్హితః॥త్రయోదశీయదారాత్రౌయామస్తత్రనిశాముఖే।ప్రదోషఇతివిజ్ఞేయోజ్ఞానవాన్మౌనమాచరేత్ ॥భోజనంమైథునంయానమభ్యంగంహరిదర్శనమ్। అన్యానిశుభకర్మాణిప్రదోషేనైవకారయేదితి॥ ౪౪ ॥ వృద్ధమనుః॥ త్రయోదశ్యాంచసప్తమ్యాంచతుర్థ్యామర్ధరాత్రతః। నార్వాగధ్యయనంకుర్యాద్యదిచేత్తత్రధారణమ్ ॥ రాత్రౌయామద్వయాదర్వాగ్యదిపశ్యేత్త్రయోదశీమ్।సారాత్రిస్సర్వకర్మఘ్నీశంకరారాధనంవినేతి॥ ౪౫॥ స్కాందే॥ త్రిముహూర్తంప్రదోషస్స్యాద్రవావస్తంగతేసతి। మితసంధ్యస్త్రయోదశ్యాంనస్మరేచ్ఛమనో

హితమ్॥ఆహ్నాష్టమాంశసంయుక్తం రాత్ర్యర్ధం మానమాచరేత్।ప్రదోషే భానువారే చ చరరాశ్యుదయే తథా॥ స్వల్పదానాదృణం శిష్టం వినశ్యతి న సంశయ ఇతి ॥ ౪౮ ॥ లిఖితః ॥ ఛిద్రాణ్యాహాని విప్రాణాం యే౽నధ్యాయాః ప్రకీర్తితాః।ఛిద్రేభ్యస్స్రవతి బ్రహ్మ బ్రాహ్మణేన యదార్జితమ్॥ తత్కాలే తస్య రక్షాంసి శ్రియం బ్రహ్మ యశో బలమ్। సర్వమాదాయ గచ్ఛంతి వర్జయంతి చ తత్ఫలమితి ॥ ౪౯ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ చతుర్థ్యాం పూర్వరాత్రౌ తు నవనాడీప్రదర్శనే।నాధ్యేయం పూర్వరాత్రౌ స్యాత్సప్తమీ చ త్రయోదశీ।అర్ధరాత్రాత్పురస్తాచ్చేన్నాధ్యేయం పూర్వరాత్రక ఇతి॥౫౦ ॥ స్మృత్యంతరే॥కృష్ణపక్షే తృతీయాయాం ఫాల్గునాషాఢకార్తికే।శుక్లాశ్వయుగ్ద్వితీయాయాం నైవాధ్యాయం సమాచరేత్ ॥ తస్మాద్యుక్తో౽ప్యనధ్యాయే నాధీయీత కదాచన।అనధ్యాయేష్వధీయీత ద్విజః స్తైన్యం కరోతి యః। అనధ్యాయేష్వధ్యయనే ప్రజ్ఞామాయుశ్శ్రియం తథా॥బ్రహ్మవీర్యం చ తేజశ్చ నికృంతతి యమస్స్వయమ్। బ్రహ్మవీర్యక్షయభయాదింద్రో వజ్రేణ హంతి చ॥ బ్రహ్మరాక్షసతాం చాంతే నరకం చ భవేద్ధ్రువమ్। అత్ర గాథా యమోద్గీథాః కీర్తయంతి పురావిదః॥ఆయురస్య నికృంతామి ప్రజ్ఞామస్యాదదే తథా।య ఉచ్ఛిష్టః ప్రవదతి స్వాధ్యాయం వాధిగచ్ఛతి॥ యశ్చానధ్యాయకాలే౽పి మోహాదభ్యసతి ద్విజః।తస్మాద్యుక్తో౽ప్యనధ్యాయే నాధీయీత కదాచనేతి॥ ... ❋

తెనుగు—తా॥ శ్రేయస్కాములై వేదాధ్యయనము జేయువారు బ్రహ్మచర్యముతో గురుకులవాసము చేయుచు నిందు విశదపరచియుండెడి ప్రతిపత్తు మొదలయిన యనధ్యాయములను విడిచి శుద్ధకాలములయందధ్యయనము చేసిన నుభయలోకంబులం బొందుపడుదురనియు ననధ్యాయనదినములలో నేకారణము చేతగాని యధ్యయనము చేసినట్టైన నట్టివారికి బ్రహ్మరాక్షసత్వము వచ్చుననియు నింతియగాక టుట్టివారి యాయుస్సును ప్రజ్ఞను భాగ్యమును వీర్యమును తేజస్సును హరించుచున్నానని ధర్మదేవత చెప్పినట్లు పూర్వీకులు జెప్పియున్నారు కావున నుభయలోకంబులయందు క్షేమమును గోరువారు నిత్యకర్మంబులగు సంధ్యావందన బ్రహ్మయజ్ఞ దేవతార్చన మొదలగు కర్మోపయోగంబులగు వేదములు దక్క తక్కిన వేదములను ననధ్యయనదినములలో బఠింపగూడదని తాత్పర్యము. ... ❋

—❋ అథ దానం నిరూప్యతే. ❋—

౧॥తత్ర శ్రుతిః॥దానమితి సర్వాణి భూతాని ప్రశగ్ంసంతి దానాన్నాతిదుష్కరం తస్మాద్దానే రమంత ఇతి॥౨॥అన్యచ్చ॥ దానం యజ్ఞానాం వరూథం దక్షిణా లోకే దాతారగ్ం సర్వభూతాన్యుపజీవంతి దానేనారాతీరపానుదంత దానేన ద్విషంతో మిత్రా భవంతి దానే సర్వం ప్రతిష్ఠితం తస్మాద్దానం పరమం వదంతీతి॥ ౩ ॥ మనుః॥ శ్లో॥యత్కించిదపి దాతవ్యో యాచితే నానసూయయా।ఉత్పత్స్యతే హి తత్పాత్రం యత్తారయతి సర్వత ఇతి॥ ౪॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ దాతవ్యం ప్రత్యహం పాత్రే నిమిత్తే తు విశేషతః।యాచితేనాపి దాతవ్యం శ్రద్ధాపూర్వం తు శక్తితః॥ గోభూతిలహిరణ్యాది పాత్రే దాతవ్యమర్చితే।నాపాత్రే విదుషా కించిదాత్మనశ్శ్రేయ ఇచ్ఛతేతి ॥ ౫ ॥ దేవలః ॥ ధ్రువమాజస్రికం కామ్యం నైమిత్తికమితి క్రమాత్।వైదికో నామమార్గో౽యం చతుర్ధా వర్ణ్యతే ద్విజే ॥ ప్రపారామతటాకాది సర్వకామఫలం ధ్రువమ్। తదాజస్రికమిత్యాహుర్దీయతే చ దినే దినే॥ అపత్యవిజయైశ్వర్యస్త్రీబాలార్థం యదిష్యతే। ఇచ్ఛాసంజ్ఞం తు తద్దానం కామ్యమిత్యభిధీయతే॥ కాలాపేక్షం క్రియాపేక్షమర్థాపేక్షమితి స్మృతమ్।త్రిధా నైమిత్తికం ప్రోక్తం సహోమం హోమవర్జితమితి॥౬॥ వ్యాసః ॥ నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం విమలం చేతి కథ్యతే।అహన్యహని యత్కించిద్దీయతే౽నుపకారిణే॥అనుద్దిశ్య ఫలం తస్మాద్బ్రాహ్మణాయ తు నిత్యకమ్।యత్తు పాపోపశాంత్యర్థం దీయతే విదుషాం కరే ॥ నైమిత్తికం తదుద్దిష్టం దానం సద్భిరనుష్ఠితమ్ । అపత్యవిజయైశ్వర్య స్వర్గార్థం యత్ప్రదీయతే ॥ దానం తత్కామ్యమాఖ్యాతమృషిభిర్ధర్మచింతకైః । ఈశ్వరప్రీణనార్థం యద్బ్రహ్మవిత్సు ప్రదీయతే ॥ చేతసా భక్తియుక్తేన దానం తద్విమలం శివమ్।దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతే౽నుపకారిణే। దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్। యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః॥ దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్రాజసముదాహృతమ్। అదేశకాలే యద్దానమపాత్రేభ్యశ్చ ప్రదీయతే॥అసత్కృతమవిజ్ఞాతం తత్తామసముదాహృతమ్।సాత్త్వికానాం ఫలం భుంక్తే దేవత్వేనాత్ర సంశయః ॥ అతో౽న్యథా తు మానుష్యే రాజసానాం ఫలం భవేత్ । తామసానాం ఫలం భుంక్తే తిర్యక్త్వే మానవస్సదా ॥ ఏతస్మిన్నప్యతిక్రాంతే దినే దానవివర్జితే।దస్యుభిర్ముషితస్యేవ యుక్తమాక్రందితుం భృశమ్ ॥ యస్య విత్తం న ధర్మాయ నోపభోగాయ దేహినామ్।నాపి కీర్త్యై న యశసే తస్య విత్తం నిరర్థకమ్ ॥ తస్మాద్విత్తం సమాసాద్య దైవాద్వా పౌరుషాదథ।దద్యాత్సమ్యగ్ద్విజాతిభ్యః కీర్తనాని న కారయేత్॥ సీదతే ద్విజముఖ్యాయ యో౽ర్థినే న ప్రయచ్ఛతి । సామర్థ్యే సతి

దుర్బుద్ధిర్నరకాయోపపద్యతే ॥ అక్షరద్వయమభ్యస్తంనాస్తినాస్తీతియత్పురా । తదిదం దేహీదేహీతి విపరీతముపస్థితమ్ ॥ దీయమానంతుయో మోహాద్గోవిప్రాగ్నిసురేషుచ।నివారయతిపాపాత్మాతిర్యగ్యోనింవ్రజేత్తుసఇతి ॥ ౬ ॥ మనుః ॥ వారిదస్తృప్తిమాప్నోతిసుఖమక్షయమన్నదః । తిలప్రదఃప్రజామిష్టాందీపదశ్చక్షురుత్తమమ్ ॥ భూమిదో భూమిమాప్నోతిదీర్ఘమాయుర్హిరణ్యదః॥ గృహదోగ్ర్యాణివేశ్మానిరూప్యదోరూపముత్తమమ్। వాసోదశ్చంద్రసాలోక్యమశ్విసాలోక్యమశ్వదః॥ అనడుద్దశ్శ్రియంజుష్టాంగోదోబ్రధ్నస్యవిష్టపమ్। యానశయ్యాప్రదోభార్యామైశ్వర్యమభయప్రదః ॥ ధాన్యదశ్శాశ్వతంసౌఖ్యంబ్రహ్మదోబ్రహ్మసార్ష్టితామ్॥ టీ ॥ బ్రహ్మవేదః సార్ష్టితాంసాయుజ్యం॥ శ్లో ॥ సర్వేషాంతుప్రదానానాంబ్రహ్మదానంవిశిష్యతే।వార్యన్నగోమహీవాసస్తిలకాంచనసర్పిషామ్॥యేనయేనతుభావేనయద్యద్దానంప్రయచ్ఛతి। తత్తత్తేనైవభావేనప్రాప్నోతిప్రతిపూజితః॥ టీ॥భావేనశ్రద్ధాదినా॰ నకేవలందాతాప్రతిగ్రహీతైవార్చనీయః - కింతుదేయంద్రవ్యమపి తాభ్యామిత్యాహసఏవ॥ శ్లో ॥ యోర్చితంప్రతిగృహ్ణాతిదదాత్యర్చితమేవవా।తావుభౌగచ్ఛతస్స్వర్గంనరకంతువిపర్యయే ॥ నవిస్మయేతతపసావదేదిష్ట్వాచనానృతమ్। నార్తోప్యపవదేద్విప్రాన్నదత్వాపరికీర్తయేత్ ॥యజ్ఞోనృతేనక్షరతితపఃక్షరతివిస్మయాత్। ఆయుర్విప్రాపవాదేన దానంతుపరికీర్తనాత్ ॥నవార్యపిప్రయచ్ఛేత్తుబైడాలవ్రతికేద్విజే।నబకవ్రతికేపాపేనావేదవిదిధర్మవిత్ ॥ త్రిష్వప్యేతేషుదత్తంహివిధినాప్యార్జితంధనమ్। దాతుర్భవత్యనర్థాయపరత్రాదాతురేవచ ॥ యథాప్లవేనోపలేననిమజ్జత్యుదకేతరన్।తథానిమజ్జతోధస్తాదజ్ఞౌదాతృప్రతీచ్ఛకావితి ॥ ౭ ॥ బైడాలవ్రతికబకవ్రతికయోస్స్వరూపమాహసఏవ॥ శ్లో॥ ధర్మధ్వజీసదాలుబ్ధశ్ఛాద్మికోలోకడాంభికః। బైడాలవ్రతికోజ్ఞేయోహింస్రస్సర్వాతిసంధకః॥ అధోదృష్టిర్నైష్కృతికస్స్వార్థసాధనతత్పరః। శఠోమిథ్యావినీతశ్చసబకవ్రతికోద్విజః ॥ టీ ॥ శ్లోకద్వయస్యాయమర్థః- ధర్మధ్వజీధర్మలింగీ- ఛాద్మికఃవ్యాజవృత్తిః - డాంభికఃవిశిష్టవేషేణస్వదోషతిరస్కారీ- అతిసంధకఃవంచకః- అధోదృష్టిఃపరాననవేక్షీ-నైష్కృతికః గూఢైరుపాయైఃపరానర్థకారీ- శఠఃనృశంసః॥ సఏవ ॥ శ్లో॥ యేబకవ్రతినోవిప్రాయేచమార్జారలింగినః। తేపతంత్యంధతామిస్రేతేనపాపేనకర్మణా ॥ అలింగీలింగవేషేణయోవృత్తిముపజీవతి।సలింగినాంహరత్యేనస్తిర్యగ్యోన్యాంచజాయతఇతి ॥ ౮ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ హేమశృంగీశఫైరూప్యైస్సుశీలావస్త్రసంయుతా।సకాంస్యపాత్రాదాతవ్యాక్షీరిణీగాస్సదక్షిణా॥ దాతాస్యాస్స్వర్గమాప్నోతివత్సరాన్రోమసమ్మితాన్। కపిలాచేత్తారయతిభూయశ్చాసప్తమంకులమ్ ॥ సవత్సారోమతుల్యానియుగాన్యుభయతోముఖీ।దాతాస్యాస్స్వర్గమాప్నోతిపూర్వేణవిధినాదదత్। యావద్వత్సస్యపాదౌతుముఖంయోన్యాంప్రదృశ్యతే।తావద్గౌఃపృథివీజ్ఞేయాయావద్గర్భంనముంచతి ॥ ౯ ॥ హేమశృంగాద్యసంభవేప్యాహసఏవ ॥ యథాకథంచిద్దత్వాగాంధేనుంవాధేనుమేవవా। అరోగామపరిక్లిష్టాందాతాస్వర్గేమహీయతే ॥ శ్రాంతసంవాహనంరోగిపరిచర్యాసురార్చనమ్। పాదశౌచంద్విజోచ్ఛిష్టమార్జనంగోప్రదానసమమ్ ॥ టీ ॥ శ్రాంతసంవాహనమాసనాదిప్రదానేనశ్రమాపనయనం- రోగిపరిచర్యా ఔషధాది ప్రదానేన - హరిహరాదీనామర్చనం సురార్చనం - గోప్రదానసమం గోదానసమం ॥ ౧౦ ॥ సఏవ॥ శ్లో॥ భూదీపాశ్చాన్నవస్త్రాంభస్తిలసర్పిఃప్రతిశ్రయాన్। నైవేశికంస్వర్ణధుర్యం దత్వాస్వర్గేమహీయతే॥ టీ ॥ ధుర్యంబలీవర్దః - ప్రతిశ్రయఃప్రవాసినామావాసః-నైవేశికంకన్యాదానం॥ శ్లో॥గృహధాన్యాభయోపానచ్ఛత్రమాల్యానులేపనమ్ । యానంవృక్షంప్రియంశయ్యాందత్వాత్యంతంసుఖీభవేత్ ॥ సర్వధర్మమయంబ్రహ్మప్రదానేభ్యోధికంయతః। తద్దదత్సమవాప్నోతిబ్రహ్మలోకమవిచ్యవమితి ॥ టీ ॥ అవిచ్యవం చ్యుతిరహితం॥ అ॥ పరస్వత్వాపాదానమాత్రంవేదాదేర్దానంస్వత్వనివృత్తేఃకర్తుమశక్యత్వాత్ ॥ ౧౧॥ ధర్మదానమపిస్మర్యతే॥ శ్లో॥ దేవతానాంగురూణాంచమాతాపిత్రోస్తథైవచ। పుణ్యందేయంప్రయత్నేననపుణ్యంచోదితంక్వచిదితి॥ ౧౨ ॥ అ॥ అపుణ్యదానేతదేవవర్ధతేదాతుర్లోభాదినాప్రవృత్తస్యప్రతిగ్రహీతురపి॥శ్లో॥యఃపాపంవిపులంధ్యాత్వాప్రతిగృహ్ణాతిదుర్మతిః। గర్హితాచరణాత్తస్యపాపంతావత్సమాశ్రయేత్ ॥ సమద్విగుణసాహస్రమానంత్యంచప్రదాతృష్వితిస్మరణాత్ ॥ ౧౩ ॥ తిలాదిదానఫలం॥ శాతాతపః॥శ్లో॥ తిలాన్దదత్తిలైస్స్నానంకుర్వన్నిత్యంతిలోదకీ।ఛాయాతాదాతాతిలానాంచశతంవర్షాణిజీవతీతి ॥ ౧౪॥ సంవర్తః ॥ శ్లో॥ప్రియాయాయకులీనాయఅర్థినేచవిశేషతః। యద్దానందీయతేభక్త్యాతద్భవేత్సుమహాఫలమ్।యద్యదిష్టతమంలోకేయచ్చస్యాదధికంగృహే।తత్తద్గుణవతేదేయంతదేవాక్షయమిచ్ఛతా॥తాంబూలంచైవయోదద్యాద్బ్రాహ్మణేభ్యోవిశేషతః। మేధావీసుభగఃప్రాజ్ఞో

దర్శనీయశ్చ జాయతే। ఆయాసశతలబ్ధస్య ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసః ॥ గతిరేషా భవేత్తస్య దానమన్యా విపత్తయః। యస్య విత్తమదానాయ నోపభోగాయ దేహినః। పుణ్యకీర్త్యై న ధర్మాయ తస్య విత్తం నిరర్థకమ్। గ్రాసాదర్ధమపి గ్రాసమర్థిభ్యః కిన్న దీయతే। ఇచ్ఛానురూపో విభవః కదా తస్య భవిష్యతి। దద్యాచ్ఛిశిరే వహ్నిం బహుకాష్ఠం ప్రయత్నతః। కాలాగ్నిదీప్తిం ప్రాజ్ఞత్వం రూపసౌభాగ్యమాప్నుయాత్। అలంకృత్య తు యః కన్యాం భూషణాచ్ఛాదనాదిభిః। దద్యాత్స్వర్గమవాప్నోతి పూజయన్నుత్సవాదిషు ॥ ౧౫ ॥ కపిలాశ్వతిలానాగారథదాసీగృహాణ్యపి। కన్యాసువర్ణరత్నాని మహాదానాని వై దశ॥ తైలమామలకం ప్రాజ్ఞః పాదాభ్యంగం దదాతి యః॥ ప్రహృష్టస్స నరో లోకే సుఖీ చైవ సదా భవేత్। అనడ్వాహౌ తు యో దద్యాద్యుగసీరేణ సంయుతౌ। అలంకృత్య యథాశక్తి ధూర్వహౌ శుభలక్షణౌ। సర్వపాపవిశుద్ధాత్మా సర్వకామసమన్వితః ॥ వర్షాణి వసతి స్వర్గే రోమసంఖ్యాప్రమాణతః। భూమిం సస్యవతీం శ్రేష్ఠాం బ్రాహ్మణే వేదపారగే। గాం దత్త్వాపి ప్రసూతాం చ స్వర్గలోకే మహీయతే ॥ యావంతి సస్యమూలాని గోరోమాణి చ సర్వశః॥ నరస్తావంతి వర్షాణి స్వర్గలోకే మహీయతే ॥ అగ్నేరపత్యం ప్రథమం సువర్ణం భూర్వైష్ణవీ సూర్యసుతాశ్చ గావః। లోకాస్త్రయస్తేన భవంతి దత్తా యః కాంచనం గాం చ మహీం చ దద్యాత్॥ ౧౬ ॥ సర్వేషామేవ దానానామన్నదానం పరం స్మృతమ్। సర్వేషామేవ భూతానాం యతస్తజ్జీవనం పరమ్ ॥ మృత్తికాగోశకృద్దర్భానుపవీతం తథోత్తరమ్। దత్త్వా గుణాఢ్యవిప్రాయ కులే మహతి జాయతే॥ ముఖవాసం తు యో దద్యాద్దంతధావనమేవ చ। పాదశౌచం తథా స్నానం శౌచం చ గుదలింగయోః ॥ యః ప్రయచ్ఛతి విప్రాయ శుచిర్బుద్ధిస్సదా భవేత్ ॥ ౧౭ ॥ బ్రహ్మచారియతిభ్యశ్చ వపనం యశ్చ కారయేత్। నఖకర్మాణి కుర్వాణశ్చక్షుష్మాన్ జాయతే నరః ॥ దేవాగారే ద్విజాతీనాం దీపం దత్త్వా చతుష్పథే। సవిజ్ఞానేన సంపన్నశ్చక్షుష్మాంశ్చ భవేత్సదా ॥ యో యేనైవార్థితో విప్రస్తదస్య ప్రతిపాదయేత్। తృణకాష్ఠమనేష్యర్థే గోప్రదానసమం భవేదితి ॥ ౧౮ ॥ మనుః ॥ త్రీణ్యాహురతిదానాని గావః పృథ్వీ సరస్వతీ అన్నం పరం హి దానానాం విద్యాదానం తతోఽధికమ్ ॥ విద్యానాం చ పరా విద్యా బ్రహ్మవిద్యా సమాహితా। అతస్తద్దాతురస్యైవ లాభః స్వర్గాపవర్గయోః॥ యో దద్యాజ్జ్ఞానమజ్ఞానాం కుర్యాద్వా ధర్మదర్శనమ్। స కృత్స్నాం పృథివీం దద్యాత్తేన తుల్యం న తద్భవేదితి ॥ ౧౯ ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ ఏకతః క్రతవస్సర్వే సమాప్తవరదక్షిణాః। ఏకతో భయభీతస్య ప్రాణినః పరిరక్షణమ్ ॥ మహతామపి యజ్ఞానాం కాలేన క్షీయతే ఫలమ్। భీతాభయప్రదానస్య క్షయ ఏవ న విద్యత ఇతి ॥ ౨౦ ॥ శాండిల్యః ॥ అయాచితాని దేయాని సర్వదానాని యత్నతః। అన్నం విద్యా చ కన్యా చ హ్యనర్థిభ్యో న దీయతే ॥ ౨౧ ॥ ఆశ్రితస్యాప్రదానేన దత్తస్యాహరణేన చ। జన్మప్రభృతి యద్దత్తం తత్సర్వం నశ్యతి ధ్రువమ్ ॥ ౨౨ ॥ మా దదస్వేతి యో బ్రూయాద్గవ్యగ్నౌ బ్రాహ్మణేషు చ। తిర్యగ్యోనిశతం ప్రాప్య చండాలేష్వభిజాయతే॥ ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే స్వర్గస్యోపరి తిష్ఠతః। అన్నప్రదాతా దుర్భిక్షే సుభిక్షే హేమదస్స్మృత ఇతి॥ ౨౩॥ దేవలః ॥ నాల్పత్వం వా బహుత్వం వా దానస్యాభ్యుదయావహమ్। శ్రద్ధాభక్తిశ్చ దానానాం వృద్ధిక్షయకరే హి తే ॥ శౌచం శుచిర్మహాప్రీతిరర్థినాం దర్శనే సతి। సత్కృతిశ్చానసూయా చ దానశ్రద్ధేత్యుదాహృతా ॥ ౨౪ ॥ దాతా ప్రతిగ్రహీతా చ శ్రద్ధా దేయం చ ధర్మయుత్। దేశకాలౌ చ దానానామంగాన్యేతాని షడ్విదుః ॥ ౨౫ ॥ అపాపరోగధర్మాత్మా దిత్సురవ్యసనశ్శుచిః। అనింద్యశ్శివకర్మా చ షడ్భిర్దాతా ప్రశస్యతే॥ ౨౬ ॥ అన్నవిద్యావరస్త్రీణాం గోభూరుక్మాశ్వహస్తినామ్। దానాన్యుత్తమదానాని హ్యుత్తమద్రవ్యదానతః॥ విద్యాగౌశ్చాదనావాసః పరిభోగౌషధాని చ। దానాని మధ్యమానీతి మధ్యమద్రవ్యదానతః ॥ ఉపానత్ప్రేష్యదానాని ఛత్రపాత్రాసనాని చ। దీపకాష్ఠఫలానీతి చరమం బహువార్షికమ్। ఇష్టం దత్తమధీతం చ ప్రణశ్యత్యనుకీర్తనాత్ ॥ శ్లాఘానుశోచనాభ్యాం చ భగ్నతేజా విపద్యతే। తస్మాదాత్మకృతం పుణ్యం న వృథా పరికీర్తయేదితి ॥ ౨౭ ॥ బృహస్పతిః॥ అభోయత్వాత్త్వికం దానం మృదుపూర్వం తు శాంతికమ్। ఆశిషం పౌష్టికం దద్యాత్త్రివిధం దానలక్షణమితి ॥ ౨౮ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ ॥ సర్వాణ్యుదకపూర్వాణి దానాని యథాశ్రుతి విహార ఇతి॥ టీ ॥ విహారే యజ్ఞకర్మణి యాని దానాని దక్షిణాదీనాం తాని - యథాశ్రుత్యేవ నోదకపూర్వాణి - అన్యాని సర్వాణి దానాన్యుదకపూర్వాణ్యేవేత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ స ఏవ॥ సూ॥ భిక్షణే నిమిత్తమాచార్యో వివాహో యజ్ఞో మాతాపిత్రోర్బుభూషార్హతశ్చ నియమవిలోపస్తద్గుణాన్ సమీక్ష్య యథాశక్తి దేయమితి॥ టీ ॥ భిక్షణం యాచనం - తత్ర ఆచార్యాదయో నిమిత్తం - బుభూషా భర్తుమిచ్ఛా - అర్హతో విద్యాదిమతః- అగ్నిహోత్రాగ్నీనియమే యోగ్యస్యార్థాభావేన లోపః- తత్ర ఏవంభూతే భిక్షణే యాచకశ్రుతవృత్తాదీన్ గు

కాలేసమీక్ష్యశక్త్యనురూపమవశ్యం దేయమదానే ప్రత్యవాయాత్ ॥ ౩౦ ॥ తత్రాపి సఏవ॥ సూ॥ ఇంద్రియప్రీత్యర్థస్యభిక్షణమనిమిత్తం నతదాద్రియేతేతి॥టీ॥ఇంద్రియప్రీత్యర్థస్యస్రక్చందనాదేస్తన్మూల్యస్యవాభిక్షణం నియమేన దానస్యనిమిత్తం న భవతి. తస్మాన్నతదాద్రియేత ॥ అదానేపి న ప్రత్యవాయః॥ ॥ ౩౧ తత్ర దృష్టాంతమాహ॥అ॥ ధర్మప్రజాసంపన్నాయాం ప్రథమాయాం పత్న్యాం సత్యాం ద్వితీయో వివాహో నానిమిత్తం - పుత్రాభావేతు నిమిత్తం భవత్యేవ ॥ ౩౨ ॥ తథాభవిష్యోత్తరే॥ శ్లో॥ సువర్ణం యాజకానాం చ విద్యాం చైవోర్ధ్వరేతసామ్। కన్యాం చైవాపత్న్యానాం దదతాం గతిరుత్తమేతి ॥ ౩౩ ॥ గౌతమః॥ సూ॥ గుర్వర్థనివేశౌషధార్థవృత్తిక్షీణయక్ష్యమాణాధ్యయనాధ్వసంయోగవైశ్వజితేషు ద్రవ్యసంవిభాగో బహిర్వేది భిక్షమాణేషు కృతాన్నమితరేషు. ప్రతిశ్రుత్యాప్యధర్మసంయుక్తేన దద్యాత్క్రుద్ధహృష్టభీతార్తలుబ్ధబాలస్థవిరమూఢమత్తోన్మత్తవాక్యాన్యనృతాన్యపాతకానీతి ॥ టీ ॥ నివేశో వివాహః- వృత్తిక్షీణో వృత్త్యాహీనః-నిత్యయజ్ఞం కరిష్యన్యక్ష్యమాణః- అధ్యయనేన సంయోగో యస్య స అధ్యయనసంయోగః - అధ్వని వర్తమానోధ్వసంయోగః-వైశ్వజితః విశ్వజితా సర్వస్వదానేన నిర్ద్రవ్యః - యజ్ఞైదక్షిణాకాలే సదస్యేభ్యో యద్దానం తతోన్యత్ర బహిర్వేది ద్రవ్యస్య హిరణ్యాదేర్దానమావశ్యకం - అదానే ప్రత్యవాయాత్. ఇతరేషూక్తవ్యతిరిక్తేషు భిక్షమాణేషు కృతాన్నం పక్వాన్నం దేయం ప్రతిశ్రవో దాస్యామీతి సంవాదః- తం కృత్వాపి అధర్మసంయుక్తవిషయేన దద్యాత్ -హృష్టో హర్షవిశేషేణ కృత్యశూన్యః- లుబ్ధః లోభవశేన - మత్తః మద్యాదినా మదద్రవ్యేణా ప్రకృతిం గతః- ఉన్మత్తః భ్రాంతః - క్రుద్ధాదీనాం వాక్యాన్యనృతాని అయథార్థాని అపాతకాని న పాపం నయంతి- తేషాం ప్రతిశ్రుత్యాప్యదానేన దోషఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ బోధాయనః॥ శ్లో॥ అన్నాశ్రితా హి భూతానీత్యన్నం ప్రాణమితి శ్రుతిః। తస్మాదన్నం ప్రదాతవ్యమన్నం హి పరమం హవిరితి ॥ ౩౫ ॥ వ్యాసః ॥ అర్థానాముదితే పాత్రే శ్రద్ధయా ప్రతిపాదనమ్। దానమిత్యభినిర్దిష్టం భుక్తిముక్తిఫలప్రదమ్॥ యస్తు దద్యాన్మహీం భక్త్యా బ్రాహ్మణాయాహితాగ్నయే। స యాతి పరమం స్థానం యత్ర గత్వా న శోచతి ॥ భూమిదానాత్పరం దానం విద్యతే నేహ కించన । అన్నదానం తేన తుల్యం విద్యాదానం తతోధికమితి ॥ ౩౬ ॥ భారతే అనుశాసనికే ॥ అన్నమేవ ప్రశంసంతి దేవాస్సర్షిగణాః పురా। లోకతంత్రా హి యజ్ఞాశ్చ సర్వమన్నే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ అన్నేన సదృశం దానం న భూతం న భవిష్యతి।కుటుంబం పీడయిత్వాపి బ్రాహ్మణాయ మహాత్మనే ॥ దాతవ్యం భిక్షవే చాన్నమాత్మనో భూతిమిచ్ఛతా । పానీయదానం పరమం దానానాం మనురబ్రవీత్ ॥ తస్మాత్కూపాంశ్చ వాపీశ్చ తటాకాని చ ఖానయేత్ । నిదాఘకాలే పానీయం యస్య తిష్ఠత్యవారితమ్ ॥ సకృచ్ఛ్రం విషమం దుర్గం న కదాచిదవాప్నుయాత్ । బలకామో యశస్కామః పుష్టికామశ్చ నిత్యదా। ఘృతం దద్యాద్ద్విజేభ్యస్తు సతతం శుచిరాత్మవానితి ॥ ౩౭ ॥ ఉపమన్యుః॥ శివలింగం తు యో దద్యాచ్ఛివభక్తాయ తన్మనాః।స్వర్ణరూప్యాదిరూపం వా సోమం సంపూజ్య శక్తితః॥ సర్వదానాధికం పుణ్యం సంప్రాప్య కరణాత్యయే। గాణాపత్యమవాప్యైవ గణైస్సహ స మోదతి ॥ సాలగ్రామశిలామూర్తిం విష్ణుమారాధ్య భక్తితః । విష్ణుభక్తాయ యో దద్యాద్బ్రాహ్మణాయ సదక్షిణామ్॥ పంచాశత్కోటివిస్తీర్ణభూమిదానేన యత్ఫలమ్ । తత్ఫలం సమవాప్నోతి దేహాంతే వైష్ణవం పదం।కుర్యాత్ప్రతికృతిం దేవం సువర్ణేన స్వశక్తితః॥ శేషపర్యంకశయనం శ్రియా దేవ్యా యుతం తథా। శంఖచక్రగదాయుక్తం నాసుదేవం సురేశ్వరమ్ ॥ దత్వా గుణాఢ్యవిప్రాయ విష్ణులోకే మహీయత ఇతి ॥ ౩౮ ॥ వ్యాసః ॥ గోభూహిరణ్యదానాని యమాశ్చ నియమాస్తథా। గృహదానస్య వై లోకే కలాం నార్హంతి షోడశీం ॥యః కారయేన్మఠం శైలం శివాయతనసన్నిభం । స శైవం పదమాసాద్య కల్పాయుతశతం వసేత్ ॥ గాం పంకాత్ బ్రాహ్మణీం దాస్యాద్వృత్తిలోపాద్ద్విజం వధాత్ । మోచయన్ముచ్యతే పాపాదాజన్మమరణాంతికాత్ ॥ అనాథప్రేతసంస్కారశ్శూన్యలింగస్య పూజనమ్।దీనాంధకృపణేభ్యశ్చ దానం సర్వాఘనాశనమితి ॥ ౩౯ ॥ యోగీశ్వరః॥ స్వర్ణయుక్తం తామ్రపాత్రం గోఘృతేన సమన్వితమ్।ఆత్మావలోకనం కృత్వా బ్రాహ్మణాయ నివేదయేత్ ॥అనేనవిధినా దానం యః కుర్యాత్ప్రయతో నరః।సర్వపాపవినిర్ముక్తస్స యాతి పరమాం గతిమితి॥ ... ... •

— * అథ దానమంత్రాః * —

౧॥స్మృత్యంతరే కన్యాదానమంత్రః॥శ్లో॥కన్యాం లక్షణసంయుక్తాం కనకాభరణైర్యుతామ్ । దాస్యామి విష్ణవే తుభ్యం బ్రహ్మలోకజిగీషయా॥౨॥పుస్తకదానమంత్రః॥ సర్వవిద్యాస్పదం జ్ఞానకారణం విమలాక్షరమ్।పుస్తకం సంప్రయచ్ఛామి ప్రీతా భవతు భారతీ ॥ ౩॥ సాలగ్రామదానమంత్రః॥ సాలగ్రామాచలోద్భూతాం శిలాం పాపప్రణాశినీమ్।

సువర్ణకుసుమోపేతాం గ్రహాణత్వం ద్విజోత్తమ ॥ ౮॥ నారాయణమూర్తిదానమంత్రః॥ నారాయణ జగన్నాథ శంఖచక్రగదాధర। నాశయాశుమహారోగం దానేనానేన కేశవ ॥ ౫ ॥ ఉమామహేశ్వరదానమంత్రః ॥ ప్రసీదశ్శుభవేన్నిత్యం కృత్తివాసామహేశ్వరః। పార్వత్యాసహితో దేవో జగదుత్పత్తికారకః ॥ శివశక్త్యాత్మకం యస్మాజ్జగదేతచ్చరాచరమ్ । తస్మాద్దానేన సర్వం మే కరోతు భగవాంచ్ఛివమితి ॥ ౬ ॥ బ్రహ్మాండపురాణే॥ మహిషీం వత్ససంయుక్తాం సుశీలాంచ పయస్వినీమ్। రక్తపుష్పేణవస్త్రేణ హ్యలంకృత్య ప్రయత్నతః॥ శ్రోత్రియాయ ప్రశాంతాయ దత్వా మృత్యుంజయేన్నరః। కాలమృత్యుస్వరూపా సా మహిషీరక్తభూషణా। పుచ్ఛదేశే ప్రదాతవ్యా అతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛమే ఇతి॥ ౭ ॥ పాద్మే॥ తిలపాత్రదానమంత్రః॥ తిలపూర్ణం తామ్రపాత్రం సువర్ణేన సమన్వితం। తత్పాత్రం బ్రాహ్మణే దత్వా బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥ దేవదేవ మహాదేవ వాంఛితార్థఫలప్రద । తిలపాత్రం ప్రదాస్యామి తవాగ్రే సుస్థిరోస్మ్యహమ్ ॥ ౮ ॥ అథ దశదాననామాని॥ గోభూతిలహిరణ్యాజ్యవాసోధాన్యగుడాని చ । రౌప్యం లవణమిత్యాహుర్దశదానాన్యనుక్రమాత్ ॥ ౯ ॥ ఏతేషాం క్రమాద్దానమంత్రాః ॥ గోదానమంత్రః ॥ గవామంగేషు తిష్ఠంతి భువనాని చతుర్దశ। యస్మాత్తస్మాచ్ఛివం మేస్యాదతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛమే ॥ ౧౦ ॥ భూదానమంత్రః॥ సర్వసస్యాశ్రయా భూమిర్వరాహేణ సముద్ధృతా । అనంతసస్యఫలదా హ్యతః + మే॥ ౧౧ ॥ తిలదానమంత్రః ॥ తిలాః పాపహరా నిత్యం విష్ణోర్దేహసముద్భవాః। తిలదానాదస్మాకం మే పాపం నాశయ కేశవ॥ ౧౨ ॥ హిరణ్యదానమంత్రః॥ హిరణ్యగర్భగర్భస్థం హేమబీజం విభావసోః। అనంతపుణ్యఫలదమతః + మే॥ ఆజ్యదానమంత్రః॥ కామధేనోస్సముద్భూతం సర్వక్రతుషు సంస్థితమ్। దేవానామాజ్యమాహారమతః + మే॥ ౧౩ ॥ వస్త్రదానమంత్రః॥ శీతవాతోష్ణసంత్రాణం లజ్జాయా రక్షణం పరమ్। దేహాలంకరణం వస్త్రమతః + మే॥ *॥ ధాన్యదానమంత్రః॥ ధాన్యం కరోషి దాతారమిహలోకే పరత్ర చ। ప్రాణినాం జీవనం ధాన్యమతః + మే॥ గుడదానమంత్రః॥ యథా రసానాం ప్రవరస్సదైవేక్షురసస్స్మృతః। మమైవ చ పరాం లక్ష్మీం దదస్వ గుడ సర్వదా॥ ౧౪॥ రౌప్యదానమంత్రః॥ పితౄణాం ప్రీతికరం నిత్యం విష్ణుశంకరయోరపి। శివనేత్రోద్భవం రూప్యమతః + మే॥ ౧౫॥ లవణదానమంత్రః॥ రసానామగ్రజం శ్రేష్ఠం లవణం బలవర్ధనమ్। బ్రహ్మణా నిర్మితం సాధ్యమతః + మే॥ ౧౬॥ ఇతి దశదానమంత్రాః॥ సాలగ్రామదానమంత్రః॥ సాలగ్రామశిలా చక్రే భువనాని చతుర్దశ। తస్మాదస్య ప్రదానేన ప్రీతో భవతు కేశవః॥ ౧౭॥ అయోదానమంత్రః॥ యస్మాదాయసకర్మాణి తవాధీనాని సర్వదా। లాంగలాద్యాయుధాదీని తస్మాచ్ఛాంతిం ప్రయచ్ఛమే॥ ౧౮॥ ఛాగదానమంత్రః॥ యస్మాత్త్వం ఛాగ యజ్ఞానామంగత్వేన వ్యవస్థితః। యానం విభావసోర్నిత్యమతః + మే॥ ౨౦॥ తామ్రదానమంత్రః॥ తామ్రం శుద్ధికరం సర్వదేవప్రియకరం శుభమ్। సర్వార్థకారకం నిత్యమతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛమే॥ ౨౧॥ కాంస్యదానమంత్రః॥ శుద్ధం కాంస్యమిహాముత్ర పాత్రం ఆరోగ్యం మమ సౌఖ్యం హి తమ్। నిమిత్తం పాపశమనమతః + మే॥ ౨౨॥ ఛత్రదానమంత్రః॥ వర్షవాతాతపాదీనాం నివారణకరం ఛత్రమ్ । అస్య ప్రదానాద్ధర్మాత్మా సుఖం యశ్చ ప్రయచ్ఛతు ॥ ౨౦॥ అథ వ్యజనదానమంత్రః॥ వ్యజనం వాయుదైవత్యం ఘర్మాపనోదనం పరమ్। అస్మాదస్య ప్రదానేన శాంతిరస్తు సదా మమ॥ ౨౨॥ ఫలదానమంత్రః॥ ఫలం మనోరథఫలం ప్రదదాతి సదా నృణామ్। పుత్రపౌత్రాదివృద్ధ్యర్థం మనోరథం ప్రయచ్ఛమే॥ ౨౩॥ అథ దేయద్రవ్యస్వరూపమాహ యాజ్ఞవల్క్యః। స్వకుటుంబావిరోధేన దేయం దారసుతాదృతే। నాన్వయే సతి సర్వస్వం యచ్చాన్యస్మై ప్రతిశ్రుతమితి॥ ౨౪॥ బృహస్పతిరపి॥ కుటుంబభక్తవసనాద్దేయం యదతిరిచ్యతే। అన్యథా దీయతే యద్ధి న తద్దానఫలప్రదమితి॥ ౨౫॥ అథ దానస్య దేశకాలాదాహ తుష్టం తు ఫలం॥ స్మృతి॥ అహన్యహన్యైయథాసంభవం ప్రత్యహం సంధ్యాకాలే వివర్జయేత్ । కర్మణా చాన్యయనం క్షైవ తథా దానం ప్రతిగ్రహమ్॥ సంక్రాంత్యాం గయాతీర్థే సంధ్యాదానం విశేషతః ఏవమాదిషు తీర్థేషు దత్తమక్షయమాప్నుయాత్ ॥ ౨౬ ॥ వ్యాసః॥ అయనే విషువే చైవ గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః సంక్రాంత్యాదిషు కాలేషు దత్తం భవతి చాక్షయమ్ ॥ ప్రయాగాదిషు తీర్థేషు పుణ్యేష్వాయతనేషు చ । దత్త్వం చాక్షయమాప్నోతి నదీషు చ నదీషు చేతి ॥ * ॥ సంవర్తః ॥ అయనే విషువే చైవ వ్యతీపాతే దినక్షయే । చంద్రసూర్యగ్రహే చైవ దత్తం భవతి చాక్షయమ్॥ అమావాస్యా ద్వాదశీ చ సంక్రాంతిశ్చ విశేషతః। ఏతాః ప్రశస్తాస్తిథయో భానువారస్తథైవ చ ॥ అత్ర స్నానం జపో హోమో బ్రాహ్మణానాం చ తర్పణమ్ । ఉపవాసస్తథా దానమేకైకం పావనం స్మృతమితి॥ ౨౭॥ సపివ॥ పౌర్ణమాసీషు సర్వాసు మాసర్క్షసహితాసు చ। దత్తానామిహ దానానాం ఫలం దశగుణం భవేత్ ॥ సహస్రగుణితం దానం భవేద్దత్తం యుగాదిషు। కర్మశ్రాద్ధాదికం చైవ తథా మన్వంతరాదిష్వితి ॥ ౨౮ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శతమిందుక్షయే దానం సహస్రం తు దినక్షయే। విషువే శతసాహస్రం వ్యతీపాతే త్వనంతకమితి॥ ౨౯ ॥

భారద్వాజః॥ వ్యతీపాతే వైధృతౌ చ దత్తమక్షయకృద్భవేత్। తిథ్యంతావేకవారే తు యస్మిన్ సస్యాద్దినక్షయః॥ తస్మిన్ దానం జపో హోమః స్నానం చైవ ఫలప్రదమితి ॥ ౩౦ ॥ సుమంతుః ॥ వానప్రస్థస్య పక్వాన్నం తాంబూలం బ్రహ్మచారిణః। సన్న్యాసినస్సువర్ణం చ దత్వా తు నరకం వ్రజేత్ ॥ ౩౧ ॥ బహూనాం న ప్రదాతవ్యా గౌర్వస్త్రం శయనం స్త్రియః। తాదృగ్భూతం తు తద్దానం దాతారం నోపతిష్ఠతీతి ॥ ౩౨ ॥ యమః॥ ప్రతిశ్రుత్యాప్రదానేన దత్తస్యాహరణేన చ। జన్మప్రభృతి యత్పుణ్యం తత్సర్వం హి ప్రణశ్యతి॥ ఆశాకరస్త్వదాతా చ దాతుశ్చ ప్రతిషేధకః। దత్తం చ యః కీర్తయతి స పాపిష్ఠతమస్స్మృతః ॥ ౩౩ ॥ కాలే సంకల్పితే దానే ఆమాసాన్న ప్రదీయతే। మాసే మాసే శతం వృద్ధిర్యావత్సంవత్సరం భవేదితి ॥ ౩౪ ॥ నారదః॥ బ్రాహ్మణేభ్యో యదుద్దిష్టం తత్సద్యస్సంప్రదీయతే। అహోరాత్రమతిక్రమ్య తద్దానం ద్విగుణం భవేత్ ॥ త్రిరాత్రం షడ్గుణం దద్యాద్దశరాత్రం తు షోడశ। మాసే శతగుణం దద్యాద్వత్సరం తు సహస్రికమ్। వత్సరాత్పరతో నాస్తి దాతా తు నరకం వ్రజేత్ ॥ ౩౫ ॥ బ్రాహ్మణస్య తు యద్దత్తం తదభావే తు తద్ధనమ్। సకుల్యే తస్య నిరయేత్తదభావేస్య బంధుషు। దద్యాత్సజాతిశిష్యేభ్యస్తదభావేప్సు నిక్షిపేదితి ॥ ౩౬ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ దేశతః కాలతశ్శౌచతస్సమ్యక్ప్రతిగ్రహీతృత ఇతి॥ దానాని ప్రతిపాదయతి ॥ ౩౭ ॥ వాల్మీకిః॥ శ్లో॥ ఉత్పతన్నపి చాకాశం విశన్నపి రసాతలమ్। అటన్నపి మహీం కృత్స్నాం నాదత్తముపతిష్ఠతే॥ దత్తం హి ప్రాప్యతే స్వర్గే దత్తమేవోపభుజ్యతే। యత్కించిద్దత్తమశ్నాతి నాదత్తముపతిష్ఠతీతి ॥ వా ॥ యత్తు దానం క్రియా ధర్మశ్చాపత్యస్య న విద్యత ఇత్యాపస్తంబస్మరణం. స్వకుటుంబావిరోధేన దేయం దారసుతాదృత ఇతి యదపి యాజ్ఞవల్క్యవచనం- తజ్జ్యేష్ఠపుత్రవిషయం- ఏకపుత్రవిషయం చ- ద్వాదశవిధేషు పుత్రేషు దత్తక్రీతయోరపి మన్వాదిభిః పఠితత్వాత్ - దత్తౌరసేతరేషాం తు పుత్రత్వేన పరిగ్రహ ఇతి దత్తౌరసవ్యతిరిక్తానామేవ పుత్రాణాం కలౌ వర్జ్యత్వస్మరణాచ్చ ॥ ౩౮ ॥ తథా చ వసిష్ఠః॥ న జ్యేష్ఠం పుత్రం దద్యాత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్వా స హి సంతానాయ పూర్వేషాం న స్త్రీ పుత్రం దద్యాత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్వాన్యత్రానుజ్ఞానాద్భర్తుః పుత్రం ప్రతిగ్రహీష్యన్ బంధూనాహూయ రాజని చావేద్య నివేశనస్య మధ్యే వ్యాహృతిభిర్హుత్వా అదూరబాంధవం సన్నికృష్టమేవ ప్రతిగృహ్ణీయాదితి॥ ౩౯ ॥ బహ్వృచబ్రాహ్మణేపి॥ శునశ్శేపాఖ్యానే జ్యేష్ఠం పుత్రం న ప్రయచ్ఛేదిత్యాది॥ ఇతి దాననిరూపణమ్. ... ... *

—* అథ దానపాత్రనిరూపణమ్. *—

౧॥ తత్ర మనుః॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణో యజమానో వై పృథివ్యామధిజాయతే। ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం ధర్మకోశస్య చైవ హి॥ సర్వస్వం బ్రాహ్మణస్యేదం యత్కించిజ్జగతీగతమ్। శ్రైష్ఠ్యేనాభిజనేనేదం సర్వం వై బ్రాహ్మణోర్హతీతి ॥ ౨ ॥ స్మృతిసారే ॥ సర్వస్య ప్రభవో విప్రాః శ్రుతాధ్యయనశాలినః। తేభ్యః క్రియాపరాశ్శ్రేష్ఠాస్తేభ్యో హ్యధ్యాత్మవిత్తమా ఇతి ॥ ౩ ॥ స్మృత్యర్ణవే ॥ అజ్ఞేభ్యో గ్రంథినశ్శ్రేష్ఠా గ్రంథిభ్యో ధారిణో వరాః। ధారిభ్యో జ్ఞానినశ్శ్రేష్ఠా జ్ఞానిభ్యో వ్యవసాయిన ఇతి ॥ ౪ ॥ యమః ॥ శ్లో ॥ విద్యాయుక్తో ధర్మశీలః ప్రశాంతో దాంతః క్షాంతస్సత్యవాదీ కృతజ్ఞః। స్వాధ్యాయవాగ్ధృతిమాన్ గోశరణ్యో దాతా యజ్వా బ్రాహ్మణః పాత్రమాహుః॥ స్వాధ్యాయాఢ్యం యోనిమంతం ప్రశాంతం వైతానస్థం పాపభీరుం బహుజ్ఞమ్। స్త్రీషు క్షాంతం ధార్మికం గోశరణ్యం వ్రతైః క్లాంతం తాదృశం పాత్రమాహురితి ॥ ౫ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో ॥ న విద్యయా కేవలయా తపసా వాపి పాత్రతా। యత్ర వృత్తమిమే చోభే తద్ధి పాత్రం ప్రచక్షత ఇతి ॥ ౬ ॥ శాతాతపః ॥ యథాశ్వా రథహీనాస్స్యూ రథీ చాశ్వైర్యథా వినా। ఏవం తపో హ్యవిద్యస్య విద్యా వాప్యతపస్వినః। యథాన్నం మధుసంయుక్తం మధు చాన్నేన సంయుతమ్॥ ఏవం తపశ్చ విద్యా చ సంయుతం భేషజం మతమ్। కించిద్వేదమయం పాత్రం కించిత్పాత్రం తపోమయమ్। పాత్రాణాముత్తమం పాత్రం శూద్రాన్నం యస్య నోదర ఇతి ॥ ౭ ॥ దేవలః॥ మాత్రశ్చ బ్రాహ్మణశ్చైవ శ్రోత్రియశ్చ తతః పరః। అనూచానస్తథా భ్రూణ ఋషికల్ప ఋషిర్మునిః॥ ఇత్యేతేష్టౌ సముద్దిష్టా బ్రాహ్మణాః ప్రథమం శ్రుతౌ। తేషాం పరః పరశ్శ్రేష్ఠో విద్యావృత్తవిశేషత ఇతి ॥ ౮ ॥ అ॥ ఏతేషాం లక్షణమాహ స ఏవ॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణానాం కులే జాతో జాతిమాత్రో యదా భవేత్। అనుపేతః క్రియాహీనో మాత్ర ఇత్యభిధీయతే॥ ఏకదేశమతిక్రమ్య వేదస్యాచారవానృజుః। స బ్రాహ్మణ ఇతి ఖ్యాతో నిభృతస్సత్యవాగ్ఘృణీతి ॥ టీ ॥ ఏకదేశాతిక్రమో వేదస్య కించిన్న్యూనస్వాధ్యయనం - నిభృతశ్శాంతః ॥ ౯ ॥ శ్లో॥ ఏకశాఖాం సకల్పాం వా షడ్భిరంగైరధీత్య వా। షట్కర్మనిరతో విప్రః శ్రోత్రియో నామ ధర్మవిత్ ॥ ౧౦ ॥ జన్మనా బ్రాహ్మణో జ్ఞేయస్సంస్కారైర్ద్విజ ఉచ్యతే। విప్రత్వం విద్యయా చాపి త్రిభిశ్శ్రోత్రియ ఉచ్యతే॥ వేదవే

డాంగతత్త్వజ్ఞశ్శుద్ధాత్మా పాపవర్జితః। శేషం శ్రోత్రియవత్ప్రాప్తస్సోఽనూచాన ఇతి స్మృతః ॥ అంతఃపూర్ణగుణోపేతో యజ్ఞస్వాధ్యాయయంత్రితః। భ్రూణ ఇత్యుచ్యతే శిష్టైః శేషభోజీ జితేంద్రియః॥ వైదికం లౌకికం చైవ సర్వజ్ఞానమవాప్య చ। ఆశ్రమస్థో వశీ నిత్యమృషికల్ప ఇతి స్మృతః॥ టీ॥ లౌకికమర్థార్జనాదికర్మ॥ శ్లో॥ ఊర్ధ్వరేతాస్తపస్వ్యుగ్రో నియతాశనసంశ్రయః। శాపానుగ్రహయోశ్శక్తస్సత్యసంధో భవేదృషిః॥ నివృత్తస్సర్వతత్త్వజ్ఞః కామక్రోధవివర్జితః। ధ్యానస్థో నిష్క్రియో దాంతస్తుల్యమృత్కాంచనో మునిరితి ॥ ౧౧ ॥ యమః॥ శీలం సంవసతా జ్ఞేయం శౌచం సంవ్యవహరతః। ప్రజ్ఞా సంకథనాత్ జ్ఞేయా త్రిభిః పాత్రం పరీక్ష్యతే॥ ౧౨ ॥ బోధాయనః॥ సూ॥ వేదానాం కించిదధీత్య బ్రాహ్మణ ఏకాం శాఖామధీత్య శ్రోత్రియోఽంగాధ్యాయ్యనూచానః కల్పాధ్యాయీ ఋషికల్పః సూత్రప్రవచనాధ్యాయీ భ్రూణ ఇతి ॥ ౧౩ ॥ దక్షః॥ శ్లో॥ సమం ద్విగుణసాహస్రమనంతం చ యథాక్రమమ్। దానే ఫలవిశేషస్స్యాద్ధింసాయామేవమేవ హి॥ సమమబ్రాహ్మణే దానం ద్విగుణం బ్రాహ్మణబ్రువే। ప్రాధీతే శతసాహస్రమనంతం వేదపారగ ఇతి॥ ౧౪॥ గౌతమోఽపి॥ సూ॥ సమద్విగుణసాహస్రానంత్యాని ఫలాన్యబ్రాహ్మణబ్రాహ్మణశ్రోత్రియవేదపారగేభ్య ఇతి॥ ౧౫॥ సాంగం సకల్పం సరహస్యం చ యో వేదమధీతే స వేదపారగ ఇతి హారదత్తః ॥ ౧౬ ॥ సంవర్తస్తు॥ శ్లో॥ ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానామాగతిం గతిమ్। వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స భవేద్వేదపారగ ఇతి ॥ ౧౭ ॥ బృహస్పతిః॥ శ్రోత్రియే చైవ సాహస్రమాచార్యే ద్విగుణం తతః। ఆత్మజ్ఞే శతసాహస్రమనంతం త్వగ్నిహోత్రిణీతి ॥ ౧౮ ॥ వ్యాసః॥ ప్రథమం తు గురోర్దానం దద్యాచ్ఛ్రేష్ఠమనుక్రమాత్। తతోఽన్యేషాం చ విప్రాణాం దద్యాత్పాత్రానుసారతః ॥ ౧౯ ॥ గురోరభావే తత్పుత్రం తద్భార్యాం తత్సుతాం తథా। పౌత్రం ప్రపౌత్రం దౌహిత్రమన్యం వా తత్కులోద్భవమ్॥ తదానాతిక్రమేద్దానం ప్రత్యుతాధోగతిప్రదమితి । ౨౦ ॥ వ్యాసః॥ మాతాపిత్రోశ్చ యద్దత్తం భ్రాతృష్వస్సుసుతాసు చ। జాయాత్మజేషు యద్దత్తం సోదర్యేష్వపి సంక్రమః॥ పితుశ్శతగుణం దానం సహస్రం మాతురుచ్యతే। అనంతం దుహితుర్దానం సోదర్యే దత్తమక్షయమ్। భాగినీభాగినేయానాం మాతులానాం పితృష్వసుః। దరిద్రాణాం చ బంధూనాం దానం కోటిగుణం భవేదితి ॥ ౨౧ ॥ దక్షః॥ మాతాపిత్రోర్గురోర్మిత్రే వినీతే చోపకారిణి। దీనానాథవిశిష్టేభ్యో దత్తమక్షయముచ్యతే॥ హృతస్వా హృతదారాశ్చ యే విప్రా దేశవిప్లవే। అర్థార్థమభిగచ్ఛంతి తేభ్యో దత్తం మహాఫలమ్॥ వ్యసనార్థమృణార్తం వా కుటుంబార్థం హితాయ చ। ఏవమాద్యేషు దాతవ్యం సర్వధర్మేష్వయం విధిః। అగ్నిహోత్రీ తపస్వీ చ ఋణవాన్ మ్రియతే యది। అగ్నిహోత్రం తపశ్చైవ తత్సర్వం ధనినాం ధనమ్। మాతాపితృవిహీనస్య సంస్కారోద్వాహనాదిభిః । యః స్థాపయతి తస్యైవ పుణ్యసంఖ్యా న విద్యతే। న తచ్ఛ్రేయోఽగ్నిహోత్రేణ నాశ్వమేధేన లభ్యతే ॥ యచ్ఛ్రేయః ప్రాప్యతే పుంసో విప్రేణ స్థాపితేన వై। దీనాంధకృపణానాథబాలవృద్ధాతురేషు చ । యద్దీయతే చ దయయా తదనంతఫలం భవేదితి ॥ ౨౨ ॥ వ్యాసః॥ సన్నికృష్టమధీయానమతిక్రామతి యో ద్విజమ్। భోజనే చైవ దానే చ దహత్యాసప్తమం కులమ్॥ యే పూర్వం పూజితా యే చ పురస్తాత్సుర్నమస్కృతాః । తాన్నిరాకృత్య నవ్యేషు భక్తిం కుర్వన్పతత్యధ ఇతి॥ ౨౩ మనుః ॥ భృత్యానాముపరోధేన యః కరోత్యౌర్ధ్వదైహికమ్। తద్భవత్యసుఖోదర్కం జీవతశ్చ మృతస్య చ ॥ ౨౪ ॥ నారస్థమపి యత్పాత్రం మనసా చింత్యవిష్ణువత్। భూమావనిక్షిప్యతోయం చ ద్రవ్యం తత్ప్రతిపాదయేదితి ॥ ౨౫॥ హేమాద్రౌ ॥ న్యాయార్జితస్య విత్తస్య ద్వావనర్థౌ ప్రకీర్తితౌ । అపాత్రే ప్రతిపత్తిశ్చ పాత్రే చాప్రతిపాదనమితి॥ ౨౬॥ ఆపస్తంబః॥ సూ ॥ సోక్త్వా చ ధర్మయుక్తేషు ద్రవ్యపరిగ్రహేషు చ ప్రతిపాదయితా చ తీర్థే యం చాతీర్థ ఇతి॥ టీ॥ తీర్థం పాత్రం అతీర్థమపాత్రం ॥ ౨౭ ॥ శాతాతపః॥ శ్లో ॥ సన్నికృష్టమధీయానం బ్రాహ్మణం యో వ్యతిక్రమేత్ । స రాసభశతాం యోనిం గచ్ఛేత్తస్య వ్యతిక్రమే ॥ యస్య చైకగృహే మూర్ఖో దూరే చాపి గుణాన్వితః। గుణాన్వితాయ దాతవ్యం నాస్తి మూర్ఖే వ్యతిక్రమః॥ ౨౮ ॥ బ్రాహ్మణాతిక్రమో నాస్తి మూర్ఖే ధర్మవివర్జితే। జ్వలంతమగ్నిముత్సృజ్య న హి భస్మని హూయత ఇతి॥ ౨౯ ॥ వ్యాసః॥ యది స్యాదధికో విప్రశ్శీలవిద్యాదిభిస్స్వయం। తస్మై యత్నేన దాతవ్యం వ్యతిక్రమ్యాపి సన్నిధిమితి॥ ఇతి పాత్రనిరూపణమ్. ... ...*

— అథాపాత్రనిరూపణమ్. —

౧॥ తత్ర శాతాతపః॥ శ్లో॥ నష్టం దేవలకే దత్తమప్రతిష్ఠం చ వార్ధుషౌ । యచ్చ వాణిజ్యకే దత్తం నచ తత్ప్రేత్య నో ఇహ॥ దేవార్చనరతో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయమ్। స వై దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు గర్హిత ఇతి॥ ౨ ॥ స్మృతిసంగ్రహే॥ దేవార్చనపరో యోఽపి పరార్థం విత్తకాంక్షయా । చతుర్వేదధరో విప్రస్స చండాలసమో భవేత్॥

౩ ॥ కర్మదేవలకాః కేచిత్కల్పదేవలకాః పరే। శుద్ధదేవలకాః కేచిత్త్రిధా దేవలకాస్స్మృతాః॥ అర్థార్థీ కాలనిర్దేశీ యో దేవం పూజయేత్సదా । కర్మదేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ పాంచరాత్రవిధానజ్ఞో దీక్షావిరహితోఽర్చకః । చతుర్వేదాధికారోఽపి కల్పదేవలకస్స్మృతః ॥ ఆగమోక్తవిధానజ్ఞో భూతకాల్యుపజీవకః। శుద్ధదేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ ౪ ॥ ఆర్షేయోక్తవిధానే తు దేవలత్వం న విద్యతే । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన వైదికే నైవ పూజయేదితి ॥ ౫ ॥ యమః ॥ సమార్ఘం ధనమాదాయ మహార్ఘం యః ప్రయచ్ఛతి । స వై వార్ధుషికో నామ యశ్చ వృద్ధ్యోపజీవతి ॥ యస్తు నిందన్పరగుణాన్ప్రశంసత్యాత్మనో గుణాన్ । స వై వార్ధుషికో నామ బ్రహ్మవాదిషు గర్హిత ఇతి ॥ ౬ ॥ వృద్ధమనుః॥ పాత్రభూతోఽపి యో విప్రః ప్రతిగృహ్య ప్రతిగ్రహమ్। అసత్సు వినియుంజీత తస్మై దేయం న కించన॥ ౭ ॥ సంచయం కురుతే యశ్చ ప్రతిగృహ్య సమంతతః । ధర్మార్థే నోపయుంక్తే చ న తం తస్కరమర్చయేదితి ॥ ౮ ॥ వ్యాసః॥ న వార్యపి ప్రయచ్ఛేత్తు నాస్తికే హైతుకే తథా। న పాషండేషు సర్వేషు నావేదవిది ధర్మవిదితి ॥ ౯ ॥ పరాశరః॥ యుక్తిచ్ఛలేన సర్వత్ర యశ్శాస్త్రవిహితేష్వపి। సంశయం కురుతే సోఽయం హైతుకో నాస్తికాధమ ఇతి ॥ ౧౦ ॥ ప్రజాపతిః॥ యస్స్వధర్మపరిత్యాగీ పాషండీత్యుచ్యతే బుధైః । తత్సంగకృత్తత్సమస్స్యాత్తావుభావపి పాపినౌ॥ యే తు సామాన్యభావేన మన్యంతే పురుషోత్తమమ్। తే వై పాషండినో జ్ఞేయా నరకార్హా నరాధమా ఇతి ॥ ౧౧ ॥ నారదః॥ షండస్య పుత్రహీనస్య డంభాచారరతస్య చ। నక్షత్రపాఠకస్యాపి దత్తం భవతి నిష్ఫలమితి॥ ౧౨ ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే॥ పరస్థానే వృథా దానమశేషం పరికీర్తితమ్। ఆరూఢపతితే చైవ త్వన్యథాప్తైర్ధనైశ్చ యత్॥ వ్యర్థమబ్రాహ్మణే దానం పతితే తస్కరే తథా। గురోశ్చాప్రీతిజనకే కృతఘ్నే గ్రామయాజకే ॥ వేదవిక్రయిణే చైవ యస్య చోపపతిర్గృహే। స్త్రీభిర్జితేషు యద్దత్తం వ్యాళగ్రాహే తథైవ చ। బ్రహ్మబంధౌ చ యద్దత్తం యద్దత్తం వృషలీపతౌ। పరిచారేషు యద్దత్తం వృథా దానాని షోడశేతి॥ ౧౩ ॥ అ॥ వృషలీపతిలక్షణమాహ దక్షః॥ శ్లో॥ పితుర్గృహే తు యా కన్యా రజః పశ్యత్యసంస్కృతా। సా కన్యా వృషలీ జ్ఞేయా తత్పతిర్వృషలీపతిరితి ॥ ౧౪ ॥ దేవలః॥ వంధ్యా చ వృషలీ జ్ఞేయా వృషలీ చ మృతప్రజా। అపరా వృషలీ జ్ఞేయా కుమారీ యా రజస్వలేతి॥ ౧౫ ॥ వ్యాసః॥ పంగ్వంధబధిరా మూకా వ్యాధినోపహతాశ్చ యే। భర్తవ్యాస్తే తు సతతం న తు దేయః ప్రతిగ్రహః । యస్త్వసద్భ్యో దదాతీహ స్వద్రవ్యం ధర్మనాశనమ్। స పూర్వాభ్యధికః పాపీ నరకే పచ్యతే నరః ॥ ౧౬ ॥ యతీనాం కాంచనం దత్వా తాంబూలం బ్రహ్మచారిణామ్। చోరాణామభయం దత్వా దాతా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ అనర్హతే యద్దదాతి న దదాతి యదర్హతే। అర్హానర్హపరిజ్ఞానాద్దానాద్ధర్మాచ్చ హీయత ఇతి ॥ ౧౭ ॥ యమః ॥ అవ్రతానామమంత్రాణాం జాతిమాత్రోపజీవినామ్। నైషాం ప్రతిగ్రహో దేయో న శిలా తారయేచ్ఛిలామ్ । అపవిద్ధాగ్నిహోత్రస్య గురోర్విప్రియకారిణః। ద్రవిణం నైవ దాతవ్యం సతతం పాపకర్మణః॥ న ప్రతిగ్రహమర్హంతి వృషళాధ్యాపకా ద్విజాః । శూద్రస్యాధ్యాపనాద్విప్రః పతత్యత్ర న సంశయ ఇతి ॥ ౧౮ ॥ వృషళస్వరూపమాహ పరాశరః ॥ అగ్నికార్యపరిభ్రష్టాస్సంధ్యోపాసనవర్జితాః। వేదం చైవానధీయానాస్సర్వే వృషళాస్స్మృతాః॥ ఉపారుదంతి దానాని గౌరథక్షాంచనం క్షితిః। అశ్రోత్రియస్య విప్రస్య కరం దృష్ట్వా నిరాకృతిః॥ రాజధానీ యథా శూన్యా యథా కూపశ్చ నిర్జలః। యథా హుతమనగ్నౌ తు తథా దత్తం ద్విజబ్రువే ఇతి॥ ౧౯ ॥ అపాత్రే చాతుర్దోషమాహ వ్యాసః ॥ దుర్విప్రా గణికా వేశ్యా విటచారణకారవః। సతతం యం ప్రశంసంతి తం విద్యాత్పురుషాధమమ్। యే చ జ్యోతిషికాశ్చోరాః కుండగోళాశ్చ యాచకాః । సౌసికా యం ప్రశంసంతి తం విద్యాత్పురుషాధమమ్। ఉత్కోచజీవినో భ్రష్టా వేశ్యాః పతివిదూషకాః। గాయకా యం ప్రశంసంతి తం విద్యాత్పురుషాధమమితి॥ ఇత్యపాత్రనిరూపణమ్. ... ... *

—* అథ ప్రతిగ్రహో నిరూప్యతే. *—

౧ ॥ తత్ర మనుః॥ శ్లో ॥ శిలోంఛమప్యాదదీత విప్రో జీవన్నితస్తతః। ప్రతిగ్రహాచ్ఛిలం శ్రేయస్తతోఽప్యుంఛః ప్రశస్యతే ॥ సత్త్వవిత్తాగమా ధర్మ్యా దాయో లాభః క్రయో జయః। ప్రయోగః కర్మయోగశ్చ సత్ప్రతిగ్రహ ఏవ చ। ప్రతిగ్రహసమర్థోఽపి ప్రసంగం తత్ర వర్జయేత్। ప్రతిగ్రహేణ తస్యాశు బ్రాహ్మం తేజో వినశ్యతీతి ॥ టీ ॥ ప్రతిగ్రహవిధిజ్ఞో విద్యాదియుక్తశ్చ ప్రతిగ్రహసమర్థః - అర్థాత్పునః పునః ప్రవృత్తిః ప్రసంగః ॥ ౨ ॥ స ఏవ॥ శ్లో॥ నాధ్యాపనాద్యాజనాద్వా గర్హితాద్వా ప్రతిగ్రహాత్ । దోషో భవతి విప్రాణాం జ్వలనార్కసమా హి త ఇతి ॥ ౩ ॥ అ॥ అగర్హితాదపి ప్రతిగ్రహాదప్రతిగ్రహ ఏవ శ్రేయానిత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ ప్రతిగ్రహసమర్థోఽపి నాదత్తే

యః ప్రతిగ్రహమ్। యే లోకా దానశీలానాం స తానాప్నోతి పుష్కలానితి ॥ ౪ ॥ వ్యాసః॥ ద్విజాతిభ్యో ధనం లిప్సే
త్ప్రశస్తేభ్యో ద్విజోత్తమః। అపి వా జాతిమాత్రేభ్యో న తు శూద్రాత్కథంచన॥ ప్రతిగ్రహరుచిః స్యాద్యాత్రార్థం
సమాహరేత్। స్థిత్యర్థాదధికం గృహ్ణన్ బ్రాహ్మణో యాత్యధోగతిమ్॥ అభ్యుష్ణాత్సనృతాదన్నాదచ్ఛిద్రాచ్చైవ వా
సః। అపరప్యేవ్యభావాచ్చ భూయ ఇచ్ఛన్స తత్యథ ఇతి ॥ ౫ ॥ నారదః॥ ధనమూలాః క్రియాస్సర్వా యత్నస్తస్యార్జ
నం మతమ్। వర్ధనం రక్షణం భోగ ఇతి తస్య విధిః క్రమాత్ ॥ తత్పునస్త్రివిధం జ్ఞేయం శుక్లం శబలమేవ చ। కృష్ణం చ తస్య
విజ్ఞేయః ప్రభేదస్సప్తధా పునః। శ్రుతశౌర్యతపః కన్యాయాజ్యశిష్యాన్వయాగతమ్। ధనం సప్తవిధం శుక్లముదయోऽప్యస్య
తద్విధః॥ కుసీదకృషివాణిజ్యశుల్కశిల్పానువృత్తిభిః। కృతోపకారాదాప్తం చ శబలం సముదాహృతమ్ ॥ పార్శ్వికద్యూత
చౌర్యార్తప్రతిరూపకసాహసైః। వ్యాజేనోపార్జితం యచ్చ తత్కృష్ణం సముదాహృతమ్ । యథావిధేన ద్రవ్యేణ య
త్కించిత్కరోత్యయమ్। తథావిధమవాప్నోతి తత్ఫలం ప్రేత్య చేహ చేతి ॥ ౬ ॥ సప్తర్షిసంవాదే॥ ధర్మార్థం
సంచయో యస్య ద్రవ్యాణాం స ప్రశస్యతే తపస్సంచయ ఏవాసౌ విశిష్టో ద్రవ్యసంచయాత్ ॥ యథా యథా న గృహ్ణాతి బ్రా
హ్మణోऽసత్ప్రతిగ్రహమ్। తథా తథాస్య సంతోషాద్బ్రాహ్మం తేజోऽభివర్ధతే ॥ ఆకించిన్యం చ రాజ్యం చ తులాయాం సమ
తోలయత్। అకించనత్వమధికం రాజ్యాదపి జితాత్మనః॥ యో రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాద్వశో చితవ్యే ప్రపహ్యస్యతి। స వై సంయా
తి మూఢాత్మా నరకానేకవింశతిమితి॥ స్మృత్యంతరే॥ ౭ ॥ తీర్థే పాపం న కుర్వీత విశేషాచ్చ ప్రతిగ్రహమ్। దుర్జరం పా
తకం తీర్థే దుర్జరశ్చ ప్రతిగ్రహ ఇతి ॥ ౮ ॥ మనుః॥ న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాదరాజన్యప్రసూతితః। సూనాచక్రధ్వ
జవతాం వేశేనైవ చ జీవతామ్॥ టీ॥ అక్షత్రియజాతస్య రాజ్ఞః ద్రవ్యం న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ - సూనా హింసా - చక్రం తైల
యంత్రం - తద్వాన్ ధ్వజవాంశ్చ సురాకారీ - వేశో వేశకర్మ ॥ ౯ ॥ ఏతేషు తారతమ్యమాహ స ఏవ॥ శ్లో॥ దశసూ
నాసమం చక్రం దశచక్రసమో ధ్వజః। దశధ్వజసమో వేశో దశవేశసమో నృప ఇతి ॥ ౧౦ ॥ అ॥ రాజన్యప్రసూతేర
లుబ్ధస్య ప్రతిగ్రహే దోషమాహ స ఏవ॥ శ్లో॥ యో రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణాతి లుబ్ధస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః। స పర్యాయేణ యా
తి మాన్నరకానేకవింశతిమ్॥ ఏతద్విదంతో విద్వాంసో బ్రాహ్మణా బ్రహ్మవాదినః। న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణంతి ప్రేత్య శ్రేయో
భికాంక్షిణ ఇతి ॥ ౧౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ప్రతిగ్రహే సూనిచక్రిధ్వజివేశ్యానరాధిపాః। దుష్టా దశగుణం పూర్వా
త్పూర్వాదేతే యథాక్రమమితి॥ ౧౨ ॥ స ఏవ ॥ రాజాంతేవాసియాజ్యేభ్యస్సీదన్నపి న చ క్షుధా। డంభిహైతుకపాషం
డిబకవృత్తీంశ్చ వర్జయేదితి ॥ ౧౩ ॥ కాత్యాయనః॥ ఉపన్యస్తేన యల్లబ్ధం విద్యయాపణపూర్వకమ్। శిష్యాదార్త్వి
జ్యతః ప్రశ్నాత్సందిగ్ధప్రశ్ననిర్ణయాత్ ॥ విజ్ఞానశంసనాద్వాదాల్లబ్ధం ప్రాధ్యయనాచ్చ యత్। ధనమేవంవిధం సర్వం వి
జ్ఞేయం ధర్మసాధనమ్॥ అయాచితశిలోంఛైశ్చ శిష్యదత్తైః క్రమాగతైః। జీవేత్కర్మవిశుద్ధేభ్యః ప్రతిగృహ్యాపి వాధ
నమ్। యాచితే నాపి వర్తేత దైన్యం హిత్వా శమస్థితః ॥ స్తోకాదానేన వా నిత్యం ప్రతిగేహమతంద్రితః। దధిక్షీరఘృతాదీ
నాం లవణస్య పశోస్తథా। విక్రయిభ్యోऽపి నాదద్యాదశ్వవిక్రయిణస్తథా । కౌసీదకాత్తథా భోక్తుశ్శ్రాద్ధస్య సతతం త
థా॥ టీ ॥ కౌసీదకో వార్ధుషికః॥ శ్లో॥ న గ్రామయాజకేభ్యశ్చ నాగమ్యాగామినస్తథా। వణిగ్భృత్యశ్చ తథా శూద్రా
ద్విసృష్టాగ్నేర్న చాహరేదితి ॥ ౧౪ ॥ మనుః॥ తథైవ సప్తమే భక్తే భక్తాని షడనశ్నతా। అశ్వస్తనవిధానేన హర్తవ్యం
హీనకర్మణ ఇతి॥ టీ ॥ త్ర్యహముపోష్య అన్యత్రాలాభే చతుర్థదినే తద్దినమాత్రపర్యాప్తం శూద్రతో గృహ్ణీయాదిత్య
ర్థః ॥ ౧౫ ॥ స ఏవ॥ శ్లో॥ వృద్ధౌ చ మాతాపితరౌ సాధ్వీ భార్యా శిశుస్సుతః। అప్యకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యా మ
నురబ్రవీదితి॥ ౧౬॥ హారీతః॥ విదితాన్ప్రతిగృహ్ణీయాద్గృహే ధర్మప్రవృద్ధయ ఇతి॥ ౧౭॥ అంగిరాః॥ యత్తు రాశీకృ
తం ధాన్యం ఖలే క్షేత్రే ధవా భవేత్। శూద్రాదపి గృహీతవ్యమిత్యాంగిరసభాషితమితి॥ ౧౮ ॥ వ్యాసః॥ కుటుంబార్థే
తు సచ్ఛూద్రాత్ప్రతిగ్రాహ్యమయాచితమ్। క్రత్వర్థమాత్మనే చైవ న హి యాచేత కర్హిచిత్ ॥ వృత్తిసంకోచమన్వి
చ్ఛేన్నేహేత ధనవిస్తరే। ధనలోభప్రవృత్తస్తు బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయత ఇతి ॥ ౧౯ ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ సీదంశ్చే
త్ప్రతిగృహ్ణీయాద్బ్రాహ్మణేభ్యస్తతో నృపాత్। తతస్తు వైశ్యశూద్రేభ్యశ్శుఖస్య వచనం యథా॥ ౨౦ ॥ ఆమమాం
సం మధు ఘృతం ధాన్యం క్షీరం తథౌషధం। గుడతక్రరసా గ్రాహ్యా నివృత్తేనాపి శూద్రత ఇతి ॥ ౨౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ దే
వాతిథ్యర్చనకృతే గురువృత్త్యర్థమేవ చ। సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాదాత్మవృత్త్యర్థమేవ చేతి॥ ౨౨ ॥ అ ॥ అనాపద్యధా
ర్మికరాజప్రతిగ్రహం నిందతి స ఏవ॥ శ్లో ॥ న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాల్లుబ్ధస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తిన ఇతి॥ ౨౩॥ స్కాందే॥ మరుదేశే
నిరుదకే బ్రహ్మరక్షస్త్వమాగతః। రాజప్రతిగ్రహాత్పుష్టః పునర్జన్మ న విందతీతి ॥ ౨౪ ॥ బ్రాహ్మపురాణే॥ అనాపద్యపి ధర్మ్మే

ణయాజ్యతశ్శిష్యత స్తథా।గృహ్ణన్ప్రతిగ్రహంవిప్రోనధర్మాత్పరిహీయత ఇతి ॥ ౨౫ ॥ ఆపద్విషయేమనురాహ॥సర్వ
తఃప్రతిగృహ్ణీయాద్బ్రాహ్మణ స్త్వనయంగతః। పవిత్రందుష్యతీత్యేతద్ధర్మతో నోపపద్యతే॥ టీ ॥ అనయంగతః
ఆపదంగతః॥ శ్లో ॥ జీవితాత్యయమాపన్నోయోన్నమత్తియత స్తతః।ఆకాశమివపంకేనననదోషేణలిప్యతే ॥ అజీగ
ర్తస్సుతంహంతుముపాసర్పద్బుభుక్షితః।నచాలిప్యతదోషేణక్షుత్ప్రతీకారమాచరన్ ॥ శ్వమాంసమిచ్ఛన్నార్తో
త్తుంధర్మాధర్మవిచక్షణః।ప్రాణానాంరక్షణార్థాయవామదేవోనలి ప్తవాన్॥ భరద్వాజఃక్షుధార్తస్తుసపుత్రోని
ర్జనేవనే । బహ్వీర్గాఃప్రతిజగ్రాహ వృధోస్తక్ష్ణోమహాతపాః॥క్షుధార్తశ్చాత్తుమభ్యాగాద్విశ్వామిత్రశ్చజాఘనీమ్।
చండాలహస్తాదాదాయధర్మాధర్మవిచక్షణఇతి॥ ౨౬ ॥ అ॥అనాపద్యపిప్రతిగ్రాహ్యాన్యాహమనుః ॥ ఏధోదకంఫ
లంమూలమన్నమభ్యుద్యతంచయత్ ।సర్వతఃప్రతిగృహ్ణీయాన్మధ్వథాభయదక్షిణామ్॥ టీ ॥ అభయదక్షిణా- అభయ
ప్రదానం॥ శ్లో॥ ఆహృతామభ్యుద్యతాంభిక్షాంపురస్తాదప్రవేదితామ్ । మేనేప్రజాపతిర్గ్రాహ్యామపిదుష్కృతకారిణః॥
టీ॥భిక్షామన్నం ॥ * ॥ నతస్యపితరోశ్నంతిదశవర్షాణిపంచచ।నచహవ్యంవహత్యగ్నిర్యస్తామభ్యవమన్యతే॥ టీ॥
తస్యతదీయాంభిక్షాం-అభ్యవమన్యతే-ప్రత్యాఖ్యాతి ॥ * ॥ అ॥ అన్యదప్యభ్యుద్యతంప్రతిగ్రాహ్యమాహసఏవ॥ శ్లో॥
శయ్యాంగృహాన్కుశాన్గంధానపఃపుష్పంమణీందధి।ధానామత్స్యాన్పయోమాంసంశాకంచైవననిర్ణుదేదితి ॥౨౭॥
ఆపస్తంబః॥సూ॥మధ్వామంమార్గమాంసంభూమిమూలఫలానిరక్షాగవ్యూతిర్నివేశనంయుగ్యఘాసశ్చోగ్రతః
ప్రతిగృహ్యాణీతి॥ టీ॥ ఆమంతండులాది-మార్గంమాంసం-మృగమాంసం-భూమిఃశాలేయాదిక్షేత్రం- రక్షా-అభయదా
నం-గవ్యూతిర్గోమార్గః-నివేశనంగృహం యుగ్యోబలీవర్దః- తస్యఘాసః-భక్షణంపలాలాదిః-ఏతాన్యనాపదిఉగ్ర
తోపిప్రతిగ్రాహ్యాణీతి-ఉగ్రఃవైశ్యాచ్ఛూద్రాయాంజాతః-పాపకర్మతతోపీత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ సఏవ॥ సూ॥నాత్యం
తమన్వవస్యేద్వృత్తింప్రాప్యవిరమేదితి॥ టీ ॥ అత్యంతంనావసీదేద్యథాకథంచిజ్జీవేత్ - యదాతువిహితావృత్తిల
భ్యతేతదానిషిద్ధాయావృత్తేర్విరమేదిత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ గౌతమః॥ సూ॥ప్రశస్తానాంస్వకర్మసుద్విజాతీనాంబ్రాహ్మ
ణోభుంజీతప్రతిగృహ్ణీయాచ్చైధోదకయవసమూల ఫలమధ్వభయాభ్యుద్యతశయ్యాసనావసథయాన పయోదధిధా
నాశఫరీప్రియంగుస్రఙ్మార్గశాకాన్యప్రణోద్యాని సర్వేషాంపితృదేవగురుభృత్యభరణేచాన్యద్వృత్తిశ్చేన్నాంతరేణ
శూద్రాదితి॥టీ ॥ స్వకర్మసువర్ణాశ్రమప్రవృత్తేషుయేప్రశస్తాస్తేషామేవగృహేబ్రాహ్మణోభుంజీత-తేషామేవస
కాశాత్ప్రతిగృహ్ణీయాచ్చ ఏధోదకానితుసర్వేషామప్రశస్తానామపిసకాశాద్గ్రాహ్యాణి- శఫరీమత్స్యవిశేషః- పితృభర
ణంశ్రాద్ధకరణం- దేవభరణమగ్నిహోత్రాది - గురవఃపిత్రాదయః-భృత్యాఃపుత్రదారాదయఃతేషాంభరణంభక్తా
దిదానంఏతేషునిమిత్తేషు అన్యదప్రణోద్యంసర్వంసర్వతఃప్రతిగ్రాహ్యం- యదిశూద్రప్రతిగ్రహమంతరేణజీవనంనని
వర్తేతతదాశూద్రాదపిప్రతిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః॥ ౩౦ ॥ ఆశ్వలాయనః॥ శ్లో ॥ యయాకయాపివావృత్యానిజక
ర్మత్యజన్సదా । పితరౌబిభృయాత్సమ్యక్సాధ్వీంభార్యాంశిశూనపి ॥ మోహాద్వావృత్తిహీనోర్వాధర్మలో
భాచ్ఛలాచ్ఛవా । పితరౌత్యజతోవృద్ధౌగతిరూర్ధ్వానవిద్యతే ॥ అనాథౌపితరౌవృద్ధౌ సాధ్వీంభార్యాంతథాత్మ
జాన్ । శక్తస్త్యజతో మోహాద్గతిరూర్ధ్వానవిద్యతే ॥ గుర్వర్థమతిథీనాంచభృత్యానాంచవిశేషతః। శూద్రా
న్నంప్రతిగృహ్ణీయాన్నచభుక్త్వాస్వయంతతః। శూద్రేభ్యోపిసమాదద్యాచ్ఛుద్ధేభ్యఇతిమేమతిరితి ॥ ౩౧ ॥ యాజ్ఞ
వల్క్యః ॥ అయాచితాహృతంగ్రాహ్యమపిదుష్కృతకారిణః। అన్యత్రకులటాషండపతితేభ్యస్తథాద్విషఇతి॥ ౩౨ ॥
హారీతః॥చికిత్సకస్యమృగయోర్వేశ్యాయాఃకితవస్యచ । షండసూతకయోశ్చైవఉద్యతామపివర్జయేదితి॥ ౩౩॥మ
నుః॥గురూన్భృత్యాంశ్చోజ్జిహీర్షన్నర్చిష్యన్దేవతాతిథీన్।సర్వతఃప్రతిగృహ్ణీయాన్నతుతృప్యేత్స్వయంతతః॥ గు
రుష్వపివ్యతీతేషువినావాతైర్గృహేవసన్।ఆత్మనోవృత్తిమన్విచ్ఛన్గృహ్ణీయాత్సాధుతస్సదేతి॥టీ॥ తైఃగురుభిఃవినా
స్వయంనప్రతిగృహ్ణీతద్రవ్యనిరపేక్షేషుగురుష్విత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ హేమాద్రౌ॥ శ్లో॥ అసత్ప్రతిగ్రహఃప్రోక్తోదేశ
తఃకాల స్తథా।స్వరూపతోజాతితశ్చకర్మతశ్చేతిపంచధేతి॥ టీ॥కాలోగ్రహణాదిః- దేశఃకురుక్షేత్రాదిః-స్వరూపం
కృష్ణాజినాదికం- జాతిశ్శూద్రాదిః-కర్మపతనీయవృత్తిః ॥ ౩౫ ॥ తత్రైవ॥ శ్లో॥ మేషీంచమహిషీంనాజ్యంగామ
ప్యుభయతోముఖీమ్।అజినంకరిణంకాలపురుషంచతిలాచలమ్ ॥ అజావికంత్వథాశ్వంచమరణేఛాద్యమాసికమ్। దు
ర్దానాన్యాహురేతానిప్రతిగృహ్ణంతియేద్విజాః॥నతేషాంవదనంపశ్యేద్దృష్ట్వాచక్షుషీమీలయేత్। కృష్ణాజినంచమ
హిషీంమేషీంచోభయతోముఖీమ్।దాసీంచప్రతిగృహ్ణానోనభూయఃపురుషోభవేత్। ప్రేతాన్నంప్రేతశయ్యాంచనగ్న

ప్రచ్ఛాదనం భజేత్ । ఉత్క్రాంతం కాలరూపం చ న భూయః పురుషో భవేత్ ॥ ౩౬ ॥ కాలం చ మహిషీమాజ్యమేకో
ద్దిష్టమృత్యుత్రయమ్ । దాతా ప్రతిగ్రహీతారం పశ్యేచ్చేత్ప్వ్యాన్యానాశనమితి ॥ ౩౭ ॥ మనుః ॥ అవికం త్వధికం వస్త్రం రూపాలం
తూలపటం తథా । కాంచనం శిబికాం గాం చ భూమిం ధాన్యం ధనం స్త్రియః । దాసీదాసం గృహం యానం రసద్రవ్యం తథా
[illegible] । ప్రతిగృహ్యాయతిశ్చైతాన్ వ్రతత్వేనాత్ర సంశయ ఇతి ॥ ౩౮ ॥ జాబాలిః ॥ యతిహస్తగతం ద్రవ్యం గృహ్ణీ
యాద్జ్ఞానతో యది । అధస్సనయతే మూఢః కులానామేకవింశతిమితి ॥ ౩౯ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ విద్యాతపోభ్యాం హీనేన న తు
గ్రాహ్యః ప్రతిగ్రహః । గృహ్ణన్ప్రదాతారమధో నయత్యాత్మానమేవ చేతి ॥ ౪౦ ॥ మనుః ॥ న ద్రవ్యాణామవిజ్ఞాయ
విధిం ధర్మ్యం ప్రతిగ్రహే । ప్రాజ్ఞః ప్రతిగ్రహం కుర్యాదవసీదన్నపి క్షుధేతి ॥ టీ ॥ యత్కించిత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్యది తత్స
ర్వం ప్రతిగ్రహవిధినా ఉత్తానస్త్వాంగిరసః ప్రతిగృహ్ణాత్వితి మంత్రేణ ప్రతిగృహ్ణీయాత్ - అయమేవ ప్రతిగ్రహవిధిః ॥ ౪౧ ॥
అ ॥ విశేషతో హిరణ్యాదికమవిదుషా న ప్రతిగ్రాహ్యమిత్యాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ హిరణ్యం భూమిమశ్వం గామన్నం వాసస్తి
లాన్ఘృతమ్ । అవిద్వాన్ప్రతిగృహ్ణానో భస్మీభవతి దారువత్ ॥ హిరణ్యమాయురన్నం చ భూర్గౌశ్చాప్యోషతస్త
నుమ్ । అశ్వశ్చక్షుస్త్వచం వాసో ఘృతం వాసస్తిలాః ప్రజాః ॥ టీ ॥ ఓషతః దహతః - దాహశ్చాత్ర రోగః ॥ శ్లో ॥ అతపాస్త్వ
నధీయానః ప్రతిగ్రహరుచిర్ద్విజః । అంభస్యశ్మప్లవేనేవ దాత్రా సహ మజ్జతి ॥ తస్మాదవిద్వాన్బిభియాద్యస్మాత్కస్మా
త్ప్రతిగ్రహాత్ । అల్పకేనాప్యవిద్వాన్హి పంకే గౌరివ సీదతి ॥ ౪౨ ॥ వానస్పత్యం ఫలం మూలం చార్వగ్న్యర్థం
తృణాని చ । తృణం చ గోభ్యో గ్రాసార్థమస్తేయం మనురబ్రవీత్ ॥ చణకవ్రీహిగోధూమయవానాం ముద్గమాషయోః । అని
షిద్ధో గృహీతవ్యో ముష్టిరేకోధ్వని జిక్షితైరితి ॥ ౪౩ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ శమ్యోషాయుగ్యఘాసో న స్వామినం ప్రతి
షేధయంత్యతివ్యవహారో నిషిద్ధో భవతి సర్వత్రానుమతిపూర్వమితి హారీత ఇతి ॥ టీ ॥ శమ్యోషాః - కేశధాన్యాని మా
షముద్గాదయః ॥ ౪౪ ॥ గౌతమః ॥ సూ ॥ గోగ్న్యర్థే తృణమేధాన్వీరుద్వనస్పతీనాం చ పుష్పాణి స్వవదాదదీత ఫలాని
చాపరివృతానామితి ॥ ౪౫ ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ ద్విజోధ్వగః క్షీణవృత్తిర్ద్వావిక్షూ ద్వే చ మూలకే । ఆదదానః పరక్షేత్రాన్న
హస్తచ్ఛేదమర్హతీతి ॥ వా ॥ ద్విజేభ్యోన్యో దండ్య ఏవ ॥ ౪౬ ॥ శ్లో ॥ తృణం వా యది వా కాష్ఠం మూలం వా యది వా ఫలమ్ ।
అనాపృష్టం తు గృహ్ణానో హస్తచ్ఛేదనమర్హతీతి స్మృతేః ॥ ౪౭ ॥ సంవర్తః ॥ యస్తు జాపీ సదా హోమీ ప
రపాకవివర్జితః । సరత్నామిమాం పృథ్వీం ప్రతిగృహ్ణన్న లిప్యత ఇతి ॥ ౪౮ ॥ వ్యాసః ॥ ప్రతిగృహ్య ద్విజో నిత్యం
దుగ్ధా గౌరివ గచ్ఛతి । పునరాప్యాయతే ధేనుస్తృణైరమృతసంభవైః । ఏవం జపైశ్చ హోమైశ్చ పునరాప్యాయతే ద్విజ
ఇతి ॥ ౪౯ ॥ మనుః ॥ జపహోమైరపైత్యేనో యాజనాధ్యాపనైః కృతమ్ । ప్రతిగ్రహనిమిత్తం తు త్యాగేన తపసైవ చేతి ॥
౫౦ ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే ॥ గ్రాహ్యం ప్రాణప్రదానం తు చండాలాత్పుల్కసాదపి । జీవన్సర్వమవాప్నోతి జీవన్క
ర్మ కరోతి చ । శరీరం ధర్మసర్వస్వం రక్షణీయం ప్రయత్నత ఇతి ॥ ఇతి ప్రతిగ్రహనిరూపణమ్ ॥ ... ...

—— * అథ బ్రాహ్మణస్య వృత్త్యంతరాణి. * ——

౧ ॥ తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ ఋతామృతాభ్యాం జీవేత్తు మృతేన ప్రమృతేన వా । సత్యానృతాభ్యామపి వా న శ్వవృ
త్త్యా కదాచన ॥ ఋతముంఛశిలం జ్ఞేయమమృతం స్యాదయాచితమ్ । మృతం తు యాచితం భైక్షం ప్రమృతం కర్షణం స్మృ
తమ్ । సత్యానృతం తు వాణిజ్యం తేన చైవాపి జీవ్యతే । సేవా శ్వవృత్తిరాఖ్యాతా తస్మాత్తాం పరివర్జయేదితి ॥ వా ॥ పూర్వ
పూర్వవృత్త్యుపాయాలాభే పరః పర ఆస్థేయః ॥ ౨ ॥ అ ॥ ఏవం వృత్త్యుపాయాన్నియమ్యోపేయమపి నియమయతి ॥
శ్లో ॥ కుసూలధాన్యకో వా స్యాత్కుంభీధాన్యక ఏవ వా । త్ర్యహైహికో వాపి భవేదశ్వస్తనిక ఏవ వా ॥ చతుర్ణామపి చైతే
షాం ద్విజానాం గృహమేధినామ్ । జ్యాయాన్పరః పరో జ్ఞేయో లోకతో ధర్మజిత్తమ ఇతి ॥ టీ ॥ కుసూలాత్కించిన్న్యూ
నా ధాన్యధానీ కుంభీ - ద్వయోరహ్నోరైహికమిహ భోగ్యం వస్తు యస్య సః త్ర్యహైహికః శ్వో భోజ్యం వస్తు శ్వస్తనం
తదస్యాస్తీతి శ్వస్తనికః - స న భవతీత్యశ్వస్తనికః ॥ ౩ ॥ అ ॥ చతుర్ణాం కుసూలధాన్యాదీనామేవం తావదుపేయపరి
మాణతః చాతుర్విధ్యం గృహమేధినాముక్తం ఉపాయపరిమాణతోప్యాహ ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ షట్కర్మైకో భవత్యేషాం
త్రిభిరన్యః ప్రవర్తతే । ద్వాభ్యామేకశ్చతుర్థస్తు బ్రహ్మసత్రేణ జీవత ఇతి ॥ టీ ॥ ఏషాం మధ్యే ఏకః షట్కర్మా భవతి షడ్భిః
బ్రాహ్మణనియతైర్యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహైస్తైర్వణిక్కనియతైః ప్రమృతసత్యానృతకుసీదైశ్చార్థసంచయే ప్రవృత్త
ఇత్యర్థః - త్రిభిర్యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహైః ద్వాభ్యాం యాజనాధ్యాపనాభ్యాం ప్రతిగ్రహః ప్రత్యవర ఇతి నిందితత్వా
త్ప్రతిగ్రహోపి వర్జనీయ ఏవేత్యర్థః బ్రహ్మసత్రేణాధ్యాపనేన ॥ అ ॥ ౪ ॥ విహితయాపి వృత్త్యా హింసారహితయా

తదశక్తౌహింసాబాహుళ్యరహితయావాజీవేదిత్యాహసఏవ ॥ శ్లో ॥ అద్రోహేణైవభూతానామల్పద్రోహేణ
వాపునః। యావృత్తిస్తాంసమాస్థాయవిప్రోజీవేదనాపది॥ యాత్రామాత్రప్రసిద్ధ్యర్థంస్వైఃకర్మభిరగర్హితైః। అక్లే
శేనశరీరస్యకుర్వీతధనసంచయమితి ॥ టీ ॥ లౌకికవైదికకర్మణామవశ్యకర్తవ్యానాంనివృత్తిర్యాత్రా ॥ ౫ ॥ స
ఏవ॥ శ్లో॥ నలోకవృత్తంవర్తేతవృత్తిహేతోఃకథంచన। అజిహ్మామశఠాంశుద్ధాంజీవేద్బ్రాహ్మణజీవికామ్॥ టీ॥లౌ
కవృత్తమజ్ఞవృత్తం-జీవికాంవృత్తిం ॥ ౬ ॥ శ్లో ॥ సంతోషంపరమాస్థాయసుఖార్థీసంయతోభవేత్। సంతోష
మూలంహిసుఖందుఃఖమూలంవిపర్యయఇతి॥ ౭॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥కుసూలకుంభీధాన్యోవాత్ర్యాహికోశ్వస్తనోపివా।
జీవేద్వాపిశిలోంఛేనశ్రేయాన్నేషాంపరఃపరఇతి॥ వా ॥ ఏతచ్చాతిసంయతత్వంయాయావరంప్రత్యుచ్యతేనబ్రాహ్మణ
మాత్రాభిప్రాయేణతథాసతి-త్రైవార్షికాధికాన్నోయస్సహిసోమంపిబేద్ద్విజఇత్యాదిభిర్విరోధస్స్యాత్ ॥ ౭ ॥ త
థాచద్వైవిధ్యముక్తందేవలేన॥ సూ ॥ ద్వివిధోగృహస్థోయాయావరశ్శాలీనశ్చతయోర్యాయావరఃప్రవరోయాజనా
ధ్యాపనప్రతిగ్రహరిక్థచయవర్జనాత్షట్కర్మాధిష్ఠితఃప్రేష్యచతుష్పథగృహగ్రామధనాదియుక్తోలోకానువృత్తిశ్శాలీ
నఇతి ॥ ౮ ॥ శ్లో॥ ద్వివిధస్తుగృహీజ్ఞేయస్సాధకశ్చాప్యసాధకః। అధ్యాపనంయాజనంచపూర్వస్యాహుఃప్రతిగ్ర
హమ్। కుసీదకృషివాణిజ్యంప్రకుర్వీతాస్వయంకృతమ్॥అపత్కాల్పస్త్వయంజ్ఞేయఃపూర్వోక్తాముఖ్యఇష్యతే। అసాధ
కస్తుయఃప్రోక్తోగృహస్థాశ్రమసంస్థితః॥శిలోంఛేతస్యకథితేవృత్తీతుపరమర్షిభిః। అమృతేనాథవాజీవేన్మృతేనాప్యథ
వాపది॥ అయాచితంస్యాదమృతంమృతంభైక్షంతుయాచితమితి ॥ ౯ ॥ శాండిల్యః॥అయాచితోపపన్నేషునాస్తిదో
షఃప్రతిగ్రహే।అమృతంతద్విదుర్దేవాస్తస్మాత్తన్నైవనిర్ణుదేదితి॥ఇతివృత్త్యంతరాణి॥ ... ❀

—❀ అథాపద్వృత్తిః. ❀—

౧ ॥ తత్రమనుః॥ శ్లో॥అజీవంస్తుయథోక్తేనబ్రాహ్మణస్స్వేనకర్మణా। జీవేత్క్షత్రియధర్మేణసహ్యస్యప్రత్య
నంతరః॥ ఉభాభ్యామప్యజీవంస్తుకథంస్యాదితిచేద్భవేత్।కృషిగోరక్షమాస్థాయజీవేద్వైశ్యస్యజీవికామితి॥ ౨ ॥ వ్యా
సః॥క్షత్రవృత్తింపరామాహుర్నస్వయంకర్షణంద్విజైః।తస్మాత్క్షాత్రేణవర్తేతవర్తనేనాపదిద్విజః। తేనచైవాప్యజీ
వంస్తువైశ్యవృత్తింకృషింవ్రజేదితి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥క్షాత్రేణకర్మణాజీవేద్విశాంవాప్యాపదిద్విజః।నిస్తీర్య
తామథాత్మానంపావయిత్వాన్యసేత్పథీతి॥ టీ॥ ఆపన్నిస్తరణానంతరంస్వమార్గేవర్తేతేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ గౌత
మః॥సూ॥తదలాభేక్షత్రియవృత్తిస్తదలాభేవైశ్యవృత్తిరితి॥ ౫॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ శస్త్రాస్త్రభృత్త్వంక్షత్రస్యవణిక్పశుకృ
షీవిశః।ఆజీవనార్థంధర్మస్తుదానమధ్యయనంద్విజఇతి॥౬॥దేవలః ॥ యాగాధ్యయనదానాస్త్రప్రజారక్షాభయాది
చ।దండనీతిర్ధనుర్వేదఃక్షత్రియస్యతువృత్తయే॥ శౌర్యంతేజోధృతిర్దాక్ష్యంయుద్ధేచాప్యపలాయనమ్।దానమీశ్వ
రభావశ్చక్షాత్రంకర్మస్వభావజమ్॥ ౭ ॥ స్వాధ్యాయాదీనికర్మాణికుసీదంపశుపాలనమ్ । కృషిక్రియాచవాణి
జ్యంవైశ్యకర్మాణ్యమూనిచేతి॥ వా ॥ వరంస్వధర్మోవిగుణఃపరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్। పరధర్మేణజీవన్హిస
ద్యఃపతతిజాతితఇత్యాదిమన్వాదివచనాన్యాపదివిగుణస్యాపిస్వధర్మస్యయాజనాదేస్సంభవేవేదితవ్యాని - అసంభ
వేత్వాపదిక్షత్రియాదివృత్తిః॥ఇయంచక్షత్రియాదివృత్తిర్హింసాప్రాయావర్జనీయా- ఆతతాయిద్విజాగ్ర్యాణాం
ధర్మయుద్ధేనహింసనం।ఆపద్వృత్తిర్ద్విజాగ్ర్యాణామశ్వస్తనికతాతథేతికలౌనిషిద్ధత్వాత్ -క్షత్రవృత్త్యావైశ్యవృత్తిః
ప్రశస్తాస్యాత్కలౌయుగ ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాచ్చ - తథాచాపస్తంబః ॥ సూ ॥ అవిహితాబ్రాహ్మణస్య
వణిజ్యాపదివ్యవహరేత పణ్యానామ పణ్యానివ్యుదస్యన్నితి ॥ టీ ॥ అపణ్యాని వర్జయన్ పణ్యానాం పణ్యానివ్య
వహరేతక్రీణీయాద్విక్రీణీయాచ్చేత్యర్థః - కృత్స్నాయావైశ్యవృత్తేరుపలక్షణమిదం - అపణ్యానిసఏవాహ ॥
సూ ॥ మనుష్యాన్రసాన్రాగాన్ గంధానన్నంచర్మగవాంవశాగ్ శ్లేష్మోదకేతోక్మకిణ్వేపిప్పలి మరీచేధాన్యం
మాగ్ంసమాయుధగ్ంసుకృతాశాంచతిల తండులాగ్ స్త్వేవధాన్యస్యవిశేషేణన విక్రీణీయాదవిహితశ్చైతేషాం
మిథోవినిమయోన్నేన చాన్నస్యమనుష్యాణాంచ మనుష్యై రసానాంచ రసైరాగాణాంచరాగై గంధానాంచగం
ధైర్విద్యయాచవిద్యానామక్రీతపణ్యై ర్వ్యవహరేతముంజబల్బజైర్మూల ఫలైస్తృణకాష్ఠైరవికృతైర్నాత్యంతమ
న్వవస్యేద్వృత్తిం ప్రాప్యవిరమేదితి ॥ టీ ॥ మనుష్యాదాసాదయః - రసాగుడలవణాదయః క్షీరాదయోవా -
రాగాః కుసుంభాదయః - గంధాశ్చందనాదయః - గవాంమధ్యేవశావంధ్యాగౌః శ్లేష్మచర్మాది సంధానోహితు
భూతంజతుప్రభృతి-తోక్మాని ఈషదంకురితాని వ్రీహ్యాదీని-కిణ్వంసురా ప్రకృతిద్రవ్యం-సుకృతంతృణ్యాం తస్యఫలంసుకృ

శాకానాం, ధాన్యానాం మధ్యే తిలతండులానేవ విశేషతో న విక్రీణీయాదన్యేషాం వికల్పః - వినిమయః పరివర్తనం తేషాం
విక్రయః ప్రతిషిద్ధః తేషాం పరస్పరేణ వినిమయోఽప్యవిహితః ప్రతిషిద్ధః తేష్వేవ కేషాంచిదన్నాదీనాం విద్యాం తానాం విని
మయోఽభ్యనుజ్ఞాత ఏవ - అక్రీతాని స్వయముత్పాదితాని అరణ్యాదాహృతాని వా యాని పణ్యాని తైర్వ్యవహారేత ముంజబల్బ
జా తృణవిశేషాః తృణవికారో రజ్జ్వాదిభావః కాష్ఠానాం వికారః స్థూణాదిభావః న పునరత్యంతమవసీదేత్ ప్రతిషిద్ధానా
మపి విక్రయవినిమయాభ్యాం జీవేదిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ అత్ర మనుః॥ శ్లో॥ సర్వాన్ రసానపోహేత కృతాన్నం చ తిలైస్సహ।
అశ్మనో లవణం చైవ పశవో యే చ మానుషాః॥ సర్వం చ తాంతవం రక్తం శాణక్షౌమాదికాని చ । అపి చేత్స్యురరక్తాని ఫల
మూలే తథౌషధీః॥ అపశ్శస్త్రం విషం మాంసం సోమం గంధాంశ్చ సర్వశః । క్షీరం క్షౌద్రం దధి ఘృతం తైలం మధు గుడం కు
శాన్॥ ఆరణ్యాంశ్చ పశూన్ సర్వాన్ దంష్ట్రిణశ్చ వయాంసి చ॥ మద్యం నీలం చ లాక్షాంశ్చ సర్వాంశ్చైకశఫాన్ పశూన్।
త్రపు సీసం తథా లోహం రజతం చైవ సర్వశః॥ వాలాంశ్చర్మ తథాస్థీని వసాస్నాయూని రోచనామితి॥ వా ॥ యత్తు॥ కామ
ముత్పాద్య కృష్యాం తు స్వయమేవ కృషీవలః । విక్రీణీత తిలాంచ్ఛుద్ధాన్ ధర్మార్థమచిరస్థితానితి ॥ మానవం వచ
నం తద్వినిమయాభిప్రాయమితి వ్యాఖ్యాతారః- స్వయముత్పాదితతిలవిక్రయే న దోష ఇత్యన్యే ॥ ౧౦ ॥ వసిష్ఠః॥ సూ॥
రసా రసైస్సమతో హీనతో వా తిలతండులపక్వాన్నం విహితా మనుష్యాశ్చ పరివర్తనీయా ఇతి ॥ ౧౧ ॥ మనుః॥ శ్లో॥ స
ద్యః పతతి మాంసేన లాక్షయా లవణేన చ। త్ర్యహేణ శూద్రో భవతి బ్రాహ్మణః క్షీరవిక్రయాత్ ॥ ఇతరేషాం త్వపణ్యా
నాం విక్రయాదిహ కామతః । బ్రాహ్మణస్సప్తరాత్రేణ వైశ్యభావం నిగచ్ఛతి ॥ ఏకా గౌర్నప్రతిగ్రాహ్యా ద్వితీయా న కదా
చన। సా చేద్విక్రయమాపన్నా దహత్యాసప్తమం కులమ్॥ గవాం విక్రయకారీ తు గవి రోమాణి యాని తు। తావద్వర్షసహ
స్రాణి పంకేష్వేవావసీదతి ॥ దానాభ్యంజనభోజ్యేభ్యో యదన్యత్కురుతే తిలైః। క్రిమిభూతః శ్వవిష్ఠాయాం క
ర్మణా తేన పాపకృత్। క్రీతాః పరిగృహీతాశ్చ న విక్రేయాస్తిలాస్స్మృతా ఇతి॥ ౧౨ ॥ బోధాయనః॥ సూ॥ పిత్వా
ప్యేష విక్రీణీతే యస్తిలాన్ విక్రీణీతే ప్రాణాన్వా ఏష విక్రీణీతే యస్తండులాన్ విక్రీణీత ఇతి ॥ ౧౩ ॥ పరాశరః॥ శ్లో॥ తి
లా రసా న విక్రేయా విక్రేయా ధాన్యతస్సమాః। విప్రస్యైవంవిధా వృత్తిస్తృణకాష్ఠాదివిక్రయ ఇతి ॥ టీ॥ విక్రేయా వినిమే
యాః యావద్భిః ప్రస్థైస్తిలా దత్తాస్తావద్భిరేవ ధాన్యాంతరముపాదేయం నాధికమిత్యర్థః ॥ * ॥ అ ॥ తిలన్యా
యోరసే పిష్టు తాదౌ చ యోజనీయః॥ తథా గౌతమః ॥ సూ ॥ తస్యాపణ్యం గంధరసకృతాన్నతిలశాణక్షౌమాజినా
ని రక్తనిర్ణిక్తే వాససీ క్షీరం సవికారం మూలఫలపుష్పౌషధ మధుమాంసతృణోదకాపథ్యాని పశవశ్చ హింసాసంయోగే
పురుషవశాకుమారీవేహతాశ్చ నిత్యం భూమివ్రీహియవాజావ్యశ్వర్షభధేన్వనడుహశ్చైకే వినిమయస్తు రసానాం రసైః
పశూనాం చ న లవణకృతాన్నయోస్తిలానాం చ సమేనామేన తు పక్వస్య సంప్రత్యర్థే సర్వథా తు వృత్తిరశక్తావశూద్రేణ
తదప్యేకే ప్రాణసంశయ ఇతి॥ టీ॥ తస్య వైశ్యవృత్తేర్బ్రాహ్మణస్య అపణ్యమవిక్రేయం రక్తం లాక్షాదివికృతం - నిర్ణిక్తం
రజకాదిధౌతం తే వాససీ అపణ్యే అపథ్యం విషాది- పశవో గవాదయః తే చాప్యపణ్యాః హింసాసంయోగే సౌనికాదౌ వేహ
ద్వృషభః - పురుషాదయోఽపి నిత్యం హింసాసంయోగాత్ అన్యత్రాపి రసానాం రసైరేవ వినిమయః కర్తవ్యః ॥ తద్య
థా - తైలం దత్వా ఘృతం గ్రాహ్యమితి లవణస్య కృతాన్నస్య చ న కేనచిద్వినిమయః కర్తవ్యః ॥ అ ॥ తిలానాం చ
ధాన్యైర్వినాన్యైర్వినిమయో న కర్తవ్యః - క్షుధితస్య సంప్రతీదానీమేవ బుభుక్షాయాం సమేనామేన పక్వస్య వినిమ
యః- ప్రస్థతండులాన్ దత్వా తావతా పక్వౌదనో వినిమేయః- అశక్తౌ సర్వథా ప్రతిషిద్ధానామపి విక్రయనియమాభ్యాం
జీవేత్ - న శూద్రకర్మణా - తదపి ప్రాణసంశయ ఏకే మన్యంతే - శౌద్రీయమపి కర్మ ఉచ్ఛిష్టభక్షణాదికమిత్యర్థః -
౧౪ ॥ తథా చ వ్యాసః॥ శ్లో ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం ప్రాణాస్సంస్థితిహేతవః । తాన్నిఘ్నతా కిం న హతం ర
క్షతా కిం న రక్షితమితి ॥ ౧౫ ॥ శాతాతపః ॥ సద్యః పతతి మాంసేన లాక్షయా లవణేన చ। త్ర్యహేణ శూద్రో భవతి
బ్రాహ్మణః క్షీరవిక్రయీ। ఆమమాంససురాసోమలాక్షాలవణసర్పిషామ్ । విక్రయే చాప్యపణ్యానాం ద్విజశ్చాంద్రాయ
ణం చరేదితి ॥ ౧౬ ॥ పరాశరః ॥ షట్కర్మసహితో విప్రః కృషికర్మ చ కారయేదితి - హింసాప్రాయాం పరాధీ
నాం కృషిం యత్నేన వర్జయేత్ । భూమిం భూమిశయాంశ్చైవ హంతి కాష్ఠైరయోముఖైరితి మనువచనం స్వయంకృతా
భిప్రాయం ॥ ౧౭ ॥ తథా చ గౌతమః ॥ సూ ॥ కృషివాణిజ్యే చాస్వయంకృతే ఇతి॥ వా ॥ ౧౮ ॥ నను బృహస్పతి
స్స్వయంకర్తృకాం కృషిమంగీచకార॥ శ్లో॥ కుసీదం కృషివాణిజ్యం ప్రకుర్వీతాస్వయంకృతమ్। ఆపత్కాలే స్వయం కు
ర్వాణో నైనసా యుజ్యతే ద్విజ ఇతి ॥ బాఢం - కారయితుమప్యశక్తస్య తత్కర్తృత్వమాపత్కాల ఇతి విశేషితత్వాత్

యుగాంతరేషు కారయితృత్వమాపద్ధర్మః- కలౌ కారయితృత్వం ముఖ్యధర్మః- కర్తృత్వమాపద్ధర్మః - ప్రాధా
న్యేన కలియుగధర్మప్రతిపాదనే ప్రవృత్తేన పరాశరేణ- అతః పరం గృహస్థస్య కర్మాచారం కలౌ యుగే- తం ప్రవక్ష్యా
మీత్యుపక్రమ్య కృషి కర్మ చ కారయేదిత్యాచారత్వేనాభిధానాత్ కారయితృత్వం ముఖ్యం- ఆపత్కాలే స్వయం కుర్యా
దితి స్మృతేః కర్తృత్వమాపద్ధర్మ ఇతి మాధవీయే ॥ ౧౯ ॥ యాజ్ఞవల్క్యస్తు॥ శ్లో ॥ ఫలోపలక్షౌమసోమమనుష్యా
పూపవీరుధః। తిలౌదనరసక్షారదధిక్షీరం జలం ఘృతమ్॥ శస్త్రాసవం మధూచ్ఛిష్టం మధు లాక్షా చ బర్హిషః। మృచ్చర్మ
పుష్పకుతపకేశతక్రవిషం క్షితిః॥ ౨౦ ॥ కుతపః కంబళః- కేశః చమరీ ॥ శ్లో ॥ కౌశేయతైలలవణమాంసైకశఫసీస
కాః। శాకాద్యౌషధిపిణ్యాకపశుగంధాం స్తథైవ చ । వైశ్యవృత్త్యాపి జీవన్నో విక్రీణీత కదాచన ॥ ధర్మార్థే విక్రయ
స్స్యేయాః తిలా ధాన్యేన తత్సమాః। లాక్షాలవణమాంసాని పతనీయాని విక్రయే। పయో దధి చ మద్యం చ హీనవర్ణకరాణి తు॥
కృషిశ్శిల్పం భృతిర్విద్యా కుసీదం శకటం గిరిః। సేవానూపో భైక్షచర్యమాపత్తౌ జీవనాని తు। వా ॥ ఆపత్తౌ జీవనానీతి విశే
షణాదనాపద్వ్యవస్థాయాం యస్య యా వృత్తిః ప్రతిషిద్ధా తస్య సా వృత్తిరనేనాభ్యనుజ్ఞాయతే - యథా - అనాపది వైశ్య
వృత్తిః స్వయంకృతా కృషిర్విప్రక్షత్రియయోరభ్యనుజ్ఞాయతే- ఏవం శిల్పాదిరభ్యనుజ్ఞాయతే - విద్యా భృతకాధ్యాప
కత్వద్వారా - కుసీదం వృద్ధ్యర్థం ద్రవ్యప్రయోగః - తత్స్వయంకృతమభ్యనుజ్ఞాయతే - శకటం ధాన్యాదివహన
ద్వారా గిరిస్స్వగతేంధనమూలాదిద్వారేణ జీవనహేతుః- అనూపం ప్రచురతృణవృక్షజలప్రాయప్రదేశః - ఏతాన్యా
పత్తౌ జీవనానీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ అ ॥ కృషావర్జనీయాన్యోజనీయాంశ్చ బలీవర్దానాహ శ్లోకద్వయేన పరాశరః॥
శ్లో ॥ క్షుధితం తృషితం శ్రాంతం బలీవర్దం న యోజయేత్ । హీనాంగం వ్యాధితం క్లీబం వృషం విప్రో న వాహయేత్॥ స్థి
రాంగం నీరుజం దృప్తం సునర్దం షండవర్జితమ్। వాహయేద్దివసస్యార్ధం పశ్చాత్స్నానం సమాచరేదితి॥ స్నాపయే
దిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ హారీతః॥ శ్లో ॥ అష్టాగవం ధర్మ్యహలం షడ్గవం జీవితార్థినామ్। చతుర్గవం నృశంసానాం ద్విగ
వం బ్రహ్మఘాతినామ్। బాలానాం దమనం చైవ వాహనం చ న శస్యతే। వృద్ధానాం మబలానాం చ ప్రజాపతివచో యథేతి॥
౨౩ ॥ అ॥ ప్రాణ్యుపఘాతదోషాపనయనాయ యథాశక్తి జపాదికం విధత్తే పరాశరః ॥ శ్లో ॥ జప్యం దేవార్చనం
హోమం స్వాధ్యాయం చైవమభ్యసేత్। ఏకద్విత్రిచతుర్విప్రాన్ స్నాతకాన్ భోజయేద్ద్విజ ఇతి॥ అ॥ పునః ప్రతీకారం వ
క్తుం కృషౌ పాపాధిక్యం దర్శయతి స ఏవ॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణశ్చేత్కృషిం కుర్యాన్మహాదోషమవాప్నుయాత్ । సంవత్సరేణ
యత్పాపం మత్స్యఘాతీ సమాప్నుయాత్ ॥ అయోముఖేన కాష్ఠేన తదేకాహేన లాంగలీ। పాశకో మత్స్యఘాతీ చ వ్యాధ
శ్శాకునికస్తథా। అదాతా కర్షకశ్చైవ సర్వే తే సమభాగిన ఇతి ॥ ౨౪ ॥ అ॥ తత్ప్రతీకారమాహ స ఏవ॥ శ్లో॥ వృక్షం
ఛిత్త్వా మహీం భిత్త్వా హత్వా చ కృమికీటకాన్। కర్షకః ఖలయజ్ఞేన సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥ రాజ్ఞే దత్త్వా చ షడ్భాగం
దేవానాం చైకవింశకమ్। విప్రాణాం త్రింశకం భాగం కృషిం కుర్వన్న దోషభాక్ ॥ యో న దద్యాద్ద్విజాతిభ్యో రాశిమూల
ముపాగతః। స చోరస్స చ పాపిష్ఠో బ్రహ్మఘ్నం తం వినిర్దిశేదితి ॥ ౨౫ ॥ చంద్రికాయామ్॥ అదత్వా కర్షకో గేహం
యస్తు ధాన్యం ప్రవేశయేత్। దివ్యం వర్షసహస్రం తు దురాత్మా కృషికారకః॥ మరుదేశే భవేద్వృక్షస్సపుష్పఫలవర్జిత
ఇతి॥ వా॥ కర్షకస్యాయం ఖలయజ్ఞో నిత్యః కామ్య ఇతి వచనద్వయబలాదవగమ్యతే- అకరణే ప్రత్యవాయాత్తస్య నిత్యత్వం ఛే
దనాదిపాపనివృత్తకత్వాత్కామ్యత్వం ॥ ౨౬॥ నారదః॥ శ్లో॥ ఆపత్స్వపి హి కష్టాసు బ్రాహ్మణస్య న వార్ధుషమ్। వా
ర్ధుషం భ్రూణహత్యాం చ తులాయాం సమతోలయత్। అతిష్ఠద్భ్రూణహా కోట్యాం వార్ధుషి స్సమకంపతేతి॥ ౨౭ ॥
అత్ర మనుః॥ అశీతిభాగం గృహ్ణీయాన్మాసాద్వార్ధుషికస్తథా। జీవేదేతేన రాజన్యస్సర్వోవాప్యనయం గతా ఇతి॥ టీ॥
అనయమాపదం ॥ ౨౮ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ అశీతిభాగో వృద్ధిస్స్యాన్మాసి మాసి చ బంధకే। వర్ణక్రమాచ్ఛత
ద్విత్రిచతుఃపంచకమన్యథేతి॥ టీ॥ అన్యథా అబంధకే ॥ ౨౯ ॥ పరాశరః॥ శ్లో॥ స్వయంకృష్టే తథా క్షేత్రే ధాన్యై
శ్చ స్వయమార్జితైః। నిర్వపేత్పంచ యజ్ఞాంశ్చ క్రతుదీక్షాం చ కారయేదితి ॥ ౩౦ ॥ బోధాయనః॥ శ్లో॥ వేదః కృషివినా
శాయ కృషిర్వేదవినాశినీ। శక్తిమానుభయం కుర్యాదశక్తస్తు కృషిం త్యజేదితి॥ ఇత్యాపద్వృత్తిః. ... ❋

—❋ అథ క్షత్రియధర్మాః. ❋—

౧॥ తత్ర మనుః॥ శ్లో॥ త్రయో ధర్మా నివర్తంతే బ్రాహ్మణాత్క్షత్రియం ప్రతి। అధ్యాపనం యాజనం చ తృతీయశ్చ
ప్రతిగ్రహః॥ వైశ్యం ప్రతి తథైవైతే నివర్తేరన్నితి స్థితిరితి ॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ప్రధానం క్షత్రియే కర్మ ప్రజానాం
పరిపాలనమ్ । కుసీదకృషివాణిజ్య పశుపాల్యం విశస్స్మృతమితి ॥ అ॥ అభిషేకాదిగుణయుక్తస్య రాజ్ఞో విశేష

ధర్మేణ నాహసఏవ॥ శ్లో ॥ మహోత్సాహస్స్థూలలక్షః కృతజ్ఞో వృద్ధసేవకః। వినీతస్సత్త్వసంపన్నః కులీనస్సత్యవాక్ఛుచిః॥ అదీర్ఘసూత్రస్స్మృతిమానక్షుద్రోఽపరుషస్తథా। ధార్మికోఽవ్యసనశ్చైవ ప్రాజ్ఞశ్శూరో రహస్యవిత్ ॥ స్వరంధ్రగోప్తాఽఽన్వీక్షిక్యాం దండనీత్యాం తథైవ చ। వినీతస్త్వథ వార్తాయాం త్రయ్యాం చైవ నరాధిపః॥ బ్రాహ్మణేషు క్షమీ స్నిగ్ధేష్వజిహ్మః క్రోధనోఽరిషు। స్యాద్రాజా భృత్యవర్గేషు ప్రజాసు చ యథా పితా॥ పుణ్యాత్షడ్భాగమాదత్తే న్యాయేన పరిపాలయన్। సర్వదానాధికం యస్మాత్ప్రజానాం పరిపాలనమ్॥ చాటతస్కరదుర్వృత్తమహాసాహసికాదిభిః। పీడ్యమానాః ప్రజా రక్షేత్కాయస్థైశ్చ విశేషతః ॥ సాధూన్సమ్మానయేద్రాజా విపరీతాంస్తు ఘాతయేత్। ఉత్కోచజీవినో ద్రవ్యహీనాన్కృత్వా వివాసయేత్ ॥ సద్దానమానసత్కారైశ్శ్రోత్రియాన్వాసయేత్సదా। అన్యాయేన నృపో రాష్ట్రాత్స్వకోశం యోఽభివర్ధయేత్ ॥ సోఽచిరాద్విగతశ్రీకో నాశమేతి సబాంధవః। ప్రజాపీడనసంతాపసముద్భూతో హుతాశనః ॥ రాజ్ఞశ్శ్రియం కులం ప్రాణాన్నాదగ్ధ్వా వినివర్తతే। ఉపాయాస్సామ దానం చ భేదో దండస్తథైవ చ॥ సమ్యక్ప్రయుక్తాస్సిద్ధ్యేయుర్దండస్త్వగతికా గతిః। సంధిం చ విగ్రహం యానమాసనం సంశ్రయం తథా॥ ద్వైధీభావం గుణానేతాన్యథావత్పరికల్పయేదితి ॥ టీ ॥ సంధిర్మైత్రీవస్థాకరణం- విగ్రహోఽపకారః-యానం పరం ప్రతియాత్రా-ఆసనముపేక్షా- సంశ్రయో బలవదాశ్రయణం- స్వబలస్య చ- ద్విధాకరణం ద్వైధీభావః ॥ ౩ ॥ మనుః॥ శ్లో ॥ కృతం త్రేతాయుగం చైవ ద్వాపరం కలిరేవ చ। రాజ్ఞో వృత్తాని సర్వాణి రాజా హి యుగముచ్యతే ॥ కలిః ప్రసుప్తో భవతి స జాగ్రద్ద్వాపరం యుగమ్। కర్మస్వభ్యుద్యతస్త్రేతా విచరంస్తు కృతం యుగమ్ ॥ ఇంద్రస్యార్కస్య వాతస్య యమస్య వరుణస్య చ। చంద్రస్యాగ్నేః పృథివ్యాశ్చ తేజో వృత్తం నృపశ్చరేత్ ॥ వార్షికాంశ్చతురో మాసాన్యథేంద్రోఽభిప్రవర్షతి। తథాభివర్షేత్స్వం రాష్ట్రం కామైరింద్రవ్రతం చరన్ ॥ అష్టౌ మాసాన్యథాదిత్యస్తోయం హరతి రశ్మిభిః। తథా హరేత్కరం రాష్ట్రాత్సమ్యగర్కవ్రతం హి తత్ ॥ ప్రవిశ్య సర్వభూతాని యథా చరతి మారుతః। తథా చారైః ప్రవేష్టవ్యం వ్రతమేతద్ధి మారుతమ్ ॥ యథా యమః ప్రియద్వేష్యౌ ప్రాప్తే కాలే నియచ్ఛతి। తథా రాజ్ఞా నియంతవ్యాస్సర్వే తద్ధి యమవ్రతమ్॥ వరుణేన యథా పాశైర్బద్ధ్య ఏవాభిదృశ్యతే। తథా పాపాన్నిగృహ్ణీయాద్వ్రతమేతద్ధి వారుణమ్ ॥ పరిపూర్ణం యథా చంద్రం దృష్ట్వా హృష్యంతి మానవాః। తథా ప్రకృతయో యస్మిన్స చంద్రవ్రతికో నృపః॥ ప్రతాపయుక్తస్తేజస్వీ నిత్యం స్యాత్పాపకర్మసు। దుష్టసామంతహింస్రశ్చ తథాఽఽగ్నేయవ్రతం స్మృతమ్ ॥ యథా సర్వాణి భూతాని ధరా ధారయతే సమమ్। తథా సర్వాణి భూతాని బిభ్రతః పార్థివం వ్రతమ్ ॥ ఏతైరుపాయైరన్యైశ్చ యుక్తో నిత్యమతంద్రితః। స్తేనాన్రాజా నిగృహ్ణీయాత్స్వరాష్ట్రే పర ఏవ వా ॥ పరామప్యాపదం ప్రాప్తో బ్రాహ్మణాన్న ప్రకోపయేత్। తే హ్యేనం కుపితా హన్యుస్సద్యస్సబలవాహనమ్ ॥ యాన్సమాశ్రిత్య తిష్ఠంతి దేవా లోకాశ్చ సర్వదా। బ్రహ్మ చైవ ధనం యేషాం కో హింస్యాత్తాన్జిజీవిషుః ॥ అవిద్వాంశ్చైవ విద్వాంశ్చ బ్రాహ్మణో దైవతం మహత్। ప్రణీతశ్చాప్రణీతశ్చ యథాగ్నిర్దైవతం మహత్ ॥ ఏవం యద్యప్యనిష్టేషు వర్తంతే సర్వకర్మసు। బ్రాహ్మణస్సర్వథా పూజ్యః పరమం దైవతం హి సః॥ యదధీతే యద్యజతే యద్దదాతి యదర్చతి। తస్య షడ్భాగభాగ్రాజా సమ్యగ్భవతి రక్షణాత్ ॥ అరక్షితారం రాజానం బలిషడ్భాగహారిణమ్। తమాహుస్సర్వలోకస్య సమగ్రమలహారకమితి ॥ ౪ ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ న విషం విషమిత్యాహుర్బ్రహ్మస్వం విషముచ్యతే। విషమేకాకినం హంతి బ్రహ్మస్వం పుత్రపౌత్రకమితి ॥ ౫ ॥ సూ ॥ తస్మాద్రాజా బ్రాహ్మణస్వం నాదదీత పరమం హ్యేతద్విషం యద్బ్రాహ్మణస్వమితి - సర్వతోధురం పురోహితం వృణుయాత్తస్య శాసనే వర్తేత సంగ్రామే న నివర్తేతేతి చ॥ ౬॥ గౌతమః॥ సూ ॥ రక్షణం సర్వభూతానాం న్యాయ్యో దండత్వం బిభృయాద్బ్రాహ్మణాం శ్రోత్రియాన్నిరుత్సాహాంశ్చ బ్రాహ్మణానకరాంశ్చోపకుర్వాణాంశ్చ యోగశ్చ విజయే భయే విశేషేణ చర్యా చ రథధనుర్భ్యాం సంగ్రామే సంస్థానమనివృత్తిశ్చ న దోషో హింసాయామాహవేఽన్యత్ర వ్యశ్వసారథ్యాయుధకృతాంజలిప్రకీర్ణకేశపరాఙ్ముఖోపవిష్టస్థలవృక్షారూఢదూతగోబ్రాహ్మణవాదిభ్య ఇతి॥ టీ॥ సర్వరక్షణం శాస్త్రావిరుద్ధో దండో రాజ్ఞో ధర్మః-అధీతవేదాన్బ్రాహ్మణానన్నాదిదానేన బిభృయాత్- జీవనార్థముత్సాహం కర్తుమసమర్థాన్ అబ్రాహ్మణానపి బిభృయాత్ - ఉపకుర్వాణానధీయానాన్బ్రహ్మచారిణశ్చ బిభృయాత్ -యే పూర్వైర్దత్తా అకరా బ్రాహ్మణాదిభ్యస్తాంశ్చ యథాపూర్వం బిభృయాత్- యోగ ఉపాయః - జయే పరాభిభవనిమిత్తే భయే సతి విశేషేణ యోగః కార్యః - యుద్ధే అవస్థానమపలాయనం చ - చర్యా చరణం రథహస్త్యాదికం చ ఆరూఢో ధనుర్బాణాదిహస్తశ్చరేత్ - యుద్ధే శత్రూణాం హింసాయాం న దోషః-వ్యశ్వేతి విశబ్దస్త్రిభిస్సంబధ్యతే-వ్యశ్వో విసారథిర్వ్యాయుధశ్చేతి-స్థల

మన్నత్రప్రదేశః - దూతో వార్తాహరః - గౌరస్మిన్బ్రాహ్మణోఽస్తీతి యేవదంతి తేగోబ్రాహ్మణవాదినః ఏతేభ్యోఽన్యత్ర హింసాయాం నదోషః - ఏతేషుతుదోషఇత్యర్థః - సఏవ॥ సూ॥ నిర్వ్యధిగమో రాజధనం నబ్రాహ్మణస్యాభిరూపస్యరాజా సర్వస్యేష్టే బ్రాహ్మణవర్జమితి॥ ౭ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ నవిషంవిషమిత్యాహుర్బ్రహ్మస్వంవిషముచ్యతే। దేవస్వంచాపియత్నేనసదానాపహరేత్తతఇతి ॥ ౮ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ॥ క్షేమకృద్రాజాయస్యవిషయే గ్రామేఽరణ్యేవాతస్కరభయం నవిద్యతే భృత్యానామనుపరోధేన క్షేత్రం విత్తంచదదద్బ్రాహ్మణేభ్యో యథార్హమనంతాన్ లోకాన్ జయతి బ్రాహ్మణస్వాన్యపజిగీషమాణో రాజాయోహన్యతే తమాహురాత్మయూపో యజ్ఞోఽనంతదక్షిణ ఇత్యేతేనాన్యేశూరావ్యాఖ్యాతాః ప్రయోజనేయుధ్యమానాస్తనుత్యజో గ్రామేషు నగరేషుచేతి ॥ ౯ ॥ టీ ॥ బ్రాహ్మణస్వానిచోరాదిభిరపహృతాని అపజిగీషమాణో బ్రాహ్మణేభ్యో దానాయ తానపజిత్య గృహీతుమిచ్ఛన్యో రాజాయుద్ధేచోరైర్హన్యతే తమాత్మయూపో యజ్ఞోఽనంతదక్షిణఇత్యాహుర్ధర్మజ్ఞాః - ఏతేన బ్రాహ్మణద్రవ్యప్రత్యానయనార్థంయుధ్యమానాస్తనుత్యజోఽన్యేశూరావ్యాఖ్యాతాః ఆత్మయూపానంతదక్షిణాయజ్ఞా ఇతి ॥ ౯ ॥ మనుః॥ శ్లో॥ మ్రియమాణోఽప్యాదదీత నరాజా శ్రోత్రియాత్కరం। నచక్షుధాచసంసీదేచ్ఛ్రోత్రియో[illegible]విషయే వసన్। యోహిదా[illegible]జాస్వరాష్ట్రేయః క్షుధయాత్యనపేక్షయా। సోఽచిరాద్ధ్రియతే రాజ్యాజ్జీవితాచ్చ[illegible] ॥ పరాశరః॥ అప్రతాపాయ్యనధీయానాయుత్ర భైక్షుచరాద్విజాః। తంగ్రామందండయేద్రాజా చోరభక్తప్రదో[illegible]యోహిప్రజారక్షణశ్చంప్రపాణిః ప్రచండవాన్। నిర్జిత్యపరసైన్యానిక్షితింధర్మేణపాలయేత్॥ పుష్పం పుష్పంవిచిన్వీయాన్మూలచ్ఛేదం నకారయేత్ మాలాకారఇవారామే నయథాంగారకారకః॥ ద్వావిమౌపురుషౌలోకే సూర్యమండలభేదినౌ। పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చరణేచాభిముఖో హతః ॥ యత్రయత్రహతశ్శూరశ్శత్రుభిః పరివేష్టితః। అక్షయాంల్లభతేలోకాన్యదిక్లీబంనభాషతే ॥ యసుభగ్నేషుసైన్యేషువిద్రవత్సుసమంతతః। పరిత్రాతాయదాగచ్ఛేత్సతుక్రతుఫలంలభేత్ । యస్యచ్ఛేదక్షతంగాత్రంశరముద్గరయష్టిభిః। దేవకన్యాస్తుతంవీరంహరంతిరమయంతిచ ॥ దేవాంగనాసహస్రాణి శూరమా[illegible]ధనేహతమ్ । త్వరమాణాః ప్రధావంతి మమభర్తామమేతిచ ॥ యంయజ్ఞసంఘైస్తపసాచవిప్రాస్స్వర్గై[illegible]వా త్రయ ద్దైవయాంతి। క్షణేనయాంత్యేవహితత్రవీరాః ప్రాణాన్సుయుద్ధేనపరిత్యజంతః ॥ లలాటదేశేరుధిరం[illegible]వేద్యద్యస్యాహవే చప్రవిశేచ్చవక్త్రమ్। తత్సోమపానేనకిలాస్యతుల్యం సంగ్రామయజ్ఞేవిధివచ్చదృష్టమితి ॥ ౧౧ ॥ విష్ణుపురాణే ॥ దుష్టానాంశాసనాద్రాజా శిష్టానాంపరిపాలనాత్ । ప్రాప్నోత్యభీప్సితాన్ లోకాన్వర్ణసంస్థాకరోనృపఇతి॥ ఇతి క్షత్రియధర్మాః. ... ... ❋

—❋ అథ వైశ్యధర్మాః,❋—

౧॥ తత్రమనుః॥ శ్లో ॥ పశూనాంరక్షణం దానమిజ్యాధ్యయనమేవచ । వణిక్పథంకుసీదంచ వైశ్యస్యకృషిమేవచేతి॥ టీ ॥ వణిక్పథంవాణిజ్యార్థం స్థలజలయాత్రాం - కుసీదంవార్ధుష్యం - అకల్పయదిత్యనువర్తతే ॥ ౨ ॥ హారీతః॥ శ్లో ॥ గోరక్షాంకృషివాణిజ్యే కుర్యాద్వైశ్యోయథావిధి। దానందేయంయథాశక్త్యా బ్రాహ్మణానాంచభోజనమితి॥ ౩ ॥ పరాశరః॥ లాభకర్మతథారత్నం గవాంచపరిపాలనమ్। కృషికర్మచవాణిజ్యం వైశ్యవృత్తిరుదాహృతేతి॥ ౪ ॥ మనుః॥ వైశ్యస్తుకృతసంస్కారః కృత్వాదారపరిగ్రహమ్। వార్తాయాంనిత్యయుక్తస్స్యాత్పశూనాంచైవరక్షణే॥ మణిముక్తాప్రవాళానాం లోహానాంతాంతవస్యచ। గంధానాంచరసానాంచ విద్యాదర్ఘబలాబలమ్॥ బీజానాముప్తివిచ్చస్యాత్ క్షేత్రబీజగుణస్యచ। మానయోగాంశ్చజానీయాత్తులయోగాంశ్చసర్వశః॥ సారాసారంచభాండానాం దేశానాంచగుణాగుణమ్। లాభాలాభంచపణ్యానాం పశూనాంచవివర్ధనమ్ ॥ భృతానాంచభృతింవిద్యాద్భాషాంశ్చవివిధాన్నృణామ్। ద్రవ్యాణాంస్థానయోగంచ క్రయంవిక్రయమేవచ॥ ధర్మేణచద్రవ్యవృద్ధావాతిష్ఠేద్యత్నముత్తమమ్। దద్యాచ్చసర్వజంతూనాం దానమేవప్రయత్నతఇతి॥ ఇతి వైశ్యధర్మాః ... ❋

—❋ అథ శూద్రధర్మాః. ❋—

తత్రపరాశరః॥ శ్లో ॥ శూద్రస్యద్విజశుశ్రూషా పరమోధర్మఉచ్యతే। అన్యథాకురుతేకించిత్తద్భవేత్తస్యనిష్ఫలమితి ॥ ౧ ॥ ఆ॥ ద్విజశుశ్రూషయాజీవనాలాభేసఏవాహ ॥ శ్లో ॥ లవణంమధుతైలంచ దధితక్రంఘృతంపయః। నదుష్యేచ్ఛూద్రజాతీనాంకుర్యాత్సర్వేషువిక్రయమితి॥ ౨ ॥ టీ ॥ సర్వేషులవణాదిషువిక్రయంకుర్యాత్ ॥ అ ॥ ఆపద్యపివర్జ్యాన్యాహసఏవ॥ శ్లో॥ విక్రీణన్మద్యమాంసాని హ్యభక్ష్యస్యచభక్షణమ్। అగమ్యాగమనంకుర్వన్శూద్రః పతతితత్

ణాత్ ॥ ౩ ॥ కపిలాక్షీరపానేన బ్రాహ్మణీగమనేన చ। వేదాక్షరవిచారేణ శూద్రశ్చండాలతాం వ్రజేత్ ॥ ౪ ॥ విక్రమా-
ర్వతే శూద్రాద్ద్విజశుశ్రూషయోజ్ఝితాః। భవంత్యల్పాయుషస్తే వై నిరయం యాంత్యసంశయమితి ॥ ౫ ॥ మనుః ॥ శు-
శ్రూషైవ తు శూద్రస్య ధర్మో నైశ్రేయసః పరః। శుచిరుత్కృష్టశుశ్రూషుర్మృదువాగనహంకృతః ॥ ౬ ॥ బ్రాహ్మ-
ణాద్యాశ్రయో నిత్యముత్కృష్టాం జాతిమశ్నుతే। అశక్నువంస్తు శుశ్రూషాం శూద్రః కర్తుం ద్విజన్మనామ్ ॥ ౭ ॥ పుత్ర-
దారాత్యయం ప్రాప్తో జీవేత్కారుకకర్మభిః। యైః కర్మభిః ప్రచరితైః శుశ్రూష్యంతే ద్విజాతయః ॥ ౮ ॥ తాని కా-
రుకకర్మాణి శిల్పాని వివిధాని చ। శూద్రస్య ధర్మమాకాంక్షన్ క్షత్రమారాధయేదిహ ॥ ౯ ॥ ధనినం వాప్యుపారాధ్య
వైశ్యం శూద్రో జిజీవిషేత్। స్వర్గార్థముభయార్థం వా బ్రాహ్మణానేవ ధారయేత్ ॥ ౧౦ ॥ జాతబ్రాహ్మణ-
ప్రత్యస్య శూద్రస్య కృతకృత్యతా। విప్రసేవైవ శూద్రస్య విశిష్టం కర్మ కీర్త్యతే ॥ ౧౧ ॥ యదతోఽన్యద్ధి కురుతే తద్భవత్య-
స్య నిష్ఫలమ్। న శూద్రే పాతకం కించిన్న చ సంస్కారమర్హతి ॥ ౧౨ ॥ నాస్యాధికారో ధర్మేఽస్తి న ధర్మాత్ప్రతిషే-
ధనమ్। ధర్మేప్సవస్తు ధర్మజ్ఞాః సతాం వృత్తమనుష్ఠితాః ॥ ౧౩ ॥ మంత్రవర్జం న దుష్యంతి ప్రశంసాం ప్రాప్నువంతి
చ। యథా యథా హి సద్వృత్తమాతిష్ఠత్యనసూయకః ॥ ౧౪ ॥ తథా తథేమం చాముం చ లోకం ప్రాప్నోత్యనిందితమ్।
శక్తేనాపి హి శూద్రేణ న కార్యో ధనసంచయః ॥ ౧౫ ॥ శూద్రో హి ధనమాసాద్య బ్రాహ్మణానేవ బాధతే। ఉచ్ఛిష్ట-
మన్నం దాతవ్యం జీర్ణాని వసనాని చ ॥ ౧౬ ॥ పులాకాశ్చైవ ధాన్యానాం జీర్ణాశ్చైవ పరిచ్ఛదా ఇతి ॥ టీ ॥ ఉచ్ఛి-
ష్టం భోజనపాత్రేషు క్తశిష్టం- ఏతద్దాసవిషయం ॥ అ ॥ గృహస్థశూద్రవిషయే స ఏవాహ ॥ శ్లో ॥ గృహస్థాయ తు దాతవ్య-
మనుచ్ఛిష్టం దినే దిన ఇతి ॥ ౧౭ ॥ దేవలః ॥ సూ ॥ నాబ్రాహ్మణాయోచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేదితి ॥ ౧౮ ॥ టీ ॥ ఏతదదాసవి-
షయం-గృహస్థశూద్రవిషయమిత్యన్యే ॥ తథా చ వ్యాఘ్రః ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టమన్నం దాతవ్యం శూద్రాయాగృహమేధినే। గృ-
హస్థాయ తు దాతవ్యమనుచ్ఛిష్టం దినే దిన ఇతి ॥ దేవలః ॥ సూ ॥ శూద్రధర్మో ద్విజాతిశుశ్రూషా పాపవర్జనం కళత్రా-
దిపోషణం కర్షణం పశుపాలనం భారోద్వహనం పణ్యవ్యవహారశ్చిత్రకర్మ నృత్తగీతవీణామృదంగవాదనానీతి ॥ ౧౯ ॥
యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషా తయాఽజీవన్వణిగ్భవేత్। శిల్పైర్వా వివిధైర్జీవేద్ద్విజాతిహితమా-
చరన్ ॥ ౨౦ ॥ భార్యారతిః శుచిర్భృత్యభర్తా శ్రాద్ధక్రియారతః। నమస్కారేణ మంత్రేణ పంచయజ్ఞాన్న హాపయే-
దితి ॥ ౨౧ ॥ గౌతమః ॥ సూ ॥ శూద్రశ్చతుర్థో వర్ణ ఏకజాతిస్తస్యాపి సత్యమక్రోధః శౌచమాచమనార్థే పాణిపాదప్ర-
క్షాళనమేవైకే శ్రాద్ధకర్మ భృత్యభరణం స్వదారవృత్తిః పరిచర్యా చోత్తరేషాం తేభ్యో వృత్తిం లిప్సేత జీర్ణాన్యుపా-
నచ్ఛత్రవాసః కూర్చాన్యుచ్ఛిష్టాశనం శిల్పవృత్తిశ్చ యం చార్యమాశ్రయేత భర్తవ్యస్తేన క్షీణోఽపి తేన చోత్తరస్తద-
ర్థోఽస్య నిచయః స్యాదనుజ్ఞాతోఽస్య నమస్కారో మంత్రః పాకయజ్ఞైః స్వయం యజేదిత్యేక ఇతి ॥ టీ ॥ ఏకజాతిః ఉపనయ-
నమితరేషాం ద్వితీయం జన్మ-తస్య తన్నాస్తి ॥ ౨౨ ॥ ప్రాక్తనేషు గృహ్యకార ఆహ ॥ సూ ॥ శూద్రస్యాపి నిషేకపు-
ంసవనసీమంతోన్నయనజాతకర్మనామకరణోపనిష్క్రమణాన్నప్రాశనచౌళాన్యమంత్రకాణి యథాకాలముప-
దిష్టానీతి ॥ వా ॥ ఆచమనస్థానే పాణిపాదప్రక్షాళనమేవ భవతి నాన్య ఆచమనకల్ప ఇత్యేకే ॥ ౨౩ ॥ మనుస్తు ॥ సకృదంబు-
పానమిచ్ఛంతి స్త్రీశూద్రోఽపి సకృత్సకృదితి ॥ ౨౪ ॥ అ ॥ నిత్యస్నానవిషయే వ్యాస ఆహ ॥ సూ ॥ సచ్ఛూద్రః స్నాయా-
దసచ్ఛూద్రః పాణిపాదౌ ప్రక్షాళయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మామావాస్యాదావామశ్రాద్ధం మంత్రవర్జం కర్తవ్యం- స్వదా-
రవృత్తిరేవాస్య భవతి నాశ్రమాంతరేషు ప్రాప్తిరితి- కూర్చం బృస్యాదిజీర్ణాన్యుపయుక్తాన్యుపానదాదీని పరిచరతే
దాసాయ దేయాని యమసౌ పూర్వమాశ్రితః కర్మాణ్యకరోత్ క్షీణస్సమర్థోఽపి తేనాసౌ భర్తవ్యస్తేన చ శూద్రేణో-
త్తరో వృత్తిక్షీణో భర్తవ్యస్తదర్థ ఉత్తరపోషణార్థ అస్య శూద్రస్య నిశ్చయః స్యాత్ - అస్య వైశ్వదేవాదిషు తద్దేవ-
తాపదం చతుర్థ్యంతం మనసా ధ్యాత్వా నమోనమ ఇత్యేవంరూపో మంత్ర అనుజ్ఞాతో ధర్మజ్ఞైరితి ॥ ౨౫ ॥ అపర
ఆహ ॥ శ్లో ॥ దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ మహాయోగిభ్య ఏవ చ। నమస్స్వధాయై స్వాహాయై నిత్యమేవ నమోనమ ఇతి ॥ టీ ॥ అ-
యం మంత్రో నమస్కారశబ్దేన వివక్షితః- స పిత్ర్యేషు కర్మసు భవతీతి ॥ పక్వగుణకేషు గార్హ్యేషు పాకయజ్ఞశ-
బ్దః ప్రసిద్ధః ॥ ౨౬ ॥ యథాహాపస్తంబః ॥ సూ ॥ లౌకికానాం పాకయజ్ఞశబ్ద ఇతి ॥ టీ ॥ తైః పాకయజ్ఞైః స్వ-
యం శూద్రోఽపి యజేతేత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ నపీవ ॥ సూ ॥ అశూద్రాణామదుష్టకర్మణాముపాయనం వేదాధ్యయనమ-
గ్న్యాధేయం ఫలవంతి చ కర్మాణి శుశ్రూషా శూద్రస్యేతరేషాం వర్ణానాం పూర్వస్మిన్పూర్వస్మిన్వర్ణే నిఃశ్రేయ-
సం భూయ ఇతి ॥ ౨౮ ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ యేనాంగేనావరో వర్ణో బ్రాహ్మణస్యాపరాధ్నుయాత్ । తదంగం తస్య

శ్చోత్తరహ్యాంతమన్నమోదనుశాసనమ్॥ నశూద్రాయమతిందద్యాన్నోచ్ఛిష్టంనహవిష్కృతమ్। నచాస్యోపదిశేద్ధర్మం నచాస్యవ్రతమాదిశేత్ ॥ యస్తస్యధర్మమాచష్టేయశ్చైవాదిశతివ్రతమ్। సోసంవృతంనామతమస్తేనైవసహగచ్ఛతీతి ॥ అ ॥ వా ॥ ఉచ్ఛిష్టంభక్షితశేషం- హవిష్కృతంపురోడాశాది-నశూద్రాయమతిందద్యాత్ - నచాస్యోపదిశేద్ధర్మమిత్యాదినిషేధశ్శూద్రానుపయోగివైదికాగ్నిహోత్రాదిధర్మజ్ఞానవిషయః- శ్రావయేచ్చతురోవర్ణాన్ కృత్వాబ్రాహ్మణమగ్రతఇతీతిహాసపురాణాదిశ్రవణస్యబ్రాహ్మణముఖేనశూద్రస్యాపివిహితత్వాత్ - కించ స్మృత్యుక్తేశూద్రాణామప్యుపదేశేప్రతిషేధాభావోవాచ్యః - అన్యథాశూద్రశ్చతుర్థోవర్ణ ఏకజాతిస్తస్యాపి సత్యమక్రోధశ్శౌచమాచమనార్థేపాణిపాదప్రక్షాళనమేవైకే - శ్రాద్ధకర్మభృత్యభరణంస్వదారవృత్తిఃపరిచర్యాచోత్తరేషామిత్యాదిగౌతమాదిధర్మోక్తానాంస్మృత్యుక్తాశౌచామశ్రాద్ధాదీనాంచోపదేశాభావేతద్విషయతాదృశధర్మాణామననుష్ఠానాత్తద్వచనానామనుష్ఠానలక్షణమేవ ॥ ౩౦ ॥ గౌతమః ॥ సూ ॥ శూద్రోద్విజాతీనభిసంధాయాభిహత్యచవాగ్దండపారుష్యాభ్యామంగంమోచ్యోయేనోపహన్యాదార్యస్త్ర్యభిగమనేలింగోద్ధారస్స్వహరణంచగోప్తాచేద్వధోధికోథహాస్యవేదముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాంశ్రోత్రప్రతిపూరణముదాహరణేజిహ్వాచ్ఛేదోధారణేశరీరచ్ఛేదఆసనశయనవాక్పథిషుసమప్రేప్సుర్దండ్యఇతి ॥ టీ ॥ వాచాపరుషయాభిసంధాయ నిర్భర్త్స్యదండపారుష్యేణచాభిహత్యదండేనపరుషంతాడయిత్వాస్థితశ్శూద్రోయేనాంగేనాపరాధ్నుయాత్తదంగంమోచ్యఃవియోజనీయః- వాచానిర్భర్త్సనేజిహ్వాచ్ఛేద్యా - భుజాదినా తాడనేహస్తోచ్ఛేద్యః- ఆర్యాస్త్రైవర్ణికాఃతేషాంస్త్రియశ్శూద్రోయద్యభిగచ్ఛేత్తదాతస్యలింగోద్ధారణంకర్తవ్యం- సర్వస్వహరణంచ- సశూద్రస్తాసాంగోప్తారక్షితాయదిభవతి తదావధఃప్రమాపణమధికోదండః- అథహేతివాక్యాలంకారే - అస్యశూద్రస్యవేదముపశృణ్వతః ఉపస్పృత్యబుద్ధిపూర్వంగృహ్ణతఃశ్రోత్రేజతునాత్రపుణాచద్రవీకృతేనప్రతిపూరయితవ్యే - ఉదాహరణేవేదాక్షరోచ్చారణేతస్యజిహ్వాచ్ఛేద్యా - హృదయేనావధారణేపరశ్వాదినాశరీరంచ్ఛేద్యం- శూద్రశ్చేదాసనాదిషు ద్విజాతిభిస్సామ్యం ప్రేప్సతినత్వన్యచ్ఛ్రావంతతోసౌదండ్యః ॥ ౩౧ ॥ అ॥ దండశ్చాపస్తంబేనదర్శితః॥ సూ॥ వాచిపథిశయ్యాయామాసనేసమీభవతోదండస్తాడనమితి॥ ౩౨ ॥ అ॥ వృత్త్యర్థంశూద్రంసేవమానస్యబ్రాహ్మణస్యనిష్కృతిమాహాపస్తంబః॥ శ్లో॥ యదేకరాత్రేణకరోతిపాపంకృష్ణంవర్ణంబ్రాహ్మణస్సేవమానః। చతుర్థకాలఉదకాభ్యవాయీత్రిభిర్వర్షైస్తదపహంతిపాపమితి ॥ ౩౩ ॥ పరాశరః॥ శ్లో॥ శూద్రాన్నంశూద్రసంపర్కంశూద్రేణచసహాసనమ్। శూద్రాజ్జ్ఞానాగమశ్చాపిజ్వలంతమపిపాతయేదితి ॥ ౩౪ ॥ నారదః॥ శూద్రాణాంమాసికంకార్యంవపనంన్యాయవర్తినామ్। వైశ్యవచ్ఛౌచకల్పశ్చద్విజోచ్ఛిష్టంతుభోజనమితి॥ ౪౦ ॥ఇతిశూద్రధర్మాః. ...

తె—తా॥ సకలమైనవారికి దానకర్మముఖ్యమనితైత్తిరీయోపనిషత్తునందు బ్రతిపాదింపం బడియున్నందున నెల్లవారునుదమతమశక్తికొలదియిందుఁజెప్పబడియుండుప్రకారము దేశకాలపాత్రంబుల నెఱింగి దానముచేయవలయుననియు- బ్రాహ్మణులకుషట్కర్మనిరతత్వములక్షణముకావున నందులో నొకటిడివైన సత్ప్రతిగ్రహమునిందితముగాకపోయినను- ముఖ్యవృత్తులగు యాజనాధ్యాపన ప్రతిగ్రహశిలోంఛాయాచితషట్కర్మములలోశ్రేష్ఠములైన శిలోంఛాదుల నాశ్రయించివిడిచిన మిగులశ్రేయస్కరంబనియు గ్రహించినం బ్రత్యవాయములేదనియు దేశకాలస్వరూపభేదములంబట్టి విశేషదోషకరములగు కురుక్షేత్రాదిపుణ్యదేశములయందును - ఉపరాగాదిపుణ్యకాలములయందునుంబ్రతిగ్రహింపకుండుటముఖ్యమనియు-ప్రతిగ్రహించుచోఁగృష్ణాజినాదిదానములనెప్పుడుంబ్రతిగ్రహింపకూడదనియు- ఆపత్కాలమందసత్ప్రతిగ్రహముచేసియైనంబోష్యవర్గసంరక్షణచేయుటయావశ్యకమనియు- యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహములవల్లఁబోష్యవర్గసంరక్షణజరుగనియపుడునింద్యములుగాక స్మృతిచోదితంబులైన క్షత్రియవైశ్యవృత్తులనంగీకరింపవచ్చుననియు- కలియుగమునందుయాజనాదివృత్తులచేతనిత్యకర్మలునడుప శక్యముగాదనితలంచిపరమకారుణికులగుపరాశరమహామునులుబ్రాహ్మణులుకృషికర్మజేసినంబాధకముకాదనియభ్యనుజ్ఞయిచ్చిరికావునబ్రాహ్మణుండుషట్కర్మనిరతుఁడైపంచమహాయజ్ఞములంజేయుచు గృషికర్మచేతంద్రుప్తుడైయుండవచ్చునుగానిఆపత్తునందునునీచసేవారూపమైనశ్వవృత్తినవలంబింపవలదనియు-క్షత్రియులకుయజనాధ్యయనదానములునుబ్రజాపరిపాలనమును న్యాయార్జితకరగ్రహణమునుముఖ్యధర్మములనియు-వైశ్యులకు క్షత్రియులవలె యజనాధ్యయన దానములును కుసీదకృషి వాణిజ్య పశుపాలనాదులునుముఖ్యధర్మములనియుశూద్రులకుద్విజశుశ్రూషముఖ్యధర్మముగా

ద్రన-వారు బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులకు శుశ్రూషచేయుచు వారివల్లలబ్ధమైనయన్నవస్త్రములచే జీవించుచువివాహాము
వరకువాసవృత్తిచేసుంటుటముఖ్యమనియు - వివాహానంతరమందు ద్విజశుశ్రూషవల్లలభ్యమగుయన్నవస్త్రములచే
కుటుంబపోషణాదులుజరుగనియెడల లవణ మధు తైల దధి తక్ర ఘృతాదివిక్రయములవల్లనువివిధశిల్పకార్యములచే
కుటుంబభరణముజేయుచుద్విజులకుహితమాచరించుచు- వివాహానిషేకపుంసువన సీమంతోన్నయనజాతకర్మనా
మకరణోపనిష్క్రమణాన్నప్రాశనచౌళములుమంత్రవర్జితమైన నమోంతికంబులుగాయథాకాలములయందునడపించి
కొనుచు- వేదవాక్యములనుచ్చరింపకవినకసాధువృత్తినుండినశ్రేయోవంతులగుదురనియు -ద్విజ శుశ్రూషలేకవేదబ్రా
హ్మణనింద కపిలాగోక్షీరపానము బ్రాహ్మణీగమనము వేదాక్షరవిచారము మొదలగు వికర్మములుచేసిన నల్పాయువు
లై చండాలత్వమునొందినరకమందుబడుదురనియుం జెప్పంబడియున్నదనుట.

—✻ అథబ్రాహ్మణానాంశ్రైష్ఠ్యం. ✻—

తత్రాపస్తంబః॥ సూ ॥ చత్వారోవర్ణాబ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రాస్తేషాంపూర్వఃపూర్వోజన్మతశ్శ్రే
యానితి ॥ ౧ ॥ మనుః॥ శ్లో॥ఉత్తమాంగోద్భవాజ్జ్యేష్ఠ్యాద్బ్రాహ్మణశ్చైవధారణాత్ ।సర్వస్యైవాస్యసర్గస్యధ
ర్మతోబ్రాహ్మణఃప్రభుః॥ తంహిస్వయంభూస్స్వాదాస్యాత్తపస్తప్త్వాదితోఽసృజత్। హవ్యకవ్యాదివాహ్యాయసర్వ
స్యాస్యచగుప్తయె ॥ యస్యాస్యేనసదాశ్నంతిహవ్యానిత్రిదివౌకసః। కవ్యానిచైవపితరఃకింభూతమధికంతతః ॥ ఉ
త్పత్తిరేవవిప్రస్యమూర్తిర్ధర్మస్యశాశ్వతీ।సహిధర్మార్థముత్పన్నోబ్రహ్మభూయాయకల్పతే ॥ బ్రాహ్మణో
జాయమానోహి పృథివ్యామధిజాయతె।ఈశ్వరస్సర్వభూతానాంబ్రహ్మకోశస్యగుప్తయె॥సర్వస్వం బ్రాహ్మణస్యేదం
యత్కించిజ్జగతీగతమ్।శ్రైష్ఠ్యేనాభిజనేనేదంసర్వంవైబ్రాహ్మణోర్హతి॥స్వమేవబ్రాహ్మణోభుంక్తేస్వంవస్తేస్వం
దదాతిచ। ఆనృశంస్యాద్బ్రాహ్మణస్యభుంజతేహీతరేజనాఇతి॥ వా ॥ ఇతిస్తుతిఃస్తేయాదిషుపతనదండప్రాయశ్చి
త్తోపదేశాత్॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ౨ ॥ శ్లో॥ తపస్తప్త్వాసృజద్బ్రహ్మాబ్రాహ్మణాన్వేదగుప్తయె । తృప్త్యర్థంపి
తృదేవానాంధర్మసంరక్షణాయచేతి ॥ ౩ ॥ శాతాతపః॥ జన్మనైవమహాభాగోబ్రాహ్మణోనామజాయతె। నమ
స్యస్సర్వభూతానాంవర్ణశ్రేష్ఠఃపితాగురుః॥ నాస్త్యేషాంపూజనీయోన్యస్త్రిషులోకేషుకశ్చన । వేదవిద్యావిశే
షేణపూజయంతఃపరస్పరమ్॥ అన్యోన్యగురవోవిప్రాఅన్యోన్యాతిథయస్స్మృతాః।అన్యోన్యముపకుర్వాణాస్తారయం
తితరంతిచ॥ యోహియాందేవతామిష్టామారాధయితుమీహతే । సర్వోపాయప్రయత్నేనసంతోషయతుసద్విజాః॥
దేవతాదివ్యభూతేషుక్వచిత్కించిత్ప్రతిష్ఠితా।బ్రాహ్మణోదేవతాస్సర్వాస్తస్మాత్సంపూజయేత్సదేతి॥ ౪ ॥ శ్రు
తిరపి॥ బ్రాహ్మణోవైసర్వాదేవతాఇతి- యావతీర్వైదేవతాస్తాస్సర్వావేదవిదిబ్రాహ్మణేవసంతీతిచ॥ ౫ ॥ మనుః॥
శ్లో॥ భూతానాంప్రాణినశ్శ్రేష్ఠాఃప్రాణినాంబుద్ధిజీవినః।బుద్ధిమత్సునరాశ్శ్రేష్ఠానరేషుబ్రాహ్మణాస్స్మృతాః॥బ్రా
హ్మణేషుచవిద్వాంసోవిద్వత్సుకృతబుద్ధయః। కృతబుద్ధిషుకర్తారఃకర్తృషుబ్రహ్మవేదినఇతి॥ ౬ ॥ విద్వాంసోవే
దవిదః - కృతబుద్ధయఃపరిచితవేదార్థాః-కర్తారశ్శ్రౌతాదికర్మకృతః-బ్రహ్మవేదినఃపరమాత్మవేదినః - కర్తృషు
బ్రహ్మవేదినఇతివదతాబ్రహ్మవిద్భిరపికర్మకర్తవ్యమితిసూచితంభవతి॥ ఇతిబ్రాహ్మణశ్రైష్ఠ్యం. ✻

✻తా—తా॥బ్రాహ్మణశ్రైష్ఠ్యమునకుప్రమాణములుసృష్ట్యాదియందుపరమేశ్వరునివలనబ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్య
శూద్రులనినాలుగు వర్ణములుగాప్రజలుసృష్టింపఁబడిరియందు ప్రతిలోమముగ నొకరికంటె నొకరుజన్మమువలననే
శ్రేష్ఠులు- ఈశ్వరునియుత్తమాంగమునబుట్టుటవల్లను జ్యేష్ఠుడగుటవల్లను- వేదమునుధరించుచుండుటవల్లను - సమస్త
మునకుబ్రాహ్మణుడుప్రభువాయెను- దేవతలుపితృదేవతలు బ్రాహ్మణముఖముచేహవ్యకవ్యములను భుజించుచున్నవా
రుగావనితరులకంటె బ్రాహ్మణుండధికుడు ధర్మముయొక్క శాశ్వతమైనదేహమే బ్రాహ్మణ జన్మము గనుకనే- ధ
ర్మార్థ ధర్మ పరిపాలనార్థ మవతరించి మోక్షమునకుసమర్థుడగుచున్నాడు మరియుసీ సమస్తభూతములకుపయు
క్తముగాబ్రహ్మకోశమనగా వేదమునుసంరక్షించుటకుశక్తుడై బ్రాహ్మణుఁడుయజనపరుడై భూమియందుంటున్నాడు అ
ఖిజనముచేతను శ్రైష్ఠ్యముచేతబ్రాహ్మణుండందరికింబూజ్యుడుగానున్నిటికినర్హుండుగా నేర్పడియున్నాఁడుతొల్త
బ్రహ్మ తపస్సుచేసి వేదములను రక్షించుకొరకును పితృదేవతలందృప్తినొందించుట కొరకును ధర్మములం గాపాడు
టకొరకునుబ్రాహ్మణులనుసృజించెంగావున బ్రాహ్మణుడుజన్మముచేతనే శ్రేష్ఠుఁడుగా నేర్పడి సకలభూతములకుతల్లి
వంటివాడునుసకలవర్ణములకుశ్రేష్ఠుండుగాను - తండ్రివంటివాడుగాను గురువుగానేర్పడెను గనుక నితరులెన్నటూ

ష్యంమువేరొకటిలేదు- వేదవిద్యావిశేషముగలవారు దాననేయు బ్రాహ్మణులొండొరులం బూజసేయుచుష్కృతికృత్యశైయొకరికొకరు గురువులుగాను నొకరికొకరశిష్యులుగానేర్పడి పరస్పరోపకారంబులుసేయుచు దాము దరించుచు నితరులదరింపం జేయుచు మెలంగుచున్నవారు కాబట్టి యిట్టి మహిమలుగల ప్రత్యక్షదేవతలగు నీబ్రాహ్మణులం బూజాదులచేదృప్తినొందించినవారు తాము నేయే దేవతలనారాధించి కృతార్థులు కావలెననితలంతురొ యాదేవతలందరీబ్రాహ్మణరూపముతోతనివినొందుచున్నారు గాన నేవిధంబున నైన బ్రాహ్మణులను సంతోషపెట్టుటయే సర్వదేవతాపూజనంబు దేవతలొకానొకప్పుడు దివ్యభూతములయందావహించి యుందురు బ్రాహ్మణునియందా దేవతలు సర్వదానివాసము చేయుచుందురు- కాబట్టి సకలదేవతాస్వరూపులైన విప్రులను దైవబుద్ధితో నందరు బూజించి వారియనుగ్రహమువడసి కృతార్థులుగావలయునని యారుణశాఖాంతర్గత స్వాధ్యాయబ్రాహ్మణమందు జెప్పబడియున్నది నియుభూతములలో బ్రాణులు శ్రేష్ఠములు ప్రాణులలో జేతనములు శ్రేష్ఠములందు నరులు శ్రేష్ఠులు వారిలో బ్రాహ్మణులు వారిలో విద్వాంసులు- వారిలో వేదార్థజ్ఞులు- వారిలో కర్మానుష్ఠాతలు- వారిలో బ్రహ్మవేత్తలు శ్రేష్ఠులని మన్వాపస్తంబ శాతాతపయాజ్ఞవల్క్యాదులు శాసించిరనుట.

—* అథానులోమజాతివివేకః *—

౧॥ తత్రమనుః॥ శ్లో ॥ సర్వవర్ణేషుతుల్యాసుపత్నీష్వక్షతయోనిషు। ఆనులోమ్యేనసంభూతా జాత్యాజ్ఞేయాస్తఏవతే॥ స్త్రీష్వనంతరజాతాసుద్విజైరుత్పాదితాన్ సుతాన్। సదృశానేవతానాహుర్మాతృదోషవిగర్హితానితి॥ ౨॥ దేవలః ॥ తేషాంసవర్ణజాశ్శ్రేష్ఠాస్తేభ్యోన్యేఽనులోమజాః। అంతరాళాబహిర్వర్ణాః పతితాః ప్రతిలోమజాః ౩ ॥ మనుః॥ అవరాసూత్తమాజ్జాతాశ్చానులోమాఇతిస్మృతాః। నృపాయాంవిప్రతోజాతస్సవర్ణో బ్రాహ్మణో భవేత్॥ ఆయుర్వేదాథర్వవేదధనుర్వేదాన్ సదాపఠేత్ । గజాశ్వారోహణంతస్యసవర్ణస్యవిధీయతే॥ అస్యామనేనచౌర్యేణజాతోనక్షత్రజీవకః। విప్రస్యత్రిషువర్ణేషునృపతేర్వర్ణయోర్ద్వయోః । వైశ్యస్యవర్ణఏకస్మిన్ షడేతేపశదాస్స్మృతాఇతి ॥ ౪ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ విప్రాన్మూర్ధావసిక్తోహిక్షత్రియాయాంవిశస్స్త్రియామ్ । అంబష్ఠశ్శూద్ర్యాంనిషాదోజాతః పారశవోపివా॥ వైశ్యాశూద్ర్యోస్తురాజన్యాన్మాహిష్యోగ్రౌసుతౌస్మృతౌ। వైశ్యాత్తుకరణశ్శూద్ర్యాంవిన్నాస్వేషవిధిస్స్మృతఇతి॥ వా ॥ ఏషసవర్ణమూర్ధావసిక్తాదిసంజ్ఞావిధిః విన్నాసూఢాసుస్మృతః యస్తు ॥ ౫ ॥ సూ ॥ బ్రాహ్మణేనక్షత్రియాయాముత్పాదితః క్షత్రియఏవభవతి - క్షత్రియేణవైశ్యాయాంవైశ్యఏవ - వైశ్యేనశూద్రాయాంశూద్రఏవేతిశంఖస్మరణం ॥ తత్క్షత్రియాదిజాతిప్రాప్త్యర్థం - నతుసవర్ణాదిసంజ్ఞానికరణార్థం. అతశ్చమూర్ధావసిక్తాదీనాంక్షత్రియాదైరుక్తైరేవదండాజినోపవీతాదిభిరుపనయనాదికార్యమితివిజ్ఞానేశ్వరః ॥ ౬ ॥ మనురపి॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణాద్వైశ్యకన్యాయామంబష్ఠోనామజాయతే । నిషాదశ్శూద్రకన్యాయాంయః పారశవఏవవా ॥ క్షత్రియాద్వైశ్యకన్యాయాంమాహిష్యోంబష్ఠఇత్యసౌ । ఆయుర్వేదమథాష్టాంగంపఠేదేషస్వవృత్తయే। అస్యామనేనచౌర్యేణజాతశ్శౌండికఉచ్యతే। అశ్వానాంవిక్రయస్తేషాంశిక్షాప్రోషావృత్తిరస్యతు॥ వైశ్యతశ్శూద్రకన్యాయాముగ్రకోనామజాయతే। మేషావివిక్రయశ్చాస్యవృత్తిఃకంబళవిక్రయః । అంతఃపురాణివారక్షేన్నృపాణామాజ్ఞయాసదా। చౌర్యేణకటకారస్స్యాత్కటవిక్రయకర్మవాన్ ॥ క్షత్రియాచ్ఛూద్రకన్యాయాం[illegible]రాచారవిహారవాన్। క్షత్రశూద్రవపుర్జంతురుగ్రోనామప్రజాయతే ॥ బ్రాహ్మణాద్వైశ్యకన్యాయాంనిషాదోనామజాయతే। మంత్రౌషధక్రియాంకుర్యాన్నిత్యంకాలక్యకర్మచ ॥ చౌర్యేణకటకారస్స్యాదూర్ధ్వంనాపితఏవసః। నాభ్యూర్ధ్వంవపనంవృత్తిఃకుంభానాంకరణంమృదా॥ బ్రాహ్మణాచ్ఛూద్రకన్యాయాంజాతః పారశవస్తథా । భద్రకాళ్యర్చనంతస్యనృత్తంవాద్యంచవృత్తయే। అస్యాంవైచోరసంగత్యానిషాదోజాయతేసుతః । జీవేద్దంభేనగానేనమృగాణాంహింసయాపివా॥ క్షత్రియాచ్ఛూద్రకన్యాయాంజాతోదాష్టంతఉచ్యతే। వనౌకసాంసంగ్రహణంమత్స్యానాంగ్రహణంతథా। ఖడ్గాదిశస్త్రకరణందాష్టంతస్యతదుచ్యతే। అస్యామనేనచౌర్యేణశూలికోజాయతేనరః । నిత్యంశూలధరేత[illegible]దండ్యాంస్తుదండయేత్ ॥ మాహిష్యాత్కరణాయాంతురథకారస్తుజాయతే । అథపర్యాయనామాని[illegible]వర్ధకిః ।, లోహకారః కర్మకారోవిద్యతేయజనంతథా। ఉపవీతంవిధానేనకుర్యాదాధానమప్యసౌ। [illegible] [illegible]ప్రాసాదప్ర[illegible]మాదికమ్। యజ్ఞపాత్రంద్విజాతీనాంహైమాన్యాభరణానిచ । కృష్యాద్యుపస్కరణంశిల్పంకమాన్యాన్యపిచేతి ॥ ౭ ॥ శంఖః ॥ సూ ॥ రథకారస్తుస్వ్యాధానోపనయనసంస్కారశ్చక్రియా

ప్రతిష్ఠారథసూత్రవాస్తువిద్యాధ్యయనవృత్తితాచేతి॥ ఇత్యనులోమజాతివివేకః. ... ... *

తె—తా॥ సృష్ట్యాదియందు బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రులనునాలుగువర్ణములుగా బ్రజలుసృష్టింపబడిరియం దుల్లోసజాతీయులనఁగా బ్రాహ్మణాదులు దమతమవర్ణములలో యథాశాస్త్రముగా వివాహములుచేసుకొని సంతానములనువృద్ధినొందించువారాయావర్ణస్థులుగా నేర్పడివచ్చుచున్నారు- మరియుంబూర్వకాలమందు బ్రాహ్మణుడు, బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రస్త్రీలనువివాహముచేసికొనుటశాస్త్రీయముగానవారిసంతానములనగా బ్రాహ్మణునివలనక్షత్రియవైశ్యశూద్రస్త్రీలయందుఁగ్రమముగబుట్టింపబడినవారుమూర్ధావసిక్తాంబష్ఠనిషాదపారశవులనుసంజ్ఞలు గలవారైరి అందుమూర్ధావసిక్తుఁడైన సవర్ణుఁడుత్తమక్షత్రియుండనంబడునాతనికి నాయుర్వేదాథర్వవేదధను ర్వేదాధ్యయనంబులుగజాశ్వాద్యారోహణంబులునియతంబులు- ఈస్త్రీయందేవీనిచేఁజౌర్యముగబుట్టింపబడినవాడున క్షత్రజీవకుడనంబడును- విప్రునివలనవైశ్యస్త్రీయందుబుట్టిన యంబష్ఠునికినిషాదుఁడనియునామాంతరముగలదు- ఇతని కిమంత్రౌషధక్రియలుశాలక్యకర్మయునియతములు ఈస్త్రీయందువీనిచేజౌర్యముగఁబుట్టింపఁబడినవాడుకటకారుడనం బడును వీనికివృత్తినాభ్యాధ్వవపనము-మృత్కుంభకరణమును-బ్రాహ్మణునివలనశూద్రకన్యయందు జనించినవాడు పారశవుడనంబడును- వీనికిభద్రకాళ్యాద్యర్చనమునృత్తవాద్యములును నియతవృత్తులు- ఈకన్యయందేవిప్రునిచేఁజౌ ర్యముగ బుట్టింపబడినవాడునిషాదుఁడనబడును- ఇతడుదంభగానముచేతను మృగహింసచేతను జీవింపవలయు- క్షత్రి యునివలనవైశ్యకన్యయందుఁబుట్టినవాడుమాహిష్యుడనంబడు వీనికినంబష్ఠుఁడనినామాంతరముగలదు - వీడుతనవృత్తి కొరకునష్టాంగముతోనాయుర్వేదముంజదువవలయు- ఈక్షత్రియునివలననీవైశ్యస్త్రీయందు జారత్వముచేబుట్టినవా డుశౌండికుడనంబడువీనికి నశ్వవిక్రయము శుశ్రూషయునువృత్తులు-క్షత్రియునికి శూద్రకన్యయందుబుట్టినవాఁడు ఉ గ్రుడనంబడును వీనికి దౌష్యంతుడని నామాంతరముగలదు- వీడుక్రూరాచారతత్పరుడుగానఁబక్షులుమొదలయినవాని సంగ్రహణము- మత్స్యగ్రహణము ఖట్గాదిశస్త్రకరణమువృత్తులుగాగలవాఁడైయుండవలయు నీతండెచౌర్యముగాబు ట్టింపబడినప్పుడుశూలికుడనుపేరుగలవాఁడై రాజాజ్ఞనొందిదండ్యులనుదండించుటయేవృత్తిగాగలవాడై యుండవల యు-వైశ్యునివలనశూద్రకన్యయందుజనించినవాఁడుగ్రకుడనంబడును వీనికిమేషావివిక్రయము కంబళవిక్రయము రా జాంతఃపురరక్షణమునువృత్తులు - వీడేచౌర్యముగ బుట్టింపబడియుండిన కట్టకారుడనంబడువీనికిచాపలల్లడము దానివి క్రయించుటయువృత్తులు- క్షత్రియునివలనగ్రమముగవైశ్యకన్యయందుబుట్టినమాహిష్యునివలన, వైశ్యునివల్లఁగ్రమము గశూద్రస్త్రీయందుబుట్టినకరణియను స్త్రీయందుఁగ్రమముగజనించినవాడు,రథకారుడనంబడును- వీనికి తక్షుడు శిల్పి వర్ధకి లోహకారుడు కర్మకారుడనిపర్యాయనామములుమఱియు వీనికి నుపనయనాదులు నాధానపర్యంతము య జనముంగలదు- వాస్తుశాస్త్రాధ్యయనము ప్రాసాద ప్రతిమాదినిర్మాణముద్విజులకు యజ్ఞపాత్రలు భూషణములుక్ష్ప ప్యుపస్కరణములుచేసియిచ్చుటయు- కరణీకముచేయుటయునువృత్తులు. ఈచెప్పంబడినమూర్ధావసిక్తాదులు గ్రమ ముగవివాహాదిసంస్కారసంస్కృతులుగాన ననులోములనియువీరు బ్రతిలోములకంటె శ్రేష్ఠులనియుం జెప్పబడుదుర నుట.

—*అథకుండగోళకాదిజాతిః*—

తత్రమనుః॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణ్యాంసధవాయాంతుజారజాతస్సకుండకః। విధవాయాంగోళకస్స్యాదేతౌశ్రాద్ధబ హిష్కృతౌ ॥ ౧ ॥ నృపాయాంక్షత్రియాజ్జాతశ్చౌర్యాద్భోజఇతిస్మృతః। నాభిషేకఃపట్టధరోరాజకేరంజయేత్ప్ర జాః ॥ ౩ ॥ వైశ్యాయాంవైశ్యతశ్చౌర్యాన్మణికారశ్చజాయతే। ముక్తానాంవేధనంశంఖవలనంరంజనంతథా॥ ౪॥ అస్యైవమణికారస్యశ్రేణికర్మాణివృత్తయే। శూద్రాయాంశూద్రతశ్చౌర్యాజ్జాతోమాణవకోభవేత్ ॥అశ్వానాంతృ ణదానేనవర్తయేదేషనిత్యశఇతి॥౫॥ ఇతికుండగోళకాదిజాతినిరూపణమ్. ... ... *

తె—తా॥ పెనిమిటియుండగాజారపురుషునివలనబ్రాహ్మణస్త్రీయందుఁబుట్టింపఁబడినవాడుకుండుఁడనబడును- పె నిమిటిమృతిబొందినపిదపఁబుట్టినవాఁడు గోళకుండనబడునువీరిరువురును శ్రాద్ధబహిష్కృతులు-నృపస్త్రీయందునృపునివ లన జారత్వముచే పుట్టింపబడినవాడుభోజుడనంబడును-వీడుపట్టాభిషేకమునకునుఁబ్రజాపరిపాలనాదులకు నర్హుఁడుం డుగాడు-వైశ్యస్త్రీయందువైశ్యునివలనజారత్వముచేబుట్టింపఁబడినవాడుమణికారుడనంబడునువీనికిముక్తావేధనముశం ఖవలనము- శంఖరంజనము నీమోదుకర్మలువృత్తులు- శూద్రస్త్రీయందు శూద్రునిచే జారత్వమువలన బుట్టింపబడిన వాఁడుమాణవకుఁడనంబడునునిత్యము గుఱ్ఱములకు గసవుతెచ్చి యిచ్చుచుండుటవీనికి వృత్తియనియుం జెప్పబడినదనుట.

—* అథప్రతిలోమజాతినిరూపణమ్. *—

౧॥ తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియాత్సూతో వైశ్యాద్వైదేహకస్తథా । శూద్రాజ్జాతస్తు చండాలస్సర్వధర్మబహిష్కృతః॥ క్షత్రియా మాగధం వైశ్యాచ్ఛూద్రాత్ క్షత్తారమేవచ। శూద్రాదాయోగవం వైశ్యా జనయామాస వైసుతమితి ॥ ౨ ॥ మనుః॥ క్షత్రియాద్విప్రకన్యాయాం సూతో భవతి జాతితః। ప్రతిలోమేషు చ శ్రేష్ఠో విష్ణోరభ్యర్చనం తతః॥ ధర్మావబోధనం తస్య సారథ్యం కటవిక్రయః। నిత్యం ద్విజవదాచార ఇతి సూతస్య వృత్తయః॥ నృపాయాం వైశ్యతో జాతః కథితో మాగధశ్చ సః । నృపప్రశంసనం కుర్యాత్తంత్రీం వీణాంచ వాదయేత్ ॥ అస్యామనేన చౌర్యేణ పులిందో నామ జన్మతః। హింసయా దుష్టసత్త్వానామరణ్యే వర్తయేదయమ్ ॥ తైలపిణ్యాకలవణవిక్రయేణైవ వర్తయేత్ । అభోజ్యాన్నస్స్వయం శూద్రైరస్పృశ్యోపి భవత్యుత ॥ గ్రామాదిష్వపరాహ్ణేషు ప్రవిశన్ దండమర్హతి। వైశ్యాన్మాగధవైదేహౌ రాజవిప్రాంగనాసుతౌ॥ శూద్రాదాయోగవః క్షత్తా చండాలశ్చాధమో నృణామ్। వైశ్యరాజన్యవిప్రాసు జాయంతే వర్ణసంకరాః ॥ యథైవ శూద్రాద్బ్రాహ్మణ్యాం బాహ్యజంతుః ప్రసూయతే। తథా బాహ్యతరం బాహ్యశ్చాతుర్వర్ణ్యే ప్రసూయతే॥ ఆయోగవశ్చ క్షత్తా చ చండాలశ్చాధమో నృణామ్। ప్రాతిలోమ్యేన జాయంతే శూద్రాదపశదాస్త్రయః ॥ వైశ్యాన్మాగధవైదేహౌ క్షత్రియాత్సూత ఏవ తు । ప్రతీపమేవ జాయంతే పరేప్యపశదాస్త్రయః॥ జాతో నిషాదాచ్ఛూద్రాయాం జాత్యా భవతి పుల్కసః । ఉగ్రాత్తు జాతః క్షత్తాయాం శ్వపాక ఇతి కీర్త్యతే॥ చండాలశ్వపచానాంతు బహిర్గ్రామాత్ప్రతిశ్రయః । చైత్యద్రుమశ్మశానేషు శైలేషూపవనేషు చ ॥ వసేయురేతే విజ్ఞాతా వర్తయంతశ్చ స్వకర్మభిః। వాసాంసి మృతచేలాని భిన్నభాండేషు భోజనమ్ ॥ కార్ష్ణాయసస్త్వలంకారః పరివ్రజ్యా చ నిత్యశః। న తైస్సమయమన్విచ్ఛేత్పురుషో ధర్మమాచరన్ ॥ వర్ణాపేతమవిజ్ఞాతం నరం కలుషయోనిజమ్। ఆర్యరూపమివానార్యం కర్మభిస్స్వైర్విభావయేత్ ॥ అనార్యతా నిష్ఠురతా క్రూరతా నిష్క్రియాత్మతా। పురుషం వ్యంజయంతీహ లోకే కలుషయోనిజమ్ ॥ పితుర్వా భజతే శీలం మాతుర్వోభయమేవ వా। న కథంచన దుర్యోనిః ప్రకృతిం స్వాం విముంచతి ॥ స్వస్వజాతేర్హి యత్కర్మ కథితం తేన వర్తయేత్ । అన్యథా వర్తమానో హి సద్యః పతతి జాతితః ఇతి॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అసత్సంతస్తు విజ్ఞేయాః ప్రతిలోమానులోమజా ఇతి॥ టీ ॥ అసంతః ప్రతిలోమజాః సంతశ్చానులోమజా జ్ఞాతవ్యా ఇత్యర్థః॥ వా॥ అనులోమప్రతిలోమజాతీనామనంతత్వేన వక్తుమశక్యత్వాదత్ర న లిఖ్యతే॥ ఇతి ప్రతిలోమజాతిః. ... ... *

తె—తా॥ ఉత్తమక్షేత్రమునందు హీనబీజము చేత బుట్టిన జాతి ప్రతిలోమజాతి- బ్రాహ్మణస్త్రీయందు క్షత్రియునివలన బుట్టినవాడు సూతుడనంబడును- వీడు ప్రతిలోములలో శ్రేష్ఠుడుగాన వీనికి విష్ణుపూజనము- ధర్మావబోధనము- సారథ్యమును ద్విజునివంటి యాచారములు గలదు- వైశ్యునివలన బ్రాహ్మణస్త్రీకి బుట్టినవాడు వైదేహకుడును- శూద్రునివలన బుట్టినవాడు సర్వధర్మబహిష్కృతుడయిన చండాలుడు ననంబడుదురు- క్షత్రియస్త్రీయందు వైశ్యునివల్ల జనించినవాడు మాగధుడు- వీనికి రాజులను బొగడుచుండుటయు వీణావాదమును వృత్తులు- దీనియందే వీని చేత చౌర్యముచే బుట్టినవాడు పులిందుడనబడును- వీనికి నరణ్యమునందు దుష్టజంతుహింసనము - తైలపిణ్యాకలవణవిక్రయమును జీవికలు - వీడు శూద్రులకును బహిష్కార్యుడుగాన నపరాహ్ణకాలమందు గ్రామములోకి వచ్చినట్లైన దండ్యుడగును- రాజన్యబ్రాహ్మణస్త్రీలయందు వైశ్యునివలన బుట్టినవారు వరుసగ మాగధవైదేహు లనంబడుదురు- వైశ్యరాజన్యబ్రాహ్మణస్త్రీలయందు శూద్రుని చే జనింపబడినవారలు - ఆయోగవుడు- క్షత్తా - చండాలుడు ననబడుదురు - వీరు వర్ణసంకరులు- శూద్రునివలన బ్రాహ్మణస్త్రీయందెట్లు బాహ్యజంతువయిన చండాలుడు పుట్టింపబడెనో యట్లే బాహ్యుడైన చండాలుని చేత బాహ్యతరమైన చాతుర్వర్ణ్యము బుట్టింపబడినది- ఈ యాయోగవాదులు ప్రతిలోమముగా శూద్రునివల్ల బుట్టింపబడినవారు గాన నపశదులనంబడుదురు - వైశ్యునివలన బుట్టిన మాగధవైదేహకులు క్షత్రియునివలన బుట్టిన సూతుడును వీరొక విధమయిన యపశదులు- నిషాదునివలన శూద్రియందు జనించినవాడు పుల్కసుడు - ఉగ్రునివలన క్షత్తయందు బుట్టినవాడు శ్వపాకుడు- చండాలశ్వపచులకు బహిర్గ్రామాదులయందు వాసము- శేఖ్యవహనము- జీవనము మృతచేలములు గట్టుకొనుటయు- భిన్నభాండమునందు భోజనము చేయుటయు ఇనపనగలు ధరించుటయును నాచారము అనులోమప్రతిలోమజాతుల పారము గుటవలన చెప్పనలవిగాక విడువబడినవని తెలియనగును.

—॥అథానులోమప్రతిలోమజాతానాముత్కృష్టత్వనికృష్టత్వప్రాప్తిః॥—

తత్రయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ జాత్యుత్కర్షోయుగేజ్ఞేయస్సప్తమేపంచమేపివా। వ్యత్యయేకర్మణాంసామ్యం పూర్వవచ్చాధరోత్తరమితి॥ ౧॥ టీ॥జాతయోమూర్ధావసిక్తాద్యాః తాసాముత్కర్షః బ్రాహ్మణత్వాదిజాతిప్రాప్తిః యుగేజన్మనిసప్తమేపంచమేఅపిశబ్దాత్ షష్ఠేవాబోద్ధవ్యః- వ్యవస్థితశ్చాయంవికల్పః-వ్యవస్థితథాచ-బ్రాహ్మణేన శూద్రాయాముత్పాదితానిషాదీ- సాబ్రాహ్మణేనోఢాదుహితరంకాంచిజ్జనయతి- సాపిబ్రాహ్మణేనోఢా అన్యామిత్యనేనప్రకారేణషష్ఠీసప్తమంబ్రాహ్మణంజనయతి - బ్రాహ్మణేనవైశ్యాయాముత్పాదితా అంబష్ఠీసాప్యేతేన ప్రకారేణ పంచమీషష్ఠంబ్రాహ్మణంజనయతి- మూర్ధావసిక్తాప్యనేనప్రకారేణచతుర్థీపంచమంబ్రాహ్మణంజనయతి॥ ఏవముగ్రాక్షత్రియోఢామాహిష్యాచయథాక్రమంషష్ఠంపంచమంచ క్షత్రియంజనయతి - తథాకరణీవైశ్యోఢా పంచమంవైశ్యంజనయతి ఏవంబ్రాహ్మణాదీనాంక్షత్రియాదిహీనవృత్త్యాక్షత్రియాదిహీనజాతిర్భవతీత్యాహ-వ్యత్యయేకర్మణామితికర్మణాంవ్యత్యయేవృత్త్యర్థానాంకర్మణాంవిపర్యాసేసతి - యద్యాపద్యపిమోహేపితాంవృత్తింనపరిత్యజతితదా సప్తమేషష్ఠేపంచమేవాజన్మనిసామ్యంయస్యహీనస్య కర్మణాజీవతితత్సమానజాతిత్వం భవతి-తద్యథా - బ్రాహ్మణశ్శూద్రవృత్త్యాజీవన్ తామపరిత్యజన్యదిపుత్రముత్పాదయతిసోపితథైవవృత్త్యాజీవన్పుత్రాంతరమిత్యేవంపరంపరయా సప్తమేజన్మనిశూద్రమేవజనయతి ఏవంవైశ్యవృత్త్యాజీవన్ షష్ఠేవైశ్యంక్షత్రియవృత్త్యాజీవన్ పంచమేక్షత్రియమితిచజనయతీత్యర్థః-ఏవంప్రతిలోమజాఅపీత్యాహ పూర్వవచ్చాధరోత్తరం-అధరేచోత్తరేచాధరోత్తరం యథామూర్ధావసిక్తాయాంక్షత్రియవైశ్యశూద్రైరుత్పాదితాః అంబష్ఠాయాం వైశ్యశూద్రాభ్యాంనిషాద్యాం శూద్రేణచోత్పాదితాః అధరేప్రతిలోమజాః- తథామూర్ధావసిక్తాంబష్ఠానిషాదీషుబ్రాహ్మణోత్పాదితాః మాహిష్యోగ్రయోర్బ్రాహ్మణేనక్షత్రియేణచోత్పాదితాఃకరణ్యాంబ్రాహ్మణేనక్షత్రియేణవైశ్యేనచోత్పాదితాఃఉత్తరే-అనులోమజాః- ఏవమధరోత్తరంపూర్వవదసత్సదితిబోద్ధవ్యమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ మనుః॥ శ్లో ॥ ద్విజాతయస్సవర్ణాసుజనయంత్యవ్రతాంస్తుతాన్ । తాన్ సావిత్రీపరిభ్రష్టాన్ వ్రాత్యానిత్యభినిర్దిశేదితి॥ ౩॥ బోధాయనోపి ॥ శ్లో ॥ త్రిషువర్ణేషుసాదృశ్యాదవ్రతాజనయేత్తుయాన్ । తాన్ సావిత్రీపరిభ్రష్టాన్ వ్రాత్యానాహుర్మనీషిణఇతి॥ ౪॥ఇతిజాతివివేకః. ✱

తె—తా॥ మూర్ధావసిక్తాదిజాతులకుత్కర్షమనగా బ్రాహ్మణత్వాదిజాతిప్రాప్తి యైదవజన్మమందుగాని యారవజన్మమందుగాని యేడవజన్మమందుగాని కల్గునని యీవికల్పమువ్యవస్థితమైనది వ్యవస్థితత్వమనగా బ్రాహ్మణునిచేతశూద్రస్త్రీయందుత్పాదింపబడిన నిషాదియనునది బ్రాహ్మణునివివాహముచేసుకొనియొకకొమార్తెనుజనింపజేయనదియు బ్రాహ్మణునేవివాహముచేసుకొని తానొకకొమార్తెను నీప్రకారమేచేయుచుండిన నారవదానియందుబుట్టినవాడు బ్రాహ్మణుడగును బ్రాహ్మణునిచేత వైశ్యస్త్రీయందుత్పాదింపబడినఅంబష్ఠియనునదియిట్లొనర్చినయైదవజన్మమునందు బ్రాహ్మణునిజనింపజేయుచున్నది మూర్ధావసిక్తయు నిదే ప్రకారము౪రవది ౫వజన్మమందుబ్రాహ్మణునిజనింపజేయుచున్నది- ఇత్తెఱంగుననుగ్రామాహిష్యలుక్షత్రియునిచే వివాహితులై క్రమముగ ౬వ ౫వజన్మమందుక్షత్రియునిజనింపజేయుచున్నారు అట్లేకరణి వైశ్యునివివాహముచేసుకొని ౫వజన్మమందు వైశ్యునిజనింపజేయుచున్నది- ఈతీరుననే బ్రాహ్మణాద్యుత్కృష్టవర్ణులాపత్కాలమందుక్షత్రియాదిహీనవృత్తినవలంబించియాయాపత్తుదొలగినపిమ్మటదానివదలకయాహీనవృత్తినేయవలంబించియుండిన ౭వజన్మమందుగాని ౬వజన్మమందుగాని ౫వజన్మమందుగానియాహీనకర్మచేతజీవించుచువచ్చిరోయాజాతిసమానత్వము గలుగుచున్నది అదెట్లనగా బ్రాహ్మణుడు శూద్రవృత్తిచేతజీవనముచేయుచు దాన్నివిడువక యేపుత్రునిజనింపజేయువాడునావృత్తిచేతనేమరియొకపుత్రునియిట్లేపరంపరగాపుట్టించుచువచ్చిన ౭వజన్మమందు జనించువాడుశూద్రుడేయగుచున్నాడు యిట్లే వైశ్యవృత్తిచేతజీవించుచు వచ్చిన ౬వజన్మమందువైశ్యుడగుచున్నాడు క్షత్రియవృత్తిచేతజీవించుచువచ్చిన ౫ వజన్మమందు క్షత్రియుడగుచున్నాడు-యివ్విధంబుననుమూర్ధావసిక్తయందు క్షత్రియ వైశ్యశూద్రులచే నుత్పాదింప బడినవారును అంబష్ఠియందు వైశ్య శూద్రుల చేతను నిషాదియందుశూద్రునిచేతను బుట్టింపబడినవారుప్రతిలోములు అట్లేమూర్ధావసిక్తాంబష్ఠీ నిషాదులయందు బ్రాహ్మణునిచే బుట్టింపబడినవారును- మాహిష్యోగ్రులయందుబ్రాహ్మణునివల్లనుక్షత్రియునివల్లనుబుట్టింపబడినవారును-కరణియందు బ్రాహ్మణునిచేతను క్షత్రియుని చేతను వైశ్యునిచేతను బుట్టింప బడినవారు అనులోములు వీరిలోనుముందుచెప్పబడియున్నట్లేప్రతిలోములుఅసత్తులుగానుఅనులోములుసత్తులుగానుదెలిసికొనవలయు- కర్మభ్రష్టులైన బ్రహ్మక్షత్రియ

వైశ్యులుసవర్ణాలయందుబుట్టింపబడినపుత్రులుమాత్రులుగానుసావిత్రీపరిభ్రష్టులుగానని దేశింపవలసినదనుట.

—● అథగర్భాధానాదయశ్చత్వారింశత్సంస్కారాః ●—

౧॥ తత్రమనుః॥ శ్లో ॥ వైదికైఃకర్మభిఃపుణ్యైర్నిషేకాద్యైర్ద్విజన్మనామ్। కార్యశ్శరీరసంస్కారఃపావనః ప్రేత్యచేహచేతి॥ టీ॥ నిషేకోగర్భాధానం॥ ౨॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ బ్రహ్మక్షత్రియవిట్ఛూద్రావర్ణాస్త్వాద్యాస్త్రయోద్విజాః।నిషేకాద్యాశ్శ్మశానాంతాస్తేషాంవైమంత్రతఃక్రియాః॥ చిత్రకర్మయథానేకై రం[illegible]రున్మీల్యతేశనైః।బ్రాహ్మణ్యమపితద్వత్స్యాత్సంస్కారైర్విధిపూర్వకైరితి॥ ౩ ॥ మనుః॥ గర్భైర్హోమైర్జాతకర్మచౌలమౌంజీనిబంధనైః। బైజికంగార్భికంచైనోద్విజానామపమృజ్యతఇతి॥ టీ॥ బీజంశుక్లశోణితంతద్దోషజనితంబైజికం - అశుచిగర్భనివాసజనితంగార్భికం ॥ ౪ ॥ తథాచయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఏవమేనశ్శమంయాతిబీజగర్భసముద్భవమితి॥

౫ ॥ సంస్కారాశ్చతేగౌతమేనదర్శితాః ॥ సూ ॥ గర్భాధానపుంసవనసీమంతోన్నయనజాతకర్మనామకరణాన్నప్రాశనచౌలోపనయనంచత్వారివేదవ్రతానిస్నానంసహధర్మచారిణీసంయోగఃపంచానాంయజ్ఞానామనుష్ఠానందేవపితృమనుష్యభూతబ్రహ్మణామేతేషాంచాష్టకాపార్వణశ్శ్రాద్ధంశ్రావణ్యాగ్రహాయణీచైత్ర్యాశ్వయుజీతి సప్తపాకయజ్ఞసంస్థాఅగ్న్యాధేయమగ్నిహోత్రందర్శపూర్ణమాసావాగ్రయణంచాతుర్మాస్యానినిరూఢపశుబంధస్సౌత్రామణీతిసప్తహవిర్యజ్ఞసంస్థాఅగ్నిష్టోమోత్యగ్నిష్టోమఉక్థ్యష్షోడశీవాజపేయోతిరాత్రోప్తోర్యామఇతి సప్తసోమసంస్థాఇత్యేతేచత్వారింశత్సంస్కారాఅథాష్టావాత్మగుణా దయాసర్వభూతేషుక్షాంతిరనసూయాశౌచ మనాయాసోమంగళమకార్పణ్యమస్పృహేతి ॥ టీ ॥ వేదవ్రతానిప్రాజాపత్యాదీని - స్నానంసమావర్తనం - సహధర్మచారిణీసంయోగోవివాహః - పంచానాందేవయజ్ఞాదీనామహరహరనుష్ఠానం- పంచైతేపృథక్పృథక్సంస్కారాః - ఏతేషాంచవక్ష్యమాణానామష్టకాదీనామనుష్ఠానమిత్యర్థః- అష్టకాదయః పూర్వంవ్యాఖ్యాతాః - మనునాత్రోపనిష్క్రమణాఖ్యంకర్మాప్యుక్తం॥ శ్లో॥ చతుర్థేమాసికర్తవ్యంశిశోర్నిష్క్రమణంగృహాదితి - తదిహానాదృతంచత్వారింశద్గ్రహణాదేవతావంతఏవసంస్కారాః - తేనాన్యానిశ్రౌతానిస్మార్తానిచకర్మాణినసంస్కారేష్వంతర్భవంతి॥

౬ ॥ దయాదీనాంలక్షణమాహబృహస్పతిః॥ శ్లో ॥ పరేవాబంధువర్గేవామిత్రేద్వేష్టరివాసదా। ఆపద్యోరక్షణంయత్తుసాదయాపరికీర్తితా॥ బాహ్యేచాభ్యంతరేచైవదుఃఖఉత్పాదితేపరైః । నకుప్యతినోహంతిసాక్షమాపరికీర్తితా।యోధర్మమర్థంకామంవాలభతేమోక్షమేవవా।నద్విష్యాత్తంసదాప్రాజ్ఞస్సానసూయాస్మృతాబుధైః॥ అభక్ష్యపరిహారశ్చసంసర్గశ్చాప్యనిందితైః। స్వధర్మేచవ్యవస్థానంశౌచమేతత్ప్రకీర్తితమ్ ॥ యదారంభేభవేత్పీడానిత్యమత్యంతమాత్మనః।తద్వర్జయేద్ధర్మమపిసోనాయాసఃప్రకీర్తితః । ప్రశస్తాచరణంనిత్యమప్రశస్తవివర్జనమ్॥ఏతద్ధిమంగళంప్రోక్తమృషిభిస్తత్వదర్శిభిః।స్తోకాదపిహిదాతవ్యంముదితేనాంతరాత్మనా ॥ అహన్యహనియత్కించిదకార్పణ్యంహితత్స్మృతమ్ । యథోత్పన్నేనసంతోషఃకర్తవ్యస్స్వార్జితైర్ధనైః। పరార్థంనాభిలాషేతసాస్పృహాపరికీర్తితేతి॥ ౭ ॥ అ॥యస్యచత్వారింశత్సంస్కారాఅష్టావాత్మగుణాశ్చస బ్రహ్మణస్సాయుజ్యమాప్నోతీత్యాహశంఖః ॥ శ్లో ॥ సంస్కారైస్సంస్కృతఃపూర్వైరుత్తరైరపిసంస్కృతః। నిత్యమష్టగుణైర్యుక్తోబ్రాహ్మణోబ్రాహ్మలౌకికమ్।బ్రాహ్మంపదమవాప్నోతియస్మాన్నచ్యవతేపునరితి॥ వా॥ గర్భాధానాదయఃపూర్వేసంస్కారాః-ఉత్తరేష్వష్టకాదయః ॥ ౮ ॥ తథాచహారీతః॥ సూ॥ ద్వివిధఏవసంస్కారోభవతిబ్రాహ్మోదైవశ్చగర్భాధానాదిసమావర్తనాంతోబ్రాహ్మః - పాకయజ్ఞహవిర్యజ్ఞసౌమ్యాశ్చేతిదైవః బ్రాహ్మేణసంస్కారేణ సంస్కృతఋషీణాంసమానతాంసాయుజ్యంగచ్ఛతి- దైవేనోత్తరేణసంస్కృతోదేవానాంసమానతాంసలోకతాంసాయుజ్యంగచ్ఛతీతి ॥ ౯ ॥ అ॥ ఏతచ్చాత్మగుణవిహీనసంస్కారాభిప్రాయేణ- అతఏవగౌతమః ॥ సూ ॥ యస్యైతేచత్వారింశత్సంస్కారానచాష్టావాత్మగుణానసబ్రహ్మణస్సాయుజ్యంసాలోక్యంచగచ్ఛతీతి॥ వా ॥ అతశ్చయస్యైతేచత్వారింశత్సంస్కారా అష్టావాత్మగుణాశ్చతస్యైవేదంబ్రహ్మణస్సాయుజ్యప్రాప్తిలక్షణంఫలమితిమంతవ్యం- అత్రచగర్భాధానాదయఉపనయనాంతాఏవసంస్కారాస్సర్వేషాంద్విజాతీనాంనియతాః- నపునఃస్నానాదయః - తథాహ్యేయమిచ్ఛేత్కర్మాంతమావిశేద్యదివేతరథా బ్రహ్మచర్యాదేవప్రవ్రజేదిత్యాదిభిర్విరోధఃస్యాత్ ॥ ఇతిచత్వారింశత్సంస్కారాః.

••• ••• •••

—❋ అథగర్భాధానమ్. ❋—

౧॥ తత్ర మనుః॥ శ్లో॥ ఋతుకాలాభిగామీ స్యాత్స్వదారనిరతస్సదా। పర్వవర్జం వ్రజేచ్చైనాం తద్వ్రతో రతి
కామ్యయా। ఋతుస్స్వాభావికః స్త్రీణాం రాత్రయష్షోడశ స్మృతాః। చతుర్భిరితరైస్సార్ధమహోభిస్సద్విగర్హి
తైః। తాసామాద్యాశ్చతస్రస్తు నిందితైకాదశీ చ యా। త్రయోదశీ చ శేషాస్తు ప్రశస్తా దశ రాత్రయః। యుగ్మాసు పుత్రా
జాయంతే స్త్రియోఽయుగ్మాసు రాత్రిషు। తస్మాద్యుగ్మాసు పుత్రార్థీ సంవిశేదార్తవే స్త్రియమ్। అమావాస్యామష్ట
మీం చ పౌర్ణమాసీం చతుర్దశీమ్। బ్రహ్మచారీ భవేన్నిత్యమప్యృతౌ స్నాతకో ద్విజ ఇతి ॥ ౨ ॥ బృహస్పతిః॥ ఋతు
కాలాభిగమనం పుంసా కార్యం ప్రయత్నతః। సదైవ వా పర్వవర్జం స్త్రీణామభిమతం హి తదితి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥
యథాకామీ భవేద్వాపి స్త్రీణాం వరమనుస్మరన్। స్వదారనిరతశ్చైవ స్త్రియో రక్ష్యా యతస్స్మృతా ఇతి॥ టీ॥ భార్యా
యా ఇచ్ఛానతిక్రమేణ ప్రవృత్తిరితి యథాకామీ స్త్రీణాం వరమింద్రదత్తమనుస్మరన్ ॥ ౪ ॥ యథా॥ శ్రుతి॥ స స్త్రీష
గ్ంసాదముపాసీదదస్యై బ్రహ్మహత్యాయై తృతీయం ప్రతిగృహ్ణీతేతి తా అబ్రువన్ వరం వృణామహా ఋత్వియాత్ప్రజాం
విందామహై కామమావిజనితోస్సంభవామేతి తస్మాదృత్వియాత్స్త్రియః ప్రజాం విందంతే కామమావిజనితోస్సంభవంతి
వారేవృతగ్ం హ్యాసాం తృతీయం బ్రహ్మహత్యాయై ప్రత్యగృహ్ణం త్సా మలవద్వాసా అభవదితి ॥ టీ ॥ స్త్రీషగ్ంసాదం
స్త్రీసమూహం- ఋత్వియాదితి ఋతుః ప్రాప్తోస్యేతి ఋత్వియ ఆర్తవముచ్యతే - ఛందసి ఘస్ ఇతి ఘస్ ఘస్యేత్యాదే
శః- ఆవిజనితోః విజననం ప్రసవః- భావలక్షణే స్థేణితిజనేస్తోసున్ప్రత్యయః- సంభవస్సంయోగః. ప్రథమసంయోగో గర్భో
భవతీతి యద్యపి ద్వితీయాదిప్రవృత్తిరప్రజార్థా- తథాపి కామానురూపమాప్రసవాత్సంభవామ- గర్భశ్చ సుఖం వర్త
తామితి వా రేవరణకాలే ఆసామభిమతం హి- బ్రహ్మహత్యాయై షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ ప్రత్యగృహ్ణన్ - స్త్రియో మలవద్వా
సా రజస్వలా వాసోగ్రహణం వాసపి రజస్పర్శాత్ప్రభృత్యప్రాయత్యమస్తీతి సూచనార్థం ॥ ౫ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥
షోడశర్తునిశాః స్త్రీణాం తస్మిన్యుగ్మాసు సంవిశేత్। బ్రహ్మచార్యేవ పర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్రశ్చ వర్జయేదితి ॥ టీ ॥ ని
శాగ్రహణం దివసప్రతిషేధార్థం ॥ ౬ ॥ అత ఏవ శంఖలిఖితౌ ॥ సూ ॥ నార్తవే దివా మైథునం వ్రజేదల్పవీర్యా
శ్చ దివా ప్రసూయంతేల్పాయుషశ్చేతి ॥ ౭ ॥ యుగ్మాస్వితి బహువచనం సముచ్చయార్థం తేన ఏకస్మిన్నప్యృతా
వప్రతిషిద్ధాసు యుగ్మాసు సర్వాసు రాత్రిషు గచ్ఛేత్- ఏవం గచ్ఛన్ బ్రహ్మచార్యేవ భవతి - అతశ్చ యత్ర బ్రహ్మచర్యం
చోదితం తత్ర గచ్ఛతోపి న బ్రహ్మచర్యస్ఖలనదోష ఇతి - విజ్ఞానేశ్వరః ॥ పర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్రశ్చ వర్జయేదితి ॥ ౮ ॥
తథా చ శ్రుతిః॥ నామావాస్యాయాం చ పౌర్ణమాస్యాం చ స్త్రియముపేయాద్యదుపేయాన్నిరింద్రియస్స్యాదితి- తస్మా
న్మలవద్వాససా న సంవదేత న సహాసీత- యాం మలవద్వాససగ్ం సంభవంతి యస్తతో జాయతే సోభిశస్త ఇతి చ॥ అ॥
యుగ్మాస్వప్యుత్తరోత్తరవైశిష్ట్యమాహాపస్తంబః॥ సూ॥ చతుర్థీప్రభృత్యాషోడశీముత్తరాముత్తరాం యుగ్మాం ప్రజా
నిశ్శ్రేయసమృతుగమన ఇత్యుపదిశంతీతి॥ వా ॥ ఏతచ్చ చతుర్థేహ్ని గమనం రజోనివృత్తౌ ద్రష్టవ్యం ॥ ౯ ॥ ఏతదేవా
భిప్రేత్య కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ రజస్వలా చతుర్థేహ్ని స్నానాచ్ఛుద్ధిమవాప్నుయాదితి ॥ ౧౦ ॥ హారీతశ్చ॥ సూ॥
చతుర్థేహ్ని స్నాతాయాం యుగ్మాసు చేతి ॥ ౧౧ ॥ తదాహ గోభిలః॥ యదర్తుమతీ భవత్యుపరత శోణితా తదా
సంభవకాల ఇతి॥ ౧౨॥ పరాశరః॥ శ్లో॥ స్నాతా రజస్వలా యా తు చతుర్థేహని శుధ్యతి। కుర్యాద్రజోనివృత్తౌ తు దైవపి
త్ర్యాదికర్మ చ॥ సాధ్వాచారా న తావత్స్యాద్రజో యావత్ప్రవర్తతే। రజోనివృత్తౌ గమ్యా స్త్రీ గృహకర్మణి చైవ హి॥ ప్ర
థమేహని చాండాలీ ద్వితీయే బ్రహ్మఘాతకీ। తృతీయే రజకీ ప్రోక్తా చతుర్థేహని శుధ్యతీతి ॥ చండాల్యాదిగమనే యావా
న్ప్రత్యవాయస్తావాన్రజస్వలాగమనేపి॥ తథా శ్రుతిః॥ తిస్రో రాత్రీర్వ్రతం చరేదితి॥ వా॥ ఏవం చతుర్థదినవర్జ్యార్థత్వస్మ
రణం రజోనువృత్తివిషయం- అల్పాయుర్ధనవర్జితపుత్రోద్భవాభిప్రాయం వా॥ ౧౩ ॥ తథా వ్యాసః॥ శ్లో॥ రాత్రౌ చతు
ర్థ్యాం పుత్రస్స్యాదల్పాయుర్ధనవర్జితః। పంచమ్యాం పుత్రిణీ నారీ షష్ఠ్యాం పుత్రస్తు మధ్యమః। సప్తమ్యామప్రజా
యోషిదష్టమ్యామీశ్వరస్సుతః। నవమ్యాం సుభగా దారా దశమ్యాం చ వరః పుమాన్। ఏకాదశ్యామధర్మ్యా స్త్రీ ద్వాద
శ్యాం పురుషోత్తమః। త్రయోదశ్యాం సుతా లోకవర్ణసంకరకారిణీ। ధర్మవిచ్చ కృతజ్ఞశ్చ స్యాదాత్మవేదీ దృఢవ్రతః॥ ప్ర
జాయతే చతుర్దశ్యాం గుణాఢ్యో జగతీపతిః। రాజపత్నీ మహాభోగా రాజవంశగతా ధవా। జాయతే పంచదశ్యాం తు బ
హుపుత్రా పతివ్రతా॥ విద్యాలక్షణసంపన్నస్సత్యవాదీ జితేంద్రియః। ఆశ్రయస్సర్వభూతానాం జాయతే షోడశే పు
మానితి॥ ౧౫ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః। ఏవం గచ్ఛన్ స్త్రియం క్షామాం మఘాం మూలం చ వర్జయేత్। సుస్థ ఇందౌ స

[illegible]పుత్రంలక్షణ్య[illegible]యత్యసంశయః ॥ టీ ॥ స్వస్థ ఇందౌ చంద్రబలే సతి [illegible] - [illegible]
సకృద్గచ్ఛేత్ లక్షణ్యాంలక్షణయుక్తంపుత్రంజనయేదిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ స్త్రియాశ్చైవాధికే స్త్రీస్యా
త్పుమాన్పుంసోఽధికే భవేత్ । తస్మాచ్ఛుక్లవివృద్ధ్యర్థంవృష్యంస్నిగ్ధంచభక్షయేత్ ॥ లబ్ధ్వా[illegible]స్త్రియం[illegible]
వంసంజనయేత్సుతమ్ ॥ టీ ॥ వృష్యంవీర్యవర్ధనద్రవ్యం ॥ ౧౭ ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ పుమాన్పుంసోఽధికేశుక్లేస్త్రీభవత్య
ధికేస్త్రియాః । సమేఽపుమాన్పుంస్త్రియౌవాక్షీణేల్పేచవిపర్యయ ఇతి ॥ టీ ॥ అపుమాన్నపుంసకః - పుంస్త్రియౌ
[illegible]యమలౌ యదితదాబీజవిభాగః ॥ ౧౮ ॥ తదాహయమః ॥ యదిసంయోగకాలేతుపురుషోరాగమోహితః । ద్విధా
సముత్సృజేచ్ఛుక్లంయమలంతత్రజాయత ఇతి ॥ టీ ॥ క్షీణేనిస్సారేల్పేచవిపర్యయః ॥ ౧౯ ॥ గర్భగ్రహణంసాయణీయే
శ్లో ॥ షష్ఠ్యష్టమీంపంచదశీంచతుర్థీంచతుర్దశీమప్యుభయత్రహిత్వా । శేషాశ్శుభాస్స్యుస్తిథయోనిషేకేవారా
శ్శశాంకార్యసితేందుజానామ్ ॥ విష్ణుప్రజేశరవిమిత్రసమీరపౌష్ణమూలోత్తరావరుణభానినిషేకకార్యే । పూజ్యానిపు
ష్యవసుశీతకరాశ్విచిత్రాదిత్యాశ్చమధ్యమఫలావిఫలాస్స్యురన్యా ఇతి ॥ టీ ॥ విష్ణుః శ్రవణం- ప్రజేశో రోహిణీ-రవి
హస్తః-మిత్రంఅనూరాధా - సమీరస్స్వాతీ- పౌష్ణో రేవతీ- వరుణశ్శతభిషక్ - వసు ధనిష్ఠా-శీతకరో మృగశిరాః-ఆ
దిత్యః పునర్వసూ ॥ శ్లో ॥ వృషభమిథునకర్కిసింహకన్యాతులఘటచాపఝషాశ్శుభాభవంతి । యదిశుభబలకారి
[illegible]సుఖాలానిధనవిశుద్ధికరానిషేకకార్య ఇతి ॥ టీ ॥ నిధనమష్టమస్థానం ॥ ౨౦ ॥ ఋతుయాగపర్వగమనక్రమమాహ
దేవలః ॥ శ్లో ॥ యాగపర్వతుతీర్థానాంవిప్రాదిక్రమశో వ్రజేత్ । రక్షణార్థమపుత్రాణాంవాగ్రహణక్రమశోఽపి వేతి ॥
టీ ॥ తీర్థమృతుః ॥ ౨౧ ॥ ఋతుస్నాతామననుగమనేప్రత్యవాయమాహ పరాశరః ॥ శ్లో ॥ ఋతుస్నాతాంతు
యోభార్యాంసన్నిధౌ నోపగచ్ఛతి । ఘోరాయాంభ్రూణహత్యాయాంయుజ్యతే నాత్రసంశయ ఇతి ॥ ౨౩ ॥ బో
ధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఋతుస్నాతాంతుయోభార్యాంసన్నిధౌ నోపగచ్ఛతి । పితరస్తస్యతన్మాసంతస్మిన్రజసిశేరత ఇతి ॥
వా ॥ సన్నిధిగ్రహణాదసన్నిధావశక్తౌచనదోషః ॥ ౨౪ ॥ తథాదేవలః ॥ శ్లో ॥ స్వయందారానృతుస్నాతాన్స్వస్థ
శ్చేన్నోపగచ్ఛతి । భ్రూణహత్యామవాప్నోతిగర్భంప్రాప్తంవినాశ్యసః ॥ త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీంయోభార్యాం
నోపగచ్ఛతి । సతుల్యంభ్రూణహత్యాయాదోషమృచ్ఛత్యసంశయః ॥ ఋతౌనోపైతియోభార్యామనృతౌయశ్చగచ్ఛ
తి । తుల్యమాహుస్తయోఃపాపమయోనౌయశ్చసించతీతి ॥ వా ॥ అనృతుగమనప్రతిషేధః స్త్రియాఅనిచ్ఛాయాంవేది
వ్యః- అన్యథాయథాకామీభవేద్వాపీతివచనవిరోధస్స్యాత్ ॥ ౨౫ ॥ తథాచగౌతమః ॥ సూ ॥ ఋతావుపేయాత్స
ర్వత్రవాప్రతిషిద్ధవర్జమితి ॥ ౨౬ ॥ ఆపస్తంబః ॥ భోక్తావధమాన్విప్రతిషేధాత్భోగానితి ॥ ౨౭ ॥ హారీతే
చస్త్రీరక్షణమ్ ॥ అప్రమత్తారక్షతతంతుమేతంమావఃక్షేత్రేపరబీజానివాప్సురితి ॥ ౨౮ ॥ మహాభారతేపి ॥ శ్లో ॥
అగ్నిహోత్రఫలావేదాదత్తభుక్తఫలంధనమ్ । రతిపుత్రఫలాదారాశ్శీలవృత్తఫలంశ్రుతమితి ॥ ౨౯ ॥ వ్యాసః ॥ అన్య
థాప్యృతుకాలేవాదివారాత్రితథాపివా । ప్రోషితప్తస్త్రియంగచ్ఛేత్ప్రాయశ్చిత్తీయతేనచేతి ॥ ౩౦ ॥ వా ॥ ఋతుకాలా
తిక్రమేదోషాపవాదమాహస ఏవ ॥ శ్లో ॥ వ్యాధితోబంధనస్థోవాప్రవాసేష్వథపర్వసు । ఋతుకాలేతునారీణాంభ్రూ
ణహత్యాప్రముచ్యత ఇతి ॥ వా ॥ భ్రూణహత్తిశబ్దస్తృతీయాంతః ॥ ౩౧ ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ యస్తుపాణి
గృహీతాయాఆస్యేగచ్ఛతిమైథునమ్ । తస్యేహనిష్కృతిర్నాస్తీత్యేవమాహప్రజాపతిరితి ॥ ౩౨ ॥ వ్యాసః ॥ పర
దారాన్నగచ్ఛేత్తుమనసాపికథంచన । పరదారరతిఃపుంసాముభయత్రాపిభీతిదా । ఇతిమత్వాస్వదారేషుఋతుమత్సు
బుధోవ్రజేదితి ॥ వా ॥ అజాతపుత్రస్యైవాయమృతుగమననియమః ॥ ౩౩ ॥ తథాకూర్మపురాణే ॥ ఋతుకా
లాభిగామీస్యాద్యావత్పుత్రోభిజాయత ఇతి ॥ ౩౪ ॥ వసిష్ఠోపి ॥ ఋణమస్మిన్సన్నయత్యమృతత్వంచగచ్ఛతి । పితా
పుత్రస్యజాతస్యపశ్యేచ్చేజ్జీవతోముఖమితి ॥ ౩౫ ॥ శ్రు ॥ జాయమానోవైబ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవాజాయతేబ్ర
హ్మచర్యేణర్షిభ్యోయజ్ఞేనదేవేభ్యఃప్రజయాపితృభ్యఏషవాఅనృణోయఃపుత్రీ [illegible] వైబ్రహ్మచారివాసీ ప్రజయాహి
[illegible] ॥ శ్లో ॥ సంతానరహితోజంతురిహలోకేపరత్రచ । నపూజ్యతేపృథాజన్మకులంతస్యవినశ్యతి ॥ అ
[illegible]పుత్రిణోలోకాః- నాపుత్రస్యలోకోస్తి- ప్రజామనుప్రజాయసే - తదుతేమర్త్యామృతమిత్యాదిశ్రుతిస్మృత
[illegible] ॥ ౩౬ ॥ తథాచమనుః ॥ జ్యేష్ఠేనైవతుపుత్రేణపుత్రీభవతిమానవః । [illegible]
[illegible] ॥ వా ॥ [illegible]
[illegible]

[illegible] ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్నృణం సన్నయతి యేన చానన్త్యమశ్నుతే । స ఏవ ధర్మ[illegible]
[illegible] ॥ ౩౮ ॥ [illegible] ॥ గర్భాధానర్తుమారభ్య నక్షత్రేణ న సంభవేత్ । [illegible]
[illegible]దరితి ॥ ౩౯ ॥ సాయణీయే ॥ గర్భాధానర్తుం సమారభ్య ప్రసవో ద్వాదశేయతః । విజ్ఞాయ శుభనక్షత్రం తద్గంతవ్యం [illegible]
[illegible]ర్థనశ్చైతమ్ ॥ ఆధానర్తుం సమారభ్య ప్రసవో ద్వాదశేయతః । ప్రియా సమీపే శయనే సంవిశేత్ప్రీహార్దయ్యయమితి ॥ ౪౦ ॥ [illegible]
[illegible]త్రైరలంకారైరలంకృత్య ప్రసన్నధీః । ప్రియాసమీపే శయనే సంవిశేత్ప్రీ[illegible]ద్ధం [illegible] ఇతి ॥
[illegible] ॥ నస్వపేజ్జ్యేష్ఠు దేశేషు తేషు దేశేషు చాప్యథ । దీక్షితో వర్జయేద్యత్నాత్[illegible]ద్ధం [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]మతదీక్షః - యస్మిన్ దేశే స్త్రీ స్వపితి తత్ర న స్వపేత్ - వర్జయే న్మైథునమితి శేషః ॥ ౪౧ ॥
[illegible] ॥ నాస్నాతాం తు స్త్రియం గచ్ఛేన్నాతురాం న రజస్వలామ్ । నోపేయాద్గర్భిణీం నారీం [illegible]
[illegible] ॥ శ్లో ॥ నాస్నాతాం తు స్త్రియం గచ్ఛేన్నాతురాం న రజస్వలామ్ । నాదక్షిణాం నాన్యకామాం నాకామాం నాన్య[illegible]
[illegible] ॥ నానిష్టాం న ప్రకుపితాం నాప్రశస్తాం న రోగిణీమ్ । నాదక్షిణాం నాన్యకామాం నాకామాం నాన్య[illegible]
[illegible]తమ్ । క్షుత్క్షామాం నాతిభుక్తాం వా స్వయం చైతైర్గుణైర్యుతః । స్నాతస్స్రగ్గంధధృక్ప్రీతో వ్యవాయం పురుషో వ్రజేదితి ॥
౪౨ ॥ శాండిల్యః ॥ న గచ్ఛేద్గర్భిణీం భార్యాం మలినాం సితమూర్ధజామ్ । రజస్వలాం రోగవతీం నాయోనౌ న బుభు
[illegible]తః । సువస్త్రవేషధరయా స్నాతయా శుద్ధచిత్తయా । అరోగయా దయితయా స్వయమేవం విధస్స్వపేత్ । ధాతుక్ష
[illegible] రోగవృద్ధిరస్త్రీస్సత్క్రియావిప్లవః । సౌభాగ్యాయుర్యశో నాశః పుంసాం స్త్రీష్వతిసంగినామితి ॥ ౪౩ ॥ సంవర్తః ॥
రజస్వలాం చ యో గచ్ఛేద్గర్భిణీమష్టమాసికీమ్ । తస్య పాపస్య శుద్ధ్యర్థమతికృచ్ఛ్రం విశోధనమితి ॥ ౪౪ ॥ భరద్వాజః ॥
[illegible] ॥ భార్యాసంయోగసమయే పుష్పకాలం వినాన్యదా । ఉపవీతం స్థితం కుర్యాన్నివీతం పృష్ఠభాగత ఇతి ॥ ౪౫ ॥ మనుః ॥
ఉపవీతీ స్త్రియం గచ్ఛేదృతుకాలే తు వై బుధః । నివీతమన్యథా కుర్యాత్తద్దోషస్య నివృత్తయే ॥ అముక్తవసనా యోషిద్వి
ముక్తవసనః పుమాన్ । సంవిశేతాముభౌ ముక్తవసనా కలిరావిశేత్ ॥ ఋతౌ తు గర్భశంకిత్వాత్ స్నానం మైథునినః
స్మృతమ్ । అనృతౌ తు యదా గచ్ఛేచ్ఛౌచం మూత్రవదిష్యత ఇతి ॥ ౪౬ ॥ గౌతమః ॥ సూ ॥ న మిథునీభూత్వా శౌచం
ప్రతి విలంబేత - తత్క్షణమేవ కుర్యాత్ ॥ ౪౭ ॥ అ
ప్రతివిలంబేతేతి ॥ టీ ॥ మిథునీభూత్వా స్త్రియముపగమ్య శౌచం ప్రతి న విలంబేత- తత్క్షణమేవ కుర్యాత్ ॥ ఉదకోప
స్పర్శనం స్నానం ॥ స ఏవ ॥ సూ ॥ ఉదకోపస్పర్శనమపి వా లేపాన్ప్రక్షాళ్యాచమ్యాపో స్పృశేదితి ॥ ఉదకోప
ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ మిథునీభూయ న తయా సహ సర్వాం రాత్రిం సంవిశేదితి ॥ ౪౮ ॥ గౌత
[illegible]పి ॥ సూ ॥ స్త్రీవాససైవ సన్నిపాతః స్యాద్యావత్సన్నిపాతం చ సహ శయ్యా తతో నాస్యేతి ॥ టీ ॥ స్త్రీవాససా
స్త్రీ సంయోగార్థవాససా - సన్నిపాతస్సంయోగః ॥ ౪౯ ॥ కాలాదర్శే ॥ రజోదృష్టేశ్చతుర్థాద్యాష్షో
డశాహర్ఋతుః స్మృతః । పుత్రోత్పత్తికరా యుగ్మా వాసరాస్సుప్రశోభనాః । పుత్ర్యుత్పత్తికరాష్షట్చ మధ్యమాశ్చాయు
జస్స్మృతాః । అతిప్రశస్తా దివసా ఉభయత్రోత్తరోత్తరాః । రాక్షసర్క్షం మఖర్క్షం చ పంచపర్వాణి వర్జయేదితి ॥ టీ ॥
రజోదర్శనాదారభ్య చతుర్థ్యాద్యాః షోడశాత్ర్రయోదశ వాసరాః - ఋతుః- గర్భోత్పత్త్యనుగుణః కాలః- ఉభ
యత్ర యుగ్మాస్వయుగ్మాసు చ- రాక్షసర్క్షం మూలం- తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యష్టమీ పక్షద్వయే దర్శశ్చ పూర్ణిమా । సం
క్రాంతిశ్చేతి పర్వాణి పంచ ప్రాహుర్మహర్షయ ఇతి ॥ ౫౦ ॥ కూర్మపురాణే ॥ షష్ఠ్యష్టమీం పంచదశీం ద్వాదశీం
చ చతుర్దశీమ్ । బ్రహ్మచారీ భవేన్నిత్యం తద్వజ్జన్మత్రయే మహనీతి ॥ ఇతి గర్భాధానమ్. ... ✱

—✱ అథ పుంసువనమ్. ✱—

౧ ॥ తత్రాపస్తంబః ॥ సూ ॥ పుంసువనం వ్యక్తే గర్భే తిష్యేణేతి ॥ టీ ॥ పుంసువనమితి కర్మనామధేయం - యేన క
ర్మణా [illegible]ణీ పుమాంసమేవ సూతే తత్పుంసువనం - పుమాంసం సూత ఇత్యర్థవాదః- పుంసువనస్యానిత్యత్వాత్ అత్రో
పజాదేశశ్ఛాందసః - ఆశ్వలాయనస్తు పుంసువనమితి గుణమేవ ప్రాయుఙ్క్త- తచ్చ వ్యక్తే గర్భే అస్తి గర్భ ఇతి నిశ్చి
తే వ్యక్తే తృతీయే చతుర్థే వా మాసి - తిష్యే పుష్యనక్షత్రే కర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ కాలాదర్శేపి ॥ శ్లో ॥ తృతీయే
వా చతుర్థే వా మాసి పుంసువనం భవేత్ । గర్భవ్యక్తౌ స్మృతం తచ్చ లోకసిద్ధా స్త్రియా హి పేతి ॥ టీ ॥ తత్పుంసువనం
స్మృతం- సా గర్భవ్యక్తిః స్త్రియాః తృతీయ చతుర్థమాసభవత్వేన లోకప్రసిద్ధేత్యర్థః ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥
[illegible] ॥ గర్భాధానమృతౌ పుంసస్సవనం స్పందనాత్పురేతి ॥ టీ ॥ స్పందనాత్ - గర్భచలనాత్పూర్వం కర్తవ్యమిత్యర్థః ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ గర్భస్పందనే పుంసువనమాహ ॥ శ్లో ॥ గర్భాధానమృతౌ కుర్యాత్పుంసవనం స్పందితే శిశావితి ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ పారస్కరోపి ॥ సూ ॥ మాసి ద్వితీయే
[illegible] ॥ సూ ॥ మాసి ద్వితీయే తృతీయే వా పురా స్పందత ఇతి ॥ ౬ ॥ పుంసవనం [illegible]
[illegible] ఇతి ॥ ౭ ॥ పుంసత్క్రా[illegible]రత్నే [illegible]హితాని ॥ శ్లో ॥ [illegible]

[illegible]త్రమాసే [illegible] గర్భే [illegible]తి ॥ ౮ ॥ [illegible] తృతీయే [illegible] పుంసవనం [illegible] వేత్ । వ్యక్తే గర్భే తదా కార్యం సీమంతేన సహాథవేతి ॥ ౯ ॥ తథా [illegible] ద్యోతే । తృతీయే పుంసవనం కృత్వా [illegible] స్త్రైవా సప్తమే హివా । సీమంతోన్నయనం కార్యం నకుర్యాత్పుంసువనం యది ॥ పుంసవనం ప్రాగ్యేనిర్వర్త్యం తత్రస్ప్య [illegible] మన్నయేదితి ॥ వా ॥ ఆధానసంస్కారముఖేన సర్వేషాంగర్భాణామయం సంస్కార ఇతి ప్రథమగర్భ ఏవ పుం సువనమిత్యేకే- పుమాంసం జనయతీత్యాపస్తంబవచనం గర్భే గర్భే కర్తవ్యతాపరమితి - పుత్రోత్పన్నా ప్రతిగర్భంకర్తవ్యమిత్యన్యే॥ ఇతి పుంసువనమ్. ... ... *

—* అథసీమంతోన్నయనమ్. *—

౧॥ తత్ర వైజావాపః॥ సూ॥ అథ సీమంతోన్నయనం మాసి చతుర్థే పంచమే షష్ఠే వేతి॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ షష్ఠేష్టమే వా సీమంతో మాస్యేతే జాతకర్మచేతి॥ టీ॥ ఏతేజాతే జాతకర్మేత్యర్థః॥ ౩॥ లౌగాక్షిః॥ తృతీయే గర్భమాసే సీమంతోన్నయనం కారయేదితి ॥ ౪ ॥ కాలాదర్శేపి॥ సీమంతోన్నయనం తుర్యే మాసి షష్ఠేష్టమేపి వేతి॥ ౫॥ శంఖః॥ సూ॥ గర్భస్పందనే సీమంతోన్నయనం యావద్వా ప్రసవ ఇతి॥ వా ॥ ఏతదుక్తకాలస్య కేనచిన్నిమిత్తేన ప్రతిబంధే సతి ద్రష్టవ్యం ॥ ౬ ॥ తదాహ కాశ్యపః॥ షష్ఠే వా సప్తమే మాసి సీమంతోన్నయనం భవేత్ । అష్టమే నవమే వాపి యావద్వా ప్రసవో భవేదితి ॥ వా ॥ ఏతచ్చ స్త్రీసంస్కారత్వాత్సకృదేవ కార్యం న ప్రతిగర్భం॥ ౭ ॥ తథాహాపస్తంబః॥ సూ॥ సీమంతోన్నయనం ప్రథమే గర్భే చతుర్థే మాసీతి॥ ౮ ॥ సాంఖ్యాయనగృహ్యేపి॥ సూ॥ సప్తమే మాసి ప్రథమే గర్భే సీమంతోన్నయనమితి ॥ ౯ ॥ హారీతః॥ శ్లో॥ సకృత్సంస్కృతసంస్కారాస్సీమంతేన ద్విజ స్త్రియః। యంయం గర్భం ప్రసూయంతే స సర్వస్సంస్కృతో భవేదితి ॥ ౧౦ ॥ దేవలః॥ సకృచ్చ సంస్కృతా నారీ సర్వగర్భేషు సంస్కృతేతి॥ వా॥ కేచిత్సీమంతోన్నయనం గర్భసంస్కార ఇతి ప్రతిగర్భమావర్తయంతి ॥ ౧౧ ॥ తథాచ విష్ణుః॥ శ్లో॥ సీమంతోన్నయనం కర్మ తత్ స్త్రీసంస్కార ఉచ్యతే । కేచిద్గర్భస్య సంస్కారాద్గర్భే గర్భే ప్రయుంజత ఇతి॥ వా ॥ ఏతేషాం చ పక్షాణాం స్వస్వగృహ్యానుసారేణ వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా ॥ ౧౨ ॥ అకృతసీమంతాయాః ప్రసవే సత్యవ్రత ఆహ॥ శ్లో॥ స్త్రీ యదా ఽకృతసీమంతా ప్రసూయేత కథంచన । గృహీతపుత్రా విధివత్పునస్సంస్కారమర్హతీతి ॥ ౧౩ ॥ గార్గ్యః॥ యది సీమంతతః పూర్వం ప్రసూయేత కథంచన । తదాసీం పేటికే గర్భం స్థాప్య సంస్కారమాచరేత్ ॥ మృతో దేశాంతరగతో భర్తా స్త్రీ యద్యసంస్కృతా । దేవరో వా గురుర్వాపి సపిండో వా సమాచరేదితి॥ ఇతి సీమంతోన్నయనమ్. ... ... *

—* అథజాతకర్మ. *—

౧ ॥ తత్ర విష్ణుః॥ శ్లో॥ జాతకర్మ తతః కుర్యాత్పుత్రే జాతే యథోదితమితి ॥ టీ ॥ స్వగృహ్య ఇతి శేషః- తతః స్నానాదనంతరం ॥ ౨ ॥ తథాచ సంవర్తః ॥ జాతే పుత్రే పితుః స్నానం సచేలం తు విధీయత ఇతి ॥ ౩ ॥ జాబాలిః॥ కుర్యాన్నైమిత్తికం స్నానం శీతాద్భిః కార్యమేవ చేతి ॥ ౪ ॥ వసిష్ఠః॥ పుత్రజన్మని యజ్ఞే చ తథా సంక్రమణే రవేః। రాహోశ్చ దర్శనే స్నానం ప్రశస్తం నాన్యథా నిశీతి ॥ టీ ॥ యజ్ఞే అవభృథస్నానం ॥ ౫ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ స్నానం న కుర్వీత దానం చైవ విశేషతః। నైమిత్తికం తు కుర్వీత స్నానం దానం చ రాత్రిషు ॥ గ్రహణోద్వాహసంక్రాంతి యాత్రార్తి ప్రసవేషు చ। దానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం రాత్రావపి న దుష్యతి । పుత్రజన్మని యాత్రాయాం శర్వర్యాం దత్తమక్షయమితి ॥ ౬॥ రాత్రిస్నానే విశేషమాహ సాంఖ్యాయనిః ॥ దివాయదాహృతం తోయం కృత్వా స్వర్ణయుతం తు తత్ । రాత్రిస్నానే తు సంప్రాప్తే స్నాయాదనలసన్నిధావితి ॥ ప్రాఙ్నాభివర్ధనాత్పుంసో జాతకర్మ విధీయతే। మంత్రవత్ప్రాశనం చాస్య హిరణ్యమధుసర్పిషామితి ॥ ౭ ॥ వైజావాపః॥ జన్మనోనంతరం కార్యం జాతకర్మ యథావిధి। దైవాదతీతకాలం చేదతీతే సూతకే భవేత్ ॥ యావన్న ఛిద్యతే నాళం తావన్నాప్నోతి సూతకమ్ । ఛిన్నే నాళే తతః పశ్చాత్సూతకం తు విధీయత ఇతి ॥ ౮ ॥ వ్యాసః॥ అచ్ఛిన్ననాభ్యాం కర్తవ్యం శ్రాద్ధం వై పుత్రజన్మని। అశౌచోపరమే కార్యమథవా నియతాత్మభిరితి॥ వా ॥ ఏతద్ద్రవ్యాభావే వేదితవ్యం- శ్రాద్ధమేతదామద్రవ్యేణ హేమ్నా వా కార్యం॥ ౯॥ [illegible]॥ శ్లో॥ స్త్రీశూద్రాస్స్వపచశ్చైవ జాతకర్మణి వా పృథక్। ఆమశ్రాద్ధం తథా కుర్యాద్విధినా పార్వణేన తు [illegible]॥ [illegible] ౧౦ ॥ జాతశ్రాద్ధే [illegible] దశకాః ॥ ఆదిపురాణే ॥ జాతశ్రాద్ధే న దద్యాత్తు [illegible] బ్రాహ్మణేభ్యః [illegible] యస్మాచ్చాంద్రాయణం [illegible] తేషాం భవతి నాన్యథేతి ॥ ౧౧ ॥ [illegible] ॥ [illegible]

ద్విజాధావేప్రవాసేపుత్రజన్మని। హేమశ్రాద్ధంసంగ్రహేచకుర్యాచ్ఛాద్రస్సదైవహీతి ॥ ౧౨ ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః ॥ కుమారజన్మదివసేవిప్రైః కార్యఃప్రతిగ్రహః । హిరణ్యభూగవాశ్వాజవాసశ్శయ్యాసనాదిషు । తత్రసర్వంప్రతిగ్రాహ్యంకృతాన్నంతువివర్జయేత్ ।భక్షయిత్వాతుతన్మోహాద్ద్విజశ్చాంద్రాయణంచరేదితి ॥ వా ॥ సకుల్యానాంతు కృతాన్నస్యప్రతిగ్రహేదోషాభావః॥ శ్లో ॥ సూతకేతుసకుల్యానాంనదోషంమనురబ్రవీదితిస్మరణాత్ ॥ ౧౩॥ అత్ర దానంసకుల్యేభ్యోపిదద్యాదిత్యాహశంఖః॥సూ ॥ సర్వేషాంసకుల్యానాంద్విపద చతుష్పద హిరణ్యధాన్యాదిదద్యాదితి ॥ ౧౪ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ దేవాశ్చపితరశ్చైవపుత్రేజాతేద్విజన్మనామ్।ఆయాంతితదహస్తస్మాత్పుణ్యంపూజ్యంచసర్వదా ॥ తత్రదద్యాత్సువర్ణంతు భూమింగాంతురగంరథమ్ । ఛత్రంఛాగంవస్త్రమాల్యే శయనంచాసనంగృహమ్।జాతేకుమారేతదహఃకామంకుర్యాత్ప్రతిగ్రహమ్।హిరణ్యధాన్యగోవాసశ్ఛత్రాన్నగుడసర్పిషామితి॥ ౧౫॥ పరాశరః ॥ ఖలయజ్ఞేవివాహేచసంక్రాంతౌగ్రహణేస్మృతౌ। పుత్రేజాతేవ్యతీపాతేదత్తంభవతిచాక్షయమితి॥౧౬॥ వా॥యత్తుకుమారప్రసవేనాభ్యామచ్ఛిన్నాయాం గుడతిలహిరణ్య గోధాన్యవాసఃప్రతిగ్రహేష్వదోషఇతిశంఖస్మరణం- యదపిప్రాఙ్నాభిచ్ఛేదాత్పుంసాకారార్థంపుణ్యార్థంకుర్వంతి ఛిన్నాయామాశౌచమితిహారీతస్మరణం- యదపిచ్ఛిన్నేనాళేతతఃపశ్చాత్సూతకంతువిధీయతఇతి బైజవాపస్మరణం తత్సర్వంనాళచ్ఛేదాత్పూర్వమేవ జాతకర్మశ్రాద్ధంచకర్తవ్యమిత్యేవంపరం ॥ ౧౭ ॥ తదాహసత్యవ్రతః॥ సూ॥పుత్రజన్మన్యానాభికృంతనాత్పుణ్యంతదాజాతకర్మశ్రాద్ధంకుర్యాదితి॥ వా॥దానప్రతిగ్రహయోస్తుకృత్స్నంజన్మదినంప్రశస్తమేవబహుస్మృతిసమ్మతత్వాత్ ॥ ౧౮॥తత్రవృద్ధమనుః॥శ్లో॥జాతేకుమారేతదహఃకామంకుర్యాత్ప్రతిగ్రహమితి॥౧౯॥యాజ్ఞవల్క్యః॥తదన్నంనప్రదుష్యేతపూర్వేషాంజన్మకారణాదితి॥౨౦॥హారీతశ్చ॥సూ॥జాతేకుమారేపితౄణామామోదాత్పుణ్యంతదహరితి॥ఆమోదోహర్షః॥౨౧॥గౌతమః॥సూ॥ ప్రాఙ్నాభివర్ధనాత్పుణ్యంతదహరిత్యేకఇతి॥౨౨॥శంఖశ్చ॥కుమారప్రసవేనాభ్యామచ్ఛిన్నాయాంగుడతిలహిరణ్యగోవస్త్రధాన్యప్రతిగ్రహేష్వదోషస్తదహరిత్యేకఇతి॥౨౩॥సంగ్రహేపి॥శ్లో॥పుణ్యత్వాత్పుత్రజన్మాహేదేయంగ్రాహ్యంపరైరపీతి॥౨౪॥జాతుకర్ణ్యః ॥ మృతాశౌచేసముత్పన్నేపుత్రజన్మయదాభవేత్ ।ఆశౌచేనిర్గతేకుర్యాజ్జాతకర్మచనామచ। జననాశౌచఉత్పన్నేపుత్రజన్మయదాభవేత్ ।జననానంతరంకుర్యాజ్జాతకర్మయథావిధీతి॥౨౫॥పురాణసంగ్రహే॥గ్రహణేచైవగంగాయాంపుత్రస్యైవచజన్మని।ఆశౌచంనాస్తిభుక్తోపిస్నానదానాదికంచరేదితి॥౨౬॥ప్రజాపతిః॥ఆశౌచేతుసముత్పన్నేపుత్రజన్మయదాభవేత్ ।కర్తుస్తాత్కాలికీశుద్ధిఃపూర్వాశౌచేనశుధ్యతీతి॥ ౨౭॥స్మృత్యర్థసారే॥సూ॥జాతేపుత్రేపితాస్నాత్వారాత్రౌసంధ్యాయాంగ్రహణేవావృద్ధిశ్రాద్ధంకృత్వాజాతకర్మకుర్యాదాశౌచాంతరమధ్యేచకుర్యాదితి ॥ ౨౮ ॥ అ॥పుత్రజన్మన్యాహితాగ్నేరిష్టిశ్శ్రూయతే॥శ్రు॥వైశ్వానరంద్వాదశకపాలంనిర్వపేత్పుత్రేజాతేయదష్టాకపాలోభవతిగాయత్రియైవైనంబ్రహ్మవర్చసేనపునాతియన్నవకపాలస్త్రివృతైవాస్మింస్తేజోదధాతియద్దశకపాలోవిరాజైవాస్మిన్నన్నాద్యందధాతియదేకాదశకపాలస్త్రిష్టుభైవాస్మిన్నింద్రియందధాతియద్ద్వాదశకపాలోజగత్యైవాస్మిన్పశూన్దధాతి యస్మింజ్జాతఏతామిష్టిం నిర్వపతిపూతఏవతేజస్వ్యన్నాదఇంద్రియావీపశుమాన్భవతీతి ॥ వా ॥ యదష్టాకపాలఇత్యాదినాద్వాదశకపాలఃశ్రూయతే-జాతస్యపుత్రత్వాదికమిష్టేః ఫలమితిదర్శయతియస్మిన్నిత్యాదినా - ఇయంచేష్టిఃకామ్యా-అర్థవాదికపుత్రగతబ్రహ్మవర్చసాదికామనాసంభవతితస్యైవజన్మనోధికారహేతుత్వాభ్యుపగమాజ్జాతేష్టిప్రవృత్తైశ్చజీవత్పుత్రగత పూతతాదిఫలరాగాధీనత్వాత్ - పుత్రజన్మాఖ్యనిమిత్తసంయోగేన శ్రుతాపీయమిష్టిః - యదీష్ట్యాయది పశునాయదిసోమేనయజేతామావాస్యాయాంపౌర్ణమాస్యాంవేతివిధానాద [illegible] చానంతరపర్వణ్యేవకర్తవ్యా - జననాంతరమేవసంశాసనాజ్జాతకర్మకర్తవ్యం ॥ ౨౯ ॥ స్మృతిరత్నే॥ శ్లో॥సర్వేస్వజన్మదివసేస్నాతైర్మంగళశాలిభిః। గురుదేవాగ్నివిప్రాశ్చపూజనీయాఃప్రయత్నతః।స్వనక్షత్రేచపితరస్తథాదేవఃప్రజాపతిః । ప్రతిసంవత్సరంయత్నాత్కర్తవ్యశ్చమహోత్సవఇతి॥ఇతిజాతకర్మ॥ ... ...*

—* అథనామకరణమ్. *—

౧ ॥ తత్రమనుః॥ శ్లో॥ నామధేయందశమ్యాంతుద్వాదశ్యాంవాథకారయేత్ ।పుణ్యేనక్షత్రదివసేముహూర్తేవాగుణాన్వితఇతి॥ ౨ ॥గోభిలః॥ సూ ॥ దశరాత్రాచ్ఛతరాత్రాత్సంవత్సరాద్వానామకుర్యాదితి ॥ ౩ ॥ బహ్వృచపరిశిష్టేపి॥ జననాద్దశరాత్రేశతరాత్రేసంవత్సరేవానామకరణమితి ॥ ౪॥యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥అహన్యేకాదశేనామ

ష్ఠతు ర్థేమాసినిష్క్రామః। షష్ఠేన్నప్రాశనం మాసిచూడాకార్యాయథాకులమితి ॥ ౫ ॥ స్మృత్యంతరే॥ తతస్తునామ కుర్వీతపితైవదశమేహని । యద్వాపితురభావస్స్యాదన్యోగ్యత్వమథాపివా । అన్యోవాకులవృద్ధో వాజాతకర్మా దికారయేదితి॥ కుర్యాదిత్యర్థః॥ ౬ ॥ శంఖోపి॥ సూ ॥ కులదేవతానక్షత్రాభిసంబంధంపితాకుర్యాదన్యోవాకులవృ ద్ధ ఇతి॥ ౭॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ నామధేయందశమ్యాంతు కేచిదిచ్ఛంతిసూరయః । ద్వాదశ్యామథవారాత్రౌ పూర్ణేమా సేతథాపరే। అష్టాదశేహనితథావదంత్యన్యేమనీషిణ ఇతి॥ ౮ ॥ పారస్కరః॥ సూ ॥ దశమ్యాముత్థాప్యబ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వాపితానామకరోతీతి॥ ౯ ॥ శంఖోపి ॥ దశమ్యాముత్థాప్యపిండవివర్ధనంపిత్ర్యాణాంతత్రసాన్నిధ్యమితి॥ టీ ॥ ఉత్థాప్య- పూర్వ్వశయ్యాతః- పిండవివర్ధనం శ్రాద్ధం ॥ ౧౦ ॥ నామస్వరూపమాహ మనుః। శ్లో ॥ మంగళ్యం బ్రాహ్మణస్యస్యాత్ క్షత్రియస్యబలాన్వితమ్। వైశ్యస్యధనసంయుక్తంశూద్రస్యతుజుగుప్సితమితి ॥ టీ ॥ మంగళబలధన నిందాప్రతిపాదకాన్యేవతేషాంక్రమేణనామధేయానిభవంతీత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ సఏవోపపదాన్యప్యాహ॥ శ్లో॥ శర్మ వద్బ్రాహ్మణస్యస్యాద్రాజ్ఞోరక్షాసమన్వితమ్ । వైశ్యస్యపుష్టిసంయుక్తంశూద్రస్యప్రేష్యసంయుతమితి॥ టీ॥ శర్మ రక్షాపుష్టిప్రేష్యవాచకాన్యేతేషాంక్రమేణోపపదానీత్యర్థః-ఏవంచైవంనామధేయానిభవంతి - భద్రశర్మా- శక్తి పాలః ధనపుష్టః-హీనదాసఇతి- అన్యేతుశర్మాదీనామర్థపరత్వమన్యంతేనతుశబ్దపరత్వం అస్మిన్మతేసుమతిః-ధృ తరాష్ట్రః- నిధిపాలః - పశుసుఖఇత్యాదిభవంతి ॥ ౧౨ ॥ యమోప్యుత్తరపదవిశేషమాహ ॥ శ్లో ॥ శర్మదేవశ్చవి ప్రస్యవర్మత్రాతాచభూభుజః।భూతిర్దత్తశ్చవైశ్యస్యదాసశ్శూద్రస్యకారయేదితి॥ వా॥ అత్రాపిమంగళ్యంబ్రా హ్మణస్యేత్యాదిమనూక్తైఃపూర్వపదైః నామధేయానిద్రష్టవ్యాని ఏవంచభద్రశర్మాభద్రదేవఇతి బ్రాహ్మణస్యనామ ధేయం- ఏవమితరేషామప్యూహ్యం ॥ ౧౩ ॥ ఆశ్వలాయనః॥ శ్లో॥ శర్మాంతంబ్రాహ్మణస్యోక్తంవర్మాంతం క్షత్రియస్యతు।గుప్తదాసపదాంతాస్స్యాదభిధావైశ్యశూద్రయోరితి ॥ ౧౪ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ ॥ దశమ్యాముత్థి తాయాగ్ంస్నాతాయాంపుత్రస్యనామదధాతిపితామాతేతి॥ టీ ॥ ఉత్థితాయాంసూతికాగృహాన్నిష్క్రాంతాయాం- స్నాతాయాం- ఏవంచదశమేహనినామకరణేసూతీ గృహాన్నిర్గత్యస్నాతవ్యమిత్యుక్తంభవతి - సూతికాశుద్ధ్యర్థ మేకాదశేహ్నిచస్నానంభవతి- ఇతిశబ్దశ్చార్థేమాతాపితరౌసహితౌనామధత్తఇతి ॥ ౧౫ ॥ ఇమమర్థంమం త్రవర్ణోప్యాహ॥ శ్రుతిః ॥ మమనామప్రథమంజాతవేదఃపితామాతాచదధతుర్యదగ్రఇతి ॥ ౧౬ ॥ ప్రకారాం తరేణనామ్నోలక్షణమాహాపస్తంబః ॥ సూ ॥ ద్వ్యక్షరంచతురక్షరంవానామపూర్వమాఖ్యాతోత్తరందీర్ఘాభిని ష్ఠానాంతంఘోషవదాద్యంతరంతస్థమపివాయస్మిన్స్విత్యుపసర్గస్స్యాత్తద్ధిప్రతిష్ఠితమితిహిబ్రాహ్మణమితి॥ టీ॥ద్ర వ్యావాచకంసుబంతంపదంనామపూర్వంయస్మిన్ తన్నామపూర్వమాఖ్యాతం క్రియావాచితిఙంతముత్తరపదంయ స్యనామ్నఃతదాఖ్యాతోత్తరం-దీర్ఘాభినిష్ఠానాంతం- దీర్ఘాభినిష్ఠానశ్చాంతేయస్యనామ్నఃతత్తథోక్తం- అభినిష్ఠా నఇతివిసర్జనీయస్యపూర్వాచార్యాణాంసంజ్ఞా- ఘోషవాన్వర్గతృతీయశ్చతుర్థోవావర్ణఆదిఃయస్యనామ్నః త ద్ఘోషవదాది -అంతరంతస్థం - అంతఃమధ్యేఅంతస్థాయరలవాయస్యనామ్నఃతత్తథా- ద్వ్యక్షరస్యవాదాహః-గీర్దాః- ఇత్యుదాహరణం॥వా॥ ఉదకందదాతీతివాదాః-గిరందదాతీతిగీర్దాః - చతురక్షరస్యహిరణ్యదాఇత్యాది- అపివేతి ద్వ్యక్షరాదివిశేషణైర్వికల్పః యస్మిన్నామ్ని స్విత్యయముపసర్గస్స్యాత్తన్నామ ప్రతిష్ఠితం ఆయుష్మద్యజ్ఞాదికీ ర్యావచ్ఛభవతి- యథా-సుజాతః- సుదర్శనఇత్యాది ॥ ౧౭ ॥ బైజావాపః॥ సూ॥ పితానామకరోత్యేకాక్షరంద్వ్య క్షరంత్ర్యక్షరం చతురక్షరమపరిమితంవాఘోషవదాద్యంతరంతస్థందీర్ఘాభినిష్ఠానాంతమితికృదంతంకుర్యాన్నతద్ధి తాంతమితిచ॥ ౧౮ ॥ బోధాయనోవికల్పాంతరమాహ॥సూ॥ఋష్యణూకందేవతాణూకంవాయద్వైవైషాంపూ ర్వపురుషాణాంనామాభిప్యురితి ॥ టీ ॥ ఋష్యణూకమృష్యభిధాయి దేవతాణూకందేవతాభిధాయి ॥ ౧౯ ॥ శంఖోపి ॥ సూ ॥ కులదైవతానక్షత్రాభిసంబంధంపితాకుర్యాదితి ॥ ౨౦ ॥ స్త్రీణాంనామధేయమనురాహ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణాంసుఖోద్యమక్రూరంవిస్పష్టార్థంమనోహరం । మాంగళ్యందీర్ఘవర్ణాంతమాశీర్వాదాభిధానవదితి॥టీ ॥ సుఖోద్యంసుఖోచ్చారణక్షమం- దీర్ఘవర్ణాఆకారఈకారోవా ॥ ౨౧ ॥ అతఏవపారస్కరః॥సూ॥ యుగక్షరమాకారాంతంస్త్రియాఇతి ॥ ౨౨ ॥ శంఖోపి॥ఈకారాంతంస్త్రీణామేవంకృతేనామ్నిశుచితత్కులంభ వతీతి ॥ ౨౩ ॥ అయుజాక్షరంకుమార్యాఇత్యాపస్తంబః॥ టీ॥అయుజాక్షరంవిషమాక్షరం-అయుజాక్షరమితిఛాంద సం-యథా-శ్రీః-యశోదా-పార్వతీతి-అత్రయథాస్వగృహ్యం-యథాస్వకులాచారమేవంవ్యవస్థా॥ఇతినామకరణమ్.॥

— అథకర్ణవేధనమ్. —

౧ ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ కార్తికే పౌషమాసే వా చైత్రే వా ఫాల్గునేపివా। కర్ణవేధం ప్రశంసంతి శుక్లపక్షే శుభే
దినే ॥ శిశోరజాతదంతస్య మాతురుత్సంగసర్పిణః। సౌచికో వేధయేత్కర్ణౌ సూచ్యాద్విగుణసూత్రయా ఇతి ॥ ఇతిక
... ...
ర్ణవేధనమ్॥

— అథనిష్క్రమణమ్. —

౧ ॥ తత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే మాసికర్తవ్యం శిశోర్నిష్క్రమణం గృహాదితి ॥ ౨ ॥ స్మృతిచంద్రికా
యాం ॥ ద్వాదశేహని కర్తవ్యం శిశోర్నిష్క్రమణం గృహాత్। చతుర్థే మాసికర్తవ్యం తథాన్యేషాం మతం విభో ఇ
తి ॥ ౩ ॥ నిష్క్రమణానంతరకర్తవ్యమాహ శంఖః ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే మాసికర్తవ్యం బాలస్యాదిత్యదర్శనమితి ॥ ౪ ॥
యమోపి ॥ తతస్తృతీయే కర్తవ్యం మాసి సూర్యస్య దర్శనమ్। చతుర్థే మాసికర్తవ్యం శిశోశ్చంద్రస్యదర్శనమితి॥
౫ ॥ తథాస్మృత్యర్థసారే ॥ సూ ॥ నిష్క్రమణం చంద్రసూర్యదేవతాదర్శనం ద్వాదశేహని తృతీయే చతుర్థేవామా
... ...
సి కుర్యాదితి ॥ ఇతినిష్క్రమణమ్.

— అథాన్నప్రాశనమ్. —

౧ ॥ తత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ షష్ఠేన్నప్రాశనం మాసి యద్వేష్టం మంగళం కులఇతి ॥ ౨ ॥ యమః ॥ తతోన్నప్రా
శనం మాసి షష్ఠే కుర్యాద్యథావిధి। అష్టమేవాపి కర్తవ్యం యద్వేష్టం మంగళం కులఇతి ॥ ౩ ॥ లోకాక్షిః ॥ సూ ॥ షష్ఠే
మాస్యన్నప్రాశనం జాతేషు దంతేషు వేతి ॥ ౪ ॥ శంఖః ॥ సంవత్సరాత్ప్రాక్సంవత్సర ఇత్యేక ఇతి ॥ ౫ ॥ ఆపస్తంబః ॥ జ
న్మనోధిషష్ఠేమాసి బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వాశిషో వాచయిత్వా దధిమధుఘృతమోదనమితి సగ్ంసృజ్యోత్తరైర్మం
త్రైః కుమారం ప్రాశయేదితి ॥ టీ ॥ జన్మనోధి జన్మదివసమారభ్య దినగణనయా షష్ఠే మాసే ॥ ౬ ॥ యదాహ బృహ
స్పతిః ॥ శ్లో ॥ పంచాశద్దివసాత్ప్రోక్తా త్రిఘ్నాత్పశ్చాత్త్రిహతషష్టికాత్। అర్వాగేవోత్తమా భుక్తిరితి- అత్రాపియథాస్వగృ
హ్యం వ్యవస్థా ॥ ౭ ॥ మార్కండేయః ॥ శ్లో ॥ దేవతాపురతస్తస్య ధాత్ర్యుత్సంగగతస్యచ। అలంకృతస్య దాత
వ్యమన్నం పాత్రే చ కాంచనే ॥ మధ్వాజ్యకనకోపేతం ప్రాశయేత్పాయసం తతః। కృతప్రాశమధోత్సంగాద్ధాత్రీ బాలం స
ముత్సృజేదితి ॥ ౮ ॥ అన్నప్రాశనానంతరం బాలస్య జీవనపరీక్షామాహ స ఏవ ॥ తస్యాగ్రతోథ విన్యస్య శిల్పభాం
డాని సర్వశః। శస్త్రాణి చైవ వస్త్రాణి తతః పశ్యేత్తు లక్షణమ్ ॥ ప్రథమం యత్ స్పృశేద్బాలస్తతో భాండం స్వయం తథా। జీవి
... ...
కాతస్య బాలస్య తేనైవతు భవిష్యతీతి ॥ ఇత్యన్నప్రాశనమ్.

— అథచూడాకరణమ్. —

౧ ॥ తత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ చూడాకర్మ ద్విజాతీనాం సర్వేషామేవ ధర్మతః। ప్రథమేబ్దే తృతీయే వా కర్తవ్యం శ్రు
తిచోదనాదితి ॥ టీ ॥ ద్విజాతిగ్రహణేన శూద్రస్య పర్యుదాసః చూడా శిఖా- ధర్మతః కులధర్మతః- శ్రుతిచోదనాదితి
॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ షష్ఠేన్న
ప్రాశనం మాసే చూడాకార్యా యథాకులమితి ॥ ౩ ॥ శౌనకోపి ॥ సూ ॥ తృతీయే వర్షే చౌళం యథాకులధర్మం వేతి ॥
టీ ॥ యస్మిన్ కులే యదా యేన ప్రకారేణ చూడాకర్మ తదా తథైవ కార్యమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ యమః ॥ శ్లో ॥ తతస్సంవత్స రే
పూర్ణే చూడాకర్మ విధీయతే। ద్వితీయే వా తృతీయే వా కర్తవ్యం శ్రుతిచోదనాత్ । యథాకులం యథాశాఖం చూ
డాకార్యా ద్విజాతిభిరితి ॥ ౫ ॥ బైజవాపః ॥ సూ ॥ త్రివర్షే చూడాకరణమితి ॥ ౬ ॥ శంఖః ॥ తృతీయే వర్షే చూడా
కర్మ పంచమే వేతి ॥ ౭ ॥ లోకాక్షిః ॥ తృతీయస్య వర్షస్య భూయిష్ఠగతే చూడాకరణం - దక్షిణతః కముజా వాసి
ష్ఠానాం వామతో భారద్వాజానాముభయతోత్రికాశ్యపానాం ముండా భృగవః పంచచూడా అంగిరసో వాజిమేకే మంగ
ళార్థం శిఖినోన్యే యథాకులధర్మం వేతి ॥ టీ ॥ వాజిః - కేశపఙ్క్తిః - అన్యేతు శిఖామాత్రం యత్రక్వచన మంగళా
ర్థం కుర్వంతీత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ యదృషి శిఖా నిదధాతి యథా వైషాం కులధర్మస్స్యాదితి ॥ టీ ॥ యదృ
షి- యావంత ఋషయః స్వప్రవరే తావతీః శిఖా నిదధాతి ఏకార్షేయస్యైకా శిఖా- ద్వ్యార్షేయస్య ద్వే ఇత్యాది అ
థవా యేన ప్రకారేణ- ఏషాం కులజానాం కులధర్మః ప్రవర్తతే తథా శిఖాకర్తవ్యేత్యర్థః - అత్ర జన్మప్రభృతి వర్ష
సంఖ్యా వేదితవ్యా ॥ ౯ ॥ యదాహ స ఏవ ॥ సూ ॥ జన్మనోధి తృతీయే వర్షే చౌళం పునర్వసోర్వా ఇతి ॥ టీ ॥ అధి తృతీయే అ
[illegible] తృతీయే- అత్ర పునర్వసు గ్రహణం విహితనక్షత్రోపలక్షణార్థం ॥ ౧౦ ॥ అత ఏవ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ అశ్వినీశ్రవణ

స్వాతీచిత్రాపుష్యేషుపునర్వసూ।ధనిష్ఠారేవతీజ్యేష్ఠామృగహస్తేషుకారయేత్॥ నక్షత్రేతునకుర్వీతయస్మిన్‌జాతోభవేన్నరః।నప్రోష్ఠపదయోఃకార్యంనైవాగ్నేయేచభారత।తిథింప్రతిపదంరిక్తాంవిష్టించైవవివర్జయేత్।వారేశసైశ్చరాదిత్యభౌమానాంరాత్రిమేవచేతి ॥ ౧౧ ॥ గర్గః॥ పుత్రచూడాకృతౌమాతాయదిసాగర్భిణీభవేత్। శస్త్రేణమృత్యుమాప్నోతితస్మాత్తత్కారంవివర్జయేదితి ॥ ౧౨ ॥ నారదః॥ సూనోర్మాతరిగర్భిణ్యాంచూడాకర్మనకారయేత్।పంచాబ్దాత్ప్రాగథోర్ధ్వేతుగర్భిణ్యామపికారయేత్॥ ఆరభ్యాధానమాచౌళాత్కాలాతీతేతుకర్మణాం। ఆజ్యవ్యాహృతిభిర్హుత్వాప్రాయశ్చిత్తమథాచరేత్॥ఏతేష్వేకైకలోపేతుపాదకృచ్ఛ్రంసమాచరేత్।చౌళకేర్ధంతుసర్వత్రమత్యాతుద్విగుణంచరేదితి॥ఇతిచూడాకర్మ. ... ... *

—* అథస్త్రీణాంజాతకర్మాది. *—

౧॥ తత్రయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ తూష్ణీమేతాఃక్రియాఃస్త్రీణాంవివాహస్తుసమంత్రకఇతి॥ టీ ॥ ఏతాఃజాతకర్మాదిచూడాకరణాంతాఃక్రియాః- తూష్ణీంవినామంత్రేణకార్యాః॥ ౨ ॥ మనురపి॥ శ్లో॥అమంత్రికాతుకార్యేయంస్త్రీణామావృదశేషతః। సంస్కారార్థంశరీరస్యయథాకాలంయథాక్రమమితి॥ టీ॥ ఆవృత్-జాతకర్మాదిక్రియా॥ ౩ ॥ గోభిలస్తువిశేషమాహ॥ శ్లో॥ తూష్ణీమేతాఃక్రియాఃస్త్రీణామమంత్రేణతుహోమతఇతి॥ ౪॥ అ॥స్త్రీణామప్యుక్తకాలాతిక్రమేప్రాయశ్చిత్తమాహకాత్యాయనః॥శ్లో॥ సంస్కారాఅతిపద్యేరన్‌స్వకాలాచ్చేత్కథంచన।హుత్వైతదేవకర్తవ్యాయేతూపనయనాదయఇతి॥టీ ॥ ఏతదేవసర్వప్రాయశ్చిత్తమేవ॥ ౫॥ అ॥సర్వప్రాయశ్చిత్తమపితేనైవోక్తం॥ సూ। సర్వప్రాయశ్చిత్తంచపంచభిఃప్రత్యృచంత్వన్నోఅగ్నఇతిద్వాభ్యామయాశ్చాగ్నయేతేశతముదుత్తమమితిచేతి॥ వా॥ స్త్రీణాముపనయనకాలాతిపత్తౌవ్రాత్యప్రాయశ్చిత్తంభవత్యేవేతిచంద్రికాయాం॥ ౬॥ అ ॥ స్త్రీణాంవివాహఏవోపనయనమిత్యాహమనుః॥ శ్లో ॥ వైవాహికోవిధిస్త్రీణామౌపనాయనికఃస్మృతః। పతిసేవాగురౌవాసోగృహార్థోఽగ్నిపరిక్రియేతి ॥ టీ ॥ తత్రగురుకులవాసోఽగ్నికార్యంచోత్తరార్ధేనోక్తపతిసేవాగురుశుశ్రూషాగృహకృత్యకరణమగ్నిపరిచర్యేత్యర్థః॥వా॥అతశ్చాత్రాపితతఊర్ధ్వంకామచారాదివర్జనంప్రాగుపనయనాత్కామచారవాదేత్యాదిచసమానం ॥ ౭ ॥ యత్తుహారీతేనోక్తం॥ సూ॥ ద్వివిధాస్త్రియోబ్రహ్మవాదిన్యస్సద్యోవధ్వశ్చతత్రబ్రహ్మవాదినీనాముపనయనమగ్నీంధనంవేదాధ్యయనంస్వగృహేచభిక్షాచర్యేతి ॥ సద్యోవధూనాంతూపస్థితేవివాహేకథంచిదుపనయనంకృత్వావివాహఃకార్యఇతి-తత్కల్పాంతరాభిప్రాయం ॥ ౮ ॥ తథాచయమః॥ శ్లో॥ పురాకల్పేకునారీణాంమౌంజీబంధనమిష్యతే। అధ్యాపనంచవేదానాంసావిత్రీవచనంతథా॥ పితాపితృవ్యోభ్రాతావానైనామధ్యాపయేత్పరః।స్వగృహేచైవకన్యాయాభైక్షాచర్యంవిధీయతే। వర్జయేదజినంచీరంజటాధారణమేవచేతి॥ ౯ ॥ స్మృత్యర్థసారే॥ సూ॥ఏతేసంస్కారాబీజగర్భదోషాపనుత్తయేయథాస్వాచారంకార్యాః స్త్రీణాంతూష్ణీంవివాహస్తుసమంత్రకఃస్వకాలాతిక్రమేవ్యాహృతిహోమపూర్వంకార్యాఏతేషామేకైకలోపేపాదకృచ్ఛ్రంమత్యాలోపేద్విగుణఇతి॥ ... ... *

—* అథాక్షరాభ్యాసః *—

౧॥ తత్రమార్కండేయః॥ శ్లో॥ ప్రాప్తేతుపంచమేవర్షేహ్యప్రసుప్తేజనార్దనే। షష్ఠీంప్రతిపదంచైవవర్జయిత్వాతథాష్టమీమ్॥ రిక్తాంపంచదశీంచైవసౌరభౌమదినేతథా। ఏవంసునిశ్చితేకాలేవిద్యారంభంతుకారయేదితి॥ ౨॥ పారాయణీయే॥ ఉత్తరాయణగేసూర్యేకుంభమాసంవివర్జయేత్ । బాలస్యపంచమేవర్షేప్రాప్తేభానావుదీరగే। ఆరభేతాక్షరంతత్రశుభకాలేశుభోదితే ॥ వారేదినేశభృగుపుత్రబృహస్పతీనాంవిద్యానసౌభవతియోపివిమూఢబుద్ధిః । చంద్రేచచంద్రతనయేచభృశంచసత్వవిఘ్నంకరోత్యవనిజోరవిజోవినాశమ్ ॥ వైష్ణవాదిత్యతిష్యేందుశ్రవిష్ఠాస్వాతివారుణాః।మైత్రేంద్రహస్తచిత్రాశ్చవిద్యారంభేషుపూజితాఇతి॥ ౩ ॥ మార్కండేయః॥ పూజయిత్వాహరింలక్ష్మీందేవీంచైవసరస్వతీమ్।స్వవిద్యాసూత్రకారాంశ్చస్వాంవిద్యాంచవిశేషతః ॥ ఏతేషామేవదేవానాంనామ్నాతుజుహుయాద్ఘృతమ్।దక్షిణాభిర్ద్విజేంద్రాణాంకర్తవ్యంచాత్రపూజనమ్। ప్రాఙ్ముఖోగురురాసీనోవారుణాభిముఖంశిశుమ్ । అధ్యాపయేత్తుప్రథమంద్విజాశీర్భిస్సుపూజితమ్ ॥ తతఃప్రభృత్యనధ్యాయాన్వర్జనీయాన్వివర్జయేత్।అష్టమీద్వితయంచైవపక్షాంతేచదినద్వయమితి॥ఇత్యక్షరాభ్యాసకాలనిర్ణయః. ... ... *

—* అథానుపవీతధర్మాః *—

౧॥ తత్రాపస్తంబః ॥ సూ ॥ అన్నప్రాశనాద్గర్భానాప్రయతా భవంత్యాపరివత్సరాదిత్యేకేయావతా వా దిశౌనప్రజానీయు రుపనయనాదిత్య పరమత్రహ్యధికారశ్శాస్త్రైర్భవతిసానిష్ఠాస్మృతిశ్చేతి ॥ టీ ॥ అన్నప్రాశనాత్ప్రాగ్గర్భా బాలాః అప్రయతానభవంతి రజస్వలాదిస్పర్శేపియావత్సంవత్సరోనపరిపూర్యతే తావన్నాప్రయతా ఇత్యేకేమన్యంతే - యావద్దాదిగ్విభాగజ్ఞానంనాస్తి తావన్నాప్రయతాః - ఉపనయనాదర్వాఙ్నాప్రయతా ఇత్యపరందర్శనం - అత్రోపపత్తిరత్రహ్యధికార ఇతి - హియస్మాదత్రహ్యుపనయనే సతివిధినిషేధశాస్త్రైరధికారో భవతి- సానిష్ఠాతదుపనయనమవసానమధికారస్య - అస్మిన్నర్థేస్మృతిశ్చాస్తీత్యర్థః ॥ ౨ ॥ తథాదక్షః ॥ శ్లో ॥ జాతమాత్రశ్శిశుస్తావద్యావదష్టసమావయాః। సోపిగర్భసమోజ్ఞేయోవ్యక్తిమాత్రప్రకాశితః। భక్ష్యాభక్ష్యేతథా పేయేవాచ్యావాచ్యేతథానృతే। అస్మిన్కాలేనదోషస్స్యాత్సయావన్నోపనీయతే। ఉపనీతేచదోషోస్తిక్రియమాణైర్విగర్హితైరితి ॥ ౩ ॥ వా॥ నచాపేయఇత్యనేనమద్యాదిపానేనదోషఇతిశంకనీయం- వర్జయేదిత్యనువృత్తౌనిత్యం మద్యం బ్రాహ్మణఇతిగౌతమస్మరణాత్ - తథాచనిత్యగ్రహణమనుపనీతస్యాపిప్రతిషేధార్థం - నచప్రాగుపనయనాత్ బ్రాహ్మణ్యమేవనాస్తీతిశంకనీయం॥ ౪ ॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణేనైవహ్యుత్పన్నో బ్రాహ్మణస్స్మృతః। సవర్ణేభ్యస్సవర్ణాసుజాయంతే హిసజాతయఇతి హారీతయాజ్ఞవల్క్యాభ్యాముత్పత్తిమాత్రేణ సాజాత్యస్యాభిధానాత్ ॥ గర్భాష్టమేబ్దేకుర్వీత బ్రాహ్మణస్యోపనాయనమితి మనునా బ్రాహ్మణస్యసత ఉపనయన విధానాచ్చ ॥ ౫ ॥ సూ॥ ప్రాగుపనయనాత్కామచారవాదభక్షోహుతాద్బ్రహ్మచారీయథోపపాదమూత్రపురీషోభవతి నాస్యాచమనకల్పోవిద్యతేన్యత్రాపామార్జనప్రధావనావోక్షణేభ్యోనతదుపస్పర్శనాదాశౌచంనత్వేవైనమగ్నిహవనబలిహరణయోర్నియుంజ్యాన్న బహ్మాభివ్యాహారేదన్యత్రస్వధానినయనాదుపనయనాదినియమఇతి ॥ టీ ॥ కామచారఇచ్ఛాచరణం - కామవాదోశ్లీలానృతాదిభాషణం - కామభక్షఃపర్యుషితాదిభక్షణం - ఏతేషుప్రాగుపనయనాన్నదోషః ఏతచ్చమహాపాతకవ్యతిరిక్తవిషయం - స్యాత్కామచారభక్షోక్తిర్మహాతః పాతకాశ్రుతఇతిస్మరణాత్తత్కరణేప్రాయశ్చిత్తంభవత్యేవ॥ ౬ ॥ శ్లో॥ అశీతిర్యస్యవర్షాణిబాలోవాప్యూనషోడశః। ప్రాయశ్చిత్తార్ధమర్హంతిస్త్రియోరోగిణఏవచ। ఊనైకాదశవర్షస్యపంచవర్షాత్పరస్యచ। చరేద్గురుస్సుహృద్వాపి చైవప్రాయశ్చిత్తం విశుద్ధయే। అతోబాలతరస్యాస్యనాపరాధోనపాతకమ్। రాజదండశ్చనాస్యాతః ప్రాయశ్చిత్తంచనేష్యతఇతి॥ ౭ ॥ వా ॥ అత్రయద్యపిసామాన్యేనప్రాగుపనయనాదిత్యుక్తం తథాపిషష్ఠాద్వర్షాత్ప్రాగేవకామచారాదిద్రష్టవ్యం- తతఃపరంపిత్రాదిభిర్వర్ణధర్మేషునియోక్తవ్యః ॥ ౮ ॥ అనియుంజానాస్తుప్రాయశ్చిత్తినోదండ్యాశ్చేతిమితాక్షర్యాం - క్వచిత్కామభక్షణస్యాపవాదమాహ - అహుతాద్ధుతశిష్టంచరుపురోడాశాదితదత్తీతిహుతాన్నహుతాత్ యథాయమహుతాత్స్యాత్తథాపిత్రానియుజ్యేతేత్యర్థః ॥ ౯ ॥ తథాచయమః॥ శ్లో॥ వైశ్వదేవంపురోడాశమగ్నిమధ్యాచ్చయద్ధుతమ్। యోహ్యద్యాచ్ఛిశురాకృష్యమాత్రారత్యః ప్రయత్నతఇతి ॥ టీ ॥ వైశ్వదేవశిష్టం-కామచారస్యాపవాదః * బ్రహ్మచారీతిగర్భాష్టమాదావుపనయనాత్ప్రాక్ మేపిస్త్రీషునప్రసజ్యేత్ - నచబ్రహ్మచారీత్యేతద్బ్రహ్మచారిధర్మప్రాప్త్యర్థమితిశంకనీయం ॥ ౧౦ ॥ నహ్యస్యవిద్యతేకర్మకించిదామౌంజిబంధనాత్। వృత్త్యాశూద్రసమస్తావద్యావద్వేదేనజాయతఇతి స్మరణాత్ ॥ వా ॥ యథోపపాదేతిమూత్రపురీషౌ యథోపపద్యేతేతిష్ఠతః ప్రాఙ్ముఖస్యపథికృష్టాదౌ తథైవతౌ కుర్యాత్ - నాస్యేతి - అస్యానుపనీతస్యకల్పప్రతిషేధాత్ ఆచమనమాత్రమనుజ్ఞాయతే తచ్చ స్త్రీశూద్రాసకృత్సకృదితి ॥ శ్లో ॥ స్త్రీశూద్రేణసమస్తావద్యావద్వేదేన జాయతఇతిస్మరణాత్ - అన్యత్రేతి - అవమార్జనముచ్ఛిష్టలిప్తస్యహస్తాదేస్స్వేదకేనపాణినాశోధనం - ప్రధావనంగుదశోధనమ్ - అవోక్షణంరజస్వలాదిస్పృష్టస్యపోక్షణం- యద్యప్యవమార్జనాదయ ఆచమనకల్పేనాంతర్భవంతి - తథాపిపర్యుదాసముఖేనతెవిధీయంతే - ఏతత్త్రయంషష్ఠవర్షాత్ప్రాగతిబాలస్య భూతపిశాచాదిభ్యోరక్షార్థంకుర్యాత్ ॥ ౧౧ ॥ తదాహశాతాతపః॥ సూ ॥ బాలానాంపంచమాద్వర్షాదర్వాక్ శౌచంకుర్యాచ్ఛుద్ధ్యర్థం పరతస్స్వయమేవకుర్యాత్ ॥ ౧౨ ॥ అ॥ పంచవర్షాదూర్ధ్వంచండాలాదిస్పర్శేస్నాపయితవ్యః ॥ ౧౩ ॥ తత్రగౌతమః॥ సూ॥నతదుపస్పర్శనాదశౌచంషష్ఠవర్షాత్ప్రాగితి॥ టీ ॥ చండాలాదిస్పృష్టస్యానుపనీతస్యస్పర్శనేఅశుచిత్వంన - తస్యోపస్పర్శనేనస్నానం- భుక్తోచ్ఛిష్టస్యకృతమూత్రపురీషస్యచోపస్పర్శనేపి

శౌచనమితివాలదత్తః - స్మృతిచంద్రికాయాంతు విశేషోదర్శితః - , ఆచమనకల్పప్రతిషేధాత్ స్త్రీశూద్రవదాచమనమాత్రమేవమార్జనాదికంచాస్తి - తావన్మాత్రేణతస్యాప్రయతత్వాత్ తదుపస్పర్శనాత్ప్రత్యాదేశరుచిర్నాస్తి- నతుచండాలాదిస్పృష్టస్యతస్యస్పర్శేఽపిగౌతమవాదేచండాలాదేరప్రకృతత్వాత్ - పతితచండాలసూతికోదక్యాశవస్పృష్టితత్స్పృష్ట్యుపస్పర్శనే సచేలస్నానమిత్యత్రవయోవిశేషానభిధానాచ్చేతి-నత్వేవైనమగ్నిహవనబలిహరణయోర్నియుంజ్యాదితి ॥ టీ ॥ ఏనమనుపనీతమగ్నిహవనే-ఔపాసనహోమాదౌ వైశ్వదేవేయద్బలిహరణం తత్రననియుంజీత- తస్యమంత్రవిహీనత్వాదిత్యభిప్రాయః నచమంత్రాన్ గ్రాహయిత్వాపినియోగ ఇత్యాహ ॥ సూ ॥ నబ్రహ్మాభివ్యాహారేదన్యత్రస్వధానినయనాదితి॥ టీ ॥ స్వధానినయనం ప్రేతకర్మతత్రానుపనీతస్యాపిమంత్రాధ్యయనమవిరుద్ధమిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ మనురపి॥ శ్లో ॥ నహ్యస్మిన్యుజ్యతేకర్మకించిదామౌంజిబంధనాత్ । నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మస్వధానినయనాదృతఇతి ॥ ౧౪ ॥ స్మృత్యర్థసారే॥ సూ ॥ ఉపనయనాత్ప్రాగుచ్ఛిష్టాదావప్రయతానస్యమహాపాతకవర్జం తేషాంచండాలాది స్పర్శే సచేలస్నానం ప్రాగన్నప్రాశనాదభ్యుక్షణం ప్రాక్చౌలాదాచమనంపశ్చాత్స్నానమిత్యేకేపితరోస్యస్వధానినయనాద్యతేచమంత్రాన్నబ్రూయురితి ॥ ౧౫ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ అన్నప్రాశనాద్గర్భనాప్రయతాభవంత్యాపరివత్సరాదిత్యేకేయావతావాదిశోనప్రజానీయురుపనయనాదిత్యపరమత్రహ్యధికారశ్శాస్త్రైర్భవతిసానిష్ఠేతిపిత్రోస్స్వధానినయనాద్యతేచమంత్రాన్నబ్రూయురితి ॥ ౧౬ ॥ వసిష్ఠః॥ సూ॥ అన్యత్రోదకకర్మస్వధాపితృసంయుక్తేభ్యఇతి॥ ఇత్యనుపనీతధర్మాః

—* అథోపనయనమ్. *—

౧ ॥ తత్రమనుః॥ శ్లో ॥ గర్భాష్టమేబ్దేకుర్వీతబ్రాహ్మణస్యోపనాయనమ్ । గర్భాదేకాదశేరాజ్ఞో గర్భాత్తుద్వాదశేవిశఇతి ॥ టీ ॥ గర్భాష్టమే గర్భాదారభ్యాష్టమే- ఉపనయనమేవోపనాయనం- అబ్దసంఖ్యానియమస్యాయమభిప్రాయః ॥ ౨ ॥ అ॥ బ్రహ్మక్షత్రవిశాంగాయత్రీత్రైష్టుభజాగతైశ్ఛందోభిస్సహజత్వంశ్రూయతే॥ శ్రు॥ గాయత్రీఛందోరథంతరగ్ంసామబ్రాహ్మణోమనుష్యాణామజః పశూనాంతస్మాత్తేముఖ్యాముఖతోహ్యసృజ్యంతేతి॥ ౩ ॥ త్రిష్టుప్ఛందోబృహత్సామరాజన్యోమనుష్యాణామవిః పశూనామితి ॥ ౪ ॥ జగతీఛందోవైరూపగ్ంసామవైశ్యోమనుష్యాణాంగావః పశూనామితి ॥ అ ॥ గాయత్ర్యాదిభిరేవతేషాముపనయనంచస్మర్యతే ॥ ౫ ॥ సూ॥ గాయత్ర్యాబ్రాహ్మణముపనయీతత్రిష్టుభారాజన్యంజగత్యావైశ్యమితి - తతశ్చోపనయనాబ్దా అపిస్వచ్ఛందోక్షరసమసంఖ్యాభవితుమర్హంతీతి ॥ ౬ ॥ అ॥ ఛందసాంచాక్షరసంఖ్యాశ్రూయతే॥ శ్రు॥ అష్టాక్షరాగాయత్రీ - ఏకాదశాక్షరాత్రిష్టుప్ - ద్వాదశాక్షరాజగతీతి॥ ఏకైకపాదాభిప్రాయంచైతత్ - తథాచశ్రుతిః - చతుర్విగ్ంశత్యక్షరాగాయత్రీ-చతుశ్చత్వారిగ్ంశదక్షరాత్రిష్టుప్ - అష్టాచత్వారిగ్ంశదక్షరాజగతీతి॥ ౭ ॥ హారీతః ॥ సూ॥ ఛందస్సంపాదాక్షరసముదాయవదబ్దసమూహఉపనయనమితి ॥ టీ ॥ గాయత్ర్యాదిపాదాక్షరసమ్మితైరబ్దైః కార్యమిత్యర్థః- తతశ్చాష్టైకాదశద్వాదశాబ్దేషుబ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యానాంముఖ్యముపనయనమితి ॥ ౮ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ గర్భాష్టమేష్టమేవాబ్దేబ్రాహ్మణస్యోపనాయనం। రాజ్ఞామేకాదశేసైకేవిశామేకేయథాకులమితి॥ టీ॥ గర్భాజ్జన్మనోవాఆరభ్యాష్టమే - విశః వైశ్యస్యసైకే ఏకాదశేద్వాదశ ఇత్యర్థః - కులస్థిత్యాకేచిదుపనయనమిచ్ఛంతి- శ్రుతిరపి- అష్టవర్షంబ్రాహ్మణముపనయీతేతి ॥ ౯ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ గర్భాష్టమేషుబ్రాహ్మణముపనయీతగర్భైకాదశేషురాజన్యంగర్భద్వాదశేషువైశ్యంవసంతోగ్రీష్మశ్శరదిత్యృతవోవర్ణానుపూర్వ్యేణేతి॥ టీ॥ గర్భాః అష్టమోయేషామితిగర్భాష్టమాః - జననప్రభృతిసప్తగృహ్యంతే - ఏవంయద్యపిసప్తస్వప్యుపనయనంప్రాప్తంతథాపిజన్మాదిషుత్రిషుచౌళాంతసంస్కారైరవరుద్ధత్వాచ్చతుర్థేప్యక్షరాభ్యాసాభావేనాసామర్థ్యాన్నక్రియతే అతోత్రాపఠేయగతాబహుత్వసంఖ్యాకపింజలన్యాయేనగర్భషష్ఠగర్భసప్తమాష్టమేషుత్రిష్వేవావతిష్ఠతే - ఏవంచవర్షత్రయంముఖ్యకాలఇత్యాపస్తంబమతిరితివదంతి-అన్యేతుగర్భాష్టమఏవవర్షేఽతుషష్ఠసప్తమయోః- తయోర్గర్భాష్టమత్వాభావాత్ -బహువచనంఛాందసమితివదంతి-అత్రయథాకులాచారంవ్యవస్థా ॥ ౧౦ ॥ గౌతమః॥ సూ॥ ఉపనయనంబ్రాహ్మణస్యాష్టమే ఏకాదశద్వాదశయోః క్షత్రియవైశ్యయోర్గర్భాదిస్సంఖ్యావర్షాణామితిచ ॥ ౧౧॥ కామ్యోపనయనమాహసఏవ॥ సూ॥ నవమేపంచమేవాకామ్యమితి॥ ౧౨ ॥ యదాహాంగిరాః॥ శ్లో॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్యపంచమేబ్దేగర్భజన్మనః। ఆయుష్కామస్యనవమేకార్యంమౌంజీనిబంధనమితి ॥ ౧౩ ॥ మనుః ॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్య

కార్యంవిప్రస్యపంచమే। రాజ్ఞో బలార్థినష్షష్ఠే వైశ్యస్యార్థార్థినోష్టమఇతి ॥ ౧౪ ॥ అంగిరాః॥ షష్ఠేతథాద్వాదశేచరాజ్ఞో వృద్ధిర్బలాయుషాః। ఈహాయుషాస్తువైశ్యస్యహ్యష్టమేచచతుర్దశఇతి ॥ టీ ॥ ఈహా ॥ కృష్యాదివిషయాచేష్టా ॥ ౧౫ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ సప్తమేచాష్టమేవాపినవమేదశమేతథా। ఏకాదశేద్వాదశేచపఞ్చాపనీయాద్విజాతయః॥ బ్రహ్మవర్చసమాయుష్యం తేజోన్నాద్యంతథేంద్రియమ్। పశూంశ్చకామయానాస్తేప్రాప్నువంతియథాక్రమమితి ॥ ౧౬ ॥ బోధాయనోపి ॥ సూ ॥ సప్తమేబ్రహ్మవర్చసకామమష్టమఆయుష్కామంనవమేతేజస్కామం దశమేన్నాద్యకామమేకాదశఇంద్రియకామం ద్వాదశేపశుకామం త్రయోదశేమేధాకామం చతుర్దశేపుష్టికామం పంచదశేభ్రాతృమంతం షోడశే సర్వకామమితి ॥ ౧౭ ॥ తథాచభరద్వాజః ॥ వసంతేబ్రాహ్మణముపనయీత గ్రీష్మే హేమంతేవారాజన్యం శరదివైశ్యం వర్షాసురథకారంశిశిరేవాసర్వానితి ॥ ౧౮ ॥ వ్రతబంధదీపికాచంద్రికాయామ్॥ శ్లో॥ ఋతుర్వసంతశ్శుభదోగ్రజన్మనాంగ్రీష్మోనృపాణాంచశరద్విశాంచ। జ్యోతిశ్శాస్త్రేచ॥ మాఘాదిషుచమాసేషుమౌంజీపంచఖిలానాంమాఘాదయఃపంచభవంతిమాసాఇతి ॥ ౧౯ ॥ ధర్మసారసుధానిధౌ ॥ విప్రంవసంతేక్షితిపంనిదాఘే వైశ్యంఘనాంతేవ్రతినంవిదధ్యాత్। సుఖస్యతఇతి ॥ ౨౦ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః॥ విప్రస్యక్షత్రియస్యాపి మాఘాదిశుక్రాంతకపంచమాసాస్సాధారణంవాసకలంద్విజానామితి ॥ ౨౧ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః॥ విప్రస్యక్షత్రియస్యాపిమౌంజీస్యాదుత్తరాయణే।దక్షిణేతువిశాంకుర్యాన్నానధ్యాయేనసంక్రమే।అనధ్యాయేపికుర్వీతయస్తునైమిత్తికోథవేత్। జ్యేష్ఠమాసివిశేషేణసర్వజ్యేష్ఠస్యచైవహి । ఉపనేతస్యపుత్రస్యజడత్వంమృత్యురేవచేతి ॥ ౨౨ ॥ వృద్ధగార్గ్యః॥ స్వాధ్యాయవియుజోఘస్రాః కృష్ణప్రతిపదాదయః।ప్రాయశ్చిత్తసమిత్తైతు మేఖలాబంధనేమతాఇతి॥ఘస్రాః అ వాసరాః॥విప్రస్యాతీతకాలశ్చేచ్ఛస్తాశుక్లచతుర్దశీ।కృష్ణేతుప్రతిపచ్ఛస్తాప్రాయశ్చిత్తోపనాయనఇతి॥ ౨౩ ॥ అపరార్కే॥ నష్టేచంద్రేష్టమేశుక్రేనిరంశేచైవభాస్కరే। కర్తవ్యంనోపనయనంనానధ్యాయేగళగ్రహే।రాశేఃప్రథమభాగస్థోనిరంశస్సూర్యఉచ్యతే।త్రయోదశీచతుష్కంతుసప్తమ్యాదిత్రయంతథా। చతుర్థ్యేకాదశీప్రోక్తానవమైతే గళగ్రహాః। గురుభృగుసుతోధాత్రీపుత్రశ్శశధరాత్మజః। స్యురేతేఋగ్యజుస్సామాథర్వాణామధిపాఃక్రమాదితి॥ టీ ॥ ధాత్రీపుత్రోంగారకః- శశధరాత్మజోబుధః- తద్వాసరేతచ్ఛాఖీయస్యోపనయనంకర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౨౪॥ తథాసాయణీయే॥ శ్లో ॥ గురోఃకవేర్లోహితస్యబుధస్యైవచవాసరాః।ఋగ్యజుస్సామాథర్వాణాంశస్తాస్స్యుర్వ్రతబంధనే ॥ సఏవ॥ శాఖాధిపే బలిని కేంద్రగతేతుమౌంజీబంధస్తదీయదివసేచసుఖాయక్లృప్తః। అస్మిన్ బలేనరహితేతుపునర్ద్విజానాం స్యాద్వర్ణసంకర ఇతి ప్రవదంతితజ్జ్ఞాః॥ హస్తత్రయేపుష్యధనిష్ఠయోశ్చపౌష్ణాశ్విసౌమ్యాదితివిష్ణుభేషు । శస్తేతిథౌచంద్రబలేనయుక్తే కార్యోద్విజానాంవ్రతబంధమోక్షావితి ॥ ౨౫ ॥ వృద్ధగార్గ్యోపి॥ బుధత్రయేందువారాణిశస్తానివ్రతబంధనే ॥

అ॥ద్విజత్వకారణమాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో ॥ మాతుర్యదగ్రేజాయంతేద్వితీయంమౌంజిబంధనాత్ । బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశస్తస్మాదేతేద్విజాఃస్మృతాఇతి ॥ ౨౬ ॥ వసిష్ఠోపి॥ మాతురగ్రేధిజననంద్వితీయంమౌంజిబంధనే।తృతీయంయజ్ఞదీక్షాయాంద్విజస్యవిధిచోదితమితి॥ ౨౭ ॥ మనురపి॥ మాతురగ్రేధిజననంద్వితీయంమౌంజిబంధనమితి ॥ తత్రయద్బ్రహ్మజననంమౌంజీబంధనచిహ్నితమ్ । తత్రాస్యమాతాసావిత్రీపితాత్వాచార్యఉచ్యతఇతి ॥ ౨౮ ॥అ॥ ఆచార్యస్యపితృత్వేహేతుమాహసఏవ॥ శ్లో ॥వేదప్రదానాదాచార్యంపితరం[illegible]చక్షతే। నహ్యస్యవిద్యతేకర్మకించిదామౌంజిబంధనాదితి ॥ టీ ॥ వేదప్రదానాత్సర్వవేదస్వరూపసావిత్రీప్రదానాత్-ఉపనయనాఖ్యజన్మప్రదానాదితియావత్ ॥౨౯॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ సహివిద్యాతస్తంజనయతితచ్ఛ్రేష్ఠంజన్మశరీరమేవమాతాపితరౌజనయతఇతి॥ ౩౦॥ ఇత్యుపనయనస్యముఖ్యకాలః. ... ...

—* అథగౌణకాలః. *—

౧॥ తత్రమనుః॥ శ్లో॥ ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్యసావిత్రీనాతివర్తతే। ఆద్వావింశాత్క్షత్రబంధోరాచతుర్వింశతేర్విశఇతి॥ టీ॥ సావిత్రీఉపనయనం- క్షత్రబంధోఃక్షత్రియస్య-ఆకారోత్రాభివిధివచనం-ముఖ్యకల్పసంఖ్యాద్వైగుణ్యాస్యాత్ ॥ ౨ ॥ తదాహవ్యాసః॥ శ్లో॥ఔపనాయనికఃకాలఃపరష్షోడశవార్షికః । ద్వావింశతిః పరోన్యస్య స్యాచ్చతుర్వింశతిఃపరఇతి ॥ టీ ॥ పరఃఅంతిమః - తతఊర్ధ్వంగౌణకాలోపినాస్తీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ ఆషోడశాద్ద్వావింశాచ్చతుర్వింశాచ్చవత్సరాత్। బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశామౌపనాయనికఃపరఇతి॥౪॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్యానాత్యయఆద్వావింశాత్క్షత్రియస్యాచతుర్వింశాద్వైశ్యస్యేతి॥ ౫॥

హోపి॥ సూ ॥ ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్యాపతితా సావిత్రీతి॥ ౬ ॥ మనుః॥ శ్లో ॥ అతఊర్ధ్వం త్రయోప్యేతే యథాకాలమసంస్కృతాః। సావిత్రీపతితా వ్రాత్యా భవంత్యార్యవిగర్హితా ఇతి॥ టీ ॥ అతః - షోడశాదిభ్యః అసంస్కృతా అనుపనీతాః- సావిత్రీపతితాః సావిత్ర్యుపదేశహీనాః వ్రాత్యాః వ్రాత్యనామానః ॥ ౭ ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ నైతైరపూతైర్విధివదాపద్యపి కదాచన। బ్రాహ్మాన్యౌనాంశ్చ సంబంధానాచరేద్బ్రాహ్మణైస్సహేతి॥ టీ ॥ అపూతైరకృతప్రాయశ్చిత్తైః- బ్రాహ్మాః అధ్యయనాధ్యాపనాదీన్ యౌనాన్ కన్యాదానప్రతిగ్రహాదీన్ ॥ ౮ ॥ చంద్రికాయాం॥ శ్లో॥ వ్రాత్యస్యాకృతచిత్తస్య న కార్యముపనాయనమ్। అధ్యాపనం యాజనంచ వివాహాది వివర్జయేదితి ॥ ౯ ॥ యమః॥ సమతిక్రాంతకాలాశ్చ పతితాస్సర్వ ఏవ తే। బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం కాలశ్చేదత్యగాదయమ్। సావిత్రీపతితా వ్రాత్యాః పరిహార్యాః ప్రయత్నత ఇతి ॥ ౧౦ ॥ బోధాయనోపి॥ సూ ॥ అతఊర్ధ్వం పతితసావిత్రికా భవంతి నైతానుపనయేయుర్నాధ్యాపయేయుర్న యాజయేయుర్న వివాహయేయురితి ॥ టీ ॥ ఏతానకృతప్రాయశ్చిత్తానితి శేషః ॥ ౧౧ ॥ గౌణకాలేష్వనుపనీతస్య ప్రాయశ్చిత్తం యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ అతఊర్ధ్వం భవంత్యేతే సర్వకర్మబహిష్కృతాః। సావిత్రీపతితా వ్రాత్యా వ్రాత్యస్తోమాదృతే క్రతోరితి ॥ టీ ॥ వ్రాత్యస్తోమో వ్రాత్యానాం ప్రాయశ్చిత్తార్థః క్రతుః- తం విహాయాన్యత్ర నాధికారః- తత్ర త్వపత్నీకస్యానధీతవేదస్యాకృతాధానస్య చ వచనప్రాబల్యాదధికారః॥ ౧౨॥ వసిష్ఠస్తు ప్రాయశ్చిత్తాంతరమప్యాహ ॥ సూ ॥ పతితసావిత్రీక ఉద్దాలకవ్రతం చరేద్ద్వౌమాసౌ యావకేన వర్తయేన్మాసం పయసా అర్ధమాసమామిక్షయా అష్టరాత్రం ఘృతేన షడ్రాత్రమయాచితం త్రిరాత్రమబ్భక్షోహోరాత్రముపవసేదశ్వమేధావభృథం వా గచ్ఛేద్వ్రాత్యస్తోమేన వా యజేతేతి ॥ టీ ॥ ఉద్దాలకమునినా దృష్టం వ్రతముద్దాలకవ్రతం- తత్స్వరూపమాహ ద్వౌమాసావిత్యాదినా- యావకో యవకృతా యవాగూః తయైవ మాసద్వయం వర్తేత- అయాచితం తు సర్వవ్రతసాధారణం హవిష్యం తచ్చ సకృదేవ- ఉపవాసే తూదకస్యాపి న ప్రసక్తిః - పూర్వమబ్భక్షణే నైవ త్రిరాత్రవిధానాత్ ॥ ౧౩ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ యథా వ్రతేషు సమర్థస్స్యాద్యాని వక్ష్యామోతిక్రాంతే సావిత్ర్యాః కాల ఋతుం త్రైవిద్యకం బ్రహ్మచర్యం చరేదథోపనయనం తతస్సంవత్సరముదకోపస్పర్శనమథాధ్యాప్య ఇతి ॥ టీ ॥ అస్యార్థో హరదత్తేనాభిహితః - యథా వ్రతేషు సమర్థస్స్యాత్తథా తావాన్ కాలః ప్రతీక్ష్యః - పూర్వమేవ తు సామర్థ్యే సత్యష్టమవర్షాద్యతిక్రమేపి ప్రాయశ్చిత్తం భవతి - షోడశాదిభ్య ఊర్ధ్వం కియంతం కాలమసమర్థానాం పశ్చాత్సామర్థ్యే సతి ప్రాయశ్చిత్తం భవత్యేవ- తచ్చ ప్రాయశ్చిత్తమాహ అతిక్రాంతే సావిత్ర్యా ఇతి- యస్సావిత్ర్యాః కాల ఉక్తః తదతిక్రమే త్రైవిద్యకం త్రయో వయవా విద్యాః త్రివిద్యాః తామధీయతే త్రైవిద్యాః తేషామిదం త్రైవిద్యకం- ఏవంభూతం బ్రహ్మచర్యమగ్నిపరిచర్యామధ్యయనం గురుశుశ్రూషామితి పరిహాప్య సకలం బ్రహ్మచారిధర్మం చరేత్ - కియంతం కాలం ఋతుం- కాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగ ఇతి ద్వితీయా - అథోపనయనం- ఏవం చరితవ్రత ఉపనేతవ్యః - తతస్సంవత్సరముదకోపస్పర్శనం స్నానం కర్తవ్యం- శక్తస్య త్రిషవణస్నానం అన్యస్య యథాశక్తి- అథాధ్యాప్యః - ఏవం చరితవ్రతః పశ్చాదధ్యాప్య ఇతి ॥ ౧౪ ॥ యత్తు జైమినినోక్తమ్॥ సూ॥ నాతిషోడశముపనయీత ప్రసృష్టవృషణో హ్యేష వృషలీభూత ఇతి - తదకృతప్రాయశ్చిత్తవిషయం ॥ ౧౫ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సూ ॥ ఉపనయనం గర్భాజ్జన్మతో వాష్టమేవర్షే ఏకాదశే ద్వాదశే వా విప్రాదీనాం క్రమాత్కార్యమా షోడశాద్ద్వావింశాదా చతుర్వింశాచ్చ విప్రాదీనాం క్రమాత్కార్యమత ఊర్ధ్వం సావిత్రీపతితా వ్రాత్యాస్స్యుస్తేషాం చీర్ణప్రాయశ్చిత్తానాముపనయనాదయస్స్యురితి ॥ ఇత్యుపనయనస్య గౌణకాలః. ... ... *

—* అథ యజ్ఞోపవీతమ్. *—

౧॥ తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ కార్పాసముపవీతం స్యాద్విప్రస్యోర్ధ్వవృతం త్రివృత్ । శాణసూత్రమయం రాజ్ఞో వైశ్యస్యావికసూత్రకమితి ॥ కార్పాసవికారః కార్పాససూత్రమితి యావత్ - ఊర్ధ్వవృతం సవ్యహస్తతలేన్యస్య దక్షిణహస్తతలేనోర్ధ్వమావర్తితం- ఆవికసూత్రకం అవిరోమనిర్మితసూత్రం ॥ ౨ ॥ గృహ్యపరిశిష్టేపి ॥ ఉపవీతమయుగ్మసరం విషమతంతుకం త్రివృద్యజ్ఞోపవీతమితి॥ టీ॥ అయుగ్మసరమయుగ్మగుణం - ఏకైకగుణో విషమతంతుకస్త్రితంతుకః - అన్యథా నవతంతుత్వవ్యాఘాతాత్ ॥ ౩ ॥ తదాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతం కుర్వీత సూత్రేణ నవతంతుకమితి॥ ౪॥ శ్రుతిరపి॥ నవ వై త్రివృదితి॥ ౫॥ కాత్యాయనః॥ శ్లో॥ త్రివృదూర్ధ్వవృతం కార్యం తంతుత్రయమధోవృతమితి॥ ౬॥ బృహస్పతిః ॥ కార్పాసకం సదా దద్యాచ్ఛుచి తద్రతైవిశోధితమ్ । జీవభర్తృకయా నార్యా బ్రాహ్మణ్యా సూత్రకం

కృతమితి ॥ ౭ ॥ స్మృతిసారే॥ శ్లో॥ దేవినాశేవాస్నాతఃకన్యాయానిర్మితంశుభమ్ । విధవావ్యాధిరథవాసూత్రం
గృహీతవ్యైవతుచిరితి ॥ ౮ ॥ మాధవీయే॥ యజ్ఞోపవీతంకుర్వీతసూత్రంతునవతంతుకమ్ । త్రివృదూర్ధ్వవృతంకా
ర్యాంతంతుత్రయమధోవృతమితి॥ ౯॥ అ॥ ఊర్ధ్వవృతస్యలక్షణముక్తంచంద్రికాయాం॥ శ్లో॥ కరేణదక్షిణేనోర్ధ్వం
గతేనత్రిగుణీకృతమ్ । వలితంవాత్రితంసూత్రంత్రివృదూర్ధ్వవృతంస్మృతమితి ॥ టీ ॥ ఊర్ధ్వగతేనదక్షిణేనకరే
ణయద్వలితంతదూర్ధ్వవృతమిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ అ॥ ప్రతితంతుదేవతాభేదమాహదేవలః॥ శ్లో॥ ఓంకారఃప్రథ
మస్తంతుర్ద్వితీయోఽగ్నిస్తథైవచ।తృతీయోభగదైవత్యశ్చతుర్థస్సోమదైవతః। పంచమఃపితృదైవత్యష్షష్ఠశ్చైవప్రజా
పతిః।సప్తమోవిష్ణుదైవత్యోధర్మశ్చాష్టమఏవచ।నవమస్సర్వదైవత్యఇత్యేతేనవతంతవః।గ్రామాన్నిష్క్రమ్యసంఖ్యాయ
షణ్ణవత్యంగులీముతత్ । తావత్త్రిగుణితంసూత్రంప్రక్షాళ్యాబ్లింగకైస్త్రిభిః। దేవాగారేథవాగోష్ఠేనద్యాంవాన్యత్ర
వాశుచౌ। సావిత్ర్యాత్రివిధంకుర్యాన్నవసూత్రంతుతద్భవేత్ । అథత్రివేష్టితవ్యంస్యాత్త్రితయాణాంతృప్తిదంహి
తత్ ।త్రిష్టాడయేత్కరతలందేవానాంతృప్తిదంహితత్ ।సవ్యేమృదంగృహీత్వాస్మిన్ స్థాపయేద్భూరితిబ్రువన్। పత్రం
పుష్పంఫలంవాపివ్యాహృతీభిఃప్రచిక్షిపేత్ । అభిమంత్ర్యాథభూరగ్నిశ్చేతిత్రివృత్త్రియంత్రిభిః । హరిబ్రహ్మేశ్వ
రేభ్యశ్చప్రణమ్యాథదధావితి ॥ యజ్ఞోపవీతమిత్యాదిమంత్రస్యాదవధారణే । యజ్ఞోపవీతమంత్రేణవ్యాహృత్యా
వానధారయేదితి ॥ ౧౧ ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ యజ్ఞోపవీతంపరమంపవిత్రంప్రజాపతేర్యత్సహజంపురస్తాత్ । ఆ
యుష్యమగ్ర్యంప్రతిమంచశుభ్రంయజ్ఞోపవీతంబలమస్తుతేజఇతిధారణమంత్రోభిహితః ॥ ౧౨ ॥ బోధాయనో
పి॥ సూ ॥ యజ్ఞోపవీతవ్రతముదన్వాచయతి - యజ్ఞోపవీతంపరమంపవిత్రమితి ॥ ౧౩ ॥ గ్రంథినియమమాహదే
వలః॥ ఏకేనగ్రంథినాతంతుంద్విగుణస్త్రిగుణోపివేతి ॥ ౧౪ ॥ పరిమాణాంతరమప్యాహకాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥
త్రివృతంచోపవీతంస్యాత్తస్యైకోగ్రంథిరిష్యతే । పృష్ఠవంశేచనాభ్యాంచధృతంయద్విందతేకటిమ్ । తద్ధార్యముపవీ
తంస్యాన్నాతిలంబంనచోచ్ఛ్రితమితి ॥ ౧౫ ॥ వసిష్ఠశాతాతపౌ ॥ శ్లో ॥ నాభేరూర్ధ్వమనాయుష్యమధోనాభే
స్తపఃక్షయః।తస్మాన్నాభిసమంకుర్యాదుపవీతంవిచక్షణఇతి॥౧౬ ॥ అ॥ ఏతదలాభేపరిమాణాంతరమాహదేవలః-
స్తనాదూర్ధ్వమధోనాభేర్నకర్తవ్యంకథంచనేతి ॥ ౧౭ ॥ భృగుః॥ ఉపవీతంవటోరేకంద్వేతథేతరయోస్స్మృ
తే।ఏకమేవయతీనాంస్యాదితిశాస్త్రస్యనిశ్చయఇతి॥ ౧౮ ॥ దేవలః॥బ్రహ్మచారిణఏకంస్యాత్ స్నాతస్యద్వేబహూ
నివా।తృతీయముత్తరీయంస్యాద్వస్త్రాభావేతదిష్యతఇతి ॥ ౧౯ ॥ స్మృతిసారే ॥ ఏకవేదస్యచైకంస్యాదథవావేదసం
ఖ్యయా । బహూనిచాయుష్కామస్యత్ర్యాదికామ్యంప్రచక్షతఇతి ॥ ౨౦ ॥ భరద్వాజః॥ మంత్రంసదైవముచ్చా
ర్యబ్రహ్మసూత్రంగళేక్షిపేత్ ।దక్షిణంబాహుముద్ధృత్యశిరస్యేవసహద్విజః ॥ గృహస్థస్యవనస్థస్యసూత్రంప్రతిపునఃపు
నః।మంత్రోచ్చారణమాచామోద్వితయంక్రమశస్స్మృతమ్। యజ్ఞోపవీతేద్వేధార్యేశ్రౌతేస్మార్తేచకర్మణి। తృతీయ-
ముత్తరీయంతువస్త్రాభావేతదిష్యతే । ఏకైకముపవీతంస్యాదాద్యంతాశ్రమిణోర్ద్వయోః । దశాష్టౌవాగృహస్థ
స్యచత్వారివనవాసినః। వినాయజ్ఞోపవీతేనదినమేకమపిద్విజః।స్థితశ్చేద్రత్నమాయాతిపునశ్శ్వానోభవిష్యతి॥ క్రోధా
ద్వాయదివాలోభాద్బ్రహ్మసూత్రంభినత్తియః। సకుర్యాత్త్రీణికృచ్ఛ్రాణికృచ్ఛ్రమేకమథాపివేతి ॥ ౨౧ ॥ భృ
గుః॥ సదోపవీతినాభావ్యంసదాబద్ధశిఖేనచ । విశిఖోనుపవీతశ్చయత్కరోతినతత్కృతమితి ॥ ౨౨ ॥ అ॥ నన్తైతేన
సదోపవీతత్వం కర్మకాలఏవేతిసంకోచనీయంయతస్సఏవాహ ॥ మంత్రపూతంస్థితంకాయేయస్యయజ్ఞోపవీతకమ్।
నోద్ధరేత్తుతతఃప్రాజ్ఞోయదీచ్ఛేచ్ఛ్రియఆత్మనః।కాయస్థమేవతత్కార్యముత్థాప్యంనకదాచన । సకృదుద్ధరణాత్తస్య
ప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజఇతి ॥ ౨౩ ॥ వ్యాసః॥ వినాయచ్ఛిఖయాకర్మవినాయజ్ఞోపవీతతః । రాక్షసంతద్ధివిజ్ఞే
యంసమస్తానిష్ఫలాఃక్రియాఇతి ॥ వా ॥ అతోగ్నీంధనాదేఃపూర్వమేవయజ్ఞోపవీతంధార్యముపనయనే॥ ౨౪ ॥ భృ
గుః॥ సూత్రంసలోమకంచేత్స్యాత్తతఃకృత్వావిలోమకమ్।సావిత్ర్యాదశకృత్వోద్భిఃమంత్రితాభిస్తదుక్షయేత్ ।విచ్ఛి
న్నంవాప్యధోయాతంభుక్త్వానిర్మితముత్సృజేత్ ॥ ఉపానహౌచవాసశ్చధృతమన్యైర్నధారయేత్ । ఉపవీతమ
లంకారంస్రజంకరకమేవచేతి ॥ ౨౫ ॥ మనుస్తుధృతయజ్ఞోపవీతాదివినాశేప్రతిపత్తిమాహ॥ మేఖలామజినందండ
ముపవీతంకమండలుమ్।అప్సుప్రాస్యవినష్టానిగృహ్ణీతాన్యానిమంత్రతఇతి॥ ౨౬॥పితామహః ॥ యఏతన్నాభిజానాతి
యజ్ఞసూత్రసముద్భవమ్। వేదోక్తంనిష్ఫలంతస్యస్నానదానజపాదికమ్॥ బ్రాహ్మణోయోనజానాతివ్యుపవీతస్యసం
స్థితిమ్। మోహాత్స్యాపతితోభారంపశుగౌరివసర్వదేతి ॥ ౨౭ ॥ ఉక్తోపవీతాలాభేపిదేవలః ॥ కార్పాసక్షౌమగో

పాలాశవల్కతృణోద్భవమ్ । సదాసంభవతాధార్యముపవీతంద్విజాతిభిరితి ॥ టీ ॥ తృణోద్భవంకుశనిర్మితం॥ ౨౮॥ తథాచగోభిలః॥ సూ॥ యజ్ఞోపవీతంకురుతేసూత్రంవస్త్రంకుశరజ్జుంచేతి ॥ ౨౯ ॥ వా॥ సూత్రమపివస్త్రాభావేవేదితవ్యం-వాససాయజ్ఞోపవీతార్థంకుర్యాత్తదభావేత్రివృతాసూత్రేణేతి ఋశ్యశృంగస్మరణాత్-నిత్యముత్తరీయంవాసఃకార్యమపివాసూత్రమేవోపవీతార్థఇత్యాపస్తంబేనవాససోఽసంభవేనుకల్పత్వేన సూత్రస్యాభిధానాచ్చ ॥ ౩౦ ॥ హారీతః॥ శ్లో॥ముక్తామయోపవీతంచచామీకరమథాపివా।ధార్యంతత్సర్వవర్ణానాంమహాదానాదికర్మస్వితి॥ ౩౧ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో॥వస్త్రంయజ్ఞోపవీతార్థేతృవృత్సూత్రంచకర్మసు।శుచౌదేశేశుచిస్త్రసంహతాంగులిమూలకే॥ ఆవేష్ట్యషణ్ణవత్యాతత్త్రిగుణీకృత్యయత్నతః।అబ్లింగైస్త్రిభిస్సమ్యక్ప్రక్షాళ్యోర్ధ్వవృతంతుతత్।అప్రదక్షిణమావర్త్యంసావిత్ర్యాత్రిగుణీకృతమ్ । అధఃప్రదక్షిణావర్తంనవంస్యాన్నవసూత్రకమ్ ॥ త్రిరావేష్ట్యదృఢంబద్ధ్వాహరిబ్రహ్మేశ్వరాన్నమఇతి॥ ౩౨ ॥ బోధాయనః॥ సూ॥ బ్రాహ్మణకన్యకయాబ్రాహ్మణవిధవయావాశుద్ధస్నాతయాకృతాచాంతయానిర్మితంసూత్రంగృహీత్వాప్రాచీముదీచీంవాదిశముపనిష్క్రమ్యచతురంగుళమాత్రంషణ్ణవతిసూత్రపరిమండలమితి ॥ ౩౩ ॥ సఏవ॥ శ్లో ॥చతుర్వేదస్యచత్వారిత్రివేదస్యత్రికంభవేత్। ద్వేస్యాతాంద్వివేదస్యఏకమేవైకవేదినఇతి ॥ ౩౪ ॥ అ ॥ కథంసన్నివేశముపవీతమిత్యపేక్షాయాంమనురాహ॥ శ్లో ॥ ఉద్ధృతేదక్షిణేపాణావుపవీత్యుచ్యతేద్విజః।సవ్యేతుప్రాచీనావీతీనివీతీకంఠసజ్జనేఇతి॥ టీ ॥ సూత్రస్యకంఠసజ్జనేనివీతమితిసంజ్ఞాతదస్యాస్తీతినివీతీ - నివీతస్యమధ్యేదక్షిణేపాణావుద్ధృతేయస్సన్నివేశవిశేషస్తదుపవీతంనామతదస్యాస్తీత్యుపవీతీ - సవ్యేపాణావుద్ధృతేయస్సన్నివేశవిశేషస్తత్ప్రాచీనావీతమితిసంజ్ఞాతదస్యాస్తీతిప్రాచీనావీతీతిచార్థః ॥ ౩౫ ॥ తథాచశ్రుతిః॥ దక్షిణతఉపవీయదక్షిణంబాహుముద్ధరతేవధత్తేసవ్యమితియజ్ఞోపవీతమేతదేవవిపరీతంప్రాచీనావీతగ్ంసంవీతంమానుషమితి ॥ ౩౬ ॥ అ॥విషయవిశేషంచోపవీతాదీనాందర్శయతిశ్రుతిరేవ-నివీతంమనుష్యాణాంప్రాచీనావీతంపితౄణాముపవీతందేవానామితి॥ టీ ॥ నివీతంమనుష్యాణాంస్వంమనుష్యకార్యేషుఋషితర్పణాదిషుప్రశస్తం- ప్రాచీనావీతంపితౄణాంకర్మణిపితృయజ్ఞాదౌప్రశస్తం- యజ్ఞోపవీతందేవానాంకర్మణిఅగ్నిహోత్రాదౌప్రశస్తమిత్యర్థః॥ ౩౭ ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో॥ ఉద్ధృత్యదక్షిణంబాహుంసవ్యాంసేతుసమర్పితమ్। ఉపవీతంభవేన్నిత్యంనివీతంకంఠసజ్జితమ్। సవ్యంబాహుంసముద్ధృత్యదక్షిణేతుధృతంద్విజైః । ప్రాచీనావీతమిత్యాహుఃపిత్ర్యేకర్మణియోజయేత్। దేవాగారేగవాంగోష్ఠేహోమేజప్యేతథైవచ। స్వాధ్యాయేభోజనేనిత్యంబ్రాహ్మణానాంచసన్నిధౌ। ఉపాసనేగురూణాంచసంధ్యయోస్సాధుసంగమే। ఉపవీతీభవేన్నిత్యంవిధిరేషసనాతనఇతి॥ ౩౮॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ ఉపాసనేగురూణాం వృద్ధానామతిథీనాం హోమేజప్యకర్మణిభోజనఆచామేస్వాధ్యాయేచయజ్ఞోపవీతీస్యాదితి ॥ ౩౯ ॥ వా॥ ఏతేషుకర్మసుయజ్ఞోపవీతవిధానాత్కాలాంతరేనావశ్యంభావఇతికేచిద్వ్యాచక్షతే॥కాయస్థమేవతత్కార్యముత్తార్యంనకదాచన।సదోపవీతినాభావ్యంసదాబద్ధశిఖేనచేత్యాదిబహుస్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చతదనాదరణీయమిత్యన్యే॥ ... ... ❋

—❋ ఉపనయనదీక్షామధ్యేఉపవీతహానౌ ❋—

ఉపనయనానంతరందినచతుష్టయమధ్యేయజ్ఞోపవీతస్యహానౌ॥ శ్లో ॥ గార్హ్యేషుకర్మస్వపరాధదృష్టేష్వబ్రాహ్మణోక్తేషుతునిష్కృతిస్స్యాత్ । ఏకాహుతింవ్యాహృతిభిశ్చహుత్వాస్నాతేష్వనాదేశఇహాసుయామఇతి న్యాయేనసర్వప్రాయశ్చిత్తంహుత్వానాజ్ఞాతత్రయంచజపిత్వాపునశ్చయజ్ఞోపవీతంధార్యమిత్యాహుః ॥ ఇతియజ్ఞోపవీతనిర్మాణాదిః. ... ... ❋

—❋ అథదండధారణమ్. ❋—

౧ ॥ తత్రమనుః॥బ్రాహ్మణోబైల్వపాలాశౌక్షత్రియోవాటఖాదిరౌ।పైప్పలోదుంబరౌవైశ్యోదండానర్హంతిధర్మతఇతి ॥ ౨ ॥ పైప్పలః అశ్వత్థః- ధర్మతఃసమానధర్మయోగాదిత్యర్థః - బ్రాహ్మణోబైల్వదండంధర్మతోర్హతి- ఉభయోరపిబ్రహ్మవర్చససంబంధసామాన్యాత్ బ్రహ్మవర్చసాధికరణంబ్రాహ్మణః - బిల్వస్తుబ్రహ్మవర్చసవికారః॥శ్రుతి॥అసావాదిత్యోయతోజాయతేతతోబిల్వఉదతిష్ఠత్సయోన్యేవబ్రహ్మవర్చసమవరుంధఇతిశ్రుతేః- బ్రాహ్మణఃపాలాశంచార్హతి-ఉభయోర్గాయత్రత్వాత్ ॥శ్రుతి॥గాయత్రోవైబ్రాహ్మణః- గాయత్రోవైపర్ణఇతిచశ్రూయతే - వాటందండంక్షత్రియోధర్మతోర్హతి ఉభయోరేకవర్ణత్వాత్-తదుక్తం తైత్తిరీయబ్రాహ్మణే ॥

శ్రు॥ క్షత్రంవాఏతద్వనస్పతీనామ్యన్న్యగ్రోధఃక్షత్రంరాజన్యఇతి-ఖాదిరంవార్హతి - ఉభయోర్బలిష్ఠత్వసామాన్యాత్ -వైశ్యఃపైప్పలమర్హతి-అశ్వత్థస్యవైశ్యాజస్సంబంధాత్ ॥ శ్రు॥ మరుతాంవాఏతదోజోయదశ్వత్థః-మరుతోవై దేవానాంవిశఇతి శ్రూయతే- ఉదుంబరంవార్హతి - ఉభయోఃపశుసంబంధసామాన్యాత్ -పశుపాలోవైశ్యః-ప్రసిద్ధః-పశువికారఉదుంబరః॥శ్రు॥దేవావాఊర్జంవ్యభజన్త- తతఉదుంబరఉదతిష్ఠత్ -ఊర్క్వైశవఇతిచశ్రుతేరిత-బైల్వపాలాశావితిద్వంద్వనిర్దేశేపివికల్పఎవవివక్షితః ॥ ౨॥ యదాహయమః॥ శ్లో॥ విప్రస్యదండఃపాలాశో బైల్వోవాధర్మతస్స్మృతః। అశ్వత్థఃక్షత్రియస్యాథఖాదిరోవాపిధర్మతః। ఉదుంబరోథవైశ్యస్యప్లాక్షోవాదండఉచ్యతే । ఏతేషామప్యలాభేతుసర్వేషాంసర్వయజ్ఞియాఇతి ॥ ౩ ॥ గౌతమోపి॥ సూ॥ యాజ్ఞియోవాసర్వేషామితి ॥ ౪॥ ఆపస్తంబోపి॥సూ॥ పాలాశోదణ్డోబ్రాహ్మణస్యనైయగ్రోధస్కన్ధజోవాగ్రోరాజన్యస్యబాదర ఔదుంబరోవావైశ్యస్యవార్క్షోదండఇత్యవర్ణసంయోగేనైకఉపదిశంతీతి॥ టీ॥ వార్క్షఃయజ్ఞార్హవృక్షసంభూతః - ససర్వవర్ణసాధారణః॥ ౫॥ మనుః॥ శ్లో॥ కేశాంతికోబ్రాహ్మణస్యదండఃకార్యఃప్రమాణతః । లలాటసమ్మితోరాజ్ఞఃస్యాత్తునాసాంతికోవిశః । ఋజవస్తేతుసర్వేస్యురవ్రణాస్సౌమ్యదర్శనాః । అనుద్వేగకరానౄణాం సత్వచోనగ్నిదూషితాఇతి॥ ౬॥ గౌతమః॥ సూ॥ అపీడితాయూపవక్రాస్సశల్కామూర్ధలలాటనాసాగ్రప్రమాణాఇతి॥టీ॥ అపీడితాఃవల్లీవేష్టనాదిభిః - యూపవక్రాః యూపవన్నతాగ్రాఇత్యర్థః॥౭॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ శిరోలలాటనాసాగ్రప్రమాణాయూపవన్నతాఇతి॥ ౮॥ శంఖః॥ శ్లో॥ కేశావధిలలాటాంసతుల్యాఃప్రోక్తాఃక్రమేణతఇతి॥౯॥ వసిష్ఠస్తువిశేషమాహ ॥ సూ॥ ప్రాణసమ్మితోబ్రాహ్మణస్యలలాటసమ్మితఃక్షత్రియస్యకేశసమ్మితోవైశ్యస్యేతి॥ ౧౦॥ కూర్మపురాణే॥ శ్లో॥ ధారయేద్బైల్వపాలాశౌదండౌకేశాన్తికౌద్విజః। యజ్ఞార్హవృక్షజంవాథసౌమ్యమవ్రణ మేవచేతి॥ ౧౧॥ బోధాయనః॥ సూ॥ మూర్ధలలాటనాసాగ్రప్రమాణా యజ్ఞియస్యవృక్షస్యదండాఇతి ॥ ఇతిదండనిరూపణమ్ ... ... *

—* అథాజినమ్ *—

తత్రగౌతమః॥ సూ॥ కృష్ణరురుబస్తాజినానీతి॥ టీ॥ కృష్ణఃకృష్ణమృగః - రురుః పృషతమృగః - బస్తశ్ఛాగవిశేషః - ఏతేషామజినానిచర్మాణిబ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం క్రమేణోత్తరీయాణిభవంతి॥ ౨॥ మనురపి॥ శ్లో॥ కార్ష్ణరౌరవబాస్తానిచర్మాణిబ్రహ్మచారిణఇతి॥ ౩॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ అజినమేవోత్తరంధారయేదితి॥ టీ॥ఉత్తరముత్తరీయం॥ ౪॥ పారస్కరః॥సూ॥ ఐణేయమజినముత్తరీయంబ్రాహ్మణస్యరౌరవంరాజన్యస్యబాస్తంగవ్యంవావైశ్యస్యసర్వేషాంవాగవ్యమితి॥ ౫॥ బృహస్పతిరపి॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణస్యాజినంకార్ష్ణంరౌరవంక్షత్రియస్యతు। బస్తాజినంతువైశ్యస్యసర్వేషాంవాగవాజినమితి॥ ౬॥ శంఖః॥ సూ॥ కృష్ణరురుబస్తాజినాన్యుత్తరీయాణీతి॥ ఇత్యజిననిరూపణమ్. ... ... *

—* అథవాసాంసి *—

తత్రగౌతమః॥ సూ॥ వాసాంసిశాణక్షౌమచీరకుతపాస్సర్వేషాంకార్పాసంచావికృతమితి॥ టీ॥ శణవికారశ్శాణం - క్షుమాఅతసీతద్వికారఃక్షౌమం -శ్వేతపట్టఇత్యన్యే - కుతపఃపార్వతీయాజరోమనిర్మితఃకంబళః - కార్పాసంచవాసః సర్వేషాం - తదవికృతం - కుసుంభాదిరాగద్రవ్యైరరక్తమిత్యర్థః॥ ౨॥ సఏవ॥ సూ॥ కాషాయమప్యేకేవార్క్షంబ్రాహ్మణస్యమాంజిష్ఠహారిద్రేఇతరయోరితి॥టీ॥ ఏకేఆచార్యాఃకాషాయేణరక్తమపిధార్యం మన్యంతే - తత్రవిశేషః - వార్క్షంబ్రాహ్మణస్య - వృక్షకషాయేణరక్తంవార్క్షం - మంజిష్ఠయారక్తంమాంజిష్ఠంహరిద్రయారక్తంహారిద్రం - ఇతరయోఃక్షత్రియవైశ్యయోర్వాససీఇత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ॥ వాసశ్శాణీక్షౌమాజినానికాషాయంచైకేవస్త్రముపదిశంతిమాంజిష్ఠగ్ంరాజన్యస్యహారిద్రంవైశ్యస్యేతి ॥ టీ ॥ వస్యతేకౌపీనమాచ్ఛాద్యతేయేనతద్వాసః-తద్వ్యత్యతే- శాణీక్షౌమాజినానిత్రీణ్యేతానివర్ణానుపూర్వ్యేణవాసాంసితిహరదత్తేనవ్యాకృతమ్ ॥ ౪ ॥ మనురపి॥ శ్లో॥వసీరన్నానుపూర్వ్యేణశాణక్షౌమావికానిచేతి ॥ ౫ ॥ వసిష్ఠః॥ సూ ॥ శుక్లమహతంవాసోబ్రాహ్మణస్యకార్పాసంమాంజిష్ఠంక్షౌమంక్షత్రియస్యపీతంకౌశేయంవైశ్యస్యేతి॥౬॥ అ॥అహతస్యలక్షణమాహప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ ఈషద్ధౌతంనవంవస్త్రంసదశంయన్నధారితమ్। అహతంతద్విజానీయాత్సర్వకర్మసుపావనమితి ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ఉపనయనేప్రథమతఃకౌపీనంధార్యం - తతోఽహతేనవాససాపరిధాపనీ

యం- ఉత్తరీయంచకృష్ణాజినమితివ్యవస్థా ॥ ౮ ॥ తథాచయమః॥శ్లో॥ కార్పాసక్షౌమగుతపాట్టమూర్ణబల్బజకంబళాః। సర్వంతుధారయేచ్ఛుక్లంవాసస్తత్పరిధానికమితి॥ ౯ ॥ వా ॥ సచవాససృద్యశ్కృత్తోత్తమూత్తరాభ్యాం విభజ్యశ్చతుర్థ్యోత్తరాభిస్తిసృభిః పరిధాస్యేత్యాపస్తంబవచనాత్పరిహితవస్త్రైకదేశేనాచ్ఛాదనీయమితిమంతవ్యం- వాశబ్దశ్చతుర్థీయముత్తరయాదత్తైన్యత్పరిధాస్యేతివచనాచ్చతుర్థదినేపివినైవకాపీనంకటివేష్టితవస్త్రైకదేశేనాచ్ఛాదనప్రసంగాత్తస్మాత్తద్వసనంకాపీనాదుపరిమంత్రతోవేష్టనీయమిత్యేవంపరం ॥ ౧౦ ॥ తథాసరణ్యాఖ్యస్మృతిసంగ్రహే॥సూ॥కాపీనాచ్ఛన్నంకృతశౌచంకుమారందక్షిణతఉపవేశ్యేతి ॥ ౧౧ ॥ తథాచత్రికాండీ॥తదేవంకుమారస్యకాపీనధారణమాచమనంపరిషేచనమాపోశనంప్రాణాహుతిరిత్యాదీనిభవేయురితి ॥ ౧౨ ॥ భారద్వాజోపి॥శ్లో॥యజ్ఞోపవీతమజినంమౌంజీదండంకమండలుమ్। స్వోక్తంవాసశ్చకాపీనంధారయేత్ప్రథమాశ్రమీ। పరేహ్నిమేఖలాదండమజినంచోపవీతకమ్। ధారయేత్తుపురాణానిత్యజేద్వస్త్రాణివానవేతి ॥ టీ ॥ పరేహ్నిచతుర్థదివసఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తథాచశాతాతపః॥ శ్లో॥ చతుర్థేహనిసంప్రాప్తే సుస్నాతఃకృతమంగళః। త్రిభిర్విప్రైస్సమాయుక్తోగురుగచ్ఛేత్సశిష్యకః। గ్రామాత్ప్రాచీముదీచీంవాదిశంనాన్యదిశంవ్రజేత్। ఉక్తాశాసుబ్రహ్మవృక్షోనాస్తిచేద్ధర్మయోగ్యకః। యత్రయత్రబ్రహ్మవృక్షస్తాందిశంవావ్రజేద్గురుః। బ్రహ్మవృక్షమథాసాద్యద్విజైఃపుణ్యాహవాచనమ్। వాచయేదుత్తమేన్మూలంమార్జయేద్గోమయోదకైః। వృక్షేచతుర్ముఖంయష్ట్వానమస్కుర్యాత్ప్రదక్షిణమ్। కాపీనందండమజినముపవీతంచమేఖలామ్। నవానిధారయిత్వాథపురాణానిపరిత్యజేత్। వృక్షాగ్రేస్థాపయేద్యత్నాత్కౌపీనాజినమేఖలాః। వాసఃప్రదద్యాద్గురవేబ్రాహ్మణేభ్యస్తుదక్షిణామితి ॥ వా ॥ ఏతచ్చపాలాశకర్మస్మృతిసిద్ధం- గృహ్యాభాష్యాదావలిఖితమ్ ॥ ౧౪ ॥ స్మృత్యర్థసారేచ॥శ్లో॥దండాఃపలాశన్యగ్రోధపిప్పలాయజ్ఞవృక్షజాః। తేకేశఫాలనాసాంతప్రమాణాశ్చక్రమాద్ద్విజైః। ధార్యాశ్శ్లక్ష్ణాస్సదాధార్యంకాపీనంకటిసూత్రకమ్। కాపీనమహతంధార్యంఖండవాసశ్చపార్శ్వయోరితి ॥ వా ॥ ఉపనయనానంతరంత్రిరాత్రంక్షారలవణాదివర్జమధశ్శాయీబ్రహ్మచార్యుపనయనవ్రతంచరేత్- చతుర్థేహ్నికాపీనదండాజినమేఖలోపవీతానిపూర్వాణిత్యజేత్- వస్త్రాణాంత్యాగస్యమఇతి- ఏవంచప్రథమదినేకాపీనధారణస్యబహుస్మృతిసిద్ధత్వాదావశ్యకంతత్ప్రతీయతే- పరిహితవస్త్రైకదేశేనాచ్ఛాదనేప్రమాణంమృగ్యం॥ ఇతివాససోనిరూపణమ్. ... ... ❋

—❋ అథమేఖలా. ❋—

౧ ॥ తత్రమనుః॥ మౌంజీత్రివృత్సమాశ్లక్ష్ణాకార్యావిప్రస్యమేఖలా। క్షత్రియస్యతుమౌర్వీజ్యావైశ్యస్యశణతాంతవీ। ముంజాలాభేతుకర్తవ్యాకుశాశ్మంతకబల్బజైః। త్రివృతాగ్రంథినైకేనత్రిభిఃపంచభిరేవవేతి ॥ టీ ॥ అనయోరయమర్థః- త్రివృత్ త్రిగుణా- సమాసమగుణా- శ్లక్ష్ణాపరిఘర్షణసుస్పర్శా- మూర్వావికారోమౌర్వీ-మౌర్వీతిజ్యావిశేషణం - ముంజాలాభఇతి- ముంజాగ్రహణంమూర్వాశణతంతోర్వప్యుపలక్షణం - కుశాదయోవిప్రాదీనాంయథాసంఖ్యం - అశ్మంతకస్తరువిశేషత్వక్ - బల్బజస్తృణవిశేషః - త్రివృతాత్రిగుణైనైకేనగ్రంథినాత్రిభిఃగ్రంథిభిఃపంచభిర్వోపలక్షితా-త్రయాణాంవర్ణానామనియమేనాయంగ్రంథివికల్పః- నాత్రయథాసంఖ్యంవాశబ్దేనైకవిషయత్వావగమాదితి ॥ ౨ ॥ వ్యాసోపి॥ శ్లో॥మౌంజీత్రివృత్సమాశ్లక్ష్ణాకార్యావిప్రస్యమేఖలా। ముంజాభావేకుశానాహుఃగ్రంథినైకేనవాత్రిభిరితి ॥ ౩ ॥ యమః॥ విప్రస్యమేఖలామౌంజీజ్యామౌర్వీక్షత్రియస్యతు। శాణసూత్రీతువైశ్యస్యమేఖలాధర్మతఃస్మృతాః। ఏతాసామప్యలాభేతుకుశాశ్మంతకబల్బజైః। మేఖలాత్రివృతాకార్యాగ్రంథినైకేనవాత్రిభిరితి ॥ ౩ ॥ పైఠీనసిః॥ సూ॥మౌంజీమేఖలాశ్మంతకీచబ్రాహ్మణస్యబాల్బజీమౌర్వీవారాజన్యస్యశాణీక్షౌమీవావైశ్యస్యేతి ॥ ౪ ॥ వసిష్ఠః॥ సూ॥మౌంజీమేఖలాబ్రాహ్మణస్యధనుర్జ్యాక్షత్రియస్యశాంతవీవైశ్యస్యేతి॥ ౫ ॥ ప్రచేతాః॥ త్రిగుణంప్రదక్షిణామేఖలాఇతి॥గౌతమః॥మౌంజీజ్యామౌర్వీసౌత్ర్యోమేఖలాఃక్రమేణేతి॥ ౬ ॥ బోధాయనః॥ ఏషాంక్రమేణమౌంజీధనుర్జ్యాశాణీతిమేఖలాఇతి ॥ ౭ ॥ ఆపస్తంబః ॥ మౌంజీమేఖలాత్రివృద్బ్రాహ్మణస్యశక్తివిషయేదక్షిణావృత్తానామితి॥ టీ॥ శక్తివిషయేశక్తౌసత్యాందక్షిణావృత్తానాంముంజానాంకర్తవ్యా॥ ౮ ॥ -౯- ॥ కటిసూత్రమపిధార్యమిత్యాహసంవర్తః॥ శ్లో॥ కటిసూత్రంవినాకర్మశ్రౌతంస్మార్తంకరోతియః। సర్వంతన్నిష్ఫలంవిద్యాత్కౌపీనగ్నఇతిశ్రుతిరితి॥ వా॥ ఇదంచబ్రహ్మచారిగృహస్థసాధారణం - కటిసూత్రస్యధారణాభావేకర్మసూత్రస్యనిష్ఫలత్వావగమాత్ -ధృతవస్త్రోపినగ్నత్వావగమాచ్చ॥ఇతిమేఖలానిరూపణమ్.

—॥ అథభిక్షాచర్యా. ॥—

౧ ॥ తత్రమనుః॥ శ్లో॥ ప్రతిగృహ్యేప్సితందండముపస్థాయచభాస్కరం। ప్రదక్షిణంపరీత్యాగ్నించరేద్భైక్షం యథావిధి ॥ భవత్పూర్వంచరేద్భైక్షముపనీతోద్విజోత్తమః। భవన్మధ్యంతురాజన్యోవైశ్యస్తుభవదుత్తరమితి॥ టీ॥ భవత్పూర్వంభవతిశబ్దపూర్వం ॥ ౨ ॥ గౌతమః॥ సూ॥ ఆదిమధ్యాంతేషుభవచ్ఛబ్దః ప్రయోజ్యోవర్ణానుపూర్వ్యేణేతి ॥ ౩ ॥ అ॥ ప్రయుంజ్యైవదర్శయతి బోధాయనః॥ సూ॥ భవతిభిక్షాందేహీతిబ్రాహ్మణోభిక్షేతభిక్షాంభవతిదేహీతిరాజన్యోదేహిభిక్షాంభవతీతివైశ్యఇతి॥ వా॥ ఉపనయనాంగత్వేనోక్తోప్యయంభిక్షాచరణవిధిస్సార్వత్రికఃప్రత్యేతవ్యః ॥ ౪ ॥ అ॥ ఉపనయనాంగభిక్షాయాంనియమమాహ॥ మనుః ॥ శ్లో॥ మాతరంవాస్వసారంవామాతుర్వాభగినీంనిజామ్। భిక్షేతభిక్షాంప్రథమంయాచైనంనవిమానయేదితి॥ టీ॥ విమాననంప్రత్యాఖ్యానం॥ ౫॥ గౌతమః॥ శ్లో॥ అగ్రేభిక్షేతజననీమప్రత్యాఖ్యాయినీంచయా। బ్రాహ్మణంతాదృశంవాపిస్త్రియమగ్రేచయాచయేత్। గర్భిణీంనైవయాచేతవిధవాంమతిమాన్నచేతి॥ కారికాకారః॥ అగ్రేభిక్షేతజననీమప్రత్యాఖ్యాయినీంచయా। పశ్చాత్పితరమన్యాంశ్చపూజ్యాచార్యంబాంధవాంస్తథేతి॥ ౬ ॥ వసిష్ఠః॥ అప్రత్యాఖ్యాయినంపూర్వంస్త్రియంవాతాదృశీంపునః। భిక్షేతభిక్షాంప్రథమంభవాన్భిక్షాందదాత్వితి ॥ భవతిభిక్షాందేహీతిస్త్రియంవాగ్రేపిమాతరమ్। మౌంజీకర్మావసానాంతమామభైక్షంసమాహరేత్। పక్వాన్నమాహరేన్నిత్యమాసమావర్తనాద్వటురితి ॥ ౭ ॥ గృహ్యతాత్పర్యదర్శనేప్యామభైక్షముక్తం ॥ త్రీణ్యహానిప్రత్యహమామభైక్షంచరేత్-చతుర్థేహన్యన్నసంస్కారేణసంస్కృతస్యేతి॥ ౮ ॥ అ॥ బ్రహ్మచారిణోనిత్యభిక్షామాహవ్యాసః ॥ శ్లో ॥ కృతేహ్న్యుక్తవిధినోపేతఃపరివర్త్యోత్తరీయకమ్। దండంపాత్రంసమాదాయనమస్కృత్యరవింగురుమ్। భిక్షార్థంతుతతోమానీద్విజవేశ్మతథావ్రజేదితి ॥ ౯ ॥ మనుః॥ వేదయజ్ఞైరహీనానాంప్రశస్తానాంస్వకర్మసు। బ్రహ్మచార్యాహరేద్భైక్షంగృహేభ్యఃప్రయతోన్వహమ్। గురోఃకులేనభిక్షేతనజ్ఞాతికులబంధుషు। అలాభేత్వన్యగేహానాంపూర్వంపూర్వంపరిత్యజేత్ । సర్వంవాపిచరేద్గ్రామంపూర్వోక్తానామసంభవే। నియమ్యప్రయతోవాచమభిశస్తాంస్తువర్జయేదితి ॥ ౧౦ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణేషుచరేద్భైక్షమనింద్యేష్వాత్మవృత్తయే। ఆదిమధ్యావసానేషుభవచ్ఛబ్దోపలక్షితా। బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాంభైక్షచర్యాయథాక్రమమితి ॥ ౧౧ ॥ వా॥ యత్తుసార్వవర్ణికంభైక్షాచరణమభిశస్తపతితవర్జమితిగౌతమవచనం-యదపివ్యాసవచనం ॥ ౧౨ ॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశశ్చరేయుర్భైక్షమన్వహం-సజాతీయగృహేష్వేవసార్వవర్ణికమేవవేతి- తత్రసర్వశబ్దఃప్రకృతవర్ణత్రయపరః- ఏతచ్చపూర్వోక్తసజాతీయాలాభవిషయం ॥ ౧౩ ॥ తథాభవిష్యత్పురాణే॥ శ్లో॥ సర్వంవాపిచరేద్గ్రామంపూర్వోక్తానామసంభవే । అంత్యవర్జంమహాబాహోఇత్యాహభగవాన్భృగురితి॥ టీ॥ అంత్యశ్శూద్రః ॥ వా ॥ చాతుర్వర్ణ్యంచరేద్భైక్షమలాభేవ్రతికోద్విజఇత్యేతదప్యాపద్విషయం॥ ౧౪ ॥ తథాచవిష్ణుః॥ శ్లో॥ క్షత్రవైశ్యగృహేష్వేవక్రియావత్సుసాధుషు। చాతుర్వర్ణ్యంచరేద్భైక్షమాపత్కాలఉపస్థితఇతి ॥ ౧౫ ॥ అంగిరాః॥ ఆమమేవాదదీతాస్మాదవృత్తావేకరాత్రకమితి ॥ ౧౬ ॥ పరాశరః॥ యస్తువేదమధీయానశ్శూద్రాన్నముపభుంజతే। శూద్రోవేదఫలంయాతిశూద్రత్వంయాతిసద్విజఇతి॥ ౧౭॥ అ॥ ఏకాన్ననిషేధమాహ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ బ్రహ్మచర్యేస్థితోనైకమన్నమద్యాదనాపది। బ్రాహ్మణఃకామమశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధేవ్రతమపీడయన్నితి ॥ టీ ॥ అపీడయన్ మధుమాంసాదిపరిహారేణ ॥ ౧౮ ॥ మనురపి ॥ భైక్షేణవర్తయేన్నిత్యంనైకాన్నాశీభవేద్వ్రతీ। భైక్షేణవ్రతినోవృత్తిరుపవాససమాస్మృతా। వ్రతోవాదేవదైవత్యేపిత్ర్యేకర్మణ్యథర్షివత్। కామమభ్యర్థితోశ్నీయాద్వ్రతమస్యనలుప్యతఇతి ॥ ౧౯ ॥ అత్రిః॥ శాకభక్షాఃపయోభక్షాయేచాన్యేయావకాశినః। సర్వేతేభైక్షభక్షస్యకలాంనార్హంతిషోడశీమ్। తప్తకాంచనవర్ణేనగవాంమూత్రేణయావకమ్। పిబేద్ద్వాదశవర్షాణినతద్భైక్షసమంభవేదితి ॥ వా ॥ నచాత్రఫలశ్రవణాదనియతంభిక్షాచరణమితివాచ్యం - అకరణేమనునాప్రాయశ్చిత్తవిధానాత్ ॥ ౨౦ ॥ మనుః॥ శ్లో॥ అకృత్వాభైక్షచరణమసమిధ్యచపావకమ్। అనాతురస్సప్తరాత్రమవకీర్ణివ్రతంచరేదితి ॥ ౨౧ ॥ యమః॥ ఆహారమాత్రాదధికంనక్వచిద్భైక్షమాహరేత్। యుజ్యతేస్తేయదోషేణకామతోధికమాహరన్। మాధూకరీంయఆదాయబ్రాహ్మణేభ్యఃప్రయచ్ఛతి। సయాతినరకంఘోరంభోక్తాభుంజీతకిల్బిషమ్। తస్మాన్నాపహరేద్భైక్షమతిరిక్తంకదాచనేతి ॥ ౨౨ ॥ స్మృతిసంగ్రహే॥ బ్రహ్మచారీతుభైక్షాన్నముచ్ఛిష్టంనసమాచరేత్। అశక్తాన్నఖనేద్భూమావప్సువాపిప్రవేశయేదితి ॥ ౨౩ ॥ అ ॥ అకామతోధికాహారణేతస్యప్రతిపత్తినియమ

త్వరమ్। కర్తారమీప్సేద్విప్రం వా చతుర్థాశ్రమిణం న త్వితి ॥ ౨ ॥ విష్ణుః॥ కృచ్ఛ్రత్రయం చోపనేతా త్రీన్ కృచ్ఛ్రాంశ్చ పరశ్చరేత్। సావిత్రీమభ్యసేన్నిత్యం పవిత్రాణి చ సంస్మరన్నితి ॥ ౩ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః॥ పితా పితామహో భ్రాతా జ్ఞాతయో గోత్రజాగ్రజాః। ఉపాయనేఽధికారాస్స్యుః పూర్వాభావే పరః పర ఇతి ॥ ౪ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ తమసో వా ఏష తమః ప్రవిశతి యమవిద్వానుపనయతే యశ్చావిద్వానితి హి బ్రాహ్మణం తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేదితి ॥ టీ ॥ యమ్మాణవకమవిద్వానజానాన ఉపనయతే. తథా చ యశ్చ స్వయమవిద్వాంస్తన్నుపనీయతే సోఽపి తమసస్సకాశాత్తమ ఏవ ప్రవిశతి - సమాహితం విధిప్రతిషేధేష్వవహితమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ బోధాయనః॥ శ్లో ॥ జాతకర్మాదిసంస్కారే పితా శ్రేష్ఠతమస్స్మృతః । అభావే స్వకులీనస్స్యాద్బాంధవో వాన్యగోత్రజః। ఆర్యావర్తసముద్భూతస్తస్యాభావే స్వసూత్రకః। బ్రాహ్మణస్సర్వవర్ణానాం శ్రోత్రియో వా స్వవర్ణజః। గృహస్థస్సర్వవర్ణేషు శ్రేష్ఠ ఇత్యభిధీయతే। అభార్యస్త్వధమో జ్ఞేయ ఉపకుర్వాణనైష్ఠికౌ । ఆచార్యమధ్యమౌ జ్ఞేయౌ సగోత్రౌ వ్రతినామపి। వానప్రస్థయతీనాం తు కర్తృత్వం నేష్యతే సదా। జితేంద్రియో జితద్వంద్వస్తపోదానపరాయణః। సత్యవాగూర్జితః ప్రాజ్ఞో మేధావీ నియతశ్శుచిః । నిస్సందిగ్ధః కులీనశ్చ శ్రౌతకర్మణి తత్పరః। నిగ్రహానుగ్రహే దక్షస్సర్వదోషవివర్జితః । గాయత్రీమంత్రకుశల ఆచార్యస్సముదాహృతః। కులద్వయే తథోత్సన్నే ప్రాప్తే గర్భాష్టమే వటుః। మౌంజీబంధనకర్మార్థం స్వశాఖాధ్యాయినం ద్విజమ్। సగోత్రప్రవరం నో చేదాశ్రయేదన్యగోత్రజమితి ॥ ఇత్యుపనయనకర్తృనిరూపణమ్. ... ... *

—* అథ యమళాద్యుపనయనే కర్తారః. *—

౧ ॥ తత్ర సంగ్రహే॥ శ్లో॥ ఏకగర్భప్రసూతౌ చేదేకవేదీమవాప్య చ । ఏకాచార్యైకలగ్నే చ కుర్యాన్మౌంజీవ్రతం యతః। చౌలోపనయనే చైవ జాతకర్మణి నామ్ని చ। చతుర్వ్రతోపాకరణే యమలానాం సమం భవేదితి ॥ ౨ ॥ శ్లో॥ భ్రాతృద్వయే స్వసృయుగే స్వసృభ్రాతృయుగే తథా। సమానాపి క్రియా కార్యా మాతృభేదే తథైవ చ॥ టీ॥ పుంయుగ్మే స్త్రీయుగ్మే స్త్రీపుంయుగ్మేఽపి సమకాలే క్రియా కార్యా మాతృభేదేఽపి తథైవేత్యర్థః ॥ ౩ ॥ మాతృభేదే విశేషస్స్మర్యతే॥ శ్లో ॥ ఏకత్ర లగ్నే యది పుత్రయుగ్మం శుభాయ మౌంజీవ్రతకర్మ కుర్యాత్ । ఆచార్యయుగ్మం ఖలు వేదియుగ్మం నాందీముఖే స్వస్య పితౄంశ్చ నిత్యే॥ పృథగ్భవావేకలగ్నే సోదరావుపనాయనే। ఆచార్యోఽన్యః పితాన్యోఽస్తు భ్రాతా వా పితృసోదర ఇతి॥ ఇతి యమళాద్యుపనయనవిధిః. ... ... *

—* అథ మూకోన్మత్తాద్యుపనయనాది. *—

౧ ॥ స్మృతిరత్నే॥ శ్లో ॥ షండాంధబధిరస్తబ్ధజడగద్గదపంగుషు। కుబ్జవామనరోగార్తశుష్కాంగవికలాంగిషు। మత్తోన్మత్తేషు మూకేషు శయనస్థే నిరింద్రియే। ధ్వస్తపుంస్త్వేషు చైతేషు సంస్కారాస్స్యుర్యథోచితమ్। మూకోన్మత్తౌ న సంస్కార్యావితి కేచిత్ప్రచక్షతే। కర్మస్వనధికారాచ్చ పాతిత్యం నాస్తి చ ద్వయోః। తదపత్యం చ సంస్కార్యమపరే త్వాహురన్యథేతి ॥ ౨ ॥ స్మృత్యంతరే॥ మూకోన్మత్తౌ న సంస్కార్యౌ కర్మస్వనధికారతః। తదపత్యం తు సంస్కార్యం యజ్ఞార్హమితి చ శ్రుతిః। బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణాజ్జాతో బ్రాహ్మణః శ్రుతిబలాత్। కర్మస్వనధికారోఽపి సంస్కారార్హ ఇతి శ్రుతిః। మూకోన్మత్తాదిసంస్కారే త్వాచార్యస్సర్వమాచరేత్ । సుముహూర్తే నిరీక్ష్యైత గాయత్రీం స్పృశ్య వాజపేత్। మూకాంధాదిషు చోద్వాహే కన్యాస్వీకరణం వినా । పాణిగ్రహం వినా సప్తపదాదిక్రమణం వినా। విప్రేణ కారయేత్సర్వం పంగోస్సప్తపదాన్యపి ॥ ౩ ॥ కేచిదాహుర్ద్విజాజ్జాతౌ సంస్కార్యౌ కుండగోళకౌ। అమృతే జారజః కుండో మృతే భర్తరి గోళకః। ద్విజాతిప్రతిలోమానాం కేచిదాహుః పురాణగా ఇతి ॥ ౪ ॥ వ్యాసః॥ విద్యాగ్రహణశక్తస్య హోమకర్మాక్షమస్య చ। ఉపాయనేఽధికారోఽస్తి మూకాదీనాం కృతాకృతమితి॥ ౫॥ ఆపస్తంబః॥ సూ ॥ ఉపనయనం విద్యార్థస్య శ్రుతివిహితస్సంస్కారస్సర్వేభ్యో వై వేదేభ్యస్సావిత్ర్యనూచ్యత ఇతి హి బ్రాహ్మణమితి ॥ టీ ॥ విద్యాయా అర్థః ప్రయోజనం యస్య స విద్యార్థః తస్యాయం శ్రుతివిహితస్సంస్కారః- ఉపనయనం నామ విద్యార్థస్యేతి వచనాన్మూకాదేర్న భవతి- అనేన వేదాధ్యాయినాం వేదవ్రతవదుపనయనమపి భేదేన కర్తవ్యమితి ప్రాప్తే- ఉచ్యతే. సర్వేభ్య ఇతి- తతశ్చ సావిత్ర్యనువచనేన సర్వే వేదా అనూక్తా భవంతీత్యేకమేవోపనయనం సర్వార్థం - అథర్వణస్య తు వేదస్య పృథగుపనయనం కర్తవ్యం ॥ ౬ ॥ తథా చ తత్రైవ శ్రూయతే॥ సూ॥ నాన్యత్ర సంస్కృతో భృగ్వంగిరసోఽధీయీత ఇతి ॥ ౭ ॥ పతితానాముపనయనాభావమాహాపస్తంబః ॥ సూ ॥

అశూద్రాణామదుష్టకర్మణాముపనయనమితి ॥ ౮ ॥ వా ॥ ప్రాగుపనయనాత్కామచారవాదభక్షా ఇతి తు గౌతమస్మరణం బ్రహ్మహత్యాదిపాతకవ్యతిరిక్తవిషయమితిపూర్వమేవోక్తం ॥ ౯ ॥ స్మృత్యర్థసారే॥ సూ ॥ షండాంధాదిషుయథోచితంసంస్కారోమూకోన్మత్తావ సంస్కార్యావిత్యేకే కర్మస్వనధికారాత్పతిత్యంనాస్తి-తదపత్యంసంస్కార్యం - బ్రాహ్మణ్యాంబ్రాహ్మణోత్పన్నోబ్రాహ్మణఎవభవతీతిస్మృతేః- అన్యేనసంస్కార్యావిత్యాహుః- హోమంతావదాచార్యఃకుర్యాత్ - ఉపనయనంచవిధినాఆచార్యసమీపనయనం - సావిత్రీసమీపనయనంసావిత్రీవాచనంవా-అన్యదంగంయథాశక్తికార్యమితి-జడబధిరమూకాదీనాముపనయనకల్పోబోధాయనాదిభిరుక్తస్తతఏవగ్రాహ్యః॥ఇతిమూకోన్మత్తాద్యుపనయనవిధిః. ... ... *

—* అథౌరసాదిద్వాదశవిధపుత్రాణాంనిరూపణమ్. *—

తత్రస్మృతిరత్నే॥ శ్లో ॥ ఔరసఃపుత్రికాపుత్రఃక్షేత్రజోగూఢజస్తథా। కానీనశ్చపునర్భూజోదత్తఃక్రీతశ్చ కృత్రిమః।దత్తాత్మాచసహోఢశ్చహ్యపవిద్ధస్సుతస్తథా।ఏతేద్వాదశపుత్రాశ్చసంస్కార్యాస్స్యుర్ద్విజాతయఇతి॥

—* ఔరసాదీనాంలక్షణమ్. *—

౧॥ తత్రమనుః॥శ్లో॥స్వేక్షేత్రేసంస్కృతాయాంతుస్వయముత్పాదయేద్ధియమ్।తమౌరసంవిజానీయాత్పుత్రంప్రథమకల్పితమ్ । యస్తల్పజఃప్రమీతస్యక్లీబస్యవ్యాధితస్యవా। స్వధర్మేణనియుక్తాయాంసపుత్రఃక్షేత్రజఃస్మృతః। మాతాపితావాదద్యాతాంయమద్భిఃపుత్రమాపది। సదృశంప్రీతిసంయుక్తంసజ్ఞేయోదత్త్రిమస్సుతః ॥ సదృశంతుప్రకుర్యాద్యంగుణదోషవిచక్షణమ్ । పుత్రంపుత్రగుణైర్యుక్తంసవిజ్ఞేయస్తుకృత్రిమః ॥ ఉత్పద్యతేగృహేయస్యనచజ్ఞాయేతకస్యసః। సగృహేగూఢఉత్పన్నస్తస్యస్యాద్యస్యతల్పజః ॥ మాతాపితృభ్యాముత్సృష్టంతయోరన్యతరేణవా।యంపుత్రంపరిగృహ్ణీయాదపవిద్ధస్తుసస్మృతః।పితృవేశ్మనికన్యాతుయంపుత్రంజనయేద్రహః । తంకానీనంవదేన్నామ్నావోఢుఃకన్యాసముద్భవమ్ ॥ యాగర్భిణీసంస్క్రియతేజ్ఞాతాజ్ఞాతాపివాసతీ । వోఢుస్సగర్భోభవతిసహోఢఇతిచోచ్యతే॥ క్రీణీయాద్యస్త్వపత్యార్థంమాతాపిత్రోర్యమంతికాత్। సక్రీతకస్సుతస్తస్యసదృశోఽసదృశోపివా॥యాపత్యావాపరిత్యక్తావిధవావేచ్ఛయాత్మనః।ఉత్పాదయేత్పునర్భూత్వాసపౌనర్భవఉచ్యతే॥ మాతాపితృవిహీనోయస్త్యక్తోవాస్యాదకారణాత్। ఆత్మానంస్పర్శయేద్యస్మైస్వయందత్తస్తుసస్మృతఇతి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ ఔరసోధర్మపత్నీజస్తత్సమఃపుత్రికాసుతః।క్షేత్రజఃక్షేత్రజాతస్తుస్వగోత్రేణేతరేణవా।గృహేప్రచ్ఛన్నఉత్పన్నోగూఢజస్తుసుతస్స్మృతః। కానీనఃస్యాత్కన్యకాజాతోమాతామహసుతోమతః।అక్షతాయాంక్షతాయాంవాజాతఃపౌనర్భవస్స్మృతః।దద్యాన్మాతాపితావాయంసపుత్రోదత్తకోభవేత్॥ క్రీతశ్చతాభ్యాంవిక్రీతఃకృత్రిమస్స్యాత్స్వయంకృతః।దత్తాత్మాతుస్వయందత్తోగర్భేవిన్నస్సహోఢజః। ఉత్సృష్టోగృహ్యతేయస్తుసోపవిద్ధోభవేత్సుతఇతి॥౪ ॥ మనుః॥క్షేత్రజాదీన్సుతానేతానేకాదశయథోదితాన్।పుత్రప్రతినిధీనాహుఃక్రియాలోపాన్మనీషిణఇతి॥ వా॥ ఏతానిగౌణపుత్రపరిగ్రహసంస్కారవచనానియుగాంతరవిషయాణి- కలౌతత్పరిగ్రహస్యనిషిద్ధత్వాత్॥ ౫ ॥ శ్లో॥ అనేకధాకృతాఃపుత్రాఋషిభిర్యైఃపురాతనైః। నశక్యంతేధునాయోక్తుంశక్తిహీనైఃకలౌద్విజైరితివచనాత్ ।౬॥అత్రక్షేత్రజపుత్రోత్పాదనాయసప్రకారంసాపవాదంచనియోగముక్త్వాపునస్తేవనిషేధతి॥ మనుః ॥ శ్లో॥ దేవరాద్వాసపిండాద్వాస్త్రియాసమ్యఙ్నియుక్తయా।ప్రజేప్సితాధిగంతవ్యాసంతానస్యపరిక్షయే। విధవాయాంనియుక్తస్తుఘృతాక్తోవాగ్యతోనిశి। ఏకముత్పాదయేత్పుత్రంనద్వితీయంకథంచన । విధవాయాంనియోగార్థేనిర్వృత్తేతుయథావిధి। గురువచ్చస్నుషావచ్చవర్తేయాతాంపరస్పరమ్ । నోద్వాహికేషుమంత్రేషునియోగఃకీర్త్యతేక్వచిత్ ।నవివాహవిధావుక్తంవిధవావేదనంపునః । అయంద్విజైర్హివిద్వద్భిఃపశుధర్మోవిగర్హితః । మనుష్యాణామపిప్రోక్తోవేనేరాజ్యంప్రశాసతి । సమహీమఖిలాంభుంజన్రాజర్షిప్రవరఃపురా । వర్ణానాంసంకరంచక్రేకామోపహతచేతనః । తతఃప్రభృతియోమోహాత్ప్రమీతపతికాంస్త్రియమ్ । నియోజయత్యపత్యార్థేతంవిగర్హంతిసాధవఇతి॥ ౭ ॥ అ॥ అత్రమనోరభిప్రాయమాహబృహస్పతిః॥ శ్లో ॥ నియోగముక్త్వామనునానిషిద్ధఃస్వయమేవతు । యుగహ్రాసాదశక్యోయంకర్తుమన్యైర్విధానతః । తపోజ్ఞానసమాయుక్తాఃకృతత్రేతాయుగేనరాః। ద్వాపరేచకలౌనౄణాంశక్తిహానిర్హినిర్మితా ॥ సంకల్పేనకృతాఃపుత్రాఋషిభిర్యైఃపురాతనైః । నశక్యతేధునాకర్తుంశక్తిహీనైర్నరైరితి ॥ క్షేత్రజోగర్హితస్సద్భిస్తథాపౌనర్భవస్సుతః।కానీనశ్చసహోఢశ్చగూఢజఃపుత్రికాసుతః।దత్తోపవిద్ధః

క్రీతశ్చకృత్రిమోదత్త్రిమస్తథేతి॥ ఇత్యౌరసాదిద్వాదశపుత్రనిరూపణమ్. ... ... *

— స్వీకారవిషయః. —

అ॥ అత్రదత్తనిషేధస్త్వసగోత్రాభిప్రాయః ॥ ౧ ॥ యదాహశౌనకః ॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణానాంసపిండేషు కర్తవ్యఃపుత్రసంగ్రహః।తదలాభేసగోత్రేవానచాన్యత్రతుకారయేత్ ॥ క్షత్రియాణాంస్వజాతౌవాగురుగోత్రసమోపివా।వైశ్యానాంవైశ్యజాతేషుశూద్రాణాంశూద్రజాతిషు।సర్వేషాంచైవవర్ణానాంజ్ఞాతిష్వేవచనాన్యతః।దౌహిత్రంభాగినేయంవాశూద్రాణాంత్వాపదోయదీతి ॥ టీ ॥ సర్వేషాంజ్ఞాతిష్వేవపుత్రపరిగ్రహః - దౌహిత్రంభాగినేయంవాగృహ్ణీయాత్ - శూద్రాణాంతుఆపది దౌహిత్రాదిగ్రహణమిత్యర్థః ॥ వా ॥ అతఏవకలియుగధర్మాన్స్వదద్భిర్మునిభిర్దత్తౌరసేతరేషాంతుపుత్రత్వేన పరిగ్రహఇతిదత్తపర్యుదాసనేనగౌణపుత్రపరిగ్రహనిషేధః కృతః- అతస్సతిసంభవేసగోత్రాదేవదత్తపరిగ్రహఃకర్తవ్యః ॥ ౨ ॥ తథాచమనుః॥ శ్లో ॥ భ్రాతౄణామేకజాతానామేకశ్చేత్పుత్రవాన్భవేత్।సర్వేతేతేనపుత్రేణపుత్రిణోమనురబ్రవీదితి ॥ టీ ॥ సతిభ్రాతృపుత్రేఅన్యస్మాత్పుత్రపరిగ్రహోనకర్తవ్యఇతిమానవేవ్యాఖ్యాతం ॥ ౩ ॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరోపి - యత్తుభ్రాతౄణామేకజాతానామితిమానవంవచనంతదపిభ్రాతృపుత్రస్యపుత్రీకరణసంభవేఅన్యేషాంపుత్రీకరణనిషేధార్థం-నపునఃపుత్రత్వప్రతిపాదనాయేతి ॥ ౪ ॥ కాలాదర్శేపి ॥ అపుత్రోభ్రాతాభ్రాతృపుత్రసంభవేతేనైవతావత్పుత్రీకుర్యాన్నాన్యేనేతి భ్రాతౄణామేకజాతానామితిమనువచనస్యార్థః - అన్యథాపత్నీదుహితరఇతిన్యాయస్యాసామంజస్యప్రసంగాదితి ॥ ౫ ॥ యత్తు॥ శ్లో ॥ గోత్రాంతరప్రవిష్టానాందాయమాశౌచమేవచ। జ్ఞాతిత్వంచనివర్తంతేతత్కులేసర్వమిష్యతఇతి ॥ ౬ ॥ యదపిమనువచనం ॥ ఉపపన్నోగుణైస్సర్వైఃపుత్రోయస్యతుదత్రిమః । సహరేతైవతద్రిక్థం సంప్రాప్తోప్యన్యగోత్రతః ॥ గోత్రరిక్థేజనయితుర్నహరేద్దత్రిమస్సుతః । గోత్రరిక్థానుగఃపిండోవ్యపైతిదదతస్స్వధామితి ॥ ౭ ॥ యదపిస్మృత్యంతరం॥ గోత్రాంతరప్రవిష్టాస్తుసంస్కార్యాస్తత్కులేనతు। జననేనైవపితరోదానేనైవనివర్తితాః। దత్తస్యపరివేత్తృత్వమాశౌచందాయఏవచ। శ్రితగోత్రస్తుసంగ్రాహ్యంశ్రౌతంస్మార్తంతథైవచేతి ॥ వా ॥ ఏతత్సర్వంసగోత్రజాలాభవిషయం॥ ౮ ॥ తథాచస్మర్యతే॥ శ్లో ॥ స్వవంశ్యానామభావేతుప్రశస్తామాతృవంశజాః।తదభావేసుతోదత్తోవిహితోవిధినేతరః॥ జ్ఞాతీనాంకులజాతానాముత్తమఃపరికీర్తితః।మధ్యమామాతృకులజాఅధమాఃపరగోత్రజాః। స్వకల్పోక్తవిధానేనదత్తపుత్రపరిగ్రహఇతి ॥ ౯ ॥ కాత్యాయనః ॥ దత్తానూఢాచయాకన్యాపతిత్వంసప్తమేపదే।తథైవదత్తపుత్రస్యపుత్రత్వంజాతకాదిభిః। యఃప్రదత్తోపిపుత్రార్థంజాతకర్మాదివర్జితః।నాసౌగచ్ఛతిపుత్రత్వంకథంవారిక్థభాగ్భవేదితి ॥ ౧౦ ॥ ప్రజాపతిః ॥ పుత్రంగృహీత్వాసంస్కృత్యవయోవస్థాశ్రితఃపితా। నామగోత్రాదితత్సర్వంకుర్యాదౌరసవత్తతః । పంచమేసప్తమేవర్షేత్వష్టమేనవమేథవా। దద్యాత్తాంపితరౌపుత్రంగృహ్ణీయాత్తాంచదంపతీఇతి॥ ౧౧ ॥ సంగ్రహేచ॥ఉత్తమంద్వాదశాహేషుదత్తస్యగ్రహణంశిశోః। ఆచౌలాన్మధ్యమంహీనమూర్ధ్వమామౌంజిబంధనాత్ ॥ కృతోద్వాహస్యపుత్రత్వంకులత్రయకరంభవేత్। సాశ్రమంనైవదద్యాత్తుదద్యాన్నాపత్యనాశ్రమమ్।ఆపద్యపిచదద్యాత్తాంద్వితీయంబ్రహ్మచారిణమితి॥ ౧౨ ॥ స్మృత్యంతరేపి॥భర్తురూర్ధ్వంతుయానారీపుత్రందాతుంనసార్హతి। గృహీతుంవాగ్రజంతాతోబోధాయనవచోయథేతి ॥ ౧౩ ॥ దక్షః॥ ఆపద్యపిచకష్టాయాంనదద్యాదగ్రజంసుతమ్। భర్తృహీనాతథాపత్నీదద్యాచ్చేన్నరకంవ్రజేత్ ॥ అప్రజావిధవానారీపితృభ్రాత్రాద్యనుజ్ఞయా।పుత్రంతుప్రతిగృహ్ణీయాదన్యథానరకంవ్రజేదితి॥ ౧౪ ॥ తథా॥ ఆపద్యనగ్రజందద్యాద్బ్రహ్మచర్యాశ్రమంసుతమ్। ద్వాదశాబ్దంధర్మపత్నీశునశ్శేపవదేవవేతి॥ ౧౫ ॥ యత్తు ॥ దానంక్రయశ్చధర్మశ్చాపత్యస్యనవిద్యతఇత్యాపస్తంబస్మరణం - యోపి - స్వకుటుంబావిరోధేనదేయందారసుతాదృతఇతియాజ్ఞవల్క్యవచనంతత్సర్వంజ్యేష్ఠపుత్రవిషయం - ఏకపుత్రవిషయంచ ॥ ౧౬ ॥ తథాచవసిష్ఠః॥ సూ॥ నత్వేకంపుత్రందద్యాత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్వానచైకంపుత్రంసహిసంతానాయపూర్వేషాంనస్త్రీపుత్రందద్యాత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్వాన్యత్రానుజ్ఞానాద్భర్తుఃపుత్రంప్రతిగృహీష్యన్బంధూనాహూయరాజనిచావేద్యనివేశనస్యమధ్యేవ్యాహృతిభిర్హుత్వాఅదూరబాంధవంసన్నికృష్టమేవప్రతిగృహ్ణీయాదితి॥౧౭ ॥ వా॥బహ్వృచబ్రాహ్మణేపి- శునశ్శేపాఖ్యానే-జ్యేష్ఠంపుత్రంనప్రయచ్ఛేదితి ॥ ౧౮ ॥ శౌనకోపి॥ శ్లో॥ నైకపుత్రేణకర్తవ్యంపుత్రదానంకదాచన । బహుపుత్రేణకర్తవ్యంపుత్రదానంప్రయత్నతఇతి ॥ ౧౯ ॥ బోధాయనశ్చ॥ శోణితశుక్లసంభవోమాతృ

పితృనిమిత్తస్యాపరిధానపరిత్యాగవిక్రయేషుమాతాపితరౌ విభవతోనత్వేకం పుత్రందద్యాత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్వాసహి సంతానాయపూర్వేషాంనతుస్త్రీపుత్రందద్యాత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్వాన్యత్రానుజ్ఞానాద్భర్తురితి॥ వా॥మాతాపితా వాదద్యాతాంయమద్భిఃపుత్రమాపదీతిమనువచనం - భర్తురనుజ్ఞయామాతురపిదానయోగ్యతావిషయంనవిధవావి షయం - ఏవంకృతే ఔరసఉత్పద్యేతయదిసతుర్యాంశభాగ్భవతీతిచ ॥ ౨౦ ॥ పుత్రపరిగ్రహఫలందర్శయతి ॥ జాబాలిః॥ శ్లో ॥ పుత్రస్వీకారమాత్రేణపితరంత్రాయతేసుతః । దత్తఃపుత్రత్వమాప్నోతిగృహీతాముష్యాయణాది తి ॥ ౨౧ ॥ తథామంత్రలింగమపి॥ ధర్మాయత్వాగృహ్ణామి - సంతత్యైత్వాగృహ్ణామీతి ॥ ౨౨ ॥ యత్తువచ నం॥స్వకులంపృష్ఠతః కృత్వాయోవైపరకులంవ్రజేత్ । తేనదుశ్చరితేనాసౌకాండపృష్ఠఇతిస్మృతః। త్యక్తంపితృకులం యస్మాదనర్హస్సర్వకర్మస్వితి॥తత్స్వయందత్తవిషయం- వివాహానంతరదత్తవిషయంవా॥ఏతత్పుత్రప్రతిగ్రహకల్ప స్తుశౌనకబోధాయనాదిభిరభిహితః. ... ... *

—* అథగుర్వాదినిరూపణమ్. *—

౧ ॥ తత్రమనుః॥ శ్లో॥ నిషేకాదీనికర్మాణియఃకరోతియథావిధి । సంభావయతిచాన్నేనసవిప్రోగురురుచ్య తే ॥ టీ ॥ నిషేకోగర్భాధానం-నిషేకగ్రహణాదన్నగ్రహణాచ్చపితైవాయం ॥ ౨ ॥ సఏవ ॥ శ్లో॥ ఉపనీయ తుయశ్శిష్యంవేదమధ్యాపయేద్ద్విజః। సకల్పంసరహస్యంచతమాచార్యంప్రచక్షతే । ఏకదేశంతువేదస్యవేదాంగా న్యపివాపునః । యోధ్యాపయతివృత్త్యర్థముపాధ్యాయస్సఉచ్యతే। ఉపాధ్యాయాద్దశాచార్యఆచార్యాణాంశతం పితా।సహస్రంతుపితుర్మాతాగౌరవేణాతిరిచ్యతఇతి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ సగురుర్యఃక్రియాఃకృత్వావేదమ స్మైప్రయచ్ఛతి।ఉపనీయదదద్వేదమాచార్యస్సఉదాహృతః।ఏకదేశముపాధ్యాయఋత్విగ్యజ్ఞకృదుచ్యతే। ఏతేమా న్యాయథాపూర్వమేభ్యోమాతాగరీయసీతి ॥ వా ॥ పితురేవముఖ్యముపనయనాదికర్తృత్వం ॥ తదభావే - పి తృసమత్వాజ్జ్యేష్ఠస్యతయోర్ద్వయోరభావే అయోగ్యతాయాంవాన్యస్యోపనయనాదికర్తృత్వం ॥ ౪ ॥ యదా హబృహస్పతిః॥ శ్లో॥ ఏవందండాదిభిర్యుక్తంసంస్కృత్యతనయంపితా। వేదమధ్యాపయేద్యత్నాచ్ఛాస్త్రంమన్వాది కంతథేతి ॥ ౫ ॥ జ్యేష్ఠస్యపితృసమత్వమనుశాస్మర్యతే॥ పితృవత్పాలయేత్పుత్రాన్ జ్యేష్ఠోభ్రాతాయవీయసః।పు త్రవచ్చాపివర్తేరన్ జ్యేష్ఠభ్రాతరిధర్మతఇతి ॥ ౬ ॥ పితురయోగ్యతాయాంయమః॥శ్లో॥ నాధ్యాపయతినాధీతే పతనీయేషువర్తతే।ఇత్యేతైర్లక్షణైర్యుక్తః కర్తవ్యోనపితాగురురితి ॥ గురురత్రోపనేతా ॥ ౭ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ యస్మాద్ధర్మానాచినోతిసఆచార్యస్తస్మైనద్రుహ్యేత్కదాచనేతి ॥ ౮ ॥ శంఖః ॥ శ్లో ॥ భృతకాధ్యా పకోయస్తుసఉపాధ్యాయఉచ్యతఇతి ॥ ౯ ॥ విష్ణుః॥ సూ॥ యస్త్వేనంమూల్యేనాధ్యాపయేత్తతఉపాధ్యాయఇ తి ॥ ౧౦॥ మనుః॥ శ్లో॥ అగ్న్యాధేయంపాకయజ్ఞానగ్నిష్టోమాదికాన్మఖాన్। యఃకరోతివృతోయస్యసతస్యర్త్విగి హోచ్యతఇతి ॥ ౧౧ ॥ దేవలః॥ ఉపాధ్యాయఃపితాజ్యేష్ఠోభ్రాతాచైవమహీపతిః। మాతులఃశ్వశురస్త్రాతా మాతామహపితామహౌ । వర్ణజ్యేష్ఠఃపితృవ్యశ్చపుంస్యేతేగురవస్స్మృతాః ॥ ౧౨ ॥ మాతామాతామహీగుర్వీ పితుర్మాతుశ్చసోదరాః।శ్వశ్రూఃపితామహీజ్యేష్ఠాధాత్రీచగురవస్త్రియామ్॥ ఇత్యుక్తోగురువర్గోయంమాతృతః పితృతోద్విధా ॥ ౧౩ ॥ గురూణామపిసర్వేషాంపూజ్యాఃపంచవిశేషతః। యోభావయతియస్సూతేయేనవిద్యోప దిశ్యతే। జ్యేష్ఠభ్రాతాచభర్తాచపంచైతేగురవస్స్మృతాః। తేషామాద్యాస్త్రయశ్శ్రేష్ఠాస్తేషాంమాతాసుపూజి తేతి ॥ ౧౪॥స్మృతిరత్నే॥ పితామాతాతథాచార్యస్తజ్జాయాచాగ్రజస్తథా। పితామహశ్చతత్పత్నీగురవఃప్రథమా మతాః।ఋచంవాయదివార్ధర్చంపదంవాయదివాక్షరమ్। సకాశాద్యస్యగృహ్ణీయాన్నియతంతత్రగౌరవమితి॥౧౫॥ వ్యాసోపి ॥ మాతామహోమాతులశ్చపితృవ్యశ్శ్వశురోగురుః। పూర్వజస్స్నాతకశ్చర్త్విజ్మాన్యాస్తేగురవస్త థా।మాతృష్వసామాతులానీస్వసాధాత్రీపితృష్వసా।పితామహీపితృవ్యస్త్రీగురుస్త్రీమాతృవచ్చరేదితి॥౧౬॥ మనుః॥ పితుర్భగిన్యాంమాతుశ్చజ్యాయస్యాంచస్వసర్యపి।మాతృవద్వృత్తిమాతిష్ఠేన్మాతాతాభ్యోగరీయసీతి॥ అ॥మాతా పూజ్యతమేత్యత్రహేతుమాహ ॥ ౧౭ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ మాసాన్దశోదరస్థంయా ధృత్వాశూలైస్సమాకులా । వేదనావివిధైర్దుఃఖైఃప్రసూయేతవిమూర్ఛితా।ప్రాణైరపిప్రియాన్పుత్రాన్మన్యతేసుతవత్సలా।కస్తస్యాఃనిష్కృతిం కర్తుంశక్తోవర్షశతైరపీతి॥టీ ॥ నిష్కృతిరనృణత్వం ॥ ౧౮ ॥ తత్రశంఖః॥ సూ॥నపుత్రఃపితుర్ముచ్యేతాన్యత్రసౌ త్రామణీయాగాజ్జీవన్నృణాన్మాతురితి ॥ ౧౯ ॥ యత్తుపౌరాణికవచనం॥ శ్లో॥ద్వౌగురూపురుషస్యేహపితామా

తాచధర్మతః।తయోరపిపితా శ్రేయాన్ బీజప్రాధాన్యదర్శనాత్। అభావేబీజినో మాతా తదభావేతుపూర్వజఇతి॥
తన్మహాగురువిషయం ॥ ౨౦ ॥ తథాచస్మర్యతే॥ ఉత్పాద్యపుత్రంసంస్కృత్యవేదమధ్యాప్యయఃపితా । కుర్యాద్వృ
త్తించసమహాన్ గురుఃపూజ్యతమఃస్మృతఇతి ॥ ౨౧ ॥అ॥ అథబ్రహ్మచారిణోజనకమాత్రాపేక్షయాచార్యోగరీయా
నిత్యాహ ॥ మనుః॥ శ్లో ॥ ఉత్పాదకబ్రహ్మదాత్రోర్గరీయాన్ బ్రహ్మదఃపితా। బ్రహ్మజన్మహివిప్రస్యప్రేత్యచేహ
చశాశ్వతమ్। కామాన్మాతాపితాచైనంయదుత్పాదయతోమిథః।సంభూతింతస్యతాంవిద్యాద్యద్యోనావభిజాయతే।
ఆచార్యస్త్వస్యయాంజాతింవిధివద్వేదపారగః।ఉత్పాదయతిసావిత్ర్యాసాసత్యాసాజరామరేతి॥ టీ॥ జాతింజన్మ॥
౨౨ ॥ అ॥ ఆచార్యగరీయస్త్వమేవప్రకారాంతరేణప్రతిపాదయతి । సఏవ ॥ శ్లో ॥ అల్పంవాబహువాయస్యశ్రుత
స్యోపకరోతియః।తమపీహగురుంవిద్యాచ్ఛ్రుతోపక్రియయాతయేతి ॥ టీ ॥ అల్పవిద్యాప్రదమపిగురుంవిద్యాద్బహు
విద్యాప్రదంకింపునరితిమనోరభిప్రాయః ॥ ౨౩ ॥ గౌతమః॥ సూ॥ఆచార్యశ్శ్రేష్ఠోగురూణాంమాతేత్యేకఇతి॥౨౪॥
అ ॥ యస్తుబాలోవృద్ధమధ్యాపయతిసోపితస్యగరీయానిత్యాహ ॥ విష్ణుః ॥ సూ ॥ బాలేసమానవయసివాధ్యాపకే
గురువద్వర్తేతేతి॥ అ॥ ఇమమేవార్థమితిహాసపూర్వమాహ॥ ౨౫ ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మస్యజన్మనఃకర్తాస్వధ
ర్మస్యచశాసితా।బాలోపివిప్రోవృద్ధస్యపితాభవతిమంత్రదః । అధ్యాపయామాసపితౄన్ శిశురాంగిరసఃకవిః।పు
త్రకాఇతిహోవాచజ్ఞానేనపరిగృహ్యతాన్ । తేతమర్థమపృచ్ఛంత దేవానాగతమన్యవః॥దేవాశ్చైతాన్ సమే
త్యోచుర్న్యాయ్యంవశ్శిశురుక్తవాన్। అజ్ఞోభవతివైబాలఃపితాభవతిమంత్రదః।అజ్ఞంహిబాలమిత్యాహుఃపితేత్యేవ
చమంత్రదమ్।నహాయనైర్నపలితైర్నవిత్తైర్నచబంధుభిః॥ఋషయశ్చక్రిరేధర్మంయోనూచానస్సనోమహాన్।నతేనవృ
ద్ధోభవతి యేనాస్యపలితంశిరః । యోవైయువాప్యధీయానస్తందేవాఃస్థవిరంవిదుః । ఆచార్యశ్చపితాచైవమాతా
భ్రాతాచపూర్వజః । నార్తేనాప్యవమంతవ్యాబ్రాహ్మణేనవిశేషతః । ఆచార్యోబ్రహ్మణోమూర్తిః పితామూ
ర్తిఃప్రజాపతేః। మాతాపృథివ్యామూర్తిస్తుభ్రాతాస్వోమూర్తిరాత్మనః । యంమాతాపితరౌక్లేశంసహేతేసంభ
వేనృణామ్।నతస్యనిష్కృతిశ్శక్యాకర్తుంవర్షశతైరపి। తయోర్నిత్యంప్రియంకుర్యాదాచార్యస్యచసర్వదా। తేష్వేవ
త్రిషుతుష్టేషుతపస్సర్వంసమాప్యతే॥తేషాంత్రయాణాంశుశ్రూషాపరమంతపఉచ్యతే । నతైరభ్యననుజ్ఞాతోధర్మమ
న్యంసమాచరేత్ ॥ తఏవహిత్రయోలోకాస్తఏవత్రయఆశ్రమాః ।తఏవహిత్రయోవేదాస్తఏవోక్తాస్త్రయోగ్నయః।
త్రిష్వప్రమాద్యన్నేతేషుత్రీన్లోకాన్విజయేద్గృహీ॥ దీప్యమానస్స్వవపుషా దేవవద్దివిరోచతేఇతి ॥ నకేవలమయంబ్రహ్మ
చారిణాంధర్మఃకింతూత్తరేషామపీతిప్రదర్శితోగృహీతి ॥ ౨౬ ॥ సఏవ ॥ ఇమంలోకంమాతృభక్త్యాపితృభక్త్యాతు
మధ్యమమ్।గురుశుశ్రూషయాత్వేవంబ్రహ్మలోకంసమశ్నుతే॥ సర్వేతస్యాదృతాధర్మాయస్యైతేత్రయఆదృతాః। అ
నాదృతాస్తుయస్యైతేసర్వాస్తస్యాఫలాఃక్రియాః ॥ యావత్త్రయస్తేజీవేయుస్తావన్నాన్యంసమాచరేత్ । తేష్వేవని
త్యంశుశ్రూషాంకుర్యాత్ప్రియహితేరతః ॥ త్రిష్వేతేష్వితికృత్యంహిపురుషస్యసమాప్యతే। ఏషధర్మఃపరస్సాక్షా
దుపధర్మోన్యఉచ్యతేఇతి ॥ ౨౭ ॥ వ్యాసోపి ॥ శ్లో ॥ ఉపాధ్యాయంపితరంమాతరంవాయేద్రుహ్యంతిమనసాక
ర్మణావా। తేషాంపాపంభ్రూణహత్యావిశిష్టంనాన్యస్తేభ్యఃపాపకృదస్తిలోకఇతి ॥ ౨౮ ॥ దేవలః॥శ్లో॥యావత్పితా
చమాతాచద్వావేతౌనిర్వికారిణౌ । తావత్సర్వంపరిత్యజ్యపుత్రస్స్యాత్తత్పరాయణః । మాతాపితాచసుప్రీతౌస్యా
తాంపుత్రగుణైర్యది। సపుత్రస్సకలంధర్మంప్రాప్నుయాత్తేనకర్మణేతి॥ టీ ॥ వికారోమరణం ॥ ౨౯ ॥ సఏవ॥శ్లో॥
నాస్తిమాతృసమందైవంనాస్తిపితృసమోగురుః। తయోఃప్రత్యుపకారోపినకథంచనవిద్యతఇతి॥ ౩౦ ॥ వ్యాసః॥ ప
రిత్యజంతియేరాగాదుపాధ్యాయంగురుంతథా।సమానయంతిమోహాద్వాతేయాంతినరకాన్ బహూన్।యోభ్రాత
రంపితృసమంజ్యేష్ఠంమూర్ఖోవమన్యతే। తేనదోషేణసంప్రేత్యనిరయంఘోరమృచ్ఛతీతి ॥ ౩౦॥మనుః॥ ఆచార్యంచ
ప్రవక్తారంపితరంమాతరంగురుమ్।నహింస్యాద్బ్రాహ్మణంగాంచసర్వాంశ్చైవతపస్వినఇతి॥ టీ॥నహింస్యాత్ నకు
ప్యాత్ ॥ అ॥అత్రాపవాదమాహ ॥ ౩౧ ॥ సఏవ॥శ్లో॥ గురోరప్యవలిప్తస్యకార్యాకార్యమజానతః। ఉత్పథంప్రతిపన్న
స్యపరిత్యాగోవిధీయతఇతి ॥ ౩౨ ॥అ॥ దోషయుక్తోపిపితానత్యాజ్యఇత్యాహ యమః॥శ్లో॥ అశుద్ధాతుపరిత్యాగఃపాత
కేఽయాజ్యయాజనే।ఉపాధ్యాయేధనాయాజ్యేనపితుస్త్యాగఉచ్యతఇతి॥౩౩॥ మనుః॥ బాలస్సమానజన్మావాశిష్యోవా
జ్ఞానకర్మణి।అధ్యాపయన్ గురుసుతోగురువన్మానమర్హతీతి ॥ ౩౪ ॥ వ్యాసః॥ గురురగ్నిర్ద్విజాతీనాంవర్ణానాం
బ్రాహ్మణోగురుః।పతిరేవగురుస్స్త్రీణాంసర్వస్యాభ్యాగతోగురురితి ॥ ౩౫ ॥ మనుః ॥ బ్రాహ్మణందశవర్షంచశత

వర్షం చ భూమిపమ్। పితా పుత్రౌ విజానీయాత్ త్వయోస్తు బ్రాహ్మణః పితేతి॥ ఇతి గురుపిత్రాదిమహిమానువర్ణనమ్. *

—* అథాన్యోన్యంమాన్యతానిమిత్తాని. *—

౧ ॥ తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ విద్యాకర్మవయోబంధువిత్తైర్మాన్యా యథాక్రమమ్। ఏతైః ప్రభూతైః శూద్రోపి వార్ధకే మానమర్హతీతి ॥ టీ ॥ విద్యా శ్రుతిస్మృతిః-కర్మ యజ్ఞాదిః-వయః-ఆత్మనోతిరిక్తం - బంధుత్వం స్వజనసంపత్తిః- విత్తం ధనం-ఏతైర్యుక్తాః క్రమేణ మాన్యాః పూజనీయాః - ఏతైః కర్మబంధువిత్తైః ప్రభూతైః ప్రవృద్ధైర్యుక్తః శూద్రోపి వార్ధకే నవతేరూర్ధ్వం మానమర్హతీత్యర్థః ॥ ౨ ॥ మనురపి॥ శ్లో॥ విత్తం బంధుర్వయః కర్మ విద్యా భవతి పంచమీ। ఏతాని మాన్యస్థానాని గరీయో యద్యదుత్తరమ్। పంచానాం త్రిషు వర్ణేషు భూయాంసి గుణవంతి చ। యస్మిన్ స్యుస్సోత్ర మానార్హః శూద్రోపి దశమీం గత ఇతి ॥ టీ ॥ పంచానాం విత్తాదీనాం మధ్యే త్రిషు వర్ణేషు యస్మిన్ భూయాంసి విత్తాదీని స్యుః యస్మిన్వా గుణవంతి శ్రేష్ఠాని విద్యాదీని స్యుః - సమానార్హః - వర్షశతస్యాంతిమో దశమో భాగః - దశమీం గతః నవతిహాయనాతీత ఇత్యర్థః ॥ ౩ ॥ గౌతమోపి॥ సూ॥ విత్తబంధుజాతికర్మవిద్యావయాంసి మాన్యాని పరబలీయాంసి శ్రుతం తు సర్వేభ్యో గరీయస్తన్మూలత్వాద్ధర్మస్యేతి॥ ఇతి మాన్యతానిరూపణమ్. ... ... *

—* అథ మార్గప్రదానార్హాః. *—

౧ ॥ తత్ర మనుః॥ శ్లో॥ చక్రిణో దశమీస్థస్య భారిణో రోగిణః స్త్రియాః। స్నాతకస్య చ రాజ్ఞశ్చ పంథా దేయో వరస్య చ। తేషాం తు సమవేతానాం మాన్యౌ స్నాతకపార్థివౌ। రాజస్నాతకయోశ్చైవ స్నాతకో నృపమానభాగితి॥ టీ॥ చక్రం అనః రథాద్యుపలక్షణం- తేన యో గచ్ఛతి స చక్రీ- తస్య నిర్గుణస్యాపి పంథా దేయః - ఏవం దశమీస్థస్య వృద్ధతరస్య- భారిణో భారవాహకస్య- స్నాతకస్య గృహస్థస్య బ్రాహ్మణస్య - వరస్య శ్రేష్ఠస్య - సమవేతానాం మార్గే సమాగతానాం - మాన్యౌ మార్గదానేన- నృపమానభాక్ నృపదత్తమార్గభాగిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి॥ శ్లో॥ వృద్ధభారివ్రతస్నాతస్త్రీరోగివరచక్రిణామ్। పంథా దేయో నృపస్తేషాం మాన్యస్స్నాతశ్చ భూపతేరితి ॥ ౩ ॥ శంఖః॥ సూ॥ బాలవృద్ధమత్తోన్మత్తోపహతదేహభారాక్రాంతస్త్రీనృపస్నాతకప్రవ్రజితేభ్యోథ బ్రాహ్మణాయాగ్రే పంథా రాజ్ఞ ఇత్యేకే తచ్చానిష్టం గురుర్జ్యేష్ఠశ్చ బ్రాహ్మణో రాజానమతిశేతే తస్మై పంథా దేయ ఇతి॥ టీ॥ తేషాం తేషాం పరస్పరసమవాయే విద్యాదిభిర్విశేషో ద్రష్టవ్యః ॥ ౪ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ పంథా దేయో బ్రాహ్మణాయ స్త్రియై రాజ్ఞే హ్యచక్షుషే। వృద్ధాయ భారతప్తాయ రోగిణే దుర్బలాయ చేతి॥ టీ॥ స్త్రీ చాత్ర గర్భిణీ వేదితవ్యా ॥ తథా చ బోధాయనః॥
౫ ॥ శ్లో॥ పంథా దేయో బ్రాహ్మణాయ గవే రాజ్ఞే హ్యచక్షుషే। వృద్ధాయ భారతప్తాయ గర్భిణ్యై దుర్బలాయ చేతి॥
౬ ॥ గౌతమః॥ సూ॥ చక్రిదశమీస్థానుగ్రాహ్యవధూస్నాతకరాజభ్యః పథో దానం రాజ్ఞా తు శ్రోత్రియాయేతి॥ టీ॥ అనుగ్రాహ్యా రోగార్తాః- వధూర్నవోఢా ॥ ౭ ॥ ఆపస్తంబోపి॥ సూ॥ రాజ్ఞః పంథా బ్రాహ్మణేనాసమేత్య సమేత్య తు బ్రాహ్మణస్యైవ పంథా యానస్య భారాభిహతస్యాతురస్య స్త్రియా ఇతి సర్వైర్దాతవ్యో వర్ణజ్యాయసాం చేతరైర్వర్ణైరశిష్టపతితమత్తోన్మత్తానామాత్మస్వస్త్యయనార్థేన సర్వైరేవ దాతవ్య ఇతి॥ టీ॥ రాజా బ్రాహ్మణేన యది సమేతో న భవతి తదా తస్య పంథా దేయః- సమేతశ్చేద్బ్రాహ్మణస్యైవ పంథాః-యానం రథగజశకటాది- భారాభిహతః భారాక్రాంతః - వర్ణజ్యాయసాం ముత్కృష్టవర్ణానాం నికృష్టవర్ణైః పంథా దేయః - ఆత్మస్వస్త్యయనమాత్మత్రాణం తేన ప్రయోజనేన తదర్థం - న త్వదృష్టార్థమిత్యర్థః ॥ అత్ర కౌటిల్యేన దేయస్య పథః ప్రమాణముక్తం॥
౮ ॥ సూ ॥ పంచారత్నీ రథపథశ్చత్వారో హస్తిపథో ద్వౌ ద్వౌ పశుక్షుద్రమనుష్యాణామితి ॥ ఇతి మార్గప్రదానార్హనిరూపణమ్॥ ... ... *

—* అథాభివాదనమ్. *—

౧ ॥ తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ తతోభివాదయేద్వృద్ధానసావహమితి బ్రువన్నితి ॥ టీ ॥ తతోగ్నికార్యానంతరమిత్యర్థః- ఆశీర్వచనార్థో నమస్కారోభివాదనమ్ ॥ ౨ ॥ మనురపి॥ శ్లో ॥ అభివాదాత్పరం విప్రో జ్యాయాంసమభివాదయన్। అసౌ నామాహమస్మీతి స్వం నామ పరికీర్తయేత్ ॥ భోశ్శబ్దం కీర్తయేదంతే స్వస్య నామ్నోభివాదనే। నామ్నాం స్వరూపభావో హి భోభావ ఋషిభిః స్మృత ఇతి॥ టీ॥ అభివాదాత్పరం అభివాదయ ఇతి శబ్దాదుపరి- దేవదత్తనామాహమస్మీతి స్వనామ బ్రూయాత్ - అస్యోపరి- భోశ్శబ్దం కీర్తయేత్ - అభివాద్యస్య నామ్నాం సంబోధనయుక్త

మయుక్తత్వాత్- భోశబ్దేనసంబోధయేత్ - భోభావఃభోశబ్దసత్తానామ్నస్స్వరూపభావః - నామ్నస్స్వరూపస
త్తాసమస్తనామధేయకార్యకరణసమర్థో-భోశబ్దఇత్యర్థః-తథాచాయంప్రయోగః - అభివాదయే దేవదత్తనామా
హమస్మిభోఇతి ॥ ౩ ॥ తత్రగౌతమః॥ సూ॥ స్వనామప్రోచ్యాహమయమిత్యభివాదోజ్ఞసమవాయఇతి ॥ * ॥ త
ద్వ్యాఖ్యాతాహరదత్తః- యఃప్రత్యభివాదనవిధిజ్ఞః తేనసంగమేస్వనామప్రోచ్యఉచ్చైరుచ్చార్య అహంశబ్దంచోక్త్వా
అయమితిచబ్రూయాత్ - అయమితిప్రత్యక్షోపదేశః- అస్మిన్ శబ్దఃప్రయోక్తవ్యఇత్యాహుః- అంతేభోశబ్దంప్రయుం
జతే- అభివాదయేహరదత్తోహమస్మిభోఇతిప్రయోగః- హరదత్తనామాహమితికేచిత్ - హరదత్తశర్మాహమిత్యప
రే- హరదత్తశర్మానామాహమస్మిభోఇత్యన్యఇతి- శర్మాంతంబ్రాహ్మణస్యేతివచనాత్ - అత్రయథాస్వకులా
చారంవ్యవస్థా ॥ ౪ ॥ భారద్వాజః॥ శ్లో॥ కండూయపృష్ఠతోగాంతుకృత్వాచాశ్వత్థవందనమ్। ఉపగమ్యగురూన్
సర్వాన్ విప్రాంశ్చైవాభివాదయేదితి ॥ ౫ ॥ మనుః ॥ లౌకికంవైదికంవాపితథాధ్యాత్మికమేవవా।ఆదదీతయతో
జ్ఞానంతంపూర్వమభివాదయేదితి ॥ ౬ ॥ ఆపస్తంబః ॥ సూ ॥ గురోస్తిష్ఠన్ప్రాతరభివాదయీతాసావహం
భోఇతిసమానగ్రామేవసతామన్యేషామపి వృద్ధతరాణాంప్రాక్ప్రాతరాశాత్ప్రోష్యచసమాగమే స్వర్గమాయుశ్చే
ప్సన్దక్షిణంబాహుంశ్రోత్రసమంప్రసార్య బ్రాహ్మణోభివాదయీతోరస్సమం రాజన్యోమధ్యసమం వైశ్యోనీచైశ్శూ
ద్రఃప్రాంజలిరితి ॥ ౭ ॥ విష్ణుః॥ శ్లో॥ జన్మప్రభృతియత్కించిచ్చేతసాధర్మమాచరేత్। సర్వంతన్నిష్ఫలంయాతి
హ్యేకహస్తాభివాదనాదితి॥ వా ॥ ఏతద్ద్విజవిషయం॥ ౮ ॥ యత్తస్సఏవాహ॥ శ్లో ॥ శిష్యాణామాశిషందద్యాత్పా
దోపగ్రహణంగురోః।స్పృష్ట్వాకర్ణౌతువిదుషాంమూర్ఖాణాంచైకపాణినేతి॥ ౯ ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ వామంవా
మేనసంస్పృశ్యదక్షిణేనతుదక్షిణమ్।హస్తేనకర్ణౌహస్తాభ్యాంగురూణామభివాదయేత్ ॥ వామోపరికరంకృత్వాద
క్షిణంనామచోచ్చరన్।జానుప్రభృతిపాదాంతమాలభ్యపదయోర్నమేదితి॥ వా॥ఏతచ్చప్రత్యుత్థాయకర్తవ్యం॥ ౧౦ ॥
తదాహాపస్తంబః॥ సూ॥ ఊర్ధ్వం ప్రాణాహ్యుత్క్రామంతియూనస్థవిరఆగతే। ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాంపునస్తా
న్ప్రతిపద్యతఇతి ॥ ౧౧ ॥ సఏవ॥సూ॥జ్ఞాయమానేవయోవిశేషేవృద్ధతరాయాభివాద్యంవిషమగతాయాగురవేనా
భివాద్యమన్వారుహ్యాభివాదయీతసర్వత్రతుప్రత్యుత్థాయాభివాదనమప్రయతేననాభివాద్యంతథాప్రయతాయా
ప్రయతశ్చనప్రత్యభివదేత్పతివయసస్స్త్రియోనసోపానద్వేష్టితశిరావహితపాణిర్వాభివాదయీతేతి ॥ టీ॥ అస్యా
ర్థః- వయోవిశేషేజ్ఞాయమానేపూర్వంవృద్ధతరాయాభివాద్యం అభివాదనంకర్తవ్యం - పశ్చాద్వృద్ధాయవిషమగ
తాయఉచ్చస్థానేనీచస్థానేవాస్థితాయగురువ్యతిరిక్తాయనాభివాద్యంగురవేత్వభివాద్యమేవ - అన్వారుహ్యాభివాద
యీత- ఏతదగురువిషయం - అన్వవరుహ్యేత్యేతదపిద్రష్టవ్యం- న్యాయస్యతుల్యత్వాత్సర్వత్రగురావగురౌచపతివయ
సఃస్త్రియఃతేనతదనురోధేనజ్యేష్ఠభార్యాదిష్వభివాదనంకర్తవ్యం-అవహితపాణిస్సమిత్కుశాదిహస్తఇతి ॥ ౧౨॥
మనుః॥ శ్లో॥ శయ్యాసనేధ్యాచరితేశ్రేయసానసమావిశేత్ ।శయ్యాసనస్థశ్చైవైనమవరుహ్యాభివాదయేదితి॥ టీ॥ శ్రే
యసాగుర్వాదినాఆచరితేపరిగృహీతే- పరిగృహీతయోశ్శయ్యాసనయోః-అధిఉపరినసమాచరేత్ నసముపవిశేత్॥
౧౩ ॥ సఏవ॥ శ్లో॥ అభివాదనశీలస్యనిత్యంవృద్ధోపసేవినః। చత్వారిసమ్యగ్వర్ధంతేస్యాయుఃప్రజ్ఞాయశోబలమితి॥
౧౪ ॥ బోధాయనః॥ సూ॥ నాసీనోనాసీనాయనశయానోనశయానాయనాప్రయతోప్రయతాయశక్తివిషయేము
హూర్తమపినాప్రయతస్స్యాత్సమిద్ధార్యుదకుంభపుష్పాన్నహస్తోనాభివాదయేద్యచ్చాన్యదప్యేవంయుక్తంనసమవా
యేభివాదనమత్యంతశో భ్రాతృపత్నీనాంయువతీనాంచ గురుపత్నీనాంజాతవీర్యఇతి ॥ టీ ॥ ఏవంయుక్తమపిపితృ
దేవతాద్యర్థద్రవ్యయుక్తమపినాభివాదయేత్ -నసమవాయేత్యంతశఃఅత్యంతంసమీపేస్థిత్వేత్యర్థః- జాతవీర్యఃజా
తశుక్లః - చశబ్దాత్పితృవ్యాదిపత్నీనామపియువతీనాంగ్రహణం ॥ ౧౫॥ శంఖః॥ సూ॥నోదకుంభహస్తోభివాదయేన్న
భైక్షంచరన్నపుష్పాజ్యహస్తోనాశుచిర్నదేవపితృకార్యంకుర్వన్నశయానఇతి ॥ ౧౬ ॥ ఆపస్తంబః॥ శ్లో ॥ సమిత్పు
ష్పకుశాజ్యాంబుమృదన్నాక్షతపాణికమ్ । జపంహోమంచకుర్వాణంనాభివాదయతేద్ద్విజమితి ॥ ౧౭ ॥ మనుః॥
గురువత్ప్రతిపూజ్యాస్తుసవర్ణాగురుయోషితః।అసవర్ణాస్తుసంపూజ్యాఃప్రత్యుత్థానాభిభాషణైః॥గురుపత్నీతుయు
వతిర్నాభివాద్యేహపాదయోః। పూర్ణవింశతివర్షేణగుణదోషౌవిజానతేతి ॥ ౧౮ ॥ స్మృత్యర్థసారే॥ శ్లో॥
ఉదక్యాంసూతికాంనారీంపతిఘ్నీంగర్భఘాతినీమ్।పాషండంపతితంవ్రాత్యంమహాపాతకినంతథా ॥ నాస్తికంకితవం
స్తేనంకృతఘ్నంనాభివాదయేత్ ।మత్తంప్రమత్తమున్మత్తంధావంతమశుచింతథా।వమంతంజృంభమాణంచకుర్వంతం

దంతధావనమ్। అభ్యక్తశిరసంస్నానంకుర్వంతంనాభివాదయేత్ ॥ జపయజ్ఞగణస్థాంశ్చసమిత్పుష్పకుశానలాన్ । ఉ
దపాత్రాధ్యభైక్షాన్నంవహంతంనాభివాదయేత్ ।అభివాద్యద్విజశ్చైవనానహోరాత్రేణశుధ్యతి । అభివాద్యో
ధకారస్థంశయ్యాస్థంపాదుకాంఘ్రికమ్।ఉచ్ఛిష్టంజపహోమాచారతంచోపవసేత్త్ర్యహమ్ ॥ ౧౯ ॥ దూ
రస్థంజలమధ్యస్థంధావంతంధనగర్వితమ్।రోగార్తంమదోన్మత్తంషడ్విప్రాన్నాభివాదయేదితి ॥ ౨౦॥ సూ ॥
క్షత్రవైశ్యాభివాదనేపి విప్రస్యాహోరాత్రం శూద్రాభివాదనేత్రిరాత్రంరజకాదిషు చండాలాదిషుచాంద్రంస్యా
దితి ॥ ౨౧ ॥ శాతాతపః॥ శ్లో॥అభివాద్యోనమస్కార్యశ్శిరసావంద్యఏవచ।బ్రాహ్మణఃక్షత్రియాద్యైస్తుశ్రీకామై
స్సాదరంసదా।నాభివాద్యాస్తువిప్రేణక్షత్రియాద్యాఃకథంచన । జ్ఞానకర్మగుణోపేతాయద్యప్యేతేబహుశ్రుతాః।
క్షత్రంవైశ్యంవాభివాద్యప్రాయశ్చిత్తంకథంభవేత్ ।బ్రాహ్మణానాందశాష్టౌచఅభివాద్యవిశుధ్యతి । అభివాద్యద్విజ
శ్శూద్రంసచేలంస్నానమాచరేత్ ।బ్రాహ్మణానాంశతంసమ్యగభివాద్యవిశుధ్యతి। అర్చయేత్పుండరీకాక్షం దేవంవా
పిత్రిలోచనమ్। బ్రాహ్మణంవామహాభాగమభివాద్యవిశుధ్యతీతి ॥ ౨౨ ॥ అ॥ బ్రాహ్మణేష్వపిక్వచిదపవాదమాహ
విష్ణుః॥ శ్లో ॥ సభాసుచైవసర్వాసుయజ్ఞైరాజగృహేషుచ । నమస్కారంప్రకుర్వీతబ్రాహ్మణాన్నాభివాదయేత్ । వి
ప్రాఘదర్శనాత్క్షిప్రంక్షీయంతేపాపరాశయః। వందనాన్మంగళావాప్తిఃస్పర్శనాదచ్యుతంపదమితి ॥ ౨౩॥ స్మృ
తిరత్నావళ్యాం॥ వర్షైర్వయోధికాశీతిస్త్రీత్వార్మాసచతుష్టయమ్। యోజీవేత్సతువంద్యస్స్యాద్విష్ణోరపిసుపూజి
తఇతి॥ వా ॥ ఏతత్సవర్ణవిషయం ॥ ౨౪ ॥ యదాహమనుః॥ శ్లో ॥యస్యదేశంనజానాతిస్థానంత్రిపురుషంకు
లమ్।కన్యాదానంనమస్కారంశ్రాద్ధంతస్యవివర్జయేదితి ॥ ౨౫ ॥ చంద్రికాయాం॥ జ్యాయానపికనీయాంసంసం
ధ్యాయామభివాదయేత్ । వినాపుత్రంచశిష్యంచదౌహిత్రందుహితుఃపతిమితి॥౨౬॥స్మృతిభాస్కరే ॥ సర్వేచాపినమ
స్కార్యాస్సర్వావస్థాసుసర్వదా।ఆశీర్వాచ్యానమస్కారైర్వయస్యస్తుపునర్నమేదితి ॥ ౨౭ ॥ వృద్ధమనుః॥శ్లో॥
అభివాదనేతుసర్వత్రపాదస్పర్శనమేవవా।విప్రాణాంప్రాంజలిఃకార్యోనమస్కారస్సఉచ్యతఇతి । ౨౮ ॥ స్మృ
త్యర్థసారే॥ అ ॥ అభివాదనేపాదస్పర్శంనాస్తికుర్యాద్వా॥ శ్లో ॥అభివాదనేనమస్కారేతథాప్రత్యభివాదనమ్।ఆ
శీర్వాచ్యానమస్కారైర్వయస్యస్తుపునర్నమేత్।స్త్రీయోనమస్యావృద్ధాశ్చవయసాపతిదేవతాః। దేవతాప్రతిమాం
దృష్ట్వాయతించైవత్రిదండినమ్।నమస్కారంనకుర్యాచ్చేదుపవాసేనశుధ్యతీతి ॥ ౨౯ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ సుప్తప్రాణి
కమనాజ్ఞాతమశక్తంతిపుమాతురమ్।యోగినంచతపస్సక్తంకనిష్ఠంనాభివాదయేదితి ॥ ౩౦ ॥ మనుః॥ శ్లో ॥ దశా
బ్దాఖ్యంపౌరసఖ్యంపంచాబ్దాఖ్యంకలాభృతామ్।త్ర్యబ్దపూర్వంశ్రోత్రియాణామల్పేనాపిస్వయోనిష్వితి॥ టీ॥ సమాన
పురవాసినాందశభిర్వర్షైఃపూర్వస్సఖాభవతి- తతోధికోజ్యాయాన్ - కలాభృతాంగీతాదివిద్యావతాంపంచాబ్ద
పూర్వస్సఖా- శ్రోత్రియాణాంవేదాధ్యాయినాంత్ర్యబ్దపూర్వస్సఖా - స్వయోనిషుభ్రాత్రాదిషుస్వల్పేనాపివయసా
పూర్వస్సఖాభవతి- తతోధికోభివాద్యఇత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ కుశలమవరవయసంవయస్యంవాపృ
చ్ఛేదనామయంక్షత్రియమనష్టంవైశ్యమారోగ్యం శూద్రంనాసంభాష్యశ్రోత్రియంపథిసంగతమసంభాష్యనవ్యతిక్రమే
దరణ్యేసహాయరహితేదేశేస్త్రియమేకాకినీందృష్ట్వా అసంభాష్యనవ్యతిక్రమేత్సంభాషణంచమాతృవద్భగినీవచ్చభగిని
కింతేకరవాణినభేతవ్యమితి ॥ ౩౨ ॥ మనురపి॥ శ్లో॥బ్రాహ్మణంకుశలంపృచ్ఛేత్ క్షత్రబంధుమనామయమ్। వైశ్యం
క్షేమంసమాగమ్యశూద్రమారోగ్యమేవచ। పరపత్నీచయాస్త్రీస్యాదసంబంధాచయోనితః । తాంబ్రూయాద్భవతీ
త్యేవసుభగేభగినీతివేతి ॥ ౩౩ ॥ యమః॥ స్వస్తీతిబ్రాహ్మణోబ్రూయాదాయుష్మానితిభూమిపః। వర్ధతామితి
వైశ్యస్తుశూద్రస్తుస్వాగతంవదేదితి ॥ ౩౪ ॥ తథాభవిష్యత్పురాణే ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణస్సర్వవర్ణానాంస్వస్తికు
ర్యాదితిస్థితిరితి ॥ ౩౫ ॥ అ॥ స్వస్తిశబ్దార్థమాహయమః॥ శ్లో॥ యత్సుఖంత్రిషులోకేషువ్యాధివ్యసనవర్జితమ్।
యస్మిన్ సర్వేస్థితాఃకామాస్తత్స్వస్తీత్యభిసంజ్ఞితమితి ॥ ౩౬ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో ॥ కదాచిత్కవచంభేద్యంనారాచే
నశరేణవా। అపివజ్రశతాఘాతైర్బ్రాహ్మణాశీర్నభిద్యతఇతి ॥ ౩౭ ॥ మనుః ॥ మాతులాంశ్చపితృవ్యాంశ్చశ్వ
శురాన్ఋత్విజోగురూన్। అసావహమితిబ్రూయాత్ప్రత్యుత్థాయయవీయసఇతి॥ టీ॥ అసావహమితి- దేవదత్తోహమితి
బ్రూయాన్నాభివాదయేదిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ తథాస్మృతిరత్నే ॥ ఋత్విక్పితృవ్యశ్వశుర మాతులానాంయవీయ
సామ్।ప్రవయాఃప్రథమంకుర్యాత్ప్రత్యుత్థాయాభిభాషణమితి ॥ ౩౯ ॥ బోధాయనః॥ సూ ॥ ఋత్విక్పితృవ్యశ్వశుర
మాతులానాంతుయవీయసాంప్రత్యుత్థాయాభిభాషణమితి ॥ ౪౦ ॥ గౌతమోపి ॥ సూ ॥ ఋత్విక్పితృవ్యశ్వశుర

మాతులానాంతుయవీయసాంప్రత్యుత్థానమనభివాద్యాఇతి ॥ ౪౧ ॥ యత్తువసిష్ఠాపస్తంబాభ్యాముక్తం॥ సూ ॥ ఋత్విక్ఛ్వశురపితృవ్యమాతులానవరవయసఃప్రత్యుత్థాయాభివదేదితి ॥ టీ ॥ అభివదేత్ -అభిముఖ్యేనవదేదిత్యభిభాషణమాత్రాభిప్రాయమితి స్మృతిచంద్రికాయాంవ్యాఖ్యాతం-హరదత్తస్తు-అవరవయసః - ఋత్విగాదయోప్యభివాదయంతేతానభివాదయమానాన్ప్రత్యుత్థాయాభివదేన్నాన్యేష్వివ యథాసుఖమాసీతేతి వ్యాకృతవాన్ ॥ ౪౨ ॥ అ॥ గుర్వాదివిషయేత్వభివాదనేవిశేషమాహగౌతమః ॥ సూ ॥ గురోఃపాదోపసంగ్రహణంప్రాతరితి - సమవాయేన్వహమధిగమ్యతువిప్రోష్య మాతృపితృతద్బంధూనాంపూర్వజానాం విద్యాగురూణాంచసన్నిపాతేపరస్యేతిచ॥ టీ॥ పిత్రాదీనాంసమవాయేసంగమేప్రతిదినంపాదోపసంగ్రహణంకుర్యాత్ - తేషాంచయుగపత్సన్నిపాతేపరస్యోపసంగ్రహణం ॥ ౪౩ ॥ ఆపస్తంబోపి॥ సూ ॥ ఉదితేత్వాచార్యేణసమేత్యోపసంగ్రహణంసదైవాభివాదనమితి-సమావృత్తేనసర్వేగురవఉపసంగ్రాహ్యాఃప్రోష్యచసమాగమఇతిచ॥ అపిచ॥ ఆచార్యప్రాచార్యసన్నిపాతేప్రాచార్యాయోపసంగృహ్యోపసంజిఘృక్షేదాచార్యంప్రతిషేధేదితరఇతి ॥ ౪౪ ॥ మనురపి॥ శ్లో॥ గురోర్గురౌసన్నిహితేగురువద్వృత్తిమాచరేత్ ।నచానిసృష్టోగురుణాస్వాన్ గురూనభివాదయేదితి॥ ౪౫ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ ॥ యస్మిన్గ్స్త్వనాచార్యసంబంధాద్గౌరవంవృత్తిస్తస్మిన్నన్వక్థానీయేప్యాచార్యస్యేతి ॥ టీ ॥ యస్మింస్తుపురుషేశిష్యాచార్యభావమంతరేణాపివిద్యాచరితాదినాలౌకికానాంగౌరవంభవతి- తస్మిన్నన్వక్థానీయేప్యాచార్యేయా వృత్తిస్సాకర్తవ్యేత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ అ॥ ఉపసంగ్రహణస్వరూపమాహాపస్తంబః॥ సూ ॥ దక్షిణేనపాణినాదక్షిణంపాదమధస్తాదభ్యధిమృశ్యసగుష్ఠికముపసంగృహ్ణీయాదుభాభ్యామేవోభావభిపీడయతఉపసంగృహ్యావిత్యేకఇతి॥ టీ॥ ఆత్మనోదక్షిణేనపాణినాఆచార్యస్యదక్షిణంపాదమధస్తాదభ్యధిమృశ్య-అధిశబ్దఉపరిభాగేఅధస్తాచ్చోపరిష్టాచ్చాభిమృశ్య-సగుష్ఠికంసగుల్ఫంసాంగుష్ఠమిత్యన్యే - ఉపసంగృహ్ణీయాత్ - ఇదముపసంగ్రహణమేతత్కుర్యాత్ - ఉభాభ్యామేవపాణిభ్యాముభావాచార్యస్యపాదావభిపీడయతోమాణవకస్యఉప సంగ్రాహ్యావిత్యేకమన్యంతఇత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ అత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ వ్యస్తేనపాణినాకార్యముపసంగ్రహణంగురోః। సవ్యేనసవ్యస్స్పృష్టవ్యోదక్షిణేనతుదక్షిణఇతి॥ ౪౮ ॥ బోధాయనః॥ సూ॥శ్రోత్రేసంస్పృశ్యమానస్సమాధాయాధస్తాజ్జాన్వారోష్యపద్భ్యామిత్యుపసంగ్రహణమితి॥ వా॥ ఏతచ్చగురుపత్నీనామపికార్యం ॥ ౪౯ ॥ తథాచమనుః॥ శ్లో ॥ గురువత్ప్రతిపూజ్యాస్తుసవర్ణాగురుయోషితః । మాతృష్వసామాతులానీశ్వశ్రూరథపితృష్వసా । సంపూజ్యాగురుపత్నీవత్సమాస్తాగురుభార్యయా।భ్రాతృభార్యోపసంగ్రాహ్యాసవర్ణాహన్యహన్యపి ॥ విప్రోష్యతూపసంగ్రాహ్యాజ్ఞాతిసంబంధయోషితః । అవృద్ధాగురుపత్నీచనోపసంగ్రహమర్హతీతి॥ ౫౦ ॥ స్మృత్యర్థసారే॥ సూ॥ఉపసంగ్రహణంనామ - అముకగోత్రదేవదత్తశర్మానామాహంభోఅభివాదయఇత్యుక్త్వాకర్ణౌస్పృష్ట్వాదక్షిణోత్తానపాణినాగురోర్దక్షిణంపాదగ్ంసవ్యేనసవ్యంగృహీత్వాశిరోవనమనమితి - అత్రగురవోమాతాపితాస్తన్యధాత్రీచపితాపితామహశ్చపయోమాతామహశ్చాన్నదాతాభయత్రాతాచార్యశ్చోపనేతామంత్రవిద్యోపదేష్టాతేషాం పత్న్యశ్చోపసంగ్రాహ్యాః సమావృత్తైశ్చబాలేధ్యాపకే సమవయస్కేఅధ్యాపకేగురువచ్చరేదితిచ॥ఇత్యభివాదననిరూపణమ్ ... ... *

—* అథప్రత్యభివాదనమ్. *—

౧॥తత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ ఆయుష్మాన్భవసౌమ్యేతివాచ్యోవిప్రోభివాదనే।అకారశ్చాస్యనామ్నాంతేవాచ్యఃపూర్వాక్షరప్లుతఇతి ॥ టీ॥ అభివాదనేకృతేసతివిప్రోద్విజఃకనీయాన్ జ్యాయసావాచ్యః అస్యకనీయసోనామ్నాంతేపూర్వాక్షరప్లుతః - అక్షరశబ్దేనస్వరఏవవివక్షితః - వ్యంజనస్యప్లుతాసంభవాత్ - యస్మాదకారాత్పూర్వమక్షరంప్లుతంభవతిసపూర్వాక్షరప్లుతఃఅకారశ్చవాచ్యఃఆయుష్మాన్భవసౌమ్యదేవదత్తా౩-అ-ఇతివాచ్యఇతియావదితిమానవేవ్యాఖ్యాతం ॥ ౨॥ఆపస్తంబోపి॥సూ ॥ ప్లావనంచనామ్నోభివాదనప్రత్యభివాదనేచపూర్వేషాంవర్ణానామితి ॥ టీ॥ అత్రహరదత్తః॥ అభివాదనస్యయత్ప్రత్యభివాదనంతత్రాభివాదయితుర్నామ్నః ప్లావనంకర్తవ్యం- ప్లుతః కర్తవ్యః- పూర్వేషాంవర్ణానాంశూద్రవర్జితానామభివాదయమానానాం- ప్రత్యభివాదేఽశూద్రే. ఇతిపాణినీయస్మృతిః- తత్రవాక్యస్యటేఃప్లుతఉదాత్తఇత్యనువృత్తేః ప్రత్యభివాదవాక్యస్యాంతేనామప్రయోగః - తస్యటేఃప్లుతః-ఆయుష్మాన్భవసౌమ్యేతివాచ్యోవిప్రఇతిస్మృత్యంతరవశాన్నామ్నశ్చపశ్చాదకారః - ఆయుష్మాన్భవసౌమ్యదేవదత్తా౩- అ-ఇతిప్రయోగః- శంభుః-విష్ణుః- పినాకపాణిః- చక్రపాణిః- ఇత్యాదీనాంనామ్నాం సంబుద్ధౌగుణేకృతే-

ఏచోఽప్రగృహ్యస్యదూరాద్ధూతే పూర్వస్యార్ధస్యాదుత్తరస్యేదుతావిత్యయమపివిధిర్భవతి-అంతేఅకారః - తయో ర్య్వావచిసంహితాయామితియకారవకారౌచభవతః-తథాచప్రయోగః ॥ శంభా౩ - వ - విష్ణా౩ - వ - పినాకపాణా౩- య- చక్రపాణా౩ - యఇతి- వ్యంజనాంతేషుచ- అగ్నిచీ౩-దఇత్యాదిప్రయోగఇతి॥ ౪ ॥వసిష్ఠోపి॥ సూ॥ఆమంత్రితేయోంత్యస్స్వరస్సప్లవతఇతి ॥ వా ॥ ఏవంచాభివాదకనామగతాంతిమస్వరాతిరిక్తః పూర్వోఽకారః పఠితవ్యః. అంతిమస్వరశ్చప్లావయితవ్యఇతిహరదత్తాదీనాంబహూనామభిమతంస్మృతిచంద్రికాయాంపరాశరమాధవీయేచమనువచనమన్యథావ్యాఖ్యాతం-తథాహి- పూర్వమక్షరంయస్యాసౌపూర్వాక్షరః- పూర్వమక్షరంచసామర్థ్యాద్వ్యంజనం-స్వరాణాంస్వరపూర్వకత్వాసంభవాత్ -అతశ్చాభివాదకనామగతోవ్యంజననిష్ఠోంతిమస్స్వరః ప్లావనీయః- అకారేణాంతిమస్వరమాత్రముపలక్ష్యతే - అశేషనామ్నామకారాంతత్వాభావాత్ - నత్వత్రపూర్వోఽకారోవిధీయతే- తథాచసత్యేవంప్రయోగోభవతి-ఆయుష్మాన్భవసౌమ్య దేవదత్తా౩-ఇతి - ఏతేషాంమతేపూర్వాక్షరంపృథక్పదంద్రష్టవ్యం-అత్రాతిరిక్తాకారపక్షఏవశిష్టాచారానుగుణః ॥ ౫ ॥ మనుః॥ శ్లో॥ యోనవేత్త్యభివాదస్యవిప్రః ప్రత్యభివాదనమ్ । నాభివాద్యస్సవిదుషాయథాశూద్రస్తథైవసః। నామధేయస్యయేకేచిదభివాదంనజానతే। తాన్ప్రాజ్ఞోఽహమితిబ్రూయాత్స్త్రియస్సర్వాస్తథైవచేతి ॥ ౬ ॥ పతంజలిః॥ శ్లో ॥ అవిద్వాంసః ప్రత్యభివాదేనామ్నోయేనప్లుతింవిదుః। కామంతేషుచవిప్రోష్యస్త్రీష్వివాయమహంవదేదితి ॥ టీ ॥ అహంవదేత్ అహమితివదేదిత్యర్థః॥ ౭ ॥ యమః॥ యోనవేత్త్యభివాదస్యవిప్రః ప్రత్యభివాదనమ్। ఆశిషంవాకురుశ్రేష్ఠసయాతినరకంధ్రువమ్॥అభివాదేకృతేయస్తుతంవిప్రంనాభివాదయేత్। శ్మశానేజాయతేవృక్షోగృధ్రకాకోపసేవితః। అభివాదేతుయః పూర్వమాశిషంనప్రయచ్ఛతి। యద్దుష్కృతంభవేత్తస్యతస్మాద్భాగంప్రచక్షతే। తస్మాత్పూర్వాభిభాషీస్యాచ్చండాలస్యాపిధర్మవిత్। సురాంపిబేతివక్తవ్యమేవంధర్మోనహీయతఇతి ॥ ౮ ॥ మనుః ॥ నవాచ్యోదీక్షితోనామ్నాయవీయానపియోభవేత్ ।భోభవత్పూర్వకంచైవమభిభాషేతధర్మవిదితి ॥ టీ ॥ సన్నిధౌభోశబ్దః- యథా - భోయజమానేతి-అసన్నిధౌభవచ్ఛబ్దః- యథా- తత్రభవాన్ యజమానఇతి ॥ ౯ ॥ స్మృతిరత్నే॥ శ్లో॥ ఆచార్యంచైవతత్పుత్రంతద్భార్యాందీక్షితంగురుమ్।పితరంచపితృవ్యంచమాతరంమాతులంతథా। హితైషిణంచవిద్వాంసంశ్వశురంయతిమేవచ।నబ్రూయాన్నామతోవిద్వాన్ మాతుశ్చభగినీంతథేతి॥ఇతిప్రత్యభివాదననిరూపణమ్. ... ... ❋

—❋ అథబ్రహ్మచారిధర్మాః. ❋—

౧ ॥ తత్రసంవర్తః॥ శ్లో॥ తతోఽధీయీతవేదంతువీక్షమాణోగురోర్ముఖమ్।సాయంప్రాతశ్చభిక్షేతబ్రహ్మచారీసమాహితః । నివేద్యగురవేఽశ్నీయాత్ప్రాఙ్ముఖోవాగ్యతశ్శుచిరితి ॥ ౨ ॥ దక్షః॥ ప్రాతర్మధ్యాహ్నయోస్స్నానంవానప్రస్థగృహస్థయోః। యతేస్త్రిషవణంప్రోక్తంసకృత్తుబ్రహ్మచారిణఇతి ॥ ౩ ॥ అత్రవిశేషమాహవిష్ణుః॥ సూ ॥ దండవన్మజ్జనమితి॥ వా॥అనేనాంగనైర్మల్యంనకార్యమిత్యుక్తం ॥ ౪ ॥ అతఏవాపస్తంబః॥సూ॥ నాప్సుశ్లాఘమానః స్నాయాదితి ॥ ౫ ॥ చంద్రికాయాం॥ శ్లో॥ మేఖలామజినందండముపవీతంచసిత్యశః। కౌపీనంకటిసూత్రంచబ్రహ్మచారీతుధారయేదితి ॥ ౬ ॥ యమః॥దండంకమండలుంవేదంమౌంజీంచరశనాంతథా। ధారయేద్బ్రహ్మచారీచభిక్షాన్నాశీగురౌవసన్నితి ॥ టీ ॥ వేదోదర్భముష్టిః గురౌగురుగృహే ॥ ౭ ॥ యాజ్ఞ్యవల్క్యః॥ శ్లో॥ గురుంచైవహ్యుపాసీతస్వాధ్యాయార్థంసమాహితః।ఆహూతశ్చాప్యధీయీతలబ్ధంచాస్మైనివేదయేదితి॥ ౮ ॥ మనుః॥ బ్రహ్మణః ప్రణవంకుర్యాదాదావంతేచసర్వదా।స్రవత్యనోంకృతః పూర్వంపరస్తాచ్చవిశీర్యతే। బ్రహ్మారంభేవసానేచపాదౌగ్రాహ్యౌగురోస్సదేతి ॥ ౯ ॥ అంగిరాః॥ ప్రాప్తేవేదానువచనేవిసర్గేచాస్వహంగురోః । ఉపసంగ్రహణంకార్యంవిప్రేష్యత్వాగతేనచేతి ॥ ౧౦ ॥ మనుః॥ చోదితోగురుణానిత్యమప్రచోదితఏవవా। కుర్యాదధ్యయనేయోగమాచార్యస్యహితేషుచ।శరీరంచైవవాచంచబుద్ధీంద్రియమనాంసిచ।నియమ్యప్రాంజలిస్తిష్ఠేద్వీక్షమాణోగురోర్ముఖమ్।నిత్యముద్ధృతపాణిస్స్యాత్సాధ్వాచారస్సమాహితః। ఆస్యతామితిచోక్తస్సన్నాసీతాభిముఖోగురోః।హీనాన్నవస్త్రవేషస్స్యాత్సర్వదాగురుసన్నిధౌ।ఉత్తిష్ఠేత్ప్రథమంచాస్యచరమంచైవసంవిశేత్। ప్రతిశ్రవణసంభాషేశయానోనసమాచరేత్॥ నాసీనోనచభుంజానోనతిష్ఠన్నపరాఙ్ముఖఇతి॥ టీ ॥ ఉద్ధృతపాణిః వస్త్రాదిభిరప్రచ్ఛాదితపాణిః-ప్రతిశ్రవణం- ఆత్మానంప్రతిగురుణాప్రయుజ్యమానస్యవాక్యస్యశ్రవణమ్।ప్రతిసంభాషాగురుంప్రతిస్వవాక్యం ॥ ౧౧ ॥ అ॥ ప్రతిశ్రవణసంభాషేకథంకుర్యాదిత్యపేక్షాయామాహసఏవ॥ శ్లో ॥ ఆసీనస్యస్థితః కు

ర్యాదభిగచ్ఛంస్తుగచ్ఛతః।ప్రత్యుద్గమ్యత్వనువృతః పశ్చాద్ధావంస్తుధావతః । పరాఙ్ముఖస్యాభిముఖో దూరస్థస్యైత్య చాంతికమ్।ప్రణమ్యతుశయానస్యవిదేశే చైవతిష్ఠత ఇతి ॥ టీ । ప్రణమ్య ప్రణతోభూత్వా విదేశే వినతే దేశే శ్వభ్రాదౌ ॥ ౧౨ ॥ అపిచ॥ శ్లో॥నీచంశయ్యాసనంచాస్యనిత్యంస్యాద్గురుసన్నిధౌ। గురోస్తుచక్షుర్విషయేనయథేష్టాసనో భవేత్ ।న వ్యాహరేదస్య నామపరోక్షమపి కేవలమ్। నచైవాస్యానుకుర్వీత గతిభాషితచేష్టితమ్ ॥ టీ ॥ నిత్యం-ఉత్తరాశ్రమేష్వపి- కేవలంతత్రభవదాదిశబ్దరహితమ్ ॥ ౧౩ ॥ అపిచ॥ శ్లో ॥ గురోర్యత్రపరీవాదోనిందావాపిప్రయుజ్యతే।కర్ణౌతత్రపిధాతవ్యౌగంతవ్యంవాతతోఽన్యతః।పరీవాదీఖరోభవతిశ్వా వై భవతినిందకః । పరిభోక్తాకృమిర్భవతి కీటోభవతిమత్సరీ ॥ టీ ॥ పరిభోక్తా-గురోర్భోగాదధికభోగభోగీ ॥ ౧౪ ॥ అపిచ ॥ శ్లో॥ దూరస్థోనార్చయేదేనంనక్రుద్ధోనాంతికేస్త్రియాః।యానాసనస్థశ్చైవైనమవరుహ్యాభివాదయేత్ ॥ ప్రతివాతేఽనువాతేచ నాసీతగురుణా సహ।అసంశ్రవే చైవగురౌనకించిదపికీర్తయేత్ ॥ టీ ॥ అంతికేస్త్రియాః రహసిపత్నీసహితమిత్యర్థః- ప్రతివాతే పురతోనాసీత- అనువాతేపృష్ఠతః- పార్శ్వేవాతగమోరప్యుపలక్షణం- యథాస్వశరీరస్పృష్టోవాతోనైనంస్పృశే త్తథాఆసీతేతి- అసంశ్రవే-సుఖసంశ్రవణాయోగ్యదేశే ॥ ౧౫ ॥ అపిచ ॥ శ్లో ॥ గోశ్వోష్ట్రయానప్రాసాదస్రా స్తరేషుకటేషుచ।నాసీతగురుణాసార్ధంశిలాఫలకనౌషుచ। బాలస్సమానజన్మా వాశిష్యోవాయజ్ఞకర్మణి। అధ్యాపయన్ గురుసుతోగురువన్మానమర్హతీతి ॥ టీ ॥ గోశ్వోష్ట్రయుక్తంయానంగోశ్వోష్ట్రయానం- స్రస్తర స్తృణాదిసమూహః-యజ్ఞకర్మణి- ఆచార్యేయజ్ఞకర్మాదిపరవశఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ అ॥గురుపుత్రేగురువృత్తీనాం ప్రాప్తానామపవాదమాహ సఏవ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛాదనంచగాత్రాణాంస్నాపనోచ్ఛిష్టభోజనే । నకుర్యాద్గురుపుత్రస్య పాదయోశ్చావనేజనమ్। అభ్యంజనంస్నాపనంచగాత్రోచ్ఛాదనమేవచ। గురుపత్న్యానకార్యాణిగాత్రాణాంచప్రసాధనమ్।అవిద్వాంసమలంలోకేవిద్వాంసమపివాపునః । ప్రమాదాదుత్పథంనేతుంకామక్రోధవశానుగమ్।మాత్రా స్వస్రాదుహిత్రావానవివిక్తాసనోభవేత్ । బలవానింద్రియగ్రామోవిద్వాంసమపికర్షతి । అహింసయైవభూతానాంకార్యంశ్రేయోనుశాసనమ్ । వాక్చైవమధురాశ్లక్ష్ణాప్రయోజ్యాధర్మమిచ్ఛతా । యస్యవాఙ్మనసీశుద్ధే సమ్యగ్గుప్తేచసర్వదా।సవై సర్వమవాప్నోతివేదాంతోపగతంఫలమ్ ॥ టీ ॥ సర్వదాఆశ్రమాంతరేపి ॥ ౧౭ ॥ అపిచ॥ శ్లో॥నారుంతుదస్స్యాదార్తోఽపినపరద్రోహకర్మధీః । యయాచోద్విజతేవాచానాలోక్యాంతాముదీరయేత్॥ సేవతేమాంస్తునియమాన్ బ్రహ్మచారీగురౌవసన్ । సన్నియమ్యేంద్రియగ్రామంతపోవృద్ధ్యర్థమాత్మనః।నిత్యంస్నాత్వాశుచిఃకుర్యాద్దేవర్షిపితృతర్పణమ్। దేవతాభ్యర్చనంచైవసమిదాధానమేవచ । వర్జయేన్మధుమాంసానిగంధమాల్యరసాంస్త్రియః। శుక్తానిచైవసర్వాణిప్రాణినాంచైవహింసనమ్ । అభ్యంగమంజనంచాక్ష్ణోరుపానచ్ఛత్రధారణమ్। కామంక్రోధంచలోభంచనర్తనంగీతవాదనమ్।ద్యూతంచపరివాదంచజనవాదంతథానృతమ్।స్త్రీణాంచప్రేక్షణాలంభముపఘాతంపరస్యచేతి ॥ ౧౮ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥మధుమాంసాంజనోచ్ఛిష్టశుక్తస్త్రీప్రాణిహింసనమ్।భాస్కరాలోకనాశ్లీలపరివాదాదివర్జయేదితి॥ టీ ॥ మధుక్షౌద్రం- ఉచ్ఛిష్టమగురోః ॥ తథాచవసిష్ఠః॥ సూ॥ ఉచ్ఛిష్టమగురోరభోజ్యమితి ॥ సచేద్వ్యాధీయీతకామంగురోరుచ్ఛిష్టంభైషజ్యార్థంసర్వంప్రాశ్నీయాదితిచ॥ టీ ॥ వ్యాధీయీత-వ్యాధిమనుభవతీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ మాధవీయే ॥ శ్లో ॥ నాదర్శంచైవవీక్షేతనాచరేద్దంతధావనమ్।గురూచ్ఛిష్టంభేషజార్థంప్రయుంజీతనకామతఇతి ॥ ౨౦ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ పితుర్జ్యేష్ఠస్యచభ్రాతురుచ్ఛిష్టంభోక్తవ్యమితి ॥ ౨౧ ॥ గురూచ్ఛిష్టస్యభోజ్యత్వాదేవతద్భార్యాపుత్రేషుచైవమితి గురుధర్మాతిదేశేనప్రాప్తస్యోచ్ఛిష్టభోజనస్యాపవాదమాహ గౌతమః॥ సూ॥ నోచ్ఛిష్టాశనస్నానప్రసాధనపాదప్రక్షాళనోన్మర్దనోపసంగ్రహణానీతి ॥ ౨౨ ॥ సఏవ॥వర్జయేన్మధుమాంసగంధమాల్యదివాస్వప్నాంజనాభ్యంజనయానోపానచ్ఛత్రకామక్రోధలోభమోహవాద్యవాదనస్నానదంతధావనహర్షనృత్తగీతపరివాదభయాని గురుదర్శనేకర్ణప్రావృతాసక్థికాపాశ్రయణ పాదప్రసారణనిష్ఠీవనహసితజృంభితావస్ఫోటనానీతి ॥ ౨౩ ॥ మనుః ॥ శ్లో॥ ముండోవాజటిలోవాస్యాదథవాస్యాచ్ఛిఖాజటీతి ॥ ౨౪ ॥ కాత్యాయనః ॥ సశిఖంవపనంకార్యమాస్నానాద్బ్రహ్మచారిణ ఇతి॥ వా॥ ఏతచ్ఛందోగాభిప్రాయం ॥ ౨౫ ॥ సుమంతుః ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచర్యంతపోభైక్షంసంధ్యయోరగ్నికర్మచ। స్వాధ్యాయోగురువృత్తిశ్చచర్యేయంబ్రహ్మచారిణః। యచ్చశిష్యేణకర్తవ్యంయచ్చదాసేనవాపునః । కృతమిత్యేవతత్సర్వంకృత్వాతిష్ఠేత్తుపార్శ్వతః। కింకరస్సర్వకారీచసర్వకర్మసుకోవిదః । నస్నానేననహోమేననైవా

ష్ణ పరిచర్యయా। బ్రహ్మచారీదివంయాతిసయాతిగురుపూజనాదితి ॥ ౨౬ ॥ యమః ॥ గుర్వధీనోస్వతంత్రస్స్యాద్బ్రూ
గ్వేత్థాయీగురోర్గృహే।సదాజఘన్యసంవేశీజితశిశ్నోజితోదరః॥ జితనిద్రోజితాలస్యోజితక్రోధోజితార్థవాక్।
గంధంమాల్యంఛత్రశయ్యేవర్జయేద్దంతధావనమ్।సర్వంపర్యుషితంవర్జ్యంఘృతంచలవణంతథా। మలాపకర్షణస్నా
నంశూద్రాద్యైరపిభాషణమ్।గురోరవజ్ఞాంచతథాబ్రహ్మచారీవివర్జయేదితి ॥ ౨౭ ॥ వ్యాసః ॥ అభుక్తవతినాశ్నీ
యాదపీతవతినోపిబేత్।నతిష్ఠతితథాసీతనాసుప్తేప్రస్వపేత్తథా। వాస్యనిర్మాల్యశయనంపాదుకోపానహావపి।ఆక్ర
మేదాసనంచాస్యఛాయాదీన్వైకదాచన।యథాకాలమధీయీత యావన్నవిమనాగురుః।ఆసీతనగురోఃకూర్చేఫలకే
వాసమాహితః । ఆసనేశయనేచైవనావతిష్ఠేత్కథంచనేతి॥ ౨౮ ॥ సంవర్తః॥ దివాస్వపితిచేత్స్వస్థోబ్రహ్మచారీ
తుపర్వణి।స్నాత్వాసూర్యంసమభ్యర్చ్యగాయత్ర్యష్టశతంజపేత్। భిక్షాటనమకృత్వాతుస్వస్థోహ్యేకాన్నమశ్నుతే।
అస్నాత్వాచైవయోభుఙ్క్తేగాయత్ర్యష్టశతంజపేత్।గ్రాసస్యనియమోనాస్తిప్రథమాశ్రమవాసినః । ఇతరేషాం
క్రమేణైవద్వాత్రింశత్షోడశాష్టచ । ఆపోశనమకృత్వాతుయోభుఙ్క్తేనాపదిద్విజః । భుంజానశ్చయదాబ్రూయా
ద్గాయత్ర్యష్టశతంజపేదితి ॥ ౨౯ ॥ హారీతః॥ఉపనీతోమాణవకోవసేద్గురుకులేష్వథ । గురోఃకులేనాప్రియస్స్యాత్
కర్మణామనసాగిరా। బ్రహ్మచర్యమధశ్శయ్యాతథావహ్నేరుపాసనమ్ । ఉదకుంభంగురోర్దద్యాద్గోగ్రాసం
చేంధనానిచ । కుర్యాదధ్యయనంచైవబ్రహ్మచారీయథావిధి। విధింత్యక్త్వాప్రకుర్వాణోనస్వాధ్యాయఫలంలభేత్।
యఃకశ్చిత్కురుతేధర్మంవిధింత్యక్త్వాదురాత్మవాన్।నతత్ఫలమవాప్నోతికుర్వాణోపివిధిచ్యుతః।తస్మాద్వేదవ్రతాని
హచరేత్స్వాధ్యాయసిద్ధయే। శౌచాచారమశేషంతుశిక్షయేద్గురుసన్నిధౌ । శయనాత్పూర్వముత్థాయదర్భమృద్ధం
తధావనమ్ ॥ వస్త్రాదికమధాన్యచ్చగురవేప్రతిపాదయేత్।స్నానేకృతేతతఃపశ్చాత్ స్నానంకుర్వీతదండవదితి॥ ౩౦॥
నారదః ॥ ఆవిద్యాగ్రహణాచ్ఛిష్యశ్శుశ్రూషేత్ప్రయతోగురుమ్। తద్వృత్తిర్గురుదారేషుగురుపుత్రేతథైవచేతి॥
౩౧ ॥ హారీతః ॥ సూ ॥ హయగజరథచైత్యవృక్షవృషభారోహణమహానదీప్రతరణమహాసాహసవిరుద్ధానివర్జయే
దితి ॥ ౩౨ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ ॥ ఆచార్యాధీనస్స్యాదన్యత్రపతనీయేభ్యోహితకారీగురోరప్రతిలోమయన్వాచా
ధాసనశాయీనానుద్దేశ్యం భుంజీతతథాక్షారలవణ మధుమాంసాన్యదివాస్వాపీతి - అన్నృత్తదర్శీసభాస్సమాజాం
శ్చాగంతాజనవాద శీలోరహశ్శీలో గురోరుదాచారేష్వకర్తాస్వైరికర్మాణి స్త్రీభిర్యావదర్థ సంభాషీమృదు
శ్శాంతోదాంతోహ్రీమాన్దృఢధృతిరితిచ ॥ ౩౩ ॥ శంఖః॥నవేదమనధీత్యాన్యాంవిద్యామధీయీతాన్యత్రవేదాం
గేభ్యఇతి॥ హారీతోపి॥ వేదోవిద్యాబ్రాహ్మణస్యతత్పరిజ్ఞానార్థమంగానీతి ॥ ౩౪ ॥ లఘువ్యాసః॥ శ్లో॥ వేదస్యా
ధ్యయనంసర్వంధర్మశాస్త్రస్యవాపియత్। అజానతోర్థతస్సర్వంతుషాణాంఖండనంయథా। యథాపశుర్భార
హారీనతస్యలభతేఫలమ్। ద్విజస్తథార్థానభిజ్ఞోనవేదఫలమశ్నుతే ॥ జ్ఞానంకర్మచసంయుక్తంముక్త్యర్థంకథి
తంయథా।అధీతంశ్రుతిసంయుక్తంతథాశ్రేష్ఠంనకేవలమ్।సముచ్చితంస్తోకమపిశ్రుతాధీతంవిశిష్యతే॥ చతుర్ణా
మపివేదానాంకేవలాధ్యయనాద్ద్విజఇతి ॥ ౩౫॥ చంద్రికాయాం ॥ ధర్మశాస్త్రంతువిజ్ఞేయంశబ్దశాస్త్రంతథైవ
చ।పురాణానీతిహాసాశ్చతథాఖ్యానానియానిచ । మహాత్మనాంచచరితంశ్రోతవ్యంనిత్యమేవచేతి ॥ ౩౬ ॥ వసిష్ఠః॥
యచ్ఛాఖీయైస్తుసంస్కారైస్సంస్కృతోబ్రాహ్మణోభవేత్ ॥ తచ్ఛాఖాధ్యయనంకుర్యాత్త్యక్త్వాతత్పతితోభవేత్।
నజాతుపరశాఖోక్తంబుధఃకర్మసమాచరేత్।ఆచరన్పరశాఖోక్తంశాఖారండఃప్రకీర్తితఇతి ॥ ౩౭ ॥ అ॥విద్యా
ధిగమోపాయమాహనారదః॥ శ్లో॥ యోహిరివబిభీయాద్భీతస్సాహిత్యాన్నరకాదివ । రాక్షసీభ్యఇవస్త్రీభ్యస్సవి
ద్యామధిగచ్ఛతీతి ॥ యత్కిమైః పాంసుభిఃశ్లక్ష్ణైఃవల్మీకఃక్రియతేమహాన్। నతత్రబలసామర్థ్యముద్యోగస్తత్రకార
ణమ్।శనైర్విద్యాశనైరర్థాఆరోహేత్పర్వతంశనైరితి ॥ టీ ॥ సాహిత్యంతృప్తిః ॥ ౩౮ ॥ తథావిఘ్నహేతూ
నపి ॥ సఏవాహ॥ శ్లో॥ద్యూతంపురాణశుశ్రూషానాటకాసక్తిరేవచ । స్త్రియస్తంద్రీచనిద్రాచవిద్యావిఘ్నకరాణి
షట్॥ గురుశుశ్రూషయావిద్యాపుష్కలేనధనేనవా।అథవావిద్యయావిద్యాచతుర్థంనోపలభ్యతఇతి॥ ౩౯॥ అ॥
అధ్యాపననియమవిశేషానాహయమః॥ శ్లో॥ సతతంప్రాతరుత్థాయదంతధావనపూర్వకమ్ । స్నాత్వాహుత్వాచశి
ష్యేభ్యఃకుర్యాదధ్యాపనంనరఇతి ॥ ౪౦ ॥ గౌతమః॥ సూ॥శిష్యశిష్టిరవధేనేతి॥ టీ॥ శిష్టిశ్శాసనం-అవధేనతాడ
నమకృత్వేత్యర్థః ॥ ౪౧॥ అ॥ నిర్భర్త్సనేనసాధయితుమశక్తౌసఏవాహ॥ సూ ॥ అశక్తౌరజ్జువేణుదళాభ్యాంత
నుభ్యామితి॥౪౨॥మనురపి॥ శ్లో॥భార్యాపుత్రశ్చదాసశ్చశిష్యోభ్రాతాచసోదరః। ప్రాప్తాపరాధాస్తాడ్యాస్స్యూరజ్వా

వేణుదళేనవా ॥ పృష్ఠతస్తుశరీరస్యనోత్తమాంగేకథంచన।అతోఽన్యథాతుప్రహరన్ప్రాప్తస్స్యాచ్చౌరకిల్బిషమితి॥
౪౩ ॥ యమః ॥ సంవత్సరోషితేశిష్యేగురుర్జ్ఞానమనిర్దిశన్ । హరతేదుష్కృతంతస్యశిష్యస్యవసతోగురురితి ॥
౪౪ ॥ మనుః॥ తపోవిద్యాపవిత్రస్యనిశ్శ్రేయసకరంపరమ్।తపసాకల్మషంహంతివిద్యయామృతమశ్నుతే। అనేనక్రమ
యోగేనసంస్కృతాత్మాద్విజశ్శనైః।గురౌవసన్సంచినుయాత్ బ్రహ్మాధిగమికంతపః । తపోవిశేషైర్వివిధైర్వ్రతైశ్చ
చోదితైః।వేదఃకృత్స్నోఽధిగంతవ్యస్సరహస్యోద్విజన్మనేతి ॥ వ్రతైఃప్రాజాపత్యాదిభిః- కృత్స్నస్సాంగః ॥ ౪౫ ॥
ఆపస్తంబః॥ సూ॥నియమేషుతపశ్శబ్దస్తదతిక్రమేవిద్యాకర్మనిస్స్రవతి బ్రహ్మసహాపత్యాదేతస్మాద్గర్తాపత్యమనా
యుష్యంచతస్మాదృషయోఽవరేషునజాయంతేనియమాతిక్రమాదితి॥ టీ ॥ అస్మిన్ బ్రహ్మచారిధర్మప్రకరణేయేనియ
మానిర్దిష్టాస్తేషుతపశ్శబ్దోద్రష్టవ్యః- తేషాంనియమానామతిక్రమేవిద్యాగ్రహణంతత్కర్మబ్రహ్మ ॥ తస్మాన్నియ
మాతిక్రమిణోఽధ్యేతుఃపురుషాదపత్యసహితాన్నిస్స్రవతి ॥ బ్రహ్మయజ్ఞాదిషూపయుజ్యమానమప్యకించిత్కరమిత్యే
షోఽర్థోఽవివక్షితఃనకేవలమకించిత్కరంప్రత్యుతానర్థకారీత్యాహగర్తాపత్యమితి- గర్తాఇతిశ్వభ్రాభిధాయీనరకో
లక్ష్యతే-పతత్యనేనేతిపత్యంనరకపాతహేతుర్భవతి - అనాయుష్కరంచ-తస్మాన్నియమాతిక్రమాదవరేష్వర్వాచీ
నేషుకలియుగవర్తిషుఋషయోమంత్రదృశోనభవంతి-అనియమస్యేదానీమవర్జనీయత్వాదిత్యర్థః॥ *

—* అథచత్వారివేదవ్రతాని. *—

౧ ॥ తత్రాపస్తంబః॥ శ్లో॥ ఛందసాంసాధనార్థంహివ్రతానీహచరేద్ద్విజఇతి ॥ ౨ ॥ అ॥ వ్రతానిచ
తేనైవోక్తాని॥ సూ॥ ప్రాజాపత్యంసౌమ్యమాగ్నేయంవైశ్వదేవంచేతి ॥ ౩ ॥ భారద్వాజః॥ సూ॥ అథాతోవ్రతా
దేశవిసర్జనేవ్యాఖ్యాస్యామఃపర్వణ్యుదగయనఆపూర్యమాణపక్షేపుణ్యేనక్షత్రేచౌళకర్మవత్ప్రతముపనిషద్వ్రతంశు
క్రియంగోదానమితి ॥ ౪ ॥ తథాబోధాయనోఽపి॥ సూ ॥ చత్వారివేదవ్రతానిచౌళాంతారణ్యశుక్రియాణ్యుపనిషదఆ
రణ్యాన్యుదగయనఆపూర్యమాణపక్షేపుణ్యేనక్షత్రేశుక్రియారంభోగోదానంషోడశేవర్షఇతి ॥ ౫ ॥ ఆశ్వలా
యనోఽపి॥ చత్వారివేదవ్రతానిమహానామ్నీమహావ్రతముపనిషద్గోదానమితి- ఉదగయనఆపూర్యమాణపక్షేకల్యాణేన
క్షత్రేగోదానంషోడశేవర్షేకర్తవ్యమితి ॥ ౬ ॥ గర్గః॥ శ్లో ॥ వ్రతంకుర్యాత్తుసావిత్రంవిధినారణ్యకంవ్రతమ్।
వేదవ్రతానికుర్వీతతతోవేదంసమభ్యసేత్ ॥ ఉత్తరాయణగేసూర్యేశుక్లపక్షేశుభేదినే।స్వాధ్యాయదివసేకుర్యా
న్నక్షత్రాణ్యత్రచౌళవదితి॥ ౭ ॥ భరద్వాజః॥ శ్లో॥ ఉత్తరాయణఆపూర్యమాణపక్షేచపర్వణి। వేదవ్రతానిచత్వా
రికుర్యాత్పార్వణ్యేవచ।దక్షిణేత్వయనేవాపిశ్రావణస్యతుపర్వణి। సౌమ్యంవేదవ్రతంకుర్యాత్ప్రాజాపత్యాదిచా
ప్రహీతి ॥ ౮ ॥ దత్తాత్రేయః॥ వేదవ్రతానిచత్వారికుర్యాత్కాలస్తుచౌళవత్ । ఉపాకర్మవదిచ్ఛంతివ్రతేష్వన్యే
షుచైవహీతి ॥ ౯ ॥ ఆపస్తంబః॥శ్లో॥సౌమ్యవ్రతంప్రకుర్వీతయథావచ్ఛుక్రియంవ్రతమ్। ప్రాజాపత్యాదిచత్వారిభవే
యుస్తద్దినేఽపివా। ప్రాజాపత్యంవ్రతంకృత్వాతదధీత్యవిసృజ్యచ। సౌమ్యవ్రతముపక్రమ్యవిసృజ్యాగ్నేయమాచరేత్।
ఉత్సృజ్యవైశ్వదేవాఖ్యముపక్రమ్యసముత్సృజేదితి ॥ ౧౦ ॥ స్మృత్యర్థసారే॥ సూ॥ ఉపనయనాద్యుపాకర్మాం
తంసావిత్రీవ్రతంతతోవేదవ్రతారణ్యకవ్రతానిప్రతివ్రతంవపనమేతేషాంలోపేత్రీన్వాషడ్వాద్వాదశవాకృచ్ఛ్రాంశ్చరి
త్వాపునర్వ్రతంకుర్యాదితి ॥ ఇతిబ్రహ్మచారిధర్మనిరూపణమ్॥ ... ... *

—౧ అథపునరుపనయనమ్. *—

తత్రాపస్తంబః ॥ శ్లో ॥ అజినంమేఖలాందండంభైక్షచర్యంచయస్త్యజేత్ । పునస్సంస్కారమర్హతివి
ధిదృష్టేనకర్మణేతి॥ ౧ ॥ పరాశరః॥ అజినంమేఖలాదండభైక్షచర్యవ్రతానిచ।యదిమధ్యేనివర్తేరన్పునస్సంస్కా
రమర్హతీతి ॥ ౨ ॥ వ్యాసః ॥ సింధుసౌవీరసౌరాష్ట్రాంస్తథాప్రత్యంతవాసినః । అంగవంగకళింగాంశ్చగత్వాసం
స్కారమర్హతీతి॥ టీ ॥ ప్రత్యంతః- అంత్యదేశః॥ ౩ ॥సఏవ ॥ హిమవత్కాశికంవింధ్యంపారంపర్యస్యపశ్చిమమ్। తీ
ర్థయాత్రాంవినాగత్వాపునస్సంస్కారమర్హతీతి ॥ ౪ ॥ ఆదిత్యపురాణే ॥ సౌరాష్ట్రసింధుసౌవీరానవంతీందక్షి
ణాపథమ్।ఏతాందేశాంద్విజోగత్వాపునస్సంస్కారమర్హతీతి ॥ ౫ ॥ బోధాయనః॥ సూ॥ అథోపనీతస్యవ్రతానిభ
వంతినాన్యోచ్ఛిష్టంభుంజీతాన్యత్రపితృజ్యేష్ఠాభ్యాంనస్త్రియాసహభుంజీతమధుమాంసశ్రాద్ధసూతకాన్నమదశా
వాక్షీరంథతాకంనిర్యాసంవిలయనంగణాన్నంశూద్రాన్నంగణికాన్నమిత్యేతేషూవయుక్తేషుపూర్వకృతసంస్కా
రోనతిష్ఠతీతి॥ వా॥ అతఃపునరుపనయనంకర్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౬॥సఏవ॥ శ్లో ॥ అమత్యావారుణీంపీత్వాప్రాశ్యమూత్ర

పురీషకౌ॥ బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః పునస్సంస్కారమర్హతీతి॥ ౭ ॥ అపిచ॥ సూ॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మణా వ్రతాన్నివృత్తిరన్యత్ర మాతాపిత్రోరాచార్యాచ్చేతి ॥ ౮ ॥ మనుః॥ శ్లో॥ అజ్ఞానాత్ప్రాశ్య విణ్మూత్రం సురాసంస్పృష్టమేవ చ। పునస్సంస్కారమర్హంతి త్రయో వర్ణా ద్విజాతయ ఇతి ॥ ౯ ॥ పరాశరః ॥ విణ్మూత్రభక్షణశుద్ధ్యర్థం ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్। పంచగవ్యం చ కుర్వీత స్నాత్వా పీత్వా చ శుధ్యతీతి ॥ వా॥ ఏతచ్చ సంస్కారాత్ప్రాగేవేతి వేదితవ్యం ॥ ౧౦ ॥ తథా విష్ణుః॥ సూ॥ విడ్వరాహగ్రామకుక్కుటగోమాంసభక్షణేషు చ సర్వేష్వేతేషు ద్విజాతీనాం ప్రాయశ్చిత్తాంతే పునస్సంస్కారం కుర్యాదితి ॥ ౧౧ ॥ యమః॥ శ్లో॥ చూసురోమద్యపానే చ కృతే గోభక్షణే చ। తత్తస్కృచ్ఛ్రపరిక్లిష్టో మౌంజీహోమేన శుధ్యతీతి ॥ ౧౨ ॥ శాతాతపః ॥ లశునం గృంజనం జగ్ధ్వా పలాండుం చ తథా ద్విజః। ఉష్ట్రీమానుషకేభాశ్వరాసభక్షీరభోజనాత్। ఉపాయనం పునః కుర్యాత్ తప్తకృచ్ఛ్రం చరేన్ముహురితి ॥ ౧౩ ॥ సంగ్రహేచ॥ చండాలాన్నం ద్విజో భుక్త్వా సమ్యక్చాంద్రాయణం చరేత్ । బుద్ధిపూర్వే తు కృచ్ఛ్రాబ్దం పునస్సంస్కారమర్హతీతి ॥ ౧౪ ॥ అ॥ కృతౌర్ధ్వదేహికవిషయే॥ శ్లో ॥ జీవన్ యది సమాగచ్ఛేద్ఘృతకుంభే నిమజ్య చ। ఉద్ధృత్య స్నాపయిత్వాథ జాతకర్మాది కారయేదితి ॥ ౧౫ ॥ గృహ్యరత్నే॥ సూ ॥ అంగవంగకళింగసౌవీరసౌరాష్ట్రావంతిమత్స్యాదిదేశగమనే ద్విజస్య పునస్సంస్కారః - తీర్థయాత్రాయాం న దోషః- విణ్మూత్రప్రాశనే మద్యపానే సింధుతరణే చ పునస్సంస్కారః - పితృమాతామహాచార్యోపాధ్యాయమాతులవ్యతిరిక్తప్రేతకార్యే పితృజ్యేష్ఠభ్రాత్రాచార్యవ్యతిరిక్తోచ్ఛిష్టభోజనే చ మధుమాంసపేశీతాన్నాశౌచాన్నగణికాన్నశూద్రాన్నభోజనే బ్రహ్మచారిణః పునరుపనయనం కార్యం- జ్యేష్ఠే పశ్చాత్కృతోపనయనే పూర్వోపనీతః కనిష్ఠః పునరుపనేయః॥ ౧౬ ॥ శ్లో॥ పతనీయాని యాన్యేవ కర్మాణ్యాహుర్మనీషిణః। తాని కృత్వా ద్విజో మోహాత్పునస్సంస్కారమర్హతీతి॥ ౧౭॥ పునరుపనయనే వర్జ్యానాహ మనుః॥ శ్లో॥ వపనం మేఖలా దండో భైక్ష్యచర్యావ్రతాని చ। నివర్తంతే ద్విజాతీనాం పునస్సంస్కారకర్మణి। కాలశ్చైవ వసంతాదిర్నిరీక్ష్యః కథంచనేతి ॥ ౧౮ ॥ సంస్కారమంజర్యాం॥ సూ॥ అథ పునస్సంస్కారం వ్యాఖ్యాస్యామస్సమిదాధానే విశేషః- పునస్త్వాదిత్యేతి సమిదాధానమథవా ప్రాయశ్చిత్తం జుహోతి యన్మ ఆత్మనో మిందాభూత్పునరగ్నిరితి ద్వాభ్యామథ పక్వాన్నం జుహోతి సప్త తే అగ్న ఇతి స్విష్టకృత్ప్రభృతి సిద్ధమాధేనువరప్రదానాదితి॥ ౧౯॥ అథాపరః కల్పః॥ గురోరుచ్ఛిష్టం భుంజీత దక్షిణాదానమేఖలాదేర్నివృత్తిరన్యత్సర్వగృహ్యోక్తం కర్తవ్యం॥ అన్యః కల్పః॥ ఆపరిధిపరిధానాత్కృత్వా పాలాశీగ్ం సమిధమాధాయ వా ప్రాయశ్చిత్తం కరోతీతి॥ కల్పాంతరమపి- బ్రాహ్మణవచనాత్సావిత్ర్యా శతకృత్వో ఘృతమభిమంత్ర్య ప్రాశ్యాచమ్య కృతప్రాయశ్చిత్తో భవతీతి॥ వా ॥ ఏతేషు పక్షేషు గురులఘునిమిత్తాపేక్షయా వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా॥ ఇతి పునరుపనయననిరూపణమ్॥ *

—* అథ బ్రహ్మచర్యకాలావధిః. *—

౧ ॥ తత్రాధ్యేతృసామర్థ్యానురూపమాహ మనుః॥ శ్లో॥ షట్త్రింశదాబ్దికం చర్యం గురౌ త్రైవేదికం వ్రతమ్। తదర్ధికం పాదికం వా గ్రహణాంతికమేవ వేతి ॥ టీ ॥ షట్త్రింశతామబ్దానాం సమాహార షట్త్రింశదబ్దం తత్ర భవం షట్త్రింశదాబ్దికం- ఏవం త్రైవేదికం- తదర్ధమష్టాదశాబ్దాః తదుక్తం- తదర్ధికం- ఏవం పాదికం- గ్రహణాంతికం చ॥ ౨ ॥ యమోఽపి॥ శ్లో॥ వసేద్ద్వాదశవర్షాణి చతుర్వింశతిమేవ వా షట్త్రింశతం వా వర్షాణి ప్రతివేదం వ్రతం చరేదితి॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ప్రతివేదం బ్రహ్మచర్యం ద్వాదశాబ్దాని పంచ వా। గ్రహణాంతికమిత్యేకే కేశాంతశ్చైవ షోడశేతి॥ టీ॥ కేశాంతో నామ గోదానాఖ్యం కర్మ- తచ్చ షోడశే వర్షే కార్యమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ బోధాయనోఽపి॥ సూ॥ అష్టాచత్వారింశద్వర్షాణి వేదబ్రహ్మచర్యం చరేచ్చతుర్వింశతిం వా ద్వాదశ వా ప్రతివేదగ్ం సంవత్సరావమం వా ప్రతికాండం గ్రహణాంతం వా జీవితస్యాస్థిరత్వాత్ -కృష్ణకేశోఽగ్నీనాదధీతేతి శ్రుతేరితి॥ టీ॥ ప్రతికాండం ప్రాజాపత్యాదీనాం పంచానాం కాండానామేకైకస్మిన్ కాండే సంవత్సరావమమిత్యర్థః- గ్రహణాంతపక్ష ఏవ యుక్త ఇత్యాగ్రహే హేతుః- జీవితస్యాస్థిరత్వాదితి ॥ ౫ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ ఉపేతస్యాచార్యకులే బ్రహ్మచారివాసోఽష్టాచత్వారింశద్వర్షాణి పాదోనమర్ధేన త్రిభిర్వా ద్వాదశావరార్ధ్యమితి ॥ ఏతదశక్తవిషయం ॥ ౬ ॥ తథాచ దేవలః॥ సూ ॥ అతః పరమష్టాచత్వారింశద్వార్షికీం వేదవ్రతచర్యామాతిష్ఠేదశక్తశ్చేచ్చతుర్వింశతివార్షికీం ద్వాదశవార్షికీం వేతి॥ ౭॥ గౌతమః॥ ద్వాదశవర్షాణ్యేకవేదే బ్రహ్మచర్యం చరేత్ప్రతి ద్వాదశ వా సర్వేషు గ్రహణాంతం వేతి॥ ౮ ॥ భారద్వాజః॥ సూ॥ అథాస్యాష్టాచత్వారింశద్వర్షాణి పురాణం వేద। బ్రహ్మచర్యం సంప్రదృశ్యంత్యా వేదాధ్యయనాదిత్యేక ఆహు

శః। కర్మేంద్రియాణిపంచైవపాయ్వాదీనిప్రచక్షతే। ఏకాదశంమనోజ్ఞేయంస్వగుణేనోభయాత్మకమ్ । యస్మిన్జితేజితావేతౌభవతఃపంచకౌగణౌ । ఇంద్రియాణాంహిచరతాంవిషయేష్వపహారిషు। సంయమేయత్నమాతిష్ఠేద్విద్వాన్యంతేవవాజినామ్। ఇంద్రియాణాంప్రసంగేనదోషమృచ్ఛత్యసంశయః । సన్నియమ్యతుతాన్యేవతతస్సిద్ధిమవాప్నుయాదితి ॥ ౧౬ ॥ సంవర్తః॥ బ్రహ్మచారీతుయఃస్కందేత్కామతశ్శుక్లమాత్మనః । అవకీర్ణివ్రతంకుర్యాత్స్నాత్వాశుధ్యత్యకామతఇతి ॥ ౧౭ ॥ బోధాయనః॥ సూ॥ యోబ్రహ్మచారీస్త్రియముపేయాత్సోవకీర్ణీగర్దభంపశుమాలభేతనైరృతఃపశుపురోడాశశ్చరక్షోదేవతోయమదేవతోవాశిశ్నాత్ప్రాశిత్రమప్స్వవదానైశ్చరంతీతివిజ్ఞాయతఇతి॥టీ॥నైరృతఇతిపశుః-పురోడాశశ్చ-నిరృతిదేవతఃరక్షోదేవతోయమదేవతోవాయద్దైవత్యఃపశుస్తద్దైవత్యఃపురోడాశఇతిపరిభాషాసిద్ధస్యానువాదః-ప్రాశిత్రంశిశ్నావయవాదవదాతవ్యం-హృదయాద్యవయవమప్సుప్రచరితవ్యం-అన్యల్లౌకికాగ్నౌకర్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౧౮ ॥ వసిష్ఠః॥ సూ॥ బ్రహ్మచారీచేత్స్త్రియముపేయాదరణ్యేచతుష్పథేలౌకికాగ్నౌరక్షోదైవత్యంగర్దభమాలభేతనైరృతంవాచరుంనిర్వపేదితి ॥ ౧౯ ॥ ఆపస్తంబః ॥ గర్దభేనావకీర్ణీనిరృతింపాకయజ్ఞేనయజేతతస్యశూద్రఃప్రాశ్నీయాదితి॥ టీ॥ పాకయజ్ఞేనస్థాలీపాకవిధానేనతస్యగర్దభస్యసర్వంమిశ్రితంహవిరుచ్ఛిష్టంశూద్రఃప్రాశ్నీయాదితి ॥ ౨౦ ॥ అ॥ తేనసర్పిష్మతాబ్రాహ్మణంభోజయేదిత్యస్యాపవాదమాహమనుః॥ శ్లో॥ అవకీర్ణీతుకాణేనగర్దభేనచతుష్పథే। పాకయజ్ఞవిధానేనయజేతనిరృతింనిశీతి ॥ ౨౧ ॥ హారీతః॥ సూ॥ అవకీర్ణీనిరృత్యైవచతుష్పథేగర్దభంపశుమాలభేతపాకయజ్ఞేనధర్మేణభూమావాపశుపురోడాశశ్రపణమవదానైః ప్రచర్యాజ్యస్యజుహోతికామావకీర్ణోఽస్మ్యవకీర్ణోఽస్మికామకామాయస్వాహేతి ॥ ౨౨ ॥ గౌతమః॥ గర్దభేనావకీర్ణీనిరృతించతుష్పథేయజేతతస్యాజినమూర్ధ్వవాలంపరిధాయలోహితపాత్రస్సప్తగృహాన్భైక్షంచరేత్కర్మాచక్షాణస్సంవత్సరేణశుధ్యేదితి ॥ టీ ॥ తస్యైవగర్దభస్యాజినమూర్ధ్వవాలముపరిలోమవసిత్వాపావకేనలోహితంమృణ్మయంపాత్రంహస్తేగృహీత్వావకీర్ణీనేమహ్యాంభిక్షాందేహీతిస్వకర్మాచక్షాణస్సప్తసుగృహేషుభైక్షంచరేత్ - సంవత్సరమేతద్వ్రతంచరేచ్ఛుద్ధోభవతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ తథాచమనుః॥శ్లో॥ తేభ్యోలబ్ధేనభైక్షేణవర్తయన్నేకకాలికమ్।ఉపస్పృశంస్త్రిషవణమబ్దేనైకేనశుద్ధ్యతీతి ॥ ౨౪ ॥ సంవర్తః॥ బ్రహ్మచారీతుయోగచ్ఛేత్స్త్రియంకామప్రపీడితః।ప్రాజాపత్యంచరేత్కృచ్ఛ్రమబ్దమేకంసమాహితః।నిర్వపేచ్చపురోడాశంబ్రహ్మచారీతుపర్వణి। మంత్రైశ్శాకలహోమీయైరగ్నావాజ్యంచహావయేదితి ॥ ౨౫ ॥ శాండిల్యః॥ అవకీర్ణీద్విజోరాజావైశ్యశ్చాపిఖరేణతు।ఇష్ట్వాభైక్షాశనోనిత్యంశుద్ధ్యత్యబ్దాత్సమాహితఇతి॥వా॥ఇదంచవార్షికంవైశ్యాగమనవిషయం॥౨౬ ॥ యదాహతుశ్శంఖలిఖితౌ॥ సూ ॥ గుప్తాయాంవైశ్యాయామవకీర్ణీసంవత్సరంత్రిషవణమనుతిష్ఠేత్-క్షత్రియాయాంద్వేవర్షేబ్రాహ్మణ్యాంత్రీణివర్షాణీతి॥ వా ॥ శిష్టంబ్రహ్మచారినియమాతిక్రమప్రాయశ్చిత్తంప్రాయశ్చిత్తప్రకరణేవక్ష్యతే॥ఇతినైష్ఠికబ్రహ్మచారిధర్మనిరూపణమ్॥ ✱

——✱ అథస్నాతకధర్మాః. ✱——

౧ ॥ తత్రమనుః॥ శ్లో॥ రాజతోధనమన్విచ్ఛేత్సంసీదన్స్నాతకఃక్షుధా।యాజ్యాంతేవాసినోర్వాపినత్వన్యతఇతిస్థితిః।నసీదేత్స్నాతకోవిప్రఃక్షుధాశక్తఃకథంచన।నజీర్ణమలవద్వాసాభవేచ్చవిభవేసతి । కౢప్తకేశనఖశ్మశ్రుర్దాంతశ్శుక్లాంబరశ్శుచిః।స్వాధ్యాయేచైవయుక్తస్స్యాన్నిత్యమాత్మహితేషుచ। వైణవీంధారయేద్యష్టింసోదకంచకమండలుమ్।యజ్ఞోపవీతంవేదంచశుభేరౌక్మేచకుండలేఇతి ॥ టీ ॥ వేదందర్భపుంజః ॥ ౨ ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో॥ వైణవీంధారయేద్యష్టిమంతర్వాసస్తథోత్తరమ్।యజ్ఞోపవీతద్వితయంసోదకంచకమండలుమ్।ఛత్రంచోష్ణీషమమలంపాదుకేచాప్యుపానహౌ॥ రౌక్మేచకుండలేవేదంకౢప్తకేశనఖశ్శుచిః।స్వాధ్యాయేనిత్యయుక్తస్స్యాద్బహిర్మాల్యంచధారయేత్ ।శుక్లాంబరధరోనిత్యంసుగంధఃప్రియదర్శనఇతి ॥ ౩ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ధౌతవస్త్రైర్గంధపుష్పైఃతైళనైర్దంతధావనైః।స్త్రీకామోభూషణాద్యైశ్చస్వశక్త్యాభూషయేత్తనుమితి॥ ౪ ॥ బోధాయనః॥ సూ॥అంతర్వాసస్యుత్తరీయంవైణవందండంధారయేత్సోదకంచకమండలుంద్వితీయయజ్ఞోపవీతముష్ణీషమజినకృతోపానహౌచ్ఛత్రంచేతి ॥ ౫॥గౌతమః॥స్నాతకోనిత్యంశుచిస్సుగంధస్స్నానశీలఇతి॥టీ॥సుగంధత్వవిధానాదేవనిర్గంధమాల్యనిషేధః॥౬॥తథాచగోభిలః॥ సూ॥ నాగంధాంస్రజంధారయేదన్యత్రహిరణ్యస్రజఇతి॥ ౭॥ వృద్ధవసిష్ఠః॥ శ్లో ।చాళవత్సకలంగాహ్యంస్నాతకర్మణిభూషతే।శుభేలగ్నేవాసరేచచరేత్తుస్నాతకవ్రతమ్।సమిద్భిర్యజ్ఞవృక్షోత్థైర్యద్వావ్రీహియవాదిభిః।

అగ్నింయజేద్వ్యాహృతిభిర్వ్యాహృత్వామంత్రైస్తుశాకలైః। తీర్థేసేవీమితాహారీత్యజేదష్టాంగమైథునమ్ । స్మరణంకీర్తనంకేలిఃప్రేక్షణంగుహ్యభాషణమ్ । సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చక్రియానిర్వృత్తిరేవచ । ఏతన్మైథునమష్టాంగంప్రవదంతిమనీషిణఇతి ॥ ౮ ॥ కాఠకగృహ్యే ॥ వివాహాదివసాత్పూర్వంతద్దినేస్నానమాచరేత్ । వివాహాదివసాధస్తాద్భవేత్తుస్నాతకవ్రతమ్। వివాహాదివసేకుర్యాన్నకుర్యాత్తీర్థసేవనమ్। నచశాకలహోమోస్తితదానక్షత్రదర్శనాత్ । రాత్రావేవోద్వహేత్కన్యాంనస్నానదివసేదివేతి ॥ ౯ ॥ సంగ్రహే ॥ స్నాతస్తూపయమాదర్వాక్త్ర్యతోయాతినసద్గతిమ్। తస్మాదాసన్నవైవాహఃస్నాతకకర్మసమాచరేదితి ॥ ౧౦ ॥ దక్షః ॥ అనాశ్రమీనతిష్ఠేత్తదినమేకమపిద్విజః। ఆశ్రమేణవినాతిష్ఠన్ప్రాయశ్చిత్తీయతేతుసఇతి॥ఇతిస్నాతకధర్మనిరూపణమ్॥ *

—* అథవివాహః *—

౧॥అత్రవిష్ణుః॥ శ్లో॥ వేదానధీత్యయత్నేనపాఠతోజ్ఞానతస్తథా । సమావర్తనపూర్వంతులక్షణ్యాంస్త్రియముద్వహేదితి ॥ ౨ ॥ మనుః॥ గురుణానుమతఃస్నాత్వాసమావృత్తోయథావిధి । ఉద్వహేతద్విజోభార్యాంసవర్ణాంలక్షణాన్వితామితి॥ ... ... *

—* అథకన్యాలక్షణమ్. *—

౧ ॥ తత్రమనుః ॥ నోద్వహేత్కపిలాంకన్యాంనాధికాంగీంనరోగిణీమ్ । నాలోమికాంనాతిలోమాంనవాచాటాంనపింగళామ్ ॥ టీ ॥ కపిలాంకేశాక్షిభ్యాం-పింగళాంత్వచా॥ శ్లో॥ నర్క్షవృక్షనదీనామ్నీంనాంత్యపర్వతనామికామ్। నపక్ష్యహిప్రేష్యనామ్నీంనచభీషణనామికామ్। అవ్యంగాంగీంసౌమ్యనామ్నీంహంసవారణగామినీమ్। తనులోమకేశదశనాంమృద్వంగీముద్వహేత్స్త్రియమ్ ॥ ౨ ॥ హ్రస్వాదీర్ఘాకృశాస్థూలాపింగాక్షీగౌరపాండరా।నపూజ్యానచసేవ్యాసాపతిమృత్యుకరీయతఇతి ॥ ౩ ॥ నారదః ॥ దీర్ఘకుత్సితరోగార్తావ్యంగాసంస్పృష్టమైథునా।ధృష్టాన్యగతభావాచకన్యాదోషాఃప్రకీర్తితాఇతి ॥ ౪ ॥ వ్యాసః ॥ నశ్మశ్రువ్యంజనవతీంనచైవపురుషాకృతిమ్।నఘర్ఘరస్వరాంక్షామాంతథాకాకస్వరాంనచ । నానిబద్ధేక్షణాంతద్వద్వృత్తాక్షీంనోద్వహేద్బుధః। యస్యాశ్చరోమశేజంఘేగుల్ఫౌయస్యాస్తథోన్నతౌ । గండయోఃకూపరౌయస్యాహసంత్యాస్తాంనచోద్వహేత్ ।నాతిరూక్షచ్ఛవింపాండుకరజామరుణేక్షణామ్ । ఆపీనహస్తపాదాంచనకన్యాముద్వహేద్బుధః । నవామనాంనాతిదీర్ఘాంనోద్వహేత్సంహతభ్రువామ్।నచాతిచ్ఛిద్రదశనాంనకరాళముఖీంనరః । పార్ష్ణిస్థూలాంరోమశీలాంయమళాంశ్యావదంతికీమ్।సన్నతభ్రూలతాంచైవపింగళాక్షీంనచోద్వహేత్ । బంధుహీనాచయాకన్యాయాకన్యాచైవజన్మతః ।రోగిణీవంశహీనాచతాంకన్యాంపరివర్జయేత్ ।నాతికేశామకేశాంవానాతికృష్ణాంచపింగళామ్।నిసర్గతోధికాంగాంవాన్యూనాంగాంవాపినోద్వహేత్ । నావిశుద్ధాంసదోషాంవాకుబ్జాంవాపినరోగిణీమ్। నదుష్టాందుష్టవాక్యాంవావిహీనాంపితృమాతృతఇతి ॥ ౫ ॥ శాతాతపః ॥ హంసస్వరాంమేఘవర్ణాంమధుపింగళలోచనామ్। తాదృశీముద్వహన్కన్యాంగృహస్థస్సుఖమేధతే ॥ ౬ ॥ సవర్ణోద్వాహేనియమమాహమనుః ॥ అసపిండాచయామాతురసగోత్రాచయాపితుః।సాద్విజానాంప్రశస్తాస్త్రీదారకర్మణ్యమైథునీతి॥ టీ ॥ అమైథునీఅక్షతయోనిః- అసపిండా సమానఃఏకఃపిండోదేహోయస్యాస్సాసపిండా - నసపిండాఅసపిండాసపిండతాచైకశరీరావయవాన్వయేనభవతి - తథాహి - పుత్రస్యపితృశరీరావయవాన్వయేనపిత్రాసహసపిండతా - ఏవంపితామహాదిభిరపి-పిత్రాదిద్వారేణైకశరీరావయవాన్వయాత్ - ఏవంమాతృశరీరావయవాన్వయేనమాత్రా - ఏవంమాతామహాదిభిరపి- మాత్రాదిద్వారేణ-తథామాతృష్వసృమాతులాదిభిఃపితృవ్యపితృష్వస్రాదిభిరప్యేకశరీరావయవాన్వయాత్ - తథాపత్న్యాస్సహపత్యుఃఏకశరీరారంభకతయా - ఏవంభ్రాతృభార్యాణామపిపరస్పరమేకశరీరారబ్ధైస్సహైకశరీరారంభకత్వేన - ఏవంయత్రసపిండశబ్దప్రయోగస్తత్ర సాక్షాత్పరంపరయావా ఏకశరీరావయవాన్వయో వేదితవ్యః ॥ ౭ ॥ ప్ర॥ ఏకశరీరాన్వయశ్చశ్రుతితోఽవగమ్యతే॥ శ్రు॥ ఆత్మాహిజజ్ఞ ఆత్మనఇతి- ప్రజామను ప్రజాయసఇతిచ ॥ ౮ ॥ తథాగర్భోపనిషది ॥ శ్రు॥ ఏతత్షాట్కౌశికంశరీరంత్రీణిపితృతస్త్రీణిమాతృతః - అస్థిస్నాయుమజ్జానఃపితృతః- ఏవంత్వఙ్మాంసరుధిరాణిమాతృతఇతి ॥ ౯ ॥ ఆపస్తంబశ్చ॥ సూ॥ అంగాదంగాత్సంభవసిప్రజాయస్వప్రజయాతత్రాత్మాసంజాయతే స్వయమితిచ సఏవాయంవిరూఢః పృథక్ప్రత్యక్షేణోపలభ్యతఇతి-నిర్వాప్యపిండాన్వయే నతుసాపిండ్యే మాతృసపత్నీభ్రాతృపితృవ్యాదిషుచసాపిండ్యంనస్యాదితిచేతి॥౧౦ ॥ సముదాయశక్త్యంగీ

కారేణర్త్వాక్షిపరిగ్రహే ఽవయవశక్తిస్తత్రతత్రావగమ్యమానాపరిత్యక్తా స్యాదితి విజ్ఞానేశ్వరీయే - స్మృతిచంద్రికాయాంతు-ఏకస్యాంపిండదానక్రియాయాందాతృత్వేనపిండభాక్త్వేనలేపభాక్త్వేనవానుప్రవిష్టానాంభవతిసాపిండ్యం॥ శ్లో॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాఃపిత్రాద్యాఃపిండభాగినః। పిండదస్సప్తమస్తేషాంసాపిండ్యంసప్తపూరుషమితిస్మృతేః న చ నిర్వాప్యపిండాపేక్షయాసాపిండ్యవర్ణనేభ్రాతృపితృవ్యాదిషుసాపిండ్యంనస్యాదితిశంకనీయం - ఏకోద్దేశ్యావచ్ఛేదేనైకక్రియాన్వయిత్వసంభవాదిత్యభిహితం- అత్రసార్వభౌమః- ఏకోద్దేశ్యావచ్ఛేదేనైక క్రియాన్వయిన స్సపిండా ఇత్యభిధానేనభ్రాతృపితృవ్యాదిసాపిండ్యసిద్ధావపిస్వదుహితృస్వసృమాతులతద్దుహితౄణాం ఏకక్రియాన్వయిత్వాభావేనసాపిండ్యంనస్యాత్ - తతశ్చపంచమాత్సప్తమాదిత్యాదివచననిచయస్యవైయర్థ్యంస్యాత్ - అతోలేపభాజశ్చతుర్థాద్యా ఇత్యుక్తంసాపిండ్యం అనంతరస్సపిండోయస్తస్య తస్యధనంభవేత్ పుత్రాభావే సపిండామాతృసపిండాశ్శిష్యాశ్చతద్ద్యురితిమనుగౌతమాద్యుక్తంతావద్దాయభాక్త్వ ఊర్ధ్వదైహికకర్తృత్వవిషయమితి-ఏకశరీరావయవాన్వయద్వారేణసాక్షాత్పరంపరయా వాసాపిండ్యవర్ణనేసర్వత్రసర్వస్య యథాకథంచిదనాదౌ సంసారేతత్సంభవాదితియోఽతిప్రసంగస్సంభవతిసదోషోమన్వాదివచనైఃపరిహర్తవ్యః ॥ ౧౧ ॥ తథాచమనుః॥ శ్లో ॥ సపిండతాతు పురుషేసప్తమేవినివర్తతఇతి ॥ ౧౨ ॥ గౌతమః॥ సూ ॥ గృహస్థస్సదృశీంభార్యాంవిందేతానన్యపూర్వాంయవీయసీమసమానప్రవరైర్వివాహః ఊర్ధ్వంసప్తమాత్పితృబంధుభ్యోబీజినశ్చమాతృబంధుభ్యఃపంచమాదితి॥ ౧౩ ॥ శంఖశ్చ॥ సూ॥ దారానాహరేత్సదృశానసమానార్షేయానసంబద్ధాన్ సప్తమాత్పంచమాత్పితృమాతృబంధుభ్య ఇతి॥ ౧౪ ॥ వసిష్ఠశ్చ ॥ అసమానార్షేయామస్పృష్టమైథునామవరవయసీం భార్యాంవిందేతపంచమీంమాతృబంధుభ్యస్సప్తమీంపితృబంధుభ్యఇతి ॥ అతీత్యేతి శేషః ॥ ౧౫ ॥ యదాహపైఠీనసిః॥ సూ ॥ అసమానార్షేయాం కన్యాంపంచమాత్పరిహరేత్సప్తపితృతఇతి ॥ ౧౬ ॥ విష్ణురపి ॥ అసగోత్రామసమానప్రవరాంభార్యాంవిందేతమాతృతఃపంచమాదూర్ధ్వంపితృతస్సప్తమాదితి ॥ ౧౭ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో ॥ అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యోలక్షణ్యాంస్త్రియముద్వహేత్ ।అనన్యపూర్వికాంకాంతామసపిండాంయవీయసీమ్ । అరోగిణీంభ్రాతృమతీమసమానార్షగోత్రజామ్। పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వంమాతృతఃపితృతస్తథేతి॥ టీ॥ అనన్యపూర్వికాంపూర్వంపురుషాంతరాపరిగృహీతాం- కాంతాంకమనీయాంవోఢుర్మనోనయనానందకారిణీం - యస్యాంమనశ్చక్షుషోర్నిబంధస్తస్యామృద్ధిరిత్యాపస్తంబస్మరణాత్ - యవీయసీంవయసాప్రమాణతశ్చన్యూనాం-ఉద్వహేదిత్యర్థః ॥ ...॥

—॥ అథవధూవరయోర్వయఃప్రమాణం. ॥—

అత్రబృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ త్రింశద్వర్షోదశాబ్దాంతుభార్యాంవిందేతమానవః। ఏకవింశతివర్షోవాసప్తవర్షామవాప్నుయాదితి ॥ ౧ ॥ అంగిరాః॥ వయోధికాంనోపగచ్ఛేద్దీర్ఘాంకన్యాంస్వదేహతః । స్వవర్షాద్ద్విత్రిపంచాదిన్యూనాంకన్యాంసముద్వహేదితి ॥ ౨ ॥ విష్ణుః॥ వర్షైరేకగుణాంభార్యాముద్వహేత్త్రిగుణోవరః। త్ర్యష్టవర్షోఽష్టవర్షాంవావయోమాత్రావరానచేతి॥ టీ ॥ వయోమాత్రావరానచేత్యుక్తేః ద్విత్ర్యాదికతిపయమాసైరూనానోద్వాహ్యా॥ ౩ ॥ నారదః॥ శ్లో॥ హీనాంగామధికాంగాంచవరాద్దీర్ఘాంవయోధికాం। నోపేయాద్రోగిణీంనారీందీర్ఘమాయుర్జిజీవిషురితి ॥ టీ ॥ అరోగిణీమిత్యత్ర- వాతగుల్మాశ్మరీకుష్ఠమహోదరభగంధరాః।అర్శాంసిగ్రహణీత్యష్టౌమహారోగాఃప్రకీర్తితాఇత్యుక్తమహారోగరహితాం-భ్రాతృమతీం పుత్రికాకరణభయాత్ ॥ ౪ ॥ యదాహమనుః॥ శ్లో ॥ యస్యాస్తునభవేద్భ్రాతానవిజ్ఞాయేతవాపితా । నోపయచ్ఛేతతాంకన్యాంపుత్రికాధర్మశంకయేతి ॥ టీ ॥ అనేనపితుస్సంకల్పమాత్రాదపిపుత్రికాభవతీతిగమ్యతే॥ ౫ ॥ అతఏవగౌతమః ॥ సూ ॥ అభిసంధిమాత్రాత్పుత్రికేత్యేకఇతి ॥ ౬ ॥ అ॥ సాచకథంపుత్రికాభవతీత్యపేక్షితేమనురాహ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రోఽనేనవిధినాసుతాంకుర్వీతపుత్రికామ్। యదపత్యంభవేదస్యాంతన్మమస్యాత్స్వధాకరమితి ॥ ౭ ॥ వసిష్ఠోఽపి ॥ అభ్రాతృకాంప్రదాస్యామితుభ్యంకన్యామలంకృతామ్।అస్యాంయోజాయతేపుత్రస్సమేపుత్రోభవేదితి ॥ వా ॥ ఇయమేవమేపుత్రఇతి వా - ఏతచ్చాగ్రేవక్ష్యతే- అసమానార్షగోత్రజామిత్యత్రఆర్షంప్రవరః- గోత్రంప్రసిద్ధం- సమానతానామతోవేదితవ్యా- గోత్రప్రవరౌపృథక్పర్యుదాసేనిమిత్తం- అసమానార్షేయాం-అసమానగోత్రజామితిచ॥ శ్లో ॥ పరిణీయసగోత్రాంతుసమానప్రవరాంతథేత్యాదిస్మరణాత్ ॥ ౮ ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఏకఏవఋషిర్యావత్ప్రవరేష్వనువర్తతే । తావత్సమానగోత్రత్వమన్యత్రాంగిరసోభృగోరితి ॥ సమానగోత్రత్వయాసమానప్రవరత్వం ॥ ౯ ॥ అ॥

గ్వంగిరోగణేషువిశేషమాహసఏవ॥ సూ॥ వ్యపే ... న్నపాతేఅవివాహస్త్యాశ్శేషయాణాం-త్ర్యాశ్శేష
సన్నిపాతేపంచాశేషయాణామితి॥ వా॥అత్ర అసపిండామిత్యనేన పితృష్వస్రు మాతృష్వస్రు మాతులాదిదుహిత్రు
షేధః.అసగోత్రామిత్యనేనఅసపిండాయాఅపిభిన్నసంతానజాయాస్సమానగోత్రజాయానిషేధః-అసమానప్రవరా
త్యనేనాసపిండజాయాఅసగోత్రజాయాఅపిసమానప్రవరాయానిషేధః - యథా.యాస్క-వాధూలమానమోకా
ంగోత్రభేదేపితేషాంభాగవవైతహవ్యసావేదసేతిసమానప్రవరత్వం-పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వమితిమాతృతః
గాతృసంతానేపంచమాదూర్ధ్వం - పితృతఃపితృసంతానేసప్తమాదూర్ధ్వంసాపిండ్యంనివర్తతఇతిశేషః- అత
ప్రియంసపిండశబ్దోవయవశక్త్యావర్తమానఃపంకజాదిశబ్దవన్నియతవిషయఏవ - తథాచపిత్రాదయష్షట్సపిండాః
త్రాదయశ్చషట్-ఆత్మాచసప్తమః - సంతానభేదేపియతస్సంతానభేదః తమాదాయగణయేత్ - యావత్సప్త
ఇతిసర్వత్రయోజనీయం - సపిండాసమానగోత్రాసమానప్రవరాసుభార్యాత్వమేవనోపపద్యతే - రోగిణ్యాది
భార్యాత్వస్నేపిభార్యాత్వేదృష్టవిరోధఏవేతివిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం - అప్రత్తానాంతుస్త్రీణాంసాపిండ్యంత్రిపూరుషమితివి
జ్ఞాయతఇతివసిష్ఠవచన మాశౌచ విషయమితివిజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్నిర్ణీతం ॥ ౧౦ ॥ అ॥ మాతృగోత్రజామప్యపరి
ణేయాంకేచిదిచ్ఛంతి॥ మాతులస్యసుతామూఢ్వామాతృగోత్రాంతథైవచ।సమానప్రవరాంచైవగత్వాచాంద్రాయ
ణంచరేదితి శాతాతపస్మరణాత్ - సగోత్రాంమాతురప్యేకేనేచ్ఛంత్యుద్వాహకర్మణీతివ్యాసస్మరణాచ్చేతి॥ వా॥
మాతృగోత్రామితిగోత్రగ్రహణంసపిండపరమిత్యన్యే॥ ౧౨ ॥ అఖండాదర్శే॥ వా॥ కూటస్థమంతరాళేవస్థాప్య
తమాదాయాన్యోన్యగణనేసతిపితృపక్షేసప్తపురుషానతీత్యయాకన్యావివాహేచ్ఛోః పురుషస్యాష్టమీభవతిసావివా
హ్యా-తథామాతృపక్షేచకూటస్థమారభ్యాన్యోన్యగణనేపంచపురుషానతీత్యయాకన్యావివాహేచ్ఛోః పురుషస్యషష్ఠీ
భవతిసైవవివాహ్యేతి- ఏవంచబహుస్మృతిసమ్మతత్వాత్ పంచమాత్సప్తమాదూర్ధ్వమేవవివాహః- సతతోర్వాగి
తిస్థితం ॥ ౧౩ ॥ తథాచనారదః ॥ శ్లో ॥ పంచమాత్సప్తమాదర్వాగ్బంధుభ్యఃపితృమాతృతః । అవివా
హ్యాసగోత్రాచసమానప్రవరాతథేతి॥ ౧౪ ॥ విష్ణుః॥ పంచమాత్సప్తమాద్ధీనాంయఃకన్యాముద్వహేద్ద్విజః। గురు
తల్పీసవిజ్ఞేయస్సగోత్రాంచైవముద్వహన్నితి ॥ ౧౫ ॥ యత్తు ॥ శ్లో ॥ పంచమీంమాతృపక్షాత్తుపితృపక్షాత్తుసప్త
మీమ్।గృహస్థఉద్వహేత్కన్యాంన్యాయేనవిధినోత్తమామితివ్యాసవచనం-తత్పంచమీంసప్తమీమతీత్యఉపరితనాముద్వ
హేదిత్యేవంపరమ్ ॥ ౧౬ ॥ అతఏవమరీచిః॥శ్లో॥ పంచమేసప్తమేచైవయేషాంవైవాహికీక్రియా।క్రియాపరాఅప
హి తేపతితాశ్శూద్రతాంగతాఇతి॥౧౭ ॥ మనుః॥ పైతృష్వస్రేయీంభగినీంస్వస్రేయీంమాతురేవచ। మాతుశ్చ
భ్రాతుస్తనయాంగత్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । ఏతాస్తిస్రస్తుభార్యార్థేనోపయచ్ఛేతబుద్ధిమాన్ ।జ్ఞాతిత్వేనాను
పేయాస్తాఃపతితోహ్యుపయన్నరఇతి ॥ ౧౮ ॥ వ్యాసః॥ జన్మనామ్నోరవిజ్ఞానఉద్వహేదవిశంకితః। మాతుస్స
పిండాయత్నేనవర్జనీయాద్విజాతిభిః।తృతీయాంమాతృతఃకన్యాంతృతీయాంపితృతస్తథా। శుల్కేనచోద్వహిష్యంతి
విప్రాఃపాపవిమోహితాఇతి ॥ టీ ॥ మాతృతఃమాతృపక్షే- తృతీయాంమాతులసుతాం - పితృతఃపితృపక్షేతృ
తీయాంపైతృష్వస్రేయీమిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ శాతాతపః॥ శ్లో ॥ సమానప్రవరాంకన్యామేకగోత్రామథాపివా।
వివాహయతియోమూఢస్తస్యవక్ష్యామినిష్కృతిమ్।ఉత్సృజ్యగాంతతోభార్యాంమాతృవత్పరిపాలయేత్ । కృత్వాత
స్యాస్సముత్సర్గమతికృచ్ఛ్రంసమాచరేదితి ॥ ౨౦ ॥ ఆపస్తంబః॥ శ్లో ॥ సమానప్రవరాంకన్యాంసగోత్రాముప
గమ్యచ।తస్యాముత్పాద్యచండాలంబ్రాహ్మణ్యాదేవహీయతఇతి ॥ ౨౧ ॥ కల్పసారే॥ శ్లో ॥అమత్యోఢాసగోత్రా
చేన్మాతృవద్బిభృయాత్తుతామ్।చాంద్రాయణంచరిత్వాన్యాముపయచ్ఛేతకన్యకామ్ ॥ కృచ్ఛ్రాబ్దపాదంకుర్వీతప్రజా
తాయదిసాభవేత్ ।మిందాహుతీద్వేజుహుయాత్తస్యాంతేచరితవ్రతః। తస్యాంప్రసూతోనిర్దోషఃకాశ్యపోగోత్రత
స్స్మృతః। ఊఢాచేద్బుద్ధిపూర్వంస్యాద్గురుతల్పవ్రతంచరేత్ ।తస్యాంప్రసూతశ్చండాలస్సర్వకర్మబహిష్కృతఇతి॥
౨౨ ॥ స్మృత్యర్థసారే॥ యదికశ్చిదజ్ఞానతస్తాంకన్యామూఢ్వోపగచ్ఛతి। గురుతల్పవ్రతాచ్ఛుద్ధోగర్భస్తజ్జోంత్య
తాంవ్రజేత్ ॥ భోగతస్తాంపరిత్యజ్యపాలయేజ్జననీమివ । అజ్ఞానాశ్చాంద్రాయణేన శుధ్యేద్గర్భస్తుకాశ్యపఇతి ॥
౨౩ ॥ శంఖః ॥ సూ ॥ సగోత్రాయదుహితరం నప్రయచ్ఛేన్మాతుశ్చ యోనిసంబంధేభ్యఇతి ॥ ౨౪ ॥
మాధవీయేపరాశరః॥ శ్లో ॥ పితుఃపితృష్వసుఃపుత్రాఃపితృమాతృష్వసుస్సుతాః । పితుర్మాతులపుత్రాశ్చవిజ్ఞేయాః
పితృబాంధవాః ॥ మాతుఃపితృష్వసుఃపుత్రామాతుర్మాతృష్వసుస్సుతాః । మాతుర్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయా

మాతృబాంధవాః । వివాహ్యా నైవ్య తేతత్రపితుర్మాతుశ్చబంధుష్వితి ॥ ౨౬ ॥ సుమంతుః॥ సూ ॥ పితృ
ష్వసృసుతాంమాతృష్వసృసుతాంమాతులసుతాంమాతృసగోత్రాముద్వాహ్యచాంద్రాయణం చరేత్పరిత్యజ్యైనాం
బిభృయాదితి ॥ ౨౭ ॥ పైఠీనసిః ॥ సూ ॥ పితృమాతృష్వసృదుహితరౌమాతులసుతా ధర్మతోభగిన్యస్తా
వర్జయేదితి ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహితసగోత్రాంతుతనయాంమాతులస్యచ । ఋషిభిశ్చైవతుల్యోపిసతు
చాంద్రాయణంచరేదితి ॥ ౨౮ ॥ గౌతమః॥ సూ॥ బ్రహ్మహాసురాపగురుతల్పగపితృమాతృయోనిసంబంధగస్తేన
ననాస్తికనిందితకర్మాభ్యాసిపతితాత్యాగ్యపతితత్యాగినఃపతితాః పాతకసంయోజకాశ్చేతి ॥ ౨౯ ॥ చంద్రికా
యాం॥ శ్లో॥స్త్రీసంతతిస్తథాపుంసాంనవివాహ్యాఉభేమతే। స్త్రీపుంసోస్తువివాహ్యాస్యాత్పంచమాత్సప్తమాత్పరమితి॥
వా॥ చతుర్థీముద్వహేదిత్యాదీన్యర్వాగ్వివాహపరాణి వచనానివిజాతీయవిషయాణి ॥ ౩౦ ॥ యదాహశంఖః॥
శ్లో॥యద్యేకజాతాబహవఃపృథక్క్షేత్రాఃపృథగ్జనాః।ఏకపిండాఃపృథక్శౌచాఃపిండస్త్వావర్తతేత్రిష్వితి॥ టీ॥ ఏకస్మా
ద్బ్రాహ్మణాదేర్జాతాఃపృథక్క్షేత్రాః- భిన్నజాతీయాసుస్త్రీషుజాతాః పృథగ్జనాః - భిన్నసమానజాతీయాసు
స్త్రీషుజాతాఃతేఏకపిండాః - కింతుపృథక్శౌచాః - శౌచమాశౌచప్రకరణేవక్ష్యతే - పిండస్త్వావర్తతేత్రిష్వితి-త్రి
పూరుషమేవసాపిండ్యమిత్యర్థః ॥ వా ॥ తత్రైవచతుర్థీవివాహఃక్షత్రియావిషయఇతి వ్యక్తముక్త్వా నఖండాద
ర్శకారః- త్రీనతీత్యమాతృతఃపంచాతీత్యపితృతఇతిపైఠీనసి వచనం క్షత్రియావిషయమితివ్యాఖ్యేయం - తృతీయాత్
క్షత్రియోమాతుఃపంచమాత్పితృతఃపరం।సముద్వహేత్సవర్ణాంతుపంచమాత్సప్తమాత్పరమితికణ్వవచనబలాత్త్రీన
తీత్యమాతృతఇతిపైఠీనసివచనం క్షత్రియావిషయమితివరదరాజీయేవినిర్ణీతం - విజ్ఞానేశ్వరీయేపి - యదపివసిష్ఠేనో
క్తం- పంచమీంసప్తమీంచైవమాతృతఃపితృతస్తథేతివచనంసమానజాతీయేద్రష్టవ్యం - విజాతీయేతు-యద్యేకజాతా
బహవఇతిశంఖవచనాత్త్రిపూరుషమేవసాపిండ్యమితి - సార్వభౌమీయేచచతుర్థ్యాదివివాహే ప్రవర్తమానస్యలో
కస్యభ్రాంతిరేవమూలం- విజాతివిషయస్యచతుర్థీముద్వహేదిత్యాదివచనస్యసజాతీయ విషయత్వావగమాదంధప
రంపరావానాన్యత్కించిన్మూలం - యదికథంచిద్వచనంకృచ్ఛ్రలబ్ధంతథాపి-మన్వర్థవిపరీతాతు యాస్మృతిస్సానశ
స్యతే।ఏకతస్సర్వమునయోయాజ్ఞవల్క్యస్తథైకతః।యదుక్తవాక్ధర్మశాస్త్రంతత్ప్రమాణం ప్రమీయతామితి మను
యాజ్ఞవల్క్యాదిప్రబలస్మృతివిరోధేనతదేవత్యాజ్యం - ఏవంశాస్త్రవిరోధేలోకాచారశ్చత్యాజ్యః॥ ౩౧ ॥ తథాకా
త్యాయనః॥ స్మృతేర్వేదవిరోధేతుపరిత్యాగోయథాభవేత్ ।తథైవలౌకికాచారంస్మృతిబాధాత్పరిత్యజేదితి॥౩౨॥ వ
సిష్ఠోపి ॥ శ్రుతిస్మృతివిహితోధర్మస్తదలాభేశిష్టాచారఃప్రమాణమితి ॥టీ॥శాస్త్రవిరోధేశిష్టాచారోనప్రమాణమిత్య
ర్థః ॥ ౩౩ ॥ తథాహగౌతమః॥ దేశజాతికులధర్మాశ్చామ్నాయైరవిరుద్ధాఃప్రమాణమితి॥ తదేవం-అసవర్ణాసు
నారీషువివాహశ్చద్విజాతిభిరితికలావసవర్ణావివాహనిషేధాత్ మనుయాజ్ఞవల్క్యాదిభిః - పంచమాత్సప్తమా
దూర్ధ్వమేవవివాహవిధానాత్ - తదర్వాక్పాతిత్యాదిప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ ॥ ౩౪ ॥ శ్లో ॥ పంచమాత్సప్త

—* సపత్నీమాతుర్మాతృత్వనిరూపణమ్. *—

మాదర్వాగ్వివాహోనిందితఃకలావితి - ఏవమాపంచమాత్సపత్నీమాతృ బంధువర్గోపి పరిహార్యః ॥ తత్రైకశ
రీరావయవాన్వయలక్షణసాపిండ్యాభావేప్యతిదేశేనసాపిండ్యసిద్ధిః ॥ ౩౫ ॥ తథాసుమంతుః ॥ సూ॥పితృపత్న్య
స్సర్వామాతరస్తద్భ్రాతరో మాతులాస్తత్సుతామాతులసుతాస్తత్స్వసారశ్చ మాతృష్వసారస్తత్సుతామాతృష్వ
సృసుతాస్తద్దుహితరశ్చభగిన్యస్తదపత్యాని భాగినేయాని తస్మాత్తానోపయంతవ్యాఃఅన్యథాసంకరకారికాఃస్యురితి॥
౩౬ ॥ స్మర్యతేచసాపిండ్యం॥ శ్లో ॥ ఏకత్వంసంగతాభర్తుఃపిండేగోత్రేచసూతకఇతి॥ వా॥భర్తుఃపత్న్యాస్సహై
కశరీరోత్పాదలక్షణసాపిండ్యసద్భావాచ్చ- పుత్రాదీనాంపితృశరీరావయవాన్వయద్వారేణ సపత్నీమాతృవత్సపిండై
స్సహభవతిసాపిండ్యం - అతఏవమాతృతఃపితృతస్తథా - మాతృబంధుభ్యఃపంచమీం మాతృపక్షాచ్చేత్యాదిషుసా
మాన్యేనమాతృశబ్దఃప్రయుక్తః - నజననీశబ్దః-తస్మాజ్జననీబంధువర్గవత్సపత్నీమాతృయోనిసంబంధబంధువర్గశ్చప
రిహార్యఏవ॥ ౩౭ ॥ స్మృత్యంతరే॥ శ్లో॥ భ్రాతుస్తుపత్నీభగినీంతత్సుతాంచైవవర్జయేత్ । పితుస్తుపత్నీభగినీంత
త్సుతాంచైవవర్జయేదితిచ॥వా॥ ఏవంసామాన్యేన పితృశబ్దప్రయోగాజ్జనక వ్యతిరిక్తపితృకులమపి సప్తమావధిపరిహా
ర్యం ॥ ౩౮ ॥ తథాచగౌతమః॥ సూ॥ అసమానప్రవరైర్వివాహఊర్ధ్వంసప్తమాత్పితృబంధుభ్యోబీజినశ్చేతి॥వా॥
పరక్షేత్రేనియోగాదుత్పన్నఃపుత్రఃఉభయోరపిభవతి॥ శ్లో ॥ అపుత్రేణపరక్షేత్రేనియోగోత్పాదితస్సుతః । ఉభయో.

స్సారిక్థీపిండదాతాచధర్మతఇతి-యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ ॥బీజినశ్చైత్రిణశ్చైవ ద్వ్యాముష్యాయణకోపిసఇతి స్మృత్యంతరాచ్చ ॥ తథాదత్తాదీనాంద్వ్యాముష్యాయణత్వేన గోత్రద్వయంపరివార్యం ॥ శ్లో ॥ గోత్రరిక్థేజనయి తుహరేద్దత్తిమస్సుతః । జనకస్యతుగోత్రేణహ్యుపనీతోద్విగోత్రకః । ఉపనీతస్తుభజేద్గోత్రమసంప్రజ్ఞాతగోత్ర క । ప్రజ్ఞాతగోత్రస్తుభవేదుభయందత్తపుత్రవదితిస్మరణాత్॥ ౩౯ ॥ తథాపైఠీనసిః॥ సూ॥ అథదత్తక్రీతకృ తపుత్రికాపుత్రాఃపరిగ్రహేణాపేక్షణజాతాస్తేసంహతెగోత్రాద్వ్యాముష్యాయణాభవంతీతి-అథోభయత్రపంచ త్సప్తమాదూర్ధ్వమేవవివాహఇతి విజ్ఞానేశ్వరాఖండాదశవరదరాజీయాదిషునిర్ణీతం- అపరేతుచంద్రికా రాదయఆహుః ॥ ॥ ౪౦ ॥ తథాచమార్కండేయః॥ అసపిండాంమాతరంచవాఙ్మాత్రేణతథైవచ। స్వసారమ పిండాంచమాతృవద్వర్జయేత్సదేతి ॥ వసిష్ఠః॥ వాఙ్మాత్రేణస్వసారంచమాతరంచతథైవచ। అసపిండాంమాతరం వర్జయేన్మాతృవత్సదేతి॥ జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ పితాపితామహశ్చైవతథైవప్రపితామహః। పిండసంబంధినోహ్యే తేజ్ఞేయాఃపురుషాస్త్రయః॥ లేపసంబంధినశ్చాన్యేపితామహపితామహాత్ । ప్రభృత్యుక్తాస్త్రయస్తేషాంయజమా నస్సప్తమః ॥ ఇత్యేషమునిభిఃప్రోక్తస్సంబంధిస్సప్తపూరుషఇతి॥ వా ॥ ఏవంచసతిమాతులసుతాదీనామేకపిండక్రి యానుప్రవేశాభావేనాసపిండత్వాత్ తద్వివాహోభిమతఏవ-పంచమీంమాతృతస్సగోత్రాంమాతురప్యేకే నేచ్ఛం త్యాదివచనజాతంపుత్రికాకరణవిషయం - అసురాదివివాహోఢాసంతతివిషయంచ అన్యథా-పితృగోత్రత్వేనగో త్రాంతరాభావాత్ - నచభూతపూర్వగత్యామాతృగోత్రత్వంవర్తమానేసంభవతి- భూతపూర్వగత్యాన్యాయ్య త్వాత్పితృగోత్రత్వంచ॥ శ్లో॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతేనారీవివాహాత్సప్తమేపదే। ఏకత్వంసాగతాభర్తుఃపిండేగోత్రేచ సూతకఇత్యాదిస్మృతిభ్యోవగమ్యతే ॥ ౪౧ ॥ పుత్రికాపుత్రస్యమాతృగోత్రత్వమాహలోకాక్షిః - మాతామహ స్యగోత్రేణమాతుఃపిండోదకక్రియాః। కుర్వీతపుత్రికాపుత్రఏవమాహప్రజాపతిరితి ॥ ౪౨ ॥ అసురాదివివాహవి షయేమార్కండేయః॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మ్యాదిషువివాహేషుయాయూఢాకన్యకాభవేత్ । భర్తృగోత్రేణకర్తవ్యాస్త స్యాఃపిండోదకక్రియాః అసురాదివివాహేషుపితృగోత్రేణధర్మవిదితి॥వా॥ మాతృపితృగోత్రేణేత్యర్థః- ఏవంచపుత్రి కాకరణేఅసురాదివివాహేషుచఉదకపూర్వదానాభావేనస్వపితృసాపిండ్యస్యస్వగోత్రస్యచానివృత్తేర్మాతుః స్వపి త్రాదిసాపిండ్యాదిసద్భావాత్ -అసపిండాచయామాతురసగోత్రాచయాపితురిత్యాదివచనాని తద్విషయాణీతివేదిత వ్యాని- ననుపుత్రస్యమాతృసపిండత్వాత్ - యామాతుస్సపిండాసాపుత్రస్యాపీతికిమర్థంమాతృగ్రహణంఉచ్యతే య దాతుపుత్రికాపుత్రస్యైవమాతామహాభ్యాంపరిత్యాగఇతిదాతత్సాపిండ్యనివృత్త్యాతత్సపిండాయావివాహప్రాప్తౌత స్మాభూదితిమాతృగ్రహణం ఏవందత్తపుత్రాదేస్స్యాగన్నైవపితృగోత్రనివృత్త్యాతత్సగోత్రాయావివాహప్రాప్తౌతన్మా ప్రసాంక్షీదితి పితృగ్రహణమితి - బ్రాహ్మ్యాదిభిర్వివాహైర్నివృత్తసాపిండ్యాయాః పుత్రస్యమాతులసుతాదీనాం పంచమాత్సప్తమాదర్వాదీనానామపిపరిణయనమభిమతమేవ- మాతులసుతాదివివాహనిషేధవచనానిసర్వాణ్యసు రాదివివాహోఢాపుత్రవిషయాణీతి - పుత్రికాపుత్రవిషయాణీచ - మాతులసుతాదివివాహానుగ్రాహకాణితుబ్రా హ్మ్యాదివివాహోఢాపుత్రవిషయాణీతివ్యవస్థా॥ ... ... *

—* మాతులసుతోద్వాహవిషయః *—

౧ ॥ తత్రనారదః॥ శ్లో॥ తృతీయాంమాతృపక్షాచ్చ పంచమీంపితృతస్తథా । వివాహ్యాంనిక్వచిద్దేశేసంకో చ్యాపిసపిండతామ్। చతుర్థీముద్వహేత్కన్యాంచతుర్థఃపంచమీమపి । షష్ఠీంతుసోద్వహేత్కన్యాంపంచమోన తుపంచమీమ్। తృతీయోవరయేత్కన్యాంచతుర్థీంపంచమీంతథేతి ॥ ౨ ॥ షట్త్రింశన్మతే ॥ తృతీయాంమాతృ తఃకన్యాంతృతీయాంపితృతస్తథా।వివాహయేన్మనుఃప్రాహపారాశర్యోంగిరాయమఇతి ॥ ౩ ॥ చతుర్వింశతిమ తే ॥ తృతీయాంవాచతుర్థీంవాపక్షయోరుభయోరపి । వివాహయేన్మనుఃప్రాహపారాశర్యోంగిరాయమఇతి ॥ ౪॥ స్మృతిసారే॥మాతులస్యసుతాంకేచిత్ పితృష్వస్రుసుతాదికమ్।వివాహ్యాంతిక్వచిద్దేశేసంకోచ్యాపిసపిండతామ్॥ చతుర్థఃపంచమీంకన్యాంపంచమీంషష్ఠఉద్వహేత్ ।చతుర్థీముద్వహేత్కన్యాంపంచమోనతుపంచమీమ్।పంచమః పంచమీంకన్యాంనోద్వహేదితియత్స్మృతమ్ । పితృపక్షేనిషేధోయంమాతృపక్షేనతద్భవేదితి ॥ ౫ ॥ స్మృతిర త్నే॥ శ్లో॥ అబ్రహ్మచారిదారాద్యైస్సాధర్మంభోజనకర్మచ। మాతులాదిసుతాయాశ్చవివాహశ్శిష్టసమ్మతః । ఇత్యే

తేదాక్షిణాత్యానామవిగీతా ఉదాహృతాః॥ సముద్రయానం మాంసస్యభక్షణం శస్త్రజీవికా। శీధుపానముదీచ్యానామవిగీతాని ధర్మత ఇతి ॥ ౬ ॥ బృహస్పతిః॥ ఉద్వాహ్యతే దాక్షిణాత్యైర్మాతులస్య సుతా ద్విజైః । మధ్యదేశే కర్మకరాశ్శిల్పినశ్చ గవాశినః। మత్స్యాదాశ్చ నరాః పూర్వే వ్యభిచారరతాః స్త్రియః। ఉత్తరే మద్యపా నార్యః స్పృశ్యా నృణాం రజస్వలాః। అప్రజాతాం ప్రగృహ్ణంతి భ్రాతృభార్యామభర్తృకామ్। దేశజాతికులాచారధర్మాస్సమ్యక్ప్రకీర్తితాః। తథైవ తే పాలనీయాః ప్రజాః ప్రక్షుభ్యతేన్యథా। విరుద్ధాః ప్రతిదృశ్యంతే దాక్షిణాత్యేషు సంప్రతి । స్వమాతులసుతోద్వాహో మాతృబంధుత్వదూషితః। అభర్తృకభ్రాతృభార్యాగ్రహణం చాతిదూషితమ్। కులేకన్యాప్రదానం చ దేశేష్వన్యేషు దృశ్యతే । ఇత్థం విరుద్ధానాచారాన్ ప్రభూతాన్న నివారయేత్ । తథా భ్రాతృవివాహో పి పారశీకేషు దృశ్యతే। తథైకాదశరాత్రాదౌ శ్రాద్ధే భుక్తం తు యైర్ద్విజైః। తేభ్యశ్శ్రాద్ధే పునర్దానం కేచిన్నేచ్ఛంతి దేహినః। దత్వా ధాన్యం వసంతే వై శ్వశురాద్ద్విగుణం పునః । భుజ్యతే బంధురక్షేత్రం ప్రవిష్టే ద్విగుణే ధనే । భుజ్యతే వైశ్యరప్రవిష్టం మూల్యం తచ్చ విరుధ్యతే। దేశజాత్యాదిధర్మస్య ప్రామాణ్యాజ్ఞవిరోధనమ్ । శాస్త్రేణాతో నృపస్సర్వం శాస్త్రం దృష్ట్వా ప్రవర్తయేదితి ॥ వా ॥ అతో బ్రాహ్మ్యాదిషు వివాహేషు నివృత్తసపిండభావాయా మాతురసపిండత్వాన్మాతులసుతా పరిణేయా. ఏవం పైతృష్వస్రేయీ చ - నచ తథావిధ మాతృష్వసాతద్దుహితా చ కిమితి న పరిణేయేతి వాచ్యం - శాస్త్రావిరోధే పి లోకవిరుద్ధత్వాత్ యద్ధర్మ్యమపి లోకవిద్విష్టం తన్నానుష్ఠేయం ॥ ౭ ॥ తథా చ మనుః॥ శ్లో॥ అస్వర్గ్యం లోకవిద్విష్టం ధర్మ్యమప్యాచరేన్న త్వితి ॥ ౮ ॥ వరాహమిహిరో పి ॥ శ్లో ॥ దేశాచారస్తావదాదౌ విచింత్యో దేశే దేశే యా స్థితిస్సైవ కార్యా। లోకద్విష్టం పండితా వర్జయంతి దైవజ్ఞో తో లోకమార్గేణ యాయాదితి॥ వా॥ దాక్షిణాత్యానాం మధ్యే ఆంధ్రేషు త్రైవిద్యవృద్ధా వేదార్థానుష్ఠాతారః శిష్టా అపి మాతులదుహితృపరిణయమాచరంతి- ద్రావిడేషు తథావిధశిష్టాశ్చతుర్థ్యాది వివాహమాచరంతి - మాతృష్వసృతద్దుహిత్రాది వివాహం సర్వత్ర వర్జయంతి ॥ ౯ ॥ ఉక్తం చ తథాచారస్య ప్రామాణ్యం మనునా॥ శ్లో॥ శిష్టాచారస్స్మృతిర్వేద స్త్రివిధం ధర్మలక్షణమ్। సద్భిరాచరితం యస్స్యాద్ధార్మికైస్తు ద్విజాతిభిః । తద్దేశకులజాతీనామవిరుద్ధం ప్రకల్పయేదితి చ ॥ ౧౦ ॥ ఆపస్తంబః॥ యేషాం పరంపరాప్రాప్తాః పూర్వజైరప్యనుష్ఠితాః। త ఏవ తైర్న దూష్యేయురాచారా నేతరే పునరితి॥ ౧౧ ॥ దేవలః॥ యస్మిన్ దేశే య ఆచారో న్యాయదృష్టః ప్రకల్పితః। స తస్మిన్నేవ కర్తవ్యో దేశాచారస్మృతో భృగోః ॥ యేషు దేశేషు యే దేవా యేషు దేశేషు యే ద్విజాః। యేషు దేశేషు యత్తోయం యా చ యత్రైవ మృత్తికా। యేషు దేశేషు యచ్ఛౌచం ధర్మాచారశ్చ యాదృశః। తత్ర తాన్నావమన్యేత ధర్మస్తత్రైవ తాదృశః । యస్మిన్ దేశే పురే గ్రామే త్రైవిద్యనగరే పి వా। యో యత్ర విహితో ధర్మస్తం ధర్మం న విచాలయేదితి॥ ౧౨ ॥ బోధాయనః॥ సూ ॥ పంచధా విప్రతిపత్తిర్దక్షిణతస్తథోత్తరతో యాని దక్షిణతస్తాని వ్యాఖ్యాస్యామో యథైతదనుపేతేన సహభోజనం స్త్రియా సహభోజనం పర్యుషితభోజనం మాతులపితృష్వసృదుహితృగమనమితి - అథోత్తరత ఊర్ణావిక్రయశ్శీధుపానముభయతోదద్భిర్వ్యవహార ఆయుధీయకం సముద్రసంయానమితీతరదితరస్మిన్ కుర్వన్ దుష్యతీతర ఇతరస్మిన్ తత్ర తత్ర దేశప్రామాణ్యమేవ స్యాదితి॥ టీ॥ అయమర్థః- దక్షిణతః - దక్షిణేన నర్మదాముత్తరేణ కన్యాతీర్థం-అథోత్తరతః దక్షిణేన హిమవంతముత్తరేణ వింధ్యం ఏతద్దేశప్రసూతానాం శిష్టానాం పరస్పరం పంచధా విప్రతిపత్తిర్విసంవాదః -మాతులపితృష్వసృదుహితృగమనం తత్పరిణయనం - ఊర్ణాయాస్తద్వికారస్య చ కంబళాదేర్విక్రయః- ఉభయతోదంతాః అశ్వాదయః- వ్యవహారః విక్రయాదిః- ఆయుధీయకం శస్త్రధారణం - సముద్రసంయానం నావా ద్వీపాంతరగమనం ఇతరత్ అనుపేతేన సహభోజనాదిః - ఇతరస్మిన్ ఉత్తరాపథే కుర్వన్ దుష్యతి - ఏవమూర్ణావిక్రయాదీని ఇతరత్ర దక్షిణాపథే కుర్వన్ దుష్యతి - తత్తద్దేశప్రామాణ్యమేవ స్యాదితి ఏవం వ్యవస్థితవిషయా మూలశ్రుతిః కల్ప్యతే- తస్మాద్వ్యవస్థితమేవానుష్ఠానం తద్వర్జనం చేతి ॥ యత్తు అనంతరం బోధాయనేనోక్తం ॥ మిథ్యైతదితి గౌతమః ఉభయం చైతన్నాద్రియేత శిష్టస్మృతివిరోధదర్శనాదితి ॥ వా ॥ తన్న పూర్వోక్తనిరాకరణార్థం గౌతమగ్రహణాత్ - కింతు దృష్టస్మృతివిరోధదర్శనాత్ - గౌతమస్య మాతృసపిండపరిణయనమభిమతమితి దర్శయితుమితి చంద్రికాయాం వ్యాఖ్యాతం ॥ ౧౪ ॥ యదప్యాపస్తంబవచనమ్। సూ ॥ యత్ర తు ప్రీత్యుపలబ్ధితః ప్రవృత్తిర్న తత్ర శాస్త్రమస్తి తదనువర్తమానో నరకాయ రాధ్యతీతి ॥ వా ॥ ఇదమపి మాతృసపిండమాతులసుతాపరిణయనాదివిషయమితి వేదితవ్యం॥ ౧౫॥ యదపి వసిష్ఠస్మరణం॥సూ॥ దేశకులధర్మా ఆమ్నాయైరవిరుద్ధాః ప్రమాణమితి॥వా ॥ తదప్యతామ్నాయవిరోధా

భావాదనుకూలమేవ- అనుకూలపవాహ్యాయత్స్వ్రీయతే ॥ ౧౬ ॥ ఆయాహీంద్రపథిభిరీళితేభిర్యజ్ఞమిమన్నోభా
గధేయంజుషస్వ-తృప్తాంజుహుర్మాతులస్యేవయోషాభాగస్తేపైతృష్వసేయీవావపామివేతి ॥ టీ ॥ ఆయాహీం
ద్రపథిభిర్మార్గైరీళితేభిఃప్రశస్తైరస్మాకమిమంయజ్ఞమాయాహిఆగచ్ఛ- ఆగత్యచ - ఇంద్రఅస్మాభిర్దీయమానం
భాగధేయంజుషస్వసేవస్వేతి- అతఏవతేయజమానాఃతృప్తామాజ్యాదినా సంస్కృతాం పక్వాంవపాంత్వాముద్ది
శ్యజుహుఃముక్తవంతః-అత్రదృష్టాంతద్వయం-యథామాతులస్య యోషాదుహితాదాహిత్రస్యభాగఃభజనీయాపరిణే
తుంయోగ్యా-యథాచపైతృష్వసేయీపాత్రస్య-తథాతవభాగోవపాఖ్యఇతిమంత్రార్థః॥ వా॥ తేనశ్రుతితఃస్మృతి
తఃఆచారాదపిసిద్ధం మాతులసుతాదిపరిణయనమితిస్మృతిచంద్రికాకారేణదేవణభట్టోపాధ్యాయేనఅన్యైరపిస్వదే
శాచారానుసారిభిఃబుద్ధిమద్భిస్సమర్థితం మాతులసుతాపరిణయనం॥ఇతిమాతులసుతావివాహనిరూపణమ్॥

—* అథవివాహేవర్జనీయానికులాని. *—

౧ ॥ తత్రమనుః॥ శ్లో॥మహాంత్యపిసమృద్ధానిగోజావిధనధాన్యతః । స్త్రీసంబంధేదశైతానికులానిపరివర్జ
యేత్ ।హీనక్రియంనిష్పురుషంనిశ్ఛందోరోమశార్శసమ్।క్షయ్యామయావ్యపస్మారిశ్విత్రికుష్ఠికులానిచేతి॥ టీ ॥ హీ
నక్రియంశ్రౌతస్మార్తాచారహీనం - నిష్పురుషంపురుషసంతతిరహితం - తద్వర్జయేత్ - కుతస్సంతత్యభావాను
సారభయాత్ - నిశ్ఛందోనిరధ్యయనం. - రోమశంరోమబహుళం-నిర్ ఋతిరూపత్వాత్ ॥ తథాహిశ్రుతిః॥నిర్
ఋత్యైవవికృతిరూపందేహరోమశమూలభేతసాహ్యస్యాస్యస్వతనురితి- అర్శాస్యాస్తీత్యర్శసం - క్షయిక్షయరో
గయుక్తం- ఆమయావిమహోదరాదిః- తద్యుక్తం ఆమయావివ్యాధిసంక్రాంతిభయాత్యేతానివర్జయేత్ ॥ ౨॥యా
జ్ఞవల్క్యోపి ॥ శ్లో॥ దశపూరుషవిఖ్యాతాచ్ఛ్రోత్రియాణాంమహాకులాత్ । స్ఫీతాదపినసంచారిరోగదోషసమన్వితా
దితి॥టీ॥ పురుషఏవపూరుషః-దశభిఃపురుషైఃమాతృతఃపంచభిఃపితృతశ్చపంచభిర్విఖ్యాతం-యత్తత్కులంమహాత్కు
లం-పుత్రపౌత్రపశుదాసగ్రామాదిసమృద్ధంతస్మాత్కన్యాహార్యేత్యుక్తం- తత్రాపవాదః- స్ఫీతాదపిసంచారి రో
గాఃకుష్ఠాపస్మారాదయః ఏతైస్సమన్వితాత్ పూర్వోక్తమహాకులాదపినాహార్యేత్యర్థః ॥ ౩ ॥ యమః॥ శ్లో॥
కులానిమాన్యపిసదావివాహ్యానివినిర్దిశేత్ ।అనార్షేయంబ్రాహ్మణానామృత్విజాంచైవవర్జయేత్ । హీనాంగమతి
రిక్తాంగమామయావికులానిచ । తథాశ్విత్రికులాదీనాంకుర్యాద్విపరివర్జనమ్ । సదాకామికులంవర్జ్యంరోమశా
నాంచయత్కులమ్ । అపస్మారికులంయస్య యచ్చపాండుకులంభవేత్ । అత్యుచ్చమతినీచంచ అతివర్ణంచవ
ర్జయేదితి ॥ టీ ॥ అనార్షేయంఅవిజ్ఞాతప్రవరం ॥ ౪ ॥ మనుః॥ శ్లో॥ ఉత్తమైరుత్తమైర్నిత్యంసంబంధానా
చరేత్సహ। నినీషుఃకులముత్కర్షమధమానధమాంస్త్యజేత్ ॥ విశుద్ధాఃకర్మభిశ్చైవశ్రుతిస్మృతినిదర్శనః।అవి
ప్లుతబ్రహ్మచర్యామహాకులసమన్వితాః।మహాకులేచసంబంధోమహత్త్వేవవ్యవస్థితః । సంతుష్టాస్సజ్జనహితాస్సాధవస్స
మదర్శనః। అక్రోధనాస్సంప్రసాదాఃకార్యాస్సంబంధినస్సదా।యేస్తేనాఃపిశునాఃక్లీబాయేచనాస్తికవృత్తయః।విక
ర్మణాచజీవంతోవికృతాకృతయస్తథా।ప్రబద్ధవైరాఃస్త్రీత్యైరాజకిల్బిషణస్తథా । బ్రహ్మస్వాదననిత్యాశ్చకద
ర్యాశ్చవిగర్హితాః । అప్రజామేషువంశేషుస్త్రీప్రజాప్రసవస్తథా । పతిర్యత్రసచాన్యశ్చతాంశ్చయత్నేనవర్జ
యేత్ । పితుర్వాభజతేశీలంమాతుర్వోభయమేవవా। నకథంచనదుర్యోనిఃప్రకృతింస్వాంవిముంచతీతి ॥ ౫ ॥ హారీ
తః॥ మాతులాన్ భజతేపుత్రఃకన్యకాభజతేపితౄన్। యథాశీలాభవేన్మాతాతథాశీలోభవేన్నరఇతి॥౬ ॥ విష్ణుః॥అ
శ్వంపిత్రాపరీక్షేతమాత్రాకన్యాంపరీక్షయేత్ । తృణాచ్ఛాదింపరీక్షేతఆచారేణకులంతథేతి ॥ ఇతివివాహేవ
ర్జ్యకులనిరూపణమ్॥ ... ... *

—* అథాసవర్ణోద్వాహః. *—

౧ ॥ అథసవర్ణోద్వాహనియమేనప్రతిషిద్ధస్సవర్ణోద్వాహమధికారివిశేషేఅనుజానాతి॥ మనుః ॥ శ్లో॥
సవర్ణాగ్రేద్విజాతీనాంప్రశస్తాదారకర్మణి । కామతస్తుప్రవృత్తానామిమాస్స్యుఃక్రమశోవరాః। శూద్రైవభార్యా
శూద్రస్యసాచస్వాచవిశస్స్మృతేతేచస్వాచైవరాజ్ఞస్స్యుస్తాశ్చస్వాచాగ్రజన్మనఇతి ॥ టీ ॥ ప్రథమతస్సవర్ణై
వవోఢవ్యాః- తదనుభోగేచ్ఛాయామసవర్ణాఅపిక్రమేణవోఢవ్యాః- తథాసతిబ్రాహ్మణస్యచతస్రః- క్షత్రియస్యతి
స్రః- వైశ్యస్యద్వే- శూద్రస్యసవర్ణైకైవేత్యర్థః ॥ ౨॥ అథబ్రాహ్మణక్షత్రియాభ్యాంసవర్ణాయాంప్రథమముద్వో
ఢుమశక్తాయాం- అసవర్ణాపివోఢవ్యానకదాచిదపిప్రథమంశూద్రేత్యాహ ॥ సఏవ ॥ నబ్రాహ్మణక్షత్రియయో

రాపద్యపి హి తిష్ఠతోః। న కస్మింశ్చిత్తు వృత్తాన్తే శూద్రా భార్యోపదిశ్యత ఇతి॥ టీ॥ వృత్తం ధర్మః అంతః నిర్ణయః ధర్మశాస్త్రమిత్యర్థః - భార్యాత్వేన నోపదిశ్యతే- కింతు కామ్యత్వేనేత్యర్థః ॥ అ॥ శూద్రాం ప్రథమం భార్యాత్వేనోద్వాహతః ప్రత్యవాయమాహ స ఏవ॥ శ్లో॥ హీనజాతిం స్త్రియం మోహాదుద్వహంతో ద్విజాతయః। కులాన్యేవ నయంత్యాశు ససంతానాని శూద్రతామితి॥ అ॥ కేవలశూద్రాభార్యాత్వం తదపత్యం చ బ్రాహ్మణస్య దోషావహమిత్యాహ స ఏవ॥ శ్లో॥ శూద్రాం శయనమారోప్య బ్రాహ్మణో యాత్యధోగతిమ్। జనయిత్వా సుతం తస్యాం బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయతే। దైవపిత్ర్యాతిథేయాని తత్ప్రధానాని యస్య తు। నిందంతి పితృదేవాస్తే న స చ స్వర్గం న గచ్ఛతీతి. అ॥ మతాంతరాణ్యుపన్యస్య స్వమతం సిద్ధాంతయతి॥ శ్లో॥ శూద్రావేదీ పతత్యత్రేరుతథ్యతనయస్య చ। శౌనకస్య సుతోత్పత్త్యా తదపత్యతయా భృగోరితి ॥ టీ ॥ శూద్రావేదీ- శూద్రాం భార్యాత్వేన విందతీతి శూద్రావేదీ - అత్రేరుతథ్యతనయస్య గౌతమస్య శూద్రాయాం సుతోత్పాదనేన పునస్తస్యాగమనే నేతి శౌనకస్య మతం - శూద్రామూఢవానపి తస్యాం సుతోత్పత్తిభయాదృతౌ తాం నోపేయాదిత్యర్థః - తదపత్యతయా పతతీత్యేతత్ భృగోర్మతం - భృగుముఖేన మనుశాస్త్రస్య ప్రోచ్యమానత్వాదితి మానవాని వచనాని టీకాకృతైవం వ్యాఖ్యాతాని ॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ తిస్రో వర్ణానుపూర్వ్యేణ ద్వే తథైకా యథాక్రమమ్। బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం భార్యా స్వా శూద్రజన్మనః। యదుచ్యతే ద్విజాతీనాం శూద్రాద్దారోపసంగ్రహః। న తన్మమ మతం యస్మాత్తత్రాయం జాయతే స్వయమితి ॥ మానవేన సమార్థమితి చంద్రికాయాం ॥ ౩ ॥ పైఠీనసిః॥ శ్లో॥ అలాభే విప్రకన్యాయాః స్త్రియోऽన్యాః స్త్రియః సంత్వేవ తు। శూద్రాయాః ప్రాతిలోమ్యేన తథాన్యే పతయః స్త్రియ ఇతి ॥ ౪ ॥ జాతుకర్ణిః॥ సూ॥ అలాభే కన్యాయాః స్నాతకవ్రతం చరేదపి వా క్షత్రియాయాం పుత్రానుత్పాదయీత వైశ్యాయాం వేతి ॥ ౫ ॥ నారదః॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణస్యానులోమ్యేన స్త్రియోऽన్యాస్తిస్ర ఏవ తు। శూద్రాయాం ప్రాతిలోమ్యేన తథాన్యే పతయస్త్రయః। ద్వే భార్యే క్షత్రియస్యాన్యే వైశ్యస్యైకా ప్రకీర్తితా। వైశ్యాయా ద్వౌ పతీ జ్ఞేయావేకోऽన్యః క్షత్రియా పతిరితి ॥ ౬ ॥ విష్ణుః ॥ ద్విజస్య భార్యా శూద్రా తు ధర్మార్థే న భవేత్క్వచిత్। రత్యర్థమేవ సా తస్య రాగాంధస్య ప్రకీర్తితేతి ॥ ౭ ॥ వ్యాసః॥ శూద్రాయోనౌ పతద్బీజం హా కష్టం ద్విజన్మనః। కృత్వా పరుషగర్తేషు పతితోऽస్మీతి దుఃఖితః। మామధః పాతయత్యేష పాపాత్మా కామపీడితః। అధోగతిం వ్రజేత్ క్షిప్రమితి శప్త్వా పతత్యేతదితి ॥ ౮ ॥ వసిష్ఠోऽపి॥ సూ॥ శూద్రామప్యేకే మంత్రవర్జం తద్వత్ తథా న కుర్యాదంహోభిధ్రువః కులాపకర్షః ప్రేత్య చాస్వర్గ్య ఇతి॥ ౯ ॥ మనుః॥ శ్లో॥ వృషలీఫేనపీతస్య నిశ్వాసోపహతస్య చ। తస్యాం చైవ ప్రసూతస్య నిష్కృతిర్న విధీయతే। శిల్పేన వ్యవహారేణ శూద్రాపత్యైశ్చ కేవలైః। గోభిరశ్వైశ్చ యానైశ్చ కృష్యా రాజోపసేవయా। అయాజ్యయాజనైశ్చైవ నాస్తిక్యేన చ కర్మణాం। కులాన్యకులతాం యాంతి యాని హీనాని మంత్రత ఇతి ॥ టీ ॥ గోభిరశ్వైశ్చ క్రయమాణైరిత్యర్థః॥ వా॥ అయం చాసవర్ణావివాహో యుగాంతరవిషయః॥ శ్లో॥ అసవర్ణాసు కన్యాసు వివాహశ్చ ద్విజాతిభిరితి కలౌ నిషిద్ధత్వాత్ ॥ ఇత్యసవర్ణోద్వాహనిరూపణమ్॥

—— అథ వరలక్షణమ్. ——

తత్ర మనుః॥ శ్లో॥ ఉత్కృష్టాయాభిరూపాయ వరాయ సదృశాయ చ। అప్రాప్తామపి తాం తస్మై కన్యాం దద్యాద్విచక్షణ ఇతి ॥ ౧ ॥ యమోऽపి॥ శ్లో॥ కులం చ శీలం చ వపుర్వయశ్చ విద్యాం చ విత్తం చ సనాథతాం చ। ఏతాన్ గుణాన్ సప్త పరీక్ష్య కన్యా దేయా బుధైః శేషమచింతనీయమితి ॥ ౨ ॥ యత్తు [illegible]నోక్తం ॥ బ్రాహ్మణస్య కులం గ్రాహ్యం న వేదాస్సంపదః క్రమాత్ । కన్యాదానే తథా శ్రాద్ధే న విద్యా తత్ర కారణమితి॥ టీ॥ తత్కులస్య ప్రాధాన్యప్రతిపాదనపరమ్- న పునర్విద్యానిరాకరణార్థం ॥ ౩ ॥ అత ఏవాశ్వలాయనః॥ సూ॥ కులమగ్రే పరీక్షేతేతి ॥ ౪ ॥ ఆపస్తంబః॥ బంధుశీలలక్షణసంపన్నః శ్రుతవానరోగ ఇతి వరసంపదితి ॥ ౫ ॥ గౌతమః ॥ విద్యాచారిత్రబంధుశీలసంపన్నాయ దద్యాదితి ॥ ౬ ॥ శాతాతపః॥ శ్లో॥ వరో వరయితవ్యోऽసౌ కులశీలసమన్వితః। రూపవాన్ పండితః ప్రాజ్ఞో యువా శీలసమన్విత ఇతి ॥ ౭ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ఏతైరేవ గుణైర్యుక్తః సవర్ణః శ్రోత్రియో వరః। యత్నాత్పరీక్షితః పుంస్త్వే యువా ధీమాన్ జనప్రియ ఇతి ॥ ౮ ॥ కాత్యాయనోऽపి ॥ అపత్యార్థం స్త్రియః సృష్టాః స్త్రీ క్షేత్రం బీజినో నరాః। క్షేత్రం బీజవతే దేయమతో బీజం పరీక్షణాత్ ॥ ౯ ॥ తత్పరీక్షోపాయమాహ నారదః॥ శ్లో॥ యస్యాప్సు ప్లవతే బీజం హ్రాది మూత్రం చ ఫేనిలమ్। పుమాంస్యాల్లక్షణైరేతైర్విపరీతస్తు షండకః॥ టీ ॥ హ్రాది శబ్దవత్ ॥ శ్లో॥ చతుర్దశవిధః శాస్త్రే షండో దృష్టో మనీషిభిః । చికిత్స్యశ్చాచికిత్స్యశ్చ తేషాముక్తో విధిః క్రమాత్॥ నిసర్గషండో వధ్యశ్చ పక్ష

:ండస్తథైవచ। అభిశాపాద్గురోర్గాద్దైవక్రోధాత్తథైవచ। ఈర్ష్యాషండశ్చ సేవ్యశ్చ వాతరేతాముఖేభగః॥ ఆక్షిప్తోమోఘబీజశ్చ శాలీనోఽన్యాపతిస్తథేతి ॥ ౯ ॥ ఏతేషాంలక్షణం- నిసర్గషండస్స్వభావతోలింగవృషణహీనః- ౨ముష్కఃఛిన్నవృషణః- పక్షషండః పంచదశదినానిస్త్రియమసాసేవ్య సకృద్భోగక్షమః - గురుశాపాదిత్రయస్తు స్పష్టాః- ఈర్ష్యయాపుంస్త్వముత్పాద్యతేయస్యస ఈర్ష్యాషండః- స్త్రీణాముపచారవిశేషేణపుంస్త్వశక్తిర్యస్యస సేవ్యషండః - వాతోపహత రేతస్కోవాతరేతాః - ముఖఏవపుంస్త్వశక్తిర్నయోనౌయస్యసముఖేభగః - రేతోనిరోధాత్ షండీభూతఆక్షిప్తషండః- గర్భాధానాసమర్థబీజః మోఘబీజః - అప్రగల్భతయాస్త్రీభావాద్వానష్టపుంస్త్వశ్శాలీనః- యస్యభార్యాతిరేకేణాన్యాసుపురుషభావఃసోన్యాపతిః ॥ ౧౦ ॥ శ్లో॥ తత్రాద్యావప్రతీకారౌ పక్షషండంచవర్జయేత్ ।అనుక్రమాత్త్రయస్యాస్యకాలస్సంవత్సరస్స్మృతః। ఈర్ష్యాషండాదయోయేన్యేచత్వారస్సముదాహృతాః। త్యక్తవ్యాస్తేపతితవత్ క్షతయోన్యాపిచస్త్రియా। ఆక్షిప్తమోఘబీజాభ్యాంకృతేపిపతికర్మణి।పతిరన్యఃస్మృతోనార్యావత్సరార్ధంపరీక్ష్యతు। శాలీనస్యాపిధృష్టస్త్రీసంయోగాద్భ్రశ్యతేగుణః। తంహీనంవిషమంతత్ స్త్రీబాలారణ్యాసిబోధయేత్ ।అన్యస్యాంయోమనుష్యస్స్యాద్యమనుష్యస్స్వయోనిషు । లభతేసాన్యభర్తారమేతద్వాక్యంప్రజాపతేరితి॥వా ॥ భర్త్రంతరపరిగ్రహోయంయుగాంతరవిషయః - ఊఢాయాఃపునరుద్వాహమితికలౌనిషేధస్మరణాత్ ॥ ౧౧ ॥ కాత్యాయనః॥ శ్లో॥ఉన్మత్తఃపతితఃకుష్ఠీతథాషండస్స్వగోత్రజః।చక్షుశ్శ్రోత్రవిహీనశ్చతథాపస్మారదూషితః।వరదోషాస్స్మృతాహ్యేతేకన్యాదోషాశ్చకీర్తితాః। దూరస్థానామవిద్యానాంమోక్షమార్గానుసారిణామ్। శూరాణాంనిర్ధనానాంచన దేయాకన్యకాబుధైరితి॥ ౧౦ ॥ అపరార్కే ॥ అనార్యతానిష్ఠురతాక్రూరతానిష్క్రియాత్మతా।పురుషంవ్యంజయంతీహలోకేకలుషయోనిజమితి॥ఇతివరలక్షణనిరూపణమ్॥ ✽

——✽ కన్యాదానకాలః. ✽——

తత్రబోధాయనః॥ శ్లో॥ దద్యాద్గుణవతేకన్యాంనగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే। అపివాగుణహీనాయనోపరుంధ్యాద్రజస్వలామితి ॥ ౧ ॥ వసిష్ఠః॥ ప్రయచ్ఛేన్నగ్నికాంకన్యామృతుకాలభయాత్పితా। ఋతుమత్యాంహితిష్ఠంత్యాం దోషఃపితరమృచ్ఛతీతి ॥ ౨ ॥ నగ్నికాలక్షణమాహసఏవ॥ యావన్నలజ్జితాంగానికన్యాపురుషసన్నిధౌ। యోన్యాదీన్యవగూహేతతావద్భవతినగ్నికా ॥ యావచ్చేలంనగృహ్ణాతియావత్క్రీడతిపాంసుభిః। యావద్దోషన్నజానాతితావద్భవతినగ్నికేతి ॥ ౩ ॥ *సంవర్తః॥ యావన్నలజ్జతేకన్యాయావత్క్రీడతిపాంసుషు। యావత్తిష్ఠతిగోమార్గంతావత్కన్యాంవివాహయేత్। అష్టవర్షాభవేద్గౌరీనవవర్షాతురోహిణీ। దశవర్షాభవేత్కన్యాఅతఊర్ధ్వంరజస్వలా ॥ వా ॥ అతఊర్ధ్వంరజస్వలేత్యేతత్కాదాచిత్కాభిప్రాయం- తదారజసోనియమేనాసంభవాత్ ॥ ౪॥ యతస్సఏవాహ॥శ్లో॥ప్రాప్తేతుద్వాదశేవర్షేయఃకన్యాంనప్రయచ్ఛతి। మాసిమాసిరజస్తస్యపితాపిబతిశోణితమ్ ॥ మాతాచైవపితాచైవజ్యేష్ఠభ్రాతాతథైవచ।త్రయస్తేనరకంయాంతిదృష్ట్వాకన్యాంరజస్వలామ్ । గౌరీందదన్నాకపృష్ఠంవైకుంఠంయాతిరోహిణీమ్।కన్యాందదద్బ్రహ్మలోకంరౌరవంతురజస్వలామ్।తస్మాద్వివాహయేత్కన్యాంయావన్నర్తుమతీభవేత్ । వివాహస్త్వష్టవర్షాయాఃకన్యాయాస్తుప్రశస్యతే। రోమకాలేతుసంప్రాప్తేసోమోభుంక్తేతుకన్యకామ్।రజోదృష్ట్వాతుగంధర్వాఃకుచౌదృష్ట్వాతుపావకఇతి ॥ ౫ ॥ యమః॥అష్టమేతుభవేద్గౌరీనవమేనగ్నికాభవేత్ ।దశమేకన్యకాప్రోక్తాద్వాదశేవృషలీతథేతి ॥ వృషలీరజస్వలా॥ ౬॥వంధ్యాతువృషలీజ్ఞేయావృషలీతుమృతప్రజా। అపరావృషలీజ్ఞేయాకుమారీయారజస్వలేతిదేవలస్మరణాత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ అష్టవర్షాభవేద్గౌరీనవవర్షాతురోహిణీ।దశవర్షాభవేత్కన్యాఅతఊర్ధ్వంరజస్వలా।ప్రాప్తేతుద్వాదశేవర్షేరజస్స్త్రీణాంప్రవర్తతఇతి ॥ ౭ ॥ ఏతచ్చప్రాయికాభిప్రాయంనపునర్ద్వాదశఏవ రజస్వలాభవతీతి - కాసాంచిదర్వాగపిరజోదర్శనసంభవాత్ ॥ ౮ ॥ అతఏవయమసంవర్తౌ॥దశవర్షాభవేత్కన్యాఅతఊర్ధ్వంరజస్వలేతి॥ వా॥ ఏవంచయావద్రజోదర్శనంనభవతితావత్కన్యాత్వముక్తంభవతి ॥ ౯ ॥ అతఏవయమః శ్లో॥ తస్మాదుద్వాహయేత్కన్యాంయావన్నర్తుమతీభవేదితి ॥ ౧౦ ॥ మనురపి॥ త్రింశద్వర్షోవహేత్కన్యాంహృద్యాంద్వాదశవార్షికీమితి॥ వా ॥ ఏతద్రజోదర్శనాభావేవేదితవ్యం ॥ ౧౧ ॥ అతఏవబృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ పితుర్గృహేతుయాకన్యారజఃపశ్యత్యసంస్కృతా।భ్రూణహత్యాపితుస్తస్యాస్సానారీవృషలీస్మృతా।యస్తాంవివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః।అసంభాష్యోహ్యపాంక్తేయస్సవిప్రోవృషలీపతిః। వృషలీసంగృహీతాయోబ్రాహ్మణోమదమోహితః।సతతంసూ

తకం తస్య బ్రహ్మహత్యా ప్రసదినే । యః కరోత్యేకరాత్రేణ వృషలీసేవనం ద్విజః । స భైక్షభుగ్జపన్నిత్యం త్రిభిర్వర్షైర్వ్యపోహతి। వృషలీగమనం చైవ మాసమేకం నిరంతరమ్। ఇహ జన్మని శూద్రత్వం మృతః శ్వా చైవ జాయత ఇతి ॥ ౧౧ ॥ నారదః॥ యావంతశ్చార్తవాస్తస్యాస్సమతీయుః పతిం వినా। తావంతో భ్రూణహత్యాస్స్యుస్తస్య యో న దదాతి తామితి ॥ ౧౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి॥ అప్రయచ్ఛన్ సమాప్నోతి భ్రూణహత్యామృతావృతావితి॥ ౧౩ ॥ వ్యాసోఽపి॥ ఉపాయనోదితః కాలః స్త్రీణాముద్వాహకర్మణి । స్త్రీణాముపనయనస్థానే వివాహం మనురబ్రవీదితి॥ ౧౪॥ యమః॥ వివాహం చోపనయనం స్త్రీణామాహ పితామహః। తస్మాద్గర్భాష్టమః శ్రేష్ఠో జన్మతో వాష్టవత్సరః। దేశకాలాది వైషమ్యాదథ మోద్వాహసంశయే। సదృశే సంభవే కన్యాం నగ్నికామపి దాపయేత్। బాలికా యా భవేత్కన్యా గుణాఢ్యో యది లభ్యతే। దద్యాదప్రాప్తకాలేఽపి దేశకాలభయాన్నర ఇతి ॥ ౧౫ ॥ ఏవం బాలికావివాహమంగీకృత్య సంస్కారవిశేషమాహ ప్రజాపతిః॥ శ్లో॥ ద్వివర్షాత్ప్రాగ్వివాహశ్చేత్కన్యకా మరణం యది। ఖననం నైవ కర్తవ్యం మంత్రసంస్కారమాచరేదితి ॥ ౧౬ ॥ యత్తు మనునోక్తం॥ కామమామరణాత్తిష్ఠేద్గృహే కన్యర్తుమత్యపి। న త్వేవైనాం ప్రయచ్ఛేత్తు గుణహీనాయ కర్హిచిదితి ॥ వా ॥ ఏతత్ గుణవతి సంభవతి గుణహీనాయ న దద్యాదిత్యేవంపరం- న పునర్గుణహీనని షేధార్థం ॥ ౧౭॥ యదాహతుర్యమబోధాయనావపి॥ శ్లో॥ దద్యాద్గుణవతే కన్యాం నగ్నికాం బ్రహ్మచారిణే। అపి వా గుణహీనాయ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలామితి ॥ ౧౮ ॥ అనేనైవాభిప్రాయేణ పితా దితాం న ప్రయచ్ఛతి తదా కన్యైవ సదృశం భర్తారం వరయేదిత్యాహ యమః ॥ శ్లో॥ కన్యా ద్వాదశవర్షాణి యాఽప్రదత్తా గృహే వసేత్। భ్రూణహత్యా పితుస్తస్యాస్సా కన్యా వరయేత్స్వయమితి॥ వా ॥ ఏవంచ వరణమృతుప్రభృతి వర్షత్రయాదూర్ధ్వం వేదితవ్యం ॥ ౧౯ ॥ తథా చ బోధాయనః॥ శ్లో॥ త్రీణి వర్షాణ్యృతుమతీం యః కన్యాం న ప్రయచ్ఛతి । స తుల్యం భ్రూణహత్యాయా దోషమృచ్ఛత్యసంశయః। న యాచతే చేదేవం స్యాద్యాచతే చేత్పృథక్పృథక్ । ఏకైకస్మిన్నృతౌ దోషం పాతకం మనురబ్రవీత్, త్రీణి వర్షాణ్యృతుమతీ కాంక్షేత పితృశాసనమ్। తతశ్చతుర్థే వర్షే తు విందేత సదృశం పతిమ్। అవిద్యమానే సదృశే గుణహీనమపి శ్రయేదితి ॥ ౨౦ ॥ మనురపి॥ త్రీణి వర్షాణ్యుపాసీత కుమార్యృతుమతీ సతీ। ఊర్ధ్వం తు కాలాదేతస్మాద్విందేత సదృశం పతిమితి॥ అపి చ ॥ అదీయమానా భర్తారమధిగచ్ఛేద్యది స్వయమ్। నైనః కించిదవాప్నోతి న చ యం సాధిగచ్ఛతి। అలంకారం నాదదీత పిత్ర్యం కన్యా స్వయం వరా । మాతృకం భ్రాతృదత్తం వా స్తేయం స్యాద్యది తం హరేత్ । పిత్రే న దద్యాచ్ఛుల్కం తు కన్యామృతుమతీం హరన్ । స చ స్వత్వాదతిక్రామేదృతూనాం ప్రతిరోధక ఇతి॥ ఇతి కన్యాదానకాలః, ... *

—*వివాహమధ్యే రజోదర్శనే కర్తవ్యవిధిః*—

వివాహకాలే రజోదర్శనే కర్తవ్యమాహ ౠః॥ శ్లో॥ వివాహే వితతే యజ్ఞే హోమకాల ఉపస్థితే। కన్యామృతుమతీం దృష్ట్వా కథం కుర్వంతి యాజ్ఞికాః। స్నాపయిత్వా తు తాం కన్యామర్చయిత్వా హుతాశనమ్। యుంజాన హోమం కుర్వీత తతః కర్మ ప్రయోజయేత్ । ప్రధానహోమే సిద్ధ్యేత్తు కుమారీ యది సార్తవా । త్రిరాత్రోపగతే పశ్చాచ్ఛేషం కార్యం సమాపయేదితి ॥ ౨ ॥ స్మృతిభాస్కరే॥ వివాహహోమే ప్రక్రాంతే యది కన్యా రజస్వలా । త్రిరాత్రం దంపతీ స్యాతాం పృథక్ఛయ్యాసనాశనౌ। చతుర్థేఽహని సంస్నాతౌ తస్మిన్నగ్నౌ యథావిధి। వివాహహోమం కుర్యాతామిత్యాది స్మృతిసంగ్రహ ఇతి॥ ౩ ॥ అ॥ యస్తు కన్యాం ప్రదాయ పునస్తామపహరతి స రాజ్ఞా దండ్య ఇత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ సకృత్ప్రదీయతే కన్యా హరంస్తాం చోరదండభాగితి ॥ ౪ ॥ మనురపి॥ సకృదంశో నిపతతి సకృత్కన్యా ప్రదీయతే। సకృదాహ దదానీతి త్రీణ్యేతాని సకృత్సకృత్ । న దత్త్వా కస్యచిత్కన్యాం పునర్దద్యాద్విచక్షణః। దత్త్వా పునః ప్రయచ్ఛేద్యః ప్రాప్నోతి పురుషానృతమితి ॥ వా ॥ శతమశ్వానృతే హంతి సహస్రం పురుషానృత ఇత్యుక్తం దోషమాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ కాశ్యపః॥ శ్లో॥ సప్త పౌనర్భవాః కన్యా వర్జనీయాః కులాధమాః । వాచా దత్తా మనోదత్తా కృతకౌతుకమంగళా। ఉదకస్పర్శితా యా చ యా చ పాణిగృహీతికా । అగ్నిం పరిగతా యా చ పునర్భూః ప్రసవా చ యా। ఇత్యేతాః కాశ్యపేనోక్తా దహంతి కులమగ్నివత్ । ప్రరోహత్యగ్నినా దగ్ధః పాదపస్సుషిరాదపి, న చ పౌనర్భవాదగ్ధం కులం క్వాపి ప్రరోహతీతి ॥ ౬ ॥ మనుః॥ ఏతత్తు న పరే చక్రుర్నాపరే జాతు సాధవః । యదన్యస్మై ప్రతిశ్రుత్య యదన్యస్మై ప్రదీయత ఇతి॥ ౭ ॥ బోధాయనః॥ సూ ॥ వాగ్దత్తా మనోదత్తాగ్నిం పరిగతా సప్తమం పదం నీతా భుక్తా గృహీతగర్భా ప్రసూతా చేతి సప్తవిధా పునర్భూః తాం గృహీత్వా న ప్రజాం న ధర్మం విందేతేతి ॥ ౮ ॥ ఆపస్తంబః॥

సూ॥ దత్తాంగుప్తాం ద్యోతామృషభాం శరభాం వినతాం వికటాం ముండాం మధూషికాం సాంకారికాం రాతాం పాలీం మిత్రాం స్వనుజాం వర్షకారీం చ వర్జయేదితి॥ టీ॥ దత్తా అన్యస్మై వాచా ప్రతిశ్రుతా- ఉదకపూర్వం వా ప్రతిపాదితా వా- గుప్తా కంచుకాద్యావృతా- ద్యోతా బభ్రుకేశీ - ఋషభా ఋషభగతిః- శరభా క్షీణదీప్తిః - వినతా కుబ్జా- వికటా వికటజంఘా- ముండా అపగతకేశా- మధూషికా అల్పకాయా -సాంకారికా కులాంతరస్య దుహితృత్వం గతా- రాతా ఋతుస్నాతా - పాలీ క్షేత్రపాలికా- మిత్రా సఖీ - శోభనా అనుజా యస్యాస్సా స్వనుజా-వరజన్మవత్సరపక్షపశ్చాజ్జాతా వా - వర్షకారీ అధికవయస్కేత్యర్థః- సర్వాణీమాని దత్తాది విషయాణి వచనాని అదుష్టవరాభిప్రాయాణి ॥ ౯ ॥ యదాహ నారదః॥ శ్లో॥ దత్వా న్యాయేన యః కన్యాం వరాయ స దదాతి తామ్। అదుష్టశ్చేద్వరో రాజ్ఞా స దండ్యస్తత్ర చోరవదితి ॥ ౧౦ ॥ గౌతమోపి॥ సూ॥ ప్రతిశ్రుత్యాప్యధర్మసంయుక్తాయ న దద్యాదితి ॥ ౧౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి॥ శ్లో॥ దత్తామపి హరేత్కన్యాం శ్రేయాంశ్చేద్వర ఆవ్రజేదితి ॥ ౧౨ ॥ కాశ్యపః॥ కులశీలవిహీనస్య షండాదేః పతితస్య చ। అపస్మారివికర్మస్థరోగిణాం వేషధారిణామ్। దత్తామపి హరేత్కన్యాం సగోత్రోఢాం తథైవ చ। మంత్రసంస్కారరహితా దేయాన్యస్మై వరాయ తు। అన్యథా తు హరేద్దండ్యో యయం దద్యాచ్చ సోదయమితి ॥ ౧౨ ॥ శాతాతపః॥ వరశ్చేత్కులశీలాభ్యాం న యుజ్యేత కథంచన। న పునర్గుణవతే దద్యాదితి నో తాతపో బ్రవీదితి॥ అపరం చ॥ హీనస్య కులశీలాభ్యాం హరన్కన్యాం న దోషభాగితి ॥ ౧౩ ॥ కాత్యాయనః॥ సకుయద్యన్యజాతీయః పతితః క్లీబ ఏవ వా। వికర్మస్థస్సగోత్రో వా దాసో దీర్ఘామయోపి వా। దత్తాపి దేయా సాన్యస్మై సప్రావరణభూషణా। విధివత్ప్రతిగృహ్యాపి త్యజేత్కన్యాం విగర్హితామ్। వ్యాధితాం విప్రదుష్టాం వా ఛద్మనా చోపపాదితామితి॥ ౧౪ ॥ నారదః॥ నాదుష్టాం దూషయేత్కన్యాం నాదుష్టం దూషయేద్వరమ్। దోషే సతి న దోషస్స్యాదన్యోన్యం త్యజతోర్ద్వయోరితి॥ వా॥ ఏతాని సప్తమపదాదర్వాగ్వేదితవ్యాని॥ ౧౫ ॥ అత్ర చంద్రికాయామ్॥ వాగ్దానప్రభృతి సప్తమపదాదర్వాగ్దోషదర్శనే మరణాదౌ వా కన్యామన్యస్మై దద్యాన్నోర్ధ్వమితి ॥ ౧౬ ॥ తథా చ మనుః॥ పాణిగ్రహణమంత్రాస్తు నియతం దారలక్షణమ్। తేషాం నిష్ఠా తు విజ్ఞేయా విద్వద్భిస్సప్తమే పదే ఇతి॥ నిష్ఠా పరమావధిః - కన్యావరయోః దోషదర్శనేపి సప్తమపదాదూర్ధ్వం న పరిత్యాగ ఇత్యర్థః॥ ౧౭ ॥ అత్ర యమః॥ శ్లో॥ నోదకేన న వాచా వా కన్యాయాః పతిరుచ్యతే। పాణిగ్రహణసంస్కారాత్పతిత్వం సప్తమే పద ఇతి ॥ ౧౮ ॥ వసిష్ఠః॥ స్త్రీపుంసోస్త్వపి సంబంధే వరణం ప్రాగ్విధీయతే। వరణాద్గ్రహణం పాణేస్సంస్కారో హి విలక్షణః। తయోరనియతం ప్రాహుర్వరణం దోషదర్శనాదితి ॥ టీ ॥ స్త్రీపురుషసంబంధే వివాహే పూర్వం వరణం తదను తద్విలక్షణః పాణిగ్రహణాఖ్యసంస్కారః- తయోర్మధ్యే దోషదర్శనే సతి వరణమనియతం - దానమాత్రేణ పతిత్వానుత్పత్తేరిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ తథా చ వ్యాసః॥ శ్లో॥ కన్యాన్యస్మై ప్రదాతవ్యా వాగ్దానే తు కృతే వరే। కృతేన్యస్మై ప్రదాతవ్యా న సప్తపదాత్పరా। దత్తామపి హరేత్కన్యాం సగోత్రోఢాం తథైవ చ। మంత్రసంస్కారరహితా దేయాన్యస్మై వరాయ చేతి॥ వా ॥ ఏవం చ సప్తపదార్వాక్ప్రతిషేధో మరణేపి న విధవాత్వమిత్యుక్తం భవతి ॥ ౨౦ ॥ తథా చ వసిష్ఠః॥ అద్భిర్వాచా చ దత్తాయాం మ్రియేతాదౌ వరో యది। న చ మంత్రోపనీతా స్యాత్కుమారీ పితురేవ సేతి॥ టీ॥ సా పితురేవ న గ్రహీతురిత్యర్థః॥ ౨౧॥ కాత్యాయనోపి॥ శ్లో॥ వరయిత్వా తు యః కశ్చిత్ప్రణశ్యేత్పురుషో యదా। ఋత్వాగమాంస్త్రీనతీత్య కన్యాన్యం వరయేద్వరమితి ॥ టీ ॥ ఋత్వాగమో రజోదర్శనం ॥ ౨౨ ॥ నారదః॥ ప్రతిగృహ్య తు యః కన్యాం వరో దేశాంతరం వ్రజేత్। త్రీనృతూన్ సమతిక్రమ్య కన్యాన్యం వరయేద్వరమితి ॥ ౨౩ ॥ అథ శుల్కదానే విశేషమాహ మనుః॥ శ్లో ॥ కన్యాయాం దత్తశుల్కాయాం మ్రియేత యది శుల్కదః। దేవరాయ ప్రదాతవ్యా యది కన్యానుమన్యతే। ప్రదాయ శుల్కం గచ్ఛేద్యః కన్యాయాః స్త్రీధనం తథా। ధార్యా సా వర్షమేకం తు దేయాన్యస్మై విధానతః। యస్యా మ్రియేత కన్యాయా వాచా సత్యే కృతే పతిః। తామనేన విధానేన నిజో విందేత దేవర ఇతి ॥ ౨౪ ॥ కాత్యాయనః ॥ పూర్వదత్తా తు యా కన్యా వృతా స్యేన యదా భవేత్। అసంస్కృతా ప్రదేయా స్యాదన్యస్మై పూర్వం ప్రతిశ్రుతా॥ స చేన్మృత ఉత్తర ఇతి శేషః॥ అనేకేభ్యోపి దత్తాయా మనూఢాయాం తు తత్ర వై। వరాగమశ్చ సర్వేషాం వహతే వాదిమస్తు తామ్। అథాగచ్ఛేయురూఢాయాం దత్తం పూర్వం హరేద్వరమితి ॥ ౨౫ ॥ యత్తు పాణిగ్రహణాదుపర్యన్యస్మై దానమాహ వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ పాణిగ్రహే కృతే కన్యా కేవలం మంత్రసంస్కృతా। సా చేదక్షతయోనిస్స్యాత్పునస్సంస్కారమర్హతీతి॥ ౨౬ ॥ యదపి స్మృత్యంతరమ్॥ కన్యాన్యస్మై ప్రదాతవ్యా మృతే న సప్తపదాత్పరా। పురా పురుషసంయోగాన్మృతే దేయేతి కేచన।

బుతౌచదృష్టికన్యైవమృతాదేయేతిచ్ఛాపరే। ఆగర్భధారణాత్కన్యాపునర్దేయేతికేచనేతి ॥ ౨౭ ॥ యదపి నారదః॥ ఊఢాపిహితాపియాకన్యాసచేత్సంప్రాప్తమైథునా।పునస్సంస్కారమర్హతియథాకన్యాతథైవసేతి॥౨౮॥ యదపిబోధాయనః ॥ నిసృష్టాయాంహుతేచాపియస్యాభర్తామ్రియేతసః। సాచేదక్షతయోనిస్స్యాద్గతప్రత్యాగతాసతీ। పౌనర్భవేనవిధినాపునస్సంస్కారమర్హతీతి ॥ ౨౯ ॥ యదపిమనురాహ॥నష్టేమృతేప్రవ్రజితేక్లీబేచపతితేపతౌ। పంచస్వాపత్సునారీణాంపతిరన్యోవిధీయతఇతి ॥ వా॥ సప్తమపదాదూర్ధ్వమపిపునరుద్వాహపరాణ్యేతానివచనానియుగాంతరవిషయాణి ॥ ౩౦ ॥ యదాహవ్యాసః॥ శ్లో॥ ఊఢాయాఃపునరుద్వాహంజ్యేష్ఠాంశంగోవధంతథా। కలౌపంచనకుర్వీతభ్రాతృజాయాంకమండలుమితి॥ ౩౧ ॥ క్రతుః॥ దేవరాచ్చసుతోత్పత్తిర్దత్తాకన్యానదీయతే। నయజ్ఞెగోవధఃకార్యఃకలౌనచకమండలురితి ॥ ౩౨ ॥ బోధాయనోపి। విధిర్యోనుష్ఠితఃపూర్వం క్రియతేనైవసాంప్రతమ్। పురాకల్పస్సయద్వచ్చవిధవాయానియోజనమితి ॥ ౩౩ ॥ చంద్రికాయామపి॥ దేవరేణసుతోత్పత్తింగోమేధంచకమండలుమ్।అక్షతాంపౌరుషంమేధంకలౌపంచవివర్జయేదితి ॥ అపుత్రాంగుర్వనుజ్ఞాతోదేవరఃపుత్రకామ్యయా। సపిండోవాసగోత్రోవాఘృతాభ్యక్తఋతావియాత్। ఆగర్భసంభవాద్గచ్ఛేత్పతితస్త్వన్యథాభవేత్।అనేనవిధినాజాతఃక్షేత్రజోస్యభవేత్సుతఇతి యాజ్ఞవల్క్యాదిభిరుక్తాదేవరసుతోత్పత్తిః కలౌవర్జనీయా॥టీ॥ గోమేధోగవాలంభనం - కమండలుః మృన్మయకమండలుధారణం॥ ౩౪ ॥ శ్లో॥ కమండలుర్ద్విజాతీనాంశౌచార్థం విహితంపురా।బ్రాహ్మణైర్మునిముఖ్యైశ్చతస్మాత్తంధారయేత్సదేతిబోధాయనాదిభిరుక్తం-అక్షతా అక్షతయోనిః పురుషమేధః క్రతువిశేషః-ఎతానికలౌవర్జ్యానీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ అక్షతాయావర్జ్యత్వమాహనారదోపి॥ శ్లో॥ కన్యాచాక్షతయోనిర్యాపాణిగ్రహణదూషితా।పునర్భూఃప్రథమాప్రోక్తాపునస్సంస్కారకర్మణీతి ॥ ౩౬ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి॥ అక్షతాచక్షతాచైవపునర్భూస్సంస్కృతాపునరితి ॥ అ ॥ యస్తుకన్యాదోషమనభిధాయప్రయచ్ఛతిసదండ్యోరాజ్ఞేత్యాహనారదః ॥ ౩౭ ॥ శ్లో॥ యస్తుదోషవతీంకన్యామనాఖ్యాయప్రయచ్ఛతి।తస్యకుర్యాన్నృపోదండంపూర్వసాహసచోదితమ్। పణశతద్వయస్సత్యధికంపూర్వసాహసమ్ ॥ ౩౮ ॥ యత్తుయాజ్ఞవల్క్యేనోక్తం॥ అనాఖ్యాయదదద్దోషందండ్యఉత్తమసాహసమ్। అదుష్టాంచత్యజన్దండ్యోదూషయంస్తుమృషాశతమితి॥ వా॥తద్దోషభూయస్త్వాభిప్రాయమితిచంద్రికాయామ్ ॥ ౩౯ ॥ శ్లో ॥ సాశీతిపణసాహస్రోదండఉత్తమసాహసమితి ॥ ౪౦ ॥ నారదః॥ప్రతిగృహ్యతుయఃకన్యామదుష్టాముత్సృజేన్నరః వినేయస్సోప్యకామోపికన్యాంతామేవచోద్వహేదితి॥వినేయః దండ్యఇత్యర్థః॥ఇతివివాహకాలోత్పన్నరజఃప్రాయశ్చిత్తాదినిరూపణమ్॥

—* అథకన్యాదాతృనిరూపణమ్. —

౧॥ తత్రయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ పితాపితామహోభ్రాతాసకుల్యోజననీతథా। కన్యాప్రదఃపూర్వనాశేప్రకృతిస్థఃపరఃపరః।అప్రయచ్ఛన్సమాప్నోతిభ్రూణహత్యామృతావృతౌ। గమ్యంత్వభావేదాతౄణాంకన్యాకుర్యాత్స్వయంవరమితి ॥ టీ ॥ పిత్రాదీనాంపూర్వపూర్వాభావేపరఃపరఃకన్యాప్రదః- ప్రకృతిస్థశ్చేత్ యద్యున్మాదాదిదోషవాన్నభవతి అతోయస్యాధికారస్సోప్రయచ్ఛన్ భ్రూణహత్యామృతావృతావాప్నోతి- యదాపునర్దాతౄణామభావస్తదాకన్యైవగమ్యంగమనార్హముక్తలక్షణంస్వయమేవవరయేదిత్యర్థః॥౨॥నారదః ॥ శ్లో ॥ పితాదద్యాత్స్వయంకన్యాంభ్రాతావానుమతేపితుః।మాతామహోమాతులశ్చసకుల్యోబాంధవస్తథా।మాతాత్వభావేసర్వేషాంప్రకృతౌయదివర్తతే।తస్యామప్రకృతిస్థాయాంకన్యాందద్యుస్స్వజాతయః। యదాతునైవకశ్చిత్స్యాత్కన్యారాజానమావ్రజేత్।అనుజ్ఞయాతస్యవరంప్రతీతంవరయేత్స్వయమ్। సవర్ణమనురూపంచకులశీలబలశ్రుతైః। సహధర్మంచరేత్తేనపుత్రాంశ్చోత్పాదయేత్తతః। స్వతంత్రోపిహియత్కార్యంకుర్యాదప్రకృతింగతః। తదప్యకృతమేవస్యాదస్వతంత్రత్వహేతుతఇతి ॥ ౩ ॥ మనుః॥ యస్మైదద్యాత్పితాకన్యాంభ్రాతావానుమతేపితుః। తంశుశ్రూషేతజీవంతంసంస్థితంచనలంఘయేదితి॥ వా॥ఎతత్త్రయోఃప్రాధాన్యప్రతిపాదనార్థంనపునరన్యనిషేధాయ॥ఇతికన్యాదాతృనిరూపణమ్. ... ... *

—* అథబ్రాహ్మాదివివాహభేదాః. *—

౧॥తత్రమనుః॥శ్లో॥చతుర్ణామపివర్ణానాంప్రేత్యేహచహితాహితాన్। అష్టావిమాన్సమాసేనస్త్రీవివాహాన్నిబోధత। బ్రాహ్మోదైవస్తథైవార్షఃప్రాజాపత్యస్తథాసురః। గాంధర్వోరాక్షసశ్చైవపైశాచశ్చాష్టమోధమః।

వా ॥ ఆర్షాత్ప్రాజాపత్యస్యశ్రైష్ఠ్యేపివృత్తభంగతయాత్రక్రమభంగః ॥ ౨ ॥ అ॥బ్రాహ్మాదీనాంలక్షణమష్ట
భిర్శ్లోకైరాహసఏవ ॥ శ్లో ॥ ఆచ్ఛాద్యచార్హయిత్వాచశ్రుతిశీలవతేస్వయమ్ । ఆహూయదానంకన్యాయాబ్రా
హ్మోధర్మఃప్రకీర్తితః॥ టీ ॥ ధర్మసాధనత్వాద్వివాహఏవధర్మశబ్దేనోచ్యతే- బ్రహ్మశబ్దోధర్మవచనః- ధ
ర్మాతిశయయుక్తత్వాద్బ్రాహ్మత్వం ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేతువితతేసమ్యగృత్విజేకర్మకుర్వతే । అలంకృత్యసుతాదా
నందైవంధర్మంప్రచక్షతే ॥ టీ ॥ దైవకార్యాధికృతాయదానాద్దైవత్వం ॥ శ్లో ॥ ఏకంగోమిథునంద్వేవావరా
దాదాయధర్మతః । కన్యాప్రదానంవిధివదార్షోధర్మస్సఉచ్యతఇతి ॥ టీ ॥ ధర్మతఆదాయధర్మార్థమాదా
యనార్థార్థం- యత్కన్యాప్రదానంసఆర్షోధర్మః- విక్రయదోషభయాదృషిణానురక్తవేతనైరేవవిద్యాదీయ
తేశుశ్రూషాదికంశిష్యతః కించిదాదీయతేచ ఆర్షేపికన్యాదీయతేవరాత్కించిదాదీయతేచ తేనదానసామాన్యేనా
ర్షత్వం ॥ శ్లో ॥ సహోభౌచరతాంధర్మమితివాచానుభాష్యతు । కన్యాప్రదానమభ్యర్చ్యప్రాజాపత్యోవిధిః
స్మృతఇతి ॥ టీ ॥ ఉభౌయువాంసహధర్మంచరతంనపృథగితివాచానుభాష్య అహంగృహస్థాశ్రమఏవధర్మంచరి
ష్యామినాన్యాశ్రమస్థఇతివరంప్రతిశ్రావ్యేత్యర్థః - ప్రాజాపత్యోవిధిః - విధీయతఇతి విధిఃవివాహః - గార్హస్థ్య
ప్రాధాన్యనిబంధనం ప్రాజాపత్యత్వం - గార్హస్థ్యప్రధానోహిప్రజాపతిః ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతిభ్యోద్రవిణందత్వాక
న్యాయైచాన్యశక్తితః।కన్యాప్రదానంస్వాచ్ఛంద్యాదాసురోధర్మఉచ్యతఇతి ॥ టీ ॥ కన్యాయాఃజ్ఞాతిభ్యఃఅన్యస్య
శక్తితఃపరస్యశక్తితోభ్యధికందత్వాదాపయిత్వా స్వాచ్ఛంద్యాత్ లోకశాస్త్ర మర్యాదాలంఘనేనయత్కన్యాదా
నంసఆసురః - పరస్వాపహరణాత్ - స్వాచ్ఛంద్యనిబంధనమాసురత్వం- అసురాహిస్వాచ్ఛంద్యేనపరవిత్తమపహ
రంతి ॥ శ్లో ॥ ఇచ్ఛయాన్యోన్యసంయోగఃకన్యాయాశ్చవరస్యచ।గాంధర్వస్సవిధిర్జ్ఞేయోమైథున్యఃకామసంభవఇతి॥
టీ ॥ మైథున్యఃమిథునపర్యంతః- అన్యోన్యసంయోగః- కామసంభవోగాంధర్వః- గంధర్వత్వంకామపరత్వనిబంధనం-
గంధర్వాహికామపరాః-స్త్రీకామావైగంధర్వాఇతిశ్రుతేః - స్మరతిచభగవాన్వాల్మీకిః-తీక్ష్ణకామాస్తుగంధర్వాస్తీ
క్ష్ణకోపాభుజంగమాఇతి॥ శ్లో॥ హత్వాఛిత్వాచభిత్వాచక్రోశంతీంరుదతీంగృహాత్ ।ప్రసహ్యకన్యాహరణంరాక్షసో
విధిరుచ్యతఇతి॥ టీ ॥ వివాహనిరోధకాన్హత్వాఛిత్వాభిత్వాచకన్యకాంపరిభూయయద్ధరణంసరాక్షసః - హింసా
ప్రాధాన్యాద్రక్షస్త్వం- హింసాప్రధానాహిరాక్షసాః ॥ శ్లో ॥ సుప్తాంమత్తాంప్రమత్తాంవారహోయత్రోపగ
చ్ఛతి।సపాపిష్ఠోవివాహానాంపైశాచఃప్రథితోష్టమఇతి॥ టీ ॥ సుప్తమత్తప్రమత్తకన్యాభోగనిబంధనంపైశాచత్వం- పి
శాచాహిసుప్తమత్తప్రమత్తానావిశంతి ॥ ౩ ॥ బ్రాహ్మాదివివాహానాంఫలమాహసఏవ ॥ శ్లో ॥ దశపూర్వాపరా
న్వంశ్యానాత్మానంచైకవింశకమ్।బ్రాహ్మీపుత్రస్సుకృతకృన్మోచయేదేనసఃపితౄన్ । దైవోఢాయాస్సుతశ్చైవస
ప్తసప్తపరావరాన్। ఆర్షోఢాయాస్సుతస్త్రీంస్త్రీన్ షట్షట్కాయోఢయాసుతః ॥ టీ ॥ కాయోఢయాసుతఃప్రా
జాపత్యేనోఢాయాస్సుతః-విభక్తివ్యత్యయః-చతుర్షువివాహేషుఆముష్మికంఫలంప్రత్యేకముక్త్వా - ఐహికంచసము
దాయేఫలంశ్లోకద్వయేనాహ॥ శ్లో ॥బ్రాహ్మాదిషువివాహేషుచతుర్ష్వేవానుపూర్వశః।బ్రహ్మవర్చస్వినఃపుత్రాజా
యంతేశిష్టసమ్మతాః। రూపసత్వగుణోపేతాధనవంతోయశస్వినః। పర్యాప్తభోగధర్మిష్ఠాజీవంతిచశతంసమాఇతి॥
ఆ॥ ఆసురాదిషుచతుర్షుజాతపుత్రగుణమాహ॥ శ్లో ॥ ఇతరేషుతుశిష్టేషునృశంసానృతవాదినః । జాయంతేదుర్వి
వాహేషుబ్రహ్మధర్మద్విషస్సుతాః।అనిందితైస్స్త్రీవివాహైరనింద్యాభవతిప్రజాః।నిందితైర్నిందితానౄణాంతస్మా
న్నింద్యాన్వివర్జయేదితి॥ వా ॥ అననుజ్ఞాతవివాహవిషయేయంనిందా- తథాహి-క్షత్రియాదిషుగాంధర్వరాక్షసాద్యు
పదేశానర్థక్యప్రసంగాత్ ॥ ౪ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి॥ శ్లో ॥బ్రాహ్మోవివాహఆహూయదీయతేశక్త్యలంకృ
తా। తజ్జఃపునాత్యుభయతఃపురుషానేకవింశతిమ్।యజ్ఞస్థఋత్విజేదైవఆదాయార్షస్తుగోద్వయమ్। చతుర్దశప్రథ
మజఃపునాత్యుత్తరజస్తుషట్। ఇత్యుక్త్వాచరతాంధర్మంసహపాదీయతేర్థినే।సకాయఃపావయేత్తజ్జఃషట్షడ్వంశ్యాన్
సహాత్మనా।ఆసురోద్రవిణాదానాద్గాంధర్వస్సమ్మతాన్మిథః।రాక్షసోయుద్ధహరణాత్పైశాచఃకన్యకాఛలాదితి॥ ౫॥
మనుః ॥ షడానుపూర్వ్యావిప్రస్యక్షత్రస్యచతురోవరాన్। విట్ఛూద్రయోశ్చతానేవవిద్యాద్ధర్మ్యానరాక్షసాన్।చ
తురోబ్రాహ్మణస్యాద్యాన్ప్రశస్తాన్కవయోవిదుః । రాక్షసంక్షత్రియస్యైకమాసురంవైశ్యశూద్రయోరితి॥ ౬ ॥ మ
తాంతరమాహసఏవ ॥ పంచానాంతుత్రయోధర్మ్యాద్వావధర్మ్యౌస్మృతావిహ । పైశాచశ్చాసురశ్చైవనకర్త
వ్యౌకథంచన॥ టీ॥ పాశ్చాత్యానాంపంచానాంప్రాజాపత్యాదీనాంమధ్యేత్రయోధర్మ్యాః-పైశాచశ్చాసురశ్చద్వావ

ధర్మ్యా నకర్తవ్యా- కర్తృవిశేషానిర్దేశాత్ - అస్యమతస్యసర్వసాధారణత్వంగమ్యతే॥ ౭ ॥ చంద్రికాయామ్॥
శ్లో॥ చత్వారోబ్రాహ్మణస్యాద్యాశ్శస్తాగాంధర్వరాక్షసౌ। రాజ్ఞస్తథాసురోవైశ్యశూద్రేచాంత్యస్తుగర్హితఇతి ॥
టీ॥గర్హితోనకస్యాపిశస్తఇత్యర్థః॥ ౮ ॥ అ॥వివాహాంతరాలాభేపైశాచమాహవత్సః॥శ్లో॥సర్వోపాయైరసాధ్యా
స్యాత్సుకన్యాపురుషస్యయా। చౌర్యేణాపివివాహేనసావివాహ్యారహస్స్థితేతి ॥ ౯ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥తేషాంత్ర
యఆద్యాఃప్రశస్తాఃపూర్వఃపూర్వఃశ్రేయాన్ యథాయుక్తోవివాహస్తథాయుక్తప్రజాభవతీతి ॥ ౧౦ ॥ బో
ధాయనః॥ సూ ॥ అష్టౌవివాహాశ్శ్రుతిశీలేవిజ్ఞాయబ్రహ్మచారిణేర్థినేదీయతేసబ్రాహ్మఃఆచ్ఛాద్యాలంకృత్యైతయాస
హధర్మశ్చర్యతామితిప్రాజాపత్యః పూర్వాంలాజాహుతింహుత్వాగోమిథునంకన్యావతేదద్యాత్స ఆర్షః దక్షిణా
సునీయమానాస్వంతర్వేదిఋత్విజేసదైవస్సకామేన సకామాయామిథస్సంయోగస్సగాంధర్వో ధనేనోపతోష్యా
సురఃప్రసహ్యహరణాద్రాక్షసః సుప్తాంమత్తాంప్రమత్తాంవోపయచ్ఛేదితిపైశాచస్తేషాంచత్వారః పూర్వేబ్రాహ్మణ
స్యతేష్వపిపూర్వః పూర్వశ్శ్రేయానుత్తరేషాముత్తరోత్తరఃపాపీయాంస్తత్రాపిషష్ఠసప్తమౌ క్షత్ర ధర్మానుగతౌ
తత్ప్రత్యయత్వాత్ క్షత్రియస్యచపంచమాష్టమౌవైశ్యశూద్రాణామయంత్రితకళత్రాహి వైశ్యశూద్రాభవంతికృషిక
రణశుశ్రూషాధికృతత్వాద్గాంధర్వమప్యేకేప్రశంసంతిసర్వేషాంస్నేహానుగతత్వాద్యథాయుక్తో వివాహస్తథాయుక్తా
ప్రజాభవతీతివిజ్ఞాయతఇతి ॥ టీ ॥ పూర్వాంలాజాహుతిమితివైవాహికానాంలాజాహుతీనాంప్రథమాహుత్యనం
తరంకన్యాస్వామినేగోమిథునంవరఃప్రదాయతస్యా ఏవపునర్గ్రహణమార్షోనామవివాహః - దక్షిణాస్వితిఋత్వి
గ్వరణవేళాయామేవవరసంపద్యుక్తం - కంచిదృత్విక్త్వేనవృత్వాదక్షిణాకాలేతదీయభాగేన సహకన్యాంతస్మైద
ద్యాత్ - సచతాంప్రతిగృహ్యసమాప్తేయజ్ఞేశుభనక్షత్రేవివాహంకుర్యాత్సదైవః - ఉత్తరేషాంక్షత్రియాదీనాంవ
ర్ణానాంతత్ప్రత్యయత్వాత్ ధనబలప్రధానత్వాత్ క్షత్రియస్యచ-అయంత్రితకళత్రాహివైశ్యశూద్రాభవంతి- అ
యంత్రితమనియతంకళత్రంయేషాం తేతథాదారేష్వత్యంతనియమః తేషాంనభవతినిక్కృష్టకృషిశుశ్రూషాద్యధికృతత్వా
త్తయోర్వివాహోపితాదృశ ఏవేత్యర్థఇతిగోవిందస్వామీ ॥ ౧౧ ॥ గౌతమోపి॥ సూ ॥ బ్రాహ్మోవిద్యాచారి
త్రబంధుశీలసంపన్నాయదద్యాదాచ్ఛాద్యాలంకృతాం సంయోగమంత్రఃప్రాజాపత్యేసహధర్మశ్చర్యతామిత్యా
ర్షేగోమిథునంకన్యావతేదద్యాదంతర్వేద్యృత్విజేదానందైవోలంకృత్యేచ్ఛంత్యాస్స్వయంసంయోగోగాంధర్వోవి
త్తేనానతిస్త్రీమతామాసురఃప్రసహ్యాదానాద్రాక్షసోసంవిజ్ఞాతోపగమాత్పైశాచశ్చత్వారోధర్మ్యాఃప్రథమాష్షడి
త్యేకఇతి ॥ టీ ॥ ప్రాజాపత్యేవివాహేసహధర్మశ్చర్యతామితి ఏషసంయోగమంత్రః ప్రదానమంత్రఇత్యర్థః- ఆ
ర్షమపిప్రశస్తంకేచిన్నేచ్ఛంతితత్రాపిశుల్కగ్రహణాత్ ॥ ౧౨ ॥ తథాచమనుః॥ శ్లో॥ ఆర్షేగోమిథునంశు
ల్కంకేచిదాహుర్మృషైవతత్। అల్పోవాపిమహాన్వాపివిక్రయస్తావదేవసః॥ గోమిథునంశుల్కమాహుః-అనుజ్ఞా
నతేతన్మృషాతదయుక్తం - అల్పోవాపి మహాన్వా ద్రవ్యలోభాదాదీయమానంశుల్కం విక్రయఏవేత్యర్థః- కే
చిదేవంవ్యాచక్షతే - ఆర్షేవివాహేగోమిథునంశుల్కమితివదంతి - తన్మిథ్యా విక్రయఃక్రయసాధనమూల్యం
దేశకాలాద్యపేక్షయా అల్పంవామహద్వా భవతి - ఆర్షేతు గోమిథునం శుల్కపరిమాణస్యనియతత్వాన్న
క్రయక్రీతేత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తథాచదేవలః ॥ శ్లో ॥ పూర్వేవివాహాశ్చత్వారోధర్మ్యాస్త్రేయప్రదానికాః। అ
శుల్కాబ్రాహ్మణాహార్షాశ్చతారయంతికులద్వయమితి ॥ ౧౪ ॥ తథాచాపస్తంబః॥ సూ॥ వివాహేదుహితృమతే
దానంకామ్యంధర్మార్థంశ్రూయతే తస్మాద్దుహితృమతేరథగ్ంశతందేయంతన్మిథుయాకుర్యాదితి తస్యాంక్ర
యశబ్దస్సంస్తుతిమాత్రంధర్మాద్ధి సంబంధ ఇతి ॥ ౧౫ ॥ అ ॥ ఆర్షేవివాహేదుహితృమతేదానంక్వచిద్వేదే
శ్రూయతేతామేవశ్రుతిముదాహరతి ॥ శ్రు ॥ తస్మాద్దుహితృమతఇతి॥ టీ ॥ దుహితృమతేరథేనాధికంగవాంశతం
దేయంతచ్చశతందుహితృమాన్మిథుయాకుర్యాత్ మిథ్యాకుర్యాత్ - కన్యాయైవరాయచ తేత్రాలంకారాదిప్ర
త్యర్పణేనతద్ద్రవ్యాదానసామ్యగతిఃక్రయప్రసక్తిః వితథీకుర్యాదిత్యర్థః- యద్వా- మిథుయామిథునంవరదత్తద్రవ్యం
మిథునస్యకుర్యాదిత్యర్థః - మిథ్యాత్వంమిథునార్థత్వంచమిథుయాశబ్దస్య శ్రూయతే॥ శ్రు ॥ మాదేవానాం
మిథుయాకర్భాగధేయం - ఆపో వాఅగ్నేర్మిథుయాః - మిథునవాక్ భవతీతిచ ॥ టీ ॥ తద్దానంకామ్యంకామని
మిత్తంయథాయుక్తోవివాహస్తథాయుక్తాప్రజాభవతి- ఋషితుల్యాః పుత్రాయథాస్యురితి - తతశ్చధర్మార్థంన
క్రయార్థం॥ శ్రు ॥ అయజ్ఞో వాఏషః యోపత్నీకఇత్యాదిశ్రుతేః॥ వా॥ పాణిగ్రహణాదధిగృహమేధినోర్వ్రతమితి

సపత్నీకస్యైవ ధర్మాధికారస్మరణాచ్చ - వివాహస్య ధర్మార్థత్వేన తదర్థం దానమపి ధర్మార్థమేవ - యస్తు తస్యాం వివాహక్రియాయాం క్రయశబ్దః క్వచిత్ స్మృతౌ దృశ్యతే - స సంస్తుతిమాత్రం ద్రవ్యప్రదాన సామ్యాత్ న ముఖ్యక్రయత్వప్రతిపాదనార్థం - కుతః - హి యస్మాద్ధర్మాదేవ హేతోః సంబంధో దంపత్యోరిత్యర్థః - ఏవం చ ధర్మార్థదానవిధానాత్సర్వాణ్యుదకపూర్వాణి దానాన్యదృష్టార్థానీతి స్మరణాత్ - దుహితృమతే చ స్వదేయముదకపూర్వమేవ దద్యాత్ - దుహితృమాంశ్చ కన్యాం - అద్భిరేవ ద్విజాతీనాం వివాహస్తు ప్రశస్యత ఇతి స్మరణాదుదకపూర్వమేవ దద్యాత్ - దుహితృమతే తిరథం శతం దేయం తన్మిథునయా కుర్యాదితి శ్రుత్యా గోమిథునాదధికమప్యాదాయ వరయోగ్యం గృహక్షేత్రభూషణాదిద్వారా ప్రత్యర్పణే సతి వివాహో ధర్మ్య ఏవేతి గమ్యతే - న చైవమాసురః - ద్రవిణాదానాదితి స్మరణాత్ - ఆసురత్వం శంకనీయం - కన్యావతో భోగార్థం ద్రవ్యాదానే తథాత్వాత్ ॥ ౧౬ ॥ తథా చ గౌతమః ॥ సూ ॥ విత్తేనానతిః స్త్రీమతామాసుర ఇతి ॥ టీ ॥ ఆనతిః కన్యాదానం ప్రత్యానుగుణ్యం స్త్రీమతామితి వచనాత్ ॥ * ॥ కన్యాయై గృహక్షేత్రాది దత్త్వా వివాహేపి నాసురత్వమితి హారదత్తః ॥ ౧౭ ॥ కన్యాయా భూషణాచ్ఛాదనాద్యర్థం వరాద్ధనాదానం న దోషావహ మిత్యాహ మనురపి ॥ శ్లో ॥ యాసాం నాదదతే శుల్కం జ్ఞాతయో న స విక్రయః । అర్హణం తత్కుమారీణామానృశంస్యం చ కేవలమితి ॥ టీ ॥ యాసాం కన్యానాం నాదదతే నోపజీవంతి కేవలం నిశ్చితం ॥ ౧౮ ॥ అ॥ ఏతదేవాభిప్రేత్యాష్టభిః శ్లోకైస్సమర్థయతి ॥ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ పితృభిర్భ్రాతృభిశ్చైతాః పతిభిర్దేవరైస్తథా । సంపూజ్యా భూషితవ్యాశ్చ బహుకల్యాణమీప్సుభిః । యత్ర నార్యస్తు పూజ్యంతే రమంతే తత్ర దేవతాః । యత్రైతాస్తు న పూజ్యంతే సర్వాస్తత్రాఫలాః క్రియాః । శోచంతి జామయో యత్ర వినశ్యత్యాశు తత్కులమ్ । న శోచంతి తు యత్రైతా వర్ధతే తద్ధి సర్వదా । జామయో యాని గేహాని శపంత్యప్రతిపూజితాః । తాని కృత్యాహతానీవ వినశ్యంతి సమంతత ఇతి ॥ టీ ॥ జామయః స్వసారః - కృత్యా అభిచారక్రియా ॥ శ్లో ॥ తస్మాదేతాస్సదాభ్యర్చ్యా భూషణాచ్ఛాదనాశనైః । భూతికామైర్నరైర్నిత్యం సత్కారేషూత్సవేషు చ । సంతుష్టో భార్యయా భర్తా భర్త్రా భార్యా తథైవ చ । యస్మిన్నేవ కులే నిత్యం కల్యాణం తత్ర వై ధ్రువమ్ । యది హి స్త్రీ న రోచేత పుమాంసం న ప్రమోదయేత్ । అప్రమోదాత్పునః పుంసః ప్రజననం న ప్రవర్తతే । స్త్రియాం తు రోచమానాయాం సర్వం తద్రోచతే కులమ్ । అస్యాం త్వరోచమానాయాం సర్వమేవ న రోచత ఇతి ॥ వా ॥ యత ఏవం కన్యా భూషయితవ్యా అతో జ్ఞాతిభిర్వరాద్భూషణార్థం ధనాదానం న దోషావహమితి భావః ॥ ౧౯ ॥ స్వోపభోగార్థద్రవ్యగ్రహణే పిత్రాదీనాం దోషమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ న కన్యాయాః పితా విద్వాన్ గృహ్ణీయాచ్ఛుల్కమణ్వపి । గృహ్ణన్ హి శుల్కం లోభేన స్యాన్నరోపత్యవిక్రయీ । స్త్రీధనాని తు యే మోహాదుపజీవంతి బాంధవాః । నారీయానాని వస్త్రం వా తే పాపా యాంత్యధోగతిమితి ॥ ౨౦ ॥ అ॥ నారీశుల్కగృహీతా పాపీత్యాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ ఆదదీత న శూద్రోపి శుల్కం దుహితరం దదన్ । శుల్కం హి గృహ్ణన్ కురుతే ఛన్నం దుహితృవిక్రయమ్ । నానుశుశ్రుమ జాత్వేతత్పూర్వేష్వపి హి జన్మసు । శుల్కసంజ్ఞేన మూల్యేన ఛన్నం దుహితృవిక్రయమితి ॥ ౨౧ ॥ సంవర్తః ॥ కన్యావిక్రయిణో మూర్ఖా మహాపాపస్య కారకాః । పతంతి నరకే ఘోరే యావదాభూతసంప్లవమ్ । క్రయక్రీతా తు యా నారీ న సా పత్నీ విధీయతే । సా తు దైవే చ పిత్ర్యే చ దాసీ స్యాన్న చ సంశ్రితా । యస్తాం వివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణో మదమోహితః । అసంభాష్యస్త్వపాంక్త్యశ్చ స విప్రో వృషలీపతిరితి ॥ ౨౨ ॥ మనుష్యవిక్రయే దోషమాహ యమః ॥ యో మనుష్యం హి విక్రీయ యత్కించిద్ధనమృచ్ఛతి । తస్య మూత్రం పురీషం చ స పరత్రోపజీవతి ॥ కన్యావిక్రయిణో మూర్ఖా ఇహ కిల్బిషకారకాః । పతంతి నరకే ఘోరే దహత్యాసప్తమం కులమ్ । కన్యాం తు జీవనార్థాయ యశ్శుల్కేన ప్రయచ్ఛతి । ఉపభుంక్తే పురీషం చ మూత్రం తం తస్యాః పరత్ర చేతి ॥ అపి చ ॥ శుల్కం ప్రదాయ కన్యాయాః ప్రత్యాదానం విధానతః । విత్తహేతుర్వివాహో యమాసురష్షష్ఠ ఉచ్యత ఇతి దేవలస్మరణేన శుల్కనిబంధన ఆసురో వివాహః ॥ వా ॥ నన్వాసురో వివాహః కథం ధర్మ్యత్వేన మన్వాదిభిరాశ్రిత ఇతి చేన్న - పూర్వతనవివాహాసంభవే ఆపద్ధర్మత్వేన తస్యాప్యాశ్రయణాత్ ॥ ౨౩ ॥ తథా చ నారదః ॥ శ్లో ॥ వివాహాస్త్వష్టధా భిన్నా బ్రాహ్మ్యాద్యా మునిసత్తమాః । పూర్వః పూర్వః పరో జ్ఞేయః పూర్వాభావే పరః పర ఇతి ॥ ౨౪ ॥ చంద్రికాయామపి ॥ క్రీతా ద్రవ్యేణ యా నారీ న సా పత్నీ విధీయతే । తథా దైవే చ పిత్ర్యే చ దాసీం తాం కాశ్యపోబ్రవీదితి - యత్ కాశ్యపవచనం ॥ కువివాహైః క్రియాలోపైర్వేదానధ్యయనేన చ । కులాన్యకులతాం యాంతి బ్రాహ్మణాతిక్రమేణ చేతి - యదపి మనువచనం - తత్ప్రశస్తవివాహాసంభవవిషయమితి ॥ అత్ర కేచిదాహుః ॥ * ॥ భూమి

వ్రీహియవాజాశ్వవృషభధేన్వనడుహశ్చేతి స్థావరవిక్రయో నాస్తీతిచ గౌతమాదిభిః ప్రతిషిద్ధేపి భూమివిక్రయే ॥ శ్లో॥ భూమిం యః ప్రతిగృహ్ణాతి యశ్చ భూమిం ప్రయచ్ఛతి। తావుభౌ పుణ్యకర్మాణౌ నియతం స్వర్గగామినావితి - భూదానప్రశంసనాచ్చ విక్రయేపి కర్తవ్యే హిరణ్యోదకదానేన షడ్భిర్గచ్ఛతి మేదినీతి స్మరణాద్ధిరణ్యోదకం దత్వా దానరూపేణ స్థావరవిక్రయం కుర్యాదితి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం - తద్రీత్యాత్రాపి - కన్యావిక్రయిణో మూర్ఖాః - పైశాచశ్చాసురశ్చైవ న కర్తవ్యౌ కథంచనేతి - కన్యావిక్రయనిషేధాత్ - నాగ్నిచిన్నరకం యాతి నకన్యాదోయతస్స్మృతః। విశ్వజిత్సమ్మితో యజ్ఞః కన్యాదానం మహాఫలమ్ । జ్యోతిష్టోమాతిరాత్రాణాం శతం శతగుణం కృతమ్। ప్రాప్నోతి కన్యకాం దత్వా హిమమంత్రైశ్చ సంస్కృతామ్ । కనకాశ్వతిలానాగాదాసీగృహమణీరధాః। కన్యకా కపిలా చైవ మహాదానాని వై దశ। దశానాం తు సహస్రాణాం యుక్తానాం ధుర్యవాహినామ్ । సుపాత్రే వినియుక్తానాం కన్యాం విద్యాచ్చ తత్సమామ్। అన్నం విద్యా వధూస్త్రీణ గో భూ రుక్మాశ్వహస్తినామ్। దానాన్యుత్తమదానాని హ్యుత్తమద్రవ్యదానత ఇతి॥ వా॥ ఏవమాదిభిః కన్యాదానప్రశంసాదర్శనాచ్చ ద్రవ్యాదానమంతరేణ కన్యానధిగమే - పాణిగ్రహణాద్ధి సహత్వం కర్మస్వితి పాణిగ్రహణమారభ్యైవ వివాహసిద్ధాగ్నిహోత్రాది శ్రౌతస్మార్తకర్మాధికారీతి స్మరణాత్ - తదనుష్ఠానాయావశ్యకర్తవ్యే చ వివాహే సతి ॥ శ్లో ॥ అద్భిరేవ ద్విజాతీనాం వివాహస్తు ప్రశస్యత ఇతి స్మరణాత్ ఉదకపూర్వమేవ కన్యాప్యాదాతవ్యేతి - నహ్యాసురాదివివాహేషు సప్తపదాతిక్రమణాభావేన పతిత్వభార్యాత్వయోరనుపపత్తిరితి శంకనీయం - తత్రాపి స్వీకారానంతరమేవ సంస్కారవిధానాత్ ॥ ౨౫ ॥ తథాచ దేవలః ॥ శ్లో ॥ గాంధర్వాదివివాహేషు పునర్వైవాహికో విధిః। కర్తవ్యశ్చ త్రిభిర్వర్ణైస్సమయేనాగ్నిసాక్షిక ఇతి ॥ ౨౬ ॥ గృహ్యపరిశిష్టేపి॥ గాంధర్వాసురపైశాచా వివాహా రాక్షసశ్చ యః। పూర్వం పరిశ్రయస్తేషాం పశ్చాద్ధోమో విధీయత ఇతి॥ టీ॥ పరిశ్రయః స్వీకారః॥ వా॥ అత ఏవ న బలాదపహారమాత్రేణ భార్యాత్వమిత్యాహ వసిష్ఠః॥ ౨౭ ॥ శ్లో॥ బలాచ్చాపహృతా కన్యా మంత్రైర్యది న సంస్కృతా। అన్యస్మై విధివద్దేయా యథా కన్యా తథైవ సేతి ॥ ౨౮ ॥ అథ వివాహాంగవిశేషమాహ మనుః॥ పాణిగ్రహణసంస్కారస్సవర్ణాసూపదృశ్యతే। అసవర్ణాస్వయం జ్ఞేయో విధిరుద్వాహకర్మణి। శరః క్షత్రియయా గ్రాహ్యః ప్రతోదో వైశ్యకన్యయా। వాసోదశా శూద్రయా తు వర్ణోత్కృష్టస్య వేదన ఇతి ॥ టీ ॥ కరేణ కన్యాగ్రహణం పాణిగ్రహణం - పాణిగ్రహణమేవ చ సంస్కారః పాణిగ్రహణసంస్కారః - ఉత్కృష్టవేదనే సవర్ణాదుత్తరస్య వర్ణస్యాలాభే వివాహ ఇతి యావత్ ॥ ... ... *

—*అథైకకాలశోభనద్వయనిషేధః*—

౧ ॥ శోభనద్వయసన్నిపాతే సంగ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ ఏకోదరాణాం పుంసాం స్యాద్వివాహో నైకవత్సరే। భిన్నోదరాణాం కుర్వీత స్త్రీణాం చైవ న సంశయ ఇతి ॥ ౨ ॥ వరాహమిహిరః ॥ ఏకోదరప్రసూతానామేకస్మిన్నేవ వత్సరే। వివాహో నైవ కర్తవ్యో గర్గస్య వచనం యథేతి॥ వా॥ ఏతదృతుత్రయాదర్వాగ్విషయం ॥ ౩ ॥ యథాహ గార్గ్యః॥ శ్లో॥ ఏకమాతృప్రసూతానామేకస్మిన్వత్సరే యది। వివాహో నైవ కర్తవ్యో నిర్గతే తు ఋతుత్రయే। గ్రామాంతరేపి కర్తవ్యః కర్తవ్యో నైకవేశ్మనీతి ॥ ౪ ॥ అంగిరాః ॥ ఏకమాతృప్రసూతానామేకస్మిన్నేవ వత్సరే। వివాహో నైవ కర్తవ్యశ్శుభత్రయ్యృతుత్రయే। నకుర్యాద్వర్షభేదే తు త్రిమాసాదూర్ధ్వమాచరేత్। ఫాల్గునే చైత్రమాసే చ పుత్రోద్వాహోపనాయనే। భేదేత్వబ్దస్య కుర్వీత నర్తుత్రయవిడంబనమ్। న పుంవివాహోర్ధ్వమృతుత్రయేవా వివాహకార్యం దుహితుః ప్రకల్పయేత్। న మండనాచ్చాపి హి ముండనం చ స్యాన్ముండనాన్మండనమన్వగే వేతి॥ టీ॥ మండనం వివాహః - ముండనముపనయనం ॥ ౫ ॥ శాతాతపః॥ శ్లో॥ మండనం ముండనం చైవ న కుర్యాదేకవత్సరే। ముండనం ప్రథమం కుర్యాన్మండనం తు తతః పరమితి ॥ ౬ ॥ శ్రీధరీయే॥ శ్లో ॥ పుత్రస్య పాణిగ్రహణాత్పరస్తాన్నమాసషట్కాత్తనయావివాహః। తద్వద్వివాహాదపినోపనీతిస్తథోపనీతేః పరతశ్చ చౌళమితి ॥ ౭ ॥ గర్గః॥ శ్లో॥ ఏకమాతృప్రసూతానాం కన్యకాపుత్రయోర్ద్వయోః। సహోద్వాహో న కర్తవ్యస్తథా నైవోపనాయనమితి ॥ ౮ ॥ స్మృతిరత్నే॥ ఏకస్మిన్ శోభనే వృత్తే ద్వీశుభం న తు కారయేత్। యది కుర్యాత్ప్రమాదేన తత్ర స్యాదశుభం ధ్రువమితి॥ ౯॥ పుత్రీవిషయే విశేషమాహాంగిరాః ॥ శ్లో॥ ఉద్వాహ్య పుత్రీం న పితా విదధ్యాత్పుత్ర్యంతరస్యోద్వహనం న జాతు। యావచ్చతుర్థదినమంగళస్య సమాపనం తావదతో విదధ్యాదితి॥ ౧౦ ॥ గర్గః॥ పుత్రీపరిణయాదూర్ధ్వం యావద్దినచతుష్టయమ్। పుత్ర్యంతరస్య కుర్వీత నోద్వాహమితి సూరయ ఇతి ॥ ఏకస్మిన్ గృహే ఏకైవ శుభక్రియా ॥ ౧౧ ॥ తత్ర గర్గః ॥

ఏకస్మింస్తుగృహేకుర్యాదేకామేవశుభక్రియామ్ । అనేకాంయస్తుకుర్వాణస్సనాశమధిగచ్ఛతి ॥ ద్విశోభనంత్వేకగృహేతునేష్టంశుభంతుకుర్యాన్నవతైఃపరస్తాత్ । అవశ్యకేశోభనఉత్సుకశ్చేదాచార్యభేదేనతథైవకుర్యాదితి॥ ౧౨ ॥ నారదః ॥ శుభకృత్యత్రికోద్వాహాత్పశ్చాత్తత్రకరగ్రహః। ఏకతిథ్యామపిప్రాహుర్భాగవోభిన్నవేళయా॥ ఏకోదరోద్భవపుత్రాసుతయోర్వివాహోమాసాంతరేమనువసిష్ఠపరాశరాద్యాః । ఇచ్ఛంతిమంగళమథాశువదంతిగర్గాః కేచిత్తథైకదివసేప్యుభయప్రభేదే॥ ఏకలగ్నేపిభిన్నాంశేవసిష్ఠాత్రిపరాశరాః । ద్వయోర్వివాహమిచ్ఛంతిపృథగ్గాత్రేమేథమండపఇతి ॥ ౧౩ ॥ బృహస్పతిః॥ ఏకస్మిన్దివసేప్యేకలగ్నేభిన్నాంశకేతథా । ఏకగర్భోత్థయోర్వాద్యోర్వివాహశ్శుభకృద్భవేత్ । దేశభేదాత్కులాచారాదిమేధమాః ప్రకీర్తితాః॥ ఏకలగ్నేద్విలగ్నేవాగృహేయత్రద్విశోభనమ్ । తయోరన్యద్వినష్టంస్యాద్వర్షతేన్యదితిస్థితిః॥ ఏకమాతృప్రసూతానామేకస్మిన్నేవవాసరే । ఏకఏవనకుర్వీతవివాహవ్రతబంధనమ్ ॥ ఏకోదకతాశుభంకుర్యాన్నపుత్ర్యోఃపుత్రయోరపి । షణ్మాసేవాచతుర్మాసేపూర్ణేవర్షేశుభావహమితి ॥ ౧౩ ॥ శాతాతపః॥ ఏకమాతృప్రసూతానాంనాగ్నికార్యద్వయంభవేత్ । భిన్నోదరప్రసూతానాంనేతిశాతాతపోబ్రవీత్ ॥ యత్రోపయమనాదూర్ధ్వంషణ్మాసాభ్యంతరేపివా। పుత్ర్యోద్వాహంనకుర్వీతవివాహాద్వ్రతబంధనమ్॥ టీ ॥ ఉపయమనం వివాహః-వివాహాద్వ్రతబంధనంవివాహాదూర్ధ్వంషణ్మాసాభ్యంతరేవ్రతబంధనముపనయనంనకుర్వీత- ఏతానివచనానియమళవ్యతిరిక్తవిషయాణి ॥ ౧౪ ॥ కాలదీపేయమళవిషయేవిశేషోదర్శితః ॥ శ్లో ॥ భ్రాతృద్వయేస్వస్రుయుగేస్వస్రుభ్రాతృయుగేథవా । సమానాపిక్రియాకార్యామాతృభేదేతథైవచేతి॥ వా॥ భ్రాతృద్వయేపియమళ ఇత్యర్థః- అత్రచప్రథమజఏవజ్యేష్ఠః॥ ... ... *

—* యమళయోర్జ్యైష్ఠ్యకానిష్ఠ్యనిరూపణమ్. *—

౧ ॥ తథాచమనుః॥ శ్లో ॥ సదృశస్త్రీషుజాతానాంపుత్రాణామవిశేషతః । నమాతృతోజ్యైష్ఠ్యమస్తిజన్మతోజ్యైష్ఠ్యముచ్యతే ॥ జన్మజ్యైష్ఠ్యేనచాహ్వానంసుబ్రహ్మణ్యాస్వపిస్మృతమ్ । యమయోశ్చైకగర్భేపిజన్మతోజ్యైష్ఠ్యతాస్మృతేతి॥ ౨ ॥ సంగ్రహేపి॥ యమయోర్జాతయోర్జ్యైష్ఠ్యంజన్మతః ప్రోచ్యతేబుధైః। గర్భస్యకస్యచిల్లోకేచిరాజ్జననదర్శనాత్ ॥ యమయోర్జననాజ్జ్యైష్ఠ్యమాధానంచేష్యతేబుధైరితి ॥ ౩ ॥ యత్తు ॥ యమళావేకగర్భేతుస్త్రీవాథపురుషోపివా। కనిష్ఠఆద్యజాతస్స్యాత్పశ్చాజ్జాతోగ్రజస్స్మృతఇతిస్మరణాత్॥ వా ॥ తత్సమభాగస్థగర్భవ్యతిరిక్తోపర్యధోభాగస్థవిషయం॥ శ్లో॥ పార్శ్వయోస్సంస్థితౌగర్భౌతయోర్యఃపూర్వజస్సతు। జ్యేష్ఠఇత్యుచ్యతేసద్భిర్జాతకాదిషుకర్మస్వితిబాదరాయణీయస్మరణాత్ ॥ ౪ ॥ దత్తౌరసయోర్విషయే విశేషః స్మృత్యంతరేభిహితః ॥ శ్లో ॥ ఔరసేతుసముత్పన్నేదత్తోజ్యేష్ఠోనచేష్యతే ॥ వా ॥ ఔరసః కనిష్ఠోపిదత్తవివాహాత్పూర్వంవివాహేదిత్యర్థః॥ శ్లో ॥ సోమపూర్వంతుయోదత్తస్సఏవజనకస్యచ। గోత్రేణవివహేత్కన్యాంపుత్రాదౌచనిషేధకృత్ ॥ దాతృగోత్రసముద్భూతాంగృహీతకులసంభవః। ఉద్వహేద్దశమాదూర్ధ్వంనోద్వహేదితిగౌతమఇతి॥ వా॥ సపత్నీపుత్రయోస్తు పితృజీవద్దశాయాం జన్మజ్యైష్ఠ్యక్రమేణ వివాహః - పితృమరణానంతరంతువివాహేనక్రమనియమఇతి కేచిత్ ॥ ... ... *

—* సీమంతజాతయోర్జ్యేష్ఠమాసవివాహనిషేధః *—

౧ ॥ అథపుంసువనసంస్కృతగర్భస్యజన్మమాసజ్యేష్ఠమాసయోరుత్సవనిషేధమాహాంగిరాః॥ శ్లో॥ మౌంజీనిబంధవ్రతకర్మణీచచూడాకృతిశ్చప్రథమోవివాహః । స్నానంచపుంసఃప్రథమస్యనేష్టంజ్యేష్ఠాఖ్యమాసేపిచజన్మమాసఇతి ॥ ౨ ॥ కాలాదర్శేపి॥ ఆద్యగర్భోత్థయోర్జ్యేష్ఠమాసినోద్వాహమాచరేదితి ॥ వా॥ ప్రథమగర్భప్రసూతయోఃస్త్రీపుంసయోర్జ్యేష్ఠమాసిఉద్వాహకర్మనాచరేదిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ రత్నమాలాయామపి॥ శ్లో ॥ జన్మమాసినచజన్మభేతథానైవజన్మదివసేచకారయేత్ । ఆద్యగర్భదుహితుస్సుతస్యవాజ్యేష్ఠమాసినతుపాణిపీడనమితి॥ ౪॥ అత్రిః॥ జన్మభేజన్మదివసేజన్మమాసేశుభంత్యజేత్ । జ్యేష్ఠమాస్యాద్యగర్భస్యశుభంవర్జ్యంస్త్రియాఅపి। మౌంజ్యుద్వాహవ్రతిష్ఠాదీన్కేచిత్తత్రాపికుర్వతఇతి॥ ౫॥ నారదః॥ జన్మమాసేపిజన్మర్క్షేనచజన్మతిథావిదినే। ఆద్యగర్భసుతస్యాథదుహితుర్వాకరగ్రహః। నైవోద్వాహోజ్యేష్ఠమాసేదంపత్యోస్తుపరస్పరమ్। జ్యేష్ఠమాసేతయోరేకజ్యేష్ఠఃశ్రేష్ఠస్తునాన్యథేతి ॥ ౬ ॥ గర్గః॥ జ్యేష్ఠస్యజ్యేష్ఠకన్యాయావివాహోనప్రశస్యతే। ద్వౌజ్యేష్ఠౌమధ్యమౌప్రోక్తౌజ్యేష్ఠమేకంశుభావహమ్। జ్యేష్ఠత్రయంనకుర్వీతవివాహంబహుసమ్మతమితి॥ ... ... *

—* సింహస్థేగురౌగురుశుక్రమౌఢ్యాదౌవివాహనిషేధః. *—

౧ ॥ మత్స్యః॥సింహస్థితేసురగురావధిమాసకేచజ్యేష్ఠేతథాద్యతనయస్యశుభుక్రగుర్వోః। మౌఢ్యేతథాస్థవిర బాలకయోశ్చగుర్వాజ్జన్మస్థితేసురగురౌనహిమంగళానీతి ॥ ౨ ॥ గర్గః॥ గురౌసింహస్థితేచైవసూర్యేచధనుషిస్థి తే। వివాహమపినేచ్ఛంతిమునయఃకాశ్యపాదయఇతి ॥ ౩ ॥ నారదః ॥ గురౌతుసింహరాశిస్థేభాగేభాగ్యశుభే భవేత్।ప్రైత్రేయమత్స్యేఽసానారీవివాహేవిధవాభవేదితి ॥ వా ॥ ఏతన్నర్మదోత్తరవిషయం॥ యదాహవ్యాసః॥ నర్మదోత్తరదేశేతుసింహస్థేదేవమంత్రిణి। వివాహంనైవకుర్వీతనిషేధోనాస్తిదక్షిణేఇతి ॥ ౪ ॥ శ్రీధరీయే ॥ న ర్మదోత్తరభాగేషుసింహస్థేఽమరపూజితే। వివాహాదినకుర్వీతనాయందోషోస్తిదక్షిణే॥సింహరాశౌసింహరాశౌ యావత్తిష్ఠతివాక్పతిః।నర్మదాయామ్యకోణేషునదోషోదక్షిణాపథఇతి॥ ౫॥ అణ్ణవే॥అన్నప్రాశనవైవాహంపుంసోజ న్మర్క్షఏవచ।జన్మమాసేచవర్జ్యంస్యాన్నర్మదాతీరఉత్తరే ॥ నర్మదాదక్షిణేభాగేవివాహాదిషుమంగళమ్ । జ న్మమాసేశుభంప్రోక్తంబహూనాంసమ్మతంత్విదమితి ॥ ౬ ॥ వ్యాసః॥ అన్నప్రాశనమాతిథ్యంవివాహంవాస్తుక ర్మచ।రాత్రావహనివాకుర్యాచ్ఛేషాణ్యహనికారయేత్ ॥ ఆషాఢఃపోష్ఠపన్మాఘామార్గశీర్షస్తథైవచ । చ త్వారోదూషితామాసావర్ణసంస్కారకర్మణీతి ॥ మీనేధనుషిసింహేచస్థితేసప్తతురంగమే।క్షౌరమన్నంనకుర్వీ తవివాహంమౌంజిబంధనమ్।మాఘఫాల్గునవైశాఖజ్యేష్ఠమాసాశ్శుభావహాః।మధ్యమాఃకార్తికోమార్గశీర్షకోఽసం దితాఃపరే ॥ నకదాచిద్దశర్క్షేషుభానోరార్ద్రాప్రవేశనాత్ । పౌషచైత్రౌశుభౌగార్గ్యోనేతిప్రాహబృహస్ప తిః ॥ శ్రావణంకేచిదిచ్ఛంతినేచ్ఛంత్యన్యేమహర్షయః।కన్యాకుంభకులీరస్థేరవౌక్షౌరంవివర్జయేత్ ॥ ఆషాఢాదిచ తుర్మాసాంశ్చాంద్రాన్పౌషంచవర్జయేత్ । సార్వకాలికమిచ్ఛంతివివాహంగౌతమాదయఇతి ॥ ౭ ॥ ఆపస్తం బః॥ సూ॥ సర్వఋతవోవివాహస్యశైశిరౌమాసౌపరిహాప్యోత్తమంచనైదాఘమితి ॥ టీ ॥ శైశిరౌమాఘఫాల్గునౌ- నైదాఘస్యగ్రీష్మస్యయశ్చోత్తమఃఅంత్యఃఆషాఢఃతానేతాంస్త్రీన్మాసాన్ - పరిహాప్యవర్జయిత్వా సర్వఋతవో వివాహస్యకాలఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ఆశ్వలాయనశ్చ॥ సూ ॥ సార్వకాలికమేకేవివాహమిచ్ఛంతీతి ॥ ౯ ॥ సంగ్ర హే॥ శ్లో॥కార్తికాశ్వయుజౌమాసావుద్వాహేదక్షిణాయనే । శంసంతిశ్రావణంచాన్యేమాంసాస్త్వన్యేవిగర్హి తాఇతి ॥ ౧౦ ॥ అత్రవ్యవస్థామాహవ్యాసః॥ అథమ్యాయేవివాహాస్తేసమ్మతాస్సార్వకాలికాఇతి ॥ ౧౧ ॥ ద క్షః॥ రాక్షసాసురగంధర్వపైశాచాబ్రాహ్మస్యతు।సిద్ధతిథిమాసేపిసమ్మతాఇతినిశ్చయఇతి ॥ ౧౨ ॥ గృహ్యప రిశిష్టే॥ సూ॥ ధర్మ్యేష్వేవవివాహేషుకాలప్రతీక్షణంనాధర్మ్యేష్వితి ॥ ౧౩ ॥ బోధాయనః॥ శ్లో॥యస్మిన్కా లేవిరోధాస్తిజ్యోతిషాక్తాగమోక్తయోః।జ్యోతిషోక్తంవిహాయైవస్మృతిచోదితమాచరేదితి ॥ ౧౪ ॥ వ్యాసః ॥ వి ష్ణోఃప్రస్వాపమోత్థానమధ్యేనైవోపనాయనమ్ వివాహంనైవకుర్వీతనైవకుర్యాన్మహోత్సవమితి ॥ ౧౫ ॥ స్మృ త్యర్థసారే ॥ అంధఃశ్విత్రీచకునఖీహీనాంగఃపంగురేవచ।కాలప్రదోషవేద్యత్రకులక్షయకరంహితదితి॥ టీ॥ కాల ప్రదోమహూర్తవిధాతా॥ ౧౬ ॥ దేవోత్సవమధ్యేమనుష్యోత్సవంనిషేధతి ॥ దేవలః ॥ దేవోత్సవేప్రవృత్తేతుస మనుష్యోత్సవోమతః। తస్మిన్గ్రామేనకుర్వీతకుర్యాచ్చేత్సవినశ్యతీతి॥ ఇతిశోభనద్వయసన్నిపాతాదినిరూపణమ్॥ *

—* అథవధూవృద్ధిపరీక్షా. *—

౧ ॥ తత్రాపస్తంబః॥ సూ॥ శక్తివిషయేద్రవ్యాణిప్రతిచ్ఛన్నాన్యుపనిధాయబ్రూయాదుపస్పృశేతినానాబీ జానిసంసృష్టానివేద్యాఃపాంసూన్క్షేత్రాల్లోష్టంశకృచ్ఛ్మశానలోష్టమితి పూర్వేషాముపస్పర్శనేయథాలింగ మృద్ధిరుత్తమంపరిచక్షతఇతి॥ టీ ॥ నానాబీజానివ్రీహియవాదీనిసంసృష్టాన్యేకస్మిన్మృత్పిండేఽక్షిప్తానిప్రతిచ్ఛన్నాని కృత్వా-సామిక్యావేద్యాహృతాన్పాంసూన్ - క్షేత్రాత్సస్యసంపన్నాదాహృతం లోష్టం - శకృత్ శ్మశానలో ష్టంచపృథక్పిండేష్వక్షిప్య- ప్రతిచ్ఛన్నానికృత్వాఏకస్మిన్భాజనేనిధాయకన్యాంబ్రూయాదేషాంపిండానామేకము పస్పృశేతి - పూర్వేషాంచతుర్ణాముపస్పర్శనేయథాయోగ్యమృద్ధిః - నానాబీజానాముపస్పర్శనే ప్రజాస మృద్ధిః-వేద్యాఃపాంసూనాంయజ్ఞసమృద్ధిః - క్షేత్రాల్లోష్టస్యసస్యసమృద్ధిః - శకృతఃపశువృద్ధిః - ఉత్తమంశ్మ శానలోష్టంపరిచక్షతేగర్హంతేశిష్టాఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ అష్టౌపిండాన్కృత్వాఋతమగ్రే ప్రథ మంజజ్ఞేఋతేసత్యంప్రతిష్ఠితంయదియంకుమార్యభిజాతా తదిదమిహప్రతిపద్యతయత్సత్యంతద్దృశ్యతామితి- పిం డానభిమంత్ర్యకుమారీంబ్రూయాదేషామేకంగృహాణేతి- క్షేత్రాచ్చేదుభయతస్సస్యాద్గృహ్ణీయాద్ అన్నవత్యస్యాః

ప్రజాభవిష్యతీతి విద్యాత్ - గోష్ఠాత్పసుమతీ వేదీపురుషా ద్బ్రహ్మవర్చసిన్య విదాసీనో ప్ర దాత్ సర్వసంప న్నాదేవనాత్ కితవీచతుష్పథాద్ద్విప్రవా్రజినీఇరిణాదధన్యాశ్మశానాత్పతిఘ్నీతి॥ టీ ॥ శ్మశానపిండస్పర్శనేతస్యా ఏవవైధవ్యంభవిష్యతీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ హారీతః॥ శ్లో॥ ప్రత్యుద్వాహో నైవకార్యో నైకస్మై దుహితృద్వయమ్। న చైకజాతయోఃపుంసోః ప్రయచ్ఛేద్దుహితృ ద్వయమితి ॥ ౪ ॥ పితుః స్వసారంమాతుశ్చ మాతులానీం స్నుషామపి। మాతుస్సపత్నీంభగినీమాచార్యతనయాంతథా । ఆచార్యపత్నీంస్వసుతాంగచ్ఛంస్తుగురుతల్పగఇతిదోషస్మరణాత్॥ సాతఃపౌత్రపరంపరయావా ॥ శ్లో ॥ శ్వశ్రూః పూర్వజపత్నీచమాతృతుల్యాఃప్రకీర్తితాః॥ పితృపత్న్యస్సర్వామాతరఇత్యాద్యతిదేశేనవా-తాదృశీనోద్వాహ్యేతి॥ ... ... *

—* కన్యాదానకాలనియమక్రమః. *—

౧ ॥ సంగ్రహకారః॥ శ్లో ॥ భుక్త్వాంసముద్వహేత్కన్యాం సావిత్రీగ్రహణంతథా। ఉపోషితస్సవైదద్యాదర్చితాయద్విజాతయఇతి॥ వా ॥ భుక్త్వోద్వాహస్మరణమధమవివాహవిషయం॥ తదాహవ్యాసః ॥ శ్లో ॥ గాంధర్వాసురయోరేవభుక్త్వాతుపరిణీయతే। బ్రాహ్మాదిషువివాహేషుభోజనంనేతికాశ్యపఇతి ॥ ౩ ॥ శాతాతపః॥ బ్రాహ్మాదిషువివాహేషుపూర్వంహోమఃప్రశస్యతే। కన్యాస్వీకరణంపశ్చాద్వ్యత్యయశ్చాసురాదిషు । స్వగృహ్యోక్తవిధానాద్వాపౌర్వాపర్యవ్యవస్థితిరితి ॥ ౪ ॥ వ్యాసః ॥ దద్యాత్పూర్వముఖఃకన్యాంగృహ్ణీయాదుత్తరాముఖః। దంపత్యోరర్ధలేచాయచాతుశ్చైవవివర్ధతఇతి ॥ ౫ ॥ స్కాందేపి ॥ నామగోత్రేసముచ్చార్య ప్రాఙ్ముఖో వారిపూర్వకమ్। ఉదఙ్ముఖాయవై దద్యాత్కన్యాంచైవయవీయసీమితి ॥ ౬ ॥ వసిష్ఠస్తువిశేషమాహ ॥ ప్రాక్ప్రత్యఙ్ముఖయోశ్చైవదాతృగ్రాహకయోఃస్థితిః। ఉద్వాహేచైవగోదానాదానయోరేవమేవహీతి ॥ ౭ ॥ అగ్నేయపురాణే॥ దద్యాత్తుప్రాఙ్ముఖస్తస్మై వరఃప్రత్యఙ్ముఖోవధూమ్। గృహీత్వాశోభనేలగ్నే ఈక్షేతాపాదమస్తకమితి॥ టీ॥ అత్రస్మృతీనాంవిరోధేవికల్పోద్రష్టవ్యః ॥ ౮ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో ॥ ఆచ్ఛాద్యాలంకృతాంకన్యాంగృహ్ణాన్వామకరేణతు। గోత్రమాదౌతుసంకీర్త్య ప్రపితామహపూర్వకమ్॥ ప్రపితామహపూర్వాయఫలముద్దిశ్యదాపయేత్ । నాందీముఖేవివాహేచప్రపితామహపూర్వకమ్। నామసంకీర్తయేద్విద్వానన్యత్రపితృపూర్వకమితి॥ ౯ ॥ దక్షః॥ నామగోత్రేసముచ్చార్యప్రపితామహపూర్వకమితి ॥ ౧౦ ॥ జమదగ్నిః॥ కన్యాంవామకరేకృత్వాప్రపితామహపూర్వకమితి ॥ ౧౧॥ దేవీపురాణే॥ గోత్రమాదౌతుసంకీర్త్యకీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ । పితామహంచపితరంకన్యామేవవరాయచ । ఆసీనాయాఃస్త్రియాస్తిష్ఠన్ గృహ్ణీమీత్యద్భిరంతతః। గృహ్ణీయాత్పాణిముత్తానంసాంగుష్ఠాంగులిదక్షిణమితి॥ ౧౨॥ ఔపాసనాత్పూర్వమగ్నినాశేపునర్వివాహః॥ తథాసంగ్రహే॥ పూర్వమౌపాసనారంభాదగ్నినాశో యదాభవేత్ । పునర్వివాహఃకర్తవ్యఃపరతస్తునవిద్యతఇతి ॥ వా ॥ ఋగ్వేదినాంప్రవేశహోమాత్పూర్వం యజుర్వేదినామౌపాసనారంభాత్ - సామవేదినాం లేఖాహోమాత్పూర్వంచాగ్నినాశే పునర్వివాహఇతి ॥ ౧౩ ॥ బోధాయనః ॥ సూ॥ అథచేదౌపాసనారంభాత్ప్రాగ్జ్వలనస్యనాశఃపునర్వివాహంకుర్వీతేతి॥ వా ॥ పునర్వివాహకల్పోపితైనైవవ్యాఖ్యాతః॥ శ్లో॥ అంకురంచప్రతిసరంవరణంచప్రతిగ్రహమ్। వాససాపరిధానంచకర్మాణ్యేతానివర్జయేతిది ॥ అ॥ ఉపనయనవివాహజాతకర్మశ్మశానాగ్నినష్టేప్రాయశ్చిత్తమాహ॥ బోధాయనః॥ సూ॥ అథయద్యుపనయనాగ్నిర్వివాహాగ్నిర్జాతకర్మాగ్నిశ్శ్మశానాగ్నిరాచతుర్థాద్ద్వాదశాహాదాసంచయనాద్వాగ్నినాశే సర్వంతదపహాతేతి సోఽగ్నిస్థండిలముద్ధృత్యాగ్నిముపసమాధాయసంపరిస్తీర్యప్రాయశ్చిత్తంజుహోత్యయాశ్చపంచహోతాబ్రాహ్మణఏకహోతామనస్వతీమింద్రాహుతీర్మహావ్యాహృతీర్వ్యాహృతీశ్చజుహోతీతి॥ ... *

—* ఔపాసనారంభకాలః. *—

౧ ॥ ఔపాసనస్యారంభకాలమాహాపస్తంబఃగృహ్యే ॥ సాయంప్రాతరతఊర్ధ్వంహస్తేనైతే ఆహుతీతండులైర్యవైర్వాజుహుయాదితి ॥ టీ ॥ అతఊర్ధ్వమాగ్నేయస్థాలీపాకాంతాద్వివాహాదూర్ధ్వం - రాత్రావేవౌపాసనస్యారంభః - యదినవనాడ్యోనాతీతాః - అతీతాశ్చేదపరేద్యుస్సాయమేవాగ్నిహోత్రవేళాయామితిగృహ్యతాత్పర్యదర్శనే ॥ ౨ ॥ స్మృతిరత్నే॥ శ్లో॥ త్రేధాకృత్వాయామినీంపూర్వభాగేస్థాలీపాకోనిత్యయుక్తోద్వితీయే। స్థాలీపాకోనైవయుక్తస్తృతీయేనైవస్థాలీనైవయుక్తోవివాహే॥ టీ ॥ నిత్యః ఔపాసనహోమః॥ ౩ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ రాత్రౌవివాహఉత్పన్నేవహ్నింపరిచరేత్తదా । రాత్రావతీతకాలశ్చేచ్ఛస్సాయంతముపక్రమేత్ ॥ ప్రాతహోమ

స్సంగవాంతేకాలేత్వనుదితేతథా। సాయమస్తమితే హోమకాలస్తునవనాడికేతి॥ ౪॥ అథస్థాలీపాకోపక్రమః ॥ తత్రాపస్తంబః॥ సూ॥ ఏవమత ఊర్ధ్వందక్షిణావర్ణముపోషితాభ్యాంపర్వసుకార్యః పూర్ణపాత్రస్తుదక్షిణేత్యేక ఇతి॥ టీ ॥ అతఊర్ధ్వంఆగ్నేయస్థాలీపాకాత్పరమిత్యేవంవదతా- ఆగ్నేయ స్థాలీపాకానంతరం శేషహోమాత్పూర్వం పర్వసంభవేపి స్థాలీపాకః కార్యఇత్యుక్తంభవతి॥ ౫॥ యథాహుః॥ శ్లో॥ వివాహ శేషమధ్యేతు పర్వణ్యుత్పతితే సతి। తస్మిన్నపిచకర్తవ్యః స్థాలీపాకో యథావిధి। తత్రయద్యప్యమావాస్యా వివాహాత్స్యాదనంతరమ్। యదివాపౌర్ణమాసీస్యాత్స్థాలీపాకక్రియామతేతి॥ వా॥ అత్రామావాస్యాయామపిస్థాలీపాకస్మరణమాగామిపౌర్ణమాస్యామౌఢ్యాదిదోషదుష్టత్వే ద్రష్టవ్యం॥ ౬ ॥ తదాహగౌతమః॥ శ్లో॥ పాకయజ్ఞస్యచారంభమన్వారంభణమేవచ। పౌర్ణమాస్యాంయజేత్పూర్వందర్శే నైవకథంచన। మౌఢ్యాదిదోషమాసేతు పౌర్ణమాస్యాంయజేత్కథమ్। దర్శేవాపియజేత్పూర్వం పౌర్ణమాసీమమామపి॥ అతికాలాంతరారంభో యజమానస్యపాపకృత్। ఆయుఃశ్రియంయశో హన్యాత్తస్మాత్తన్నవ్యతిక్రమేదితి॥ వా॥ యావద్దర్శంపౌర్ణమాసస్యాకాలత్వాద్దర్శాత్పూర్వమేవపంచమ్యాదౌ పౌర్ణమాసస్థాలీపాకంకృత్వా స్వకాలే అమామపిదర్శమపియాజయేత్- నతుప్రతిపది పౌర్ణమాసీమపిసహయజేదిత్యర్థః- యత్తు- మౌఢ్యేవాప్యధిమాసేవాగ్రహణేచంద్రసూర్యయోః। అన్వారంభం ప్రకుర్వీత సమనంతరపర్వణీతిస్మరణం॥ యదపి ॥ ఆషాఢేప్యధిమాసేవాసంక్రాంతౌగ్రహణేపిచ। అన్వారంభం ప్రకుర్వీత సమనంతరపర్వణీతి ॥ వా॥ తత్సమనంతరపర్వణ్యావశ్యకర్తవ్యతాప్రతిపాదనపరం- మౌఢ్యాదౌతుదోషస్మరణాత్॥ యదాహుః॥ ౭ ॥ సూ ॥ ఆధానానంతరాపౌర్ణమాసీచేన్మలమాసినతత్రారంభణీయాస్యాదితి వృద్ధైనభాషితమ్ ॥ ౮ ॥ స్మృత్యర్థసారేపి॥ సూ॥ వసంతకాలేపిమలమాసాదికశ్చేత్కర్మారంభోనాస్తీతి॥ వా॥ అన్వారంభణాదికంనకర్తవ్యమితి- అన్వారంభణః స్థాలీపాకః॥ శ్లో ॥ ఉపరాగేధిమాసేవాయదిప్రథమపర్వణి। నాహరేత్ప్రథమామిష్టింమౌఢ్యేచగురుశుక్రయోః। స్థాలీపాకక్రియాంకుర్యాద్వివాహోనుత్తరాయణే। పిత్ర్యమాసచతుష్కేషుయదికుర్యాద్వినశ్యతి॥ ఆరంభందర్శపూర్ణేష్ట్యోరగ్నిహోత్రస్యచోదితమ్। ప్రతిష్ఠామపికర్మాద్యాంమలమాసేచవర్జయేత్। ప్రారబ్ధేతుతృతీయాదౌప్రోక్తదోషోనవిద్యతే॥ ఋతుత్రయమతిక్రమ్యస్థాలీపాకంవినాకృతమ్ । అజస్రంలౌకికంవిద్యాన్మాసత్రయమథాపివేతి॥ ఇదందేశాంతరగమనవిషయం ॥ ౧౦ ॥ శ్లో ॥ ఋతుమేకమతిక్రమ్యస్థాలీపాకం వినాకృతమ్। అజస్రంలౌకికంవిద్యాదితి వేదవిదోవిదురితిస్మరణాత్॥ ఇతిస్థాలీపాకనిరూపణమ్. ... ॥

—॥ అథాధివేదనమ్. ॥—

౧ ॥ తత్రమనుః॥ మద్యపాసద్వృత్తాచప్రతికూలాచయాభవేత్। వ్యాధితావాధివేత్తవ్యాహింస్రార్థఘ్నీచసర్వదా॥ వంధ్యాష్టమేధివేద్యాబ్దేదశమేతుమృతప్రజా। ఏకాదశేస్త్రీజననీసద్యస్త్వప్రియవాదినీ॥ యారోగిణీస్యాత్తుహితాసంపన్నా చైవశీలతః। సానుజ్ఞాప్యాధివేత్తవ్యానావమాన్యాచకర్హిచిత్ । అధివిన్నాతుయానారీనిర్గచ్ఛేద్రోషితాగృహాత్। సాసద్యస్సన్నిరోద్ధవ్యాత్యాజ్యావాకులసన్నిధౌ ఇతి ॥ టీ ॥ త్యాగోజనకకులప్రేషణం॥ ౨॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ సురాపీవ్యాధితాధూర్తావంధ్యార్థఘ్న్యప్రియంవదా। స్త్రీప్రసూశ్చాధివేత్తవ్యాపురుషద్వేషిణీతథేతి॥ టీ ॥ యస్యాంగేహేవిద్యమానాయాం భార్యాంతరపరిగ్రహః - సాధివేత్తవ్యేత్యర్థః॥ శ్లో॥ అధివిన్నాతుభర్తవ్యామహదేనోన్యథాభవేత్। యత్రానుకూల్యందంపత్యోస్త్రివర్గస్తత్రవర్ధతే। ఆజ్ఞాసంపాదనీందక్షాంవీరసూంప్రియవాదినీమ్। త్యజన్దాప్యస్తృతీయాంశమద్రవ్యోభరణంస్త్రియా ఇతి ॥ టీ ॥ త్యజన్నధివిందన్స్వస్యధనస్యతృతీయాంశందాప్యః- నిర్ధనస్తుస్త్రియాభరణంగ్రాసాచ్ఛాదనాదదాప్య ఇత్యర్థః॥ ౩ ॥ పరాశరమాధవీయే॥ శ్లో॥ ధర్మవిఘ్నకరీంభార్యామసతీంచాతికోపనామ్। త్యజేద్ధర్మస్యరక్షార్థంతథైవాప్రియవాదినీమితి॥ టీ॥ త్యజేత్- అధివిందేత్ ॥ ౪ ॥ దక్షః॥ శ్లో॥ ప్రథమాధర్మపత్నీస్యాద్ద్వితీయారతివర్ధనీ। దృష్టమాత్రఫలంతస్యామదృష్టనోపలభ్యతే। ధర్మపత్నీసమాఖ్యాతానిర్దోషాయదిసాభవేత్। దోషేష్వపినదోషస్స్యాదన్యోద్వాహేవిజానతఇతి ॥ ౫ ॥ స్మృతిరత్నే॥ ఏకాముత్క్రమ్యకామార్థమన్యాంలబ్ధుంయఇచ్ఛతి। సమర్థస్తోషయిత్వార్థైఃపూర్వోఢామపరాంవహేదితి ॥ ౬ ॥ బోధాయనః ॥ అప్రజాందశమేవర్షేస్త్రీప్రజాంద్వాదశేత్యజేత్ । మృతప్రజాంపంచదశేసద్యస్త్వప్రియవాదినీమితి॥ ౭ ॥ ఆపస్తంబః ॥ ధర్మప్రజాసంపన్నేదారేనాన్యాంకుర్వీతాన్యతరాభావేకార్యాప్రాగగ్న్యాధేయాదితి॥ టీ॥ శ్రౌతేషుస్మార్తేషుచకర్మసుశ్రద్ధాశక్తిః ధర్మసంపత్తిః- పుత్రవత్త్వంప్రజాసంపత్తిః- ఏవంభూతేదారేసతిభార్యామన్యాంనోద్వహేదితి- ధర్మప్రజయోరన్యతరస్యాభావేకార్యా ఉద్వాహ్యా- అత్రదారేసతి।

వచనాత్ - మృతేతస్మిన్ ప్రాగూర్ధ్వంచాధానాత్ - సత్యామపిపుత్రసంపత్తౌధర్మసంపత్త్యర్థం దారగ్రహణ[illegible] వత్యేవ ॥ ౮ ॥ శాతాతపః॥ శ్లో॥ మద్యపానప్రవృత్తాచదీర్ఘరోగాచయాభవేత్। ప్రతారికానపత్యా[illegible] సూఃపరుషభాషిణీ।అర్థఘ్నీచపతిద్వేషీస్త్రీతిష్ఠత్యపిచోద్వహేదితి ॥ ౯ ॥ స్మృత్యంతరే॥ వ్యాధితాంస్త్రీప్రజాం వంధ్యాముసున్మత్తాంవిగతార్తవామ్। అదుష్టామహర్తిత్యక్తుంతీర్థతోనతుధర్మతఇతి॥టీ॥ తీర్థంరజాని॥ ౧౦ ॥ గర్గః॥ గృహస్థాదేకపత్నీకస్సకామీచోద్వహేత్పరామ్।తృతీయాంనోద్వహేత్కన్యాంచతుర్థీమపిచోద్వహేత్॥

—* అర్కవివాహవిధిః. *—

తృతీయాముద్వహేత్కన్యాం మోహాదజ్ఞానతోపియః।ధనధాన్యాయుషాంహానిరోగీస్యాద్యదిజీవతి॥ తృతీయో ద్వాహసిద్ధ్యర్థమర్కవృక్షంసముద్వహేత్।గ్రామాత్ప్రాచీముదీచీంవాగచ్ఛేద్యత్రైవతిష్ఠతి॥ యథాహంశోభనం కృత్వాకృత్వాభూమించశోధితామ్। వస్త్రేణతంతునావేష్ట్యబ్రాహ్మణస్తంపరిశ్రయేత్॥స్వశాఖోక్తవిధానేనహో మాంతేగ్నింస్వఆత్మని। ఆరోప్యైవవరోధీరోబ్రహ్మచర్యంచరేత్త్ర్యహమ్। ఏకాహమపివాకన్యాముద్వహేదవి శంకితఇతి॥ వా॥ అయంచద్వితీయాదివివాహః ప్రజాసంపత్త్యభావేమృతాయాంవాద్రష్టవ్యః ॥ ౧౧ ॥ శ్రుతిః॥ జాయమానోవైబ్రాహ్మణస్త్రిభిర్ ఋణవాజాయతేబ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యోయజ్ఞేనదేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్యః॥ తస్మాదేకోద్వేజాయేవిందతే - తస్మాదేకోబహ్వీర్జాయావిందతఇత్యాదిశ్రుతితః ॥ ధర్మప్రజార్థమనేకపత్నీప రిగ్రహావగమాత్॥

—* ద్వితీయవివాహకాలః. *—

౧ ॥ గార్గ్యః॥ శ్లో॥ భార్యాంతరవివాహస్స్యాదయుగేవత్సరేశుభః। యుగ్మేభర్తృవినాశాయగార్గ్య స్యవచనంయథేతి॥ ౨ ॥ వసిష్ఠః॥ భార్యాహీనస్తువైవాహ్యంకుర్యాత్తస్మింస్తువత్సరే।వత్సరాంతరితేకుర్యాదయనాం తరితేపివా।యుగ్మేప్యయుగ్మమాసేవాశౌనకోమునిరబ్రవీదితి॥ ... ... *

—* అథపరివేదనమ్. *—

౧ ॥ తత్రగర్గః॥ శ్లో॥ సోదర్యేతిష్ఠతిజ్యేష్ఠేనకుర్యాద్దారసంగ్రహమ్। ఆవసథ్యంతథాధానంపతితస్త్వన్య థాభవేదితి ॥టీ॥ ఆవసథ్యం ఆవసథ్యాధానం-ఆధానంగార్హపత్యాద్యాధానం ॥ ౨ ॥ యమః ॥ పితృవ్యపు త్రాన్సాపత్నాన్పరపుత్రాంస్తథైవచ।దారాగ్నిహోత్రధర్మేషునాధర్మఃపరివిందతఇతి॥ టీ॥ పరపుత్రాఃద త్తక్రీతాదయః ॥ ౩ ॥ శాతాతపః॥ శ్లో॥ క్లీబేదేశాంతరస్థేచపతితేభిక్షుకేపివా।యోగశాస్త్రాభియుక్తేచనదోషః పరివేదనఇతి ॥ ౪ ॥ కాత్యాయనః॥ దేశాంతరస్థక్లీబైకవృషణానసహోదరాన్। వేశ్యాతిసక్తపతితశూద్ర తుల్యాతిరోగిణః।జడమూకాంధబధిరకుబ్జవామనఖేటకాన్।అతివృద్ధానభార్యాంశ్చకృషిసక్తాంశ్చకామతః॥ధనవృద్ధిప్ర సక్తాంశ్చకామతోకారిణస్తథా।కులటోన్మత్తచోరాంశ్చపరివిందన్నదుష్యతి॥ టీ.॥ ఖేటకఃభగ్నదోఃపాదద్వయః- అభార్యాఃనైష్ఠికబ్రహ్మచారిణః- కామతోకారిణఃస్వేచ్ఛయైవవివాహాన్నివృత్తాః - తేషామపిపరివిన్నత్వంనాస్తీతిప్ర తిభాతి-యద్యపిజడమూకాదీనామపివివాహోస్తి- తథాపితాన్పరివిందన్నదూష్యతి ॥ ౫ ॥ పరాశరః॥ ద్వాద శైవతువర్షాణిజ్యాయాన్ధర్మార్థయోగతః।న్యాయ్యఃప్రతీక్షితుంభ్రాతాశ్రూయమాణఃపునఃపునరితి॥ టీ॥ధ ర్మార్థయోః- ధర్మార్థమర్థార్థంచదేశాంతరగతః- జీవతీతిపునఃపునఃశ్రూయమాణఃద్వాదశవర్షాణిప్ర తీక్ష్యఇత్యర్థః ॥ ౬ ॥ వసిష్ఠోపి॥ సూ॥ అష్టౌదశద్వాదశవర్షాణిజ్యేష్ఠభ్రాతరమనివిష్టమప్రతీక్షమాణఃప్రాయ శ్చిత్తీభవతీతి॥ టీ॥ అనివిష్టమకృతవివాహాగ్నిహోత్రం-కార్యాంతరార్థందేశాంతరగతవిషయే అష్టౌదశవేతిపక్ష ద్వయం - ధర్మార్థమర్థార్థంవాగతవిషయేద్వాదశవర్షాణీతివివేకః ॥ ౭ ॥ విద్యాగ్రహణార్థంగతవి షయేపిగౌతమః॥ సూ॥ విద్యాసంబంధేభ్రాతరిచైవంజ్యాయసీయవీయాన్కన్యాగ్న్యుపయమేష్వితి॥ ౮ ॥ శంఖోపి॥ శ్లో॥ జ్యేష్ఠేతిష్ఠత్యనూఢేవాఅగ్నిహోత్రాధికారిణే।అనుజ్ఞయావినాధానంవివాహంనైవకారయేత్ ॥ దేశాంతర గతేజ్యేష్ఠేద్వాదశాబ్దంసరీక్ష్యతు। పశ్చాత్కనిష్ఠోవిధివత్కుర్యాద్వైదారసంగ్రహమితి ॥ ఏవంప్రతీక్షణమున్మత్తా

- —* ఉన్మత్తాదీనాంవివాహనిరాకరణమ్. *—

దివ్యతిరిక్తవిషయం ॥ ౯ ॥ తథాచంద్రికాయామ్॥ ఉన్మత్తఃకిల్బిషీకుష్ఠీపతితఃక్లీబఏవవా। రాజయక్ష్మామయావీ చనన్యాయ్యస్స్యాత్ప్రతీక్షితుమ్॥ మత్తోన్మత్తజడక్లీబపతితానాంద్విజన్మనామ్। నోద్వాహోనైవసంస్కారోనా శౌచంనోదకక్రియా।రంభావివాహఃకర్తవ్యస్తదలాభేర్కశాఖయా। వివాహంమనుజాఃకుర్యురిత్యేవంమనురబ్రవీదితి॥

౧౦ ॥ మనుశాతాతపౌ॥ దారాగ్నిహోత్రసంయోగం కురుతే యోఽగ్రజే స్థితే। పరివేత్తా స విజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తు పూర్వజ ఇతి ॥ ౧౧ ॥ పరాశరః॥ పరివిత్తిః పరివేత్తా యయా చ పరివిద్యతే । సర్వే తే నరకం యాంతి దాతృయాజకపంచమాః॥ కుబ్జ[illegible]షండేషు గద్గదేషు జడేషు చ। జాత్యంధే బధిరే మూకే న దోషః పరివేదనే। పితృవ్యపుత్రస్సాపత్నః పరనారీసుతస్తథా। దారాగ్నిహోత్రసంయోగే న దోషః పరివేదనే। పరివేత్తుర్న చాగ్నిస్తు న వేదా న తపాంసి చ । న చ శ్రాద్ధం కనిష్ఠస్య యా చ కన్యా విరూపతేతి ॥ టీ ॥ వివాహాధికారిణ్యాం జ్యేష్ఠాయాం కన్యాయాం సత్యాం కనిష్ఠాయా ఉద్వాహో న కార్యః - విరూపతాయాం తు జ్యేష్ఠాయా మనూఢాయామపి కనిష్ఠాయా వివాహో న దోషాయేత్యర్థః ॥ జ్యేష్ఠాయాం యద్యనూఢాయాం కన్యాయాముహ్యతేఽనుజా భవేత్ । సైవాగ్రేదిధిషూర్జ్ఞేయా పూర్వా తు దిధిషూస్స్మృతేతి ॥ ౧౨ ॥ బోధాయనోఽపి॥ పరివిత్తిః పరివేత్తా యాశ్చైనం పరివిందతి । సర్వే తే నరకం యాంతి దాతృయాజకపంచమా ఇతి ॥ ౧౩ ॥ అ॥ కన్యాయాః పాతిత్యే సతి కృతప్రాయశ్చిత్తాయా ఏవ వివాహ ఇత్యాహ యమః॥ శ్లో॥ స్త్రీ యదా బాలభావేన మహాపాపం కరోతి హి। ప్రాయశ్చిత్తవ్రతస్యార్థం పిత్రా తు వ్రతచారిణీమ్ । ఉద్వాహ్య దద్భిరూ

—✻ పతితాదీనాం ధర్మనిరూపణమ్. ✻—

పాం తామన్యథా పతితస్తు స ఇతి॥ ౧౪ ॥ అ॥ పతితైస్సహ యోనిసంబంధే పాతిత్యమాహ వ్యాసః॥ శ్లో॥ సంవత్సరేణ పతతి సంసర్గం కురుతే తు యః। యానశయ్యాసనైర్నిత్యం జానన్వై పతితో భవేత్ ॥ యాజనం యోనిసంబంధం తథైవాధ్యాపనం ద్విజః। కృత్వా సద్యః పతేజ్జ్ఞానాత్సహభోజనమేవ వా । యాజనం యోనిసంబంధం స్వాధ్యాయం సహభోజనమ్। కృత్వా సద్యః పతత్యేవ పతితేన న సంశయ ఇతి ॥ ౧౫ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ ॥ న పతితైస్సంవ్యవహారో విద్యత ఇతి॥ అ ॥ కృతప్రాయశ్చిత్తైరపి పతితైరుత్పాదితానాం పుత్రాణామపి పాతిత్యమస్తీతి పూర్వపక్షపూర్వకం ప్రతిపాదయతి స ఏవ॥ సూ॥ అథాభిశస్తాస్సమవసాయ చరేయుర్ధార్మ్యమపి సాగంశిత్యేతరేతరయాజకా ఇతరేతరాధ్యాపకా మిథో వివాహమానాః పుత్రాన్ సన్నిష్పాద్య బ్రూయురిప్రవ్రజతాస్మదేవ గం హ్యస్మత్స్వార్యాస్సంప్రత్యపత్స్యంతేత్యథాపి న సేంద్రియః పతతి తదేతేన వేదితవ్యమంగహీనోఽపి సాంగం జనయతి మిథ్యైతదితి హారీతో దధిధానీసధర్మా స్త్రీ భవతి యో హి దధిధాన్యామప్రయతం పయ ఆతంచ్య మంథతి న తేన ధర్మకృత్యం క్రియత ఏవమశుచి శుక్లం తతో యన్నిర్వర్తయతే న తేన సహ సంప్రయోగో విద్యత ఇతి॥ టీ॥ అభిశస్తాః పతితాః - సమవసాయ చరేయుః - అవసానం గృహం సమిత్యేకీభావే- గ్రామాద్బహిరేకస్మిన్ప్రదేశే గృహాణి కృత్వా చరేయుః - ధార్మ్యం వక్ష్యమాణం వృత్తమితి సాంశిత్య సంశితాం తీక్ష్ణాం బుద్ధిం కృత్వా నిశ్చిత్యేత్యర్థః - ఇతరేతరం యాజయంత ఇతరేతరమధ్యాపయంతః పరస్పరం వివాహసంబంధం కుర్వంతశ్చరేయుః వర్తేరన్నితి - అథ తే పుత్రాన్ సన్నిష్పాద్య బ్రూయుః హే పుత్రాః- అస్మత్ అస్మత్తః విప్రవ్రజత వివిధం ప్రకర్షేణ చ స్నేహముత్సృజ్యార్యసమీపం గచ్ఛత - ఏవం హ్యస్మత్సు అస్మాసు ఆర్యాశ్శిష్టాస్సంప్రత్యపత్స్యంతే సంప్రతిపత్తిం కరిష్యంతి- ఆర్యాణామప్యేతదభిప్రేతం భవిష్యతి- యస్మాదస్మాభిరేవ పతనీయం కర్మానుష్ఠితం న చ భవద్భిః- న చ పతితేనోత్పాదితస్య పాతిత్యమన్యత్స్యాత్ ఏతదేవోపపాదయతి- అథాపి న సేంద్రియః పతతి న హి పతితో భవన్నింద్రియేణ సహ పతతి - పురుష ఏవ పతతి- నేంద్రియం శుక్లమితి తదనంతరోక్తమర్థం రూపం- ఏతేన వక్ష్యమాణేన నిదర్శనేన వేదితవ్యం - చక్షురాద్యంగహీనోఽపి సాంగం చక్షురాదిమంతం జనయతి- ఏవమధికారవికలస్సాధికారం జనయిష్యతి- స్త్రియా అపి కారణత్వాత్తస్యాశ్చ దోషాభావాత్ -దూషయతి మిథ్యైతదితి ఏతదనంతరోక్తం మిథ్యా నయుక్తమితి హారీతో మన్యతే - హారీతగ్రహణం పూజార్థం- దధిధీయతే యస్యాం సా దధిధానీ స్థాలీ తయా సధర్మా సదృశీ భవతి- తతః కిం యో హి పురుషో దధిధాన్యాం స్థాల్యామప్రయతం శ్వాద్యుపహతం పయ ఆతంచ్య తక్రాద్యాతంచనేన సంహృత్య మంథతి- న తేన తదుత్పన్నేన ఘృతాదినా ధర్మకృత్యం యాగాదికం క్రియతే - ఏవం పతితసంబంధినాఽశుచి శుక్లం స్త్రియాం నిషిక్తం శోణితేనాక్తం యన్నిర్వర్తయతే- యేన రూపేణ నిష్పద్యతే న తేన సహ సంప్రయోగో విద్యతే- శిష్టానామిత్యర్థః॥ ౧౬ ॥ బోధాయనః॥ శ్లో॥ సంవత్సరేణ పతతి పతితేన సమాచరన్ । యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాత్సద్య ఇతి ॥ స ఏవ ॥ అథ పతితాస్సమవసాయ ధర్మాంశ్చరేయురితరేతరయాజకా ఇతరేతరాధ్యాపకా మిథో వివాహమానాః పుత్రాన్ సన్నిష్పాద్య బ్రూయుర్విప్రవ్రజతాస్మత్త ఏవ మార్యాన్ సంప్రతిపత్స్యథేత్యథాపి న సేంద్రియః పతతి తదేతేన వేదితవ్యమంగహీనోఽపి సాంగం జనయేన్మిథ్యైతదితి హారీతో దధిధానీసధర్మాః స్త్రియస్స్యుః యో హి దధిధాన్యామప్రయతం పయ ఆతంచ్య మంథతి న తచ్ఛిష్టా ధర్మకృత్యేషూపయోజయంత్యేవమశుచి శుక్లం యన్నిర్వ

ర్ణయతే తేనసహ సంప్రయోగో న విద్యతే. అశుచిశుక్లోత్పన్నానాం తేషామిచ్ఛతాం ప్రాయశ్చి[illegible] తృతీయాంశః స్త్రీణామంశస్తృతీయ ఇతి ॥ ౧౭ ॥ టీ॥ సమానాయామప్యుత్పత్తౌ పుత్ర ఏవ పతతి న దుహి[illegible] వసిష్ఠః॥ సూ॥ పతితేనోత్పన్నః పతితో భవత్యన్యత్ర స్త్రియాః. సా హి పరగామినీ తామశుల్కాముపేయాదితి॥ టీ॥ అశుల్కాం కృతప్రాయశ్చిత్తాముపేయాదిత్యర్థః॥ ౧౮ ॥ తథా యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ కన్యాం సముద్వహేదేషాం సోపవాసామకించనామితి॥ టీ॥ ఏషాం బ్రహ్మహాదీనామకించనామశుల్కాం॥ ౧౯ ॥ హారీతోఽపి॥ సూ॥ తస్యాం కుమారీమహోరాత్రోషితాం ప్రాతశ్శుద్ధామహతేన వాససాఽచ్ఛాదితాం నాహమేతేషాం మమైతదితి త్రిరుచ్చైరభిదధానాం తీర్థే స్వగృహే వోద్వహేదితి ॥ ౨౦ ॥ దారసంగ్రహస్య ఫలమాహ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ లోకానంత్యం దివః ప్రాప్తిః పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రకైః। యస్మాత్తస్మాత్ స్త్రియస్సేవ్యాః కర్తవ్యాశ్చ సురక్షితా ఇతి॥ టీ॥ సేవ్యాః ఉపభోగ్యాః ప్రజార్థం రక్షితవ్యాశ్చ ధర్మార్థమిత్యర్థః.

—*స్త్రీరక్షణక్రమః *—

౧ ॥ మనుః॥ అస్వతంత్రాః స్త్రియః కార్యాః పురుషైః స్వైర్దివానిశమ్। విషయేషు చ సజ్జంత్యస్సంస్థాప్యా ఆత్మనో వశే॥ పితా రక్షతి కౌమారే భర్తా రక్షతి యౌవనే। పుత్రస్తు స్థవిరే భావే న స్త్రీ స్వాతంత్ర్యమర్హతి॥ సూక్ష్మేభ్యోఽపి ప్రసంగేభ్యః స్త్రియో రక్ష్యా విశేషతః। ద్వయోర్హి కులయోశ్శోకమావహేయురరక్షితాః॥ ఇమం హి సర్వవర్ణానాం పశ్యంతో ధర్మముత్తమమ్। యతంతే రక్షితుం భార్యాం భర్తారో దుర్బలా అపి। స్వాం ప్రసూతిం చరిత్రం చ కులమాత్మానమేవ చ। స్వం చ ధర్మం ప్రయత్నేన జాయాం రక్షన్ హి రక్షతి॥ పతిర్భార్యాం సంప్రవిశ్య గర్భో భూత్వేహ జాయతే। జాయాయాస్తద్ధి జాయాత్వం యదస్యాం జాయతే పునః॥ యాదృశం భజతే హి స్త్రీ సుతం సూతే తథావిధమ్। తస్మాత్ప్రజావిశుద్ధ్యర్థం స్త్రియం రక్షేత్ప్రయత్నతః॥ న కశ్చిద్యోషితశ్శక్తః ప్రసహ్య పరిరక్షితుమ్। ఏతైరుపాయయోగైస్తు శక్యాస్తాః పరిరక్షితుమ్। అర్థస్య సంగ్రహే చైనాం వ్యయే చైవ నియోజయేత్। శౌచే ధర్మేఽన్నపక్త్యాం చ పారిణాహ్యస్య వేక్షణే॥ అరక్షితా గృహే రుద్ధాః పురుషైరాప్తకారిభిః। ఆత్మానమాత్మనా యాస్తు రక్షేయుస్తాస్సురక్షితాః। పానం దుర్జనసంసర్గః పత్యా చ విరహోఽటనమ్। స్వప్నోఽన్యగేహవాసశ్చ నారీసందూషణాని షట్॥ నైతా రూపం పరీక్షంతే నాసాం వయసి సంస్థితిః। సురూపం వా విరూపం వా పుమానిత్యేవ భుంజతే॥ పౌంశ్చల్యాచ్చలచిత్తాచ్చ నైస్నేహ్యాచ్చ స్వభావతః। రక్షితా యత్నతోఽపీహ భర్తృష్వేతా వికుర్వతే॥ ఏవం స్వభావం జ్ఞాత్వాఽసాం ప్రజాపతినిసర్గజమ్। పరమం యత్నమాతిష్ఠేత్పురుషో రక్షణం ప్రతి॥ శయ్యాసనమలంకారం కామం క్రోధమనార్జవమ్। ద్రోహభావం కుచర్యాం చ స్త్రీభ్యో మనురకల్పయత్। యాదృగ్గుణేన భర్త్రా స్త్రీ సంయుజ్యేత యథావిధి। తాదృగ్గుణా సా భవతి సముద్రేణేవ నిమ్నగా। ప్రజనార్థం మహాభాగాః పూజార్హా గృహదీప్తయః॥ స్త్రియశ్శ్రియశ్చ గేహేషు న విశేషోఽస్తి కశ్చన। ప్రజనార్థం స్త్రియస్సృష్టాస్సంతానార్థం చ మానవాః। తస్మాత్సాధారణో ధర్మశ్శ్రుతౌ పత్న్యా సహోదితమ్ ॥ ఉత్పాదనమపత్యస్య జాతస్య పరిపాలనమ్। ప్రత్యహం లోకయాత్రాయాః ప్రత్యక్షం స్త్రీనిబంధనమ్॥ అపత్యం ధర్మకార్యాణి శుశ్రూషా రతిరుత్తమా। దారాధీనస్తథా స్వర్గః పితౄణామాత్మనశ్చ హ॥ విధాయ వృత్తిం భార్యాయాః ప్రవసేత్కార్యవాన్నరః। అవృత్తికర్శితా హి స్త్రీ ప్రదుష్యేత్స్థితిమత్యపి॥ విధాయ ప్రోషితే వృత్తిం జీవేన్నియమమాస్థితా। ప్రోషితే త్వవిధాయైవ జీవేచ్ఛిల్పైరగర్హితైః। యది స్వాశ్చాపరాశ్చైవ విందేరన్ యోషితో ద్విజాః॥ తాసాం వర్ణక్రమేణ స్యాజ్జ్యైష్ఠ్యం పూజా చ వేశ్మ చ। భర్తుశ్శరీరశుశ్రూషాం ధర్మకార్యం చ నైత్యకమ్ ॥ స్వా చైవ కుర్యాత్సర్వేషాం నాస్వజాతిః కథంచన। యస్తు తత్కారయేన్మోహాత్సజాత్యా స్థితయాఽన్యయా। యథా బ్రాహ్మణచండాలః పూర్వదృష్టస్తథైవ సః ॥ తథా నిత్యం యతేయాతాం స్త్రీపుంసౌ తు కృతక్రియౌ। యథా నాతిచరేతాం తౌ వియుక్తావితరేతరమితి ॥ ౨ ॥ దక్షః॥ గృహాశ్రమాత్పరో నాస్తి యది భార్యా వశానుగా। తథా ధర్మార్థకామాఖ్యం త్రివర్గఫలమశ్నుతే॥ ఆనుకూల్యం కళత్రస్య స్వర్గో భవతి నిశ్చితమ్। ప్రాతికూల్యం కళత్రస్య నరకో నాస్తి సంశయః॥ స్వర్గేఽపి దుర్లభం హ్యేతదనురాగః పరస్పరమ్। రక్తమేకం విరక్తం చేత్తస్మాత్కష్టతరం ను కిమ్। గృహాశ్రమసుఖస్థస్య పత్నీమూలం హి తత్సుఖమ్। సా పత్నీ యా విధిజ్ఞా తు చిత్తజ్ఞా వశవర్తినీ। దుఃఖాంతికః కలిర్భేదశ్చిత్తపీడా పరస్పరమ్। ప్రతికూలకళత్రస్య ద్విదారస్య విశేషతః। జలూకవత్ స్త్రియస్సర్వా భూషణాచ్ఛాదనాశనైః। సుపూజితాస్సుఖాయాఽపి పురుషం హ్యాకర్షతి ॥ జలూకా రక్తమాదత్తే కేవలం సా తపస్వినీ। ఇతరా తు ధనం చిత్తం మాంసం వీర్యం తథా సుఖమ్। సాశం[illegible]నే విషయోన్ముఖీ। తృణవన్మన్యతే పశ్చాద్వృద్ధభావే స్వకం పతిమ్ ॥ అకార్యవర్తమానా సా

న్యా హీననివారితా। అవార్యో తు భవేత్పశ్చాద్యథా వ్యాధిరుపేక్షితా ॥ అనుకూలా సదా హృష్టా దక్షా సాధ్వీ ప్రజా
వతీ। విభిర్వర్యుపైర్యుక్తా శ్రీరేవ స్త్రీ న సంశయః। ప్రహృష్టమానసా నిత్యం స్థానమానవిచక్షణా। భర్తుః ప్రియకరా యా
తు సా భార్యా ఇతరా జరా ॥ అదుష్టాం వినతాం భార్యాం యౌవనే యః పరిత్యజేత్। స సప్తజన్మ భవేత్ స్త్రీత్వం వైధ
వ్యం చ పునః పునః। దరిద్రం వ్యాధితం మూర్ఖం భర్తారం యావమన్యతే। సా మృతా జాయతే స్త్రీ శ్వా సూకరీ చ పునః పు
నః। పత్యౌ జీవతి యా నారీ ఉపోష్య వ్రతచారిణీ। ఆయుష్యం హరతే భర్తుః సా నారీ నరకం వ్రజేత్ ॥ జీవభార్యాశిశుభ్రా
తృమిత్రదాససమాశ్రితాః। యస్యైతాని వినీతాని తస్య లోకేపి గౌరవమితి ॥ ౩ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మృతే జీవతి వా పత్యౌ
యా నాన్యముపగచ్ఛతి। సేహ కీర్తిమవాప్నోతి మోదతే చోమయా సహ। స్త్రీభిర్భర్తృవచః కార్యమేష ధర్మః పరః స్త్రి
యః। ఆశుద్ధేస్సంప్రతీక్ష్యో హి మహాపాతకదూషితః। భర్తృభ్రాతృపితృజ్ఞాతిశ్వశ్రూశ్వశురదేవరైః। బంధుభిశ్చ స్త్రి
యః పూజ్యా భూషణాచ్ఛాదనాశనైః। సంయతోపస్కరా దక్షా హృష్టా వ్యయపరాఙ్ముఖీ। కుర్యాచ్ఛ్వశురయోః పాద
వందనం భర్తృతత్పరా ఇతి ॥ టీ ॥ సంయతోపస్కరాః స్వస్థాననివేశితదృషదుపలోలూఖలాదిగృహోపకరణవ

—* ప్రోషితభర్తృకస్త్రీధర్మాః. *—

గాః ॥ ౧ ॥ ప్రోషితభర్తృకాకృత్యమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ క్రీడాం శరీరసంస్కారం సమాజోత్సవదర్శనమ్। హాస్యం
పరగృహే యానం త్యజేత్ప్రోషితభర్తృకా। రక్షేత్కన్యాం పితా విన్నాం పతిః పుత్రస్తు వార్ధకే। అభావే జ్ఞాతయస్తే
షాం స్వాతంత్ర్యం న క్వచిత్ స్త్రియాః। పతిప్రియహితే యుక్తా స్వాచారా విజితేంద్రియా। ఇహ కీర్తిమవాప్నోతి ప్రేత్య
చానుత్తమాం గతిమ్। సత్యామన్యాం సవర్ణాయాం ధర్మకార్యం న కారయేత్। సవర్ణాసు విధౌ ధర్మ్యే జ్యేష్ఠయా న వి
నేతరేతి ॥ టీ ॥ సత్యాం సవర్ణాయామసవర్ణాం నైవ ధర్మకార్యం కారయేత్ - సవర్ణాస్వపి చ బహ్వీషు ధర్మే
విధౌ ధర్మానుష్ఠానే జ్యేష్ఠయా వినా జ్యేష్ఠాం ముక్త్వా - ఇతరా మధ్యమా కనిష్ఠా వా న నియోక్తవ్యేత్యర్థః ॥ ౨ ॥ శం
ఖః ॥ సూ ॥ నానుక్తా గృహాన్నిర్గచ్ఛేన్నానుత్తరీయా న త్వరితా వ్రజేన్న పరపురుషమభిభాషేతాన్యత్ర వణిక్ప్రవ్రజిత
వృద్ధవైద్యేభ్యో న నాభిం దర్శయేదా గుల్ఫాద్వాసః పరిదధ్యాన్న స్తనౌ వివృతౌ కుర్యాన్న హసేదపావృతం భర్తారం
తద్బంధూన్వా న ద్విష్యాన్న గణికాధూర్తాభిసారిణీప్రవ్రజితాప్రేక్షణికామాలయకలహకారికాదుశ్శీలాదిభ్యస్సహై
కత్ర తిష్ఠేత్సంసర్గేణ హి చారిత్రం దూష్యతీతి ॥ ౩ ॥ పరాశరః ॥ శ్లో ॥ దరిద్రం వ్యాధితం మూర్ఖం భర్తారం యా
వమన్యతే। సా శునీ జాయతే మృత్వా సూకరీ చ పునః పునః। పత్యౌ జీవతి యా నారీ ఉపోష్య వ్రతమాచరేత్। ఆయుష్యం హర
తే భర్తుః సా నారీ నరకం వ్రజేత్ ॥ అపృష్ట్వా చైవ భర్తారం యా నారీ కురుతే వ్రతమ్। సర్వం తద్రాక్షసాన్గచ్ఛేది
త్యేవం మనురబ్రవీత్। వాచా జపతపోహోమదానవ్రతముఖాదయః। స్త్రీణాం పతివ్రతానాం తు పత్యౌ సతి తు కిం
చన। తదాజ్ఞయా తు కర్తవ్యమకార్యమపి చేత్తయా। పత్యురప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః। పత్యాజ్ఞయా తు క
ర్తవ్యా పతితస్య తు సర్వదేతి ॥ ౪ ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ బాంధవానాం స్వజాతీనాం దుర్వృత్తం కురుతే తు యా। గర్భ
పాతం చ యా కుర్యాన్న తాం సంభాషయేత్క్వచిత్ ॥ యత్పాపం బ్రహ్మహత్యాయా ద్విగుణం గర్భపాతనే। ప్రాయ

—* పతివ్రతాస్త్రీధర్మాః. *—

శ్చిత్తం న తస్యాస్తస్యాస్త్యాగో విధీయత ఇతి ॥ ౫ ॥ మార్కండేయః ॥ నారీ ఖల్వననుజ్ఞాతా పిత్రా భ్రాత్రా సుతేన
వా। నిష్ఫలం సు భవేత్తస్యా యత్కరోతి వ్రతాదికమితి ॥ ౬ ॥ కాత్యాయనః ॥ భార్యా భర్తుర్మతేనైవ వ్రతాదీనాం
చరేదితీతి ॥ ౭ ॥ మహాభారతేపి ॥ పతిశుశ్రూషణపరాయా ఉత్తమాం గతిముక్త్వా వ్రతాదిపరాయా అన్యస్యా భార్యాయా
స్తదభావం జ్ఞాపయితుముదాహృతమ్ ॥ శ్లో ॥ యమో ధర్మో లోకపాలాంస్తు బభాషే పుష్కలం వచః। మాతు చస్సం నివర్తస్వ
న లోకాస్సంతి తేనఘే। స్వధర్మవిముఖా నిత్యం కథం లోకాన్గమిష్యసి। దైవతం హి పతిర్నార్యాస్తథా పితరస్సర్వదేవ
తాః। మోహినత్వం వరారోహే న జానీషే స్వదైవతమ్ ॥ పతిమత్యాః స్త్రియా లోకే ధర్మః పత్యర్పిత స్త్వితి ॥ ౮ ॥ మ
నురపి ॥ నాస్తి స్త్రీణాం పృథగ్యజ్ఞో న వ్రతం నాప్యుపోషణమ్। పతిం శుశ్రూషతే యత్తు తేన స్వర్గే మహీయతే ॥ అనృతా
వృతుకాలే చ మంత్రసంస్కారకృత్పతిః। సుఖస్య నిత్యం దాతేహ పరలోకే చ యోషితః। అశీలః కామవృత్తో వా గుణైర్వా
పరివర్జితః। న స్త్రియాః పరివర్జ్యస్స్యాత్సతతం దైవవత్పతిః। పాణిగ్రాహస్య సాధ్వీ స్త్రీ జీవతో వా మృతస్య వా। పతి
లోకమభీప్సంతీ నాచరేత్కించిదప్రియమ్। బాలయా వా యువత్యా వా వృద్ధయా వాపి యోషితా। న స్వాతంత్ర్యేణ క
ర్తవ్యం కార్యం కించిద్గృహేష్వపి। బాల్యే పితృవశే తిష్ఠేత్పాణిగ్రాహస్య యౌవనే। పుత్రాణాం భర్తరి ప్రేతే న భజేత

స్వతంత్రతామ్।పిత్రా భాత్రా సుతైర్వాపి నేచ్ఛేద్విరహమాత్మనః । ఏషాం హి విరహేణ స్త్రీ గర్హణీయా భవేదితి॥ స
దా ప్రహృష్టయా భావ్యం గృహకార్యేచ దక్షయా।సుసంస్కృతోపస్కరయా వ్యయే చాఽముక్తహస్తయేతి ॥ ౩ ॥ కా
త్యాయనః॥ అగ్నిహోత్రాదిశుశ్రూషాం బహుభార్యస్సవర్ణయా।కారయేత్తద్బహుత్వేచ జ్యేష్ఠయాఽగర్హితా న
చేత్ ।తథాపీరసువా మాసా మాజ్ఞాసంపాదనీచయా।దత్తా ప్రియంవదా శుద్ధా తామత్ర వినియోజయేత్ ॥ దినక్రమేణవా
కర్మ యథాజ్యేష్ఠమశక్తితః।విభజ్య సహవా కుర్యుర్యథాజ్ఞానమశక్తిత ఇతి ॥ ౪ ॥ ధర్మసారే॥యద్గృహే కలహో
నాస్తి పూజ్యంతే యద్గృహే స్త్రియః। తద్గృహే వసతే లక్ష్మీర్నిత్యం పూర్ణకలాన్వితేతి ॥ ౫ ॥ వ్యాసః ॥ కురూపో
వాకువృత్తో వా దుస్స్వభావోథవా పతిః।రోగాన్వితః పిశాచో వా మద్యపః క్రోధనోపివా।వృద్ధో వాథవిదగ్ధో వా మూకోం
ధో బధిరోపివా।రౌద్రో వాథదరిద్రో వా కదర్యః కుత్సితోపివా।కాతరః కితవో వాపి లలనాలంపటోపివా।సతతం దేవవత్పూ
జ్యస్సాధ్వ్యా వాక్కాయకర్మభిః ॥ అహంకారం విహాయాథ కామక్రోధౌచ సర్వదా । మనసో రంజనం పత్యుః కార్య
మన్యస్య వర్జనమితి ॥ ౬ ॥ రత్నావళ్యామ్॥ నపితా నాత్మజో నాత్మా నమాతా నసుహృజ్జనః।గతిర్భవతి చ స్త్రీణాం
పతిస్త్వేకః పరాగతిరితి ॥ ౭ ॥ వ్యాసః ॥ ద్వారోపవేశనం నిత్యం గవాక్షావేక్షణం తథా । అసత్ప్రలాపో హాస్యంచ
దూషణం కులయోషితామ్।సకామం వీక్షితాప్యన్యైః ప్రియైర్వాక్యైః ప్రలోభితా । స్పృష్టా వా జనసమ్మర్దేన వికార
ముపైతియా।పురుషం సేవతే నాన్యం మనోవాక్కాయకర్మభిః ॥ లోభితాపి పరేణార్థైస్సాసతీ లోకభూషణా। దైన్యేన
ప్రార్థితా వాపి బలేన విధృతాపి వా।వస్త్రాద్యైర్వాసితా వాపి నైవాన్యం భజతే సతీ । వీక్షితా వీక్షతే నాన్యం హసి
తా న హసత్యపి। భాషితా భాషతే నైవ సా సాధ్వీ సాధులక్షణా।రూపయౌవనయుక్తాపి గీతనృత్తేపి కోవిదా। స్వానురూ
పం నరం దృష్ట్వా న యాతి వికృతిం సతీ।సురూపం తరుణం రమ్యం కామినీనాంచ వల్లభమ్ । యా నేచ్ఛతి పరం కాంతం విజ్ఞేయా
సా మహాసతీ।భుక్తే భుక్తే భయా పత్యౌ దుఃఖితే దుఃఖితా చ యా । ముదితే ముదితాత్యర్థం ప్రోషితే మలినాంబరా।
సుప్తే పశ్చాచ్ఛయా శేతే పూర్వమేవ ప్రబుధ్యతే।నాన్యం కామయతే చిత్తే సా విజ్ఞేయా పతివ్రతా । భక్తిం శ్వశురయోః కు
ర్యాత్పత్యుశ్చాపి విశేషతః।ధర్మకార్యేనుకూలత్వమర్థకార్యేషు సంయతమ్।ప్రాగల్భ్యం కామకార్యేషు శుచిత్వం నిజ
విగ్రహే।మంగళం సమ్మతం పత్యుస్సతతం ప్రియభాషణమ్।భావ్యం మంగళకారిణ్యా గృహమండనశీలయా॥ గృహోపస్కరసంస్కార
తత్ జ్ఞయా ప్రతివాసరమ్ । క్షేత్రాద్వనాద్వాగ్రామాద్వా భర్తారం గృహమాగతమ్ ప్రత్యుత్థా
యాభినందేచ్చ స్వాసనేనోదకేనచ। ప్రసన్నభాండమృష్టాన్నం కాలేభోజనదాయినీ॥ సంయతా గుప్తధాన్యా చ సుసం
మృష్టనివేశనా।గురూణాం పుత్రమిత్రాణాం బంధూనాం కర్మకారిణామ్।ఆహూతానాంచ భృత్యానాం దాసీదాసజన
స్యచ॥అతిథ్యభ్యాగతానాంచ భిక్షుకాణాంచ లింగినామ్।ఆసనే భోజనే దానే సంమానే ప్రియభాషణే। తత్తద్గుణానుసా
రేణ ప్రాప్తకాలే యథోచితమ్।దక్షయా సర్వదా భావ్యం భార్యయా గృహముఖ్యయా।గృహవ్యయాయ యద్ద్రవ్యం దిశే
త్పత్న్యాః కరే పతిః।నిర్వర్త్య గృహకార్యం సా కించిద్బుద్ధ్యా విశేషయేత్। దానార్థమపి తేద్రవ్యే లోభాత్కించిన్న
ధారయేత్ ।భర్తురాజ్ఞాం వినా నైవ స్వబంధుభ్యో దిశేద్ధనమ్ ॥ అత్యాలాపమసంతోషం పరవ్యాపారసంగతామ్।అ
తిహాసాతిరోషౌచ క్రోధస్థానంచ వర్జయేత్ ॥ యచ్ఛభర్తా న పిబతి యచ్ఛభర్తా న ఖాదతి । యచ్ఛభర్తా న చా
శ్నాతి సర్వం తద్వర్జయేత్సతీ।తైలాభ్యంగం తథా స్నానం శరీరోద్వర్తనక్రియామ్ । మార్జనంచైవ దంతానామళకా
నాంచ కర్తనమ్।భోజనం వమనం నిద్రాం పరిధానంచ వాససామ్।ప్రారంభం మండనానాంచ న కుర్యాత్పశ్యతి ప్రియే । ఆ
హూతాయాంతు వైభర్త్రా స్త్రీ నయాతి త్వరాన్వితా।సా ధ్వాంక్షీ జాయతే నూనం దశజన్మాని పంచచ।కామాదోషా
న్మత్సరాద్వా భర్తారం యావమన్యతే।సా సప్తజన్మకం యావన్నారకీ స్యాన్న సంశయ ఇతి ॥ ౮ ॥ అత్రిః॥ నవ్రతేనో
పవాసేన ధర్మేణ విధినానచ। నారీ స్వర్గమవాప్నోతి ప్రాప్నోతి పతిపూజనాత్ ॥ జీవితేనాథవిత్తేన భర్తారం పం
చయేత యా। క్రిమియోనిశతం గత్వా పుల్కసీ జాయతే తతః॥జపస్తపస్తీర్థసేవా ప్రవ్రజ్యా మంత్రసాధనమ్। దేవతా
రాధనంచైవ స్త్రీశూద్రపతనాని షడితి ॥ ౯ ॥ వ్యాసః ॥ హరిద్రాకుంకుమంచైవ సిందూరం కజ్జళం తథా । కూర్పా
సకంచ తాంబూలం మంగళ్యాభరణం తథా। కేశసంస్కారకబరీకరకర్ణాదిభూషణమ్ । భర్తురాయుష్యమిచ్ఛంతీ
దూషయేన్న పతివ్రతా।ప్రాతః కాలే తుయా నారీ దద్యాదర్ఘ్యం వివస్వతే। సప్తజన్మాని వైధవ్యం సా నారీ నైవ పశ్యతి।కృ
త్వా మండలకం బాహ్యే తూష్ణీమేవాక్షతాదిభిః।పూజయేత్సతతం యావత్తస్యాస్తుష్యంతి దేవతాః।యద్గృహం రాజతే ని
త్యం మంగళైరనులేపనైః।తద్గృహే వసతే లక్ష్మీర్నిత్యం పూర్ణకలాన్వితా। నదదాతి తుయా నారీ జ్యేష్ఠాయై ప్రత్యహం

[illegible]ద్యథాశక్తిసాప్రేత్యనరకంవ్రజేత్। అవశ్యమేవనారీభిర్జ్యేష్ఠాయైబలికర్మణా। ప్రీణనంప్రత్య
[illegible]తథనైర్వ్రాభిరితి ॥ ౧౦ ॥ వాల్మీకిః॥ నపితానాత్మజోనాత్మానమాతానసఖీజనః। ఇహప్రేత్య
[illegible]కోగతిస్సదా।నకృతంనపులంవిద్యానదత్తంనాపిసంగ్రహమ్। స్త్రీణాంగృహ్ణాతిహృదయమనిత్యహృద
[illegible]ః।సాధ్వీనాంతుస్థితానాంహిశీలేసత్యేశ్రుతేసమే। స్త్రీణాంపవిత్రంపరమంపతిరేకోవిశిష్యతే ॥ నాతం
త్రీ[illegible]శేవీణానాచక్రోవర్తతేరథః।నాపతిస్సుఖమేధేతయాస్యాదపిశతాత్మజా।నగరస్థోవనస్థోవాపాపీవాయదివా
శుభః।యాసాంస్త్రీణాంప్రియోభర్తాతాసాంలోకామహోదయాః। దుశ్శీలఃకామవృత్తోవాధనవాక్యయవివాద
నః।స్త్రీణామార్యస్వభావానాంపరమందైవతంపతిః।పతిశుశ్రూషణాన్నార్యాస్తపోనాన్యద్విధీయతఇతి॥ ౧౧॥ వ్యా
సః॥పతివ్రతాతుయానారీభర్తృశుశ్రూషణోత్సుకా।నతస్యావిద్యతేపాపమిహలోకేపరత్రచ। పతివ్రతాధర్మరతా
రుద్రాణ్యేవనసంశయః।తస్యాఃపరాభవంకర్తుంశక్నోతినజనఃక్వచిదితి ॥ ౧౨॥ బోధాయనః॥ సూ॥భర్తృహితే
యతమానాస్స్వర్గంలోకంజయేరన్నితి॥ ... ... ✽

— ✽ అథగర్భిణీధర్మః. ✽—

౧ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో॥ షోడశర్తునిశాస్త్రీణాంతస్మిన్యుగ్మాసుసంవిశేదితి ॥ ౨ ॥ పరాశరః॥
ఋతుస్నాతాతుయానారీభర్తారంనోపసర్పతి।సామృ॥ నరకంయాతివైధవ్యంచపునఃపునః।ఋతుస్నాతాంతుయో
భార్యాంసన్నిధౌనోపగచ్ఛతి। ఘోరాయాంభ్రూణహత్యాయాంయుజ్యతేనాత్రసంశయఇతి। వా॥ పూర్వమేవ
గర్భాధానంసవిస్తరమభిహితం ॥ ౩ ॥ స్మృతిచంద్రికాయామ్॥ శ్లో॥ నావస్కరేషూపవిశేన్ముసలోలూఖలాది
షు।జలంచనావగాహేతశూన్యాగారంచవర్జయేత్॥ వల్మీకంనాధితిష్ఠేతనచోద్విగ్నమనాభవేత్। విలిఖేన్ననఖై
ర్భూమింనాంగారేణనభస్మనా।నశయాళుస్సదాతిష్ఠేద్వ్యాయామంచవివర్జయేత్ నతుషాంగారభస్మాస్థికపాలే
షుసమావిశేత్ ॥ వర్జయేత్కలహంలోకేగాత్రభంగంతథైవచ।నముక్తకేశీతిష్ఠేత్తునాశుచిస్స్యాత్కదాచన। న
శయీతోత్తరశిరానచైవాధశ్శిరాఃక్వచిత్।నవస్త్రహీనానోద్విగ్నానచార్ద్రచరణాసతీ।నామంగళ్యంవదేద్వాక్యం
నచహాస్యాదికంతథా।కుర్యాచ్ఛ్వశురయోర్నిత్యంపూజాంమంగళతత్పరా।తిష్ఠేత్ప్రసన్నవదనాభర్తృప్రియహితేరతే
తి॥ ౪॥స్మృతిరత్నేపి॥సంధ్యాయాంనైవభోక్తవ్యంగర్భిణ్యాతుప్రయత్నతః।నస్నాతవ్యంనగంతవ్యంవృక్షమూలేషుస
ర్వదా నశయాళుస్సదాతిష్ఠేత్త్వాచ్ఛాయాంవివర్జయేత్।సర్వౌషధీభిఃకోష్ణేనవారిణాస్నానమాచరేత్।కృతరక్షా
సుభూషాచవాస్తుపూజనతత్పరా।దానశీలాతృతీయాయాంపార్వత్యాంసక్తిమాచరేత్। పతివ్రతాభవేన్నారీవిశేషే
ణతుగర్భిణీ।యస్తుతస్యాభవేత్పుత్రఃస్థిరాయుర్వృద్ధిసంయుతః ।అన్యథాగర్భపతనమవాప్నోతినసంశయఇతి॥ ౫॥యా
జ్ఞవల్క్యః॥ దౌహృదస్యాప్రదానేనగర్భోదోషమవాప్నుయాత్। వైరూప్యంమరణంవాపితస్మాత్కార్యంప్రియం
స్త్రియఇతి ॥ ౬ ॥ సుశ్రుతేపి ॥ వా॥ తతఃప్రభృతివ్యాయామవ్యవసాయాదితర్పణదివాస్వాపనరాత్రిజాగరణశోక
భయారోహణవేగధారణకుక్కుటాసనశోణితమోక్షణాని పరిహరేత్తదభిలషితందత్వావీర్యవంతంచిరాయుషంపు
త్రంజనయతీతి। టీ॥తతఃప్రభృతిగర్భగ్రహణప్రభృతీత్యర్థః- తద్గ్రహణంచశ్రమాదిలింగైరవగంతవ్యంతాన్యపితత్రై
వోక్తాని। వా॥సద్యోగృహీతగర్భాయాంశ్రమోగ్లానిఃపిపాసాసక్థిస్పందనంశుక్లశోణితయోస్సంబంధేస్ఫురణంచయో
న్యాఇతి ॥ ౭ ॥ బృహస్పతిరపి॥ శ్లో॥ సద్యోగృహీతగర్భాయాఃశ్రమస్త్వాదౌభిజాయతే। పిపాసాచతతోగ్లానిర్యో
న్యాస్తుస్ఫురణంభవేదితి ॥ ౮ ॥ కాశ్యపః॥గర్భధారణమారభ్యవ్యాయామవ్యసనానిచ।తక్షణంచదివాస్వాపంరా
త్రౌజాగరణంతథా।గజాశ్వారోహణంశోకవేగధారణమేవచ। విరేచనంనైవకుర్యాత్ క్షారాద్యన్నంచవర్జయేదితి॥
౯॥గర్భోపనిషది॥ఋతుకాలేప్రయోగఏకరాత్రోషితంకలిలంభవతి- సప్తరాత్రోషితంబుద్బుదంభవతి- అర్ధమాసా
భ్యంతరేణపిండోభవతి- మాసాభ్యంతరేణకఠినోభవతి-మాసద్వయేనశిరఃకురుతే- మాసత్రయేణపాదప్రదేశోభవతి-
అథచతుర్థేమాసేంగుళజఠరకటిప్రదేశోభవతి పంచమమాసేపృష్ఠవంశోభవతి - షష్ఠేమాసేనాసాక్షిశ్రోత్రాణిభ
వంతి-సప్తమేమాసేజీవేనసంయుక్తోభవతి అష్టమేమాసేసర్వసంపూర్ణోభవతి-పితూరేతోతిరిక్తాత్పురుషోభవతి-మా
తృరేతోతిరిక్తాత్ స్త్రీయోభవతి-ఉభయోర్వీర్యతుల్యత్వాన్నపుంసకోభవతి- వ్యాకులితమనసాంధాఃఖంజాఃకుబ్జావా
మనాభవంత్యన్యోన్యవాయుపరిపీడితానాంశుక్లద్వైధేస్త్రీయోయోన్యాంయుగ్మాఃప్రజాయంతే- అథనవమేమాసిస
ర్వలక్షణసంపూర్ణోభవతి- పూర్వజాతింస్మరతి కృతాకృతంచకర్మభవతిశుభాశుభంచకర్మవిందతి। నానాయోని

సహస్రాణిదృష్ట్వాచైవతతోమయా । ఆహారావివిధాభుక్తాః పీతాశ్చవివిధాస్తనాః । జాతస్యైవమృతస్యైవదుఃఖమేవపునఃపునః । అహోదుఃఖోదధౌమగ్నోనపశ్యామిప్రతిక్రియాం - యదియోన్యాఃప్రముంచామి సాంఖ్యంయోగంసమాశ్రయే।అశుభక్షయకర్తారంఫలముక్తిప్రదాయినమ్।యదియోన్యాఃప్రముంచామితంప్రపద్యేమహేశ్వరం। అశుభక్షయకర్తారంఫలముక్తిప్రదాయినం।యన్మయాపరిజనస్యార్థేకృతంకర్మశుభాశుభమ్ ॥ ఏకాకీతేనదహ్యేఽహంగతాస్తేఫలభాగినః॥ వా ॥ జంతుస్త్రీయోనిశతంయోనిద్వారిసంప్రాప్తేయంత్రేణాపీడ్యమానోమహతాదుఃఖేన జాతమాత్రస్తువైష్ణవేన వాయునాసంస్పృశ్యతదానస్మరతి - జన్మమరణంచ కర్మశుభాశుభమితి ॥ ౧౦ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ప్రథమేమాసిసంక్లేదభూతోధాతువిమూర్ఛితమ్।మాస్యర్బుదంద్వితీయేతుతృతీయేచేంద్రియైర్యుతః।ఆకాశాల్లాఘవంసౌక్ష్మ్యం... తృతీయేస్పందతేతతః।స్థైర్యంచతుర్థేత్వంగానాంపంచమేశోణితోద్భవః। షష్ఠేబలస్యవర్ణస్యనఖరోమ్ణాంసముద్భవః । మనశ్చైతన్యయుక్తోసౌ నాడీస్నాయుసిరాయుతః । సప్తమేచాష్టమేచైవత్వఙ్మాంసస్మృతిమానపి।పునర్ధాత్రీంపునర్గర్భమోజస్తస్యప్రధావతి।అష్టమేమాస్యతోగర్భాజ్జాతఃప్రాణైర్వియుజ్యతే॥ నవమేదశమేమాసిప్రబలైస్సూతిమారుతైః।నిస్సార్యతేబాణఇవయంత్రచ్ఛిద్రేణసజ్వరఇతి ॥ టీ ॥ సంక్లేదభూతఃద్రవీభూతః ఉద్బుదమివావతిష్ఠతి॥ శ్లో॥ హృదితిష్ఠతియచ్ఛుద్ధమీషద్రక్తంసపీతకమ్ । ఓజశ్శరీరేసంఖ్యాతంతన్నాశాన్నాశమృచ్ఛతీతి ॥ టీ ॥ లక్షితమోజః- అష్టమేమాసిచంచలతయామాతరంగర్భంచపునఃపునస్సృజతి - అతస్తతోజాతోమ్రియతఇత్యర్థః. ... ... *

—* అథవిధవాధర్మః. *—

౧॥ తత్రయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥పితృమాతృసుతభ్రాతృశ్వశ్రూశ్వశురమాతులైః। హీనానస్యాద్వినాభర్త్రా గర్హణీయాన్యథాభవేదితి॥ టీ॥భర్త్రావినాభర్త్రారహితాపితృమాత్రాదిరహితానస్యాత్ - యస్మాత్తద్రహితా గర్హణీయానింద్యాభవేత్-ఏతచ్చబ్రహ్మచర్యపక్షే ॥ * ॥ భర్తరిప్రేతేబ్రహ్మచర్యంతదన్వారోహణంవేతివిష్ణుస్మరణాత్ ॥ ౩ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ పత్యౌమృతేపియాయోషిద్వైధవ్యంపాలయేత్క్వచిత్ ।సాపునఃప్రాప్యభర్తారంస్వర్గభోగాన్సమశ్నుతే।విధవాకబరీబంధోభర్తృబంధాయజాయతే॥ శిరసోవపనంతస్మాత్కార్యంవిధవయాతథా।ఏకాహారస్సదాకార్యోనద్వితీయఃకదాచన। త్రిరాత్రంపంచరాత్రంవాపక్షవ్రతమథాపివా।మాసోపవాసంవాకుర్యాచ్చాంద్రాయణమథాపివా।కుర్యాత్కృచ్ఛ్రంపరాకంవాతప్తకృచ్ఛ్రమథాపివా।యవాన్నైర్వాఫలాహారైశ్శాకాహారైఃపయోవ్రతైః।ప్రాణయాత్రాంప్రకుర్వీతయావత్ప్రాణఃస్వకంవ్రజేత్ ॥ పర్యంకశాయినీనారీవిధవాపాతయేత్పతిమ్। తస్మాద్భూశయనంకార్యంపతిసౌఖ్యసమీహయా । నచాంగోద్వర్తనంకార్యంస్త్రియావిధవయాక్వచిత్ ॥గంధద్రవ్యస్యసంభోగోనైవకార్యస్తథాక్వచిత్ ।తర్పణంప్రత్యహంభర్తుఃకుర్యాత్కుశతిలోదకైః । తత్పితుస్తత్పితుశ్చాపినామగోత్రానుపూర్వకమ్ ॥ విష్ణోస్తుపూజనంకార్యంపతిబుద్ధ్యానచాన్యథా।పతిమేవసదాధ్యాయేద్విష్ణురూపధరంపరమ్ । ఏవంధర్మపరానిత్యంవిధవాపిపతివ్రతేతి ॥ ౪ ॥ ఆశ్వలాయనః॥ మృతేభర్తర్యపుత్రాచబాలపుత్రాచయాంగనా।బంధూనాశ్రిత్యసాతిష్ఠేత్సంయతాజనకాదికాన్ ॥ జపేచ్ఛస్త్రాద్రవత్సాతునమేద్రవిమథాన్వహమ్।జీవతీభర్తృచిత్తాస్యాన్నాన్యథాతువిధీయతఇతి ॥ ౫ ॥ పరాశరః॥ మృతేభర్తరియానారీబ్రహ్మచర్యేవ్యవస్థితా।సామృతాలభతేస్వర్గంయథాతేబ్రహ్మచారిణఇతి ॥ ౬ ॥ మనుః॥ కామంతుక్షపయేద్దేహంపుష్పమూలఫలైశ్శుభైః।నచనామాపిగృహ్ణీయాత్పత్యౌప్రేతేపరస్యతు।మృతేభర్తరిసాధ్వీస్త్రీబ్రహ్మచర్యేవ్యవస్థితా।స్వర్గంగచ్ఛత్యపుత్రాపియథాతేబ్రహ్మచారిణఇతి॥తాంబూలోఽభర్తృకస్త్రీణాంయతీనాంబ్రహ్మచారిణామ్।ఏకైకంమాంసతుల్యంస్యాన్మిళితంతుసురాసమమితి ॥ ౭ ॥ ఆపస్తంబః॥ సూ॥ యావజ్జీవంప్రేతపత్న్యుదకోపస్పర్శనమేకభక్తమధశ్శయ్యాబ్రహ్మచర్యంక్షారలవణమధుమాంసవర్జనంచేతి॥ఇతివిధవాధర్మః. ... *

—* అథానుగమనవిధిః. *—

౧ ॥ తత్రవిష్ణుః॥ సూ॥భర్తరిప్రేతేబ్రహ్మచర్యంతదన్వారోహణంవేతి ॥ ౨ ॥ పరాశరః॥ శ్లో॥తిస్రఃకోట్యర్ధకోటీచయానిలోమానిమానుషే।తావత్కాలంవసేత్స్వర్గేభర్తారంయానుగచ్ఛతీతి॥ టీ ॥ తావత్కాలం తావత్సహస్రసంవత్సరం॥౩ ॥ తథాచహారీతః॥ శ్లో॥ మృతేభర్తరియానారీధర్మశీలాదృఢవ్రతా । అనుగచ్ఛతిభర్తారంశృణుతస్యాస్తుయత్ఫలమ్।తిస్రఃకోట్యర్ధకోటీచయానిరోమాణిమానుషే । తావంత్యబ్దసహస్రాణిస్వర్గ

లోకే మహీయతే॥ మాతృకం పైతృకం చైవ యత్ర కన్యా ప్రదీయతే। కులత్రయం పునాత్యేషా భర్తారం యానుగచ్ఛతీతి॥
౪ ॥ అ ॥ న కేవలం స్వయమేవానుగమనేన స్వర్గే వసతి-కింతు స్వభర్తారం పాపఫలభోగాయ నరకమార్గాభిముఖ
మపి స్వకీయేన ప్రబలసుకృతేనోద్ధరతీత్యాహ పరాశరః॥ శ్లో ॥ వ్యాళగ్రాహీ యథా వ్యాళం బిలాదుద్ధరతే బలాత్। ఏ
వం స్త్రీ పతిముద్ధృత్య తేనైవ సహ మోదత ఇతి ॥ ౫ ॥ త్రికాండీ ॥ అపి దుష్కృతకర్మాణం సముద్ధృత్య చ తత్పతిమ్।
యావత్స్వలోమసంఖ్యాస్తి తావత్కోట్యయుతాబ్దకమ్। భర్త్రా స్వర్గే సుఖం భుక్త్వా రమమాణా పతివ్రతా। యమ
దూతాః పలాయంతే పతిమాలోక్య దూరత ఇతి ॥ ౬ ॥ శంఖాంగిరసౌ ॥ తిస్రః కోట్యర్ధకోటీ చ యాని లోమాని మా
నుషే। తావత్కాలం వసేత్స్వర్గే భర్తారం యానుగచ్ఛతి ॥ వ్యాళగ్రాహీ యథా వ్యాళం బిలాదుద్ధరతే బలాత్। త
ద్వదుద్ధృత్య భర్తారం సహ తేనైవ మోదతే॥ తత్ర సా భర్తృపరమా స్తూయమానాప్సరోగణైః। క్రీడతే పతినా సార్ధం
యావదింద్రాశ్చతుర్దశ॥ బ్రహ్మఘ్నో వా కృతఘ్నో వా మిత్రఘ్నో వా భవేత్పతిః। పునాత్యవిధవా నారీ తమాదాయ
మృతా తు యా। మృతే భర్తరి యా నారీ సమారోహేద్ధుతాశనమ్ ॥ సారుంధతీసమాచారా స్వర్గలోకే మహీయతే।
యావచ్చాగ్నౌ మృతే పత్యౌ స్త్రీ నాత్మానం ప్రదాహయేత్। తావన్న ముచ్యతే సా హి స్త్రీశరీరాత్కథంచనేతి ॥ ౭ ॥
అంగిరాః॥ సాధ్వీనామేవ నారీణామగ్నిప్రపతనాదృతే। నాన్యో ధర్మో హి విజ్ఞేయో మృతే భర్తరి కర్హిచిత్ ॥ ఆ
ర్తార్తే ముదితే హృష్టా ప్రోషితే మలినా కృశా। మృతే మ్రియేత యా పత్యౌ సా స్త్రీ జ్ఞేయా పతివ్రతేతి ॥ ౮ ॥ ఉపమన్యుః॥
అనపత్యా చ యా నారీ బ్రాహ్మణీ యది వేతరా। తస్యా నాన్యా గతిః ప్రోక్తా సహానుగమనాదృత ఇతి ॥ ౯ ॥ అత్ర విజ్ఞానే
శ్వరీయే॥ వా। అయం చ సర్వాసాం స్త్రీణామగర్భిణీనామబాలాపత్యానామాచండాలం సాధారణో ధర్మః భర్తారం
యానుగచ్ఛతీత్యవిశేషేణోపపాదనాదితి ॥ ౧౦ ॥ స్మృత్యంతరేఽపి॥ శ్లో ॥ ధర్మోఽయం సర్వనారీణాం పత్యుశ్చిత్యా
ధిరోహణమ్। అన్యత్ర గర్భిణీబాలాపత్యయుక్తాభ్య ఏవ చేతి ॥ ౧౧ ॥ ఔర్వః॥ బాలాపత్యాశ్చ గర్భిణ్యో హ్యదృష్ట
ఋతవస్తథా। రజస్వలా రాజసుతే నారోహంతి చితాం శుభే ఇతి॥ ౧౨ ॥ స్మృత్యంతరేఽపి ॥ బాలాపత్యా తు యా నారీ
భర్త్రా సహ న సా వ్రజేత్। రజస్వలా న గచ్ఛేత్తు గర్భిణీ మితి ॥ అన్యత్ర తు॥ సార్తవా సూతికా వాపి భ
ర్త్రనుమరణోత్సుకా। సద్యశ్శుద్ధిమవాప్నోతి భర్తుః పాపాపహారిణీ॥ బాలాపత్యా తు యా నారీ సూతికా వా రజస్వ
లా। సర్వాసామపి చ స్త్రీణామేవ సాధారణో విధిరితి॥ వా॥ గర్భిణ్యా నిషేధ ఏవ బాలాపత్యాదీనాం వికల్ప ఇత్యాహుః- పృ
థక్చితివిషయమిత్యన్యే- తత్కపోతాఖ్యానవ్యాజేన దర్శయతి ॥ ౧౩ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో ॥ ప్రతివ్రతా సంప్రదీప్తం ప్రవివే
శ హుతాశనమ్। తత్ర చిత్రాంగదధరం భర్తారం సాన్వపద్యత। తతః స్వర్గగతః పక్షీ భార్యయా సహ సంగతః। కర్మ
ణా పూజిత స్తత్ర రేమే చ సహ భార్యయేతి॥ వా ॥ ౧౪ ॥ నను బ్రాహ్మణ్యా అనుగమననిషేధోఽపి స్మర్యతే॥ తత్ర పైఠీన
సిః॥ శ్లో॥ మృతానుగమనం నాస్తి బ్రాహ్మణ్యా బ్రహ్మశాసనాత్। ఇతరేషాం తు వర్ణానాం స్త్రీధర్మోఽయం పరః స్మృత
ఇతి ॥ ౧౫॥ విరాట్॥ అనువర్తేత జీవంతం నానుయాయాన్మృతం పతిమ్। జీవేద్భర్తుర్హితం కుర్యాన్మరణాదాత్మ
ఘాతినీతి ॥ ౧౬ ॥ అంగిరాః॥ యా స్త్రీ బ్రాహ్మణజాతీయా మృతం పతిమనువ్రజేత్ । సా స్వర్గమాత్మఘాతేన నాత్మా
నం న పతిం నయేదితి ॥ ౧౭ ॥ వ్యాఘ్రపాదః॥ న మ్రియేత సమం భర్త్రా బ్రాహ్మణీ శోకమోహితా । ప్రవ్రజ్యాగతి
మాప్నోతి మరణాదాత్మఘాతినీతి॥ వా ॥ ఏవమాదీని వచనాని పృథక్చిత్యధిరోహణవిషయాణీతి విజ్ఞానేశ్వరీయమాధవీయ
స్మృతిరత్నాదిషు వ్యవస్థాపితాని ॥ ౧౮॥ అత ఏవోశనా॥ శ్లో॥ పృథక్చితిం సమారుహ్య న విప్రా గంతుమర్హతి। అన్యా
సాం చైవ నారీణాం స్త్రీధర్మోఽయం పరః స్మృత ఇతి ॥ ౧౯ ॥ యత్తు అపరార్కే ॥ దేశాంతరే మృతే పత్యౌ సాధ్వీ త
త్పాదుకాద్వయమ్। నిధాయోరసి సంశుద్ధా ప్రవిశేజ్జాతవేదసమ్॥ దయితం యాన్యదేశస్థం మృతం శ్రుత్వా పతివ్రతా। స
మారోహతి దీప్తేఽగ్నౌ తస్యాశ్శక్తిం నిబోధత ॥ యది ప్రవిష్టో నరకం బద్ధః పాశైస్సుదారుణైః । సంప్రాప్తో యాతనాస్థా
నం గృహీతో యమకింకరైః। తిష్ఠతో వివశో దీనో వేష్ట్యమానస్స్వకర్మభిః॥ వ్యాళగ్రాహీ యథా వ్యాళం బిలాద్గృహ్ణాత్య
శంకితః। పాతం భర్తారమాదాయ దివం యాతి సతీ చ యా। సా భర్తృపరమా స్వర్గే స్తూయమానాప్సరోగణైః । క్రీడ
తే పతినా సార్ధం యావదింద్రాశ్చతుర్దశేతి॥ వా॥ ఏతత్పృథక్చితిమరణం బ్రాహ్మణీవ్యతిరిక్తవిషయం ॥ ౨౦ ॥ య
త్తు॥ శ్రుతి ॥ తస్మాదు హ న పురాయుషస్స్వర్గకామీ ప్రేయాదితి శ్రుతివిరోధాదనుగమనమయుక్తమితి - తచ్చ న - స్వర్గ
కామ్యాయుషః ప్రాఙ్న ప్రేయాదితి స్వర్గఫలోద్దేశేనాయుషః ప్రాగాయుర్వ్యయో న కర్తవ్యో మోక్షార్థినా-గాయ
స్మాదాయుశ్శేషే సతి నిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానక్షపితాంతఃకరణకళంకస్య శ్రవణమనననిదిధ్యాసనసంపత్త్యా

సత్యామాత్మజ్ఞానేననిత్యనిరతిశయానందశాశ్వతబ్రహ్మపదప్రాప్తిలక్షణమోక్షసంభవః- తస్మాదనిత్యాల్పస్వర్గాద్య ర్థమాయుర్వ్యయోనకర్తవ్యఇత్యర్థః - అతశ్చమోక్షమనిచ్ఛంత్యాస్స్వర్గార్థిన్యా అనుగమనం యుక్తమితర కామ్యానుష్ఠానవదితివిజ్ఞానేశ్వరః- ఇదంచానుమరణంపతివ్రతయానుష్ఠితముక్తరీత్యాదంపత్యోరుభయోఃశ్రేయోహే తుఃపాపీయస్యానుష్ఠితంచేత్పాపక్షయహేతుర్భవతి॥౨౧ ॥ తథాచవ్యాసశాతాతపౌ॥ శ్లో ॥ అవమత్యదయాపూ ర్వంపతిందుష్టేనచేతసా। వర్తంతేయాశ్చసతతంభర్తౄణాంప్రతికూలతః। భర్త్రానుమరణంకాలేయాఃకుర్వంతి తథావిధాః। కామాత్క్రోధాద్భయాన్మోహాత్సర్వాఃపూతాభవంత్యుత। అదిప్రభృతియాసాధ్వీభర్తుఃప్రియపరా యణా।ఊర్ధ్వంగచ్ఛతిసాతత్రభర్త్రానుమరణంగతేతి ॥ ౨౨ ॥ పురాణసారేబ్రాహ్మణీంప్రతినారదః॥ పాపం యదిక్కృతంభద్రేపరపూరుషసేవయా।తథాన్యస్యాపిపాపస్యనాశోవహ్నిప్రవేశనాత్॥ సతీవ్రతాధర్మపత్నీభర్తృ

—* వ్యభిచారిణ్యానింద్యత్వమ్. *—

శుశ్రూషణేరతా సానుగచ్ఛతిభర్తారంయాస్వర్గంయాతఉభావపి॥ తమితి ॥ ౨౩ ॥ వ్యభిచారిణీంప్రత్యాహయా జ్ఞవల్క్యః॥ హృతాధికారాంమలినాంపిండమాత్రోపజీవినీమ్। పరిభూతామధశ్శయ్యాంవాసయేద్వ్యభిచారిణీమితి॥ వా॥ పిండమాత్రోపజీవినీంప్రాణయాత్రామాత్రభోజనాం- పరిభూతాంధిక్కారాదిభిః-స్వవేశ్మన్యేవవాసయేత్॥ ౨౪ ॥ మనుః॥శ్లో॥అపత్యలోభాద్యాతుస్త్రీభర్తారమతిలంఘయేత్। సేహనిందామవాప్నోతిపరలోకాచ్చహీయ తే ॥ వ్యభిచారాత్తుభర్తుఃస్త్రీలోకేప్రాప్నోతినింద్యతామ్।సృగాలయోనింప్రాప్నోతిపాపరోగైశ్చపీడ్యతే॥ పతిం హిత్వాపకృష్టంస్వముత్కృష్టంయోపసేవతే।నింద్యైవలోకేభవతిపరపూర్వేతిచోచ్యతే॥ నాన్యోత్పన్నాప్రజాస్త్రీ హనచాప్యన్యపరిగ్రహే।నద్వితీయశ్చసాధ్వీనాంక్వచిద్భర్తోపదిశ్యతే ॥ ౨౫ ॥ శ్రుతిరపి ॥ తస్మాన్నైకాద్వౌ పతీవిందతఇతి ॥ ౨౬ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥వ్యభిచారాదృతౌశుద్ధిర్గర్భేత్యాగోవిధీయతే। గర్భభర్తృవధా దౌచతథామహతిపాతకఇతి॥వా ॥ ఋతౌశుద్ధిరిత్యేతత్ మానసవ్యభిచారాభిప్రాయం - రజసాస్త్రీమనోదుష్టేత్యు క్తత్వాత్ -గర్భేత్యాగఇతి- శూద్రకృతేతుగర్భేత్యాగః॥ శ్లో॥బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాంభార్యాశ్శూద్రేణసంగతాః। అప్రజాతావిశుధ్యంతిప్రాయశ్చిత్తేననేతరేతిమనుస్మరణాత్ - తథా - గర్భవధేమహాపాతకేచఆదిగ్రహణాచ్ఛిష్యా దిగమనేచత్యాగః॥శ్లో॥చతస్రస్తుపరిత్యాజ్యాశ్శిష్యగాగురుగాచయా।పతిఘ్నీచవిశేషేణజుంగితోపగతాచయేతిత్యాగ స్మరణాత్॥ టీ॥జుంగితఃప్రతిలోమజః-త్యాగశ్చోపభోగధర్మకార్యయోః-నతుసర్వథా- తస్యాఃవిప్రదుష్టాంస్త్రియం భర్తానిరుంధ్యాదేకవేశ్మనీతినియమాత్ ॥ ౨౭ ॥ ఉశనా ॥ సూ॥వ్యభిచారిణీంభార్యాంకుచేలపిండపరిభూతాం నిర్వృత్తాధికారాంచాంద్రాయణంప్రాయశ్చిత్తంప్రాజాపత్యంవాచారయేదితీతి ॥ ౨౮ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥శ్లో॥య త్పుంసాంపరదారేషుతచ్చైనాంచారయేద్వ్రతమితి ॥ ౨౯ ॥ భృగుః॥ అశీతిర్యస్యవర్షాణిబాలోవాప్యూనషోడ శః।ప్రాయశ్చిత్తార్ధమర్హంతిస్త్రియోవ్యాధితఏవచేతి॥ ౩౦ ॥ మనుః॥కృతనిర్ణేజనాంశ్చైతాంనజుగుప్సేతకర్హి చిత్।సోమశ్శౌచందదౌస్త్రీణాంగంధర్వశ్చశుభాంగిరమ్। పావకస్సర్వమేధ్యత్వంమేధ్యావైయోషితోహ్యతఇతి॥ టీ॥ కృతనిర్ణేజనాంకృతప్రాయశ్చిత్తాం- పరిణయనాత్పూర్వంసోమగంధర్వాగ్నయస్త్రీయోయథాక్రమంభుక్త్వాతా సాంశౌచమధురవచనసర్వమేధ్యత్వానిదత్తవంతః - తస్మాత్స్త్రియస్సర్వత్రస్పర్శనాలింగనాదిషుమేధ్యభూతాఇత్య ర్థః॥అ॥యస్త్వంతరేణైవనిమిత్తందారాన్పరిత్యజతియాచభర్తారంత్యజతితయోర్నిష్కృతిమాహాపస్తంబః ॥ సూ॥

—* అకారణాద్దంపత్యోరన్యతరత్యాగేప్రాయశ్చిత్తమ్. *—

దారవ్యతిక్రమీఖరాజినంబహిర్లోమపరిధాయదారవ్యతిక్రమిణేభిక్షామితిసప్తాగారాణిచరేత్సావృత్తిష్షాణ్మాసాన్ స్త్రియాస్తుభర్తృవ్యతిక్రమేకృచ్ఛ్రద్వాదశరాత్రాభ్యాసస్తావంతంకాలమితి॥ఇతిస్త్రీధర్మాః.

—* అథగృహస్థధర్మాః. *—

తత్రదక్షః॥ శ్లో॥ విధానవగృహస్థస్యశుద్ధానానివైనవ।నవకర్మాణిచతథావికర్మాణితథానవ ॥ ప్రచ్ఛ న్నానినవాన్యానిప్రకాశానిపునర్నవ।సఫలానినవాన్యానినిష్ఫలానితథానవ। అదేయానినవాన్యానివస్తుజాతానిసర్వ దా। నవకానవనిర్దిష్టాగృహస్థోన్నతికారకాః ॥ * ॥ విధావస్తూనివక్ష్యామివిశిష్టేగృహమాగతే। మనశ్చక్షు ర్ముఖంవాక్యంసౌమ్యందత్వాచతుష్టయమ్।అభ్యుత్థానమిహాగచ్ఛపూర్వవాదఃప్రియంవదః। ఉపాసనమనువ్రజ్యా కార్యాణ్యేతానినిత్యశః ॥ * ॥ శుద్ధానానిచాన్యానిభూమిరాపస్తృణానిచ।పాదశౌచంతథాభ్యంగమాసనంశ

యసంతథా॥ కించిద్దేయం యథాశక్త్యా నాస్యానశ్నన్ గృహే వసేత్। సజలం చార్థినే దేయమేతాన్యపి సదా గృహే॥ * ॥ సంధ్యాస్నానం జపో హోమస్స్వాధ్యాయో దేవతార్చనమ్। వైశ్వదేవం తథాతిథ్యముద్ధృత్యాపి స్వశక్తితః॥ పితృదేవమనుష్యాణాం దీనానాథతపస్వినామ్। గురుమాతృపితౄణాం చ సంవిభాగో యథార్హతః। ఏతాని నవకర్మాణి వికర్మాణి తథా పునః। అనృతం పరదారాశ్చ తథాభక్ష్యస్య భక్షణమ్ ॥ అగమ్యాగమనాపేయపానం స్తేయం చ హింసనమ్। అశ్రౌతకర్మాచరణం మైత్రధర్మబహిష్కృతమ్। నవైతాని వికర్మాణి తాని సర్వాణి వర్జయేత్॥ పైశున్యమనృతం మాయాం కామం క్రోధం తథాఽప్రియమ్। ద్వేషం దంభం పరద్రోహం వికర్మాణి వివర్జయేత్॥ నృత్తం గీతం కృషిస్సేవా వాణిజ్యం లవణక్రియా। ద్యూతకర్మాయుధీయం చ న ప్రశస్తాని కర్మసు॥ * ॥ ఆయుర్విత్తం గృహచ్ఛిద్రం మంత్రమౌషధసంగమమ్। దానమానావమానాని నవ గోప్యాని కారయేత్ ॥ * ॥ ప్రాయోగ్యమృణశుద్ధిశ్చ దాయభాగశ్చ విక్రయః। కన్యాదానం వృషోత్సర్గో రహఃపాపమకుత్సనమ్ ॥ * ॥ మాతాపితృగురౌ మిత్రే వినీతే చోపకారిణి। దీనానాథవిశిష్టేభ్యో దత్తం తు సఫలం భవేత్ ॥ * ॥ ధూర్తే వందిని మల్లే చ కువైద్యే కితవే శఠే। చాటుచారణచోరేభ్యో దత్తం భవతి నిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ సామాన్యం యాచితం న్యాసమాధిర్దారాంశ్చ తద్ధనమ్। అన్వాహితం చ నిక్షేపం సర్వస్వం చాన్వయే సతి। ఆపత్స్వపి న దేయాని నవ వస్తూని సర్వదా। యో దదాతి స మూఢాత్మా ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః॥ నవకస్య చ వేత్తారమనుష్ఠానపరం ద్విజమ్। ఇహలోకే పరత్రాపి శ్రీశ్చైనం న విముంచతీతి॥ ... ... *

—* అథ గార్హస్థ్యప్రశంసా. *—

౧॥ తత్ర మనుః॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవ చైతేషాం వేదశ్రుతివిధానతః। గృహస్థ ఉచ్యతే శ్రేష్ఠస్స త్రీనేతాన్బిభర్తి హీతి॥ టీ॥ వేదశ్రుతివిధానతః- వేదస్య శ్రుత్యా ప్రత్యక్షేణ విధానతః. వైదికాదీనామాధానాదీనాం కర్మణాం గృహస్థమధికృత్య విధానస్య ప్రత్యక్షశ్రుతిమూలత్వాదిత్యర్థః॥ స ఏవ॥ యథా నదీనదాస్సర్వే సాగరే యాంతి సంస్థితిమ్। తథైవాశ్రమిణస్సర్వే గృహస్థే యాంతి సంస్థితిమ్ ॥ సన్న్యస్య సర్వకర్మాణి కర్మదోషానపానుదన్। నియతో వేదమభ్యస్య పుత్రైశ్వర్యసుఖం వసేత్ ॥ పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే సుతః। తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తస్స్వయమేవ స్వయంభువా॥ ఏవం సన్న్యస్య కర్మాణి స్వకార్యపరమోఽస్పృహః। సన్న్యాసేనాపహత్యైనః ప్రాప్నోతి పరమాం గతిమితి॥ వా॥ అత్ర సన్న్యాసః కామ్యకర్మత్యాగః ॥ ౨ ॥ తథాచోక్తం భగవద్గీతాసు ॥ శ్లో ॥ కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్న్యాసం కవయో విదుః। నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే। యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్। యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్। ఏతాన్యపి చ కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ఫలాని చ। కర్తవ్యానీతి మే పార్థ నిశ్చితం మతముత్తమమ్ ॥ బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా కరోతి యః। లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్రమివాంభసా ॥ కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలైరింద్రియైరపి। యోగినః కర్మ కుర్వంతి సంగం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే ॥ యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాంతిమాప్నోతి నైష్ఠికీమ్। అయుక్తః కామకారేణ ఫలే సక్తో నిబధ్యత ఇతి ॥ ౩ ॥ దక్షః॥ గృహస్థోఽపి క్రియాయుక్తో న గృహేణ గృహీ భవేత్। న చాపి పుత్రదారాద్యైస్స్వకర్మపరివర్జితః। దేవైశ్చైవ మనుష్యైశ్చ తిర్యగ్భిశ్చోపజీవ్యతే। గృహస్థః ప్రత్యహం యస్మాత్తస్మాచ్ఛ్రేయాన్ గృహాశ్రమీ। యథా మాతరమాశ్రిత్య సర్వే జీవంతి జంతవః। తథా గృహస్థమాశ్రిత్య సర్వే జీవంతి భిక్షవః। చతుర్ణామాశ్రమాణాం తు గృహస్థో యోనిరుచ్యతే। సీదమానేన తేనేహ సీదంత్యన్యేఽపి తే త్రయః ॥ మూలప్రాణో భవేత్ స్కంధః స్కంధాచ్ఛాఖాస్సపల్లవాః। మూలేనైవ వినష్టేన సర్వమేతద్వినశ్యతి ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన రక్షణీయో గృహాశ్రమీ। రాజ్ఞా చాన్యైస్త్రిభిః పూజ్యో రక్షణీయశ్చ సర్వదా। దయా లజ్జా క్షమా శ్రద్ధా ప్రజ్ఞా త్యాగః కృతజ్ఞతా। ఏతే యస్య గుణాస్సంతి గృహస్థో ముఖ్య ఉచ్యత ఇతి॥ ౪ ॥ వ్యాసః॥ నిత్యం స్వాధ్యాయశీలస్స్యాన్నిత్యం యజ్ఞోపవీతవాన్। సత్యవాదీ జితక్రోధో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే। సంధ్యాస్నానరతో నిత్యం బ్రహ్మయజ్ఞపరాయణః। అనసూయుర్మృదుర్దాంతో గృహస్థః ప్రత్యవర్ధతే ॥ వీతరాగభయక్రోధో లోభమోహవివర్జితః। సావిత్రీజపనిరతశ్శ్రాద్ధకృన్ముచ్యతే గృహీ॥ మాతాపిత్రోర్హితే యుక్తో గోబ్రాహ్మణహితే రతః। యజ్వా చ దేవభక్తశ్చ బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥ త్రివర్గసేవీ సతతం దేవతానాం చ పూజనమ్। కుర్యాదహరహర్నిత్యం నమస్యేచ్చ సతస్సురాన్। విభాగశీలస్సతతం క్షమాయుక్తో దయాలుకః। గృహస్థస్తు సమాఖ్యాతో న గృహేణ గృహీ భవేత్ ॥ యథాశక్తి చరేత్కర్మ నిందితాని చ వర్జయేత్। విధూయ మోహకలిలం లబ్ధ్వా యోగమనుత్తమమ్। గృహస్థో ముచ్యతే బంధాన్నాత్ర కార్యా విచారణేతి ॥ ౫ ॥ పరాశరః॥ నివాపేన పితౄనర్చన్యజ్ఞైర్దేవాంస్తథాతిథీన్। అన్నైర్మునీంశ్చ స్వాధ్యాయైరపత్యేన ప్రజాపతిమ్। బలినా

చైవభూతానివాత్సర్యేనాఖిలంజగత్ ॥ ప్రాప్నోతిలోకాన్పురుషో నిజకర్మసమార్జితాన్ । భిక్షౌభుజస్తథాకేచిత్పరి
వ్రాజ్యబ్రహ్మచారిణః ॥ తేష్వత్రైవప్రతిష్ఠంతే గార్హస్థ్యం తేన వై పరమ్ । యస్తుసమ్యక్కరోత్యేవం గృహస్థః పరమం వి
ధిమ్ । స్వకర్మబంధముక్తోసౌ లోకానాప్నోత్యనుత్తమానితి ॥ ౬ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ వేదానువచనం యజ్ఞో బ్రహ్మ
చర్యం తపో జపః । శ్రద్ధోపవాసస్స్వాతంత్ర్యమాత్మనో జ్ఞానహేతవః ॥ సహ్యాశ్రమైర్విజిజ్ఞాస్యస్సమస్తైరేవమేవతు ।
ద్రష్టవ్యస్త్వథమంతవ్యశ్శ్రోతవ్యశ్చద్విజాతిభిః ॥ యఏవమేనం విందంతి యేచారణ్యం సమాశ్రితాః । ఉపాసంతేద్విజాస్స
త్యం శ్రద్ధయా పరయాయుతాః । క్రమాత్తే సంభవంత్యర్చిరహశ్శుక్లం తథోత్తరమ్ ॥ అయనం దేవలోకం చ సవితారం స
వైద్యుతమ్ । తతస్తాన్పురుషోభ్యేత్యమానవో బ్రహ్మలౌకికాన్ ॥ కరోతిపునరావృత్తిస్తేషామిహనవిద్యతే । యజ్ఞేనతప
సాదానైర్యేహిస్వర్గగతానరాః ॥ ధూమం నిశాం కృష్ణపక్షం దక్షిణాయనమేవచ ॥ పితృలోకం చాంద్రమసం వాయుం
వృష్టిం జలం మహీమ్ । క్రమాత్తే సంభవంతీహ పునరేవం వ్రజంతి చ ॥ న్యాయాగతధనస్తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠోతిథిప్రియః । శ్రాద్ధకృ
త్సత్యవాదీచ గృహస్థోపివిముచ్యత ఇతి ॥ ౭ ॥ సర్వేషామాశ్రమిణామాత్మసాక్షాత్కారే సతి తత్ప్రాప్తిః - ఉపాస
కానామర్చిరాదిగమనద్వారా తత్ప్రాప్తిః - కామ్యకర్మానుష్ఠాయినాం తు ధూమాదిమార్గేణ స్వర్గావాప్తిః -
కర్మక్షయే పునరావృత్తిః - న కేవలం పరివ్రాజ ఏవ ముక్తిః - కిం తర్హి తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠస్య గృహస్థస్యాపీత్యర్థః ॥ ౭ ॥ శ్రూ
యతేచ ॥ బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవ భవతి - తద్య ఇత్థం విదుర్యే చేమేరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే - తేర్చిషమభిసంభవంత్యర్చిషో
హరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతి మాసాన్ తాన్మాసేభ్యస్సంవత్సరగ్ం సంవత్స
రాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చంద్రమసం చంద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషో మానవస్స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయత్యేష దేవయానః
పంథా ఇత్యథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసంభవంతి ధూమాద్రాత్రిం రాత్రేరపరపక్ష
మపరపక్షాద్యాన్ షడ్దక్షిణైతి మాసాన్ నైతే సంవత్సరమభిప్రాప్నువంతి మాసేభ్యః పితృలోకం పితృలోకాదాకాశమా
కాశాచ్చంద్రమసమేష సోమో రాజా తద్దేవానామన్నం తం దేవా భక్షయంతి తస్మిన్యావత్సంపాతముషిత్వాథైతమేవా
ధ్వానం పునర్నివర్తంతే యథైతమాకాశమాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి ధూమో భూత్వాభ్రం భవ
త్యభ్రం భూత్వా మేఘో భవతి మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతి త ఇహ వ్రీహియవా ఓషధివనస్పతయస్తిలమాషా ఇతి జాయం
తే ఇతో వై ఖలు దుర్నిష్ప్రపతరం యో యో హ్యన్నమత్తి యో రేతస్సించతి తద్భూయ ఏవ భవతి తద్య ఇహ రమణీయచరణా
భ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా వైశ్యయోనిం వాథ య ఇహ క
పూయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనిం వా సూకరయోనిం వా చండాలయోనిం వేత్యు
పాసకాః క్రమాదగ్న్యభిమానిదేవతాస్థానేషు ముక్తిమార్గభూతేషు విశ్రమ్య తైః ప్రస్థాపితాః పరం పదం ప్రాప్ను
వంతీతి ॥ టీ ॥ అర్చిరగ్నిః - విద్యుత్తేజః యే పునరిష్టాపూర్తైర్యజ్ఞాదిభిః స్వర్గఫలభోక్తారః తే క్రమాద్ధూమాదిచంద్రపర్యం
తపదార్థాభిమానినీర్దేవతాః ప్రాప్య పునరేవాకాశాదిద్వారేణ శుక్లత్వమవాప్య సంసారిణో యోనిం వ్రజంతీత్య
ర్థః ॥ ౮ ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితం ధర్మమనుతిష్ఠన్ హి మానవః । ఇహ కీర్తిమవాప్నోతి ప్రేత్య చానుత్త
మాం గతిమితి ॥ ౯ ॥ భగవానపి ॥ వర్ణాశ్రమవిధిం కృత్స్నం కుర్వాణో మత్పరాయణః । తేనైవ జన్మనా జ్ఞానం లబ్ధ్వా
యాతి శివం పదమితి ॥ ౧౦ ॥ బోధాయనః ॥ సూ ॥ నిత్యోదకీ నిత్యయజ్ఞోపవీతీ నిత్యస్వాధ్యాయీ వృషలాన్నవర్జీ
ఋతౌ చ గచ్ఛన్విధివచ్చ జుహ్వన్న బ్రాహ్మణశ్చ్యవతే బ్రహ్మలోకాత్ ॥ శ్లో ॥ ఆయుషా తపసా యుక్తస్స్వాధ్యాయే
జ్యాపరాయణః । ప్రజాముత్పాదయేద్యుక్తః స్వే స్వే వర్ణే జితేంద్రియః ॥ స్వాధ్యాయేన ఋషీన్పూజ్య సోమేన చ పురంద
రమ్ । ప్రజయా చ పితౄన్పూర్వాననృణో దివి మోదతే । పుత్రేణ లోకాన్ జయతి పౌత్రేణానంత్యమశ్నుతే । అథ పుత్రస్య పౌ
త్రేణ నాకస్యైవాధిరోహయేదితి ॥ ౧౧ ॥ విజ్ఞాయతే చ ॥ శ్రు ॥ జాయమానో వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవా జాయ
తే బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఇతి ॥ ౧౧ ॥ ఏవమృణసంయోగం వేదో దర్శయతి - బం
ధమృణమోక్షంచ ప్రజాయాం చాయత్తం పితౄణామనుకర్షణంచ ॥ ప్రజాయాం దర్శయతి ॥ శ్రుతిః ॥ అనుత్ప
న్నః ప్రజావాన్ భవతి - యావదేతం ప్రజాసు గృహ్ణీతే తావదక్షయ్యాన్ లోకాన్ జయతి - సత్పుత్రముత్పాద్యాత్మానం
తారయతి - సప్తావరాన్ సప్త పూర్వాన్ షడన్యానాత్మసప్తమాన్ - సత్పుత్రమధిగచ్ఛాన స్తారయత్యేనసో భయాత్ త
స్మాత్ప్రజాసంతానముత్పాద్య ఫలమాప్నోతి - తస్మాదాత్మవాన్ ప్రజాముత్పాదయేదాత్మనః ఫలలాభాయ తస్మాత్పు
త్రం చోత్పాద్యాత్మానమేవోత్పాదయేదితి విజ్ఞాయతే - ఆత్మా వై పుత్రనామాసీత్యేవం ద్వితీయ ఆత్మైవ తాద్రష్టవ్యోయః

కృత్రమోత్పాదయతీతి॥ ౧౩॥ ఐకాశ్రమ్యం త్వాచార్యా అప్రజననత్వాదితరేషామితి॥ గౌతమోపి । తేషాం గృహస్థో యోనిరప్రజననత్వాదితరేషామితి - ఐకాశ్రమ్యం త్వాచార్యాః ప్రత్యక్షవిధానాద్గార్హస్థ్యస్యేతి వ ॥ టీ ॥ తేషాం తు మధ్యే ఆశ్రమాణాం గృహస్థో యోనిః ఉత్పత్తిస్థానం- గృహస్థేనైవోత్పాదితాః చతుర్థాశ్రమైరధిక్రియంతే నేతరైః స్తేషామప్రజననత్వాచ్చాస్త్రీణాం ప్రజోత్పాదనస్య నిషిద్ధత్వాదతః స్తైరతిక్రాంతనిషిద్ధైః రుత్పాదితా అప్యాశ్రమేష్వనధికారిణశ్చండాలాః ప్రత్యవసితాః పరివ్రాజకతాపసాస్తేషాం జాతాన్యపత్యాని చండాలైస్సహ వాసయేదితి శాతాతపస్మరణాత్ ఐకాశ్రమ్యమితి సర్వేషు వేదేషు ధర్మశాస్త్రేతిహాసపురాణేషు గృహస్థా ఏవాగ్నిహోత్రాణః ప్రాచుర్యేణ విధీయంతే స్తూయంతే చ తతో గార్హస్థ్యస్య ప్రత్యక్షవిధానాత్ స ఏవైక ఆశ్రమః ఇతరే తు తత్రాశక్తానాం విధీయంత ఇతి బహవ ఆచార్యా మన్యంతే ॥ ౧౫ ॥ తథా చ గీతా॥ శ్లో॥ కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయ ఇతి ॥ ౧౬ ॥ ఆపస్తంబోపి॥ సూ॥ త్రైవిద్యవృద్ధానాం తు వేదాః ప్రమాణమితి నిష్ఠా తత్ర యాని శ్రూయంతే వ్రీహియవపశ్వాజ్యపయః కపాలపత్నీసంబంధాన్యుచ్చైర్నీచైః కార్యమితి తైర్విరుద్ధ ఆచారోఽప్రమాణమితి మన్యంతే యత్తు శ్మశానముచ్యతే నానాకర్మణామేషోంతే పురుషసంస్కారో విధీయతే తతః పరమనంతఫలం స్వర్గశబ్దం శ్రూయతే- అథాప్యస్య ప్రజాతిమమృతమామ్నాయ ఆహ- ప్రజామను ప్రజాయసే- తదు తే మర్త్యామృతమితి- అథాపి స ఏవాయం నిరూఢః ప్రత్యక్షేణోపలభ్యతే- దృశ్యతే చాపి సారూప్యం దేహత్వమేవాన్యత్ తేషు విశిష్టేషు కర్మసు వర్తమానాః పూర్వేషాం సాంపరాయేణ స్వర్గం చ కీర్తిం వర్ధయంత్యేవమవరోవరః పరేషామాభూతసంప్లవాత్ తే స్వర్గజితః పునస్సర్గే బీజార్థా భవంతీతి ॥ భవిష్యత్పురాణే ॥ తథాపి ప్రజాపతేర్వచనం - త్రయీం విద్యాం బ్రహ్మచర్యం ప్రజాపతిం- శ్రద్ధాం తపో యజ్ఞమనుప్రదానం య ఏతాని కుర్వతే - తైరిహ సహ స్మో రజో భూత్వా ధ్వంసతేన్యత్ప్రశంసన్నితి ॥ అయమర్థః ॥ త్రివిద్యా వా విద్యాస్త్రయో వేదాః తాన్యేవ పాఠతశ్చార్థతశ్చ యే విందంతి తే త్రైవిద్యాః- తే పక్వజ్ఞానాః త్రైవిద్యవృద్ధాః తేషాం వేదా ఏవ ప్రమాణమితీంద్రియేర్థ ఇతి నిష్ఠా నిర్ణయః ॥ * ॥ యథాహ భగవాన్ జైమినిః॥ సూ ॥ చోదనాలక్షణోర్థో ధర్మ ఇతి ॥ వా ॥ తతశ్చ తత్ర వేదేషు యాని కర్మాణి శ్రూయంతే వ్రీహ్యాదిసంబంధాని- ఉచ్చైః ఋచా క్రియంతే - ఉపాంశు యజుషేత్యేవం ప్రకారాణి - తైర్విరుద్ధ ఆచారః ప్రమాణం న భవతీతి తే మన్యంతే- ఏతదుక్తం భవతి- సర్వేషు వేదేషు సర్వాసు శాఖాసు చాగ్నిహోత్రాదీని కర్మాణ్యేవ తాత్పర్యతో విధీయంతే- అతో గార్హస్థ్యమేవ శ్రైష్ఠ్యం యది వేదాః ప్రమాణమితి - యత్తు గృహస్థానాం శ్మశానం శ్రూయతే శ్మశానాని భేజిరే ఇతి స ఏష నానాకర్మణామగ్నిహోత్రాదీనామంతే పితృమేధాఖ్యః పురుషసంస్కారో విధీయతే- నను పిశాచా భూత్వా శ్మశానమేవ సేవంత ఇత్యత ఆహ- తతః పరమితి శ్మశానకర్మణోనంతరమపరిమితం స్వర్గశబ్దం వాచ్యం ఫలం శ్రూయతే- స ఏష యజ్ఞాయుధీ యజమానోంజసా స్వర్గం లోకమేతీతి- అపి చ - అస్య గృహస్థస్య ప్రజాతిః ప్రజాసంతానమమృతమమరణమామ్నాయో వేద ఆహ ప్రజామను ప్రజాయసే ఇతి - హే మర్త్య మరణధర్మన్ ప్రజాం జాయమానామను త్వం ప్రజాయసే- ప్రజారూపేణ జాయసే తదేవ తే అమృతమమరణమితి న త్వం మ్రియసే చ- తత్ త్వం ప్రజారూపేణ వర్తసే- ఉపపన్నం చైతదిత్యాహ- అథాపి స ఏవాయమితి- అపి చ స ఏవాయం పృథగ్విరూఢః ప్రత్యక్షేణోపలభ్యతే - స ఏవ ద్విధా భూత ఇతి- లక్ష్యతే ఇతి- దృశ్యతే హి సారూప్యం ద్వయోః- దేహమాత్రం తు భిన్నం దేహత్వమితి సార్వత్రికః స్వాపత్యయః తే పుత్రాశ్శిష్టచోదితేషు కర్మస్వవస్థితాః- పూర్వేషాం పితృపితామహాదీనాం సాంపరాయేణ పరలోకేన సంబద్ధానాం కీర్తిం స్వర్గం చ ప్రవర్ధయంతి ఏవమవరోవరః - పరేషాం కీర్తిం స్వర్గం చ వర్ధయతి- భూతసంప్లవే మహాభూతప్రళయే- అతః స్మార్తే పుత్రేణ స్వర్గజితో భవంతి - ప్రళయానంతరస్సర్గః పునస్సర్గః- తత్ర సంసారబీజార్థాః ప్రజా భవంతీతి భవిష్యత్పురాణే పఠ్యతే- అథాపి అపి చ గార్హస్థ్యస్యైవ వరిష్ఠమిత్యత్ర ప్రజాపతేర్వాక్యమపి భవతి - త్రయీం విద్యాం వేదానామధ్యయనం బ్రహ్మచర్యం అనిషిద్ధకాలే స్త్రీగమనం - ప్రజాతిం ప్రజోత్పాదనం- శ్రద్ధా మాస్తిక్యం- తప ఉపవాసాది- యజ్ఞమగ్నిహోత్రాదీన్ సోమయాగాంతాని- అనుప్రదానమంతర్వేదిదానం- య ఏతాని కుర్వతే తైరిహ సహ స్మ ఇత ఏవాస్మాకం సహాయాః - అన్యత్ ఆశ్రమాంతరం ప్రశంసన్ పురుషో రజః పాంసుభూత్వా ధ్వంసతే నశ్యతీతి - యత్రైవ తపో హి శిష్టేషు కర్మసు వర్తమానాః పుత్రాః పూర్వేషాం కీర్తిం స్వర్గం చ వర్ధయంతి- తథా ప్రతిషిద్ధేషు వర్తమానా అకీర్తిం నరకం చ వర్ధయేయుః ॥ ౨౦ ॥ తత్రాహ స ఏవ॥ సూ॥ తత్ర యే పాపకృతస్త ఏవ ధ్వంసంతి యథా పర్ణం వనస్పతేస్న పరాన్ హింసంతి నాస్యాస్మిన్ లోకే కర్మభిస్సంబంధో

విద్యతే తథా పరస్మిన్ కర్మఫలైస్తదేతేన వేదితవ్యం ప్రజాపతేర్ ఋషీణామితి సర్గోయం తత్ర యే పుణ్యకృతస్తేషాం ప్రకృతయః పరాజ్వలత్య ఉపలభ్యంతే తస్మాత్తు కర్మాణ్యవయవేన తపసా వా కశ్చిత్స శరీరోంతవంతం లోకం జయతి-సంకల్పసిద్ధిశ్చ స్యాన్నతు తైర్జైర్త్వ్యమాశ్రమిణామితి ॥ టీ ॥ తత్ర ప్రజాసంతానే యే పాపస్య కర్తారస్త ఏవ ధ్వంసంతే పరాన్ పిత్రాదీన్ హింసంతి - యథా పర్ణం వనస్పతేః యదేవ పర్ణం వనస్పతేః కీటాదిభిర్దూషితం తదేవ పతతి న వనస్పతిం శాఖాం వా పాతయతి తద్వదస్య పిత్రాదేః పూర్వపురుషస్య అస్మిన్ లోకే పుత్రకృతైః కర్మభిస్సంబంధో న విద్యతే-దృష్టాంతోయం - యథా పుత్రకృతేషు కర్మసు పిత్రాదేః కర్తృత్వం నాస్తి తథా చ పరస్మిన్ లోకే కర్మఫలైరపి సంబంధో నాస్తీత్యర్థః - తత్పాపకృత ఏవ ధ్వంసంతీత్యే తదర్థరూపమేతేన వక్ష్యమాణేన హేతునా వేదితవ్యం - ప్రజాపతేర్హిరణ్యగర్భస్య ఋషీణాంచ మరీచ్యాదీనామయం సర్గః దేవతాది స్తిర్యగంతః తే బాధ్వస్తా ఏవ స్వే స్వే పదే వర్తంతే - అత్రోదాహరణమాహ - తత్ర యే పుణ్యకృతో వసిష్ఠాదయస్తేషాం ప్రకృతయశ్శరీరాణి పరాఉత్కృష్టా జ్వలత్య ఉపలభ్యంతే దివి యథా సప్తర్షిమండలం ॥ శ్రూయతే చ ॥ సుకృతాం వా ఏతాని జ్యోతీగ్ంషి యన్నక్షత్రాణీతి - ఇదం ప్రమాణం న పుత్రాణాం ధ్వంసే పూర్వేషాం ధ్వంస ఇతి కర్మావయవేన పుణ్యకర్మణామేకదేశేన భక్తివిశేషేణ తపసా వా తీవ్రేణ కశ్చిదాశ్రమాంతరవర్తీ సహ శరీరేణాంతవంతం లోకం జయతీతి యత్తస్యాసంభవేదితి సంకల్పాదేవ సిద్ధిశ్చ స్యాత్ న తత్రాశ్రమాంతరస్య జ్యైష్ఠ్యం కారణమిత్యర్థః- అనేన గార్హస్థ్య ప్రశంసా కృతేతి ద్రష్టవ్యం ॥ ౨౧ ॥ యతః స ఏవాహ ॥ సూ ॥ తేషు సర్వేషు యథోపదేశమవ్యగ్రో వర్తమానః క్షేమం గచ్ఛతీతి ॥ టీ ॥ తేష్వాశ్రమేషు సర్వేషు యథాశాస్త్రమవ్యగ్రస్సమాహితమనాః క్షేమమభయం పదం గచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ గృహస్థ ఏవ యజతే గృహస్థస్తప్యతే తపః । చతుర్ణామాశ్రమాణాంతు గృహస్థస్తు విశిష్యత ఇతి ॥ ఇతి గృహస్థధర్మాః. ... ...*

—* అథ వానప్రస్థధర్మాః. *—

౧ ॥ మనుః ॥ ఏవం గృహాశ్రమే స్థిత్వా విధివత్ స్నాతకో ద్విజః । వనే వసేత్తు నియతో యథావద్విజితేంద్రియః ॥ సంత్యజ్య గ్రామ్యమాహారం సర్వం చైవ పరిచ్ఛదమ్ । పుత్రేషు దారాన్నిక్షిప్య వనం గచ్ఛేత్సహైవ వా । ద్వితీయమాయుషో భాగముషిత్వా తు గృహే ద్విజః । తృతీయమాయుషో భాగం గృహమేధీ వనే వసేత్ । ఉత్పాద్య ధర్మతః పుత్రానిష్ట్వా యజ్ఞైశ్చ శక్తితః । దృష్ట్వాపత్యస్య చాపత్యం బ్రాహ్మణోరణ్యమావిశేదితి ॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ సుతవిన్యస్తపత్నీకస్తయా వానుగతో వనమ్ । వానప్రస్థో బ్రహ్మచారీ సాగ్నిస్సోపాసనో వ్రజేదితి ॥ ౩ ॥ సంవర్తః ॥ గచ్ఛేదేవం వనం ప్రాజ్ఞస్సభార్యోప్యేక ఏవ వా । గృహీత్వా చాగ్నిహోత్రం తు హోమమంత్రైర్న హాపయేత్ ॥ కుర్యాచ్చరుపురోడాశాన్ వన్యైర్వా మేధ్యసేవిభిః । భిక్షాం తు భిక్షవే దద్యాచ్ఛాకమూలఫలాదిభిః ॥ వేదవిద్యావ్రతస్నాతాన్ శ్రోత్రియాన్ వేదపారగాన్ । యోజయేద్ధవ్యకవ్యేషు విపరీతాంస్తు వర్జయేత్ ॥ గాయత్రీమాత్రసారోపి వరో విప్రస్సుయంత్రితః । నాయంత్రితశ్చతుర్వేదీ సర్వాశీ సర్వవిక్రయీ । కుర్యాదధ్యయనం నిత్యమగ్నిహోత్రపరాయణః । ఇష్టీః పర్వాగ్రయణీయాః ప్రకుర్యాత్పితృపర్వస్వితి ॥ ౪ ॥ హారీతః ॥ గృహస్థః పుత్రపౌత్రాదీన్ దృష్ట్వా పలితమాత్మనః । భార్యాం పుత్రేషు సంస్థాప్య సహ వా ప్రవిశేద్వనమ్ । జటాశ్చ బిభృయాన్నిత్యం శ్మశ్రులోమనఖాని చ । ఔపాసనాగ్నిహోత్రం చ పంచయజ్ఞాన్ సమాచరేత్ । వన్యాం త్రైవిద్యవృత్తిం వా ...శ్యాకమూలఫలైర్వసేత్ । చీరవాసా భవేన్నిత్యం స్నాత్వా త్రిషవణం శుచిః । సర్వభూతానుకంపీ స్యాత్ప్రతిగ్రహవివర్జిత ఇతి ॥ ౫ ॥ మనుః ॥ వసీత చర్మ చీరం వా సాయం స్నాయాదుషేత తథా । జటాశ్చ బిభృయాన్నిత్యం శ్మ...లోమనఖాని చ । యద్భక్షస్స్యాత్తతో దద్యాద్బలిం భిక్షాంచ శక్తితః । ఆమూలఫలభిక్షాభిరర్చయేదాశ్రమాగతమ్ ॥ స్వాధ్యాయే నిత్యయుక్తస్స్యాద్దాంతో మైత్రస్సమాహితః । దాతా నిత్యమనాదాతా సర్వభూతానుకంపకః । వైతానికం చ జుహుయాదగ్నిహోత్రం యథావిధి । దర్శమస్కందయన్పర్వ పౌర్ణమాసం చ యోగతః ॥ ఋక్షేష్ట్యాగ్రయణే చైవ చాతుర్మాస్యాని చాహరేత్ । తురాయణం చ క్రమశో దక్షస్యాయనమేవ చేతి ॥ టీ ॥ ఋక్షేష్టిః నక్షత్రేష్టిః - తురాయణం సంవత్సరసాధ్యః క్రతువిశేషః - దాక్షాయణం దశవిక్రుతిః క్రమశస్తత్తత్కాలే ॥ శ్లో ॥ వాసంతశారదైర్మేధ్యైః మున్యన్నైస్స్వయమాహృతైః । పురోడాశాంశ్చరూంశ్చైవ విధివన్నిర్వపేత్పృథక్ । దేవతాభ్యశ్చ తద్ధుత్వా వన్యం మేధ్యతరం హవిః । శేషమాత్మని యుంజీత లవణం చ స్వయం

కృతమ్। స్థలజోదకశాకాని పుష్పమూలఫలానిచ । మేధ్యవృక్షోద్భవాన్యద్యాత్ స్నేహాంశ్చ ఫలసంభవాన్ ।త్యజేదాశ్వయుజే మాసే మున్యన్నం పూర్వసంచితమ్। జీర్ణాని చైవ వాసాంసి శాకమూలఫలానిచ ॥ నఫాలకృష్టమశ్నీయాదుత్కృష్టమపి కేనచిత్ ।నగ్రామజాతాన్యార్తోఽపి పుష్పాణిచ ఫలానిచ।అగ్నిపక్వాశనో వాస్యాత్కాలపక్వభుగేవవా। అశ్మకుట్టో భవేద్వాపి దంతోలూఖలకోపివేతి ॥ టీ ॥ ఫలాదీన్యశ్మని నిపీడ్య యో భక్షయతి సోఽశ్మకుట్టః - దంతైరేవోలూఖలకార్యం యస్య స దంతోలూఖలకః ॥ శ్లో ॥ సద్యః ప్రక్షాళికో వా స్యాన్మాససంచయకోపి వా । షాణ్మాసనిచయో వా స్యాత్సమానిచయ ఏవ వేతి॥ టీ॥ ప్రతిదినం జీవనం సంపాద్య భుక్త్వా అశ్వస్తనికః- హస్తప్రక్షాళనం యః కరోతి స సద్యః ప్రక్షాళికః॥శ్లో॥నక్తం వాన్నం సమశ్నీయాద్దివా వాహృత్య శక్తితః।చతుర్థకాలికో వా స్యాత్స్యాద్వాప్యష్టమాశనః॥ చాంద్రాయణవిధానైర్వా శుక్లే కృష్ణే చ వర్తయేత్ । పక్షాంతయోర్వాప్యశ్నీయాద్యవాగూం క్వథితాం సకృత్ ॥ పుష్పమూలఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయేత్సదా।కాలపక్వైః స్వయం శీర్ణైర్వైఖానసమతే స్థిత ఇతి ॥ టీ॥ విఘనసా ప్రోక్తం సూత్రం వైఖానసం మతం- తత్ర హి వానప్రస్థధర్మస్య పూర్ణ ఉపదేశః॥ శ్లో॥ భూమౌ విపరివర్తేత తిష్ఠేద్వా ప్రపదైర్దినమ్।స్థానాసనాభ్యాం విహరేత్సవనేషూపయన్నప ఇతి ॥ టీ ॥ విపరివర్తేత శయీత - ప్రపదైః పాదాంగుళ్యగ్రైః- అప ఉపయన్ త్రిషవణస్నాయీ॥ శ్లో॥ గ్రీష్మే పంచతపాస్తు స్యాద్వర్షాస్వభ్రావకాశకః।ఆర్ద్రవాసాస్తు హేమంతే క్రమశో వర్ధయంస్తప ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ ఏకపాదేన తిష్ఠేత మరీచీః ప్రపిబేదను । పంచాగ్నిధూమపో వా స్యాదూష్మపస్సోమపోఽథవా ॥ పయః పిబేచ్ఛుక్లపక్షే కృష్ణపక్షే చ గోమయమ్।శీర్ణపర్ణాశనో వా స్యాత్కృచ్ఛ్రైర్వా వర్తయేత్సదా।జితేంద్రియో జితక్రోధస్తత్త్వజ్ఞానవిచింతకః । బ్రహ్మచారీ భవేన్నిత్యం స్వపత్నీం ప్రతి సంశ్రయేత్ ॥ యస్తు పత్న్యా సమం గత్వా మైథునం కామతశ్చరేత్ ।తద్వ్రతం తస్య లుప్యేత ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః। తస్యాం యో జాయతే గర్భో న సంస్పృశ్యో ద్విజాతిభిః । న వేదేష్వధికారోఽస్తి తద్వంశేయోఽధిజాయత ఇతి ॥ విష్ణుః॥ శ్లో॥త్రివిధం నరకస్యేహ ద్వారం నాశనమాత్మనః।కామః క్రోధస్తథా లోభస్తస్మాదేతత్త్రయం త్యజేత్॥ వా॥ఏవం గృహస్థసమస్య వానప్రస్థస్య ధర్మా ఉక్తాః-అథ భిక్షుకసమస్య వానప్రస్థస్య ధర్మానాహ మనుః ॥ అగ్నీన్ స్వాత్మని వైతానాన్ సమారోప్య యథావిధి। అనగ్నిరనికేతస్స్యాన్మునిర్మూలఫలాశనః ॥ అప్రయత్నస్సుఖార్థేషు బ్రహ్మచారీ ధరాశయః। శరణేష్వమమశ్చైవ వృక్షమూలనికేతనః।తాపసేష్వేవ విప్రేషు యాత్రార్థం భైక్షమాచరేత్।గృహమేధిషు చాన్యేషు ద్విజేషు వనవాసిషు। గ్రామాదాహృత్య వాశ్నీయాదష్టౌ గ్రాసాన్వనే వసన్। ప్రతిగృహ్య పుటేనైవ పాణినా శకలేన వా॥ టీ॥ శకలేన భిన్నభాండశకలేన॥శ్లో॥ఏతాంశ్చాన్యాంశ్చ సేవేత దీక్షా విప్రో వనే వసన్।వివిధాశ్చౌపనిషదీరభ్యసేచ్ఛుద్ధయే స్వజ ఇతి ॥ ప్రకారాంతరమాహ స ఏవ॥పరాజితాం వా స్యాస్థాయ వ్రజేద్దిశమజిహ్మగః । ఆనిపాతాచ్ఛరీరస్య యుక్తో వార్యనిలాశనః ॥ టీ ॥ అపరాజితాం ప్రాగుదీచీం॥ శ్లో॥ఆసాం మహర్షిచర్యాణాం త్యక్త్వాన్యతమయా తనుమ్। వీతశోకభయో విప్రో బ్రహ్మలోకే మహీయత ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ వాయుభక్షః ప్రాగుదీచీం గచ్ఛేదావర్షసంక్షయాదితి। వ్యాసః ॥ మహాప్రస్థానికం వాయం కుర్యాదనశనం తు వా। అగ్నిప్రవేశమన్యద్వా బ్రహ్మార్పణవిధౌ స్మృతః ॥ యస్తు సమ్యగిమమాశ్రమం శివం సంశ్రయత్యశివపుంజనాశనమ్। తాపహంత్యమలమైశ్వరం పదం యాతి యత్ర జగతోఽస్య సంస్థితిరితి॥ హారీతః॥ అగ్నిం స్వాత్మని కృత్వా తు ప్రవ్రజేదుత్తరాం దిశమ్। ఆదేహపాతం వనగో మౌనమాస్థాయ తాపసః । స్మరన్నతీంద్రియం బ్రహ్మ బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥తపో హి యో సావకరోద్వనస్థో వనే వసన్ సత్వసమాధియుక్తః। విముక్తపాపో విమలః ప్రశాంతస్స యాతి దివ్యం పురుషం పురాణమితి॥వా॥ అయం చ వానప్రస్థాశ్రమః- దేవరేణసుతోత్పత్తిర్వానప్రస్థాశ్రమగ్రహః ఇతి కలౌ నిషిద్ధః॥ఇతి వానప్రస్థధర్మనిరూపణమ్- ... *

—— * అథ యతిధర్మాః * ——

౧ ॥ తత్ర మనుః॥ శ్లో॥వనేషు తు విహృత్యైవం తృతీయం భాగమాయుషః। చతుర్థమాయుషో భాగం త్యక్త్వా సంగాన్ పరివ్రజేత్ ॥ ఆశ్రమాదాశ్రమం గత్వా హుతహోమో జితేంద్రియః।భిక్షాబలిపరిశ్రాంతః ప్రవ్రజన్ ప్రేత్య వర్ధత ఇతి ॥ టీ ॥ హుతహోమః కృతసమిదాధానాగ్నిహోత్రహోమః - భిక్షాబలిపరిశ్రాంతః భిక్షాచరణవైశ్వదేవబలిహరణాభ్యాం పరిశ్రాంతః- ఆశ్రమాదాశ్రమం గత్వా బ్రహ్మచర్యాశ్రమాద్గార్హస్థ్యం తతో వానప్రస్థాశ్రమం గత్వేత్యర్థః - బ్రహ్మచర్యగార్హస్థ్యే కృత్వా వానప్రస్థమకృత్వాపి సన్యాసః కర్తవ్యః-నాన్యథేత్యాహ స ఏవ- ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్ । అనపాకృత్య మోక్షం తు సేవమానో వ్రజత్యధః ॥ అధీత్య విధివ

ద్వేదాన్ పుత్రాంశ్చోత్పాద్య ధర్మతః। ఇష్ట్వా చ శక్తితో యజ్ఞైర్మనో మోక్షే నివేశయేత్ ॥ అనధీత్య ద్విజో వేదాన
నుత్పాద్య తథాత్మజాన్। అనిష్ట్వా శక్తితో యజ్ఞైర్మోక్షమిచ్ఛన్ వ్రజత్యధ ఇతి॥ టీ ॥ మోక్షం మోక్షసాధనం సన్న్యా
సాశ్రమం- అనేన పూర్వోక్తశ్చతురాశ్రమసముచ్చయపక్షః పాక్షిక ఇతి ద్యోతయతి॥ తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ వ
నాద్గృహాద్వా కృత్వేష్టిం సార్వవేదసదక్షిణామ్। ప్రాజాపత్యాం తదంతే తానగ్నీనారోప్య చాత్మని। అధీతవేదో జపకృ
త్పుత్రవానన్నదోఽగ్నిమాన్ । శక్త్యా చ యజ్ఞకృన్మోక్షే మనః కుర్యాత్తు నాన్యథేతి ॥ వ్యాసః ॥ ఏవం వనాశ్రమే స్థిత్వా
తృతీయం భాగమాయుషః। చతుర్థమాయుషో భాగం సన్న్యాసేన నయేత్క్రమాత్। ప్రాజాపత్యాం నిరూప్యేష్టిమా
గ్నేయీమథవా పునః। దాంతః పక్వకషాయోఽసౌ బ్రహ్మాశ్రమముపాశ్రయేదితి ॥ సంవర్తః ॥ ఉషిత్వైవం వనే స
మ్యగ్వీతతృష్ణస్సర్వవస్తుషు। చతుర్థమాశ్రమం గచ్ఛేద్ధుతహోమో జితేంద్రియః ॥ సంసేవ్య చాశ్రమాన్ సర్వాన్ జిత
క్రోధో జితేంద్రియః। బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి వేదశాస్త్రార్థవిద్ద్విజ ఇతి ॥ హారీతః ॥ ఏవం వనాశ్రమే తిష్ఠన్ తపసా
దగ్ధకిల్బిషః। చతుర్థమాశ్రమం గచ్ఛేత్సన్న్యాసవిధినా ద్విజః ॥ ఇష్టిం వైశ్వానరీం కృత్వా ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోఽపి వా।
అగ్నీన్ స్వాత్మని సంరోప్య మంత్రవత్ప్రవ్రజేత్పునరితి॥ దక్షః ॥ సర్వేఽపి క్రమశస్త్వేతే యథాశాస్త్రం నిషేవితః। య
థోక్తకారిణం విప్రం నయంతి పరమాం గతిమ్। త్రయాణామానులోమ్యం స్యాత్ప్రాతిలోమ్యం న విద్యతే। ప్రాతిలోమ్యేన
యో యాతి స తస్మాత్పాపకృత్తమ ఇతి ॥ ఆపస్తంబోఽపి ॥ సూ ॥ తేషు సర్వేషు యథోపదేశమవ్యగ్రో వర్తమా
నః క్షేమం గచ్ఛతీతి ॥ బోధాయనస్తు వికల్పమాహ ॥ అథైవం బ్రహ్మచర్యవాన్ ప్రవ్రజతీత్యేకేషామథ శాలీనయా
యావరాణామనపత్యానాం విధురో వా ప్రజాః స్వధర్మే ప్రతిష్ఠాప్య వా సప్తత్యా ఊర్ధ్వం సన్న్యాసముపదిశంతి వానప్ర
స్థస్య వా కర్మవిరమేదితి ॥ గౌతమోఽపి ॥ తస్యాశ్రమవికల్పమేకే బ్రువత ఇతి ॥ వసిష్ఠః ॥ చీర్ణబ్రహ్మచర్యోఽయ
మిచ్ఛేత్తమావసేదితి ॥ టీ ॥ చతుర్ణామాశ్రమాణాం మధ్యే యమిచ్ఛేత్తత్రైవ నిష్ఠాం యాయాదిత్యర్థః ॥ ఉశ
నా॥ ఆచార్యేణాభ్యనుజ్ఞాతశ్చతుర్ణామేకమాశ్రమమ్। ఆవిమోక్షాచ్ఛరీరస్య సోఽనుతిష్ఠేద్యథావిధీతి॥ అంగిరాః॥ సన్న్య
సేద్బ్రహ్మచర్యేణ సన్న్యసేద్వా గృహాదపి। వనాద్వా సన్న్యసేద్విద్వానాతురో వాథ దుఃఖిత ఇతి॥ యమః ॥ చీర్ణ
వేదవ్రతో విద్వాన్ బ్రాహ్మణో మోక్షమాశ్రయేత్ । సమస్తేషు భూతేషు చరేషు స్థావరేషు చ। ఉత్పన్నజ్ఞానవిజ్ఞా
నో వైరాగ్యం పరమం గతః। ప్రవ్రజేద్బ్రహ్మచర్యాత్తు యదిచ్ఛేత్పరమాం గతిమ్। జాతపుత్రో గృహస్థో వా విదితాత్మా జి
తేంద్రియ ఇతి ॥ కాత్యాయనః ॥ బ్రహ్మచర్యాద్గృహాద్వాపి వనాద్వా సన్న్యసేద్ద్విజః। పుత్రేషు భార్యాం నిక్షిప్య వా
తపత్నీక ఏవ వేతి ॥ వ్యాసః ॥ బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వా వానప్రస్థోఽథవా పునః। విరక్తస్సర్వకామేభ్యః పరివ్రజ్యాం స
మాశ్రయేదితి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ భవిష్యత్పురాణేఽపి॥ గృహీతవిద్యో గురవే దత్త్వా చ గురుదక్షిణామ్। గార్హస్థ్యమి
చ్ఛన్ భూపాల కుర్యాద్దారపరిగ్రహమ్। బ్రహ్మచర్యేణ వా కాలం కుర్యాత్సంకల్పపూర్వకమ్ ॥ వైఖానసో వాపి భవేత్పరి
వ్రాడథవేచ్ఛయేతి ॥ మహాభారతేఽపి ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారీ వా వానప్రస్థోఽపి వా పునః। యదిచ్ఛేన్మోక్షమాదాతు
ముత్తమాం వృత్తిమాచరేదితి ॥ ఉపనిషది ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారీ వానప్రస్థో వా లోకాగ్నిముదరాగ్నౌ సమారో
పయేదితి ॥ జాబాలిశ్రుతిస్తు ॥ చతుర్ణాం త్రయాణాం ద్వయోర్వా సముచ్చయమాహ బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ
భవేద్గృహీ భూత్వా వనీ భవేద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేద్యది వేతరథా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేద్గృహాద్వా వనాద్వేతి ॥
వా॥ గార్హస్థ్యేనేతరాశ్రమబాధశ్చ గౌతమబోధాయనాభ్యాం దర్శితః - ఐకాశ్రమ్యం త్వాచార్యాః ప్రత్యక్షవిధా
నాద్గార్హస్థ్యస్యేతి ॥ అథ విజ్ఞానేశ్వరః ॥ ఏషాం చ సముచ్చయవికల్పబాధపక్షాణాం సర్వేషాం శ్రుతిస్మృతిమూ
లత్వాదిచ్ఛయా వికల్పః - అతో యత్కైశ్చిత్పండితమ్మన్యైరుక్తం- యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహోతీత్యాదిప్రత్య
క్షశ్రుతిసిద్ధగార్హస్థ్యేనేతరాశ్రమబాధః- గార్హస్థ్యానధికృతాంధపంగ్వాదివిషయమాశ్రమాంతరమితి తత్స్వ
ధ్యాయాధ్యయనే నైవే ధర్మ్యః బంధనమిత్యుపేక్షణీయం - కించ యథా విష్ణుక్రమాజ్యావేక్షణాద్యక్షమతయాంధపం
గ్వాదీనాం శ్రౌతేష్వనధికారః - తథోదకుంభహరణభిక్షాచర్యాద్యక్షమత్వాత్కథమంధపంగ్వాది విషయతయాశ్ర
మాంతరనిర్వాహః- ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్యేత్యాదీని వచనాని - అనపాకృతఋణత్రయస్య గృహస్థస్య ప్రవ్రజ్యాయా
మనధికార ఇత్యేవంపరాణి - యదాఽహ 'బ్రహ్మచర్యాత్ప్రవ్రజతి' తదా నప్రజోత్పాదనాదినియమః - అకృతదారపరి
గ్రహస్య తత్రానధికారాత్ప్రాగప్రయుక్తత్వాచ్చ వివాహస్య ॥ నను ॥ శ్రు॥ జాయమానో వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిర్
ఋణవా జాయతే బ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఇతి ॥ జాతమాత్రస్యైవ ప్రజోత్పాదనాదీని

దర్శయతి - నైవం - నహిజాతమాత్రోఽకృతదారపరిగ్రహో యజ్ఞాదిష్వధిక్రియతే - తస్మాదధికారీజాయమానో
బ్రాహ్మణాదిర్యజ్ఞాదీననుతిష్ఠేదితితస్యార్థః - అతశ్చోపనీతస్య వేదాధ్యయనమావశ్యకం-కృతదారపరిగ్రహస్యప్ర
జోత్పాదనాదీనినిరవద్యమితి- యస్యసముచ్చయానుష్ఠానసామర్థ్యంనాస్తి తస్యాయమాశ్రమవికల్పఇతి॥ స్మృతిచం
ద్రికాయామ్ ॥ అధీత్య విధివద్వేదా న్పుత్రానుత్పాద్య ధర్మత ఇత్యాదీనివచ నానియస్యైహికా ముష్మికభోగ
స్పృహాదావేవవైరాగ్యంనజాయతేతద్విషయాణీతిస్మృతిరత్నాదావభిహితం - అన్యేతుఅధ్యయన నియోగనివృత్త్యుత్త
రకాలంయస్యపురుషస్యయదా వైరాగ్యంజాయతేతస్యాశ్రమిణోనాశ్రమిణోవాతదైవసన్న్యాసఇతివదంతి ॥ తథాచ
జాబాలిశ్రుతిః ॥ అథపునరవ్రతీ వ్రతీవాస్నాతకోవా స్నాతకోవోత్సన్నాగ్ని రనుత్సన్నాగ్నిర్వాయ దహరేవవిర
జేత్తదహరేవప్రవ్రజేదితి-తథాయద్యాతురస్స్యాన్మనసావాచావాసన్న్యసేదితి॥ బృహస్పతిః ॥ సంసారమేవనిస్సా
రందృష్ట్వాసారదిదృక్షయా । ప్రవ్రజేదకృతోద్వాహఃపరంవైరాగ్యమాశ్రితఇతి ॥ పరాశరః ॥ పరివ్రాజ్యంతువై
రాగ్యాత్కర్తవ్యంవిధురాదిభిః। విధినైవచకుర్వీతసన్న్యాసమిహబుద్ధిమానితి ॥ అంగిరాః ॥ విరక్తస్సన్న్యసేద్వి
ద్వాననిష్ట్వాపిద్విజోత్తమః । ప్రకర్తుమథశక్తోపిజుహోతియజతిక్రియాః ॥ అంధఃపంగుర్దరిద్రోవావిరక్తస్సన్న్య
సేద్ద్విజః।సర్వేషామేవవైరాగ్యంసన్న్యాసేతువిధీయతే।పతేదేవావిరక్తోయస్సన్న్యాసంకర్తుమిచ్ఛతి।పునర్దారక్రి
యాభావేమృతభార్యఃపరివ్రజేదితి॥ అంధపంగ్వోస్సన్న్యాసవిధానంవిరక్తిప్రశంసార్థం నపునస్తత్ప్రాప్త్యర్థం॥
శ్లో॥ ఆరూఢపతితోవ్రాత్యఃకునఖీశ్యావదంతకః । క్షయీతథాంగవికలోనతుసన్న్యాసమర్హతీతి దక్షస్మరణాత్॥
అంగిరాః॥ శ్లో॥ యదామనసిసంజాతంవైతృష్ణ్యంసర్వవస్తుషు। తదాసన్న్యాసమిచ్ఛంతిపతితస్స్యాద్విపర్యయఇతి ॥
హారీతః॥ విరక్తఃప్రవ్రజేద్ధీమాన్సంరక్తస్తుగృహేవసేత్।సరాగోనరకంయాతిప్రవ్రజన్హిద్విజాధమఇతి॥ వ్యాసః॥
యస్యైతానిసుగుప్తానిజిహ్వోపస్థోదరంకరః। సన్న్యసేదకృతోద్వాహోబ్రాహ్మణోబ్రహ్మచర్యవాన్॥పరమా
త్మనియోరక్తోవిరక్తః పరమాత్మని।సర్వేషణావినిర్ముక్తస్సభైక్షంభోక్తుమర్హతి। పూజితోవందితశ్చైవసుప్రస
న్నోయథాభవేత్ । తథాచేత్తాడ్యమానస్తుతదాభవతిభైక్షభుగితి ॥ క్రతుః॥ అహమేవాక్షరంబ్రహ్మవాసుదేవాఖ్య
మవ్యయమ్। ఇతిభావోధ్రువోయస్యతదాభవతిభైక్షభుక్॥ యస్మిన్శాంతిఃశమశ్శౌచంసత్యంసంతోషమార్జవమ్।
అకించన్యమదంభశ్చసకైవల్యాశ్రమేవసేత్।యదానకురుతేభావంసర్వభూతేషుపాపకమ్। కర్మణామనసావాచాత
దాభవతిభైక్షభుగితి ॥ మాధవీయే, పరాశరే ॥ పరిభోగాత్పరిచ్ఛేదాత్పరిపూర్ణార్థవలోకనాత్ । పరిపూర్ణఫల
త్వాచ్చపరివ్రాజకఉచ్యతే॥ పరితోవ్రజతేనిత్యంపరంవావ్రజతేపునః । హిత్వాచైవపరంజన్మపరివ్రాజకఉచ్యతఇతి॥
వ్యాసః॥ప్రవృత్తిలక్షణంకర్మజ్ఞానంసన్న్యాసలక్షణమ్।తస్మాత్జ్ఞానంపురస్కృత్యసన్న్యసేదిహబుద్ధిమానితి॥మనుః॥
దశలక్షణకంధర్మమనుతిష్ఠన్సమాహితః। వేదాంతాన్విధివచ్ఛ్రుత్వాసన్న్యసేదనృణోద్విజః॥ ధృతిఃక్షమాదమోస్తే
యంశౌచమింద్రియనిగ్రహః। హీర్విద్యాసత్యమక్రోధోదశకంధర్మలక్షణమితి ॥ టీ ॥ ధృతిఃస్వధర్మాపరిత్యాగః-
క్షమాఅవమానసహత్వం॥ దక్షః॥ శ్లో॥ తస్మాత్త్యక్తకషాయేణకర్తవ్యందండధారణమ్। ఇతరస్తునశక్నోతివిషయై
శ్చాభిభూయతఇతి॥జాబాలిః॥శ్లో॥సన్న్యాసనిశ్చయంకృత్వాపునర్నచకరోతియః।సకుర్యాత్కృచ్ఛ్రమశ్రాంతప్షణ్మా
సాన్ప్రత్యనంతరమ్॥ సన్న్యాసంపాతయేద్యస్తుపతితంన్యాసమేత్తుయః।సన్న్యాసవిఘ్నకర్తారశ్చత్రీనేతాన్పతితాన్వి
దుః॥ సంప్రత్యవసితానాంచమహాపాతకినాంతథా। వ్రాత్యానామభిశస్తానాంసన్న్యాసంనైవకారయేత్ ॥ వ్రతయజ్ఞత
పోదానహోమస్వాధ్యాయవర్జితమ్।సత్యశౌచపరిభ్రష్టంసన్న్యాసంనైవకారయేదితి ॥ బృహస్పతిః॥ శ్లో॥ అతీతా
న్నస్మరేద్భోగాన్నతథానాగతానపి। ప్రాప్తాంశ్చనాభినందేద్యస్సకైవల్యాశ్రమేవసేత్ ॥ అంతస్థానీంద్రియాణ్యంత
ర్బహిష్ఠాన్విషయాన్బహిః।శక్నోతియస్సదాకర్తుంసకైవల్యాశ్రమేవసేదితి ॥ అంగిరాః ॥ శ్లో ॥ ఉత్పన్నేసంకటే

—* ఆతురసన్న్యాసవిధిః. *—

ఘోరేచోరవ్యాఘ్రాదిగోచరే।భయభీతస్యసన్న్యాసమంగిరామునిరబ్రవీదితి ॥సుమంతుః ॥ శ్లో ॥ ఆపత్కాలేతుస
న్న్యాసఃకర్తవ్యఇతిశిష్యతే। జరయాభిపరీతేనశత్రుభిర్వ్యాధితేనచ ॥ ఆతురాణాంచసన్న్యాసేనవిధిర్నైవచక్రియా।
ప్రైషమాత్రంసముచ్చార్యసన్న్యాసంతత్రపూరయేత్ ॥ సన్న్యస్తోహమితిబ్రూయాత్సర్వేషుపరిక్రమాత్ । త్రీన్వా
రాంస్తుత్రిలోకాత్మాశుభాశుభవిశుద్ధయే ॥ యత్కించిద్బంధకంకర్మకృతమజ్ఞానతోమయా । ప్రమాదాలస్య
మోహాద్యత్తత్సర్వంసంత్యజామ్యహమ్॥ ఏవంసంచింత్యభూతేభ్యోదద్యాదభయదక్షిణామ్ । పద్భ్యాంకరాభ్యాం

హరన్నాహంవాశ్కాయమానస్సైః। కరిష్యేపాపినాంహింసాంపాపిజనస్సంతునిర్భయాఇతి ॥ సంగ్రహే ॥ ౯ ॥ ఆతురాణాంతుసన్న్యాసేసంకల్పసావిత్రీప్రవేశనపాణిస్వాహామన్త్రప్రేషోచ్చారణాభయదానానివిహితానీతి ॥ ॥ విష్ణుః॥ శ్లో॥సన్న్యస్తమితియోబ్రూయాత్ప్రాణైఃకంఠగతైరపి। నతత్ఫలితుంశక్తేనావిప్రాప్తుం శక్నోతిమానవః ॥ ౪ ॥ అంగిరాః॥ శ్లో॥ఆతురాణాంవిశేషోస్తినవిధిర్నైవచక్రియా। ప్రైషమాత్రస్తుసన్న్యాసఆతురాణాంవిధీయతఇతి॥ శ్రుతిరపి॥యద్యాతురస్స్యాన్మనసావాచావాసన్న్యసేదితి॥ ...

—* సన్న్యాసఫలనిరూపణమ్. *—

సన్న్యాసఫలమాహయమః॥ శ్లో ॥ యేచసంతానజాదోషాయేచస్యుఃకర్మసంభవాః। సన్న్యాసాగ్నిర్దహేత్సర్వాంస్తుషాగ్నిరివకాంచనమితి ॥ ౧ ॥ మనుః॥శ్లో॥మృత్తోయైశ్శుధ్యతేశోధ్యంనదీవేగేనశుధ్యతి। రజసాస్త్రీమనోదుష్టాసన్న్యాసేనద్విజోత్తమః॥యోదత్వాసర్వభూతేభ్యఃప్రవ్రజత్యభయంగృహాత్। తస్యతేజోమయాలోకాభవంతిబ్రహ్మవాదినః॥ యస్మాదపిహిభూతానాంభయంనోత్పద్యతేక్వచిత్।తస్యదేహాద్విముక్తస్యభయన్నాస్తికుతశ్చన। యదాభావేన భవతిసర్వభావేషునిస్పృహః । తదాసుఖమవాప్నోతి ప్రేత్యచేహచశాశ్వతమితి ॥ ౨ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి॥ శ్లో॥అకార్యకారిణాంచానంవేగోనద్యాశ్చశుద్ధికృత్। శోధ్యస్యశుద్ధతోయంచసన్న్యాసోథద్విజన్మనామితి॥ ౩ ॥ పరాశరః॥ శ్లో॥ద్వావిమౌపురుషౌలోకేసూర్యమండలభేదినౌ। పరివ్రాడ్యోగయుక్తశ్చరణేచాభిముఖోహతః॥ సన్న్యస్తంబ్రాహ్మణందృష్ట్వాస్థానాచ్చలతిభాస్కరః । ఎషమేమండలంభిత్వాపరంస్థానంప్రయాస్యతీతి ॥ ౪ ॥ వ్యాసః॥శ్లో॥ ద్వేరూపేవాసుదేవస్యచరంచాచరమేవచ । చరంసన్న్యాసినాంరూపమచలంప్రతిమాదికమితి ॥ ౫ ॥ విష్ణుః॥ శ్లో॥ఏకరాత్రోషితస్యాపియతేర్యాగతిరుచ్యతే।నసాశక్యాగృహస్థేనప్రాప్తుంక్రతుశతైరపీతి ॥ ౬ ॥ దక్షః॥ త్రింశత్పరాంస్త్రింశదపరాన్ త్రింశచ్చపరతఃపరాన్ ।సద్యస్సన్న్యసనాదేవనరకాత్త్రాయతేపితౄనితి ॥ ౭ ॥ అంగిరాః॥షష్టింకులాన్యతీతానిషష్టిమాగామికానిచ । కులాన్యుద్ధరతేప్రాజ్ఞస్సన్న్యస్తమితియోవదేదితి ॥ ౮ ॥ యమః॥ శ్లో॥ జ్ఞానేనముచ్యతేభిక్షుస్తపసాస్వర్గమాప్నుయాత్। నరకంవిషయాసంగాత్త్రియోమార్గాస్తపస్వినామితి ॥ ౯ ॥ వ్యాసః॥ దివ్యతేజోమయశ్శ్రీమాంశ్చంద్రసూర్యాగ్నిమండలమ్।భిత్వాప్రయాతిసన్న్యాసీస్వధర్మపరిపాలనాదితి ॥ ౧౦ ॥ తథాచశ్రుతిః॥ త్యాగఏవహిసర్వేషాంమోక్షసాధనముత్తమమ్।త్యజతైవహితత్ జ్ఞేయంత్యక్తుఃప్రత్యక్పరంపదమితి॥అతస్సన్న్యస్యకర్మాణికర్మాణ్యాత్మావబోధతః। హత్వాఽవిద్యాంధియైవేయాత్తద్విష్ణోఃపరమంపదమితిచ॥ తైత్తిరీయకేచశ్రూయతే ॥ నకర్మణానప్రజయాధనేనత్యాగేనైకేఅమృతత్వమానశురితి॥ టీ ॥ ఆధానాదికర్మణా ప్రజయా ధనేనచ-అమృతత్వంఅపవర్గంనానశుఃనాశ్నువతే - కింతుత్యాగేనైవ.ఎవమిత్యధికారిదౌర్లభ్యందర్శయతి- పూర్వమధీతవేదాఅధిగతసాంగవేదార్థానుష్ఠితయథోదితసకలకర్మాణోవిశుద్ధాంతఃకరణాజితేంద్రియాః - అనంతరంసంత్యక్త కర్మాణోవేదాంతవాక్య శ్రవణాదిజనితబ్రహ్మాత్మైకత్వవిజ్ఞానాఃకేచిదేవామృతత్వమశ్నుతఇత్యర్థః ॥ తథాచతైత్తిరీయకేశ్రూయతే॥ వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాస్సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్వాః। తేబ్రహ్మలోకేతుపరాంతకాలేపరామృతాత్పరిముచ్యంతిసర్వఇతి ॥ టీ ॥ బ్రహ్మణోలోకేదర్శితేసతిపరాంతకాలేపశ్చిమజన్మసమాప్తికాలే - పరామృతాత్పరముత్కృష్టంతదేవామృతంఅమరణధర్మబ్రహ్మ- తస్మాదనుభవగోచరాత్ - బ్రహ్మణోహేతోఃపరిముచ్యంతఇత్యర్థః-బృహదారణ్యకేపి- ఏతమేవప్రవ్రాజినోలోకమిచ్ఛంతఃప్రవ్రజంతీతి ॥ టీ ॥ ప్రకృతమాత్మానమేవలోకమిచ్ఛంతః ప్రవ్రజేయురిత్యర్థః॥జాబాలిశ్రుతౌ ॥ అథపరివ్రాడ్వివర్ణవాసాముండోముండ పరిగ్రహశ్శుచిరద్రోహీభైక్షమాణోబ్రహ్మభూయాయభవతీతి॥ శతంకులానాంపురతోబభూవతథాపరాణాంచశతంసమగ్రమ్ । ఎతేభవంతిసుకృతస్యలోకేయేషాంకులేసన్న్యసతీహవిప్రః ॥ సన్న్యాసాద్బ్రహ్మణస్థానంవైరాగ్యాత్ప్రకృతౌలయః । జ్ఞానాత్కైవల్యమాప్నోతితిస్రోస్తాగతయస్మృతాఇతి॥ ... ... *

* క్షత్రియాదీనాంసన్న్యాసాభావనిరూపణమ్. *—

౧॥ వా॥ అస్మిన్ శాస్త్రేవాశ్రమేబ్రాహ్మణస్యైవాధికారః॥ శ్లో ॥ ఆత్మన్యగ్నీంత్సమారోప్యబ్రాహ్మణఃప్రవ్రజేద్గృహాత్।ఏషవోభిహితోధర్మోబ్రాహ్మణస్యచతుర్విధఇతి ॥ ౨ ॥ వా ॥ ఉపక్రమోపసంహారాభ్యాంమనునాబ్రాహ్మణస్యైవాధికారప్రతిపాదనాద్బ్రాహ్మణాఃప్రవ్రజంతీతి శ్రుతేశ్చాగ్రజన్మనఏవాధికారోనద్విజాతిమాత్రస్యేతి

విజ్ఞానేశ్వరః ॥ ౨ ॥ అత్రిరపి॥ శ్లో॥ నతావన్ముచ్యతే దుఃఖాజ్జన్మమృత్యోశ్చ బంధనాత్ ।యావన్న ధారయేద్విప్రో వైష్ణవంలింగముత్తమాత్ ॥ ముఖజానామయం ధర్మో వైష్ణవంలింగధారణమ్ । బాహుజాతోరుజాతానామయం ధర్మో విధీయత ఇతి ॥ ౩ ॥ వైష్ణవంలింగధారణంసన్న్యాసః ॥ ౪ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో ॥ చత్వార ఆశ్రమాశ్చైతే బ్రాహ్మణస్య ప్రకీర్తితాః। గార్హస్థ్యంబ్రహ్మచర్యంచ వానప్రస్థం త్రయస్తు తే ॥ క్షత్రియస్యాపి కథితా య ఆచారా ద్విజస్య హి । బ్రహ్మచర్యంచ గార్హస్థ్యమాశ్రమద్వితయం విశః ॥ గార్హస్థ్యముచితం త్వేకం శూద్రస్య పరికీర్తితమితి ॥ ౫ ॥ వా ॥ అస్యైతు త్రయాణాం వర్ణానాం చత్వార ఆశ్రమా ఇతి సూత్రకారాదివచనాద్ద్విజాతిమాత్రస్యాధికారమాహుః ॥ ౬ ॥ వ్యాసోపి॥ శ్లో॥ ఋణత్రయమపాకృత్య నిర్మమో నిరహంకృతిః । బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వాథ వైశ్యో వా ప్రవ్రజేద్గృహాదితి॥ వా॥ ఏవంతు క్షత్రియ వైశ్యయోః ప్రవ్రజ్యాధికారాన్నిషేధవచనాని కాషాయదండధారణపరాణీతి స్మృతిరత్నే హ్యభిహితాని ॥ ౭ ॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ అగ్న్యాధేయం గవాలంభం సన్న్యాసం పలపైతృకమ్। దేవరేణ సుతోత్పత్తిః కలౌ పంచ వివర్జయేదితి ॥ ౮ ॥ అస్యాపవాదమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ యావద్వర్ణవిభాగోస్తి యావద్వేదః ప్రవర్తతే। తావన్న్యాసోగ్నిహోత్రంచ కర్తవ్యంచ కలౌ యుగ ఇతి ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో॥ కృచ్ఛ్రాంస్తు చతురః కృత్వా పావనార్థమనాశ్రమీ।ఆశ్రమీ చేత్తు ప్తకృచ్ఛ్రం తేనాసౌ యోగ్యతాం వ్రజేదితి॥ ౯॥ బహ్వృచపరిశిష్టేపి॥ సూ॥ ముముక్షురాత్మవిశుద్ధయే ఏకం తప్తకృచ్ఛ్రం కృత్వా అనాశ్రమీ చతురః ప్రాజాపత్యానితి॥ ౧౦ ॥ బోధాయనః॥సూ॥ అనాశ్రమీ చతురః కృచ్ఛ్రానాత్మవిశుద్ధ్యర్థం విదధ్యాదాశ్రమీ తప్తకృచ్ఛ్రమేకమితి॥ ౧౧॥ స్మృతిసారే ॥ శ్లో ॥ కుర్యాచ్చత్వారి కృచ్ఛ్రాణి సన్న్యాసేప్సురనాశ్రమీ । ఆశ్రమే కృచ్ఛ్రమేకంతు కృత్వా సన్న్యాసమర్హతీతి॥ ... ... *

—* జీవశ్రాద్ధాద్యష్టశ్రాద్ధనిరూపణమ్. *—

౧॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ దేయం పితృభ్యో దేవేభ్యస్స్వపితృభ్యోపి యత్నతః । దత్వా శ్రాద్ధమృషిభ్యశ్చ మనుజేభ్యస్తథాశ్రమీ॥ ఇష్టింవైశ్వానరీంకృత్వా ప్రాజాపత్యామథాపివా।అగ్నీన్ స్వాత్మని సంరోప్య మంత్రవత్ప్రవ్రజేత్పునరితి॥౨॥ బోధాయనః॥ దైవికంచార్షికం దివ్యం పిత్ర్యం మాతృకమానుషే । భౌతికంచాత్మనశ్చాన్తే చాష్టౌ శ్రాద్ధాని నిర్వపేదితి॥ ౩ ॥ అత్రిః॥ శ్లో॥ దైవమార్షం తతో దివ్యం మానుషం భౌతికం తథా ।పితౄణాం దివ్యమాతౄణామాత్మనో వృద్ధితత్పరఇతి ॥ ౪ ॥ శౌనకః॥ శ్లో॥ దైవంచైవార్షకంచైవ దివ్యం మానుషమేవచ। భూతశ్రాద్ధం పితృశ్రాద్ధం మాతౄణామాత్మనస్తథా॥ ఏకైకస్మిన్ దినే కుర్యాదేకైకం శ్రాద్ధమర్థవిత్ ।నాందీముఖవిధానేన విధిరేషాం ప్రకీర్తితా॥వసవోష్టౌ స్మృతాస్తత్ర రుద్రా ఏకాదశాపిచ । తథైవ ద్వాదశాదిత్యా దైవశ్రాద్ధే తు దేవతాః॥ ౫॥మరీచిరత్ర్యంగిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః। ప్రచేతాశ్చ వసిష్ఠశ్చ ఆర్షే స భృగునారదః ॥ దివ్యే హిరణ్యగర్భోపి విరాట్ప్రజాపతిరేవచ సనకశ్చ సనందశ్చ తృతీయశ్చ సనాతనః । కపిలశ్చాసురిశ్చైవ వోఢుః పంచశిఖస్తథా । ఏతే మానుషికే శ్రాద్ధే మనుష్యాస్స్యుస్తు దేవతాః ॥ పృథివ్యాపస్తథా తేజో వాయురాకాశమేవచ । ఏతాని పంచ భూతాని భూతశ్రాద్ధేషు దేవతాః ॥ పితృశ్రాద్ధే కవ్యవాడనలస్సోమో యమస్తథా । అగ్నిష్వాత్తా బర్హిషదస్సోమపాశ్చైవ దేవతాః ॥ గౌరీ పద్మా శచీ మేధా సావిత్రీ విజయా జయా । దేవసేనా స్వధా స్వాహా మాతృశ్రాద్ధే తు దేవతాః ॥ ఆత్మశ్రాద్ధే దేవతా తు పరమాత్మా ప్రకీర్తిత ఇతి ॥ ౬ ॥ అత్రిః॥ శ్లో॥ పార్వణంచ యథా వృద్ధిశ్రాద్ధం కుర్యాద్యథావిధి । ఏకైకో మంత్రవత్పిండో దేయస్త్వాష్టౌ తథాపరః॥ సర్వమంత్రేషు కర్తవ్యం నాందీముఖవిశేషణమ్ । ఉత్థాయచ తతో విద్వాన్ హృష్టః పుష్టేన చేతసా ॥ ప్రదక్షిణం తతః కృత్వా నమస్కృత్య ద్విజోత్తమాన్ ।క్షంతవ్యమితి తాన్ బ్రూయాత్ప్రణమ్య శిరసా తతః ॥ సన్న్యాసార్థం మయా శ్రాద్ధం కృతమేతద్ద్విజోత్తమాః। అనుజ్ఞాం ప్రాప్య యుష్మాకం సిద్ధిం యాస్యామి శాశ్వతీమితి॥ వా॥ తతః పరేద్యుః పుణ్యాహవాచనపూర్వకం వపనం కుర్యాత్॥ ... ... *

—* అథ సన్న్యాసక్రమః. *—

౧ ॥ తదాహ శౌనకః॥సూ ॥ పూర్వేద్యుర్నాందీముఖం కృత్వా బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా పుణ్యాహం వాచయిత్వా కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాపయిత్వా యథావిధి స్నాత్వా కౌపీనాదిద్రవ్యవ్యతిరిక్తం ద్రవ్యజాతం పుత్రాదిభ్యో దత్వా దండాదీన్ సన్నిధాయ దేవాయతనే గ్రామే వా పులినే వా రథ్యే వా స్థిత్వా - బ్రహ్మణే నమః- ఇంద్రాయ నమః

త్మనేనమః - అంతరాత్మనేనమః - పరమాత్మనేనమః - ఇతిబ్రహ్మాంజలింకృత్వామానసంజపిత్వాఽపస్పృశ్యాద
్యాంజలింకృత్వావేదాదీన్జపిత్వాసక్తుముష్టింప్రాశ్యాపఆచమ్య- ఓంభూః సావిత్రీంప్రవేశయామి - తత్సవితు
ర్వరేణ్యం - ఓంభువస్సావిత్రీంప్రవేశయామి - భర్గోదేవస్యధీమహి - ఓగ్ంసువఃసావిత్రీంప్రవేశయామి - ధి
యోయోనఃప్రచోదయాత్ - ఓంభూర్భువస్సువః - సావిత్రీం ప్రవేశయామి - తత్సవితు+దయాత్ ॥ ఇతిజపి
త్వాకించనాపాత్రేపురస్తాదాదిత్యస్యాస్తమయాదాజ్యం విలాప్యోత్పూయ స్రుచిచతుర్గృహీతంగృహీత్వాస
మిద్ధేగ్నావోంభూర్భువస్సువస్స్వాహేతి పూర్ణాహుతిం హుత్వాసాయమగ్నికార్యంకృత్వాగ్న్యుత్తరప్రదేశేషు
పాత్రాణిసాదయిత్వాదక్షిణదేశేదర్భాంత్సగ్గ్స్తీర్యకృష్ణాజినంచాంతర్ధాయ తస్యాంరాత్ర్యాంజాగరణంకృత్వే
తి॥ శ్లో ॥ ఆపోహిష్ఠేతిచద్వాభ్యాంశ్మశ్రురోమనఖానిచ। గోదానికవిధానేనసర్వమంత్రాన్నియోజయేత్ ॥ శేషస్యాక
ర్షణస్స్యాద్వైకేశాన్సప్తాష్టవాపునః। సంరక్ష్యావాపయేత్సర్వంకేశశ్మశ్రునఖానిచేతికాత్యాయనాదిస్మరణాత్ ॥
వా ॥ సప్తాష్టౌవాకేశాన్స్థాపయిత్వావాపయేత్ - దక్షిణజానున్యుత్తానంవామహస్తంకృత్వాతదుపరిసపవిత్రదక్షిణ
హస్తస్యనిధానంబ్రహ్మాంజలిః - సంహత్యహస్తావధ్యేయ స్సహి బ్రహ్మాంజలి స్స్మృతఇతి మనుస్మరణాత్తథాకృత్వా
బ్రహ్మణేనమఇత్యాదిమనసాజపేదిత్యర్థః - సక్తుముష్టిప్రాశనంప్రణవేనకృత్వాచమ్యానాభిమభిమంత్రయేత్ ॥ ౨ ॥ త
థాచబహ్వృచపరిశిష్టే॥ అథసక్తూన్ప్రాశ్యాచమ్యానాభిమభిమంత్రయేత్ - ఆత్మనేస్వాహా- అంతరాత్మనేస్వాహా - ప్ర
జాపతయేస్వాహేతి- తతఃపయోదధిఘృతానిత్రివృత్కృతానిత్రివృదసీతిమంత్రేణప్రథమంప్రాశ్నీయాత్ప్రవృదసీతిద్వి
తీయంసంవృదసీతితృతీయం- ఆపఃపునంత్విత్యుదకంప్రాశ్నీయాత్తదలాభఇతి ॥ ౩ ॥ అత్రబోధాయనః॥ సూ॥ పుణ్యా
హంస్వస్త్యృద్ధిరితివాచయిత్వాకేశశ్మశ్రులోమనఖానివాపయిత్వోపకల్పయతేయష్టయశ్శిక్యంజలపవిత్రంకమండలుం
పాత్రమిత్యేతత్సమాదాయగ్రామాంతేగ్రామసీమాంతేగ్న్యగారేఽవాజ్యంపయోదధీతి త్రివృత్ప్రాశ్యోపవసేదా
పోవోంభూస్సావిత్రీంప్రవిశామితత్సవితుర్వరేణ్యం-ఓంభువస్సావిత్రీంప్రవిశామిభర్గోదేవస్యధీమహ్యోగ్ంసువస్సా
విత్రీంప్రవిశామిధియోయోనః ప్రచోదయాదితిపచ్ఛోర్ధర్చశస్తతస్సమస్తావ్యస్తాశ్చాశ్రమాదాశ్రమముపనీయబ్రహ్మభూ
తోభవతీతివిజ్ఞాయతేపురాదిత్యస్యాస్తమయాద్గార్హపత్యముపసమాధాయాన్వాహార్యపచనమాహృత్యజ్వలంత
మాహవనీయముద్ధృత్యగార్హపత్యేఆజ్యంవిలాప్యోత్పూయస్రుచిచతుర్గృహీతంగృహీత్వాసమిద్వత్యాహవనీయే
పూర్ణాహుతింజుహోత్యోంస్వాహేత్యేతద్బ్రహ్మన్వాధానమితివిజ్ఞాయతేథసాయంహుతేగ్నిహోత్రేఉత్తరే
ణగార్హపత్యంతృణానిసంస్తీర్యతేషుద్వంద్వంన్యంచిపాత్రాణిసాదయిత్వాదక్షిణేనాహవనీయంబ్రహ్మాయతనేద
ర్భాన్సగ్గ్స్తీర్యతేషుకృష్ణాజినంచాంతర్ధాయతాంరాత్రింజాగర్తియఏవంవిద్వాన్ బ్రహ్మరాత్రిముపోష్యబ్రాహ్మ
ణోగ్నీన్సమారోప్యవాప్రమీయతేసర్వంపాప్మానంతరతితరతిబ్రహ్మహత్యామితి ॥ అయమర్థః ॥ వా ॥ పూ
ర్వాహ్ణేవపనంకృత్వాఽపరాహ్ణేఉపకల్పయతే- ఆర్జయతియష్ట్యాదీన్ - యష్టయఃదండాశ్శిక్యంరజ్జునిర్మితంభి
క్షాపాత్రధారణం ॥ శ్లో ॥ కుశకార్పాససూత్రైర్వాక్షౌమసూత్రైరథాపివా।కుశలైర్గ్రథితంశిక్యంపద్మాకార
సమన్వితమ్ ॥ షట్పాదంపంచపాదంవాబంధద్వయవిశోభితమితిస్మరణాత్ - జలపవిత్రముదకశోధనార్థంవస్త్రం॥
శ్లో॥ వికేశంస్థితమస్పృష్టంసర్వతోద్వాదశాంగులమ్।ద్విగుణంత్రిగుణంవాపిసర్వతోష్టాంగులంతువా॥ప్రాదేశమా
త్రంవాసూక్ష్మకార్పాసైఃకృతమవ్రణమ్।చండాలాద్యకృతంచైతత్స్మృతంజలపవిత్రకమితిస్మరణాత్ ॥ పాత్రంభై
క్షాచరణార్థం అలాబుమృణ్మయాది - ఇతిశబ్దఆసనాద్యుపలక్షణార్థః ॥ శ్లో ॥ చతురశ్రంవర్తులంవాప్యాస
నందారవంశుభమ్।కౌపీనాచ్ఛాదనంవాసః కంథాంశీతనివారణామితిస్మరణాత్ -త్రివృత్ప్రాశనమంత్రః - ఓంభూః
సావిత్రీమితిఆశ్రమాదాశ్రమమితివచనాత్త్రివృత్ప్రాశనాదూర్ధ్వంప్రత్యావృత్తిర్నాస్తీతిదర్శయతి - బ్రహ్మసావి
త్రితయాభూతఃబ్రహ్మభూతోభవతి - త్రివృత్ప్రాశనేనైవ సన్న్యాసఇత్యర్థః - బ్రహ్మన్వాధానమితి - యథా.
దర్శపూర్ణమాసయోరన్వాధానంతద్వదేతదపిబ్రహ్మప్రవేశస్యేతి ॥ ౪ ॥ దినాంతరకృత్యమాహశౌనకః॥సూ॥
బ్రాహ్మేముహూర్తేఉత్థాయయథావిధిస్నాత్వాప్రాతరగ్నికార్యంకృత్వావ్యాహృతీర్జపిత్వాతరస్సమందీధావ
తీతిసూక్తమప్సుజపేదితి ॥ ౫ ॥ దత్తాత్రేయః ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మరాత్రింతతోనీత్వాపౌర్ణమాస్యాంద్విజోత్తమః।
ప్రాతర్హుత్వాస్వకల్పేనకృత్వాస్నానాదికాఃక్రియాః।ప్రాజాపత్యాంప్రతిపదిత్విష్టింకృత్వాయథావిధి।తతోవిప్రా
యదద్యాత్సర్వవేదసదక్షిణామితి ॥ ౬ ॥ శౌనకః॥ సూ ॥ ప్రాజాపత్యేష్ట్యాపునరాహవనీయముద్ధృత్యప్రాణా

పానాసమాకృత్యాసర్వాంనిదధాతియచ్చ పూర్వాయచ్ఛ ప్రజాపతౌతన్మనసి జుహోమివిముక్తోహం దేవకిల్బిషా
త్స్వాహా- అయంతేయోనిర్ ఋత్వియఇత్యాత్మన్యగ్నీన్ సమారోపయతిప్రాణేనగార్హపత్యముపానేనదక్షిణాగ్నిం
వ్యానేనాహవనీయముదానేనావసథ్యంసమానేనసభ్యంపునరాహవనీయంగత్వాధ్యస్సంభూతఇత్యాదిత్యముపస్థా
యోత్తరనారాయణేనగృహాన్నిష్క్రామేదితి॥ ౬॥ ఆత్రేయః॥ సూ॥ మృణ్మయాన్యశ్మమయానిచాప్సుజుహుయాద్దార
వతైజసానిదద్యాదితి॥ ౭ ॥ బోధాయనః॥ సూ॥అథబ్రాహ్మేముహూర్తఉత్థాయకాలఏవప్రాతరగ్నిహోత్రంజు
హోత్యథప్రష్ఠ్యాంస్తీర్త్వాపఃప్రణీయవైశ్వానరంద్వాదశకపాలంనిర్వపతిసాప్రసిద్ధేష్టిస్సంపద్యతేఽథాహవనీ
యేగ్నిహోత్రద్రవ్యాణిప్రక్షిపత్యమృణ్మయాన్యశ్మమయానిగార్హపత్యేరణీభవతోనతన్మనసావిత్యథాత్మన్యగ్నీన్
సమారోపయతేయాతేఅగ్నేయజ్ఞియాతనూరితిత్రిస్త్రిరేకైకంసమాజిఘ్రేదితి॥ ౮॥శౌనకః॥ సూ॥అథపుత్రందృష్ట్వాజ
పతిత్వంబ్రహ్మత్వంయజ్ఞస్త్వంలోకఇతిసపుత్రఃప్రత్యాహాహంబ్రహ్మాహంయజ్ఞోహంలోకఇతి ॥ ౧౦ ॥ బహ్వృ
చపరిశిష్టే॥ సూ॥అథపుత్రాన్ సుహృదోబంధూన్ప్రత్యాహనమేకశ్చిన్నాహంకస్యచిదితిజలాశయంగత్వైతస్మాదా
శ్రమాత్సన్న్యాసాశ్రమంగమిష్యామీతిసంకల్పయేదితి॥ ౧౧ ॥ అప్స్వేవోదకాహుతిద్వయమాహ కపిలః ॥ అధ్యశ్వ
స్వాహాపుత్రైషణాయావిత్తైషణాయాలోకైషణాయాశ్చవ్యుత్థితోహం స్వాహేత్యధ్యప్స్వేవాపహుతఃపాణినాత్వేతి॥
౧౨ ॥ బోధాయనః॥ అథయజ్ఞోపవీతంవిసృజ్యాద్భిస్సంస్పృశ్యాప్సుజుహోతి వేదాంతవిజ్ఞానేతి ॥ ౧౩ ॥ ఆరు
ణ్యుపనిషదిచ॥ శ్రు॥ ఉపవీతంభూమావాప్సువావిసృజేదితి ॥ ౧౪ ॥ కాఠకశ్రుతిః॥ సశిఖాన్కేశాన్నికృత్యవి
సృజ్యయజ్ఞోపవీతంభూస్స్వాహేతి ॥ ౧౫ ॥ అత్రాథర్వణిశ్రుతిః॥బ్రహ్మసూత్రమహమేవేతివిద్వాన్ త్రివృత్సూ
త్రంత్యజేదపిచాన్యఏవంవిద్వాన్ యఏవంవేదసన్న్యస్తమ్మయేతిత్రిః కృత్వాభయంసర్వభూతేభ్యో మత్తస్సర్వంప్రవ
ర్తతఇతి ॥ ౧౬ ॥ బహ్వృచపరిశిష్టేతు ॥ సూ ॥ ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్నూర్ధ్వబాహుర్బ్రూయాత్ - ఓంభూః
సన్న్యస్తంమయా- ఓంభువఃసన్న్యస్తంమయా- ఓగ్ంసువఃసన్న్యస్తంమయా - ఓంభూర్భువస్సువఃసన్న్యస్తంమయా- ఇతి
త్రిరుపాంశుత్రిర్మధ్యమంత్రిరుచ్చైరితి ॥ ౧౭ ॥ ప్రకారాంతరమాహశౌనకః ॥ ఓంభూర్భువస్సువస్సన్న్యస్తంమ
యాసన్న్యస్తంమయేతిమంద్రమధ్యమోత్తమస్వరేణోక్త్వాభయంసర్వభూతేభ్యోమత్తఇతి ॥ ప్రాఙ్ముఖఉదఙ్ముఖోవాఉద
కపూర్ణాంజలినినయనంకృత్వాయథాధికారంయథావిధిదండాదిగృహీత్వాస్వధర్మనిష్ఠోభవేదితి॥ ౧౮ ॥ బోధా
యనస్త్వాహ॥సూ॥అథాంతర్వేదితిష్ఠన్నోంభూర్భువస్సువస్సన్న్యస్తంమయేతిత్రిరుపాంశూక్త్వాత్రిర్మధ్యమంత్రిరు
చ్చైస్త్రిష్షత్యాహిదేవాఇతివిజ్ఞాయతేఽభయంసర్వభూతేభ్యోమత్తఇతి చాపాంపూర్ణాంజలింనినయతీతి॥ ౧౯ ॥
అత్రయమః॥ శ్లో॥ దత్వాతోయాంజలింవిప్రోభక్త్యాసంప్రార్థయేద్ధరిమ్। సర్వదేవాత్మకేతోయేతోయాహుతిమహం
హరే॥ దత్వాసర్వేషణాంత్యక్త్వాయుష్మచ్చరణమాగతః । త్రాహిమాంసర్వలోకేశగతిరన్యానవిద్యతే ॥ సన్న్య
స్తంమేజగన్నాథపాహిమాంమధుసూదన।త్రాహిమాంసర్వసర్వేశవాసుదేవసనాతన। సన్న్యస్తంమేజగద్యోనేపుం
డరీకాక్షమోక్షద ॥ అహంసర్వాభయందత్వామాతానాంపరమేశ్వర। యుష్మచ్చరణమాపన్నస్త్రాహిమాంపురు
షోత్తమేతి॥తతోదిగంబరోభూత్వాగచ్ఛేత్కించిదుదఙ్ముఖః।జిజ్ఞాసుశ్చేత్పరావృత్యతిష్ఠేదాచార్యశాసనే॥ తతోదక
పాత్రంకౌపీనంబహిర్వాసఃకంథాందండంచక్రమేణైకైకంప్రణవేనైవదద్యాత్ - తతఇంద్రస్యవజ్రోసివార్త్రఘ్న
శ్శర్మమేభవయత్పాపంతన్నివారయేతిదండంసంప్రార్థ్య-సఖామేగోపాయేతిదండంధారయేదితి ॥ ౨౦ ॥ అథ
ర్వణీశ్రుతిః ॥ సఖామాగోపాయౌజస్సఖాయోసీంద్రస్యవజ్రోసీత్యనేనమంత్రేణ కృత్వోర్ధ్వాంవైణవం దండం
కౌపీనంపరిగ్రహేదితి ॥ ౨౧ ॥ మైత్రావరుణీయశ్రుతిరపి ॥ ఇంద్రస్యవజ్రోసీతిత్రీన్వైణవాన్దండాన్దక్షిణేపా
ణౌధారయేదేకంవేతి ॥ ఆరుణిశ్రుతిరపి ॥ కామమేకంవైణవందండంధారయేదితి ॥ ౨౨ ॥ బోధాయనః ॥ స
ఖామాగోపాయేతిదండమాదత్తేయదస్యపారేరజసఇతి శిక్యంగృహ్ణాతి యేనదేవాఃపవిత్రేణేతి జలపవిత్రంగృహ్ణాతి -
యేనదేవాజ్యోతిషోర్ధ్వాఉదాయన్నితి కమండలుంగృహ్ణాతి - సప్తవ్యాహృతిభిః పాత్రంగృహ్ణాతీతి ॥ ప్రకారాం
తరం ॥ అన్యేతుప్రకారాంతరమాహుః ॥ వా ॥ నాందీముఖం శ్రాద్ధంకృత్వా పరేద్యురుపోష్య సప్రాప్తవా
కేశాన్పరిహృత్యైకంతాదుపరివాపయిత్వానఖనికృంతనంచ కారయిత్వాస్నాత్వాచమ్య పుణ్యాహంవాచయిత్వాపు
త్రాదిదాయాదిభిరిక్తంస్వద్రవ్యం హోమార్థందక్షిణార్థంచస్థాపయిత్వా బ్రాహ్మణేభ్యస్సర్వందత్వా తతోదోర
కౌపీనాచ్ఛాదనాని ప్రతిశౌచసలక్షణంముద్రాసహితంవైణవందండంజలపాత్రంచసన్నిధాప్యదేవాయతనాదిస్థిత్వా

బ్రహ్మాంజలిం కృత్వా - ఓం నమో బ్రహ్మణే + కరోమీతి త్రిర్జపిత్వా బ్రహ్మయజ్ఞవద్వేదాదీన్ జపిత్వా ఓం బ్రహ్మణే నమః - ఓం ఇంద్రాయ నమః - ఓం సోమాయ నమః - ఓం ప్రజాపతయే నమః - ఓం ఆత్మనే నమః - ఓం అంతరాత్మనే నమః ఓం పరమాత్మనే నమః - ఇతి సక్తుముష్టిత్రయం ప్రణవేన ప్రాశ్యాచమ్య - ఓం ఆత్మనే స్వాహా - ఓం అంతరాత్మనే స్వాహా - ఓం పరమాత్మనే స్వాహా - ఓం ప్రజాపతయే స్వాహేతి నాభిం స్పృష్ట్వా జపేత్ - తతః పయోదధిఘృతం ప్రత్యేకం త్రివారం ప్రణవేన ప్రాశ్యాచమ్య ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా యథాశక్తి గాయత్రీజపం కుర్యాత్ - తత ఉదిత్వా స్తమయాత్పూర్వమేవ వక్ష్యమాణ పురుషసూక్తహోమాద్యర్థమగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయేత్ - పురుషసూక్తహోమం విరజాహోమం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య స్వే స్వే గృహ్యే ఆజ్యభాగాంతం కృత్వా భూః స్వాహేతి పూర్ణాహుతిం జుహుయాత్ - తతస్సాయంసంధ్యాముపాస్య సాయమగ్నికార్యం కృత్వాగ్నేర్దక్షిణతో దర్భాంతస్స్త్రీర్య కృష్ణాజినం చ వస్త్రేణాచ్ఛాద్య తత్రాసీనో గాయత్రీం జపన్ జాగరణం చ కుర్యాత్ - తతో బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ స్నాత్వాచమ్యాగ్నౌ స్వాగ్న్యౌ చరుం శ్రపయిత్వాభిఘార్య బర్హిష్యాసాద్య వ్యాహృతీః పురుషసూక్తం చ జపేత్ - ప్రజాపతయే స్వాహా ఇంద్రాయ స్వాహా - విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్స్వాహా - బ్రహ్మణే స్వాహా ఇతి జపిత్వా పునర్వ్యాహృత్యం వాచయిత్వా స్రువేణాజ్యం గృహీత్వాగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహాగ్నయే స్వాహేతి హుత్వా ప్రయాసాయ స్వాహేత్యాద్యా దశాజ్యాహుతీః ప్రాణాయ స్వాహేతి పంచాజ్యాహుతీర్హుత్వా స్వశాఖా పురుషసూక్తేన ప్రత్యృచం సమిదన్నాజ్యాహుతీః క్రమేణ జుహుయాత్ - తతో విరజాహోమమాజ్యేన చరుణా చ కుర్యాత్ - స్విష్టకృదాద్యుత్తరతంత్రం కృత్వా ఓం స్వాహేతి పూర్ణాహుతిం హుత్వా సర్పిర్మిశ్రం చరుం ప్రాశ్యాచమ్య బ్రహ్మణే ద్వాసనం కృత్వాచార్యాయ దక్షిణాం దత్వా ప్రాతస్సంధ్యాముపాస్య ప్రాతర్హోమం చ కృత్వా ॥ శ్రు ॥ సమ్మా సించంతు మరుతస్సమింద్రస్సం బృహస్పతిః । సమ్మాయమగ్నిస్సించత్వాయుషా చ బలేన చాయుష్మంతం వర్చస్వంతం కరోతు మామిత్యుపస్థాయ - అయం తే యోనిరితి త్రిరగ్నిమాజిఘ్రేత్ - తతో దోరకౌపీనకాషాయవస్త్రదండాదికం గృహీత్వా - జలాశయం గత్వా స్నాత్వా - అస్మదాశ్రమాత్పరమహంసాశ్రమం ప్రవిశామీతి సంకల్ప్య నాభిమాత్రోదకే ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్ సావిత్రీం వ్యాహృతౌ ప్రవేశయామీతి సంకల్ప్య - సావిత్రీప్రవేశనం కుర్యాత్ - ఓం భూః సావిత్రీం ప్రవేశయామి - తత్సవి + ర్యం - ఓం భువః సావి + మి - భర్గో దేవ + హి - ఓగ్ం సువః సావి + మి - ధియో + యాత్ ॥ ఓం భూః సావిత్రీం + మి - తత్సవి + ర్యం - భర్గో దేవహి - ఓం భువః సావి + మి - ధియో + యాత్ - ఓగ్ం సువః సావిత్రీం + మి - తత్సవితుర్వ + దయాదితి వ్యాహృతౌ సావిత్రీం ప్రవేశయేత్ - తతః వ్యాహృతీః ప్రణవే ప్రవేశయామీతి సంకల్ప్య - ఓం భూః ప్రవేశయామి - ఓం భువః ప్రవేశయామి - ఓగ్ం సువః ప్రవేశయామి - ఓం భూర్భువస్సువః ప్రవేశయామీతి వ్యాహృతీః ప్రణవే సమారోపయేత్ - తత అహం వృక్షస్య + వేదానువచనం - యశ్ఛందసామృ + మే గోపాయేతి చ జపిత్వా - పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థితోహమిత్యుక్త్వా ఊర్ధ్వబాహుస్సూర్యాభిముఖస్తిష్ఠన్ - ఓం భూః సన్న్యస్తం మయా ఓం భువః సన్న్యస్తం మయా - ఓం సువః సన్న్యస్తం మయా - ఓం భూర్భువస్సువస్సన్న్యస్తం మయేతి మంద్రమధ్యోత్తమస్వరేణ త్రివారం ప్రైషమంత్రముచ్చార్యాభయం సర్వభూతేభ్యో మత్తస్స్వాహేతి ప్రాచ్యాం దిశ్యుదకాంజలిం ప్రక్షిప్య శిఖాం ఛిత్వా యజ్ఞోపవీతం నిష్కృత్య ఉదకాంజలినా గృహీత్వా ఓం భూస్స్వాహేత్యప్సు హుత్వా ప్రైషమంత్రేణ త్రిమవారమభిమంత్రితముదకం ప్రాశ్య తీరం గత్వా వాసః కటిసూత్రాదికం భూమౌ విసృజ్య జాతరూపధరస్సప్తపదం ప్రాచీముదీచీం వా దిశం వ్రజేత్ - తత ఆచార్యో న్యూవాభో భగవన్ తిష్ఠ తిష్ఠ లోకానుగ్రహార్థం దండాదిగృహాణేతి నివార్య కౌపీనం కాషాయవస్త్రం చ దద్యాత్ - ప్రణవేన స్వీకృత్య పరిధాయాచమ్య మస్తక ప్రమాణం పరశుశంఖముద్రాన్వితాగ్రం సురభిపద్మజముద్రాన్వితమధ్యం నాగముద్రాన్వితమూలముక్తలక్షణయుక్తం వైణవం దండమింద్రస్య వజ్రోసి వార్త్రఘ్న ఇతి తం ప్రార్థయన్ సఖా మా గోపాయేతి దక్షిణహస్తేన గృహ్ణీయాత్ - ఓమితి కమండలుం చ గృహ్ణీయాదితి ॥ శ్లో ॥ ఏవం సన్న్యాసకల్పస్య నానాత్వమృషిభిస్స్మృతమ్ । తత్ర వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా సంప్రదాయానుసారతః ॥ ఇతి సన్న్యాసప్రవేశవిధిః.

—॥ అథ సన్న్యాసోపదేశక్రమః. ॥—

ఉక్తవిధినా సన్న్యాసం విధాయాత్మజ్ఞానాయ గురుసమీపం గచ్ఛేత్ - తథా చ ముండకే శ్రూయతే । శ్రు ॥ తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమితి - తతో వినీతో గురుముపగమ్య దక్షిణం జానుం భూమిం నీత్వా పాదగ్రహణం చ కృత్వా - యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై -

తగ్ంహ దేవమాత్మబుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్య ఇతి మంత్రేణ గురుమీశ్వరబుద్ధ్యోపస్థాయాధీహి భగవో బ్రహ్మేతి బ్రూయాత్ - తస్మై సాధనచతుష్టయసంపన్నాధికారిణే గురుర్బ్రహ్మోపదిశేత్ ॥ తథా చ శ్రూయతే ॥ తస్మై స విద్వానుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయ - యేనాక్షరం పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యాం - తదేతత్సత్యమితి తతో గురురాత్మానమనుసంధాయ జలపూర్ణశంఖం పుష్పాదిభిరభ్యర్చ్య ద్వాదశప్రణవైరభిమంత్ర్య ప్రణవేన శిష్యస్య శిరోఽభిషించేత్ తచ్చక్షుర్మిత్రస్య ఇతి శాంతిం పఠిత్వా శిష్యశిరసి హస్తం దత్త్వా పురుషసూక్తం జపేత్ ॥ తథా చ బహ్వృచపరిశిష్టే ॥ సూ ॥ అథాస్య శిరసి పురుషసూక్తేన పాణిముపదధాతి - మమ హృదయే హృదయం తే దదామి మమ చిత్తమనుచిత్తం తే అస్తు - మమ వాచమేకవ్రతో జుషస్వ బృహస్పతిష్ట్వా నియునక్తు మహ్యమితి హృదయదేశ ఇతి - తతః ప్రణవముపదిశ్య తదర్థం బోధయేత్ - మహావాక్యోపదేశపూర్వకం ధర్మం బోధయిత్వా నామ దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ యతినామాని ॥ తత్త్వంపదార్థయోరైక్యం యత్పదం ప్రతిపాదయేత్ । తన్నామ యతయే కుర్యాద్వాక్యనామ తదిష్యతే । యతీనాం ఖ్యాతయశసామాచార్యైః పూర్వభావినామ్ । నామ కుర్యాన్న శిష్యస్య బుద్ధిపూర్వం కదాచనేతి సంప్రదాయవిదః ॥ బహ్వృచపరిశిష్టేఽపి ॥ సూ ॥ అథాస్మై నామ దద్యాద్వైష్ణవం నామ మాధవాయ దోర్చత ఇతి సంప్రదాయవచనం ॥ యోగపట్టం చ దాతవ్యం వేదాంతాభ్యాసతః పరమ్ । తతో నామ ప్రకర్తవ్యం గురుణా సర్వసమ్మతమ్ । తీర్థాశ్రమవనారణ్యగిరిపర్వతసాగరాః । సరస్వతీ భారతీ చ పురీ నామయతేర్దశ ॥ శ్రీపాదసంజ్ఞయా వాచ్యం నామ తస్య యథాతథమితి ॥ ఇత్యుపదేశక్రమః. ... ... *

—*ఆతురసన్న్యాసకల్పః.*—

శ్లో ॥ యద్యాతురస్స్యాన్మనసా వాచా వా సన్న్యసేత్సుధీః । ఆతురాణాం చ సన్న్యాసే న విధిర్నైవ చ క్రియా ॥ ప్రైషమాత్రం సముచ్చార్య సన్న్యాసం తత్ర పూరయేదిత్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్యః స్వశక్త్యనుసారేణ మనసా వాచా వా ప్రైషోచ్చారణాది కుర్వీత - ఆతురస్య కృచ్ఛ్రనాందీశ్రాద్ధాదినిఖిలాంగలోపేఽపి సన్న్యాసపూర్తిః - విళంబితాతురస్య తు ప్రైషమాత్రమితి మాత్రశ్చోదనసంభవాదంగకలాపవ్యావర్తకత్వేనాప్యుపపత్తౌ శక్త్యంగకలాపవ్యావర్తకత్వానుపపత్తేర్నాందీశ్రాద్ధేష్టివిరజాహోమాద్యశక్తస్యేష్టదేవతాయై పూర్ణాహుతిరగ్నిసమారోపణగాయత్రీప్రవేశనప్రైషోచ్చారణాభయదానానీత్యాహుః ॥ అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ సూ ॥ అశక్తో విష్టదేవతాయై పూర్ణాహుతిం హుత్వా అసౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహేత్యాహవనీయే దారుమయాణి పాత్రాణి ప్రజ్వాల్య మృన్మయాన్యప్సు ప్రక్షిప్య సమాసించంతు మరుత ఇత్యగ్నిముపస్థాయ - యా తే అగ్న ఇత్యనేన హస్తం ప్రతాప్య - ఆత్మన్యగ్నిం సమారోప్య సర్వప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం సప్త పంచ వా కేశాన్విసృజ్య వాపయిత్వా - యథావిధి స్నాత్వాచమ్య పాత్రేణ తోయమాచాయ పశుపస్పృశ్య దక్షిణేన పాణినాప్సు జుహోతి - ఏష వా అగ్నేర్యోనిః - యః ప్రాణః ప్రాణం గచ్ఛ స్వాం యోనిమభిగచ్ఛ స్వాహేతి ప్రథమాహుతిః - ఆపో వై సర్వా దేవతాః సర్వాభ్య ఏవైనం దేవతాభ్యో జుహోతీతి ద్వితీయాహుతిః - తతో హుతశేషమాశుశ్శిశాన ఇత్యనువాకేనాభిమంత్ర్య పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయేతి మయా త్యక్తా స్వాహేతి ప్రథమం పిబేత్ ఓం భూర్భువస్సువర్బ్రహ్మ ఓం భూర్భువస్సువరోం మయా సన్న్యస్తం స్వాహేతి ద్వితీయం పిబేత్ - అభయం సర్వభూతేభ్యో మత్తస్స్వాహేతి తృతీయం పిబేత్ - తతోఽన్యత్తోయమంజలిపూర్ణమాదాయ ప్రాగాదిదిక్షు ప్రత్యేకం నినయేత్ - ఓం భూః సావిత్రీం ప్రవేశయామి - ఓం భువః సావిత్రీం ప్రవేశయామి - ఓం సువః సావిత్రీం ప్రవేశయామి - ఓం భూర్భువస్సువః సావిత్రీం ప్రవేశయామీతి - సావిత్రీప్రవేశనం కృత్వోర్ధ్వబాహుస్సూర్యాభిముఖో భూత్వా ఓం భూః సన్న్యస్తం మయా - ఓం భువః సన్న్యస్తం మయా - ఓం సువః సన్న్యస్తం మయా - ఓం భూర్భువస్సువస్సన్న్యస్తం మయేతి ప్రైషముచ్చారయేత్తూష్ణీం శిఖాం నికృత్య స్నాత్వాచమ్య యజ్ఞోపవీతముద్ధృత్యోదకాంజలినా గృహీత్వా - ఓం భూః స్వాహేత్యప్సు హుత్వాదిగంబరో భూత్వా పుత్రైషణాయా ముక్తోఽహం విత్తైషణాయా ముక్తోఽహం లోకైషణాయా ముక్తోఽహమితి బ్రువన్మంత్రోదండాద్యాదాయ గచ్ఛేదత ఊర్ధ్వమనవగ్రహం గచ్ఛేన్మృతే పురుషసూక్తేన విష్ణుబుద్ధ్యాభిషిచ్య యతిసంస్కారమేవ కుర్యాదితి - ఆతురస్య ప్రైషమాత్రేణ సన్న్యాసస్య పూర్తిశ్రవణాత్ తదుత్తరకాలమేవ మృతస్య ఉపదేశవికలస్యాపి ఖననసంస్కారమేవ కుర్యాత్ జీవితశ్చేచ్ఛిఖాం యజ్ఞోపవీతం చ నికృత్య దండకాషాయవస్త్రాదీని స్వీకృత్య సద్గురుమన్విష్య తదుపదేశం గృహీత్వా యతిధర్మాననుతిష్ఠేత్ ॥ ఇత్యాతురసన్న్యాసకల్పః, ... *

—✱అథసన్న్యాసభేదాః.✱—

తత్రసంవర్తః॥శ్లో॥చతుర్విధాభిక్షవస్తుకుటీచకబహూదకౌ। హంసఃపరమహంసశ్చయోయఃపశ్చాత్సఉత్తమఇతి ॥ దక్షః ॥ వృత్తిభేదేనభిన్నాశ్చనైవలింగేనతేద్విజాః।లింగంతువైష్ణవంతేషాంత్రిదండంసపవిత్రకమ్॥ వా॥ ఏతత్త్రిదండధారణంకుటీచకవిషయం॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ విరక్తిశ్చద్వివిధాప్రోక్తాతీవ్రాతీవ్రతరేతిచ। సత్యామేవతుతీవ్రాయాంన్యసేద్యోగీకుటీచకే। శక్తోబహూదకేతీవ్రతరాయాంతీవ్రసంజ్ఞకే। ముముక్షుఃపరమేహంసేసాక్షాద్విజ్ఞానసాధనే।కుటీచకాఃపరివ్రజ్యజ్యేష్ఠవేశ్మనినిత్యశః। భిక్షాంబంధుభ్యఆదాయభుంజీరన్శక్తిసంశ్రయే ఇతి॥శ్రుతిః॥ కుటీచకోబ్రహ్మచారీకుటుంబంవిసృజేదితి ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ కుటీచకాస్తుసన్న్యస్యస్వీయవేశ్మనినిత్యశః। భిక్షామాదాయభుంజీతస్వబంధూనాంగృహేథవా।శిఖాయజ్ఞోపవీతస్స్యాత్త్రిదండీసకమండలుః॥ సూ ॥ సావిత్రీంసహస్రకృత్వఆవర్తయేచ్ఛతకృత్వోపరిమితకృత్వోవేతి ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ త్రిదండంవైణవంసౌమ్యంసతతంసమపర్వకమ్। వేష్టితంకృష్ణగోవాలరజ్జువచ్చతురంగులమ్। గ్రంథికారశ్మిభిర్యుక్తంసుశుభంశిక్యలక్షణమ్। గృహ్ణీయాత్సతతంవిద్వాన్పాత్రంచైవకమండలుమ్॥ఆసనందారవంప్రోక్తంస్వహస్తచతురంగులమ్। కౌపీనాచ్ఛాదనంవాసఃకంథాంశీతనివారణీమ్।జలపాత్రంపవిత్రంచఖనిత్రంచకృపాణికామ్। పాదుకేచాపిగృహ్ణీయాత్కుర్యాన్నాన్యస్యసంగ్రహమ్।శిఖాయజ్ఞోపవీతస్స్యాద్దేవతారాధనంచరేత్ ॥ తర్పయిత్వాచదేవాంశ్చమంత్రవద్భాస్కరంనమేత్।ఆసీనఃప్రాఙ్ముఖోమౌనీప్రాణాయామత్రయంచరేత్ ॥ గాయత్రీంచయథాశక్తిజప్త్వాధ్యాయేత్పరంపదమ్। స్థిత్యర్థమాత్మనోనిత్యంభిక్షాటనమథాచరేత్। జపధ్యానేతిహాసైశ్చదినశేషంనయేద్బుధః॥ కృతసంధ్యస్తతోరాత్రింనయేద్దేవగృహాదిషు।హృత్పుండరీకనిలయంధ్యాయేదాత్మానమవ్యయమ్।యతిధర్మరతశ్శాంతస్సర్వభూతసమోవశీ। ప్రాప్నోతిపరమంస్థానంయత్ప్రాప్యననివర్తతే ॥ త్రిదండభృద్యోహిపృథక్సదాచరేచ్ఛనైశ్శనైస్త్యక్తబహిర్ముఖాక్షః।సముచ్యసంసారసమస్తబంధనంసయాతివిష్ణోరమృతాత్మనఃపదమితి ॥ వ్యాసోపి॥ స్వాధ్యాయంచాన్వహంకుర్యాత్సావిత్రీంసంధ్యయోర్జపేత్।యజ్ఞోపవీతీసతతంకుశపాణిస్సమాహితః। ధౌతకాషాయవసనశ్శుభ్రచ్ఛన్నతనూరుహః। అధ్యాత్మికంచసతతంవేదాంతాభిహితంచరేత్ ॥ పుత్రేషువాథనివసేద్బ్రహ్మచారీయతిర్మునిః। వేదమేవాభ్యసేన్నిత్యంసయాతిపరమాంగతిమ్। ధ్యాయీతసతతందేవమేకాంతేపరమేశ్వరమ్ । ఏకాన్నంవర్జయేన్నిత్యంకామంక్రోధంపరిగ్రహమ్ । ఏకవాసాద్వివాసావాశిఖీయజ్ఞోపవీతవాన్।కమండలుధరోవిద్వాన్యాతితత్పరమంపదమితి ॥ మేధాతిథిః॥ యావన్నస్యాత్త్రయోదండాస్తావదేకేనపర్యటేదితి॥ హారీతః॥నష్టేజలపవిత్రేచత్రిదండేవాప్రమాదతః।ఏకంతువైణవందండంపాలాశంబైల్వమేవవా।గృహీత్వావిచరేత్తావద్యావల్లభ్యేత్త్రిదండకమితి ॥ యత్తు॥ శిఖినస్తుస్మృతాః కేచిత్కేచిన్ముండాశ్చభిక్షుకాః । చతుర్థాభిక్షవోవిప్రాస్సర్వేచైవత్రిదండినఇత్యత్రవచనంతద్వాగ్దండాద్యభిప్రాయమ్ ॥ తథాచమనుః ॥ వాగ్దండశ్చమనోదండఃకర్మదండస్తథైవచ । యస్యైతేనియతాబుద్ధౌసత్రిదండీతిచోచ్యతఇతి ॥ దక్షః ॥ వాగ్దండోమౌనమేవస్యాత్కర్మదండస్త్వనీహతా । మానసస్యతుదండస్యస్వరూపంప్రాణసంయమః। త్రిదండవ్యపదేశేనజీవంతిబహవోనరాః । యోహిబ్రహ్మనజానాతినత్రిదండ్యర్భకోహిసః ॥ వ్యాసః॥ వైణవాయేస్మృతాదండాలింగమాత్రప్రబోధకాః। లింగాభివ్యక్తయేధార్యానపునర్ధర్మహేతవః ॥ జితేంద్రియైర్జితక్రోధైర్ధార్యాస్తేతత్త్వదర్శిభిః।త్రిదండస్యపరిత్యాగేఏకదండస్యధారణమితి ॥ వా॥ కుటీచకబహూదకయోర్హంస పరమహంససన్న్యాసం విదధాతిశ్రుతిః ॥ త్రిదండంకమండలుం శిక్యంపాత్రం జలపవిత్రంశిఖాంయజ్ఞోపవీతంచేత్యేతత్సర్వంభూస్స్వాహేత్యప్సుపరిత్యజ్యాత్మానమన్విచ్ఛేదితి॥ బోధాయనః॥ సూ॥ ముండఃకాషాయవాసావాఙ్మనఃకర్మదండైర్భూతానామద్రోహీయజ్ఞోపవీతంత్రిదండంకమండలుంపాత్రంపరిత్యజ్యవిసృజ్యసర్వకర్మాణిసర్వసహస్సర్వసంగనివృత్తఇతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ శ్లో ॥ త్రిదండంకుండికాంచైవసూత్రంచాథకపాలికామ్।జంతూనాంవారణంవస్త్రంసర్వంభిక్షుఃపరిత్యజేదితి॥ఇతికుటీచకధర్మనిరూపణమ్. ... ౧

—✱ అథబహూద[illegible]ః. ✱—

బహూదకధర్మానాహపితామహః॥ శ్లో॥బహూ[illegible]యస్సర్వసంగవివర్జితః।బంధువర్గేనభిక్షేతస్వభూమౌనైవసంవిశేత్॥నిశ్చలస్థాణుభూతశ్చసదామోక్ష[illegible]కామః । నక్రుద్ధ్యేన్నోదకేసంగంకుర్యాత్స్త్రీభిశ్చచేతసా॥నాగారేనాసనేనాన్నేనాస్తరేనత్రిదండకఇతి॥ మ[illegible]రే ॥ బహూదకశ్చసన్న్యస్యబంధుపుత్రాది

వర్జితః। సప్తాగారంచరేద్భైక్షమేకాన్నంచపరిత్యజేత్ ॥ గోవాలరజ్జుసంబంధంత్రిదండంశిక్యముద్ధృతమ్। జలపాత్రంపవిత్రంచఖనిత్రంచకృపాణికామ్। శిఖాంయజ్ఞోపవీతంచ దేవతారాధనంచరేదితి॥ ... ... *

—* హంసధర్మాః. *—

హంసధర్మామాహపితామహః॥ శ్లో॥ హంసస్తృతీయోవిజ్ఞేయోభిక్షుర్మోక్షపరాయణః। నిత్యంత్రిషవణస్నాయీ యీత్వార్ద్రవాసాభవేత్సదా॥ చాంద్రాయణేనవర్తేతయతిధర్మానుశాసనాత్ । వృక్షమూలేవసేన్నిత్యంగుహాయాంవాసరిత్తటే। హంసఃకమండలుంశిక్యంభిక్షాపాత్రంతథైవచ । కంథాంకౌపీనమాచ్ఛాద్యమంసవస్త్రంబహిఃపటమ్॥ ఏకంతువైణవందండంధారయేన్నిత్యమాదరాత్ । దేవతానామభేదేనకుర్యాద్ధ్యానంసమాహితఇతి ॥ బోధాయనః॥ శ్లో॥ హంసఃకమండలుంశిక్యందండంపాత్రాణిబిభ్రతః। గ్రామేత్వేకరాత్రాశ్చనగరేపంచరాత్రకాః॥ త్రిషడాత్రోపవాసాశ్చపక్షమాసోపవాసినః। కృచ్ఛ్రసాంతపనాద్యైశ్చధర్మైఃకాశవపుర్ధరాఇతి ॥ విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతందండంచవస్త్రంజంతునివారణమ్ । తావాన్పరిగ్రహఃప్రోక్తోనాన్యోహంసపరిగ్రహఇతి॥ వ్యాసః ॥ కౌపీనాచ్ఛాదనంవాసఃకంథాంశీతనివారిణీమ్। అక్షమాలాంచగృహ్ణీయాద్వైణవందండమవ్రణమితి ॥ స్మృతిరత్నే॥ కౌపీనయుగళంవాసఃకంథాంశీతనివారిణీమ్। పాదుకేచప్రగృహ్ణీయాత్కుర్యాన్నాన్యస్యసంగ్రహమ్ ॥ ఆసనోపానహచ్ఛత్రంభాజనాజినమౌషధమ్। యతిశ్చప్రతిగృహ్ణీయాద్దండవస్త్రకమండలూనితి॥ ఇతిహంసధర్మనిరూపణమ్.

—* అథపరమహంసధర్మాః. *—

అత్రిః॥ శ్లో॥ కౌపీనయుగళంకంథాదండఏకంపరిగ్రహః। యతేఃపరమహంసస్యనాధికంతువిధీయతే ॥ యదివా కురుతేరాగాదధికస్యపరిగ్రహమ్। రౌరవంనరకంగత్వాతిర్యగ్యోనిషుజాయతే। విశీర్ణాన్యమలాన్యేవచేలానిగ్రథితానితు । కృత్వాకంథాంబహిర్వాసోధారయేద్ధాతురంజితమ్। కాషాయంబ్రాహ్మణస్యోక్తంనాన్యవర్ణస్యకస్యచిత్॥ మోక్షాశ్రమేసదాప్రోక్తంధాతురక్తంతుయోగినామ్ ॥ పరఃపరమహంసస్తుతుర్యాఖ్యశ్శ్రుతిశాసనాత్। దాంతశ్శాంతస్సత్త్వసమఃప్రణవాభ్యాసతత్పరః । శ్రవణాదిరతశ్శుద్ధోనిదిధ్యాసనతత్పరః । బ్రహ్మభావేనసంపూర్య బ్రహ్మాండమఖిలంస్థితః॥ ఆత్మతృప్తశ్చాత్మరతిస్సమలోష్టాశ్మకాంచనః । తత్త్వంపదైక్యబోధాచ్చనిష్ఠురూపస్స్వయంసదా॥ నిపసేత్పరమోహంసోయత్రక్వాపికథంచనేతి ॥ వ్యాసః॥ శ్లో॥ పరమహంసస్త్రిదండంచరజ్జుంగోవాలనిర్మితామ్। శిఖాంయజ్ఞోపవీతంచనిత్యకర్మపరిత్యజేత్ ॥ యజ్ఞోపవీతంకర్మాంగంవదంత్యుత్తమబుద్ధయః। యావత్కర్మాణికురుతేతావదేవాస్యధారణమ్ ॥ తస్మాదస్యపరిత్యాగఃక్రియతేకర్మభిస్సహ। అగ్నిహోత్రవినాశేషుజుహ్వాదీనియథాత్యజేత్ ॥ యథాచమేఖలాదీనిగృహస్థాశ్రమమాశ్రియన్। పత్న్యోర్యోక్త్రంయథేష్ట్వాంతేసోమాంతేచయథాగ్రహాన్। తద్వద్యజ్ఞోపవీతస్యత్యాగమిచ్ఛంతియోగినఇతి ॥ మాధవీయే ॥ యదాతువిదితంతత్స్యాత్పరంబ్రహ్మసనాతనమ్। తదైకదండంసంగృహ్యఉపవీతంశిఖాంత్యజేదితి॥ యత్తు ॥ వా ॥ ఏకదండీత్రిదండీవేతిబోధాయనాదిభిర్దండవికల్పఃస్మర్యతే - యదపిముండీశిఖీవేతిగౌతమాదిభిశ్శిఖావికల్పస్స్మర్యతే - తత్సర్వంవ్యవస్థితవిషయంద్రష్టవ్యం - కుటీచక బహూదకయోస్త్రిదండధారణం శిఖాధారణంచ - ఇతరయోస్త్వేకదండధారణంముండ చేతి - ఉపవీతవికల్పోపివ్యవస్థితవిషయఏవ - త్రయాణాముపవీతధారణంపరమహంసస్యనైవేతి॥ తత్రవిష్ణుః॥ శ్లో॥ కౌపీనాచ్ఛాదనార్థంతువాసోర్ధస్యపరిగ్రహమ్ । కుర్యాత్పరమహంసస్తుదండమేకంతథైవచేతి ॥ పరాశరః॥ సూ ॥ తత్రపరమహంసా ఏకదండధారిణోముండాఅపరిగ్రహాఅయజ్ఞోపవీతినోజ్ఞానశిఖాజ్ఞాననిష్ఠాజ్ఞాన యజ్ఞోపవీతినోబ్రహ్మనిష్ఠాఆత్మరతాఆత్మతృప్తాఆత్మానంసర్వంపశ్యంతఇతి॥ పిప్పలాదశాఖాయామ్॥ శ్లో॥ సశిఖంవపనంకృత్వా బహిస్సూత్రంత్యజేద్బుధః। యదక్షరంపరంబ్రహ్మతత్సూత్రమితిధారయేత్ ॥ సూచనాత్సూత్రమిత్యాహుస్సూత్రంనామపరంపదమ్। తత్సూత్రంవిదితంయేనసవిప్రోవేదపారగః ॥ యేనసర్వమిదంప్రోతంసూత్రేమణిగణాఇవ। తత్సూత్రంధారయేద్యోగీయోగవిత్తత్త్వదర్శివాన్ ॥ బహిస్సూత్రంత్యజేద్విద్వాన్యోగముత్తమమాశ్రితః। బ్రహ్మభావమిదంసూత్రంక్రియాంగంతద్ధివైస్మృతమ్॥ శిఖాజ్ఞానమయీయస్యహ్యుపవీతంతుతన్మయమ్ । బ్రాహ్మణ్యంసకలంతస్యచేతిబ్రహ్మవిదోవిదురితి॥ ఆరుణ్యుపనిషది॥ ఆరుణిఃప్రాజాపత్యఃప్రజాపతేర్లోకంజగామతంగత్వోవాచకేనభగవన్కర్మాణ్యశేషతో విసృజానీతి తగ్ం హోవాచ శిఖాదీనిపుత్రాన్స్తవ పుత్రాన్భ్రాతౄన్బాంధవాదీన్ శిఖాంయజ్ఞోపవీతంయాగంసూత్రంస్వాధ్యాయంచ భూర్లోక భువర్లోక సువర్లోక మహర్లోక జనలోక తపోలోక

సత్యలోకంచాతలపాతాలవితలసుతలరసాతలతలాతలమహాతలబ్రహ్మాండంచవిసృజేత్ - దండమాచ్ఛాదనంకౌపీనంచపరిగృహేత్- శేషంవిసృజేచ్ఛేషంవిసృజేదితి ॥ కాఠకే॥ యజ్ఞోపవీతంవేదాంశ్చసర్వంతద్వర్జయేద్యతిరితి॥ పరమహంసోపనిషది॥ అసౌస్వపుత్రమిత్రకళత్రబంధ్వాదిశిఖాంయజ్ఞోపవీతంచస్వాధ్యాయంచసర్వకర్మాణిచసన్న్యస్యాయంబ్రహ్మాండంచహిత్వాకౌపీనందండమాచ్ఛాదనంచస్వశరీరోపభోగార్థాయ లోకస్యోపకారార్థాయచపరిగృహేత్ ॥ శ్లో ॥ జ్ఞానదండోధృతోయేనఏకదండీసఉచ్యతే। కాష్ఠదండోధృతోయేనసర్వాశీజ్ఞానవర్జితః॥ సయాతినరకాన్ఘోరాన్మహారౌరవసంజ్ఞితాన్ । ఏకదండంసమాశ్రిత్యజీవంతిబహవోనరాః । నరకేరౌరవేఘోరేకర్మత్యాగాత్పతంతితఇతి ॥ మనుః ॥ నిరుతోవిచరేద్ధర్మాన్యత్ర యత్రాశ్రమేవసన్ ।సమస్సర్వేషుభూతేషునలింగంధర్మకారణమ్ ।ఫలంకతకవృక్షస్యయద్యప్యంబుప్రసాధకమ్ । ననామగ్రహణాదేవతస్యవారిప్రసీదతీతి॥ టీ ॥ యథాకతకఫలనామగ్రహణాదేవనవారిప్రసీదతి- తథాత్మజ్ఞానాభ్యాసమంతరేణదండాదిలింగగ్రహణాదేవనప్రసీదతీత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ అలింగీలింగివేషేణయోవృత్తిముపజీవతి । సలింగినాంహరత్యేనస్తిర్యగ్యోన్యాంచజాయతఇతి ॥ కాత్యాయనః ॥ ఏకదండధరాముండాఇతి ॥ జమదగ్నిః ॥ దండాత్మనోస్తుసంయోగస్సర్వదైవవిధీయతే। నదండేనవినాగచ్ఛేదిషుక్షేపత్రయంబుధః॥జలాంబరాదిషుక్షిప్తేనకించిద్దోషభాగ్భవేత్। శిష్యాదిభిర్విశీర్ణోపిశీర్ణఏవసఆత్మనాహస్తపాదాదివచ్ఛిద్యఇతిశిష్టానుశాసనమితి॥ ... ... *

—* అథదండాదిలక్షణమ్. *—

శ్లో ॥ భవిష్యత్పురాణే ॥ దండంతువైణవంసౌమ్యంసత్వచంసమపర్వకమ్ । పుణ్యస్థానసముత్పన్నంనానాకల్మషశోధితమ్॥అదగ్ధమహతంకీటైఃపర్వగ్రంథివిరాజితమ్। స్వయంభూతంతుమేదిన్యాంశాఖావర్జమృజుంశుభమ్। నాసాదఘ్నంశిరోఘ్నంవాభ్రువోర్వాబిభృయాద్యతిరితి ॥ దేవలః ॥ ఆదదీతప్రవృత్తేభ్యస్సాధుభ్యోధర్మసాధనమ్। నాదదీతనివృత్తేభ్యస్సమాదేనాపికించన।రథ్యాయాంబహువస్త్రాణిభిక్షాసర్వత్రలభ్యతే। భూమిశయ్యాస్తివిస్తీర్ణాయతయఃకేనదుఃఖితాఇతి ॥ యతిధర్మసముచ్చయే ॥ క్షౌమంశాణమయంవాపివాసఃకార్పాసకంతథా కాశికమ్ అజినంవాపిధర్మజ్ఞస్సాధుభ్యస్తానపీడయన్ ॥ సచేలస్స్యాదచేలోవాకంథాప్రావరణోపివా। ఏకవస్త్రేణవావిద్వాన్పాత్రంభిక్షుశ్చరేద్యథా।నాత్యర్థంసుఖదుఃఖాభ్యాంశరీరముపతాపయేత్ । స్తూయమానోనహృష్యేతనిందితోనశపేత్పరమితి ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః ॥ అధ్యాత్మపుస్తకంవిప్రైర్దత్తంగృహ్ణీతభిక్షుకః।నతావద్ద్రవ్యమాదాయలేఖయేద్దోషదర్శనాదితి॥ ... ... *

—* యత్యాహ్నికధర్మాః. *—

౧ ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఉషఃకాలేసముత్థాయశౌచంకృత్వాయథావిధి। దంతాన్విశోధ్యచాచమ్యపర్వవర్జంయథావిధి ॥ స్నాత్వాచాచమ్యవిధివత్తిష్ఠన్నాసీనఏవవా।ఉదయేవిధివత్సంధ్యాముపాస్యప్రణవంజపేత్ ॥ అనగ్నిరనికేతస్స్యాద్గ్రామమన్నార్థమాశ్రయేత్ ।ఉపేక్షకోసంచయకోమునిభావసమన్వితః ॥ ౨॥ వా॥ అథేమానిప్రతానిభవంతి ॥ శ్లో ॥ అహింసాసత్యమస్తేయంమైథునస్యచవర్జనమ్। త్యాగఇత్యేవపంచైవోపవ్రతానిభవంతిహి॥ వా ॥ అక్రోధోగురుశుశ్రూషాఅప్రమాదశ్శౌచమాహారశుద్ధిశ్చేతి ॥ ౩ ॥ పరాశరః॥శ్లో ॥ కామంక్రోధంతథాదర్పంలోభమోహాదయశ్చయే। తాంస్తుదోషాన్పరిత్యజ్యపరివ్రాణ్నిర్మమోభవేదితి ॥ ౪ ॥ వ్యాసః ॥ రాగద్వేషవియుక్తాత్మాసమలోష్టాశ్మకాంచనః। ప్రాణిహింసానివృత్తిశ్చమునిస్స్యాత్సర్వనిస్పృహః ॥ మోక్షశాస్త్రేషునిరతోబ్రహ్మసూత్రోజితేంద్రియః। దంభాహంకారనిర్ముక్తోనిందాపైశున్యవర్జితః ॥ ఆత్మజ్ఞానగుణోపేతోయతిర్మోక్షమవాప్నుయాత్ ।అభ్యసేత్సతతంవేదంప్రణవాఖ్యంసనాతనమ్॥ స్నాత్వాచమ్యవిధానేనశుచిర్దేవాలయాదిషు। ప్రాగ్రాత్రేపరరాత్రేచమధ్యరాత్రేతథైవచ ॥ సంధ్యాస్వహ్నివిశేషేణచింతయేన్నిత్యమీశ్వరమ్। కృత్వాహృత్పద్మనిలయేవిష్ణ్వాఖ్యంవిశ్వసంభవమ్॥ఆత్మానంసర్వభూతానాంపరస్తాత్తముపస్థితమ్। సర్వస్యాధారమవ్యక్తమానందంజ్యోతిరవ్యయం। ప్రధానపురుషాతీతమాకాశమజరంశివం ... ధ్యానరతోనిత్యంబ్రహ్మవిద్యాపరాయణః । జ్ఞానంసమభ్యసేద్బ్రహ్మయేనముచ్యేతబంధనాదితి॥ ౫ ॥ మనుః ॥ ... ఇంద్రియగ్రామంసంయమ్యచమనస్తథా। సర్వాన్సంసాధయేదర్థానక్షిణ్వన్యోగతస్తనుం॥ టీ ॥ అర్థాన్ప్రవణ... ॥ ఇంద్రియాణాంప్రసంగేనదోషమృచ్ఛత్యసంశయం। సన్నియమ్యతుతాన్యేవతతస్సిద్ధింనిగచ్ఛతి।నజాతు ... నప్రస ... నాముపభోగేనశామ్యతి। హవిషాకృష్ణవర్త్మేవ

భూయఏవాభివర్ధతే। యచ్చైనాన్ప్రాప్నుయాత్సర్వాన్ యచ్చైనాన్ కేవలాంస్త్యజేత్ । ప్రాపణాత్సర్వకామానాంపరిత్యాగో విశిష్యతే । నతథైతాని శక్యాని సన్నియంతుమసేవయా । విషయేషు ప్రదుష్టాని యథాజ్ఞానేన నిత్యశః । శ్రుత్వాస్పృష్ట్వాచదృష్ట్వాచభుక్త్వాఘ్రాత్వాచయోనరః । నహృష్యతిగ్లాయతివాసవిజ్ఞేయోజితేంద్రియః । యస్యవాఙ్మనసీశుద్ధేసమ్యగ్గుప్తేచసర్వదా । సవైసర్వమవాప్నోతి వేదాంతోపగతంఫలమ్ ॥ నారుంతుదస్స్యాదార్తోఽపినపరద్రోహకర్మధీః । యథాచోద్యమతే వాచానాలోక్యాంతాముదీరయేత్ ॥ టీ ॥ అరుంతుదః పరమమర్మప్రకాశనః ॥ శ్లో ॥ సంమానాద్బ్రాహ్మణోనిత్యముద్విజేతవిషాదివ । అమృతస్యేవచాకాంక్షేదవమానస్యసర్వదా ॥ సుఖంహ్యవమతశ్శేతేసుఖంచప్రతిబుధ్యతే । సుఖంచరతిలోకేస్మిన్నవమంతావినశ్యతి ॥ అతివాదాంస్తితిక్షేతనావమన్యేతకంచన । నచేమందేహమాశ్రిత్యవైరంకుర్వీతకేనచిత్ ॥ క్రుధ్యంతన్నప్రతిక్రుధ్యేదాక్రుష్టఃకుశలంవదేత్ । సప్తద్వారావకీర్ణాంచనవాచమనృతాంవదేత్ ॥ టీ ॥ ధర్మార్థాః - ధర్మకామౌ - అర్థకామౌ - ధర్మార్థౌ - కామాశ్చేతిసప్తద్వారాణి - తదవకీర్ణాం తత్సంబంధాం మోక్షాశ్రితామేవవాచంవదేన్నత్రివర్గాశ్రితామిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ మనురేవ ॥ శ్లో ॥ అధ్యాత్మరతిరాసీనోనిరపేక్షోనిరామిషః । ఆత్మనైవసహాయేనసుఖార్థంవిచరేదిహ ॥ టీ ॥ నిరామిషః రసవద్వస్తుభోజ్యరహితః - సుఖార్థీ మోక్షార్థీ ॥ శ్లో ॥ ఇంద్రియాణాంనిరోధేనరాగద్వేషక్షయేణచ । అహింసయాచభూతానామమృతత్వాయకల్పతే ॥ ఉపేక్షేతగతింనౄణాంకర్మదోషసముద్భవామ్ । నిరయేచైవపతనంయాతనాంచయమక్షయే । విప్రయోగంప్రియైశ్చైవసంప్రయోగంతథాప్రియైః । జరసాచాభిసంతప్తం వ్యాధిభిశ్చోపపీడితమ్ । దేహాదుత్క్రమణంచాస్మాత్పునర్గర్భేచసంభవమ్ ॥ యోనికోటిసహస్రేషుసృతీశ్చాస్యాంతరాత్మనః ॥ టీ ॥ సృతీఃసంసృతీః అంతరాత్మనోజీవస్య ॥ శ్లో ॥ అధర్మప్రభవంచైవదుఃఖయోగంశరీరిణామ్ । ధర్మార్థప్రభవంచైవసుఖసంయోగమక్షయమ్ ॥ సూక్ష్మతాంచాన్వవేక్షేతయోగేనపరమాత్మనః । దేహేషుచైవోపపత్తిముత్తమేష్వధమేషుచ ॥ అస్థిస్థూణంస్నాయుబంధంమాంసశోణితలేపితమ్ । చర్మావనద్ధందుర్గంధిపూర్ణంమూత్రపురీషయోః । జరాశోకసమావిష్టంరోగాయతనమాతురమ్ ॥ రజస్వలమనిత్యంచభూతావాసమిమంత్యజేదితి ॥ టీ ॥ భూతావాసంశరీరగృహం - తస్మిన్నహంతాంనకుర్యాత్ - యథాగృహేతిష్ఠన్ గృహీగృహాదన్యోనభవతి - ఏవందేహేతిష్ఠన్ దేహీదేహాదన్యోనస్యాదిత్యభిప్రాయః - ఉక్తమేవార్థందృష్టాంతాభ్యాంప్రపంచయతి ॥ శ్లో ॥ నదీకూలంయథావృక్షోవృక్షంవాశకునిర్యథా । తథాత్యజన్నిమందేహంకృచ్ఛ్రాద్గ్రాహాద్విముచ్యతే ॥ ప్రియేషుస్వేషుసుకృతమప్రియేషుచదుష్కృతమ్ । విసృజ్యధ్యానయోగేనబ్రహ్మాభ్యేతిసనాతనమ్ ॥ అనేనవిధినాసంగాన్సర్వాన్త్యక్త్వాశనైశ్శనైః । సర్వద్వంద్వవినిర్ముక్తోబ్రహ్మణ్యేవావతిష్ఠతి ॥ సమదర్శనసంపన్నఃకర్మభిర్ననిబధ్యతే । దర్శనేనవిహీనస్తుసంసారంప్రతిపద్యతే ॥ ఏకఏవచరేన్నిత్యంసిద్ధ్యర్థమసహాయకః । సిద్ధిమేకస్యపశ్యన్హినజహాతినహీయతే ॥ టీ ॥ ఏకస్యసిద్ధింపశ్యన్నసహాయస్యసిద్ధిర్భవతీతిజానన్ సిద్ధింనజహాతి ॥ ౭ ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ కపాలంవృక్షమూలాని కుచేలమసహాయతా । సమతాచైవసర్వస్మిన్నేతన్ముక్తస్యలక్షణమితి ॥ టీ ॥ కపాలంభిక్షార్థమలాబుపాత్రం - వృక్షమూలనివాసఇతియావత్ - కుచేలంజీర్ణవస్త్రధారిత్వంముక్తస్యసన్న్యాసినః ॥ ౮ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ సర్వభూతహితశ్శాంతస్త్రిదండీసకమండలుః । ఏకారామఃపరివ్రజ్యభిక్షార్థంగ్రామమావిశేదితి ॥ టీ ॥ ఏకారామఃపరివ్రాజకాంతరేణాసహాయః ॥ ౯ ॥ సన్న్యాసిభిస్త్రిభిశ్చస్త్రీణాంచైకఇతిబోధాయనేనస్త్రీణామపిప్రవ్రజ్యాదిస్మరణాదితి విజ్ఞానేశ్వరః ॥ ౧౦ ॥ దక్షః ॥ నగరంహినకర్తవ్యంగ్రామోపిమిథునంతథా । ఏతత్త్రయంప్రకుర్వాణస్స్వధర్మాచ్చ్యవతేయతిః ॥ ఏకోభిక్షుర్యథోక్తస్తుద్వావేవమిథునంస్మృతమ్ । త్రయోగ్రామస్సమాఖ్యాతఊర్ధ్వంతునగరాయతే ॥ రాజవార్తాదిదోషాశ్చభిక్షావార్తాపరస్పరమ్ । స్నేహపైశున్యమాత్సర్యంసన్నికర్షాన్నసంశయః ॥ ఏకాకీనిస్పృహస్తిష్ఠేన్నకేనాపిసహాలపేత్ । దద్యాన్నా...ణేత్యేవంప్రతివాక్యంసదాయతిరితి ॥ మేధాతిథిః ॥ భిక్షాటనంజపోధ్యానంస్నానంశౌచంసురార్చనమ్ । కర్తవ్యా...డేతానియతీనాంనృపదండవత్ ॥ ధ్యానంశౌచంతథాభిక్షానిత్యమేకాంతశీలతా । భిక్షోశ్చత్వారికర్మాణిపం...నోపపద్యతఇతి ॥ ౧౧ ॥ వ్యాసః ॥ కంథాకౌపీనవాసాస్తుదండధృగ్ధ్యానతత్పరః । ఏకాకీరమతేనిత్యం...వాబ్రాహ్మణంవిదురితి ॥ భగవద్గీతాయాం ॥ వివిక్తదేశసేవిత్వమరతిర్జనసంసది అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం...నార్థదర్శనమ్ ॥ ఏతద్జ్ఞానమితిప్రోక్తమజ్ఞానంయదతోన్యథా । అసక్తబుద్ధిస్సర్వత్రజితాత్మావిగతస్పృహః ...నైష్కర్మ్యసిద్ధింపరమాంసన్న్యాసేనాధిగచ్ఛతి । బుధ్యా

విశుద్ధయాయుక్తోధృత్యాత్మానంనియమ్యచ ॥ శబ్దాదీన్విషయాంస్త్యక్త్వారాగద్వేషౌవ్యుదస్యచ। వివిక్తసేవీలఘ్వాశీయతవాక్కాయమానసః॥ధ్యానయోగపరోనిత్యంవైరాగ్యంసముపాశ్రితః। అహంకారంబలందర్పంకామంక్రోధంపరిగ్రహమ్ । విముచ్యనిర్మమశ్శాంతోబ్రహ్మభూయాయకల్పతఇతి॥సంవర్తః॥ ఏకాకీచింతయేద్బ్రహ్మమనోవాక్కాయకర్మభిః। మృత్యుంచనాభినందేతజీవితంవాకథంచన । కాలమేవప్రతీక్షేతయావదాయుస్సమాప్యతఇతి॥ మనుః ॥ నాభినందేతమరణంనాభినందేతజీవితమ్।కాలమేవప్రతీక్షేతనిర్వేశంభృతకోయథా ॥ టీ ॥ నిర్వేశంభృతిం ॥ శ్లో ॥ దృష్టిపూతంన్యసేత్పాదంవస్త్రపూతంజలంపిబేత్ ।సత్యపూతాంవదేద్వాణీంమనఃపూతంసమాచరేదితి ॥ సంవర్తః ॥ అజిహ్వఃపండకఃపంగురంధోబధిరఏవచ।ముగ్ధశ్చముచ్యతేభిక్షుష్షడ్భిరేతైర్నసంశయః॥ ఇదమిష్టమిదంనేతియోశ్నన్నపినసజ్జతి।ఇదంసత్యమిదంమిథ్యాసోజిహ్వఃపరికీర్తితః ॥ అద్యజాతాంతథానారీంతథాషోడశవార్షికీం।శతవర్షాంచయోదృష్ట్వానిర్వికారస్సపండకః ॥ భిక్షార్థమటనంయస్యవిణ్మూత్రకరణాయచ। యోజనాన్నపరంగచ్ఛేత్సర్వదాపంగురేవసః ॥ తిష్ఠతోవ్రజతోవాపిమనశ్చక్షుశ్చనవ్రజేత్ । చతుర్యుగాత్పరంసమ్యక్పరివ్రాట్సోంధఉచ్యతే ॥ శ్రుత్వాయోనశృణోతిహబధిరస్సప్రకీర్తితః।సాన్నిధ్యేవిషయాణాంయస్సమర్థోవికలేంద్రియః। సుప్తవద్వర్తతేనిత్యంసభిక్షుర్ముగ్ధఉచ్యతఇతి ॥ దక్షః ॥ బుధోహ్యాభరణంభారంమలమాలేపనంతథా । మానయంతంచనిందంతంసమమేవతుమన్యతే।పరమశ్రేయసోపేతఃపరమాత్మపరాయణః ॥ స్థూలసూక్ష్మశరీరాభ్యాంముచ్యతేదశషట్కవిత్ ।త్రిదండంకుండికాంకంథాంభైక్షభాజనమాసనమ్।కౌపీనాచ్ఛాదనంవాసష్షడేతానిపరిగ్రహేత్॥ స్థావరంజంగమంబీజంతైజసంవిషమాయుధం। షడేతానినగృహ్ణీయాద్యతిర్మూత్రపురీషవత్ ॥ రసాయనక్రియాంవాదంజ్యోతిషంక్రయవిక్రయే । వివిధానిచశిల్పానివర్జయేత్పరదారవత్ ॥ భిక్షాశనంజపంస్నానంధ్యానంశౌచంసురార్చనమ్।కర్తవ్యానిషడేతానిసర్వదానృపదండవత్ ॥ నటాదిప్రేక్షణంద్యూతంప్రమదాంసుహృదంతథా।భక్ష్యంభోజ్యముదక్యాంచషణ్ణపశ్యేత్కదాచన ॥ సకంథావారేఖలేసార్థేపురేగ్రామేహ్యసద్గృహే।నవసేత్తుయతిష్షట్సుస్థానేష్వేతేషుకర్హిచిత్ ॥ రాగంద్వేషంమదంమాయాంద్రోహంమోహంపరాత్మసు। షడేతానియతిర్నిత్యంమనసాపినచింతయేత్ ॥ ఆసనంపాత్రలోపశ్చసంచయశ్శిష్యసంగ్రహః।దివాస్వాపోవృథాజల్పోయతేర్బంధకరాణిషట్॥ ... ... *

—* ఆసనాదీనాంలక్షణం. *—

దక్షః ॥ శ్లో ॥ ఏకాహాత్పరతోగ్రామేపంచాహాత్పరతఃపురే। వర్షాభ్యోన్యత్రతత్స్థానమాసనంతముదాహృతం॥ ఉక్తానాంయతిపాత్రాణామేకస్యాపినసంగ్రహః। భిక్షోర్భైక్షభుజశ్చాపిపాత్రలోపస్సఉచ్యతే ॥ గృహీతస్యత్రిదండాదేర్ద్వితీయస్యపరిగ్రహః। కాలాంతరోపభోగార్థస్సంచయఃపరికీర్తితః । శుశ్రూషాలాభపూజార్థంయశోర్థంవాపరిగ్రహః। శిష్యాణాంనతుకారుణ్యాత్సజ్ఞేయశ్శిష్యసంగ్రహః ॥ విద్యాదీనాంప్రకాశత్వాద్విద్యారాత్రిరుచ్యతే। విద్యాభ్యాసప్రమాదోయస్సదివాస్వాపఉచ్యతే ॥ ఆధ్యాత్మికీంకథాంముక్త్వాభైక్షచర్యాపరస్తుతిః।అనుగ్రహపరప్రశ్నోవృథాజల్పస్సఉచ్యతే ॥ నాధ్యేతవ్యంనవక్తవ్యంనశ్రోతవ్యంకథంచన । ఏతైస్సర్వైస్సునిష్పన్నోయతిర్భవతినేతరఇతి ॥ టీ ॥ నాధ్యేతవ్యమిత్యాదికర్మకాండవిషయం-ఉపనిషదమావర్తయేదిత్యాదిశ్రుతేః ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ నతీర్థసేవీనిత్యంస్యాన్నోపవాసపరోయతిః। నచాధ్యయనశీలస్స్యాన్నవ్యాఖ్యానపరోభవేదితి ॥ అత్రిః ॥ అహింసాసత్యమస్తేయంబ్రహ్మచర్యాపరిగ్రహః। భావశుద్ధిర్హరేర్భక్తిస్సంతోషశ్శౌచమార్జవం ॥ ఆస్తిక్యంబ్రహ్మసంస్పర్శస్స్వాధ్యాయస్సమదర్శనం। అనౌద్ధత్యమదీనత్వంప్రసాదఃస్థైర్యమార్దవే। అస్నేహోగురుశుశ్రూషాశ్రద్ధాక్షాంతిర్దమశ్శమః।ఉపేక్షాధైర్యమాధుర్యేతితిక్షాకరుణాతథా।హ్రీస్తథాజ్ఞానవిజ్ఞానేయోగోలఘ్వాసనంధృతిః। స్నానంసురార్చన[illegible]ధ్యానంప్రాణాయామోహరిస్తుతిః।భిక్షాటనంజపస్సంధ్యాత్యాగఃకర్మఫలస్యచ ॥ ఏషస్వధర్మోవిఖ్యాతోయ[illegible]ణాంనియతాత్మనాం। నిర్ద్వంద్వోనిత్యసత్వస్థస్సర్వత్రసమదర్శనః।తురీయఃపరమోహంసస్సా[illegible]క్షాన్నారాయణోఽపరం[illegible] ॥ ప్రపంచమఖిలంయస్తుజ్ఞానాగ్నౌజుహుయాద్యతిః। ఆత్మన్యగ్నీన్సమారోప్యసోగ్నిహోత్రీనచేతరః । [illegible]యుత్సృజ్యప్రాప్యైవపరమాశ్రమం । తతస్సంవత్సరస్యాంతేప్రాప్యజ్ఞానమనుత్తమం।అనుజ్ఞాప్యగురుం[illegible]పృథివీమిమాం । సంరక్షణార్థంజంతూనాంరాత్రావహనిసంధ్యయోః।శరీరస్యాత్య[illegible]యేచైవసమీక్ష్యవ[illegible]॥కణ్వః ॥ ఏకరాత్రంవసేద్గ్రామేనగరేపంచరా

త్రకం। వర్షాభ్యోన్యత్రవర్షాసుమాసాంశ్చతురోవసేదితి॥ ... ... *

—*అథ చాతుర్మాస్యవిధిః*—

మేధాతిథిః ॥ శ్లో ॥ సంరక్షణార్థంజంతూనాంవసుధాతలవాసినాం। ఆషాఢాదీంశ్చతురోమాసానా
కార్తికాద్యతిః। ధర్మార్థ్యేజలసంపన్నేగ్రామాంతేనివసేచ్చుచిరితి ॥ వ్యాసః ॥ అవిముక్తేప్రవిష్టానాంవిహారస్తు
నవిద్యతే నదేహోభవితాతత్రదృష్టంశాస్త్రంపురాతనమితి ॥ శంఖః ॥ సూ ॥ ఊర్ధ్వంవార్షికాభ్యాంమా
సాభ్యాంనైకస్థానవాసీతి ॥ వా ॥ అశక్తౌపునర్మాసచతుష్టయమపిస్థాతవ్యం - నచిరమేకత్రవసేదన్యత్రవర్షాకా
లాచ్ఛ్రావణాదయశ్చత్వారోమాసావార్షికాఇతిస్మరణాదితివిజ్ఞానేశ్వరః॥విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ గ్రామాంతేవిజనేదేశేని
త్యకాలనికేతనః। పర్యటేత్కీటవద్భూమింవర్షాస్వేకత్రసంవసేత్ ॥ వృద్ధానామాతురాణాంచభిక్షూణాంసం
గవర్జినామ్।గ్రామేవాథపురేవాపివాసోనైకత్రదూష్యతీతి॥ ఆశ్వలాయనః ॥ ఏకరాత్రంవసేద్గ్రామేనగరేపంచరా
త్రకం। వర్షాస్వేకత్రతిష్ఠేత్స్థానేపుణ్యజలావృతే।నదీతీర్థేషుపుణ్యేషుసంవసేచ్ఛాశ్వయంయతిరితి॥యమః॥ఏకవా
సాఅవాసావాఏకదృష్టిరలోలుపః । అదూషయన్సతాంమార్గంధ్యానాసక్తోమహీంచరేత్। జలేజీవాస్థలేజీవా
ఆకాశేజీవమాలిని। జీవమాలాకులేలోకేవర్షాస్వేకత్రసంవసేదితి ॥ అత్రిః ॥ శుచౌదేశేతథాభిక్షుఃస్వధర్మమను
పాలయన్।పర్యటేచ్చసదాయోగీవీక్షయన్వసుధాతలం ॥ నరాత్రౌనచమధ్యాహ్నేసంధ్యయోర్నైవపర్యటేత్ । న
శూన్యేనచదుర్గేవాప్రాణబాధాకరేనచ। యత్రప్రభుర్జనస్నాథస్తత్రయోగీవసేత్సదా ॥ భిక్షార్థంప్రవిశేద్గ్రా
మేపత్తనేషుదినత్రయం।పురేదినత్రయంభిక్షుర్నగరేపంచరాత్రకం। వర్షాస్వేకత్రతిష్ఠేత్స్థానేపుణ్యజలావృతే।ఆ
త్మవత్సర్వభూతానిపశ్యన్భిక్షుశ్చరేన్మహీం।అంధవత్కుబ్జవచ్చైవబధిరోన్మత్తమూకవత్।నామగోత్రాదిచరణందే
శంకాలంశ్రుతంకులం। వయోవృత్తంబలంశీలంఖ్యాపయన్నైవసేద్యతిరితి ॥ ఆరుణిశ్రుతిః ॥వర్షాసుధ్రువశీలోష్టసు
మాసేష్వేకాకీయతిశ్చరేదితి-ద్వావేవాచరేద్వావేవాచరేదితి ॥ గౌతమః॥ సూ।అనిచయోభిక్షురూర్ధ్వంరేతాధ్రు
వశీలోవర్షాస్వితి-నద్వితీయామపర్తౌవారాత్రింగ్రామేవసేదిచ॥ టీ॥ వర్షాసువర్షర్తౌధ్రువశీలస్స్యాత్ - నదే
శాంతరంగచ్ఛేత్ - అపర్తౌతద్వర్జయిత్వా ఋత్వంతరేషుయత్రగ్రామేఏకరాత్రముషితః నతత్రద్వితీయాంరా
త్రింవసేత్ - ప్రతిదినంగ్రామాద్గ్రామంగచ్ఛేదిత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ సూ ॥ కౌపీనాచ్ఛాదనార్థంవాసోబిభృయాత్ప్ర
హీణమేకేనిర్ణిజ్యనావిప్రయుక్తమోషధివనస్పతీనామంగముపాదదీతవర్జయేద్బీజవధంసమోభూతేషుహింసాను
గ్రహయోరనారంభీతి ॥ టీ ॥ ప్రహీణంజీర్ణతయాఽన్యైస్త్యక్తంనిర్ణిజ్యప్రక్షాళ్యబిభృయాత్ - నకుతశ్చిత్కౌపీ
నాచ్ఛాదనార్థంప్రతిగృహ్ణీయాదిత్యేకేమన్యంతే- ఓషధివనస్పతీనామంగంఫలపత్రాది అవిప్రయుక్తంతతఅప్రచ్యుతం
నగృహ్ణీయాత్ - బీజానివ్రీహ్యాదీనితేషాంవధంముసలాదినా అవఘాతంవర్జయేత్ నకుర్యాన్నకారయేచ్చ- హిం
సాయామనుగ్రహేచభూతేషుసమః - యోహినస్తియోనుగృహ్ణాతి తత్రసమోనిర్వికారః - అనారంభీకించిదప్యార
భంనకుర్యాత్ - ఐహలౌకికంపారలౌకికంచేత్యర్థః॥ఆపస్తంబోపి॥సూ॥ అనగ్నిరనికేతస్స్యాదశర్మాశరణోమ్మని
స్స్వాధ్యాయఏవోత్సృజ్యమానోవాచంగ్రామేప్రాణవృత్తిం ప్రతిలభ్యానిహోనాముత్రశ్చరేత్తస్యముక్తమాచ్ఛా
దనంవిహితంసర్వతః పరిమోక్షణమేకేసత్యానృతేసుఖదుఃఖే వేదానిమంలోక మముంచ పరిత్యజ్యాత్మ నాత్మానమన్వి
చ్ఛేద్బుద్ధేక్షేమప్రాపణంతచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధంబుద్ధేచేత్ క్షేమప్రాపణమిహైవన దుఃఖముపాలభేతైతేనపరంవ్యా
ఖ్యాతమితి॥ టీ ॥ అనగ్నికఃఅగ్నికార్యరహితః-అనికేతఃస్వమాతవాసస్థానరహితః-శర్మజన్యసుఖంతదస్యనాస్తీత్యశ
ర్మకించిదపిశరణత్వేనన ప్రపన్నఃనవాకస్యచిచ్ఛరణభూతఇత్యశరణః-స్వాధ్యాయఃప్రణవోపసఃపజ్జపః-తత్రైవవాచం
విసృజేత్ - అన్యత్రమౌనవ్రతస్స్యాత్ - యావతాప్రాణోధ్రియంతేసాప్రాణవృత్తిః - అనిహానామత్రః-
ఐహికాముష్మికకర్మరహితః- ముక్తమయోగ్యతయాపరైఃపరిత్యక్తమాచ్ఛాదనంవాసః - సర్వతఃవిధితఃనిషేధశ్చ
స్యపరిమోక్షణమేకేబ్రువతే - ఏతదేవప్రపంచయతి - సత్యానృతేసత్యంవక్తవ్యమితియోనియమఃతంపరిత్యజ్యతథాత
త్రవక్తవ్యమనృతంతద్ధిసత్యాద్విశిష్యత ఇత్యాదికే విషయేఽనృతంవక్తవ్యమితియోనియమః తంచపరిత్యజ్య - ఇమం
లోకంఐహికలౌకికంకర్మఅముంచపారలౌకికంచ పరిత్యజ్యాత్మానమన్విచ్ఛేత్ - జ్ఞానబలాబలంబలేనాదృత్యవిధిని
షేధానాంస్వైరచారిణామేషాంకింత్రాణంతత్రాహ బుద్ధేక్షేమప్రాపణమితి - ఆత్మనిబుద్ధేఅవగతేసతితదేవ
జ్ఞానంసర్వమశుభంప్రక్షాళ్యక్షేమంప్రాపయతి - [illegible]రాకరోతి - తచ్చాస్త్రైఃవిప్రతిషిద్ధం కుధ్యంతంనప్రతి

సిధ్యాదాక్రుష్టః కుశలం వదేదిత్యాదిభిర్యతేరేవకర్తవ్యకర్మప్రతిపాదనపరైర్మన్వాదివచనైర్విరుద్ధం బుద్ధేః క్షేమ
ప్రాపణమిత్యేతచ్చ ప్రత్యుత విరుద్ధమిత్యాహ బుద్ధేశ్చేదితి - ఇహైవ శరీరే దుఃఖం నోపలభేత జ్ఞానీ స చైతదస్తి - నహి జ్ఞానీ
మూర్ధాభిషిక్తం మన్యోపి యుద్దుఃఖమేవ తావతోస్యధుం ప్రభవతి - తస్మాచ్ఛ్రవణమనననిదిధ్యాసనైస్సాక్షాత్కృ
తాత్మస్వరూపః స్వాశ్రమం ప్రకృత్య విహితాని కర్మాణి కుర్వన్ ప్రతిషిద్ధేషు కటాక్షమప్యనిక్షిపన్నతిముచ్యత ఇతి హర
దత్తేన వ్యాఖ్యాతం॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ నాశ్రమః కారణం ధర్మే క్రియమాణే భవేద్ధి సః। అతో యదాత్మనోఽ
పథ్యం పరేషాం న తదాచరేత్ ॥ సత్యమస్తేయమక్రోధో హ్రీశ్శౌచం ధీర్ధృతిర్దమః । సంయతేంద్రియతా విద్యా ధ
ర్మస్సర్వ ఉదాహృతః॥ అవేక్ష్యో గర్భవాసాశ్చ కర్మజా గతయస్తథా । ఆధయో వ్యాధయః క్లేశా జరారూపవి
పర్యయాః ॥ భవో జాతిసహస్రేషు ప్రియాప్రియవిపర్యయః। ధ్యానయోగేన సంపశ్యేత్సూక్ష్మ ఆత్మాత్మని స్థితః ॥ స
న్నిరుధ్యేంద్రియగ్రామం రాగద్వేషౌ ప్రహాయ చ । భయం హృత్వా చ భూతానామమృతీ భవతి ద్విజ ఇతి ॥ ఆర
ణ్యకోపనిషది ॥ శ్రు ॥ బ్రహ్మచర్యమహింసాం చాపరిగ్రహం చ సత్యం చ యత్నేన హి రక్షేదితి - కామక్రోధ
లోభమోహ దంభదర్పాసూయా మిత్యహంకారాదీ నృతాదీనపి త్యజేదితి చ ॥ జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ న భాషేత
స్త్రియం కాంచిత్పూర్వదృష్టాం న చ స్మరేత్ । కథాం చ వర్జయేత్తాసాం న పశ్యేల్లిఖితామపి ॥ విష్ణుపురాణే॥ పుత్రద్ర
వ్యకళత్రేషు త్యక్తస్నేహో నరాధిప। మిత్రాదిషు సమో మైత్రస్సమస్తేష్వేవ జంతుషు। జరాయుజాండజాదీనాం వా
ఙ్మనఃకాయకర్మభిః । యుక్తః కుర్వీత న ద్రోహం సర్వసంగం చ వర్జయేత్ । ఏకరాత్రస్థితిర్గ్రామే పంచరాత్రస్థితిః
పురే । తథా తిష్ఠేద్యథా ప్రీతిర్ద్వేషో వా నాస్య జాయతే॥ కామం క్రోధం తథా దర్పం లోభమోహాదయశ్చ యే। తాం
స్తు దోషాన్పరిత్యజ్య పరివ్రాణ్నిర్మమో భవేత్ ॥ మాంసాసృక్పూయవిణ్మూత్రస్నాయుమజ్జాస్థిసంహతౌ । దేహే
చేత్ప్రీతిమాన్మూఢో నరకే భవితా హి సః॥ రాగాంధో హి జనస్సర్వో న పశ్యతి హితాహితమ్ । రాగం తస్మాన్న కుర్వీ
త యదీచ్ఛేదాత్మనో హితమ్। అపకారిణి కోపశ్చేత్కోపే కోపం కథం న్ను తే॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం ప్రసహ్య
పరిపంథిని। క్షమా తీర్థం తపస్తీర్థం తీర్థమింద్రియనిగ్రహః॥ సర్వభూతదయా తీర్థం ధ్యానం తీర్థమనుత్తమమ్। ఏ
తాని పంచతీర్థాని సత్యం షష్ఠం చ సర్వదా। దేహే తిష్ఠంతి సర్వస్య తేషు స్నానం సమాచరేదితి ॥ భగవద్గీతాసు ॥ సంక
ల్పప్రభవాన్ కామాన్ త్యక్త్వా సర్వానశేషతః। మనసైవేంద్రియగ్రామం వినియమ్య సమంతతః। శనైశ్శనైరుపరమేద్బు
ద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా ॥ ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చింతయేత్ । యతో యతో నిశ్చలతి మనశ్చంచలమస్థిరమ్। త
తస్తతో నియమ్యైతదాత్మన్యేవ వశం నయేత్ । వృత్తిహీనం మనః కృత్వా క్షేత్రజ్ఞం పరమాత్మని। ఏకీకృత్య విముచ్యేత యో
గోయం ముఖ్య ఉచ్యత ఇతి ॥ అత్రిః ॥ స్నానం త్రిషవణం పాత్రం నియమాస్స్యుస్త్రిదండినామ్। న తత్పరమహంసానాం
యుక్తానామాత్మదర్శినామ్ ॥ మౌనం యోగాసనం యోగస్తితిక్షైకాంతశీలతా। నిస్పృహత్వం సమత్వం చ సప్తైతా
న్యేకదండినామితి ॥ వ్యాసః ॥ గురుమూలాః క్రియాస్సర్వా భుక్తిముక్తిఫలప్రదాః। తస్మాత్సేవ్యో గురుర్నిత్యమత్య
ర్థం సుసమాహితైః ॥ న కుర్యాన్నియమారంభమనివేద్య స్వకం గురుమ్। ఛాయాభూతోఽవరిత్యాగీ నిత్యమేవ వసేద్గు
రౌ॥ శ్రద్ధయా పరయా యుక్తస్సదా ద్వాదశ సంధ్యయోః। దండప్రణామాన్ కుర్వీత దేవతాగురుసన్నిధావితి॥ వా ॥ ప
న్యాద్యుక్తబ్రహ్మచారిధర్మా గురుశుశ్రూషణాదయో యతిభిః కర్తవ్యాః - బ్రహ్మచారిణి యే ధర్మా గురుశుశ్రూ
షణాదయః - తేపి సర్వే యతీనాం స్యురితి బహ్వృచపరిశిష్టే ఇతి దేశాత్తే చ ధర్మా బ్రహ్మచర్యప్రకరణేభిహితాః ॥ శం
ఖః॥ సూ॥ పర్యటనశీలస్స్యాదాత్మజ్ఞానార్థం తదవాప్త్యర్థమేకస్థానరతిస్తదభ్యాసపరో నైకత్ర దేశే మూత్రపురీ
షావితి ॥ విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ వృద్ధానామాతురాణాం చ భిక్షూణాం సంగవర్జినామ్ । గ్రామే వాథ పురే వాపి వాసో
నైకత్ర దుష్యతీతి ॥ పరమహంసోపనిషది ॥ సౌవర్ణాదీనాం నైవ పరిగ్రహేత్ - యస్మాద్భిక్షుర్హిరణ్యం రసేన
దృష్టం చేత్ స బ్రహ్మహా భవేత్ - యస్మాద్భిక్షుర్హి[illegible]రణ్యం రసేన స్పృష్టం చేత్స పౌల్కసో భవేత్ - యస్మాద్భి
క్షుర్హిరణ్యం రసేన గ్రాహ్యం చేత్స ఆత్మహా భవే[illegible]స్మాద్భిక్షుర్హిరణ్యం రసేన న దృష్టం చ న స్పృష్టం చ న
గ్రాహ్యం చ సర్వే కామా మనోగతా వ్యావర్తంతే - [illegible]ద్విగ్నః సుఖే నిస్పృహస్త్యాగో రాగే సర్వత్ర శుభాశుభ
యోరనభిస్నేహో న ద్వేష్టి న మోదం చ సర్వేషామి[illegible]గతిరుపరమతే య ఆత్మన్యేవావస్థీయతే - యత్పూ
ర్ణానందైకబోధస్తద్బ్రహ్మాహ[illegible]స్మీతి కృతకృత్యో భవ[illegible]త్యో భవతీతి ॥ అమృతబిందూపనిషది ॥ మనో హి
ద్వివిధం ప్రోక్తం శుద్ధం చాశుద్ధ[illegible]చ। అశుద్ధం కామసంక[illegible]మవివర్జితమ్ ॥ మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం
నప్రస

బంధమోక్షయోః। బంధాయ విషయాసక్తం ముక్త్యై నిర్విషయం స్మృతమితి ॥ వ్యాసః ॥ గ్రామాంతే వృక్షమూలే వా వసేద్దేవాలయేఽపి వా। నద్యాస్తీరే పుణ్యదేశేఽగ్నిహోత్రగృహేఽపి వా। సుశుభే విజనే దేశే వసేజ్జంతువివర్జితే ఇతి॥

—* దిగంబరలక్షణమ్. *—

ఉత్తమచర్యామాహ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ న తస్య విద్యతే కార్యం న లింగం వా విపశ్చితః। నిర్మమో నిర్భయః శాంతో నిర్ద్వంద్వః పర్ణభోజనః ॥ జీర్ణకౌపీనవాసాః స్యాన్నగ్నో వా ధ్యానతత్పరః। ఏవం జ్ఞానపరో యోగీ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ లింగే సత్యపి ఖల్వస్మిన్ జ్ఞానమేవ హి కారణమ్। న మోక్షాయేహ భూతానాం లింగగ్రామో నిరర్థకః ॥ తస్మాదలింగో ధర్మజ్ఞో బ్రహ్మవ్రతమనువ్రతః। గూఢధర్మాశ్రితో విద్వానజ్ఞాతచరితం చరేత్ ॥ సందిగ్ధః సర్వభూతానాం వర్ణాశ్రమవివర్జితః। అంధవజ్జడవచ్చాపి మూకవచ్చ మహీం చరేత్ ॥ తం దృష్ట్వా శాంతమనసం స్పృహయంతి దివౌకసః। లింగాభావాత్తు కైవల్యమితి బ్రహ్మానుశాసనమితి ॥ కాత్యాయనః ॥ సూ ॥ అవ్యక్తలింగా అవ్యక్తచారా అనున్మత్తా ఉన్మత్తవదాచరంతః శిఖాయజ్ఞోపవీతత్రిదండకమండలుకపాలానాం చ త్యాగినః శూన్యాగారదేవగృహవాసినో న తేషాం ధర్మో నాధర్మో న సత్యం నాపి చానృతం సర్వసహాః సర్వసమాః సమలోష్టాశ్మకాంచనా యథోపపన్నమాత్రాహారాశ్చాతుర్వర్ణ్యే భైక్షచర్యం చరంత ఆత్మానం మోక్షయంత ఇతి॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ అయాచితం యథాలాభం భోజనాచ్ఛాదనం భజేత్। పరేచ్ఛయా చ దిగ్వాసాః స్నానం కుర్యాత్పరేచ్ఛయా ॥ స్వప్నేఽపి యో హి యుక్తః స్యాజ్జాగ్రతీవ విశేషతః। ఈదృక్చేష్టః స్మృతః శ్రేష్ఠో వరిష్ఠో బ్రహ్మవాదినామ్॥ యేన కేనచిదాచ్ఛన్నో యేన కేనచిదాశితః। యత్రక్వచనశాయీ స్యాత్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదురితి॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ అయం తు పరమో ధర్మో యద్యోగేనాత్మదర్శనమితి॥ భాగవతే॥ సలింగానాశ్రమాంస్త్యక్త్వా చరేదవిధిగోచరః। బుధో బాలకవత్క్రీడేత్కుశలో జడవచ్చరేత్। వదేదున్మత్తవద్విద్వాన్ గోచర్యామేవమాచరేత్। యదృచ్ఛయోపపన్నాన్నమద్యాచ్ఛ్రేష్ఠముతాపరమ్। తథా వాసస్తథా శయ్యాం యథాప్రాప్తం భజేన్మునిః। శౌచమాచమనం స్నానం న తు చోదనయా చరేత్। అన్యాంశ్చ నియమాన్ జ్ఞానీ యథాహం లీలయేశ్వర ఇతి॥ వాసిష్ఠే। ధర్మాధర్మౌ సుఖం దుఃఖం తథా మరణజన్మనీ। ధియా యేన సుసంత్యక్తం స మహాత్యాగీ స ఉచ్యతే॥ సర్వేచ్ఛాః సకలాః శంకాః సర్వేహాః సర్వనిశ్చయాః। ధియా యేన పరిత్యక్తాః స మహాత్యాగీ స ఉచ్యతే॥ యావతీ దృశ్యకలనా సకలేయం విలోక్యతే। సా యేన సుష్ఠు సంత్యక్తా స మహాత్యాగీ స ఉచ్యతే॥ దేహోఽహమితి యా బుద్ధిః సా సంసారనిబంధినీ। నకించిదిదం బుద్ధిర్నాదేయా తు ముముక్షుణా। పదార్థమాత్రే యాసక్తా సా సంసారనిబంధినీ। నకించిన్మాత్రచిన్మాత్రరూపోఽహం గగనాదణుః। ఇతి యా శాశ్వతీ బుద్ధిః సా సంసారవిమోచనీ॥ మనుః॥ శాస్త్రసజ్జనసంపర్కైః ప్రజ్ఞామాదౌ ప్రవర్ధయేత్। ప్రథమా భూమికైవోక్తా యోగస్యైవ చ యోగినః॥ విచారణా ద్వితీయా స్యాత్తృతీయా సంగనామికా। విలాసినీ చతుర్థీ స్యాద్వాసనావిలయాత్మికా। శుద్ధసంవిన్మయానందరూపా భవతి పంచమీ। అర్ధసుప్తప్రబుద్ధాభో జీవన్ముక్తోఽత్ర తిష్ఠతి। అసంవేదనరూపా చ షష్ఠీ భవతి భూమికా। ఆనందైకఘనాకారా సుషుప్తసదృశీ స్థితిః। తుర్యావస్థోపశాంతా చ ముక్తిరేవ హి కేవలమ్। సమతా స్వచ్ఛతా సౌమ్యా సప్తమీ భూమికా భవేత్। తుర్యాతీతా తు యావస్థా పరా నిర్వాణరూపిణీ। సప్తమీ సా పరిప్రోక్తా విషయత్యాగజీవితా। అంతఃప్రత్యాహృతివశాత్ [illegible] త్వవిభావితమ్। ముక్త ఏవ సనందేహో మహాసమతయా తథా॥ యద్భోగసుఖదుఃఖాంశైరపరామృష్టపూర్ణధీః। ఆత్యంతం మోక్షమౌనస్తిష్ఠేత్తస్య ముక్తశ్చమిహోచితమ్॥ భావనాం సర్వభావేభ్యః సముత్సృజ్య సముత్థితః। శశాంకశీతలః పూర్ణో భాతి భాసేన భాస్కరః॥ క్రియమాణం కృతం కర్మ కులశైల ఇవాచలే। జ్ఞానానలసముద్భూతా [illegible] గచ్ఛతి॥ సర్వైవ హి కలా జంతోరనభ్యాసేన నశ్యతి। ఇయం జ్ఞానకలా త్వంతః [illegible] కృజ్జాతా వివర్ధతే ॥ [illegible] దేవసు [illegible] వ్యక్తశాలివత్। యావద్విషయభోగాశా జీవాభ్యా తావదాత్మ [illegible] అవివేకేన సంపన్నా నాప్యాశా ప్రశమం గతా। వివేకవశతో యాతా తు యదా శాయదా తదా। ఆత్మా జీవన్ముక్త [illegible] బ్రహ్మతామేత్యనామయః॥ చిన్మాత్రే తత్ప్రయాతస్య తీర్ణమృత్యోర్మహాచేతసః। యో భవేత్పరమానందః కేనాసావుప [illegible] తే॥ ప్రశాంతశాస్త్రార్థవిచారచాపలో నివృత్తనానారసకార్యకౌతుకః। నిరస్తనిశ్శేషవికల్పవిప్లవస్సముస్సుఖం తిష్ఠ [illegible] త్యాత్మకః॥ వర్ణధర్మాశ్రమాచారశాస్త్రయంత్రేణ బోధితః। నిర్గచ్ఛతి జగజ్జాలాత్పంజరాదివ కేసరీ॥ వాచామతీతవిషయో విషయాశామయోజ్ఝితః। కామమప్యపగతశోభాం శరదీవ నభస్థలమ్। గంభీరశ్చ ప్రసన్నశ్చ గిరావివ మ [illegible] పతి [illegible] ః। పరానందరసాత్ [illegible] రమతే స్వాత్మనాత్మని। సర్వ

కర్మఫలత్యాగీనిత్యతృప్తోనిరాశ్రయః।నపుణ్యేనన పాపేననేతరేణనలిప్యతే ॥ స్ఫటికంప్రతిబింబేనయథానాయాతిరంజనమ్।తద్జ్ఞఃకర్మఫలేనాంతంతథానాయాతిరంజనమ్ ॥ విహరన్జనతాబృందేదేహీకీర్తనపూజనైః । భేదాజ్ఞోదానజానాతిప్రతిబింబగతేరివేతి॥ ... ... *

—* జ్ఞానస్యైవమోక్షహేతుత్వమ్. *—

శ్లో ॥ తత్త్వమస్యాదివాక్యార్థంయజ్జీవపరమాత్మనోః । తాదాత్మ్యవిషయంజ్ఞానంతదిదంముక్తిసాధనమితి ॥ జ్ఞానాన్మోక్షఇత్యత్రతైత్తిరీయకశ్రుతిః ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం- తదేషాభ్యుక్తా - సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ- యోవేదనిహితంగుహాయాంపరమేవ్యోమన్ - సోశ్నుతేసర్వాన్కామాంత్సహ - బ్రహ్మణావిపశ్చితేతీతి॥ కఠవల్ల్యాం ॥ అశరీరగ్ంశరీరేష్వనవస్థేష్వవస్థితమ్। మహాంతంవిభుమాత్మానంమత్వాధీరోనశోచతి ॥ నావిరతోదుశ్చరితాన్నాశాంతోనాసమాహితః । నాశాంతమనసోవాపిప్రజ్ఞానేనైవమాప్నుయాత్ ।ఏకోబహూనాంయోవిదధాతికామాన్ తమాత్మస్థంయేనుపశ్యంతిధీరాః । తేషాంశాంతిశ్శాశ్వతీనేతరేషామితి ॥ ముండకే ॥ తమేవైకంజానథాత్మానమన్యావాచోవిముంచథ-అమృతస్యైషసేతురితి ॥ భిద్యతేహృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతేసర్వసంశయాః।క్షీయంతేచాస్యకర్మాణితస్మిన్దృష్టేపరావరే॥ యథానద్యస్స్యందమానాస్సముద్రేసంగచ్ఛంతేనామరూపేవిహాయ- తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తఃపరాత్పరంపురుషముపైతిదివ్యం- సయోహవైతత్పరంబ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవభవతీతి॥ అమృతబిందూపనిషది॥ తదేవంనిష్కళంబ్రహ్మనిర్వికల్పంనిరంజనమ్ । తద్బ్రహ్మాహమితిజ్ఞాత్వాబ్రహ్మసంపద్యతేధ్రువమ్ ॥ కైవల్యశ్రుతౌ ॥ శ్లో ॥ ఉమాసహాయంపరమేశ్వరంప్రభుంత్రిలోచనంనీలకంఠంప్రశాంతమ్ । ధ్యాత్వామునిర్గచ్ఛతిభూతయోనింసమస్తసాక్షింతమసఃపరస్తాత్ ॥ సర్వభూతస్థమాత్మానంసర్వభూతానిచాత్మని । సంపశ్యన్ బ్రహ్మపరమంయాతినాన్యేనహేతునేతి ॥ సుబాలోపనిషది ॥ శాంతోదాంతఉపరతస్తితిక్షుస్సమాహితోభూత్వాత్మన్యేవాత్మానం పశ్యతి సర్వస్యాత్మాభవతీతి ॥ శ్రుత్యంతరేపి ॥ ఆత్మానంచేద్విజానీయాదయమస్మీతిపూరుషః।కిమిచ్ఛన్కస్యకామాయశరీరమనుసంజ్వరేత్ ॥ అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం తథారసంనిత్యమగంధవచ్చయత్ । అనాద్యనంతంమహతఃపరంధ్రువంనిచాయ్యతంమృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతఇతి ॥ (జ్ఞానాగ్నిశ్శుభాశుభేదహతీతిచ)॥ మనురపి ॥ శ్లో ॥ సమ్యగ్దర్శనసంపన్నఃకర్మభిర్ననిబధ్యతే। దర్శనేనవిహీనస్తుసంసారంప్రతిపద్యతే।బీజాన్యగ్న్యుపదగ్ధానినరోహంతియథాపునః । జ్ఞానదగ్ధైస్తథాక్లేశైర్నాత్మాసంపద్యతేతథేతి॥ భగవద్గీతాయాం॥యథైధాంసిసమిద్ధోగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున।జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణిభస్మసాత్కురుతేతథేతి॥

—* అథశౌచవిధిః. *—

బహ్వృచపరిశిష్టే ॥ అంతర్ధాయతృణైర్భూమింశిరఃప్రావృత్యవాససా। వాచంనియమ్యయత్నేనష్ఠీవోచ్ఛ్వాసవర్జితః । కుర్యాన్మూత్రపురీషేతుశుచౌదేశేసమాహితః । ఉభేమూత్రపురీషేతుదివాకుర్యాదుదఙ్ముఖః॥ రాత్రౌతుదక్షిణేకుర్యాదుభేసంధ్యేయథాదివా।శతహస్తంపరిత్యజ్యమూత్రంకుర్యాజ్జలాశయాత్ । శతద్వయంపురీషేతుతీర్థేచైవచతుర్గుణమితి ॥ యమః ॥ ఉభేమూత్రపురీషేతుపూర్వంగృహ్ణీతమృత్తికామ్। పశ్చాదగ్రేతయోవిప్రస్సచేలోజలమావిశేత్ । తీర్థేశౌచంనకుర్వీతకుర్వీతోద్ధృతవారిణేతి॥ పైఠీనసిః ॥ సూ ॥ అనుద్ధృతమూత్రపురీషకరణేసచేలస్నానమాచరేదితి॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ శుచిదేశాత్తుసంగ్రాహ్యామృత్తికాస్నాదివర్జితా।అపకృష్యచవిణ్మూత్రంకాష్ఠలోష్టతృణాదినా। ఉదస్తహస్తసాద్వస్త్రద్వయంవిధృతమేహనఇతి॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ గృహీతశిశ్నశ్చోత్థాయమృద్భిరభ్యుద్ధృతైర్జలైః।గంధలేపక్షయకరంశౌచంకుర్యాదతంద్రితఇతి ॥ జలపాత్రాభావేవ్యాసః॥ రత్నిమాత్రంజలంత్యక్త్వాకుర్యాచ్ఛౌచమనుద్ధృతైః। పశ్చాత్తుశోధయేత్తీరమన్యథాత్వశుచిర్భవేదితి॥ ప్రత్నిఃఅరత్నిః॥ శాతాతపః॥ ఏకాలింగేకరేతిస్రస్సవ్యే[illegible]హస్తయోర్ద్వయోః॥ మూత్రశౌచంసమాఖ్యాతంశుక్లేమూత్రవదిష్యతే।పంచాపానేదశైకస్మిన్నుభయేసప్త[illegible]। పురీషశౌచేనిర్దిష్టాదేయాస్తిస్రఃపదద్వయే।దాతవ్యముదకంతావన్మృదభావోయదాభవేత్ ।ఏతచ్ఛౌచం[illegible]ద్విగుణంబ్రహ్మచారిణః ।వానప్రస్థస్యత్రిగుణంయతీనాంతుచతుర్గుణమ్ । మూత్రశ్యాసః [illegible]రస్కృత్యబ్రహ్మ[illegible]మాచరేత్ ॥పశ్చాద్ద్వైపాదశౌచంతుశౌచవిధిరుదాహృతమ్।న్యూనాధికంనకర్తవ్యం[illegible]విహితంశౌచంతదర్ధంనిశికీర్తితమ్। తదర్ధమాతురేజ్ఞానముత్థాచశుద్ధిమభీప్సతః[illegible]హస్తమధశ్శౌచేనయోజయేత్ ।తత్రైవవామహస్తేనప్రోక్తమాతురస్యాధ[illegible] దేవలః॥ అసక్త[illegible] నత్ర[illegible]విషయేతీవసజ్జతి॥

[illegible]నః ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలంచరేద్భైక్ష[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ ఆచమ్యప్రయతో భూత్వా [illegible] ॥ [illegible]

దంతధావనవిధిః

షి [illegible] చత్యప్రయతో నరః। తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన కుర్యాద్వై దంతధావనమితి॥ విష్ణుః ॥ కంటకక్షీరవృక్షోత్థం [illegible] ంగుళమవ్రణమ్। కనిష్ఠికాగ్రవత్స్థూలం కృతాగ్రం సమపర్వకమ్ ॥ సత్వచం దంతకాష్ఠం స్యాత్తదగ్రేణ ప్రధా [illegible] త్। ప్రాఙ్ముఖశ్చోపవిష్టస్తు భక్షయేద్వాగ్యతో నరః। ప్రక్షాళ్య శుచౌ దేశే దంతధావనముత్సృజేత్ ॥ అలా [illegible] దంతకాష్ఠస్య ప్రతిషిద్ధదినే తథా। అపాం ద్వాదశగండూషైర్ముఖశుద్ధిర్భవిష్యతీతి ॥ [illegible] ॥ [illegible] ప్రాతరరుణోదయ ఇష్యతే। యతీనాం స్నానకాలోఽయం గంగాంభస్సదృశస్స్మృతః ॥ ప్రాత [illegible] స్నానం వానప్రస్థగృహస్థయోః। యతీనాం తు త్రిషవణమేకం తు బ్రహ్మచారిణామితి ॥ స్కాందే ॥ [illegible] స్త్వి [illegible] మేవ పరంతపః। ఇదమేవ పరం తీర్థం విష్ణుపాదాంబు యః పిబేత్ ॥ స వై చావభృథస్నాతస్స చ గంగాజలాప్లుతః। విష్ణుపాదోదకం కృత్వా శంఖే యః స్నాతి మానవః॥ యతిపాదోదకం రాజన్ హంతి పాపం పురాకృతమ్ । [illegible] జాతం సద్యశ్శుద్ధయా శిరసా భృతమ్ ॥ గురూపదిష్టమార్గేణ స్నానం కుర్యాద్యథావిధీతి ॥ వా ॥ అత్ర సంప్రదాయ విదః- దండం దక్షిణేకరే గృహీత్వా వామాంసే వస్త్రం కృత్వా గురోర్దక్షిణభాగే స్థిత్వా గురుమభివంద్య జలాశయం గత్వా శుచౌ దేశే కమండలుం స్థాప్య విష్ణుం జలే స్మరేత్ ॥ శ్లో ॥ తతో దండస్య మూలేన తథాగ్రేణ స్పృశేజ్జలమ్। కుర్యా [illegible] బవిశాం దేవానాం వందనం క్రమాత్ ॥ తతో గురూణాం జ్యేష్ఠానాం యతీనాం వందనం తథా। తతస్సంస్థాపయే [illegible] దండమూర్ధ్వాగ్రం జలమధ్యతః॥ అథవా శుద్ధవస్త్రాదౌ స్థాపయిత్వోదఙ్ముఖమ్। తతో మృదం సమాదాయ ప్రక్షాళ్య విభజేత్త్రిధా। తత ఏకేన భాగేన పాదశౌచం సమాచరేత్। ఆచమ్యాన్యేన భాగేన కటిశౌచం సమాచరేత్॥ జలాంత స్త్రిసృభిర్మృద్భిః కటిం ప్రక్షాళయేత్తతః। కౌపీనం తిసృభిర్మృద్భిః పృథక్ ప్రత్యేకమేవ తు। ఆచమ్య విధినా పశ్చాత్ప్రాణాయామత్రయం చరేత్ ॥ తతస్తు క్షాళయేత్సమ్యఙ్మృజ్జలాభ్యాం కమండలుమ్। వామహస్తస్య పృష్ఠే తు సంస్థాప్య స్నానమృత్తికామ్। దండం కమండలుం చైవ స్పృష్ట్వాచామేద్యథావిధి। దక్షిణే కరే స్నానమృదం సంస్థాప్య విభజేత్త్రిధా ॥ చు [illegible] జలమాదాయ తద్వామేన పిధాయ చ। ప్రణవేన ద్విషడ్వారమభిమంత్ర్య చ తేన తామ్ ॥ సంప్రోక్ష్య ప్రణవేనైవ ద్విష [illegible] నాభిమంత్రయేత్। తతః ప్రథమభాగం తు గృహీత్వా స్వల్పికాం మృదమ్। కరావాలిప్య సూర్యాయ ప్రదర్శ్య క్షాళయేత్కరౌ। పునః కించిత్సమాదాయ హస్తయోరుపలిప్య చ ॥ సూర్యాయ చ ప్రదర్శ్యోర్ధ్వం ముఖం కంఠం విలేపయేత్। జలేనాధోముఖం కంఠం సమాలిప్య జలం స్పృశేత్ ॥ ఏవం వారత్రయం కుర్యాత్కంఠయోరుపలేపనమ్। ద్వితీయా [illegible] ంచిదాదాయ హస్తయోరుపలిప్య చ। సూర్యాయ దర్శయిత్వా తు లింపేత్స్కంధభుజౌ హృది। జలం స్పృశేత్తతశ్చైవ కించిదాదాయ మృత్తికామ్ ॥ హృదమారభ్య చానాభేరాలిప్య సలిలం స్పృశేత్। పునశ్చైవం సమాదాయ పృష్ఠమారభ్య లేపయేత్। ఆపాదాత్తు జలం స్పృష్ట్వా దక్షిణేన కరేణ తు। తృతీయం భాగమాదాయ వామేనోరుం విశోధయేత్। యస్య ప్రసాదాదిత్యాదిమంత్రేణ త్రిగుణరుం నమేత్। ప్రవాహాభిముఖో నద్యామన్యత్ర రవిసమ్ముఖః। త్రిర్నిమజ్య మృదం స్కంధే సంస్థాప్య ప్రాగుదఙ్ముఖః। తత్రైవ ద్విస్త్రిరాచమ్య ప్రాణాన్ప్రోక్ష్యాభిమంత్ర్య చ। మృత్తికాం పూర్వదత్తాం చ స్కంధాదాదాయ హస్తయోః। ఉపలిప్య లలాటం చ బాహుం హృదయమేవ చ। ఏవం వారత్రయం కృత్వా గృహీత్వా శేషమృత్తికామ్। ప్రణవేనాపి చాలిప్య కుర్యాత్ [illegible] ద్వారమంజనమ్। ద్విరాచమ్య త్రిరాచమ్య ప్రాణానష్టోత్తరం శతమ్। జపిత్వా ప్రణవం బ్రహ్మ చింతయన్ స్నానమాచరేత్ ॥ నామ్నాం తు కేశవాదీనామేకైకం నామ సంస్మరన్। మజ్జేద్ద్వాదశ వారం తు శిరో వదన బాహుషు। హృదయే చ సించేత్త్రిస్త్రిశ్శం [illegible] ఖ్యముద్రయా। గురుపాదోదకం సించేచ్ఛిరసి దాతు [illegible] ర్వవత్। తతస్తు త్రిః పిబేదేవం విష్ణోః పాదోదకేన చ తతః ప్ర [illegible] క్ష్య కౌపీనం సమ్మృద్య పరిధాయ చ। ఊరూ ప్రక్షాళ్య మృ [illegible] హస్తౌ ప్రక్షాళయేన్మృదా। ఏకం పాదం స్థలే కృత్వా [illegible] య్య యథావిధి। ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ద్వి [illegible] భిమంత్రితైః। జలైస్సంప్రోక్ష్య వస్త్రాదీన్ సంగవ [illegible] యేత్ ॥ కౌపీన [illegible] రమాదౌ బధ్నీత వా [illegible] కౌపీనమంగవస్త్రం చ జలైరాసిచ్య నిక్షిపేత్। కౌ [illegible] త్వా పాదౌ [illegible] మృదా॥ తత [illegible] [illegible] చరేత్। అజ్ఞానకృతహిం [illegible] యనివృత్తయే [illegible] స్నాత్వా తతః ప్రాణా [illegible] [illegible] కమ్। [illegible] నుసంధానం ప [illegible] ॥ ప్రణ [illegible]

సహస్రింవాలిఖేదప్సు అప్సు పద్మదళంతథా । సంచింత్య సగుణం విష్ణుం తత్ర సంచోపచారతః । సంపూజ్య తర్పయేత్తత్ర క్షీరేణాష్టోత్తరం శతం । తతోదక్షిణహస్తస్థతోయం ద్వాదశవారతః । అభిమంత్ర్య శిరః ప్రోక్ష్య తథాన్యదభిమంత్రితస్ను । జలం పిబేదథాచమ్య దోరంధ్రే క్షాళయేన్మృదా ॥ కర్ణయోస్తచ్చ సంస్థాప్య కౌపీనం క్షాళయేన్మృదా । ఆచమ్య దండమూలే తు ప్రణవేనాభితర్పయేత్ ॥ ద్విషడ్వారం తథాగ్రే తు తర్పయిత్వా సముత్థితః । మూలాగ్రాభ్యాంతు దండస్య జలం స్పృష్ట్వా గురుం నమేత్ ॥ కృత్వాభిషేకం దేవస్య తతో యాయాన్మఠం ప్రతి । గుర్వాదివందనం కృత్వా దండం నభసి ధారయేత్ ॥ ప్రక్షాళ్య పాదావాచమ్య దేవపూజాం ప్రకల్పయేత్ । గురూపదిష్టమార్గేణ న్యాసధ్యానాదిపూర్వకమ్ ॥ స్వయం పతితతులసీపత్రాద్యైస్స్వయమాహృతైః । పూజయేన్మోక్షదం విష్ణుం జ్ఞానదం చ మహేశ్వరమితి ॥ ... ... ❋

—❋ విష్ణ్వాదిపూజాక్రమః. ❋—

తథాచశౌనకః ॥ శ్లో ॥ జ్ఞానం మహేశ్వరాదిచ్ఛేన్మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్ । ప్రణమ్య దండవద్భూమావనమస్కారేణ చార్చయేదితి ॥ కాత్యాయనః ॥ త్రికాలమేకకాలం వా పూజయేత్పురుషోత్తమమితి ॥ వ్యాసః ॥ అన్యానీతైశ్చ కుసుమైరర్చయేజ్జగదీశ్వరమ్ । పక్వం చ తులసీపత్రం పుష్పం పర్యుషితం చ యత్ ॥ ఆనీయ తత్ప్రియత్నేన పూజయేజ్జగదీశ్వరమ్ । భావపుష్పైర్యజేద్యోగీ బాహ్యైర్వా శ్రద్ధయా శివమ్ ॥ విష్ణోః పాదోదకం జుష్టం నైవేద్యస్య చ భక్షణమ్ । నిర్మాల్యధారణం చైవ మహాపాతకనాశనమ్ ॥ యః పూజయేద్ధరిం చక్రే సాళిగ్రామసముద్భవే । రాజసూయసహస్రేణ తేనేష్టం ప్రతివాసరమ్ ॥ వినా తైర్యైర్వినా దానైర్వినా యజ్ఞైర్వినా మతిమ్ । ముక్తిం యాతి నరో వశ్యం సాళగ్రామశిలార్చనాత్ ॥ యజేతామరశాల్గ్రింగం విరక్తః పరమేశ్వరమ్ । అగ్నౌ క్రియావతామప్సు వ్యోమ్ని సూర్యే మనీషిణామ్ । కాష్ఠాదిష్వేవమూర్ఖాణాం హృదిలింగేషు యోగినామ్ । జపమాలాం గృహీత్వా తు ప్రణవార్థమనుస్మరన్ ॥ జపేద్ద్వాదశసాహస్రం ప్రణవస్య ప్రయత్నతః । సహస్రం శ్రవణార్థీ తు యోగాభ్యాసీ శతం జపేత్ ॥ నిర్వికల్పసమాధిస్థో న జపేత్కించిదవ్యయాదితి ॥ బోధాయనః ॥ సూ ॥ అవ్యక్తమూలకో వేదస్సన్న్యాసీ వేదోవృక్షస్తస్య మూలం ప్రణవః ప్రణవాత్మకో వేదః ప్రణవం ధ్యాయన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పత ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ వేదో వృక్షస్తథా మూలం ప్రణవో యాస్యనో స్తి సః । వృక్షమూలీయతిః ప్రోక్తస్త్యక్తవేదో ఽపరిగ్రహః । అభ్యసేత్సతతం వేదం ప్రణవాఖ్యం సనాతనమ్ । ఆధ్యాత్మికం చ సతతం వేదాంతాభిహితం చ యత్ । యద్యనుత్పన్నవిజ్ఞానో విరక్తః ప్రీతిసంయుతః । యావజ్జీవం జపేన్నిత్యం ప్రణవం బ్రహ్మణో వపురితి ॥ మనుః ॥ ఆత్మజ్ఞానే చ మే చ స్యాద్వేదాభ్యాసే చ యత్నవానితి ॥ వా ॥ అత్ర వేదాభ్యాసః ప్రణవాభ్యాసః ॥ తదేవ శ్రూయతే ॥ ఆత్మానమరణిం కృత్వా ప్రణవం చోత్తరారణిమ్ । ధ్యాననిర్మథనాభ్యాసాత్పాశం దహతి పండితః ॥ ఓమితి బ్రహ్మ. ఓమితీదగ్ంసర్వం. ఏతదక్షరం పరం బ్రహ్మ స్యాదాశ్చత్వారో వేదాశ్చ తుష్పాదిదమక్షరం పరం బ్రహ్మ సర్వే వేదా యత్పదమామనంతి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదంతి యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి తత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతదాలంబనం శ్రేష్ఠమేతదాలంబనం పరం - ఏతదాలంబనం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మలోకే మహీయతే యస్తు ద్వాదశసాహస్రం నిత్యం ప్రణవమభ్యసేత్ । తస్య ద్వాదశభిర్మాసైః పరం బ్రహ్మ ప్రకాశతే । శ్రవణాన్మననాచ్చైవ నిదిధ్యాసనతస్తథా । ఆరాధ్యం సర్వథా బ్రహ్మ పురుషేణ హితైషిణా । బ్రహ్మచర్యాహింసా నిత్యమహింసా సత్యమార్జవమ్ । వేదాంతశ్రవణం ధ్యానం ... కాన్యాహుర్నిత్యశః । త్వంపదార్థవివేకాయ సన్న్యాసస్సర్వకర్మణామ్ । శ్రుత్యా విధీయతే తస్మాత్త్యాగీ పతితో భవేదితి ॥ సంవర్తః ॥ యోగాభ్యాసపరో [illegible] స్వమాత్మవిద్యాపరాయణః । సర్వత్ర శమమైవైజ్ఞాస్యస్సమస్తైరేవ సేవతు ॥ ద్రష్టవ్యస్త్వథమంతవ్యః శ్రోతవ్యః [illegible] భిః । శ్రవణాదిక్రియా తావత్కర్తవ్యేహ ప్రయత్నతః । యావద్యథోక్తవిజ్ఞానమావిర్భవతి భాస్వరమితి ॥ [illegible] నేదినే తు వేదాంతశ్రవణాద్భక్తిసంయుతాత్ । గురుశుశ్రూషయా లబ్ధాత్కృచ్ఛ్రాశీతిఫలం లభేత్ ॥ వేదాభ్యా[illegible] పపాతకమ్ । తథా పాతకసంఘాశ్చ నిత్యం వేదాంతసేవనాదితి ॥ వ్యాసః ॥ కామ ఏవ మనుష్య[illegible] బోధో బ్రహ్మబోధనే । తస్మాత్కామ్యం త్యజేద్ధీరో జ్ఞానమాప్నోతి మోక్షదమ్ । జ్ఞానముత్పద్యతే పుంసాం [illegible] యాంతి [illegible] ప్యకర్మణ ఇతి ॥ ... ... ❋

—❋ అసక్త[illegible]చర్యా[illegible]ః. ❋—

త[illegible]మనుః ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలం చరేద్భైక్షం [illegible] నప్రసజ్యేత విస్తరే । భైక్షప్రసక్తోభియుహీర్విషయేష్వపి సజ్జతి ॥

విధూమే సన్నముసలే వ్యంగారే భుక్తవజ్జనే। భుక్తే శరావసంపాతే భిక్షాం నిత్యం యతిశ్చరేత్ ॥ అలాభే న విషాదీ స్యాల్లాభే చైవ న హర్షయేత్ । ప్రాణయాత్రిక మాత్రస్స్యాన్మాత్రాసంగాద్వినిర్గతః ॥ టీ ॥ ఉదరపూరణావధిర్మాత్రా - తత్రసంగో మాత్రాసంగః - తతో నివృత్త ఇత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ అభిపూజితలాభాంశ్చ జుగుప్సేతైవ సర్వశః। అభిపూజితలాభైస్తు యతిర్ముక్తోపి బధ్యతే ॥ టీ ॥ ముక్తః అసక్తః ॥ శ్లో ॥ అల్పాన్నాభ్యవహారేణ రహస్స్థాసనేన చ। హ్రియమాణాని విషయైరింద్రియాణి నివర్తయేత్ ॥ ఇంద్రియాణాం నిరోధేన రాగద్వేషక్షయేణ చ। అహింసయా చ భూతానామమృతత్వాయ కల్పతే ॥ న చోత్పాతనిమిత్తాభ్యాం న నక్షత్రాంగవిద్యయా । నానుశాసనవాదాభ్యాం భిక్షాం లిప్సేత కర్హిచిత్ ॥ టీ ॥ ఉత్పాతో భూకంపాదిః నిమిత్తం అధరస్పందాదిః- నక్షత్రవిద్యా జ్యోతిశ్శాస్త్రం - అంగవిద్యా చికిత్సా - అనుశాసనం శిష్యపరిగ్రహః - వాద సర్కాః ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ న తాపసైర్బ్రాహ్మణైర్వా వయోభిరపి వా శ్వభిః। ఆకీర్ణం భిక్షుకైర్వాన్యైరగారముపసంవిశేదితి॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ అప్రమత్తశ్చరేద్భైక్షం సాయాహ్నే నాభిలక్షితః। రహితే భిక్షుకైర్గ్రామే యాత్రామాత్రమలోలుప ఇతి॥ టీ ॥ అనభిలక్షితః - జ్యోతిశ్శాస్త్రాదిజ్ఞానేనాచిహ్నితః॥ వ్యాసః॥ శ్లో ॥ ప్రాణయాత్రానిమిత్తం చ వ్యంగారే భుక్తవజ్జనే। కాలే ప్రశస్తవర్ణానాం భిక్షార్థం పర్యటేద్గృహాన్ ॥ భైక్షేణ వర్తయేన్నిత్యం నైకాన్నాదీ భవేత్క్వచిత్ ॥ యస్తు మోహేన వాలస్యాదేకాన్నాదీ భవేద్యతిః। న తస్య నిష్కృతిః కాచిద్ధర్మశాస్త్రేషు కుత్రచిత్ । ఏకాన్నం వర్జయేన్నిత్యం కామం క్రోధం పరిగ్రహమ్ । సప్తాగారం చరేద్భైక్షమలాభే తు పునశ్చరేత్ । గోదోహమాత్రం తిష్ఠేత్తు కాలం భిక్షురధోముఖ ఇతి ॥ హారీతః ॥ సాయంకాలే తు విప్రాణాం గృహాణ్యభ్యవపద్య తు । శ్రేయార్థమాత్మనో నిత్యం భిక్షాటనమథాచరేదితి ॥ బోధాయనః ॥ బ్రాహ్మణానాం శాలీనయాయావరాణామప్రవృత్తే వైశ్వదేవే భిక్షాం లిప్సేత గోదోహమాత్రకమాకాంక్షేద్భిక్షుస్సంస్కృతోపధవత్పాత్రీస్నాయాదయాచిత మసంక్లృప్తముపపన్నం యదృచ్ఛయా ఆహారమాత్రం భుంజీత కేవలం ప్రాణయాత్రికమిత్యథాప్యుదాహరంతి ॥ అష్టౌ గ్రాసా మునేర్భక్ష్యాః షోడశారణ్యవాసినః। ద్వాత్రింశతం గృహస్థస్యాపరిమితం బ్రహ్మచారిణః ॥ భైక్షం వా సర్వవర్ణేభ్య ఏకాన్నం వా ద్విజాతిషు। అపి వా సర్వవర్ణేభ్యో న చైకాన్నం ద్విజాతిష్వితి॥ ... ... *

—* భిక్షాక్రమః. *—

సఏవ ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం నాభేరధో నాభేః పరిధాయైకమంబరమ్ । ద్వితీయముత్తరం వాసః పాత్రీ దండం చ వాగ్యతః ॥ సవ్యేనాదాయ పాత్రం తు త్రిదండం దక్షిణే కరే। యోసౌ విష్ణ్వాఖ్య ఆదిత్యే పురుషోంతరవస్థితః। సోహం నారాయణో దేవ ఇతి ధ్యాత్వా ప్రణమ్య తమ్ । తతో గ్రామం ప్రవిశ్యాథ యుగమాత్రావలోకకః । ధ్యాయన్ హరిం చ పశ్చిత్త ఇమం మంత్రముదీరయేత్। విష్ణుస్తిర్యగథోర్ధ్వం మే వైకుంఠో విదిశం దిశమ్। పాతు మాం సర్వతో రామో ధన్వీ చక్రీ చ కేశవః ॥ ప్రాణయాత్రికమన్నం తు భిక్షేత విగతస్పృహః । గోదోహమాత్రం తిష్ఠేత్తు వాగ్యతోఽథోముఖః స్థితః॥ స్మృతిరత్నే ॥ స్నాత్వా శుచిశ్శుచౌ దేశే కృతజప్యస్సమాహితః । భిక్షాం ప్రవిశేద్గ్రామే యతిర్మ్లేచ్ఛకులాన్యపి ॥ ఏకాన్నం తు న భుంజీత బృహస్పతిసమోపి సన్ । మేధ్యం భైక్షం చరేన్నిత్యం సాయాహ్నే వాగ్యతశ్శుచిరితి ॥ *

—* మాధూకరభేదాః. *—

ఉశనా ॥ మధూకరమసంక్లృప్తం ప్రాక్ప్రణీతమయాచితం । తాత్కాలికోపపన్నం చ భైక్షం పంచవిధం స్మృతం । మనస్సంకల్పరహితో గృహాంస్త్రీన్ పంచ వా । మధువదాహరేద్యత్తన్మాధూకరమితి స్మృతం । శయనోత్థాపనాత్ప్రాగ్యత్ప్రార్థితం భక్తిసంయుతైః ॥ తత్ప్రాక్ప్రణీతమిత్యాహ భగవానుశనా మునిః । భిక్షాటనసముద్యోగాత్ప్రాక్కేనాపి నిమంత్రితం ॥ అయాచిత[illegible]భైక్షం భోక్తవ్యం మనురబ్రవీత్ । ఉపస్థానే చ యత్ప్రోక్తం భిక్షార్థం బ్రాహ్మణేన హి। తాత్కాలికమితి ఖ్యాత[illegible]తవ్యం ముముక్షుణా । సిద్ధమన్నం భక్తజనైరానీతం యన్నరం ప్రతి । ఉపపన్నం తదిత్యాహుర్మునయో మో[illegible]ణః ॥ భిక్షాః పంచవిధా హ్యేతాస్సోమపానసమాస్స్మృతా ఇతి॥ పితామహః॥ అయాచితమసంక్లృప్త[illegible]తా యదృచ్ఛయా। జోవయీత సదా భోజ్యం గ్రాసమాగతమస్పృహ ఇతి ॥ క్రతుః ॥ సంప్రార్థితముపస్థానా[illegible]యాచితమ్। తత్స్యాదైకాన్నమప్యద్యాద్భైక్షం మాధూకరాద్వరమ్ । అయాచితం యథాలాభం భోజనా[illegible] ॥ నిమంత్రితోథవాశ్నీయాత్స్వగుణం న ప్రకాశయేదితి ॥ పరాశరః ॥ యతీనామాతురాణాం చ వృద్ధ[illegible]మ్ । ఏకాన్నే నైవ దోషోస్తి ఏకస్యైవ దినే

దినే। సుజీర్ణోఽతికృశో రోగీ దశాంతో వికలేంద్రియః । పుత్రమిత్రగురుభ్రాతృపత్నీభ్యో భైక్షమాహరేత్ ॥ నాపో మూత్రపురీషాభ్యాం నాగ్నిర్దహనకర్మణా । నవాయుస్స్పర్శదోషేణ నాన్నదోషేణ మస్కరీతి ॥ వసిష్ఠః ॥ సూ ॥ సప్తాగారాణ్యసంకల్పితాని చరేద్భైక్షమితి ॥ సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ అష్టౌ భిక్షాస్సమాదాయ స మునిస్సప్త పంచ వా । అద్భిః ప్రక్షాళ్య తాస్సర్వాస్తతోఽశ్నీయాచ్చ వాగ్యత ఇతి ॥ [illegible] ॥ యత్తు నర్వసిష్ఠవచనం ॥ బ్రాహ్మణకులే యల్లభేత తద్భుంజీత సాయం ప్రాతర్మాంసవర్జనమితి తదశక్తవిషయం - ఏకకాలం చరేద్భైక్షమితి మన్వాదిస్మరణాత్ ॥ యమః ॥ యశ్చరేత్సర్వవర్ణేషు భైక్షమభ్యవహారకః। స నకించిదుపాశ్నీయాద్యావద్భైక్షమితి స్థితిః ॥ కాఠకబ్రాహ్మణే ॥ శ్రు॥ చతుర్వర్ణేషు భైక్షంచర్య చరేత్పాణిపాత్రేణాశనం కుర్యాదౌషధవత్ప్రాశ్నీయాత్ప్రాణసంధారణార్థం యథా మేదోవృద్ధిర్నజాయత ఇతి॥ మైత్రావరుణిశ్రుతిః॥ భిక్షార్థం గ్రామం ప్రవిశేదాసాయం ప్రదక్షిణేనావిచికిత్సన్ సార్వవర్ణ్యం భైక్షాచరణమభిశస్తపతితవర్జమితి ॥ ఆరుణిశ్రుతిః॥ యతయో భిక్షార్థం గ్రామం ప్రవిశంతి పాణిపాత్రముదరపాత్రం వా - ఓంహి - ఓంహి - ఓంహి - ఏతదుపనిషదం విన్యసేద్విద్వాన్య ఏవం వేద- ఔషధవదాశనమాచరేదితి ॥ పరాశరః ॥ వా ॥ గ్రామైకరాత్రవాసినో నగరతీర్థవసథేషు పంచరాత్రవాసిన ఉదరాదిపాత్రిణ అభిశస్తపతితవర్జం చాతుర్వర్ణ్యం భైక్షం చరంత ఆత్మత్వేనావతిష్ఠంత ఇతి॥ వా॥ సర్వవర్ణేషు భైక్షాచరణమాపద్విషయం ॥ యదాహ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం మేధ్యానామన్నమాహరేత్ । అసంభవే తు పూర్వస్య ఆదదీతోత్తరోత్తరమ్ ॥ సర్వేషామప్యభావే తు భక్తద్వయమనశ్నతా। భైక్షం శూద్రాదపి గ్రాహ్యం రక్ష్యాః ప్రాణా విజానతేతి॥ వసిష్ఠోపి॥ సూ॥ బ్రాహ్మణకులే యల్లభేత తద్భుంజీతేతి- మైత్రాయణీశ్రుతిః - [illegible] గృహేష్వేకాగారం భైక్షమశ్నీయాన్మాధూకరం వేతి॥ ... ... *

* కలౌ సర్వవర్ణభైక్షాచరణనిషేధః. *

వా॥ ఆపద్యపి సర్వవర్ణభైక్షాచరణం కలౌ నిషిద్ధం- యతేస్తు సర్వవర్ణేషు న భిక్షాచరణం కలావితి స్మరణాత్ ॥ వృద్ధగౌతమః ॥ శ్లో ॥ హవిః ప్రాశ్య యథాచమ్య నిగావాహోర్భవేద్గృహీ । ప్రాశ్యాచమ్య తథా భిక్షుర్నిరాహారో గృహే గృహే। పాత్రమస్య భవేత్పాణిస్తేన నిత్యం గృహే నవేదితి ॥ ముండకే ॥ శ్రు ॥ పాణిపాత్రముదరపాత్రం వా గేహే గేహే విశేత్కబళమాత్రేణ నాపరం గృహ్ణీయాత్పదే పదే భుంజన్ గచ్ఛన్ కులాత్కులేషు సర్వాశీతి॥ అ ॥ ఉదరపాత్రస్వరూపం దర్శితం యతిధర్మసముచ్చయే ॥ శ్లో ॥ ఆస్యేన తు యదాహారం గోవన్మృగయతే మునిః తదా॥ శౌనకః ॥ పాణిపాత్రం చరన్యోగీ నాసకృద్భైక్షమాచరేత్ । తిష్ఠన్ భుంజ్యాచ్చరన్ భుంజ్యాన్మధ్యే నాచమనం తథేతి ॥ వా ॥ గోముఖవృత్తికరపాత్రవృత్త్యోరశక్తౌ పాత్రాంతరేణ భిక్షాచరణమాహ విష్ణుః ॥ శ్లో॥ సంస్కృత్య ప్రణవేనాథ భిక్షాపాత్రం యథావిధి । భాస్కరాభిముఖో భూత్వా సంస్మరేన్మనసా హరిమ్। సవ్యేనాదాయ పాత్రం తు దండం వై దక్షిణేన తు ఇతి॥ కణ్వః ॥ నమస్కృత్యాదిత్యం సమాకార్యమన్నపానహరా। సర్వదోషాపహారా భిక్షు [illegible] ఉదపాత్రం చ భిక్షాచరణే ప్యేవ ఉపానహావితి॥ బోధాయనః॥ భిక్షాపాత్రవిశుద్ధ్యర్థముపముచ్యాప్యుపానహౌ। తతో గ్రామం వ్రజేన్మందం యుగమాత్రావలోకక ఇతి ॥ అత్రిః ॥ అనింద్యం వై వ్రజేద్గేహం నింద్యం గేహం తు వర్జయేత్ । అనావృతే విశేద్ద్వారి గేహే నైవావృతే విశేత్ ॥ నవీక్షేద్ద్వారరంధ్రేణ భిక్షాం లిప్సేత ర్వచిద్యతిః। న కుర్యాద్వై క్వచిద్ఘోషం న ద్వారం తాడయేత్క్వచిత్ । యతిస్సవ్యాపసవ్యేన భిక్షాకాలే వ్రజేద్గృహాన్ [illegible] ద్యా [illegible] మేయోగీ ప్రాణాయామశతంచరేత్ । అదృష్టాపతితం సాధుం యత్నాత్ పరివర్జయేత్ ॥ స తస్య సుకృతం దత్వా దుష్కృతం ప్రతిపద్యతే। తథైవ చ గృహస్థస్య నిరాశో భిక్షుకో గతః। హుతం దత్తం తపోఽధీతం సర్వమాదాయ గచ్ఛతి॥ అసంస్కృతా చ యా కన్యా ఉదక్యా చోదితా చ [illegible] । తయా దత్తం న గృహ్ణీయాత్ప్రాణ్యం గనాయ సేన వేతి॥ శౌనకః॥ పీడయిత్వా య ఆత్మానం భిక్షాంచేత్సంప్రయ [illegible] భిక్షాహింసితా జ్ఞేయా నాదద్యాత్తాదృశీం యతిరితి॥ అత్రిః ॥ హితం మితం సమశ్నీయాద్యత్సుఖే నైవ జీర్య [illegible] పరబాధాకర [illegible] తేయేన తదన్నం వర్జయేద్యతిః। ఉదక్యాచోదితం చాన్నం ద్విజానాం శూద్రచారితమ్ । । ప్రా [illegible] జనామా [illegible] తదన్నం వర్జయేద్యతిః। పిత్రర్థం కల్పితం పూర్వమన్నం దేవాదికారణాత్ । వర్జయేత్తాదృశీం [illegible] తిథో [illegible] భుంజీత [illegible] తథేతి ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ భిక్షాం న దద్యాః సంచాహం సస్త్రాహం వా కథంచన। యస్మిన్ గృ [illegible] జేచ్చండాళవేశ్మవత్ । ఏకత్రలోభాద్యో భిక్షుః పాత్రపూరణమిచ్ఛతి। దాతా స్వర్గమవాప్నో [illegible] షమ్। యా తు పర్యుషితా భిక్షా నైవేద్యే కల్పితా తు యా । తామ

భోజ్యం విజానీయాద్భ్రాతా తాచ నరకం వ్రజేత్ । ఆయసేన తు పాత్రేణ యదన్నముపదీయతే । భోక్తా విష్ఠాసమం భుక్త్వా దాతా చ నరకం వ్రజేత్ ।స్వయమాహృతపర్ణేషు స్వయం శీర్ణేషు వా పునః । భుంజీత నవటాశ్వత్థకరంజానాం చ పర్ణకే।కుంభీతిందుకయోర్వాపి కోవిదారార్కయోస్తథా।ఆపద్యపి న కాంస్యే తు మలాశీ కాంస్యభోజనః। సౌవర్ణే రాజతే తామ్రమయే వా త్రపుసీసయోరితి॥ ... ...

—— భిక్షాపాత్రనియమః. ——

తత్ర మనుః॥ శ్లో ॥ అలాబుదారుపాత్రం వా మృన్మయం వైణవం తథా।ఏతాని యతిపాత్రాణి మనుః స్వాయంభువోఽబ్రవీత్ ॥ అతైజసాని పాత్రాణి తస్య స్యుర్నిర్వ్రణాని చ । తేషామద్భిః స్మృతం శౌచం చమసానామివాధ్వర ఇతి॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ యతిపాత్రాణి మృద్వేణుదార్వలాబుమయాని చ। సలిలం శుద్ధిరేతేషాం గోవాలైశ్చావఘర్షణమితి॥ టీ॥ శుద్ధిః- తత్ర భోజనేకృతే మృజ్జలగోవాలఘర్షణైశ్శుద్ధిరిత్యర్థః॥యదాహ దేవలః ॥ సూ ॥ తద్భైక్షం గృహీత్వైకాంతే తేన పాత్రేణ వాఽన్యేన వా తూష్ణీం మాత్రాయా భుంజీతేతి॥ ... ...

—— కలౌ భిక్షాపాత్రభోజననిషేధః. ——

తత్ర పితామహః ॥ శ్లో ॥ ద్వాపరాదియుగేష్వేవ పాత్రభోజీ భవేద్యతిః। కలౌ నైవ తు భుంజీత స్వపాత్రే యోగవిత్తమ ఇతి ॥ కణ్వః ॥ తామ్రం సువర్ణం చ పాషాణం యతీనాం పాత్రమీరితమితి॥ అత్రిః॥ హైమం పాత్రం చ పాషాణం తామ్రం పర్ణపుటం తథా।ఉక్తాని యతిపాత్రాణి బ్రహ్మణా విశ్వయోనినేతి॥ వ్యాసః ॥ ప్రక్షాళ్య పాత్రే భుంజీత అద్భిః ప్రక్షాళయేత్తు తత్ ।అథవాఽన్యదుపాదాయ పాత్రే భుంజీత నిత్యశః। భుక్త్వా తు సంత్యజేత్పాత్రం యాత్రామాత్రమలోలుపః॥ ప్రక్షాళ్య పాణిపాదౌ చ సమాచమ్య యథావిధి।ఆదిత్యం దర్శయిత్వాఽన్నం భుంజీత ప్రాఙ్ముఖోత్తరః।భుక్త్వా ప్రాణాహుతీః పంచ గ్రాసానష్టౌ సమాహితః।ఆచమ్య దేవం బ్రహ్మాణం ధ్యాయీత పరమేశ్వరమితి॥ బోధాయనః॥ సూ॥తస్య ప్రాణో గార్హపత్యోఽపానోఽన్వాహార్యపచనో వ్యాన ఆహవనీయ ఉదానాపానౌ సభ్యావసథ్యౌ పంచ వా ఏతేఽగ్నయ ఆత్మన్యేవ జుహోతి స ఏష ఆత్మన్యగ్నిః ఆత్మనిష్ఠ ఆత్మప్రతిష్ఠ ఆత్మానం క్షేమం నయతీతి విజ్ఞాయతే భూతేభ్యో దయాపూర్వకం సంవిభజ్య శేషమద్భిస్సంస్పృశ్యౌషధవత్ప్రాశ్నీయాదితి ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ శ్లో ॥ ఉపావృత్తస్తతో భైక్షం గత్వా తీర్థమకర్దమమ్।ప్రక్షాళ్యాంతర్హితే దేశే భిక్షాపాత్రం విధాయ తు ॥ మృత్తోయేన పృథక్పాదౌ హస్తౌ ప్రక్షాళయేదథ।ఆచమ్యాథ శిరాయమ్య ప్రాణాంస్తు ప్రసరాచరేత్ । ఆపోశనవిధిం కృత్వా పంచ ప్రాణాహుతీశ్చరేదితి॥ మహాభారతే॥ఉక్తాన్యకాలపక్వాని కాషాయకటుకాని చ।నాస్వాదయేత భుంజానో రసాంశ్చ మధురాంస్తథేతి॥ఆశ్వలాయనః॥లావుల్లశునహింగ్వాదీంస్తాంబూలం పుష్పమంజనమ్। మధుమాంసమపూతాది తైలాంశ్చాపి వివర్జయేదితి॥యమః॥ ప్రోక్షితం ప్రణవేనైవ హుతమధ్యాత్మికాదిషు। శరీరం ప్రాణవత్పశ్యేదన్నం తు ప్రాణలేపవత్ । గంగాతోయాదియుక్తాం తు భిక్షాం యో శ్నాతి యోగవిత్ ॥ తత్ర క్రతుశతైరిష్ట్వా ఫలం ప్రాప్నోతి మానవః। సాంతాపనసహస్రాణి తు చాంద్రాయణశతాని చ । అశ్వమేధాష్టకం చైవ తద్విష్టో శ్నేషముత్తమమితి ॥ ఛాందోగ్యశ్రుతిః ॥ ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః స్మృతిలంభే సర్వగ్రంథీనాం ప్రమోక్ష ఇతి ॥ విష్ణుః॥ భైక్షం యవాగుం తక్రం వా పయో యావకమేవ వా।ఫలం మూలం విపక్వం వా కణపిణ్యాకసక్తవః।ఇత్యేతే వై శుభాహారా యోగినస్సిద్ధికారకా ఇతి॥యమః॥ ఆహారస్య చతుర్భాగమర్ధం వా ప్రాశ్య హారేద్యతిః । యువా చైవారుజశ్శక్తః ప్రసంగం తత్ర వర్జయేత్ । అన్నసంగాద్బలం తస్మాద్విషయాసక్తిరేవ చ। కామః క్రోధస్తథా లోభః పతనం నరకే తథా॥అష్టౌ గ్రాసా మునేః ప్రోక్తాష్షోడశారణ్యవాసినః [illegible]ద్వాత్రింశత్తు గృహస్థస్యామితం బ్రహ్మచారిణ ఇతి ॥ తత్ర గ్రాసప్రమాణం వ్యాఘ్ర ఆహ॥ చతురంగులముత్సేధం చ [illegible]లమాయతమ్। ఏతద్గ్రాసప్రమాణం తు వ్యాఘ్రేణ పరిభాషితమితి ॥ జాబాలిః ॥ నిమంత్రితస్తు సన్న్యాసీ యది [illegible]చరేత్ ।లోభస్తత్ర ప్రవర్తేత పతతే చ న సంశయః ॥ యత్కించిద్దీయమానం తు గృహిణీకరసంస్థితామ్। [illegible]గృహ్ణీయాత్కాకయోనిషు జాయత ఇతి ॥ భిక్షాం[illegible]యమః ॥ అభ్రిందుర్యాః కుశాగ్రేణ మాసివ[illegible]। [illegible]యతోయస్తు భిక్షా తు పూర్వోక్తాస్తు విశిష్యతే । త[illegible]ర్ణేన గవాం మాత్రేణ యావకమ్। [illegible]నత భైక్షం సమం భవేత్ । శాకభక్షం చ [illegible]భక్షదోన్యా[illegible]దకభక్షకః । సర్వే భిక్షాభుజస్త[illegible]కాలం [illegible]న భైక్షం పరిపాకాన్నం న చ భైక్షం ప్రతిగ్రహః । [illegible]నసమం భైక్షం తస్మాద్భైక్షే [illegible] భిక్షా [illegible]కరీ నామ సర్వపాపప్రణాశినీ । భి[illegible]నిరాహారో భిక్షా నైవ ప్రతిగ్రహ

[illegible]

... సంధ్యాస్వహ్నో విశేషేణ ... [illegible] ... ఆత్మానం సర్వభూతానాం ... [illegible] ... ముచ్యేత బంధనాత్ ... [illegible]

అథ ... [illegible]

[illegible]

(౧౪౮)

[illegible] గాదయ్యామత్మ [illegible] ప్రాణాయామం [illegible] ప్రకీర్తితమితి [illegible] అత్రిః ॥ [illegible] సమిత్యేతి [illegible] యాజ్ఞవల్క్యః [illegible] ॥ [illegible] మునిం వ్యాసం [illegible] దేవీంసర [illegible] ॥ [illegible] అద్యతః [illegible] వ్యాసనుమంతు జైమిని వైశంపాయన పైలాశ్ [illegible] పద్మపాద విశ్వరూప [illegible] స్తాముల [illegible] చార్యాంశ్చ పూజయేత్ ॥ భగవతః పురః [illegible] పూజయేత్ - [illegible] లోకపాలాన్ భగవత్పార్శ్వయోః [illegible] పూజయేత్ - తతో [illegible] ॥ [illegible] ప్రతిబంధే [illegible] మనసా బుద్ధిపూర్వకమ్ । [illegible] వర్షణా [illegible] మాధవశ్చతుర్ [illegible] సాధ్వీవం [illegible] యావన్న [illegible] ॥ [illegible] తత్ర తత్ర [illegible] తం [illegible] జ్ఞాతిబ [illegible] అవినాశిత [illegible] తత్ర [illegible] వ్యాసశాసనాత్ [illegible] ప్రాణాయామాలం [illegible] సర్వైర్ [illegible] ప్రాణా [illegible] స్తనుపతన్న [illegible]

ప్రాణాయామవిధిః. —

[illegible] ॥ వసిష్ఠః [illegible] ప్రాణా [illegible] ప్రాణాయామ [illegible] ప్రాణాయామ [illegible] మంద [illegible] ప్రాణ [illegible] సగర్భ [illegible] సంస్థితి [illegible] యావత్ [illegible] మాత్రా [illegible] పూరకః [illegible] ప్రాణాయామః [illegible] కుంభకః [illegible] ప్రాణాయామః [illegible] అకారకాలో మాత్రా ప్రాయశ్చిత్తం [illegible] రేచకం [illegible] పూరకం [illegible] అంగుష్ఠాంగులిభిశ్చైవం ప్రాణా

యామంస.

తాంబూలమాచరేత్ । ప్రాణాయామైస్సైకనిష్ఠస్యనకించిదపిదుర్లభమితి ॥ తత్రవ్యాసః ॥ ద్వావేతౌసహవీర్యాతౌస

—* అథయతిర్నిషిద్ధాని. *—

ద్యతి।తస్మాద్ధమేవచ।తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన తాంబూలంవర్జయేద్యతిః । మాద్యతిప్రమదాందృష్ట్వాసురాంపీత్వాపి

గోమమత్వంచ ఉష్టమదాంనారీంమూరశ్చఃపరివర్జయేత్ ॥ శిల్పంవ్యాఖ్యానియోగశ్చ కామోరాగఃపరిగ్రహః । అహం

భోగేకాంక్షాచికిత్సాకర్మసాహసమ్ । ఏకాన్నంమదమాత్సర్యేగంధపుష్పవిభూషణమ్ । తాంబూలాభ్యం

రసాయ

మాతృత్రయంశ్చిత్వా ... ధశ్చవిగ్రహాయానంమంచకంశుక్లవస్త్రకమ్ । శుక్లాత్సర్గోదివాస్వా

ఋద్ధిత్వాత్వాపతీనరకవర్జయేన్నిత్యంయతిమూత్రపురీషవత్ । నస్నానమాచరేద్భిక్షుఃపుత్రాదినిధ

జాయతేక్రిమిః నకించిన్నాత్వాశుధ్యతిసాంబరః ॥ అన్నదానపరోభిక్షుఃభిక్షాదానపరోగృహీ ।

నాం ॥ సన్న్యాసస్సైవయామునే । యస్తుప్రవ్రజితోభూత్వాపునస్సేవేతమైథునమ్ । షష్టిర్వర్షసహస్రా

నైష్ఠికంకర్మపునరావర్తభిక్షుజాదన్యడపానాద్దంతధావనమ్ । వినాభోజనకాలేనజాతుచిద్భక్షయేద

వాజకతాపసాః । తేషాం త్వాపునరుత్తిష్ఠతేద్విజః।నతస్యనిష్కృతిఃకార్యాస్వధర్మాత్ప్రచ్యుతస్యచ

నామ్।శుద్ధానామపిలోకేయేద్యతిః । ఆరూఢపతితోజ్ఞేయస్సర్వధర్మబహిష్కృతః । చండాలాఃప్రత్య

ప్రాపాడ్నానాంకయిత్వాతజాతాన్యపత్యానిచండాలైస్సహవాసయేదితి ॥ నైష్ఠికానాంవనస్థానాంయతీనామవ

నభౌబ్రహ్మ చండాలైశ్చనప్రిత్యాసత్తిర్నవిద్యతేఇతి । దక్షః ॥ పరివ్రజ్యాంగృహీత్వాతుయస్స్వధర్మేనతిష్ఠతి॥

శ్యాత ... మశాంతః రాజాశీఘ్రంప్రవాసయేదితి ॥ యమః ॥ యస్తుప్రవ్రజితాజ్జాతః ప్రవ్రజ్యావసితశ్చయః।

యంభవేత్ । ధీపూర్వ్వాహైవస్వతోయమఇతి॥సంవర్తః॥సన్న్యస్యదుర్మతిఃకశ్చిత్ప్రత్యాపత్తింవ్రజేద్యతిః

త్తదవసరేవక్ష్యతే ॥ వ్యాసః సపాత్ప్రత్యనంతరమితి ॥ బహ్వృచపరిశిష్టే ॥ పతత్యసాధుర్భవంభిక్షుఃయస్యాభిక్షా

షణాంకుశబ్రహ్మభావంశ్రోత్సర్గోద్రవ్యసంగ్రహఎవచేతి ॥ వా॥ అత్రానుక్తఆచమనాదిస్వాధార

॥ మోక్షాశ్రమంయశ్చరతేయథోక్తంశుచిస్సుసంకల్పితబుద్ధియుక్తః । అనింధనంజ్యోతి

జతేద్విజాతిరితి॥ఇతియతిధర్మాః. ... ...

ఓం తత్సత్

ఇతి శ్రీ వర్ణాశ్రమ వైద్యనాథ విరచితే స్మృతిముక్తాఫలే

... పణం నామ ప్రథమః పరిచ్ఛేదః

సమాప్తోయం వర్ణాశ్రమధర్మకాండః.

